תיאור לשוני של להגי הערבית המדוברים בפי עולים מצפון תימן

חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה
מאת אורי שחמון

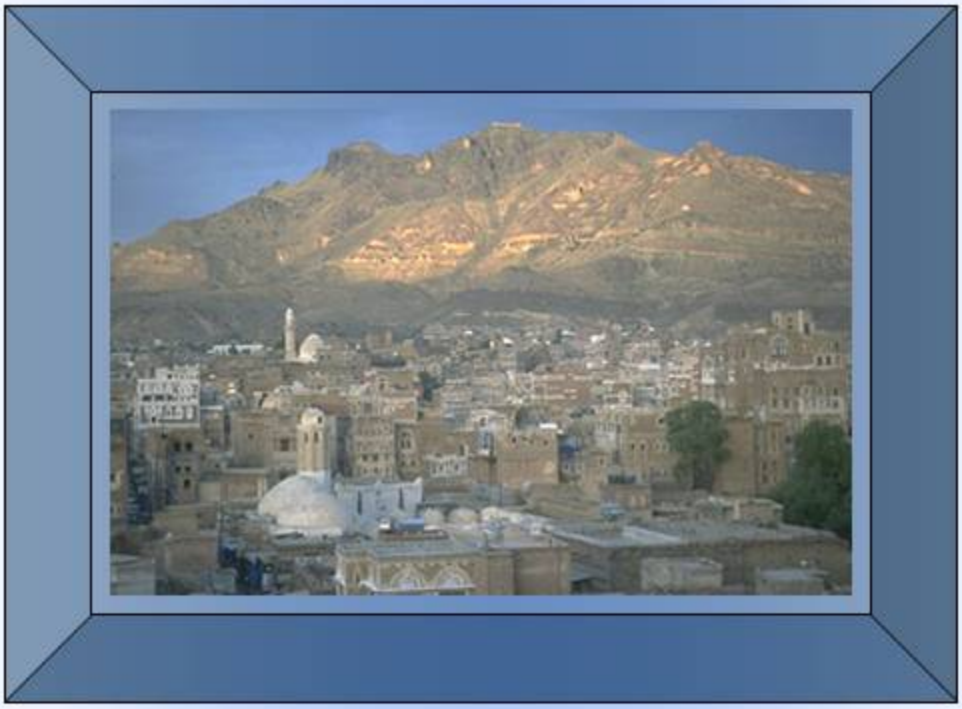

הוגש לסינט האוניברסיטה העברית בירושלים
דצמבר 2007

מילה אישית...

נעים לי מאוד להודות למדריך שליווה אותי בכתיבת עבודה זו, פרופסור סימון הופקינס. נעים לי להודות לו, מאחר שהיה לי מורה דרך אמיתי בנפתולי פרטיה האינסופיים של תורת הדיאלקטים הערביים. בדרכנו המשותפת הנחיל לי אמת אקדמית מהותית: בדברים שאמר - ובאלה שלא אמר - לימד אותי מה רבה היא דרך המחקר ומה רחבה יריעת הידע, והציב עבורי רף גבוה, שהיה ונותר בלתי מושג. בזכותו תלווה אותי תמיד ההרגשה המבריאה, שיש עוד לאן לשאוף, שאפשר להוסיף ולשפר, להרחיב וללמוד, לוודא ולהוכיח. דומני, שכל מי שבא במגע עם איש זה, מצא עצמו תמֵה כיצד דרות בכפיפה אחת ידיעותיו המופלגות עם ענוותו ועם נעימות הליכותיו.

תודות כנות שלוחות לבני הקהילה התימנית מקרב העולים הוותיקים, שבמאור פנים ובחיוך הקדישו לי מזמנם, שידלו למעני דוברים מקרב העולים החדשים והציגו בפניהם את ה"אשכנזיה מירושלים" המתעקשת ללמוד "תימנית". בין אלה יוזכרו במיוחד מר שלמה גרפי, העוסק ללא ליאות בהבאת אחרוני היהודים שנותרו בתימן לישראל, מר אמנון גמליאל, הצורף מרחובות, והגב' שרה אהרון, בת לעולים מנג'ראן, שפגשה אותי באקראי בתערוכה במוזיאון ישראל והתנדבה מיד לסייע לי בכל הדרוש. תודה מיוחדת שלוחה לרב ד"ר אהרון בן דוד, שסייע לי באיתור אינפורמנטים, התלווה אליי בכמה מימי ההקלטה, ואף התיר לי לעשות שימוש בהקלטות המקוריות שהיו בסיס לטקסטים שפירסם בספרו "הוד".

יבואו על הברכה ויזכו לאריכות ימים ולבריאות כל הדוברים היקרים שאת מוצא פיהם אני מביאה בעבודה זו. אלה הם בנים ובנות למשפחות (לפי סדר אלפביתי) בוני, הארון, זארב, זנדאני, חמאמי, ח'באני, יעיש, ירימי, כתאפי, מחדון, מרחבי, סלימאן, עוואי, עמר, עצאר, עִרקי, פאיז, צבאי, צברי, קֻבייל, קִרחש ושֵׁכּרי, כולם עולים מן הפרובינציה של צעדה המתגוררים כיום, חלקם בדלות מעציבה, במרכזי הקליטה של אושיות ושל אשקלון, במושב יינון, במושב בני עיש, ברחובות, בגדרה, באשקלון ובבאר שבע. סבלנותם, פתיחותם וטוב ליבם הם הבסיס האיתן של עבודה זו.

אורי שחמון, ירושלים, דצמבר 2007

תוכן העניינים

תקציר עברי **i-vi**

מבוא

i. רקע: יהודי צפון תימן ועלייתם לישראל 1
ii. מצב המחקר 4
iii. שיטת המחקר ואיסוף המקורות 7
iv. תעתיק וסימנים: תעתיק פונמי, סימני התעתיק, תעתיק מילים זרות, ראשי תיבות 11
v. שיטת העריכה 11

פרק א: אפיון וקלאסיפיקציה

א.1. לשון הפרובינציה הצפונית בתמונת להגי האיזור 12

א.2. חלוקה לשונית פנימית בפרובינציה של צעדה 15

א.3. לשון יהודים ולשון הסביבה 17
א.1.3. המישור הסוציולוגי: יהודים בסביבתם 17
א.2.3. המישור הפסיכולוגי: תפישת הדוברים 20
א.3.3. המישור הבלשני 21
א.1.3.3. רכיבים ערביים מבחינים 21
א.2.3.3. רכיבים עבריים מבחינים 22
א.3.3.3. רכיבים ישראלים 28

א.4. הערות על ארכאיות הלשון 29

חלק ראשון: פונולוגיה

פרק ב: עיצורים, תנועות והברות

ב.1.העיצורים

ב.1.1. פונמות ואלופונים 31
ב.1.1.1. רפלקס של ط 31
ב.1.1.2. רפלקס של ق 32
ב.1.1.3. רפלקסים של د ושל ت 34
ב.1.1.4. רפלקס של ج 36
ב.1.1.5. רפלקסים של ض/ظ 38
ב.1.1.6. רפלקס של ء 39
ב.1.1.7. רפלקס של ه 41
ב.1.2. עיצורים צובעים 41
ב.1.3. המכפל 43
ב.1.4. מעתקי עיצורים 44
ב.1.4.1. אסימילציה 44
ב.1.4.2. שפתות 46
ב.1.4.3. חילופי עיצורים 46

ב.2. התנועות

ב.2.1. התנועות הקצרות 51
ב.2.1.1. התנועה הקצרה *a* 51
ב.2.1.2. התנועות הקצרות *i* ו-*u* 52
ב.2.2. התנועות הארוכות 54
ב.2.3. מעמדם של הדיפתונגים ההסטוריים 55
ב.2.3.1. מימוש דו תנועתי בנסיבות של הפסק 56
ב.2.3.2. המימוש */ē/=[ey]* 56
ב.2.3.3. המעתק **ay>ā* 57
ב.2.4. תנועת *ē* ברכיב העברי 58
ב.2.5. אסימילציה של תנועות 58

ב.3. מבנה ההברה

ב.3.1. מעמדן של התנועות הקצרות במסגרת התיבה הבודדת 55
ב.3.1.א. תנועת *a* 55
ב.3.1.ב. התנועות *i* ו-*u* 56
ב.3.2. השמטת תנועות קצרות בהשפעת תיבות סמוכות 58
ב.3.2.1. השמטה במעמד פוסט ווקאלי 58
ב.3.2.2. השמטה במעמד פרה-ווקאלי 59
ב.3.3. הופעת תנועות חדשות 59

ב.4. צרורות עיצורים ותנועות עזר

ב.4.1. צרורות של שני עיצורים: 60
ב.4.1.א. צרור תחילי 60
ב.4.1.ב. צרור סופי 60
ב.4.2. צרורות של שלושה עיצורים או יותר 62
ב.4.2.א. במסגרת מילה אחת (צרור פנימי) 62
ב.4.2.ב. בהצטרפות מילים (צרור חיצוני) 62
ב.4.2.ג. עיצור כפול בצרור של שלושה עיצורים 64
ב.4.3. צרורות מותרים 64
ב.4.3.1. צרור כתוצאה מהשלת תנועה בנוכחות למנ״ר 64
ב.4.3.2. הימנעות מפירוק צרור 65
ב.4.3.3. רצפים מותרים ללא עיצור למנ״ר 66

פרק ג: תופעות הפסק

ג.1. תופעות הפסק בערבית העתיקה 69

ג.2. תופעות הפסק בלהגים התימניים ובפי העולים 70

ג.1.2. אבדן קוליות 70
ג.2.2. היאלמות h 71
ג.3.2. הארכת ההברה הסופית 71
ג.3.2.א. תוספת המזה 72
ג.3.2.ב. דיפתונגיזציה של תנועות סופיות 72
ג.3.2.ג. השתמרות (או רה-דיפתונגיזציה) בכמה מפעלי ל״י: ē>ay ; ō>aw 73
ג.4.2. אמאלה 74
ג.5.2. פירוק צרורות 75
ג.6.2. תזוזת הטעם 76

פרק ד: ההטעמה

ד.1. אורך ההברה ומקום הטעם 78

ד.2. יציבותו של הטעם 78

ד.3. מערכת ההטעמה הכפולה 80

ד.1.3. ההטעמה הרגולרית: 81
ד.1.1.3. תיבות בעלות הברות ארוכות 81
ד.2.1.3. תיבות שאין בהן הברות ארוכות 82
ד.3.1.3. תנועות העזר וההטעמה 83
ד.2.3. ההטעמה האי-רגולרית: התניות קונטקסטואליות לתזוזת הטעם 83
ד.1.2.3. הטעמה אי-רגולרית ליצירת פוקוס 84
ד.2.2.3. שינויים במקום הטעם כתוצאה מ״דחיקה״ 87

ד.4. הערך הפונמי של הטעם 89

ד.1.4. טעם המבחין בין פעל ושם במשקל CvCvC 89
ד.2.4. טעם המבחין בין בנייני הפועל II,I 91

חלק שני: מורפולוגיה

פרק ה: הפועל

ה.1. הפועל השלם 93
ה.1.1. הפועל השלם בעבר (הבניין הקל): 93
ה.1.1.א. משקל *faᶜal* 94
ה.1.1.ב. משקל *faᶜil* 94
ה.1.1.ג. משקל *fiᶜil* והדגמים *fuᶜil* ו- *fuᶜul* 95
ה.1.1.ד. גיוון משמעויות השורש באמצעות חילופי משקלים 97
ה.1.1.ה. דגמי הנטייה 98
ה.1.1.ה.א. סיומות הנטייה: המקרה של גוף הנוכח 98
ה.1.1.ה.ב. מבנים דו הברתיים ותלת הברתיים 103
ה.1.1.ה.ג. התקצרות בסיסים (צורות חד הברתיות) 103
ה.1.1.ה.ד. נטיית המדבר בפעלי ל״ע 104

ה.2.1. הפועל השלם בעתיד (הבניין הקל) 105
ה.1.2.1. פעלים מטיפוס A (משקל *yifᶜal* ודגם *yufᶜal*) 106
ה.2.2.1. פעלים מטיפוס B (משקל *yifᶜil*
ומשקלי המשנה *yifᶜul*, *yufᶜil* ו- *yufᶜul*) 109
ה.4.2.1. שינויים בבסיסי הנטייה 112

ה.3.1. הפועל השלם בציווי (הבניין הקל) 114

ה.2. בנייני הפועל 115
ה.1.2. בניינים II-III 115
ה.2.2. בניין IV 116
ה.3.2. בניינים V-VI 117
ה.4.2. בניין VIII 118
ה.5.2. בניין X 120

ה.3. גזרות הפועל 120
ה.1.3. גזרת פ״א 120
ה.2.3. גזרת פ״ו 121
ה.3.3. גזרת ע״ע 123
ה.4.3. גזרת ע״א 123
ה.5.3. גזרת ע״ו 124
ה.6.3. גזרת ל״י 125
ה.7.3. פעלים מגזרות מעורבות 129
ה.1.7.3. *ǵ ā* 129
ה.2.7.3. *rā* 130
ה.3.7.3. *addá* 131
ה.4.7.3. *hab(a)* 131
ה.8.3. שורשים מרובעים 132

ה.4. הבינוני 133
ה.1.4. הבינוני הפועל 133
ה.2.4. הבינוני הפעול 135
ה.3.4. שימוש בצורות בינוני בזכר לציון הנקבה 135
ה.4.4. הבינוני המקושר 137

ה.5. פרפיקסים ומודיפיקטורים 138

ה.6. צורות פועל מאובנות 140
ה.1.6. רפלקס של كَانَ 140
ה.1.6.א. *kān* קפואה ובלתי נוטה 141
ה.1.6.ב. נוטה עם כינויים חבורים 142
ה.1.6.ג. נוטה כפועל רגיל 144
ה.2.6. רפלקס של عَادَ 144
ה.3.6. רפלקס של جَاءَ 146
ה.4.6. רפלקס של زِدْ 148

ה.7. דרכי ההבעה של הסביל 149

ה.8. הערות לקסיקליות על פעלים 152
ה.8.1. ״לרצות״: *yišti, yibġa* 152
ה.8.2. ״לשאול״: *našad* 153
ה.8.3. ״לתת״: *addā* 153
ה.8.4. ״לראות״: *rā, šāf* 154
ה.8.5. ״ללכת״: *sār, sara, rāḥ* 154
ה.8.6. ״לשבת״: *ga^{c}ad, ǵilis* 155
ה.8.7. פעלים גזורי שם 156
ה.8.8. אינטנסטיביות ואקסטנסיביות 156

פרק ו: הכינויים

ו.1. כינויי הגוף 158
ו.1.1. כינויי הגוף הפרודים 158
ו.1.2. כינויי הגוף החבורים 161
ו.1.2.1. המדבר והנוכחים (1.c.sg + 2.c.pl) 162
ו.1.2.2. המדברים (1.c.pl) 162
ו.1.2.3. הנסתרים (3.c.pl) 163
ו.1.2.4. הנסתרת (3.f.sg.) 164
ו.1.2.5. הנסתר (3.m.sg.) 165
ו.1.2.6. הנוכח (2.m.sg.) 166
ו.1.3. הכינויים החוברים ל״אב״ ו״אח״ 166

ו.2. כינויי הרמז 167
ו.2.1. הכינויים הרומזים לקרוב 167
ו.2.2. הכינויים הרומזים לרחוק 167
ו.2.3. מקומו של כינוי הרמז במשפט 168
ו.2.4. התאמת המין והמספר 169
ו.2.5. כינוי רומז בצירוף עם *^{c}and* 170
ו.2.6. כינויים רומזים המתפקדים כשמות 170

ו.3. כינויי הזיקה 171
ו.3.1. *ī d̠* 171
ו.3.2. *min/man* 171
ו.3.3. *mā* 172

ו.4. הכינוי המודאלי: ״כך״ 174

ו.5. כינויי השאלה 175
ו.5.1. *ēn ; wēn ; fi ēn ; minnēn ; min fēn* ו-*ṣalēn* 174
ו.5.2. *wēš* 176
ו.5.3. *wēyḥīn* 176
ו.5.4. *kam* 177
ו.5.5. *kēf* 177
ו.5.6. *lamah / limah* 177
ו.5.7. *lēš* 178
ו.5.8. *mā* 178
ו.5.9. *min/man* 178

ו.6. כינוי הקניין 180

פרק ז: מערכת השם

ז.1. שמות העצם 183
ז.1.1. שמות ממין זכר 188
ז.1.2. שמות ממין נקבה 193
ז.1.2.1. שמות שאינם מסומנים 193
ז.1.2.2. שמות המסתיימים בסיומת הנקבה 193
ז.1.2.2.א. דגמים 194
ז.1.2.2.ב. נטייה 196
ז.1.2.2.ג. סיומת הנקבה בשמות פרטיים 197
ז.1.2.2.ד. סיומת הנקבה בשמות המספר 197
ז.1.2.3. סיומות נקבה הסטוריות אחרות 198
ז.1.3. שמות בזוגי 198
ז.1.4. שמות ברבים 199
ז.1.4.1. הריבוי השלם 199
ז.1.4.2. הריבוי השבור 200
ז.1.4.3. שמות קיבוציים 203
ז.2. שמות התואר 204
ז.2.1. אבחנת המין והמספר 204
ז.2.2. ערך היתרון וערך ההפלגה 205

ז.3. יידוע וסיתום 206
ז.3.1. יידוע 206
ז.3.2. סיתום 209

פרק ח: המילות

ח.1. מילות היחס 210
ח.1.1. *(i)la* 211
ח.1.2. *b-* 212
ח.1.3. *bēn* 213
ח.1.4. *ba^{c}d* ו-*ba^{c}dēn* 213
ח.1.5. *tiḥt* 214
ח.1.6. *taww* 214
ח.1.7. *ṣalā* 215
ח.1.8. *^{c}ala* 215
ח.1.9. *^{c}ind~^{c}and* 216
ח.1.10. *fī* 217
ח.1.11. *fōg* 218
ח.1.12. *gabil* 219
ח.1.13. *gubāl* 219
ח.1.14. *gurb* 219
ח.1.15. *gafā* 219
ח.1.16. *kamā́* ו-*kámmā* 220
ח.1.17. *li* 220
ח.1.18. *miṯil-ma* 223
ח.1.19. *ma^{c}a* 224
ח.1.20. *min* 225
ח.1.21. *warā* 226
ח.1.22. *wiyyā* 228

ח.2. מילות הקישור 229
ח.2.1. מילות קישור מאחות 229
ח.2.1.1. *a* 229
ח.2.1.2. *ila* 229
ח.2.1.3. *illa* 230
ח.2.1.4. *inn* 230
ח.2.1.5. *ō* 232
ח.2.1.6. *mā billá* 232
ח.2.1.7. *hā(h)* 233
ח.2.1.8. *w* 234
ח.2.1.9. *willa* 234
ח.2.1.10. *wlē* 234
ח.2.1.11. *wirǵa*^{c} 235
ח.2.1.12. *yiz*^{c}*am* 235
ח.2.2. מילות קישור משעבדות 236
ח.2.2.1. *(i)la* 236
ח.2.2.2. *inn* 237
ח.2.2.3. *ḥ ī n* 237
ח.2.2.4. *fala* 238
ח.2.2.5. *laǵil* 239
ח.2.2.6. *lō* 239
ח.2.2.7. *yōm* 240

ח.3. רפלקס של قَدْ ההסטורית 241
ח.3.1. דגמי הנטייה 241
ח.3.2. שימושים ומשמעויות 241
ח.3.3. אלומורפים צורניים 243

ח.4. אדוורבים של זמן ושל מקום 245
ח.4.1. "כאן" 245
ח.4.2. "שם" 245
ח.4.3. "עכשיו" 246

פרק ט: שם המספר

ט.1. המספר המונה 247
ט.1.1. המספר 1 247
ט.1.1.1. *wāḥid* כשם תואר 247
ט.1.1.2. *wāḥid/ḥad* ככינוי פרונומינאלי 248
ט.1.1.3. *wāḥid* כתווית סיתום 249
ט.1.2. המספר 2 249
ט.1.3. המספרים 10-3 250
ט.1.4. המספרים 19-11 251
ט.1.5. המספרים 99-20 252
ט.1.6. מאות ואלפים 252

ט.2. המספר הסודר 253
ט.2.1. "ראשון" 253
ט.2.2. "שני" 253
ט.2.3. "שלישי" עד "עשירי" 254

ט.3. שברים 255

ט.4. לוחות זמנים 255
ט.4.1. שעות היום 255
ט.4.2. ימי השבוע 256

ט.5. כמויות 256

רשימת מראי המקום המצוטטים 257

נספח: דוגמאות טקסט

1. טקסט RZ01 : בן האמה ובן הגבירה 280
2. טקסט AM02 : תחת ההריסות 286
3. טקסט SW01 : ילדות יפות 290
4. טקסט BW03 : שדה או בת אנוש 294
5. טקסט HD12 : אחיזת עיניים 298
6. טקסט HD01 : מקלעת נצרים 300
7. טקסט AS05 : ניחוח הערק 305

תקציר אנגלי i-v

תקציר

כללי

מחקר זה מרכז את הנתונים הידועים עד כה על אודות הלהגים הערביים המדוברים בפרובינציה הצפונית של תימן ובאיזורים הסמוכים לה, ומציג נתונים חדשים שנאספו מפי עולים מאיזורים אלה.

היהודים שלשונם מתוארת בעבודה זו עלו לישראל מן הפרובינציה של צעדה שבצפון תימן, מאיזור ברט שממזרח לצעדה, ומאיזור נג׳ראן שבדרומה של סעודיה. בחלקם עלו יהודים אלה לישראל בשנות התשעים של המאה העשרים, ואחרים עלו עוד קודם בעליות של 1951-1949 ו-1962.

לצורך עבודת המחקר הוקלטו ונרשמו מפי העולים מאות טקסטים, המשקפים דיבור חופשי במידת האפשר, ומשקפים מקטעים מחיי היומיום של היהודים באיזורים הנדונים. דוגמאות לשון אופייניות תועדו מכעשרים כפרים, ומתוכן מתגלה מידה רבה של דמיון ושל אחידות לשונית. שורת מאפיינים טיפולוגים מבחינים את הלשון שבפי יהודים אלה בבירור מלהגים תימניים אחרים, אך בה בעת מצביעים על קיומו של רצף לשוני אחד בין הפרובינציה של צעדה והחלקים הדרומיים של הנג׳ד - איזור נג׳ראן וצפונה משם (§א.1.).

החיים בכפרים הצפוניים התאפיינו בשיתוף ובאחווה בין מוסלמים ליהודים, אשר מוצאים ביטוי גם בהיבטים הלשוניים: נראה, כי לשונם של היהודים דומה במידה רבה לזו של סביבתם המוסלמית. נוכל לדבר איפוא רק על ״אבחנה מזערית״ בין לשונות שתי העדות, המבוססת בעיקר על הרכיב העברי ופחות על הדיאלקט הערבי גופא (§א.2.3.3.).

העיון בנתונים מוביל למסקנה, כי הערבית הקלאסית איננה אב הטיפוס המובהק שממנו התפתחה הלשון הנחקרת. כמה מרכיבי הלשון נראים כארכאיזמים, שנותרו בה מלשון קדומה, שהתקיימה לפני ו/או במקביל לערבית הקלאסית (§א.4.).

להלן סיכום עיקרי הממצאים הלשוניים:

חלק ראשון: פונולוגיה

עיצורים

רפלקסים של כמה מהעיצורים הקלאסיים מגלים מאפייני הגייה ארכאיים:

- הגיים אחדים הם בעלי קוליות ניטראלית, ומציגים אלופון קולי ואלופון אטום המתחלפים ביניהם באופן חופשי (§ב.1.1.). בכמה ממקרים אלה נמצא, כי תכונה מבחינה אחרת - הנישוף - מבטיחה את העיצורים מפני הזדהות מלאה ומונעת מצבי עמימות בלשון.
- עיצורים אחדים הם בעלי ״כח צביעה״ ומשפיעים במידה ניכרת על התנועות שבסביבתם (§ב.2.1.).
- מעמדו הסינכרוני של המכפל מינורי, אך ממשיך להתקיים ברמה המופשטת של הלשון. עקבותיו של המכפל ההסטורי ניכרים ברקע הצורות, ומשפיע על מימושן בכמה היבטים מורפולוגיים (§ב.3.1.).

תנועות

- שלוש התנועות הארוכות של הערבית הקלאסית ā ī ū ממשיכות להתקיים בלהג, ולצידן גם ē ו- ō, שהן תוצאת התכווצות הדיפתונגים הקלאסיים.
- שלוש התנועות הקצרות הקלאסיות מופיעות בלהג, אך תפוצתן שונה באופן מהותי מזו המוכרת מן הלשון הקלאסית. הניגוד המשמעותי בתחום התנועות הקצרות מתקיים בין a:i, ואילו u היא בדרך כלל וריאנטה מותנית של i.

  עם זאת, בכמה קטגוריות לשוניות נושאת u בכל זאת ערך מבחין, ומשום כך אנו רואים בה פונמה עצמאית בלשון זו ומסמנים אותה בקביעות בכל הופעותיה (§ב.1.2.).
- הדיפתונגים הקלאסיים ay ו- aw מתכווצים בכל מצבי ההקשר, אך בהברה סופית במעמד של הפסק הם ממומשים כדו תנועה (§ב.3.2.).

מבנה ההברות

- מבנה ההברות בלהגי הפרובינציה הצפונית שמרני, כרגיל באיזורים רבים של תימן. חמש התנועות הארוכות שומרות על איכותן ועל אורכן בכל הנסיבות, ואינן מושפעות גם מאבדן הטעם (§ב.3.2.).
- לפיכך, שינויים במבנה ההברה קשורים בעיקר בתנועות הקצרות: בהשלה, בהתקצרות או בשינויי איכות. במסגרת התיבה הבודדת, שלוש התנועות הקצרות מגלות יציבות רבה, אך *i* ו-*u* עשויות להישמט בכמה נסיבות, הקשורות במבנה ההברות של התיבה (§ב.3.1.). בנוסף, השפעת תיבות סמוכות עשויה להביא להשמטת כל אחת משלוש התנועות הקצרות (§ב.3.2.).
- ככלל, תנועות עזר אינן מוכנסות בתוך תיבות הבסיס אלא ביניהן, באופן המשמר במידת האפשר את המבנה הבסיסי של כל צורה (§ב.4.2.).

צורות הפסק

- בלשון העולים נשתמרה אבחנה בין צורות הקשר והפסק כתופעה חיה בדיבור. הכלים הצורניים המבחינים בין צורות ההקשר וההפסק בלשון זו אינם זהים באופן מלא לאלה שתוארו ביחס ללשון העתיקה (§ג.1.), אך בכל זאת נראה, כי עקרונות היסוד של ההפסק הערבי העתיק חלים במידה רבה גם על צורות ההפסק המודרניות (§ג.2.).
- הופעת צורות ההפסק בלשון העולים איננה קבועה ושיטתית, אך נוכחותן מורגשת היטב וניכרת בעיקר בשישה שינויים צורניים, החלים בהן ביחס לצורות ההקשר. כך, רגילות למדי במצבי הפסק תופעות של אבדן הקוליות (§ג.2.1.) ושל היאלמות *h* סופית (§ג.2.2.), אשר נטתה דווקא להופיע בנסיבות דומות בערבית העתיקה.
- תופעות הפסק אחרות עשויות ללמד על צורך אינסטינקטיבי להאריך את ההברה הסופית במעמד של הפסק, המתמלא באמצעות תוספת המזה (§ג.2.3.א.); באמצעות תוספת של חצי תנועה (§ג.2.3.ב.); או באמצעות חזרה לדיפתונג ההסטורי (§ג.2.3.ג.). עוד זוהו במצבי הפסק אמאלה בלתי סדירה של התנועה הסופית (§ג.2.4.), וכן נטייה לפרק צרורות סופיים (§ג.2.5.) ולשנות את מקומו של הטעם (§ג.2.6.).

הטעמה

- *ההטעמה המשתקפת מן הטקסטים מתאפיינת בהעדר התלות בין האורך ובין ההטעמה (§ד.1) ובאי יציבות בולטת של הטעם (§ד.2.). כלליה של הטעמה זו חורגים אל מעבר למבנה ההברות של התיבה הבודדת, וקשורים במידה רבה ביחסים ההדדיים בין התיבות במשפט ובשיקולים פרוסודיים הקשורים במבע השלם.*
- *לאור כל אלה מסתמן קיומה של מערכת הטעמה כפולה: מערכת הטעמה רגולרית ומערכת הטעמה אי-רגולרית (§ד.3.). ההטעמה האי-רגולרית משמשת כאמצעי ריטורי פעיל להבעה אקספרסיבית (§ד.3.2.1), אך קשורה גם בתהליכי דחיקה בין גרעינים (§ד.3.2.2.).*
- *למרות אי היציבות הרבה המאפיינת את הטעם, הוא נושא בכמה מקרים ערך פונמי מבחין (§ד.4.).*

חלק שני: מורפולוגיה

הפועל

- הפועל השלם בבניין הראשון בעבר חוזר לשני טיפוסי יסוד, המתגלמים בלשון כשלושה משקלים עצמאיים: *fa^{c}al* (טיפוס A) לעומת *fa^{c}il* ו-*fi^{c}il* (טיפוס B), ועוד שני וריאנטים *fu^{c}il* ו- *fu^{c}ul*, שהופעתם תלויה באיכות עיצורי השורש (§§ה.1.1.א-ג).

- נטיית הנוכח מתייחדת בכינוי הפרוד הנוסף אליה (§ה.1.1.ה.א.). בצורות הנסתרת והנסתרים מתקיימות צורות תלת הברתיות לצד צורות דו-הברתיות (§ה.1.1.ה.ב.). בסיס הנטייה הדו-הברתי של כמה מן הדגמים עשוי להתקצר לבסיס חד הברתי, בנסיבות הקשורות - ככל הנראה - בהרכב עיצורי השורש (§ה.1.1.ה.ג.).

- הפועל בעתיד חוזר גם הוא לשני טיפוסי יסוד, המתגלמים בכמה דגמים מובחנים: משקל *yif^{c}al* (טיפוס A) המשמש כבסיס גם לדגם הפועל *yuf^{c}al*, ומשקל *yif^{c}il* (טיפוס B), המשמש כבסיס גם לדגמי הפועל *yif^{c}ul*, *yuf^{c}il* ו-*yuf^{c}ul*, שהופעתם תלויה במידה רבה באיכות עיצורי השורש (§ה.2.1.).

- הן בעבר והן בעתיד מתבטלת האבחנה בין נוכחים ונוכחות, נסתרים ונסתרות.

- הבניינים הקלאסיים X-I פעילים ויצרניים בלהג, אם כי השימוש בבניין השביעי נדיר ביחס (§ה.2.). בגזרות הפועל חלים שינויים, וכמו בלהגים אחרים חלה האחדה בין כמה מחלקי הנטייה של פעלי ע״ע ופעלי ל״ו (§ה.3.3.- ה.6.3.). בפעלי ל״ו מתקיימת אבחנה בין צורות הפסק וצורות הקשר (§ה.6.3.).

- בצורות הבינוני של הבניין הראשון ממשיך לשמש הריבוי השבור לצד הריבוי השלם (§ה.1.4.), וצורות זכר משמשות לעיתים לתיאור הנקבה (§ה.3.4.).

- צורות פועל שהתאבנו משמשות כמיליות ונוטות בהקשרים מסויימים עם כינויים חבורים (§ה.6.).

- שורשים הרגילים בבניין הקל מועברים בנסיבות הקשריות מסויימות לבניין השני, והופכות בכך אמצעי להבעה אינטנסיבית או אקסטנסיבית (§ה.8.8.).

הכינויים

- מערכת כינויי הגוף כוללת חמישה כינויים ליחיד ורק שלשה לרבים, לאור התאחדות צורות הרבים והרבות בגוף השני והשלישי (§ו.1.1).
- בנסיבות מוגדרות מחייבים כמה מן הכינויים החבורים תנועת עזר, בדומה ללהגים אחרים בחצי האי (§ו.1.2). כינוי המדברים מצטרף בחלק מהנסיבות בצורתו הפרודה ולא בצורתו החבורה (§ו.1.2.2).
- פרדיגמת כינויי הרמז של הלהגים הנדונים מציגה שורה של מאפיינים ייחודיים (§ו.2). הכינויים הרומזים לזכר הם נגזרות של הרומזים השמיים *ḏā* ו-*ḏ ī*, אך אבחנת המין בשימוש בצורות השונות איננה מוחלטת (§ו.2.4). הכינוי הרומז לנקבה משמר את האלמנט הרומז השמי הארכאי *-t*, ששרידיו תועדו רק בדיאלקטים של דרום חצי האי ובתימן.
- כינוי הזיקה התאבן בלשון הנחקרת, כמו בלהגים מדוברים אחרים, והצורה *ḏ ī* מופיעה ללא התנייה הקשורה במינו או במספרו של השם הזוקק (§ו.3).
- כינוי הקניין *ḥagg* עשוי להיות מותאם לשם העצם, ולהופיע בנקבה (*ḥaggat*) או ברבים (*ḥaggōn*) (§ו.6).

השם

- קטגוריות המין והמספר שאפיינו את הערבית העתיקה ממשיכות להתקיים באופן פוטנציאלי גם בלהגים הנדונים, אולם השימוש בכמה מהן הצטמצם מאוד.
- תווית היידוע בפי כל היהודים שהוקלטו לצורך עבודה זו משמשת באופן מוחלט ובלעדי תווית היידוע *al-* (§ז.3.1), ותוויות אחרות שתועדו באיזור זה נעדרות מלשונם. הצורה *wāḥid* משמשת בכמה הקשרים כמעין תווית המציינת את חוסר היידוע (§ז.3.2).

המילות

- מילות היחס המצטרפות אל הפועל נוטות לשמור על מעמדן ולתפקד כיחידת טעם עצמאית (§ח.1). הרפלקס של قد שכיח מאוד, ומופיע גם בשורה של אלומורפים צורניים (§ח.3).

מבוא

בפרק זה יובאו חומרי הרקע החיוניים להבנת המחקר, ובכלל זה אינפורמציה בסיסית אודות הדוברים ועלייתם ארצה (מס׳ i להלן), אודות פערי הידע בספרות המחקר הרלוונטית (מס׳ ii להלן); ואודות שיטת המחקר שעמדה בבסיס עבודה זו (מס׳ iii להלן).

i. רקע: יהודי צפון תימן ועלייתם לישראל

היהודים שלשונם מתוארת בעבודה זו עלו לישראל משלושה איזורים בצפונה של תימן:

- **איזור צעדה:**

מיעוטם הקטן של המסרנים התגורר בעיר צעדה (ṣaᶜdah), העיר המרכזית של הפרובינציה הצפונית של תימן, הגובלת בדרומה של סעודיה. רובם הגדול נולד וחי בכפרים שונים הפזורים ברחבי הפרובינציה, ובייחוד: אאל-שליל (Āl Šalīl) וסודאן (Sōdān) הסמוכות לעיר; חידאן (Ḥēdān), סאקין (Sāgēn), בני עויר (Bani Ɛwēr) וע׳ריר (Ġarīr) שבמרכז הפרובינציה; ישובי ג׳בל ראזח (Rāziḥ) שבמערב; וכפרי ואדי אמלח (Amlaḥ) שבמזרח.

- **איזור ברט:**

קבוצה אחרת של עולים הגיעה לישראל מאיזור ברט שבצפון-מזרח תימן, וגם שם לא ישבו בעיר המרכזית (סוק אלענאן) אלא בכפרים שבסביבותיה, ובעיקר ברגו׳זה (Raǵūzah), מודאן (Mōdān) ומחתוויה (Muḥtawiyyah). יהודים מעטים התגוררו גם בכפרים אחרים באיזור זה, שלא הגיעו אפילו לכדי מניין[1].

- **איזור נג׳ראן:**

״עיר התמרים״ נג׳ראן (Naǵrān) שבדרומה של סעודיה התנדנדה לאורך השנים בין שליטה תימנית ושליטה סעודית, וכיום שייכת לשטח הטריטוריאלי של סעודיה (להרחבה בעניין זה ראה §א.1. מס׳ ii), אך העולים היהודים מאיזור נג׳ראן רואים בה המשך טבעי של תימן ורואים עצמם כחלק אינטגרלי מעולי תימן. לפי עדותו של חבשוש במסעו עם יוסף הלוי בשנת 1869, בנג׳ראן התגוררו משפחות יהודיות מעטות, שיושבי העיר צעדה ייחסו אותם לעשרת השבטים[2].

---

[1] טובי/הקהילה עמ׳ עו.

[2] גויטיין/חזיון עמ׳ 161-162. חבשוש מעיר בהקשר זה כי יהודי נג׳ראן אינם אנשי ספר, ומביא כאנקדוטה סיפור על יהודי בן המקום, ששומר את ספריו בשק עור המשמש לו כארון ספרים, וביניהם נמצא גם עותק של הברית החדשה, שהיהודי רכש בסכום עצום מאחר שהכריכה ויפי ההדפסה מצאו חן בעיניו, אף ש״לא ידע את טיב הספר״.

הפרובינציה של צעדה

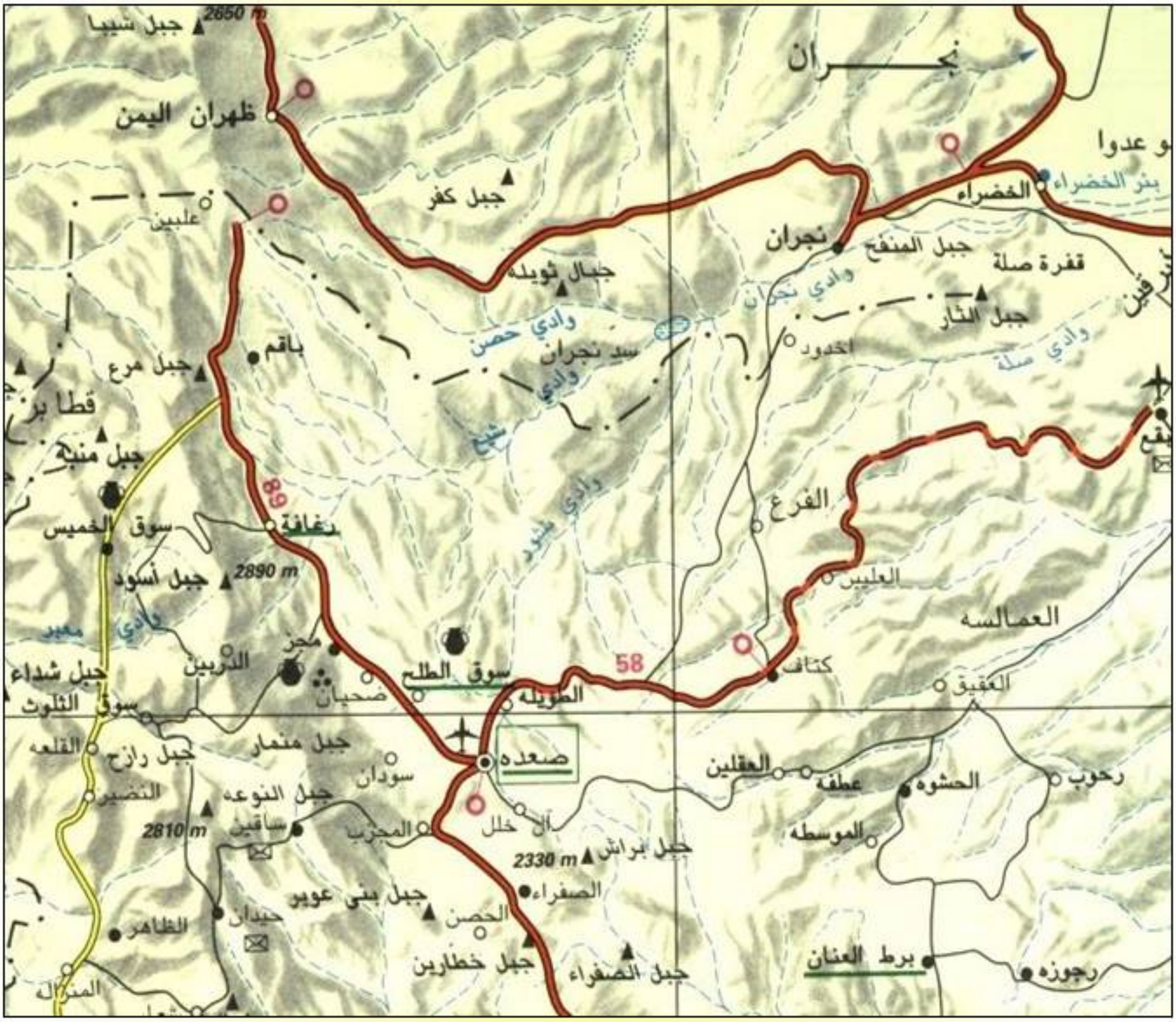
نجران
جبل شيبا
2650 m
ظهران اليمن
علبين
جبل كفر
جبال ثويله
وادي حصن
سد نجران
وادي
نجران
الخضراء
بئر الخضراء
جبل المنفخ
قفرة صلة
وادي نجران
جبل الثار
وادي صلة
اخدود
باقم
جبل مرع
قطا بر
جبل منبه
سوق الخميس
89
رغافة
جبل أسود
2890 m
وادي معيد
الفرع
العليبي
العمالسه
58
كتاف
مجز
الدربين
جبل شداء
سوق الثلوث
ضحيان
سوق الطلح
الطويله
العقيق
القلعه
جبل رازح
جبل منمار
سودان
صعده
العقلين
عطفه
الحشوه
رحوب
النضير
جبل النوعه
2810 m
ساقين
المجرب
آل خلل
2330 m
جبل براش
الموسطه
الصفراء
جبل بني عوير
الحصن
حيدان
الظاهر
جبل خطارين
جبل الصفراء
برط العنان
رجوزه
المنزاله

עליות יהודי הצפון לישראל

1907-1906 לאור השמועות אודות קליטתם המוצלחת של יהודי צנעא שעלו לארץ בשנות השמונים של המאה הי״ט, החליטו כמה מאות יהודים מצעדה ומן הכפרים של איזור ראזח לעלות לישראל. יהודים אלה תוארו כ״יושבי כפר ... אמיצי לב ונושאי נשק״, ומשהגיעו לארץ התיישבו בעיקר במושבות רחובות וראשון לציון[3].

1951-1949 במאי 1949, לאחר הסכמי שביתת הנשק שחתמה ישראל עם שכנותיה, פרסם האמאם אחמד צו הקובע שכל יהודי החפץ בכך יוכל למכור את רכושו ולצאת מתימן. בנסיבות אלה (דצמבר 1948 עד ספטמבר 1950) עזבו את תימן מרבית יהודיה, וקבוצות נוספות של עולים המשיכו להגיע לישראל בזרם דק עד שנת 1962. בתקופה זו עלו לישראל גם יהודים מן הפרובינציה של צעדה, אולם רבים מהם בחרו שלא לעזוב ולהישאר בכפריהם שבצעדה ובברט[4].

הסיבות להישארותם של יהודי הצפון קשורות במידה רבה בנסיבות חייהם באיזור זה. כידוע, היהודים יושבי הערים היו נתונים לשורה של גזירות מפלות, ובין היתר נכפה עליהם ביצוע של מקצועות בזויים (בייחוד ידועה בהקשר זה ״גזירת המקמצים״, שלפיה חוייבו יהודי צנעא לנקות את פגרי בעלי החיים שמתו במקומות ציבוריים ולאסוף את הצואה מן המחראות)[5]. לעומתם, יהודי הצפון יושבי הכפרים נהנו ממעמד איתן יותר בקרב החברה המוסלמית, הם נהנו מחסות אגדי השבטים המוסלמיים חאשד ובכיל, הורשו לבנות בתי קומות ואף הותר להם לשאת נשק[6] (ראה עוד בעניין זה §א.1.3.).

1962 בשנות השישים, לאחר ההפיכה הרפובליקנית, הידקה תימן את יחסיה עם מדינות הליגה הערבית והנהיגה קו אנטי ישראלי. העלייה פסקה, והקשר בין העולים התימנים בארץ לקרוביהם בתימן נותק[7]. לאחר העליה של 1962 נשארו בצפון תימן כמה מאות משפחות. אירגונים של יוצאי תימן הפעילו לחץ במטרה להעלות את הנותרים. שליחים יהודים שיצאו בעיקר מארה״ב יצרו קשר, וממשלת תימן איפשרה יציאתם בחשאי למדינות אירופה ולארה״ב, בהתחלה לשם מפגשים עם בני המשפחות ואחר כך להגירה. בהמשך, הגיע חלק מיהודים אלה מאירופה וארה״ב לארץ.

1996-1992 החל משנת 1992, כאשר הסתמנה הפשרה ביחסן של מדינות ערב לישראל ובייחוד לאחר חתימת הסכם אוסלו, התירו שלטונות תימן ליהודים להגר לישראל, וכמה מאות יהודים עלו (כ-200 בשנת 1993 ועוד כ-350 עד שנת 1996) ושוכנו ארעית במרכזי קליטה ברחובות ובאשקלון עם עולים מארצות אחרות[8]. לפי רשימותיו של בן-דוד, בשנת 2001 נותרו בצפון תימן עוד 286 יהודים. אלה ממשיכים להגיע לישראל כבודדים ובקבוצות קטנות עד היום.

---

[3] יערי/עליה עמ׳ 31.

[4] בכתבה שפורסמה בעיתון النهار العربي والدولي בשנת 1982 תואר מצבם של היהודים בתימן. הכותבים מודים ש״מה שלא הצלחנו לעשות הוא להגיע לפרובינציה של צעדה, על הגבול הצפוני עם ממלכת ערב הסעודית, שם נמצא ריכוז האוכלוסין היהודי הגדול ביותר בתימן״. ראה: אליאס/יהודים עמ׳ 47.

[5] בראואר/החקלאות עמ׳ 90; עראקי-קלורמן/היהודים עמ׳ 23.

[6] טובי/הקהילה עמ׳ עה.

[7] עראקי-קלורמן/מבוא עמ׳ 20.

[8] בן-דוד/יהדות עמ׳ 62.

תהליכי מודרניזציה בתימן

ככלל, ניתן לקבוע, כי תימן לא היתה נתונה להשפעת האימפריאליזם המערבי, שהחל מסוף המאה השמונה עשרה הפעיל את כוחו הפוליטי, הכלכלי והתרבותי על ארצות מוסלמיות אחרות. למעשה, רק באמצע המאה העשרים, ערב העליה הגדולה לישראל, החלו רעיונות מערביים ותהליכי מודרניזציה להשאיר את רישומם על חיי הקהילה היהודית.

במחצית השנייה של המאה העשרים חלו בתימן שינויים משמעותיים בתחום החברתי, הדמוגרפי, הכלכלי והפוליטי, ובהם למשל כניסתה של הטלביזיה בשנת 1975 וגלי תנועת האוכלוסין וההגירה אל הערים[9]. תהליכים אלה הורגשו בעיקר בצנעא הבירה, אולם שינויים דומים חלו בוודאי גם בפרובינציה הצפונית, כפי שמעידות תמונות הצבע שמביאים עימם העולים, ובהם אנטנות לוויניות על גגות בתי הבוץ, רכבי שטח חדשים ומכשירי טלפון סלולריים. עם זאת, נראה כי השינוי החל מאוחר יותר ואולי היה גם איטי יותר בפרובינציה הצפונית, שכביש אספלט בינה ובין הבירה נסלל רק באמצע שנות השמונים[10], שנים בודדות לפני צאתם של העולים מאיזור זה.

---

[9] ווטסון/צנעא כיום עמ' 561.

[10] ראה מפה משנת 1966 אצל הוטינגר/מלחמת האזרחים עמ' 299, המציגה אפשרות מעבר לג'יפ בלבד בציר זה, לעומת דרכים סלולות מצנעא מערבה ודרומה.

ii. מצב המחקר

תנאים גיאוגרפיים ונסיבות פוליטיות בתימן הערימו קשיים בפני חוקרים, שביקשו להשיג מגע בלתי אמצעי עם דוברי הערבית התימנית: השהות בתימן מחייבת אישורים מתאימים מהשלטונות, ותנועה מחוץ לאיזור צנעא דורשת אישור מיוחד. על אף המגבלות הצליחו חוקרים מערביים אחדים לבצע עבודת שדה בתימן, ועבודותיהם (להלן) משמשות בסיס לחקר להגי תימן. עלייתם של יהודי תימן לישראל בשנות ה- 50 ובשנות ה- 90 של המאה העשרים מאפשרת לחוקרים ישראלים (ולאחרים) גישה בלתי אמצעית ליהודים דוברי ערבית תימנית, שמוצאם בלמעלה מאלף נקודות ישוב בתימן. להלן ייסקרו בקיצור נמרץ עיקרי החיבורים בתחומי הידע הרלוונטים:

א. פרסומי טקסטים בלשון הדיבור הערבית

- מרבית הטקסטים שפורסמו מתעדים את לשון הדיבור בצנעא ובצפון הרמה המרכזית: הלשון המוסלמית הצנעאנית מיוצגת במספר סיפורים וקטעי שירה בספרו של רוסי (1939), בטקסטים אחדים שפירסם לסלאו (1944), וגם בכעשרה טקסטים שנתפרסמו על ידי ווטסון (2000), והקלטותיהם המקוריות זמינות באמצעות הארכיון המוקלט של אוניברסיטת היידלברג (ארכיב היידלברג). גויטיין רשם סיפור בשני חלקים מפי עולה מעמראן (1931, 1933) ואוסף מרשים של כאלף וחמש מאות פתגמים ומשלים (1934). כמו כן הוציא לאור (1941) את סיפור מסעותיו של יוסף הלוי, כפי שנכתב בידי חיים חבשוש, יהודי צנעני בן המאה ה- 19, אך הדעות חלוקות באשר למידת ייצוגה של לשון הדיבור בחיבור זה. עוד יש לנו טקסט אחד שפירסם מורג (תשכ"ג) במסגרת הדיון בעיקריות (ההטעמה), וכן קובץ שירים ערביים בתעתיק עברי ובתרגום, שרשם גמליאלי (תשל"ה) מפי נשים יהודיות ממחוזות שונים של תימן (בעיקר במרכז).

- לשונו של המישור הדרומי מיוצגת בטקסט אחד מירים בספרו של דים (1973) ובשני טקסטים מאותו המקום של יאסטרו (פישר ויאסטרו 1980). לשון הדיבור ברצועת ההר הדרומית תועדה בחמישה טקסטים קצרים שרשם גויטיין (1960) מפי עולים מאלגדס (סביבות אִבּ), בשני טקסטים של דים (1973) מעֲדין ומתעז ובטקסט אחד של יאסטרו (1980) מג'בלה. לשון הדיבור בדרום תימן מיוצגת במידה רבה בעבודותיו של לנדברג, ובייחוד בקובץ של טקסטים סיפוריים ושיריים, שרשם בעדן מפי מסרנים מדת'ינה (1920-1942).

- שלוש דוגמאות מלשון הדיבור בפרובינציה הצפונית, כולל טקסטים מנצ'יר (Naḏīr) וממנבה (Minabbih), פורסמו ע"י בהנשטדט (1987). עבודת המאסטר של הכותבת (1999) כללה עשרה טקסטים בלשונם של יהודי הפרובינציה.

ב. תיאורים דקדוקיים והערות על לשון הדיבור הערבית

- להוציא עבודותיהם של רוסי (1939 – הלהג הצנעני בכמה היבטי הגה וצורות), ווטסון (1993 - תיאור תחבירי סינכרוני של הלהג הצנעני, בייחוד על סמך לשונן של נשים), בהנשטדט (1987 - שלושה טיפוסי להגים בפרובינציה של צעדה,

בהיבטי פונולוגיה, מורפולוגיה ולכסיקון), אין לנו למעשה דקדוקים ערוכים ושיטתיים של להגי הדיבור התימניים. על שלוש העבודות הללו יש להוסיף את ספרו של דים (1973) שבו תיאור תופעות אחדות מתחום ההגה, הצורות, התחביר והלכסיקון בחתך האיזורים בהם ביקר, אך המחבר עצמו מעיד שאין בכך משום דקדוק שלם.

- הערות דקדוקיות מופיעות בהקדמותיו של גויטיין לטקסטים שנזכרו לעיל: היבטים לכסיקליים ושימושי הזמנים (1930, 1933); ענייני פונולוגיה ומורפולוגיה (1934); ומספר הערות קצרות ונקודתיות ב"מסעות חבשוש" (1941).

- חומר רב מגולם בהערותיהם של החוקרים שביצעו עבודת שדה, אף אם לא הובילה לכדי תיאור דקדוקי שלם: מאמריו של רוסי (1938) על הדיאלקטים המדוברים מחוץ לצנעא, על סמך שיחות עם חיילים ששירתו במחוזות שונים; ניתוחו המקיף של גויטיין (1960) את לשונם של העולים מאלגדס (לעיל), במסגרתו הצביע על קווים מבחינים (בעיקר בתחום ההגה והתצורה) בין הלשון באיזור זה ובין דיאלקטים שכנים; מאמרו של גרינמן (1979) שבו מאפיינים אחדים מתחום הפונולוגיה והמורפולוגיה בדיאלקט של מרכז התהאמה (סביב אלחדידה), תוך אבחנה בין איפיונים לשוניים עירוניים וכפריים; וסקירתו של יאסטרו (1984) אודות היבטים פונולוגיים ופונטיים בלהג הצנעני על סמך מחקר שדה שביצע בצנעא עם סטודנטים מקומיים. ממצאים חדשים ממזרח תימן פורסמו לאחרונה על ידי בהנשטדט (2001).

- הערות נוספות הופיעו בעקבות פרסום "מסעות חבשוש" (לעיל): בראפמן (תש"ב) דן בהיבטים של מבנה המשפט בראייה שמית כוללת, ומעט אחריו התייחס לסלאו (1945-6) לסוגיות כתיב, מורפולוגיה (כינויים, שם, פועל ומיליות) ותחביר, וכן לתרגומו של חיבור זה. על כל אלה יש להוסיף אטלס לשוני של להגי תימן מאת בהנשטדט (1985), שבו איזוגלוסות פונולוגיות, מורפולוגיות ולכסיקליות.

ג. מילונים ללשון הדיבור הערבית

- הגלוסר המקיף של לנדברג (1920 - 1942) מרכז אוצר מילים אופייני לאיזור הדרום, אך יש בו ערך רב ללימוד להגים אחרים בתימן, והוא כולל גם דוגמאות לשילוב הערכים ברצף הדיבור, הערות סמנטיות וקישורים למקורות קלאסיים.

- שני מילונים מרכזיים העומדים לרשותנו הם מילונו של פיאמנטה (1990-1991), המבוסס בעיקר על כתבי יד תימנים ופחות על טקסטים מדוברים, אך כולל הערות פונולוגיות, מורפולוגיות ואטימולוגיות; ומילונו של בהנשטדט (1992 - 1996), שעד כה נתפרסמו שני כרכיו הראשונים, אשר מבוסס על ההקלטות שביצע בעצמו ועל מחקרי שדה עדכניים של חוקרים אחרים. לצד אלה נמצא מילון מאת דבו (1989), שנראה כעבודה בלתי מועילה, בהיותו מבוסס על עבודותיהם של בהשטדט, גויטיין, דים ורוסי, וכן כרוכות בו בעיות מתודולוגיות אחדות.

- על עבודות אלה יש להוסיף גלוסר מצומצם יותר בסוף ספרו של רוסי (1939), ומספר רשימות מילים נושאות המופיעות בספר זה. הגלוסר של גויטיין למהדורה האנגלית של "מסעות חבשוש" (1941) מכיל מאות אחדות של מילים דיאלקטליות בתעתיק עם הפניה להקשרן במסגרת החיבור.

ד. עבודות העוסקות בעברית וברכיב העברי בתימן

- העבודות בתחום זה עוסקות בעיקר בלשון חטיבת המרכז (צנעא, עמראן ושבאם). במאמרו של גויטיין (1931) נמצא הערות על דקדוק המילים העבריות השאולות: משקלי השם, תצורת הפועל, והיסוד העברי המשוקע בכתיבה העממית; מורג (תשכ"ג) תיאר בפרוטרוט את דרכי ההגיה של העברית והארמית בקריאה המסורתית של המקורות, וכן התייחס לסוגיית היחס שבין הגיית העברית ובין לשון הדיבור הערבית; וקארה (תשמ"ח) דן ברכיב העברי והארמי המשוקע בלשון הנשים הצנעניות, תוך בדיקת מקורות השאילה והשינויים הדקדוקיים והסמנטיים החלים ברכיבים השאולים.

- לשאלת אוצר המילים עומד לרשותנו מילונו של רצהבי (תשל"ח), שריכז יסודות עבריים וארמיים מן הלשון המדוברת והכתובה (בעיקר זו של יהדות צנעא אך לא רק שלה). בספרו של קאפח (תש"כ) נמצא מילים רבות מתחום התרבות החומרית וחיי היומיום.

סיכום עיקרי הפערים בספרות המחקר

סקירת העבודות שלעיל כוללת מספר לא מבוטל של פרסומים מדעיים חשובים ובעלי ערך, אולם ניכרים בה מספר פערים:

א. חקר לשון הדיבור הערבית המוסלמית בתימן ממוקד בעיקרו בצנעא ובסביבותיה, ובזכות עבודותיו של לנדברג - גם בדרום. עד אמצע שנות ה- 80 של המאה ה- 20 לא נחקרו למעשה להגי הפרובינציה הצפונית. עבודותיו של פטר בהנשטדט (1985, 1987, 1992, 1993, 1996) שופכות אמנם אור על איזור הצפון, אולם דוגמאות הטקסט המעטות שפירסם אינן אופייניות לכל הפרובינציה, אלא לחלקיה הצפוניים והמערביים.

ב. אף חקר לשון הדיבור של היהודים בתימן התמקד בחטיבת המרכז, ובייחוד בצנעא. העולים מן המרכז (ובמידה פחותה: העולים מן הדרום) היוו מרכיב דומיננטי בעליה של שנות ה-50, הן מבחינה מספרית והן מבחינת יוקרתם בקרב יוצאי תימן. למעט הערות בודדות הספרות אינה עוסקת בלשונם של העולים מן הצפון.

ג. להוציא הערות אחדות (גויטיין ובעקבותיו דים; קארה תשמ"ו), נראה ששאלת היחס בין לשונם של המוסלמים וזו של היהודים טרם נבחנה לעומקה, לא בחטיבת המרכז ולא כל שכן בפרובינציה הצפונית.

ד. חקר הרכיב העברי התמקד אף הוא בחטיבות המרכז והדרום, אף שגם קריאתם המסורתית של יהודים מן החטיבה הצפונית (נשור) נבדקה ותועדה ע"י מורג (תשכ"ג). אוצר בלום של רכיבים עבריים בערבית התימנית הכתובה והדבורה במרכז תימן רוכז ע"י רצהבי (תשל"ח), אך מטבע אופיה המילוני אין עבודה זו מטפלת בהיבטי שילובו של הרכיב ברצף הדיבור הערבי. חוקרים אחדים הביעו התפעלות משליטתם המרשימה של יהודי תימן בלשון הקודש, אך למעשה טרם נבדק לעומקו השימוש בלשון הקודש כלשון דיבור בכלל, וכלשון סתר בפרט.

iii. שיטת המחקר ואיסוף המקורות

שיטת המחקר של עבודה זו מושתתת על העקרון, שלשון דיבור חייבת להיות מתועדת בנסיבות הקשר טבעיות ולא להיות מופרעת אלא במידת המינימום ההכרחי. לפיכך, איסוף החומר התבסס בראש ובראשונה על טקסטים חופשיים, שהוקלטו בסיטואציות לשוניות טבעיות ומשוחררות מלחצים ככל האפשר. בהתאם, הנהגתי שלושה עקרונות מפתח לעבודתי: ראשית, כל המסרנים שהוקלטו היו מודעים לנוכחותי ולעובדת היותם מוקלטים. לא בוצעו הקלטות בסתר. שנית, בפגישה הראשונה עם המסרן לא בוצעו הקלטות, אלא זמן המפגש נוצל להיכרות, לרכישת אמון ולהפגת מתחים. שלישית, כל הקלטה נמשכה פרק זמן ארוך יחסית, וכללה דיבור אקראי עם הנוכחים בחדר, שיחה איתי, ובדרך כלל גם סיפור חופשי לפי בחירתו של האינפורמנט. מצאתי, שלמרבית המסרנים דרוש "זמן חימום" עד להגעתם למצב של דיבור נינוח, רצוף וקולח, חי ונטול עכבות. מתוך ההקלטות הארוכות "גזרתי" מאוחר יותר את הקטעים הסיפוריים המתאימים, ובנוסף עשיתי שימוש בצורות לשון אופיניות שניקרו בקטעי השיחה שמחוץ למסגרת הפורמלית של הסיפור.

במהלך עשר שנים (1996-2005) הקלטתי עשרות אינפורמנטים לאורך עשרות שעות הקלטה. כל ההקלטות מויינו בקפידה ומתוכן בחרתי כמאה טקסטים באורכים שבין 3 ל-30 דקות, העונים על מספר דרישות: אותנטיות הדובר, איכות שמע סבירה, דיבור בהיר וקולח ומסגרת תוכן ברורה. בעת איסוף החומרים עשיתי מאמצים גדולים לאזן את מספר המסרנים המייצגים את הכפרים השונים, כמו גם את מאזן הנשים והגברים מביניהם. אלא שמטבע הדברים זימנה לי עבודת השדה מסרנים בעלי שטף דיבור לעומת מסרנים שהתקשו להתבטא בבהירות, מסרנים מלאי הומור ועמוסי סיפורים למכביר לעומת מסרנים סגורים ומופנמים. על כך יש להוסיף, כי מעדותם של עולים וותיקים למדתי על כפרים שבהם התגוררה משפחה יהודית אחת בלבד, אך מאז העליה לארץ הלכו כבר לעולמם בני הדור המבוגר, ואילו צאצאיהם שוב אינם דוברים את הלשון באופן שניתן ללמוד ממנו על מאפייניו הייחודיים של הכפר.

הטקסטים המוקלטים מציגים מקטעים מחיי היומיום של היהודים בכפרי הפרובינציה הצפונית של תימן. בעיקרם הם מביאים מחוויותיהם האישיות של המסרנים, מחדר הלידה או מטיול לילי בבית הקברות, מן החיים המשותפים עם אישה שנייה ושלישית או מתעלולי הילדים במהלך הלימוד עם המארי. המסרנים נתבקשו שלא להביא סיפורי עם, המשמשים פעמים רבות כמסגרת לשירים או לנוסחאות שיריות (שעל אף יופיין וייחודן אין הם מעניינה של עבודה זו, מאחר שבמידה רבה הם אינם מייצגים את לשון היומיום החיה[11]). בעת ההקלטה נמנעתי משאילת שאלות, והנחתי למסרנים "להצמיח" את הטקסט מתוך השיחה השוטפת עימי או עם נוכחים אחרים בחדר. כך, זימנה לי עבודת השדה ריגושים של אמת והפגישה אותי עם סיפורים מצמררים על דלות, עוני ומחלה בארץ רחוקה, ועם תרבות שונה וייחודית על מנהגיה, מראיה וריחותיה.

---

[11] ראה הערה ברוח זו אצל סטיוארט/סיפור עמ' 44.

עבודת שדה

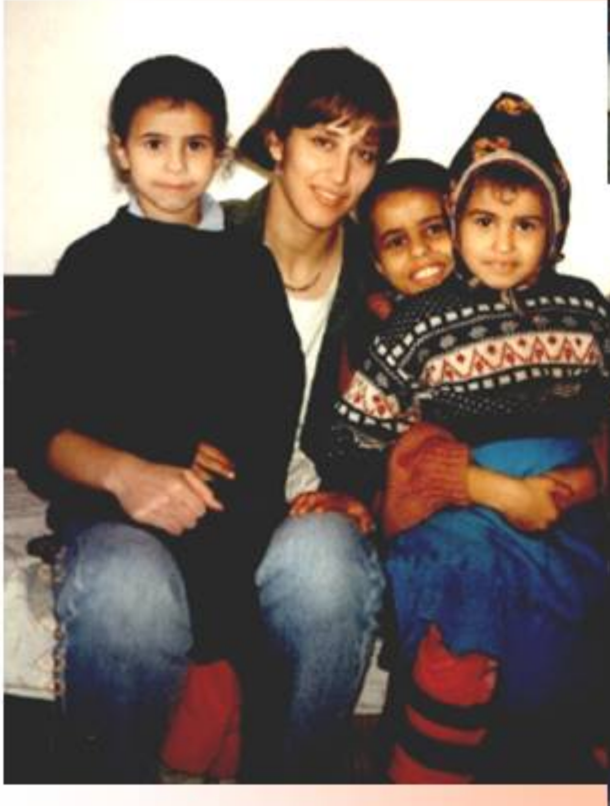

מרכז קליטה אושיות
1996–1999

להלן רשימת הטקסטים ששימשו בסיס לעבודה זו. הטקסטים מוצגים בחלוקה לכפרי המוצא של המסרנים, לפי סדר אלפביתי של סימני הטקסטים. לצד כל טקסט מובא מידע בסיסי אודות מינו של הדובר, שנת לידתו (המשוערכת), שנת העליה לישראל ומועד ביצוע ההקלטה. הטקסטים המסומנים בקו תחתון מובאים בתעתיק ובתרגום בנספח לעבודה זו.

כפר	סימן הטקסט	מין המסרן	שנת לידה	שנת עליה	שנת הקלטה	מקום הקלטה
אמלח	AM01	נ'	1940~	1962	1998	אושיות
	AM02	נ'	1945~	1995	2004	ק. עקרון
	AM03	ז'	1935~	1995	2004	ק. עקרון
	AM04	ז'	1935~	1995	2004	ק. עקרון
	AM05	ז'	1950~	1996	2004	אושיות
	AM06	נ'	1960~	1996	2004	אושיות
	AM07	ז'	1950~	1996	2004	אושיות
	AM08	נ'	1940~	1962	2004	בני עיש
	AM09	ז'	1945~	1962	2004	בני עיש
	AM10	ז'	1930~	1962	2004	בני עיש
	AM11	ז'	1945~	1962	2004	בני עיש
אאל שליל	AS01	ז'	1938~	1951	1998	בני עיש
	AS02	ז'	1938~	1951	2000	בני עיש
	AS04	ז'	1938~	1951	1997	בני עיש
	AS05	ז'	1938~	1951	1998	בני עיש
	AS06	ז'	1938~	1951	1996	אושיות
ברט	BT01	נ'	1925~	1951	2004	יינון
	BT02	ז'	1915~	1951	2004	יינון
	BT03	ז'	1960~	1993	1997	אושיות
	BT04	ז'	1960~	1993	1997	אושיות
	BT05	נ'	1925~	1951	2004	יינון
	BT06	נ'	1925~	1951	2004	יינון
	BT07	נ'	1927~	1951	2004	יינון
	BT08	נ'	1925~	1951	2004	יינון
	BT09	נ'	1927~	1951	2004	יינון
	BT10	נ'	1920~	1951	2004	בני עיש
	BT11	נ'	1920~	1951	2004	בני עיש
	BT12	ז'	1960~	1993	1997	אושיות
	BT13	ז'	1960~	1993	1998	אושיות

בני עויר	BW01	ד'	~1940	1995	2000	ק. עקרון
	BW02	נ'	~1935	1951	2000	גדרה
	BW03	ד'	~1940	1995	2000	ק. עקרון
	BW04	ד'	~1940	1995	2000	ק. עקרון
	BW05	נ'	~1935	1951	2000	גדרה

ע'ריר	GR01	ד'	~1985	2003	2004	אשקלון
	GR02	נ'	~1963	1999	2004	אשקלון
	GR03	נ'	~1981	1995	2004	אשקלון
	GR04	נ'	~1963	1999	2004	אשקלון

חידאן	HD01	נ'	~1937	1949	2000	ק. עקרון
	HD02	נ'	~1930	1993	1998	אושיות
	HD03	נ'	~1937	1949	2000	ק. עקרון
	HD04	ד'	~1990	1993	1998	אושיות
	HD05	נ'	~1970	1993	1998	אושיות
	HD06	נ'	~1930	1993	1998	אושיות
	HD07	נ'	~1932	1951	2001	ק. עקרון
	HD08	נ'	~1930	1993	1998	אושיות
	HD10	נ'	~1985	1995	1998	אושיות
	HD11	נ'	~1985	1995	1998	אושיות
	HD12	נ'	~1985	1995	1999	אושיות
	HD13	נ'	~1985	1995	1998	אושיות
	HD14	נ'	~1975	1995	2004	גני טל
	HD15	נ'	~1930	1993	1998	אושיות
	HD16	ד'	~1965	1997	1998	אושיות
	HD17	נ'	~1970	1993	1997	אושיות
	HD18	נ'	~1975	1995	1998	גני טל

נג'ראן	NG01	נ'	~1942	1951	2000	ק. עקרון
	NG02	ד'	~1928	1951	2000	ק. עקרון
	NG03	ד'	~1926	1993	1997	אושיות
	NG04	ד'	~1926	1993	1998	אושיות
	NG05	נ'	~1935	1993	1998	אושיות
	NG08	נ'	~1972	1993	1997	אושיות
	NG09	ד'	~1926	1993	1997	אושיות
	NG10	ד'	~1926	1993	1997	אושיות
	NG11	נ'	~1972	1993	1997	אושיות

נג'ראן	NG12	ד'	~1926	*1993*	*1997*	אושיות
	NG13	ד'	~1926	*1993*	*1996*	אושיות
	NG14	ד'	~1926	*1993*	*1998*	אושיות
	NG15	ד'	~1929	*1951*	*2004*	בני עיש
	NG16	ד'	~1929	*1951*	*2004*	בני עיש
	NG17	ד'	~1926	*1993*	*1998*	אושיות
	NG18	ד'	~1926	*1993*	*1998*	אושיות
	NG19	ד'	~1926	*1993*	*1996*	אושיות
	NG20	ד'	~1926	*1993*	*1996*	אושיות

ראזח	RZ01	ד'	~1930	*1951*	*2000*	ק. עקרון
	RZ02	ד'	~1945	*1951*	*2004*	רחובות
	RZ03	נ'	~1925	*1951*	*2004*	ק. עקרון
	RZ04	ד'	~1932	*1951*	*2005*	ק. עקרון
	RZ05	ד'	~1932	*1951*	*2005*	ק. עקרון
	RZ06	ד'	~1945	*1951*	*2005*	ק. עקרון

סאקין	SQ01	נ'	~1935	*1962*	*1997*	בני עיש
	SQ02	נ'	~1935	*1962*	*1998*	בני עיש
	SQ03	נ'	~1935	*1962*	*1998*	בני עיש
	SQ04	נ'	~1935	*1962*	*2000*	גני טל
	SQ05	ד'	~1942	*1961*	*2004*	בני עיש
	SQ06	ד'	~1939	*1962*	*2004*	בני עיש
	SQ07	ד'	~1939	*1962*	*2004*	בני עיש
	SQ08	נ'	~1935	*1962*	*2004*	בני עיש
	SQ09	נ'	~1935	*1962*	*1997*	בני עיש
	SQ10	ד'	~1946	*1999*	*2004*	אשקלון
	SQ11	ד'	~1946	*1999*	*2004*	אשקלון
	SQ12	נ'	~1935	*1962*	*1998*	גני טל

סודאן	SW01	נ'	~1935	*1949*	*2001*	רחובות

ככלל, שאפתי להפיק את מירב האינפורמציה הלשונית מתוך הטקסטים החיים, ואמנם הרוב המוחלט של הצורות הדרושות להשלמת הפרדיגמות הלשוניות עלה באקראי מתוך הטקסטים. למעשה, רק במקרים בודדים נאלצתי להשלים פערים בפרדיגמות באמצעות שאלונים ישירים.

נוסף על הטקסטים שהקלטתי בעצמי עשיתי שימוש בהקלטות שביצע הרב ד״ר אהרון בן-דוד, אשר הואיל ברב טובו להעמידן לרשותי והתיר לי לעשות בהן שימוש. תוכן ההקלטות פורסם בספרו ״הוד״, שיצא לאור בהוצאת המשפחה בשנת תשנ״ט, והוא כולל שני טקסטים יפים מפי אביו ואמו של ד״ר בן-דוד, אשר עלו לארץ מאיזור ואדי אמלח בראשית שנות החמישים. מאחר שההקלטות היו בידי, מובאות הצורות מתוך טקסטים אלה בתעתיק הרגיל ששימש אותי בעבודה זו (ראה להלן), ולצידן הסימון AMhod בכל זאת, בכמה מקרים מצאתי לנכון להביא את הצורות כפי שהועתקו על ידי המקליט בספרו, ואלה יופיעו כאן בכתיב עברי מנוקד כשלצידן מראה המקום ב״הוד״. עוד הואיל ד״ר בן דוד ואיפשר לי לעשות שימוש בכתב היד של ספרו ״בית האבן״ טרם צאתו לאור. הספר כולל אינספור פרטים ונתונים אודות יהודי הצפון, ובכלל זה שמות אנשים וקשרי המשפחה ביניהם, תיאור מדוקדק של מקומות, יישובים, בתים ובניינים, ועוד ועוד.

iv. תעתיק וסימנים

התעתיק ששימש אותי בעבודה זו הוא בעיקרו תעתיק פונמי, המכוון לתת ביטוי למערכת ההגיים העצמאיים של הלהג (ראה לוח ההגיים §ב.1.1.). ובכל זאת, ככל מי ששלח ידו בתעתיק לשון מדוברת, מצאתי שבנסיבות לשוניות שונות רחוק המימוש הפונטי מן המבנה הפונמי מרחק רב ביחס. בכמה מן המקרים מסוג זה חרגתי איפוא מן העיקרון הפונמי הטהור, ונתתי ביטוי כתוב לתופעות היגוי מקומיות. דוגמא בולטת לחריגה מן העיקרון הפונמי היא אסימילציה מקומית, מלאה או חלקית, של עיצור אחד לעיצור אחר המצוי בסמוך לו (§ב.1.4.1.). מאחר שאסימילציה מסוג זה איננה תופעה לשונית כללית בלשון הנדונה, יש לראות בה אירוע פונטי מקומי נטול ערך פונמי, אולם נדמה לי, שסימונה של הצורה באופן הפונמי הטהור יהיה בו טעם לפגם במקרים מעין אלה, שכן הוא מרחיק את הקורא במידה משמעותית מן ההיגוי הממשי.

הסימנים HBC, HBI או HBX המשובצים בטקסטים באות עילית, משמשים לציון צורות שהן בבחינת רכיב עברי, רכיב ישראלי או רכיב עברי-ערבי מעורב בהתאמה (ראה §א.2.3.3.; §א.3.3.3.).

v. שיטת העריכה

עבודה זו מרכזת מידע ונתונים מתחומי לשון שונים, ונערכה בשני חלקים על פי תחומי התוכן, דהיינו: נושאים בתחום ההגה ונושאים בתחום הצורות. לאור המורכבות האופיינית למבנה המילה בלשון זו, תחומי לשון שונים להיות כרוכים אלה באלה במסגרת צורה אחת, וההסבר להן עשוי להימצא במקומות שונים בין פרקי המחקר. כך למשל, השמטת התנועה בצורה daxalt < dxalt היא חריגה, כפי שמוסבר בפרק הפונולוגיה (§ב.1.3.א.) ובפרק הפועל (§ה.1.1.א), ועשויה להיות תוצאה של מעמד פוסט ווקאלי (§ב.1.2.3.) או להעיד על השמטה בנסיבות של רצף עיצורים מותר (§ב.3.4.). בנספח הטקסטים הוספו הערות שוליים מבהירות, המסייעות בזיהוי ההסברים השונים הרלוונטים לצורה שבטקסט.

פרק א: קווי אפיון

מחקר זה מרכז באופן שיטתי את הנמידע הקיים אודות להגי הפרובינציה הצפונית של תימן והלהגים המדוברים באיזורים הסמוכים לה, לצד נתונים חדשים שנאסף מפי העולים. על סמך אלה נשרטט בפרק זה את תמונת מעמדם הטיפולוגי של להגי הפרובינציה בתוך תמונת הלהגים של האיזור, בין תימן ובין סעודיה (§א.1.); נדון בהבדלים ובנקודות דמיון שבין צורות לשון שונות המדוברות בפרובינציה (§א.2.); וננסה להכריע בשאלת ״יהדותה״ של לשון העולים ביחס ללשון הסביבה המוסלמית (§א.3.). מכל אלה מצטיירת הלשון כבעלת מאפייני לשון ארכאיים, אך היא איננה נגזרת ישירה של הלשון המוכרת באמצעות הערבית הקלאסית (§א.4.).

א.1. לשון הפרובינציה הצפונית בתמונת להגי האיזור

בפרובינציה של צעדה, כמו באיזורים אחרים בעולם, הגבולות הפוליטיים אינם חופפים באופן מלא לגבולות הלשוניים. מן הבחינה הפוליטית נתחם האיזור בגבולה הצפוני של תימן, ומותיר מחוצה לו את איזור נג׳ראן. מן הבחינה הלשונית, לעומת זאת, מיטשטש הגבול בין תימן וסעודיה, ונמצא כי מספר מאפיינים לשוניים בעלי חשיבות טיפולוגית מצביעים על קיומו של רצף לשוני אחד בין הלהגים המדוברים בפרובינציה של צעדה ואלה המדוברים בחלקים הדרומיים של הנג׳ד, באיזור נג׳ראן וגם צפונה משם. רושם זה תואם היטב את מסקנתו של חיים רבין ביחס לערבית העתיקה שדוברה באיזור זה: ״המעט שאנו יודעים על הדיאלקטים של צפון תימן מרמז במידה רבה על כך שהתקיים רצף של דיאלקטים מדרום לצפון ללא כל קו מבחין ברור בין תימן והחיג׳אז״[12].

מספר מאפיינים פונולוגיים ומורפולוגיים בולטים, ולצידם אלמנטים מתחום אוצר המילים, מבחינים את לשונם של העולים מצפון תימן מלהגים תימניים אחרים, כפי שהם מוכרים לנו מן הספרות, ובייחוד מן הלהגים של הרמה המרכזית של תימן שמרכזה בעיר צנעא. בהשוואה ללהגי הרמה המרכזית של תימן נמצא, כי מספר רכיבים לשוניים בולטים בהעדרם בלשונות הצפון, ומאידך מתאפיינים להגי הפרובינציה הצפונית במספר תכונות, אשר אינן מוכרות מלשונות הרמה המרכזית. לעומת זאת, מתוך אותם הנתונים עצמם מסתמן דמיון ללהגים המדוברים בפרובינציה הדרומית של ערב הסעודית, ובייחוד באיזור נג׳ראן. השווה הלוח הבא:

---

[12] רבין/עתיקה עמ׳ 25. ראה גם התרשמותו של אינגם בעניין זה בהקדמתו לפרוצ׳זקה/סעודיה. רוסי איננו כותב על כך במפורש, אך בין העדויות הבודדות שהצליח ללקט ביחס ללשונה של צעדה הוא בוחר להביא דווקא פריטים, שרשם מפי חיילים סעודים משבט קחטאן, היושב באיזור שמצפון לגבול התימני (רוסי/רשימות-ב עמ׳ 464).

	מרכז תימן (צנעא)	**הפרובינציה של צעדה**	**עסיר ונג׳ראן**
הדיפתונגים ההסטוריים	דיפתונגים ay, aw	מונופתונגים ē, ō	מונופתונגים ē, ō
סיומת הנקבה	אמאלה מותנית ih~ah	ללא אמאלה ah	ללא אמאלה ah
רבים ורבות בפועל ובכינויים	מובחנים	מאוחדים	מאוחדים
נטיית הנוכח בעבר	דגם fa^{c}alt	דגם fa^{c}altant	דגם fa^{c}alhant + fa^{c}alt
CA fa^{c}ila > fa^{c}il	לא קיים	קיים	קיים

ההבדלים בין להגי הצפון ללהגי המרכז ניכרים ברכיבי לשון בולטים, ששכיחותם בלשון גבוהה מאוד. המאזין ללהגי הצפון מתרשם מיד, שהשוני בינם ובין לשונות המרכז רב למדי. בלוח מודגמים ההבדלים ברפלקסים של הדיפתונגים ההסטורים (§ב.4.2.); בתנועת סיומת הנקבה (§ז.2.2.1.); באבחנת המין בצורות הרבים של הפועל והכינויים (המבוא לפרק ה׳); בנטיית הנוכח בפועל בעבר (§ה.1.1.ה.א.); וברפלקס של משקל فَعِلَ ההסטורי (§ה.1.1.ב.-ג.).

ii. לעומת זאת, אותן התכונות הלשוניות יוצרות חיבור ברור בין הפרובינציה הצפונית של תימן ובין הפרובינציה הדרומית של סעודיה (כולל השבטים אאל-מורה ועג׳מאן). כך, גם מן הלהגים של עסיר נעדרת האמאלה של סיומת הנקבה, הדיפתונגים ההסתורים מתכווצים, צורות הרבים והרבות בפועל ובכינויים מתאחדות, ומשקל fa^{c}il מופיע כרפלקס של فَعِلَ ההסטורי. עוד נזכיר, כי גם בנג׳ראן תועדו צורות דבוקות בנטיית הפועל בעבר (דגם fa^{c}alhant). בתחום הלכסיקון נציין את הרפלקס של قَدْ ההסטורית, המופיע כ-gad בצנעא לעומת gid בצעדה ובעסיר (§ח.4.).

הרכסים של מחוז עסיר ושל תימן הם למעשה חלק מגוש הררי רצוף, הכולל בתוכו גם את הרמה ההררית של אתיופיה. ״עיר התמרים״ נג׳ראן שבמחוז עסיר התנדנדה לאורך השנים בין שליטה תימנית ושליטה סעודית, וכיום שייכת לשטח הטריטוריאלי של סעודיה[13]. עם זאת, העולים מצפון תימן טוענים, שנג׳ראן היא בחלקה תימנית, ורואים בה המשך טבעי של תימן[14]. הקרבה הטופוגרפית מחד וחילופי השלטון מאידך הותירו עדות ברורה גם בתמונת הלשון: הלשון המדוברת בדרומה של סעודיה חולקת מאפיינים רבים עם הדיאלקטים המאופיינים כ״דרום ערביים״[15]. הפרובינציה של צעדה מהווה איפוא איזור מעבר לשוני בין הנג׳ד הדרומי ובין תימן.

---

[13] בררייס/גיאוגרפיה עמ׳ 270; זבארה/מסורתיות עמ׳ 20.

[14] ברור למדי שהנושא עודנו מטריד את מחשבתם של תושבי תיצן הצפונית. בעדותו של בן למשפחת חבשוש שביקר בצפון תימן בסוף שנות השמונים של המאה העשרים, נמסר כי ״חלק וביחוד הצעירים, תובעים לדרוש מסעודיה החזרת עסיר ונג׳ראן לתימן, ולא להרפות מזה, עד שתתוקן עוולה זו ותוחזר הגזלה ...״(חבשוש/שארית עמ׳ 167).

[15] אינגם/נג׳ד עמ׳ 193.

iii. על הלשון המדוברת באיזור נג׳ראן למדתי מפי עולים ממשפחות שמוצאן באיזור נג׳ראן, בין אם עלו לארץ ישירות מנג׳ראן בשנות החמישים והשישים, ובין אם היגרו מנג׳ראן לתימן ושהו בה עד לעלייה ארצה בראשית שנות התשעים. לאלה מתוספים נתוני הסקר של פרוצ׳זקה, השופכים אור על מאפיינים מרכזיים של לשון זו. בנוסף, עשיתי שימוש באוסף לא מבוטל של טקסטים בלשון השבטים אאל-מורה ועג׳מאן, המתגוררים כיום בחלקים הצפוניים יותר של הנג׳ד אך מוצאם בעבר הלא רחוק באיזור נג׳ראן[16]. לשונם משמרת רובד קודם, באמצעות מה שנשתמר בה מן העת שישבו באיזור נג׳ראן וטרם שחלחלו לתוכה השפעות זרות. כך למשל, כמו בצפון תימן ובנג׳ראן נעדר מלשון שני השבטים ריבוי הנקבה בפועל ובאופן חלקי גם בכינויים, באופן המבחין אותם בבירור מלהגים אחרים בסביבתם הלשונית. גם שורת לכסמות משותפות לשני השבטים בניגוד לסביבתם מקרבת אותם אל להגי צפון תימן, למשל השימוש בפועל ragad (״לישון״) וברפלקסים של رأى ו- أتى ; המילית -taww (״ליד״); וכן הביטוי wišgōm (wēš>wiš) שמובנו ״מה הבעייה עם...״[17].

מן הנתונים שהוצגו מתבהר הקשר בין להגי הפרובינציה הצפונית של תימן ובין אלה המדוברים באיזור שמצפון לה, בפרובינציה הדרומית של סעודיה. לעומת זאת, מתקבל הרושם שבצפון תימן ובמרכזה משמשים טיפוסי לשון שונים זה מזה במידה ניכרת. נמצא, שלפנינו רצף לשוני אחד החוצה את הגבולות הפוליטיים שבין סעודיה ותימן, כאשר הפרובינציה של צעדה משמשת כאיזור מעבר שבו מתערבים מאפיינים ״תימניים״ עם מאפיינים ״סעודיים״.

iv. אעיר בקצרה, כי במהלך העבודה נתקלתי בשורה של מאפיינים או צורות לשון בתחום הפונולוגיה, המורפולוגיה או הלכסיקון, אשר מעידים על דמיון מסוים בין הלשון הנחקרת ובין להגי המגרב, כמו למשל נפילת הטעם בצורות מדגם fa^{c}ā́līl (§ד.1.1.3. מס׳ iii), או השימוש ב-mā אחרי מילות שאלה (§ו.3.3. מס׳ iii). ניתן לשער, שגלי ההגירה לארצות צפון אפריקה נשאו עימם כמה ממאפייני הלשון, שאינם מתגלים בלהגי המזרח הצפוניים, אך עקבותיהם ניכרים בלהגים התימניים. נושא זה חורג הרבה אל מעבר לגבולותיה של עבודה זו, אך ראוי להרחבה במקום אחר[18].

---

[16] השבטים אאל-מורה ועג׳מאן היגרו מאיזור נג׳ראן בראשית המאה השמונה עשרה וממשיכים לקיים קשרי שארות וקשרי מסחר בנג׳ראן עד היום (קול/נומאדים עמ׳ 28, 47, 106; ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 84; תומאס/לשונות עמ׳ 269. במקום אחר נמסר שמוצאם בתימן, אך יתכן שהכוונה לאיזור ואדי נג׳ראן, שהיה בתקופות מסויימות חלק מתימן). על תנועת ההגירה מחצרמות וט׳ופאר, דרך שוליו של ״הרובע הריק״ ועד לעומאן, ראה ובסטר/והיבה עמ׳ 473 וההפניות שם.

[17] ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 275; ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 96-100.

[18] לשאלת מעמדה של תימן כנקודת מעבר לשונית בין דרום ערב והמגרב התייחסו חוקרים שונים (ראה למשל וגנר/תימן), ולאחרונה הקדיש גם בהנשטדט מאמר לנושא זה (תימן והמגרב). נעיר איפוא, כי למעט דגם ההטעמה הנזכר, נראה מרבית קווי הדמיון שמצא בהנשטדט אינם רגילים בלהגי הפרובינציה הצפונית, אלא בחלקים אחרים של תימן.

א.2. חלוקה פנימית של להגי הפרובינציה הצפונית

i. היהודים שלשונם מתוארת בעבודה זו התגוררו בכעשרים כפרים הפזורים במזרחה, במרכזה ובמערבה של הפרובינציה של צעדה. בפי יהודים תימנים אחרים הם מוכרים כחטיבה אחת המכונה *Yihūd aššām* ("יהודי הצפון"), ובעברית הם מתכנים לעיתים "החידאנים". נוסף עליהם הוקלטו גם עולים מאיזור ברט, דרומית מזרחית לצעדה, ועולים מנג׳ראן שבדרומה של סעודיה.

ii. יהודי הצפון הינם יושבי קבע, אולם בביוגרפיה האישית של רבים מהם כלולים מעברים בין שניים או שלושה איזורי ישוב בתוך הפרובינציה הצפונית. עוד נראה, כי יציאה לעבודה בסעודיה היתה רגילה מאוד, ובייחוד מעידים תושבי האיזור המזרחי על נסיעות תכופות לנג׳ראן לצרכי מסחר. הניידות והשינויים במקום המגורים מוצאים ביטוי ברור בתכונות הלשון. השפעתם של להגים סעודים (ויתכן גם של להגים המדוברים בעומאן) ניכרת בייחוד בתחום אוצר המילים, אשר "מגיח" לעיתים ומופיע בטקסטים לצד הלכסמות האופייניות לצפון תימן, כמו למשל השימוש בפועל *yibġa* (§ה.1.8. מס׳ ii).

iii. בהנשטדט (צעדה) מתאר שלושה טיפוסי לשון המדוברים בפרובינציה הצפונית. האיסוגלוסות המתקבלות מתיאור זה תואמות היטב את החלוקה הגיאוגרפית של האיזור, ויוצרות הבחנה ברורה בין (א) האיזור המרכזי של הפרובינציה, ובכלל זה הדיאלקט העירוני של צעדה; (ב) הלשון המדוברת באיזור ג׳בל ראזח (*Rāziḥ*) במערב; ו-(ג) הלשון המדוברת באיזור אממט׳ה (*im-Maṭṭah*) בצפון; מחלוקה זו נפקד מקומו של איזור ברט (*Baraṭ*) בדרום מזרח הפרובינציה.

iv. הכפרים שלשונם נבדקה בעבודה זו שייכים מן הבחינה הגיאוגרפית לשניים מן האיזורים בספרו של בהנשטדט, קרי איזור העיר צעדה ואיזור ג׳בל ראזח. ככל הידוע לי לא התגוררו יהודים בחלקים הצפוניים של הפרובינציה, המתוארים בחלקו השלישי של הספר. על בסיס הנתונים שנאספו נוכל לקבוע, כי כל היהודים שלשונם נחקרה כאן דוברים לשון, הקרובה במידה רבה לטיפוס הלשון של העיר צעדה.

ובכל זאת, כפי שניתן לצפות באיזורים כפריים, שבהם אמצעי התקשורת ודרכי התחבורה אינם מתקדמים, לשונות הכפרים השונים מתייחדות בשורה של מאפיינים, המאפשרים לזהות את דובריהן. חשוב להדגיש, כי הבדלים אלה הם בבחינת וריאנטים מקומיים דקים ביחס, שאינם יוצרים הבחנה טיפולוגית מהותית. להלן כמה מתכונות הלשון המאפיינות את תתי האיזורים, מזהות את דוברי המקום ומבחינות אותם מדוברים אחרים בפרובינציה:

- **איזור העיר צעדה : (הכפרים Ṣaḥn, Sṓdān, Šalīl Āl ותושבי ġabal Bani Ɛwēr) ; ואיזור חידאן סאקין (הכפרים alHaǵar, Sā́gēn, Ālt Muġrum, Ḏ̣alan, alGēf ו-Bilād alKarab):**

כפרים אלה, הממוקמים באיזורים המרכזיים ומרכזיים-מערביים של הפרובינציה, שימשו כנקודת מוצא להשוואה, כך שייחודם של האיזורים האחרים נשקל ביחס אליו. בתוך קבוצה זו נצביע על ייחודו של הלהג שנרשם באאל שליל, שבו

(א) לא נרשמו בכלל פעלים במשקל *fi^{c}il* בעבר, אלא משקל *fa^{c}il* הוא המשכו היחיד של *fa^{c}ila* ההסטורי (ראה §ה.1.1.ג.); ו(ב) בפעלי הבניין השמיני תחילית בגוף המדבר בעתיד היא *i*, כאשר לפניה הפועל המאובן *kān* או מודיפיקטור ההווה *bēn* (§ה.4.2.).

- **איזור ואדי אמלח (הכפרים *Nu^{c}mān*, *alḤēṭ* ותושבי *Waṭan alMagāš*) ואיזור נג׳ראן:**

הלשון המדוברת בכפרי ואדי אמלח וזו שתועדה מפי העולים מנג׳ראן מתייחדת במספר מאפיינים מבחינים הקשורים במורפולוגיה של הפועל, ובראשם השימוש בדגם הפועל *fa^{c}alhant* (§ה.1.1.ה.א). מפי דוברים מאיזור זה לא נרשמה ולו דוגמא אחת של משקל *fa^{c}il*, אלא משקל *fi^{c}il* הוא המשכו של *fa^{c}ila* ההסטורי (§ה.1.1.ב.); ולעומת זאת נרשם שימוש מורחב בפעלים מדגם *fu^{c}ul* (§ה.1.1.ג.). באיזור זה חלה האחדה של תחיליות הפועל בעבד בבניינים v, vi, viii ו-x, כך שכולם פותחים בתחילית *a-* (דגם *atfa^{cc}al-atfā^{c}al*, ראה §ה.3.2.). עוד נזכיר, כי רק באיזור זה תועדה תנועת *ā* במקומה של *ē* בפרדיגמת הנטייה של המילית *ṣalā-* (§ח.7.1.).

- **איזור ג׳בל ראזח (הכפרים *alLiwā*, *Ša^{c}bān*, *alGal^{c}ah* ו-*alNaḏ̣īr*).**

באיזור **ג׳בל ראזח** תיעד בהנשטדט מעתקי עיצורים וצורות פועל חריגים ביותר, המייחדים את לשון האיזור הן ביחס ללהגים התימניים וביחס ללהגים ערביים בכלל[19]. נדגיש איפוא, כי לשונם של היהודים מאיזור זה דומה במידה רבה לזו שבפי אחיהם, העולים מיתר איזורי הפרובינציה, ונעדרים ממנה רבים מן המאפיינים הייחודיים שתיעד בהנשטדט. ובכל זאת, במספר שיחות עם העולים מאיזור זה ניקרו באופן ספוראדי פריטים, שאינם עולים בקנה אחד עם יתר הנתונים שרשמתי באיזור זה, ומזכירים במידה רבה את ממצאיו של בהנשטדט. בין אלה נזכיר את הכינוי החבור לנסתר *hū́* (§ו.1.2.5. מס׳ iii) ואת צורות הנסתר מגזרת ל״י המופיעות בעתיד ללא תנועה סופית (§ה.3.5. מס׳ xii).

- **איזור ברט (הכפרים *Raǵūzah*, *Raḥūb* ו- *Rāšid*):**

העולים מאיזור ברט עושים שימוש בלשון הקרובה במידה רבה לזו שתועדה מפי העולים מיתר חלקי הפרובינציה, וגם בתודעתם הם משתייכים לאותה קבוצה נזכרת של ״יהודי הצפון״. ובכל זאת, מספר קווים לשוניים מבחינים דוברים אלה ומזהים אותם. באופן מיוחד בולטות בהעדרן צורות דבוקות לפועל בגוף נוכח (דגם *fa^{c}alt* ולא *fa^{c}altant*, ראה §ה.1.1.ה.א.). בנוסף, בברט בלבד רשמתי מבני שלילה שבסופם *š*, הרגילים במרכז תימן אך ככלל נעדרים מלשון הצפון[20]. מבחינה לכסיקלית משמשות בברט צורות אופייניות לאיזורי הנג׳ד ולמזרח תימן, אך אינן רגילות בצפון. דוגמאות מובהקות ל״לכסיקון שוליים״ מעין זה הם הפעלים *baġa* (§ה.8.1. מס׳ ii) ו-*našad* (§ה.8.2.).

---

[19] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 133 ואילך.

[20] ווטסון/תחביר עמ׳ 253.

א.3. לשון יהודים ולשון הסביבה המוסלמית

החוקרים אינם תמימי דעים בשאלת מובחנותה של לשון היהודים מלשון הסביבה בתימן. ביחס לצנעא, שבה התגוררו היהודים בשכונה נפרדת וקיימו חיי קהילה פעילים, הבחין קארה בין ערבית צנעאנית יהודית (עצ״י) ובין ערבית צנעאנית מוסלמית (עצ״מ), וקבע שיש הבדלים רבים בין השתיים בדקדוק ובאוצר המילים, אך מצא דמיון בין להגים שבפי יהודים לא-צנעאנים ובין הלהג המוסלמי של צנעא[21]. גויטיין ולסלאו סברו כי ישנם הבדלים בין לשון היהודים ללשון סביבתם אך אלה אינם משמעותיים בתחום הדקדוק אלא ניכרים יותר באוצר המילים, וגם דים סבר כי מן הלהגים שבפי העולים מתימן ניתן ללמוד על הלהגים התימניים המקוריים, שנשתמרו בפיהם טוב יותר מאשר בפי המוסלמים[22].

מאחר שעבודה זו באה לתאר את לשון הדיבור שבפי העולים, חלקה הארי עוסק בתיאור הלהג הערבי שבבסיס לשון זו. עם זאת, נדמה לי שלא ניתן להימנע משאלת ״יהדותה״ של לשון זו. נזכיר, כי מורג גרס, כי קנה המידה הכללי להגדרת לשון יהודית איננו יכול להיות בלשני אלא סוציולוגי, והגדיר לשון יהודית כ״משהו מזהה״, בין אם בקווים מסויימים של המערכת הלשונית או באוצר המילים, אשר עשוי לעשות את הלשון אטומה לגבי מי שאינו יהודי[23]. ניתן איפוא את הדעת לשני המישורים הנזכרים, קרי המישור הסוציולוגי (§א.1.3.) והמישור הבלשני (§א.3.3.), וביניהם נדון בקצרה גם במישור הפסיכולוגי, קרי תפישת הדוברים עצמם את מובחנות הלשון שבפיהם (§א.2.3.).

א.1.3. המישור הסוציולוגי: יהודים בסביבתם

אבחנה עדתית בין לשונות הדרות בכפיפה אחת עשויה להיות מוסברת מתוך **תהליכים הסטוריים**, שנקשרים בהם אלמנטים **גיאוגרפיים** כמו הגירה, מתוך השפעת דיאלקט סמוך או שפה אחרת[24], או מתוך **ריחוק חברתי** בין הקבוצות הדוברות, המבוסס על קיומה של קהילה סגורה המבחינה עצמה (או מובחנת שלא מבחירה) מן הסביבה.

בצנעא בירת תימן התקיימה קהילה יהודית מפוארת, שהתגוררה באיזור גיאוגרפי מופרד בחומה ובשערים, שאותם חצו היהודים אך לעיתים (ונשותיהם בוודאי עוד פחות)[25]. אולם בקהילות היהודיות שהתקיימו בחבלים הכפריים השבטיים של תימן לא התקיימו חיי קהילה סדירים ועשירים כמו בעיר. בתי היהודים היו פזורים בין בתי המוסלמים[26], המגע בין בני שתי הדתות היה יומיומי ויחסי השכנות היו על פי רוב טובים מאוד[27]. במקומות אלה שלט המנהג הקדום, שהמשיך להשפיע על

---

[21] קארה/הערבית עמ' 127, 129.

[22] גויטיין/סיפורים-א עמ' 164; גויטיין/היסודות עמ' 207; דים/סקיצות עמ' 149.

[23] בימת חוקרים עמ' 53.

[24] בלנק/עדתי עמ' 13.

[25] בראואר/אתנולוגיה עמ' 76-77.

[26] ראה לדוגמא הנתונים אצל בן-דוד/הוד עמ' 38-39, אודות כפרים באיזור אמלה: בכפר ע׳ריר היו שלושים ושניים בתים, ונמסר שהיו בו ארבע משפחות יהודיות; בכפר אלעקלין היו כמאה בתים, והיו בו חמש משפחות יהודיות.

[27] יבנאלי/יהודי תימן עמ' 318 מסביר, בהתייחס לתיאוריו של יום טוב צמח ביחס למצב היהודים בצנעא, כי ״בכפרים ... מצב היהודים

חיי בני השבטים מאות שנים לאחר התאסלמותם, ולכן גם דפוסי היחס אל היהודים היו מעוגנים במסורות העבר. מרבית היהודים חיו תחת חוקי החסות השבטית וקיימו יחסי פטרון וקליינט עם נותן החסות המוסלמי, ושניהם היו מכונים ǧār ("נותן/בן-חסות")[28]. מציאות זו משתקפת היטב מן הקטע הבא, שבו מספר יהודי מאיזור ראזח, ששהה בסעודיה לצרכי פרנסה ונאסר בידי השלטון המקומי, על נותן החסות המוסלמי המתייצב לצידו ומביא לשחרורו:

> *dawwár alǧār ḥaggana ḏi aḥna ^{c}indih fi bilād ass^{c}ūdi. gāl: ǧ́īrānak fi lḥabs. gāl: ēš sawwaw? gāl: mā sawwō šī… gāl: him gid sawwō šī wila šī wila šī? gāl: lā. laflaf kull alǧamā^{c}ah ḥaggatih, sāru ila ^{c}ind al$^{\supset}$amīr. yiḥkō al$^{\supset}$amīr: alyihūd haḏōla bēn yíštaġlu ^{c}indana . mā him yiǵō illa yištáġlu min šān ya^{c}ṭu maṣāri. ni^{c}rifhim kull yōm … aḥna mā nuxriǵ min hōni ana w gabīlati illá bi-lyihūd.*
>
> חיפש את נותן החסות שלנו, שאנחנו אצלו [=תחת חסותו] בארצו של הסעודי. אמר: בני חסותך בכלא. אמר: מה עשו? אמר: לא עשו דבר ... אמר: הם עשו כך או כך או כך? אמר: לא. אסף את כל האנשים שלו, הלכו אל המושל. אומרים למושל: היהודים האלה עובדים אצלנו. הם לא באו אלא כדי לעבוד, כדי לתת כסף [למשפחותיהם]. אנחנו מכירים [=פוגשים] אותם כל יום ... אנחנו לא נצא מכאן, אני ואנשיי, אלא עם היהודים.

הואיל וידע הכתיבה והקריאה היה נפוץ אצל יהודים, נהגו השכנים בני השבטים (שרובם לא ידע קרוא וכתוב) להיזקק לקמיעות שכתבו עבורם השכנים היהודים, והדבר גרם להעלאת קרנם של היהודים וליחס חיובי כלפיהם[29]:

> *alyihūdi kān yiḏ̣ḥák ^{c}a l^{c}árabi. la gāl kalmah alyihūdi, kalmah nazalat min ^{c}ind áḷḷāh … kān fih wāḥid ^{c}indi hināk ^{c}arabi. ǧā ṣalayya w gāl li gāl: isma^{c}, marati ṭāmḥah, ḥānge … w ana ^{c}ind aḷḷāh w ^{c}indik sawwí li gāl ktāb ^{c}alēha, ftaḥ li ktāb w sawwīha laǵilha tirǵa^{c}. sawwī ^{c}alēha maḥabbah.*
>
> היהודי היה צוחק על הערבי. אם היהודי אמר מילה, [כאילו היתה זאת] מילה שירדה מעם אללה ... היה אחד ערבי שם אצלי. בא אליי ואמר לי, אמר: שמע, אשתי בורחת, נמלטת ... ואני [משביע אותך] בשם אללה ובשמך, עשה לי "ספר" [=קמיע] כנגדה, פתח לי "ספר" ועשה לה כך שתחזור. עשה [שתהיה] בה אהבה.

הוא יותר טוב מאשר בערים. בכפרים יושבים היהודים והערבים יחד. בתי היהודים מעורבים בין בתי הערבים. הרבה מתנאי החיים של היהודים והערבים קרובים מאד ודומים זה לזה. אותו המזון, אותם הבגדים, אותה השפה, ורוב המנהגים במקרים מרובים, אותן הרפואות, אותו הפחד מפני הכוכב ומפני השדים ... כל אלה העניינים ... מצמיח יחס ידידותי בין היהודים והערבים בכפרים ...".

[28] עראקי-קלורמן/היהודים עמ' 24; טובי/הקהילה עמ' עז; וכן עדותו של טביב/שבי תימן עמ' 27 כי "הנימוס של הארץ הזו להגן על כל העומדים תחת חסותם עד מסירת נפש ... פעמים רבות למאות נשפכו דמים ונהרגו כמה נפשות מהם לשם הגנה".

[29] נוי/אגדות-עם עמ' 287; ראה גם תיאורו של טביב/שבי תימן עמ' 26, ביחס לשכנים המוסלמים "שיש מהם רואים את היהודים כעין סמל של קדושה ... ולכן מתנהגים עמם ביראת כבוד מסֻתרת".

כך, גם אם באופן רשמי היו היהודים בכפר בתחתית הריבוד החברתי, הרי שהתנאים המיוחדים של החיים ביחידה הכפרית הקטנה והבעיות המשותפות לכל תושביה יצרו מאפיינים של שיתוף פעולה הדוק בין יהודים ומוסלמים, ואלה כמו אלה לקחו חלק באירועים משותפים של שמחה או אבל. היהודים יוצאי הצפון העידו בפניי על יחסי קרבה של ממש: *al^{c}arabīm^{HBI} di ^{c}índana, hināk, aḥsan min alaxwa(h)* (BT03) ("הערבים שהיו איתנו שם [=בתימן] טובים יותר מאחים"), על הסטוריה נטולת סכסוכים: *al^{c}arab di fi alYáman, aḷḷāh yiḥfaḏhim, mā ǵāna minhim faṣlah w la ǵāna minhim kalām w him ma^{c}na mnāfi^{c}īn lana* (NG19) ("הערבים שבתימן, ישמור אותם האל, לא נגרם לנו מצידם כל עוול ולא ספגנו מהם כל עלבון, והם היו מיטיבים עימנו"). בתמונות רבות שהציגו בפניי נראים המסרנים באירועי לעיסת הקאת כשהם שעונים על כרית אחת עם חבריהם המוסלמים, ובסרט וידאו שנמסר לידיי לאחרונה נראה יהודי בחברת ידידים מוסלמים משתעשעים בירי בפחיות ריקות בהרים[30]. למעשה, גם כאשר שאלתי באופן מכוון על סכסוכי שכנים נוצר הרושם כאילו המסרנים נאלצים לדלות מזכרונם סיפורים על מקרים בודדים של יידוי אבנים, שוד דרכים או הונאה שיוחסו לשכניהם המוסלמים.

על מערכת היחסים ההוגנת ועל קשרי הידידות מוטל צילה של תקנת "אסלום היתומים". תושבי תימן היו חשופים לפגעי טבע שהפילו חללים רבים והתירו ילדים מיותמים מהוריהם, ולפיכך הונהגה הגזירה מתוך כוונה לדאוג לרווחתם. למעשה, המדינה לא הבחינה בין יתומים מטופלים ויתומים מוזנחים ודרשה לאסלם כל יתום קטין, ובכלל זה כל מי שעדיין לא נראו בו סימני בגרות ולא היו מוכן לחיי אישות. אסלום בכפייה הונהג בשנות העשרים והשלושים במרכז תימן ובדרומה, ורק לאחר ביסוס שלטון האמאם בראשית שנות הארבעים החלו נסיונות אסלום גם בצפון[31]. כך אמנם עולה מעדותו של עולה, המתאר סיטואציה מסוף שנות הארבעים:

> *kān yigūl li alḥākim, lagīni marrah gāl li: … bēn yigaṭṭi^{c}u rūs alyihūd, gāl … w ana ḏallēt minnih yōm gāl li kaḏā. wēš sawwēt? kān asīr ahab li ^{c}úṭur hinā ^{c}alašān yiǵī li ša^{c}ár, hinā, w ana asallim alǵizyah, yiṭla^{c} ašša^{c}ár w ygūlu gid ana kabīr … man gid hū bin ṯalata^{c}áš, ṯalata^{c}šar sanah, gid hū yisallim alǵizyah w hū ráǵǵāl ^{c}indhim … mā ^{c}ād ^{c}alēh alḥukūmah lā yislim walā šī …*
>
> אמר לי המושל, פגש אותי פעם ואמר לי: ... עורפים את ראשי היהודים, הוא אמר ... ואני פחדתי ממנו כאשר אמר לי כך. מה עשיתי? הלכתי ושמתי לי בֹּשם כאן [מצביע על סנטרו] כדי שייצא לי שיער כאן ואני אשלם את המס ... ייצא השיער ויגידו שאני כבר בגיר ... מי שהוא כבר בן שלוש עשרה, שלוש עשרה שנים, הוא כבר משלם את המס והוא גבר מבחינתם ... שוב אין [אימת] הממשלה עליו, לא שיתאסלם ולא כלום ...

---

[30] יהודי הצפון נהנו ממעמד איתן יותר בקרב החברה המוסלמית מאשר יהודי מרכז תימן ודרומה, ובין היתר הותר להם לשאת נשק. ראה הערות בעניין זה אצל טובי/הקהילה עמ' עה; יערי/עלייה עמ' 29; וגם התיאור המליצי אצל טביב/שבי תימן עמ' 27, המתאר את צבאות האמאם ש"באו אל ארצות חידאן וצעדה ו... היו תמהים לראות תלבשת יהודית עם פאות מגיעות עד הכתף וחרבות וכלי נשק בנושא אחד". ואמנם, הגברים העולים מעידים שרבים מהם החזיקו ברובה או באקדח (למשל טקסטים AM04, BT03 ו- BW03).

[31] עראקי-קלורמן/היהודים עמ' 27-28. גזירת היתומים חלה גם באיזור ברט, ראה עדות עולה מאיזור זה אצל טובי/הקהילה עמ' עז.

א.2.3. המישור הפסיכולוגי: תפישת הדוברים את מובחנות לשונם

בנסיון לעמוד על מידת "יהדותה" של לשון העולים יש לתת את הדעת, לכך שמעבר למערכת ההגיים והצורות משתקף מן הלשון עולם תרבותי שלם, ובכללו תפישת הדוברים עצמם את לשונם כמובחנת מלשון סביבתם. בכמה לשונות יהודיות אחרות מתכנה הלשון בפי דובריה בכינוי "יהודית" (למשל ג'ודזמו או יידיש) ובמקרים אחרים פשוט "הלשון שלנו" (למשל *lišāna dēni* או *lišān nōšan* בדיאלקטים ארמיים), אך בהשוואה אליהן מחוסרת הערבית היהודית על פי רוב הגדרה נומינאלית המזהה אותה עם קבוצת דובריה. בכל זאת מעניין למצוא, שכמה מן העולים מקפידים לכנות את לשונם "תימנית", לעומת ה"ערבית" שדיברו שכניהם המוסלמים.

בהמשך פרק זה נצביע על מספר אלמנטים לשוניים, היוצרים אבחנה **אמיתית** בין לשון יהודים ולשון מוסלמים בתימן, אולם לצד אלה מצאנו מקרים אחדים, שבהם מיוחסת "זהות מוסלמית" לאלמנט לשוני, מורפולוגי או לכסיקלי, הנשמע זר לאזנו של האינפורמנט ומיוחס משום כך באופן אינטואיטיבי ללשון המוסלמית, אף שלעיתים הוא משמש בפי דוברים יהודים אחרים. כך, כששאלתי על השימוש ב- *ba^{c}dēn* ("אחר-כך") לעומת *wirǵa^{c}* (כנ"ל) הרגילה יותר, זוהתה הראשונה כ"של הערבים", ובדומה טענו כמה מן המסרנים שהשימוש בסיומת *-hant* בנטיית הנוכח בעבר (§ה.1.1.ה.א.) הוא בבחינת "דיבור של ערבים", אף שיהודים מאמלח ומנג'ראן עושים שימוש רגיל בצורות מעין אלה.

מסרן מבני עויר סיפר לי על ביקוריו באיזור ראזח, ולפי עדותו *ḥadīṯhim mixtalif ^{c}ala ḥadīṯ Bani Ɛwēr* (BW01) ("לשונם שונה מלשון בני עויר"). כאשר חיקה את הדוברים מראזח הדגיש מאוד את הדיפתונגים הסופיים האופייניים לפי זכרונו דווקא לאיזור זה, כמו למשל *aḥad bēn yigūl sīroh, w ḥad bēn yigūl sīraw* (BW01) ("אחד אומר 'לכו' [במונופתונג ובסיומת הפסק] ואחד אומר 'לכו' [בדיפתונג]"). אינני בטוחה שניתן להסתמך על אבחנותיו הלשוניות, אך בכל זאת יש בכך משום עדות לתחושתו הברורה של הדובר, כי לפניו לשון מובחנת.

ועוד בעניין זה: בטקסט אחד, שבו מתוארת אישה נמלטת מבעלה, הסביר לי מסרן מאאל שליל, שכבר עמד על התעניינותי בהבדלי הלשון, איזה פועל משמש לתיאור הבריחה מן הבעל בכל אחד מן הכפרים, ואף הביא צורה המיוחסת ל"ערבים". אישה מחידאן שהיתה נוכחת באותה העת בחדר, מחתה בפניי והסבירה, שאותו הפועל רגיל גם בלשונם:

AS: *isma^{c}i, ana ba-axábbiriš: fī nās yigūlú ṭāmḥah w fī nās ygūlú ḥānige, w fī nās yigūlú harabat. ḥānig w ṭāmiḥ w hārbah - zayy ba^{c}ḏ. w bēn yigūlu aṭragat. w fi Ṣa^{c}dah bēn yigūlú ḥānig. ^{c}ind al^{c}arạbīm^{HBX} bēn yigūlu farrat.*
HD: *gam^{HBI} iḥna fi halmakūn ḥaggana innha fārr, farrat.*

א. תשמעי, אני אסביר לך: יש אנשים שאומרים 'טאמחה' ויש שאומרים 'חאנקה' ויש אנשים שאומרים 'הַרַבַּת'. 'חאנק' ו'טאמח' ו'הארבה' - אותו דבר. ואומרים 'אטרקת'. ובצעדה אומרים 'חאנק'. אצל הערבים אומרים 'פַרַּת'.
ב. גם אנחנו במקום שלנו [= בכפר אלהג'ר] [אומרים] עליה 'פאר' [או] 'פַרַּת'.

א.3.3. המישור הבלשני:

השיתוף והאחווה בין מוסלמים ליהודים מוצאים ביטוי בהיבטים הלשוניים: מן ההשוואה לתיאורי לשון המוסלמים באיזור צעדה בספרו של בהנשטדט מתקבל הרושם, שלשונם של היהודים דומה במידה רבה לזו של סביבתם המוסלמית. נראה, כי במונחיו של בלנק אפשר לדבר כאן על "אבחנה מזערית", המבוססת במידה מועטה בלבד על הערבית עצמה, ויותר על הרכיב העברי המשובץ בה. בסעיף זה נדון איפוא באבחנה הנעוצה בטיפוס הלשון הערבית שבפי כל אחת מן הקבוצות (§א.1.3.3.) ובזו הנובעת משיבוץ הרכיבים העבריים (§א.2.3.3.). עוד נזכיר שורה של אלמנטים לשוניים חדשים, שחדרו ללשונם של העולים לאחר העלייה לישראל, והם משובצים בה כחלק מרצף הדיבור (§א.3.3.4.).

על הקרבה הלשונית בין יהודים ומוסלמים באיזור זה עשוי להעיד השימוש במונחים בעלי אופי דתי מוסלמי, דוגמת itwakkali ᶜa ḷḷāh (AM01) ("שימי מבטחך באל"); sibḥān aḷḷāh alᶜaḏ̣īm (NG04) ("השבח לאל הגדול"); xāṭabak aḷḷāh (RZ01) ("אני פונה אליך בשם האל"); או aḷḷā́h yirḥamih (SQ03) ("זכרונו לברכה").

א.1.3.3. רכיבים ערביים מבחינים

בפרובינציה הצפונית תועדו שלושה טיפוסי דיאלקטים, ובהם: א) הדיאלקט המאפיין את איזור העיר צעדה וסביבתה; ב) הדיאלקט של מנבה המדובר בחלקים הצפוניים של הפרובינציה; ו-ג) הדיאלקט של ג'בל ראזח שבמערב. שני האחרונים, ר"ל הדיאלקטים של מנבַּה וראזח, מציגים שורה של מאפיינים ארכאיים ייחודיים, דוגמת האבחנה הנדירה בין רפלקסים של ض ו-ظ ההסטוריות בצפון, והשימוש בצורות עבר מדגם k במערב. באופן כללי ניתן לקבוע, כי האינפורמנטים מקרב העולים עושים שימוש בדיאלקט מן הטיפוס הראשון שתיאר בהנשטדט, דהיינו סוג הלשון המדובר בעיר צעדה.

נתון זה יש בו עניין רב לדיוננו, מאחר שיהודים אלה התגוררו בעיקר בחלקיה המזרחיים והמרכזיים של הפרובינציה, אך יש ביניהם גם כמה שמוצאם בכפרים אללוא, שעבאן, אלקלעה ואלנצ'יר שבאיזור ג'בל ראזח (ככל הידוע לי יהודים לא התגוררו באיזור מנבה). ובכל זאת, שורת המאפייינים הייחודיים לאיזור ג'בל ראזח ***נעדרים*** *מלשון היהודים שמוצאם בג'בל ראזח, ובייחוד בולט העדרו המוחלט של שימוש בצורות מדגם k-perfect או כל עדות לקיומו (ראה §ה.1.1.), ועוד נזכיר את השימוש המקיף והבלעדי בתווית היידוע al בפי היהודים, לעומת שלל התוויות הארכאיות שרשם בהנשטדט (ראה §ז.1.4.). נראה, שביחס לאיזור המערבי נוכל לדבר על "כח זיהוי" רב יותר של הלשון, ועל אלמנטים לשוניים היוצרים אבחנה משמעותית יותר בין לשון היהודים ולשון הסביבה[32].*

---

[32] בלשון שדוברה באלגדס כפי שמתאר גויטיין נעשה שימוש ב t-perfect למרות שמבחינה גיאוגרפית הכפר יושב באיזור ההר הדרומי, שבו רגיל ה k-perfect. האיזור הדרומי יותר, איזור אלחוגרייה, דומה מאוד במאפייניו לאיזור ההר הדרומי, אך לאחר שהאיזור הפך נגיש יותר ננטשו צורות ה k-perfect הייחודיות לטובת ה t-perfect (דים/סקיצות עמ' 149). ייתכן שיש במשתנה לשוני זה כדי להצביע על מאפיין סוציולוגי כללי יותר.

א.2.3.3. רכיבים עבריים מבחינים

בבימת החוקרים שהוקדשה ללשונות היהודים הבחין חיים רבין בין "לשונות יהודיות", שדוברו "בתוך שטחים ששם היו שפות לגמרי שונות", ובין "לשונות מיוהדות", שמתאפיינות בכך ש"היהודים דיברו בלשון המקומית בצורה יהודית מיוחדת". את ה"לשון המיוהדת" איפיין באמצעות שלוש אמות מידה[33], שיידונו כאן על פי סדרן:

- **"מילים עבריות (וארמיות) הן חלק חשוב מן הלשון המיוהדת".**

מילים עבריות וארמיות משובצות תדיר בלשון דיבורם של העולים, וברי שכל תיאור של לשון זו מחוייב לתת עליהם את הדעת.

- **"הלשון המיוהדת נכתבת באותיות עבריות באופן המשקף את לשון דיבור וללא נטל האידיאלים של לשון קלאסית".**

כבסיס לעבודה זו שימשו טקסטים דבורים ולא כתובים. ובכל זאת, בכמה מקרים ביקשו המסרנים לתקן את הגייתי ואייתו עבורי את המילים תוך שימוש בא"ב העברי, בעל-פה ולעיתים אף בכתב. אחדים העידו על שליטה אקטיבית גם בסימני הכתב הערבי, אך נראה שגם במקרה שלפנינו ניתן לקבוע שהלשון, במידה שנכתבה, נכתבה באותיות עבריות.

- **"הלשון המיוהדת מקיימת לעיתים תכונות לשוניות שמרניות שלא תאמו את ההתפתחויות בלשון הסביבה".**

תכונות שמרניות משתמרות באיזור זה מפי האוכלוסיה המוסלמית המתגוררת באיזורי השוליים המערביים והצפוניים של הפרובינציה, בעוד שיהודי האיזור עושים שימוש דווקא בדגם הלשון הפרוגרסיבי ביחס, המשמש גם את האוכלוסיה העירונית באיזור זה.

על בסיס הדיון ב"בימת החוקרים" נקבע איפוא, כי: (א) לפנינו "**לשון מיוהדת**" (רבין), שמשובצים בה רכיבים עבריים וארמיים, ושבמידה שהועלתה על הכתב גולמה באותיות עבריות, אף שלא ניתן לאפיינה כשמרנית ללשון הסביבה; (ב) הייחוד היהודי בלשון זו "**אינו מובהק**" (בלנק), אלא נשען בעיקר על הרכיבים מלשונות הקודש. ו-(ג) "**כח הזיהוי**" (מורג) של לשון זו קטן ביחס, מאחר שהיא "אטומה" רק במידה מועטה לגבי מי שאינו יהודי[34].

---

[33] בימת חוקרים עמ' 42-43.

[34] כל המונחים המודגשים צוטטו מדברי החוקרים ששמם בסוגריים, כפי שנרשמו בבימת חוקרים עמ' 53.

מקורות ההשפעה על הלשון

במחקר הערבית של יהודי צנעא מיוחסת ללשונות הקודש השפעה רבה במיוחד, המצטרפת לשורה של אלמנטים המבחינים את ״לשון הדיבור המעורבת״ של יהודי צנעא (שזכתה לכינוי עצ״י - ערבית צנעאנית יהודית) מזו של סביבתם המוסלמית (המכונה עצ״מ - ערבית צנעאנית מוסלמית)[35]. יהודי תימן ידועים בבקיאותם במקורות וביכולתם לעשות ברכיבים העבריים שימוש חי ויצרני, כך שאפילו בלשון הנשים מתגלה הטייה פעילה של הצורות[36].

גם בלשון יהודי הצפון ניכר המגע ההדוק עם העברית, אולם נסיבות השימוש בה מוגבלות, ובוודאי שהיא אינה מתקיימת כלשון דיבור יומיומית. כמו בלהגים אחרים של הערבית היהודית, הרכיבים העבריים היו נתונים להשפעה רחבת היקף מצד הערבית[37], ולאור הקרבה הרבה בין העברית והערבית, אנו מוצאים שהמילים השאולות מועברות לעיתים קרובות לתבניות ולקטגוריות דקדוקיות ערביות, המקבילות להן הן מן הבחינה הצורנית והן מן הבחינה הפונקציונאלית[38].

- אלמנטים שאינם שמיים - מאחר שקבוצת הדוברים שלשונה נדונה כאן היתה מבודדת במידה רבה מן הבחינה הגיאוגרפית, וגם אמצעי התקשורת המודרנית חדרו לגבולותיה רק בשנים האחרונות, רק מילים בודדות חדרו לתוכה מלשונות אירופה, בייחוד באמצעות חפצים קונקרטיים, דוגמת *taraktūl* (״טרקטור״).

- להגים ערביים - עיקר ההשפעה החיצונית על להגים אלה היא להגים תימניים אחרים (ובמידה מסויימת גם הלהג המצרי של קהיר), אך חלקם של אלה בלשון אינו רב.

- לשונות הקודש - העברית והארמית קיימו מגע מתמיד עם הלהג לאורך השנים, וכמו במקרים אחרים של לשונות במגע גם במקרה זה השפעתן ניכרת.

בדיון שלהלן יודגמו מאפיינים בולטים של הרכיב העברי המשובץ בלשון העולים (ובמקרים אחרים: המותך לתוכה). בדיון זה ייבחן הרכיב בשלושה מישורים: בפני עצמו, מתוך תיאור סינכרוני של הצורות; ביחס ללשון הסביבה הערבית (מעתקים פונולוגיים, מורפולוגיים ולעיתים גם סמנטיים); והן ביחס ל״מגבש הקלאסי״ של העברית, בהיותו ערוץ נסתר שלה הממשיך להתקיים לאורך ההסטוריה[39].

---

[35] קארה/טיפולוגיה עמ׳ 132; דים (סקיצות עמ׳ 33-34) עמד על הבדלים בין הדיאלקט של עמראן ובין מה שתיעד גויטיין מפי יהודים יוצאי עמראן, ואף שלא פסל אפשרות שמדובר בהבחנה לשונית על בסיס עדתי הציע להסבירם בעירוב לשונות (האינפורמנט הראשי של גויטיין נולד בעמראן, אך הטקסט נבדק בעזרת מסרנים מצנעא ומשבאם).

[36] רצהבי/לשון הקודש עמ׳ טז.

[37] עדויות לכך נמצאו כבר בערבית היהודית הבינונית, שבה ״הרכיבים העבריים מסגלים עצמם למבנה של הערבית במידה מפתיעה למדי״(בלאו/התהוות עמ׳ 133-134).

[38] בלאו/התהוות עמ׳ 138.

[39] מורג/המילים עמ׳ 102.

כפי שהעיר כבר בר-אשר, כל מחקר של הרכיב העברי בדיאלקט ספציפי מחייב איסוף אינטנסיבי ומקיף של חומרים[40], ואמנם סוגיית הרכיב העברי בלשון העולים יכולה היתה לפרנס מחקר ראוי כשלעצמו. עם זאת, מאחר שסוגיית זו לא הוגדרה כאחד מיעדי המחקר נאספו רק פרטים ראשונים בעניינה, וגם אלה נרשמו אגב העתקתם של הטקסטים המוקלטים[41]. ובכל זאת, ברור למדי שהרכיב העברי הוא חלק אינטגרלי מלשון דיבורם של העולים, והוא הוא הגורם המשמעותי המעניק לה את אותו ״כח זיהוי״ שנזכר לעיל. נציג איפוא כמה ממאפייניו הבולטים של הרכיב העברי בלשון זו, בתחום הפונולוגיה (מס׳ i להלן), המורפולוגיה (מס׳ ii להלן) והלכסיקון (מס׳ iii להלן).

i. הערות על הפונולוגיה של הרכיב העברי

ההיבטים השונים של הגיית הצורות העבריות בלשונם של בני תימן נדונו באופן מקיף וממצה בספרו של מורג, ועל כן נוסיף כאן רק הערות אחדות בשתי סוגיות, שיש בהן משום תוספת לאמור בספר:

i.א. סגול

- כרגיל בפי יהודי תימן הגויה תנועת הסגול העברי כפתח. הסגול הבא בהברה פתוחה ומוטעמת ממומש כתנועה ארוכה, ולכן ישנה הבחנה כמותית ברורה בין שתי ההברות של צורות ממשקל הסגוליים, למשל: *gābar* (HD08) (״קבר״), *kāsaf* (AM02 AS06) (״כסף״), *Hābal* (RZ01) (״הבל״) או *alāraṣ* (SQ03) (״הארץ״)[42].

- בצורות בודדות מן הסגוליים דוגמת *nēdar* (SW01) (״נדר״)[43] ו- *ēban* (AM02) (״אבן״), רשמתי דווקא תנועת *ē* בהברה הראשונה, הנשמעת קרובה לצירי. משקל הצורות בהגייה זו מזדהה עם זה של *se:ṯar* (״סֵתר״) או *sēfar* (״סֵפר״) המתועדות בספרות[44].

i.ב. חולם

- לפי תיאורו של מורג, יהודי הצפון הוגים את החולם העברי כתנועה מרכזית, בינונית מונמכת ומעוגלת [ö], בדומה ליהודי המרכז. היגוי זה מבחין אותם בבירור מיהודי החטיבות הדרומיות (חגריה ועדן), שבפיהם הגוי החולם כצירי[45].

---

[40] בר-אשר/רכיבים עמ׳ 128-129.

[41] יתרונו המובהק של האיסוף ״בדרך אגב״ הוא במידת האמינות הרבה שניתן לייחס לו, שכן נחסכים ממנו כל אותם ״אמצעים שונים ומשונים ... אמצעים מלאכותיים שמראיינים נוקטים לעיתים ... כדי להוציאם מפי הדוברים והמסרנים״. ראה הערות בעניין זה אצל אבישור/מסורות שבעל פה עמ׳ 340.

[42] מורג/העברית עמ׳ 125. הצורה ״הארץ״ נוהגת גם בעברית הישראלית בתנועת *ā* בהברה הראשונה, אך מקורה של זו בצורה מקראית. נעיר, כי בטקסט שפורסם בספרו ״הוד״ העתיק בן-דוד צורות עבריות מן הסגוליים בשני פתחים, כמו למשל כַּסַף (״כֶּסֶף״). לעומת זאת, הפועל בעבר במשקל *fa^{c}ál* מועתק בטקסט זה בחטף ובפתח, באופן המעיד על תחולת הטעם בהברה השנייה.

[43] ל״נדר״ המקראית ישנו וריאנט בצירי, המופיע בצירופי סמיכות דוגמת ״נדר אלמנה״ (במדבר ל 10) או ״נדר נזיר״ (במדבר ו 2).

[44] מורג/העברית עמ׳ 121; לסלאו/פולקלור עמ׳ 234.

[45] מורג/העברית עמ׳ 94.

ההסבר הפונטי לחילופים הנדונים קשור בכך, שהיגויו המקורי של החולם לא היה אחורי אלא מרכזי או קדמי ומעוגל, כך שההבחנה בינו ובין הצירי היתה בעיקרה בעגילת השפתיים. בלהגים, שבהם לא היה לעגילה זו ערך מבחין, בטלה עגילת השפתיים והחולם נהגה כצירי[46].

- בהתאם לחלוקה זו רשמתי מפי עולי הצפון הגיית ö במקום החולם העברי: *attöra* ("התורה"); *ᶜölam harīšön* ("עולם הראשון", והכוונה לאדם הראשון), וגם *šḥöra* (מיל. "שחורה", כלומר: קפה שחור).

- לעומת זאת, בשורת דוגמאות מפי **נשים** מן הצפון הגוי החולם בבירור כצירי, כמו בחטיבות הדרומיות ובניגוד למצופה באיזור זה. כך רשמתי מפי העולות את הצורות *alēhīm* ("אלֹהים"); *šēfar* ("שופר") וגם *lēlabīm* ("לולבים")[47]. נדגיש, כי לצד אלה רשמתי מפי נשים גם הגיית החולם כ-ȫ, כמו בדוגמא *ᶜīd assūköṯ* ("חג הסוכות"), בדומה לזו שפי גברים, אך הגיית החולם כצירי רגילה בפיהן יותר[48]. מקרה חריג שבו נהגה החולם כצירי גם בפי גברים הוא המילה *ǵēy* ("גוי"), צורת הנקבה *ǵēya* ("גויה") וצורת הרבים: *ǵḗyīm* ("גויים").

- הגייה מובחנת של החולם בפי גברים ונשים זוהתה גם באיזור המרכז. גוייטיין קבע, כי החולם התימני הוא "תנועה מעוגלת שמידת פתיחותה רבה" ואילו "אצל הנשים היגוי החולם קרוב ל-ḛ̄", וגם קארה רשם דוגמאות רבות להיגוי זה מפי נשים צנעאניות[49]. הגיית החולם כצירי בפי נשים מאיזור המרכז אינה יכולה להיות מוסברת כהשפעה מלשון הסביבה, שהרי בערבית הצנעאנית הדיפתונגים אינם מתכווצים ותנועת *ē* איננה נפוצה. הופעת התנועה בפי נשים דווקא קשורה ככל הנראה בשילוב של גורמים לשוניים הסטוריים עם נסיבות סוציו-לשוניות: הגיית החולם כצירי איפיינה את אחת ממסורות ההגייה ששימשו בבבל בתקופת הגאונים. בהקשר התימני עשויה הגיה זו להעיד על מסורת קדומה, ולשקף סובסטראט לשוני שבו היו שכיחים חילופי חולם וצירי[50].

- קשה להניח, שמסורת הגייה קדומה שבה ממומש חולם כצירי נשתמרה דווקא בפי נשים, ונכון יותר לחפש את שורשי ההגייה המובחנת ברקע הסיוציו-לשוני של הדוברים. בצפון, כמו באיזורים אחרים של תימן, ביקרו הבנים מגיל צעיר במסגרת חינוכית שבה רכשו מיומנויות בלשון העברית תוך הקפדה יתרה על אופני ההיגוי של כל עיצור ותנועתו. על מנת להבטיח שהקריאה תהיה בהירה ומדוייקת ולעקור כל תופעה של קריאה "מגומגמת" הינחו מלמדי התינוקות את

---

[46] מורג/העברית עמ' 97-95. מורג מביא מדבריו של קרקסאני, חכם קראי בן המאה העשירית, המעיד על הגיית החולם כצירי בפי חלק מיהודי עיראק אשר גדלו אצל הנבטים (כלומר: השפעה ארמית). עם זאת הוא קובע, שאף שנמצאו חילופים של חולם וצירי בין עברית וארמית, הרי שזה אינו המעתק הרגיל של החולם, ומכאן שההגייה הארמית איננה יכולה להסביר את החילופים בעברית.

[47] הצורה המקובלת בתימן היא בחולם: לוֹלָב, לוֹלַבִּים (רצהבי/אוצר עמ' 142).

[48] קארה/נשים עמ' 129-128 רשם מפי נשים צנעאניות ארבע מקבילות לתנועת ö שבפי הגברים: *e*, *ö*, *o* (כהגיית הקמץ), ותנועת *a* הנדירה יותר.

[49] גויטיין/אלגדס עמ' 361; קארה/נשים עמ' 129. אבחנה זו מצוטטת ע"י מורג (שם), אשר מוסיף בהקשר זה: "אינני יודע על הבחנה קבועה בין גברים לנשים בהגיית החולם".

[50] קארה/טיפולוגיה עמ' 136-135.

תלמידיהם הנחיות פונטיות, תוך שימוש במונחים המתארים את דרכי חיתוך ההגיים, דוגמת lumm lik'fak ("כווץ פיךָ") להגיית החולם, לעומת ᵓirxi lik'fak ("השפל פיךָ") להגיית הצירי[51]. הבנות, שלא זכו ללימוד מסודר, נחשפו לצורות העברית בדרכים עקיפות, ובדרך כלל לא נדרשו להקפדה בהן. מאחר שתנועת ö איננה רגילה בלשון אימן הערבית, המירה אותה תנועת ē, הקרובה אליה מאוד מן הבחינה הפוניטית, כמוסבר לעיל.

ii. הערות על המורפולוגיה של הרכיב העברי

- הרכיב העברי מצוי בהתחדשות מתמדת של צורות פועל משורשים עבריים בתוך תבניות פועל ערביות, בהגייה המותאמת לכללי הפונולוגיה הערבית. בדרך כלל קשה להכריע אם לפנינו רכיב עברי מקורי ששימש בלהג עוד בתימן, או צורה מעורבת שבבסיסה עברית ישראלית (§ א.3.3.3.), מאחר שבחלק מן המקרים מדובר ביצירה מקומית של הדובר, והן משום שכל הטקסטים הוקלטו לאחר העלייה לארץ[52]. צורות מעורבות כאלה הן yāxal (HD08) ("יאכל"), yisīmūha (HD06) ("יישימו אותה"); fáḥadu (AM04) ("פחדו"); giddalatna (AM02) ("גידלה אותנו"); daḥō (BT13) ("דחו"); siddarna (AM02) ("סידרנו"); ועוד כיו"ב.

- השימוש בשורש העברי בתבנית ערבית מעצים את "כח הזיהוי" של הלשון והופך אותה מובנת פחות למי שאיננו יהודי. כמו בלשונות יהודיות אחרות נגזרים בדרך זו אלמנטים של לשון סתר. צורות אלה עשויות להיות מורכבות משורש עברי בתבנית ערבית, או משורש עברי שיש לו מקבילה קרובה בלהג המקומי, אך שינויים בתבנית ובמשקל הופכים אותו "אטום" לשומע שאיננו יהודי. דוגמאות לכך הן: iblím! (SD) ("בלום פיךָ"), המרמזת ליהודי לחדול מדבריו בנוכחות מוסלמי, וכן הצורה waxēsi, שבה הזהירו נשים יהודיות את בנות הבית מפני ביקור בלתי צפוי של אורחת מוסלמית, על מנת שימהרו לכסות את האוכל[53]. אמנם, בלהגים המקומיים משמש השורש xšy במובני כיסוי והחבאה[54], אך המסרניות הבטיחוני נאמנה כי הצורה waxēsi אינה יכולה להיות מובנת למי שאינו יהודי.

- פעלים עבריים המשוקעים בלשון הדיבור מופיעים לעיתים קרובות בתצורה המקבילה לתצורת ההפסק של המסורת הטברנית[55]. חלק מן הצורות משקפות צורת הפסק מקראית ומשמשות בפי המסרנים כחלק ממובאה שלמה, כמו בדוגמא tiggāḥu (NG02) mimmaḥaṣīṯam (במדבר לא 29), אולם ברור שהדוברים מגלים בהקשר זה כח יצרני של ממש וגוזרים צורות בדגמי הפסק גם מפעלים שאין להם מקור מקראי אמיתי, כמו למשל yišaggḗᶜu

---

[51] מורג/העברית עמ' טו והערה 6 שם.

[52] הפועל ᶜasa ("עשׂה"), המופיע לעיתים בלשון העולים, כמו בדוגמא ᶜasēna (RZ04 NG11) ("עשינו"), שימש ככל הנראה עוד בתימן, מאחר שנזכר בחומריו של בהנשטדט, שאסף את חומריו בתימן.

[53] לשאלתי נמסר, כי בפניה לגבר משמשת הצורה waxēs.

[54] בהנשטדט/גלוסר עמ' 324 מביא (ככה"נ מפי מוסלמים) את הפועל xaššē במובן החבאה והסתרה, ומקשר אותו לצורה הקלאסית خشّ שאחד ממובניה "להיכנס, בין העצים, במטרה להתחבא".

[55] מורג/העברית עמ' 251 הערה 4; קארה/טיפולוגיה עמ' 137.

(RZ03) (״ישגעו״) או *yibaššēlu* (HD06) (״יבשלו״). יתרה מכך, גם במקרים שבהם מופיעה במקרא צורת הפסק לפועל מסויים, עשויים הדוברים לגזור לו צורת הפסק מתוך אנאלוגיה לצורות דומות המוכרות להם, ולא בהכרח כפי שהופיע במקורות. דוגמא לכך היא הצורה (SQ03) *yitḥabbēru* (״יתחברו״, כלומר: יתרועעו זה עם זה), שנראית כגזירה עצמאית של הדוברת והגויה בצירי, ולא כציטוט של התיבה המקראית ״יִתְחַבָּרוּ״ (דניאל יא 6).

- לאור הקרבה הרבה בין העברית ובין הערבית, נמצא שהמילים העבריות השאולות מועברות לעיתים קרובות אל הקטגוריה הדקדוקית הערבית המקבילה להן, הן במישור הצורני והן במישור הפונקציונאלי. ואמנם, בכמה להגים של הערבית הבינונית דווח על מעבר בין פִּעֵל העברית ו- *fa*^{cc}*al* הערבית[56]. לעומת זאת, בלהגים הנדונים לא נרשמה העברה אל *fa*^{cc}*ala* אלא הגייה של צורות מדגם *fi*^{cc}*al*, ולכן: (NG04) *giddašu* (״קידְשו״); *sillagūhim* (SQ09) (סילקו אותם״); (BT03) *gíbbal* (״קִבֵּל״) וגם (AMhod) *gibbalt* (״קיבלתי [את המחזור החודשי]״).

  הגיית *a* בהברה השנייה איננה מעידה על הגיית הצֵירי כפתח, אך עשויה להצביע על מסורת הגייה קדומה ולקשר את הרכיב העברי בלהגים אלה פעם נוספת אל המסורת הבבלית. למעשה, צורות מדגם פִּעַל (ולא: פִּעֵל) רגילות במסורת תימן בלשון חכמים[57], והן אלה שתועדו גם כאן. ועוד נעיר בהקשר זה, כי אף שבני תימן מקיימים בלשונם ר׳ מוכפלת, אין ההכפלה מתקיימת במרבית צורות הפועל שבהן עה״פ היא *r*[58]. לפיכך, מן השורש העברי ב.ר.כ. רשמתי את הצורה (RZ01) *bīrax* (״בירך״) ללא מכפל ובתנועה ארוכה (שאיכותה קרובה לחיריק, ולא לצירי).

iii. הערות על הלכסיקון של הרכיב העברי

- תחום לשון זה הוא המועד ביותר להשפעות זרות, ו״כח הזיהוי״ של הלשון היהודית נסמך עליו במידה רבה. מילים רבות נשאבו מן המקורות העבריים אל לשון הדיבור, וכמו בלשונות אחרות שבפי יהודים, גם כאן שמור מקום נכבד לאוצר המילים הקשור בהווי החיים היהודי. הצורות משובצות ברצף הדיבור תוך התאמה לכללים הפונולוגיים של הלהג, כמו למשל: (HD06) *gabūra* (״קבורה״), (SW01) *barạxạ* (״ברכה״), (SQ01) *habdạ̄lạ* (״הבדלה״) או (NG04) *mugwa* (״מקווה״).

- לצד המונחים הדתיים בולטות בלשון היומיום צורות עבריות המשמשות להטלת מום, דוגמת *šēṭạ* (״שוטה״) ו- (HD01) *almámzēr* (״הממזר״), וגם צירופים עבריים וערביים מעורבים כמו (GR02) *šarạṣīm* ^{c}*alēha* (״שרצים עליה״) או (RZ01) *ṭạmē lā yiṭhạr* (״טמא שלא ייטהר״, כלומר: כעסן[59]). עוד רווח מאוד השימוש

---

[56] בלאו/התהוות עמ׳ 138.

[57] מורג/העברית עמ׳ כו, 126.

[58] מורג/העברית עמ׳ 33.

[59] השורש העברי ט.מ.א. משמש כבסיס לגזירת מספר ביטויים להבעת גינוי, תיעוב ושנאה בפי יהודי תימן, בתצורות עבריות וערביות (רצהבי/אוצר עמ׳ 111).

בצורה *šēd* ("שד") ובצורת הריבוי *šḗdīm* ("שדים") ביחס לכוחות אופל שונים שבהם מאמינים רבים מתושבי הצפון, וגם צורת הנקבה *šēdạ* שימשה שתיים מן המסרניות במובן "שדה משחת".

- בכמה מן המילים העבריות חלו הרחבה, צמצום או העתקה של המשמעות המקורית. כך למשל התהווה הבידול בין הצורה העברית *sakkīn* השמורה לנסיבות של הווי החיים היהודי ומציינת סכין לשחיטה, לעומת הצורה הערבית *sikkīn* המציינת סכין לשימוש יומיומי.

א.3.3.3. רכיבים ישראליים

i. צורות עבריות שמקורן בעברית הישראלית שכיחות למדי, גם בפי עולים הנמצאים בארץ חודשים ספורים בלבד. הן משמשות בערבוביה ברצף הדיבור הערבי לצד רכיבים עבריים מקוריים, ששימשו בלשון עוד בתימן. כפי שהעיר אבישור, לא ניתן להסתמך על עדות עולים עצמם על מנת להבחין בין שני הסוגים, מאחר ש"כל מה שנשאלים המרואיינים נראה להם מוכר", ומשום שהחשיפה היומיומית לעברית הישראלית מביאה אותם "לחשוב שמילה זו או מרכיב זה קיים היה בלשון הערבית שדוברה בחו"ל". ואמנם, מסרנים אחדים הבטיחוני שהצורות *avál* ("אבל"), *aḥarkax* ("אחר-כך"), *zēhu* ("זהו") או *kāxa* ("ככה") שימשו עוד בתימן, אף שאופן השימוש בהן מעיד היטב על מוצאן הישראלי.

ii. הצורות *keʾilu~kʾilu~kīlu* ("כאילו") שרשמתי מפי ילדים ובני נוער מקרב העולים הן בוודאי שאילו מהעגה הישראלית. במידה רבה של ודאות נוכל לקבוע גם את מוצאן הישראלי של מילות עבריות קטנות, המשובצות תדיר ברצף הדיבור, כמו למשל *ᶜim* ("עִם"), (AM09) *az* ("אז"), *rag ma* ("רק מה?") (SQ03) *afī́lu* ("אפילו"), *bixlal* ("בכלל") (HD14). דוגמאות מובהקות לחדירת הרכיב הישראלי ניתן למצוא בשמות מקומות, חפצים הקונקרטיים ושאר מושגים, השייכים למציאות הישראלית, כמו למשל (GR02) *makṓlet* ("מכולת"), (HD01) *betḥṓlīm* ("בית חולים"), (HD01) *pī́tot* ("פיתות"), (NG13) *riṣpạ* ("רצפה"), (AM09) *ḥōl* ("חול"), ועוד כיו"ב.

iii. היגוי המילים השאולות מן העברית הישראלית מותאם במידה רבה לכללי הפונולוגיה של הלהג. כך למשל, צד"י העברית הגויה כמו החוכך הערבי המקביל וללא האפריקציה האופיינית לעברית הישראלית: (AM09) *ṣāvạ* ("צבא"). גם דגם ההטעמה הלהגי מוחל על הצורות העבריות, ולכן מן היחיד "תפוז" נגזר הריבוי (AM09) *tappū́zīm* בשתי תנועות ארוכות ובהטעמה מלעילית (§ד.1.1.3.).

iv. בכמה להגים ערביים יהודיים משמשים צירופים של שמות עצם או שמות תואר שהם צורה עברית ותרגומה הערבי[60]. צירופים מעין אלה נקרו בטקסטים בשמות: (SQ03) *arruwaḥ w alnōd* ("הרוח והרוח") או *bēn attrāb bēn alḥōl* (SQ03) ("בתוך העפר, בתוך החול"); בפעלים: (BW03) *kam ᶜasīt w kam sawwēt* ("כמה עשיתי וכמה

---

[60] השווה למשל בערבית המדוברת של יהודי מרוקו: בר-אשר/היסודות עמ' 173.

עשיתי"); ובמיליות: w lēš lama mā ṭᶜēna? (RZ04) ("ולמה למה לא הסכמנו?"). הצירופים הדו לשוניים עשויים להעיד על השתלבות היסודות השאולים בלשון הדיבור, אולם נדמה לי שבפי העולים אינם באים "לתפארת המליצה", אלא כתולדה של עירוב הלשונות בישראל, ומעידים דווקא על היסוס ובלבול הקשורים במעבר התכוף בין הלשונות.

א.4. הערות על ארכאיות הלשון

אמירות המייחסות לקבוצות בדוויות בנג'ד "לשון צחות" נשמעו מפי נוסעים מערביים, שהגיעו לאיזורי המדבר המרוחקים ותיארו להגים מסויימים כצחים במיוחד, מלאים ארכאיזמים וכמעט קלאסיים. למעשה, קבוצות שבטיות מסויימות בחצי האי זוכות עד ימינו ליוקרה בזכות לשונם, הנתפשת כ"ערבית הטובה ביותר"[61]. אינגם העיר בנימה מפוקחת, כי אמירות מעין אלה אינן אלא חלק מן המיתולוגיה של הערבית, והן קשורות במגע המועט שקיימו דוברים אלה עם המרכזים העירוניים הגדולים של המזרח. ובכל זאת, גם הוא עצמו מתרפק על הרעיון, ש"בקצהו הדרום מערבי של הנג'ד נותרו עד ימינו עקבותיה של הלשון, שהיתה פעם מודל לערבית הקלאסית"[62].

ואמנם, לשון העולים מצפון תימן מותירה באזני השומע רושם של לשון ארכאית, שקווי דמיון מרכזיים משותפים לה ולערבית הקלאסית, בהשוואה ללהגי המרכזים העירוניים הגדולים. רושם זה התחזק בי והתעמעם לסירוגין במהלך כתיבת העבודה, כאשר מצאתי חידושים ותופעות של פישוט ושל האחדה לצד תכונות פונולוגיות ומורפולוגיות שמרניות.

לאור אלה נדגיש, כי **הערבית הקלאסית איננה אב הטיפוס המובהק שממנו התפתחה לשון זו**. כמה מרכיבי הלשון שבפי העולים מצטיירים כארכאיזמים, ששרדו כמורשת לשון קדומה, שהתקיימה **לפני ו/או במקביל** ללשון הערבית הקלאסית. כמו במקרים אחרים, הדיאלקט לא נגזר ישירות מן הערבית הקלאסית ועשוי לשמר דגמים ומגמות שלא שרדו בלשון זו[63]. נסכם ונבהיר איפוא, כי ההשוואה לערבית הקלאסית משמשת בעבודה זו ככלי לבחינת השיטתיות הפנימית של הלהג, אך היא איננה נתפשת בהכרח כשלב מוקדם של הלשון הנחקרת.

---

[61] ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 249; אינגם/מורה עמ' 90 והמובאות שם. על לשונם של יהודי תימן כתב גויטיין כי "היא אולי השפה השמית הטהורה ביותר הקיימת כיום. מבטאם העברי הוא הצח ביותר ... וגם מן הצד הגזעי ... הם יהודי תימן הקרובים ביותר לאבותינו הראשונים" (גויטיין/בראואר עמ' 93).

[62] אינגם/נג'ד עמ' 5; אינגם/מורה עמ' 91. ראה גם הופקינס/כשכשה עמ' 19 על האמונה בעליונותה של לשון מקומית מסויימת כתופעה אוניברסלית.

[63] חוקרים רבים מסכימים כיום, כי הדיאלקטים המודרנים אינם נגזרים ישירות מן הערבית הקלאסית, שבניתוח הצורות המודרניות אין אנו מחוייבים לראות בלשון הקלאסית נקודת התחלה, ושלמעשה, ההסטוריה של הלשונות המדוברות איננה זהה לזו של הלשון הכתובה. ראה הערות ברוח זו אצל קופלר/שרידים כרך 47 עמ' 61; בלוך/תלתלה עמ' 28; הופקינס/ערבית מודרנית עמ' 91; ולאחרונה גם בלאו/אוטונומיה עמ' 40.

פרק ב: עיצורים, תנועות והברות

בפרק זה תידון המערכת הפונולוגית המאפיינת את לשונם של העולים מן הפרובינציה הצפונית, ובכלל זה דיון מפורט ברפלקסים של העיצורים הקלאסיים ומימושיהם בנסיבות הלשון השונות (§ב.1.); במצאי התנועות ובתנאי הופעתן (§ב.2.); במבנה ההברה ובגורמים המשפיעים עליו (§ב.3.); ובאופן הטיפול בצרורות עיצורים (§ב.4.).

ב.1. העיצורים

רפלקסים של כמה מהעיצורים הקלאסיים מגלים מאפייני הגייה ארכאיים. הגיים אחדים הם בעלי קוליות ניטראלית, ומציגים אלופון קולי ואלופון אטום המתחלפים ביניהם באופן חופשי (§ב.1.1.). בכמה ממקרים אלה נמצא, כי תכונה מבחינה אחרת, הנישוף, מבטיחה את העיצורים מפני הזדהות מלאה ומונעת מצבי עמימות בלשון.

עיצורים אחדים הם בעלי "כח צביעה" ומשפיעים במידה ניכרת על התנועות שבסביבתם (§ב.2.1.). מעמדו הסינכרוני של המכפל מינורי, אך ממשיך להתקיים ברמה המופשטת של הלשון. עקבותיו של המכפל ההסטורי ניכרים ברקע הצורות, ומשפיע על מימושן בכמה היבטים מורפולוגיים (§ב.3.1.).

א י נ ו ו נ ט ר   ה ע י צ ו ר י ם   ה פ ו נ מ י י ם

סותם סדקי אטום	ᵓ	חוכך שיני נחצי קולי	ḏ̣
סותם שפתי קולי	b	סותם שיני נחצי בעל קוליות ניטראלית	ṭ
סותם שיני מנושף בעל קוליות ניטראלית	t	חוכך לועי קולי	ᶜ
חוכך שיני אטום	ṯ	חוכך וילוני קולי	ġ
סותם חכי קולי בלתי מנושף	ǵ	חוכך שפתי-שיני אטום	f
חוכך לועי אטום	ḥ	סותם ענבלי בלתי מנושף בעל קוליות ניטראלית	g
חוכך וילוני אטום	x	סותם וילוני מנושף ואטום	k
סותם שיני בלתי מנושף בעל קוליות ניטראלית	d	צדי מכתשי קולי	l
חוכך שיני קולי	ḏ	אפי שפתי קולי	m
מרטט מכתשי קולי	r	אפי מכתשי קולי	n
שורק שיני קולי	ẓ	חוכך סדקי אטום	h
שורק שיני אטום	s	חצי תנועה שפתי	w
שורק מכתשי אטום	š	חצי תנועה חכי	y
שורק שיני נחצי אטום	ṣ		

ב.1.1. פונמות ואלופונים

להלן יידונו בהרחבה מימושיהם השונים של כמה מן ההגיים, שיש להם אלופונים בלשון זו או שחלים בהם שינויים פונטיים משמעותיים בהקשרים לשוניים שונים. ככלל, האלופונים הנדונים אינם באים לידי ביטוי בתעתיקים, המבוססים בעיקרם על שיטת ייצוג פונמית (ראה מבוא iv§). הדיון ערוך לפי רצף עניינים המאפשר הימנעות מחזרות, לפי הפירוט הבא:

ط (§ב.1.1.1.); ق (§ב.2.1.1.); د/ت (§ב.3.1.1.); ج (§ב.4.1.1.); ض/ظ (§ב.5.1.1.); ء (§ב.6.1.1.); ه (§ב.7.1.1.).

ב.1.1.1. רפלקס של ط : סותם שיני נחצי בעל קוליות ניטראלית

i. בספרות המחקר ישנה הסכמה רחבה על כך שבלהגים התימניים קיים מימוש קולי [ḍ] כרפלקס של ط, אולם נראה כי החוקרים טרם הכריעו בשאלת תפוצתו ומעמדו הפונמי של מימוש זה. בכמה מקרים הועלתה הסברה שדווקא המימוש הקולי הוא היגויה המקורי של ط ההסטורית[64], אולם ביחס ללהגים התימניים העדיפו החוקרים לדבר על פונמה אטומה /ṭ/ שלה אלופון קולי [ḍ], המופיע בנסיבות פונטיות מסויימות. בין הנסיבות להופעתה של הקוליות הציעו החוקרים מיקום בין-תנועתי או פרה-תנועתי, אך טיבה של ההתנייה הפונטית לא נקבע במדויק[65].

ii. כידוע, בתיאור מערכת העיצורים כלל סיבוויה את ההגה ط בקבוצת ההגיים המכונה مجهورة, ודעות החוקרים נחלקו בנסיון להסביר מונח זה. הנחה מקובלת היא שהמונח מתייחס לתכונת הקוליות של ההגיים[66]. פלש, שהסכים להנחה זו, ניסה להסביר מדוע הוכללה ط ברשימה זו על אף שבמסורת ההגייה היא איננה קולית, וקבע שההגה היה קולי בשלב קדום אך תכונת הקוליות שלו "התעמעמה" במאות הראשונות לאסלאם[67]. בלנק עמד על הימנעותו של סיבוויה מעיסוק מפורש בשאלת קוליותם של העיצורים, והסיק מתוך הימנעות זו כי תכונת הקוליות נתפסה על ידי סיבוויה ומוריו כדבר שהוא "בלתי רלוונטי ובלתי חיוני לציון בקטלוג התכונות המבחינות"[68]. להלן נראה, כי בלהגים התימניים שאלת הקוליות של ההגה ط היא אמנם בלתי רלוונטית.

iii. בדוגמאות שנאספו מפי העולים לא ניתן לזהות התנייה פונטית ברורה המכתיבה הופעת אלופון קולי אטום. למעשה, התנייה מעין זו איננה קיימת, מאחר שקוליותו של עיצור זה רופפת ואיננה נושאת ערך פונמי, ובמונחיו של בלנק נוכל להגדירו: voice-indifferent, כלומר עיצור שהקוליות בו היא ניטראלית, ומכאן שיש לו אלופון קולי ואלופון בלתי קולי

---

[64] ראה למשל פלש/פילולוגיה עמ' 237.

[65] רוסי/רשימות-א עמ' 236; יאסטרו/צנעא עמ' 289-290, ווטסון/תחביר עמ' 9.

[66] אלעאני/קאף עמ' 103; קנטינו/פונטיקה עמ 22, אם כי במקום אחר קבע שהמונח מתייחס לאופן ההגייה, ודיבר על הגיים שהדובר "לוחץ" בעת הגייתם (consonnes pressées).

[67] פלש/פילולוגיה עמ' 222.

[68] בלנק/הגיים עמ' 132. גם מורג (העברית עמ' 19) דיבר על "מהותה הרופפת של הקוליות" ביחס לחלק מהעיצורים.

המתחלפים ביניהם ללא התנייה פונטית[69]. כך למשל הופיע [iḍlaᶜi] = /iṭlaᶜi/ (״עליי״) לצד [tiṭlaᶜi] = /tiṭlaᶜi/ (״תעליי״) מפי אותה הדוברת, בנסיבות פונטיות דומות ואפילו במסגרת אותו הטקסט (BT07), ודומים לכך גם החילופים (BW03) [ᶜanṭar]~[ᶜanḍar] (״השתיק״) ו- (AMhod) [faḍamt]~[faṭamt] (״גמלתי [תינוק מיניקה]״). האלופון הקולי והאלופון האטום מתחלפים ביניהם גם בצורות מן העברית הישראלית, כמו [ḍaᶜīm] ~ [ṭaᶜīm] (״טעים״) או [ḍarí] ~ [ṭarí] (״טרי״). כאמור, תכונת הקוליות הניטראלית עשויה להיות המשך למאפיין ארכאי.

iv. בעבודה זו בחרתי לסמן את הרפלקס של ط ההסטורית בסימן ṭ ולמעשה לקבוע את קיומה של פונמה עצמאית /ṭ/ שלה שני אלופונים [ṭ]~[ḍ]. סברתי, שדרך סימון זו תקל על זיהוי המקור ההסטורי של הצורות בעת קריאת הטקסטים או הדוגמאות. עם זאת יודגש, כי סימן זה אין בו כדי להעיד על הקוליות או אי-הקוליות של הפונמה המיוצגת באמצעותו.

v. למרות כל האמור לעיל, יהיה זה בלתי מדוייק לדבר על התחלפות אקראית לחלוטין, מאחר שבנסיבות פונטיות מוגדרות איננו יכולים לצפות להופעתו של האלופון הקולי אלא רק לזה האטום, בעוד שבאחרות צפוי יותר זה הקולי:

- נסיבה מובהקת להופעת המימוש האטום היא הופעת /ṭ/ במכפל, כמו למשל: (AS01) [ḥaṭṭūhum] (״שמו אותם״); (BW03) [aṭṭāG̥ah] (״החלון״); (BW03) [tᶜaṭṭalat] (״התקלקלה״); או (SQ05) [axaṭṭi] (״אצעד״) להתעמעמות הקוליות בעיצורים נוספים הבאים במכפל ראה §ב.3.1.).
- המימוש הקולי צפוי יותר (אך איננו חייב) להופיע לפני תנועה או עיצור קולי, למשל (AM02) [ḍāḥat] (״נפלה״); (AS01) [ḍāliᶜ] (״עולה״); (HD) [maḥḍabah] (״מחסן עצים״); (NG02) [tiᶜḍūna] (״תתנו לנו״); (BW) [yiᶜanḍir] (״ישתיק״); (SQ03) [gāḍᶜīn ḍarīk] (״מתקדמים בדרך״); (BT03) [xaḍa] (״צעד״); וגם במעבר בין תיבות, כמו למשל (BT08) [ēn^{HBI} fī Baráḍ maᶜīšah] (״אין בברט מזון״).

ב.2.1.1. הרפלקס של ق: סותם ענבלי-קדמי בלתי מנושף בעל קוליות ניטראלית.

i. מקום החיתוך המדוייק של עיצור זה ראוי שייבדק בתנאי מעבדה ובאמצעות המכשור המתאים, אולם גם מתוך האזנה בלתי אמצעית ברור למדי, כי הגייתו קרובה לענבל, ובכל מקרה אחורית יותר מזו של ك (אף שאיננה זהה לגמרי לזו הנשמעת למשל מפי דוברי qəltu בעיראק). תיאור דומה משתמע מתיאורו של ההגה בחטיבות של צנעא ושל צעדה אצל מורג, שדיווח כי בתצפית ״אפשר להיווכח בנקישת גב-הלשון בענבל״[70].

ii. גם ق כמו ط נכללה בקבוצת ההגיים המוגדרים مجهورة אצל סיבוויה. כאמור, בלנק הסיק בהקשר זה כי חלק מההגיים היו בעלי קוליות נייטאלית, וביחס ל- ق קבע שעוד קודם לפיצול gāl-qāl היו לו אלופון קולי ואלופון אטום שהתחלפו

---

[69] בלנק/קאף עמ׳ 11. בלנק/הגיים, עמ׳ 134.

[70] מורג/העברית עמ׳ 18. הגייה ענבלית קולית תועדה גם בתהאמה התימנית, ראה: בהנשטדט/אנציקלופדיה עמ׳ 278.

ללא התנייה פונטית[71]. למעשה, שחזור הסטורי זה עולה היטב עם תמונת המצב העכשיווית שתועדה מפי העולים מתימן: ברצף דיבורם מופיעים מימוש אטום וקולי לסירוגין, מבלי שהדבר מותנה בסביבה הפונטית. צמדי המימושים הבאים נרשמו מפי דובר אחד בנסיבות פונטיות זהות: (AM02) [Gumt]~[G̥umt] ("קמתי"); [titGayyadi] ~[titG̥ayyadi] (BT07) ("תיכבלי"); (SQ01) [Ga^{c}att]~[G̥a^{c}aba-] ("ישבתי"); וכן (SW01) [Gibḏu] ~ [G̥ibḏu] ("תפסו").

הסימן המתאים ביותר לציון הרפלקס של ق ההסטורית בלהגים אלה הוא G , המשמש בתעתיקי האגודה הפוניטית הבינלאומית (IPA) לציון סותם ענבלי קולי. בכל זאת, משיקולים של נוחות בהקלדה ובשטף הקריאה בחרתי לציין את הפונמה בסימן g, הרגיל יותר בספרות על תימן. לעומת זאת, בהדגמת המימוש בסוגריים מרובעים אשתמש בסימן G̥ לציון המימוש האטום, ובסימן G לציון המימוש הקולי).

iii. במימושו האטום אין ההגה מזדהה עם הרפלקס של ك, אשר הגוי כסותם וילוני מנושף ואטום: [k^h]. ההבחנה בהגייתם של /g/ ושל /k/ נשמרת, הן משום שמקום חיתוכו של השני אחורי יותר, והן משום ש-/g/ איננו מנושף[72]. לפיכך, מבחינים המסרנים בבירור בין [Gullih] = /gullih/ ("אמור לו"), גם במימושה האטום [G̥ullih], ובין [k^{h}ullih] = /kullih/ ("כֻּלּוֹ"), ובאותו אופן בין alGēf ("אלקיף", שם מקום) לבין alkēf ("ההנאה")[73]. לפיכך נדגיש:

iv. הערך המבחין של תכונת הנישוף זוהה על ידי בלנק כגורם מכריע בחלוקת העיצורים. כאשר נדרש לסוגיית חלוקת העיצורים על פי סיבוויה, הציע בלנק (בניגוד לדעתם של קנטינו ופלש), שאבחנה בין مجهورة לעומת مهموسة אינה מבוססת אלא על תכונת הנישוף. לפי סיבוויה, כי ההבדל בין אלופון ההפסק של עיצור קולי (למשל d) ובין המקבילה האטומה שלו (למשל t) משתמר בזכות תכונת הנישוף הבסיסית המבחינה בין שתי הפונמות[74].

שתי תכונותיו של העיצור ق - החיתוך הענבלי והעדר הנישוף - מבטיחות את ההבחנה המוחלטת בינו ובין /k/ בכל המצבים.

v. מורג תיאר מספר נסיבות שבהן מאבדת ה-ק' את קוליותה, אך לצד הרשימה העיר, ש"לא בכל המקרים הללו לפנינו איבוד מלא של הקוליות. יש שה-ק' הגויה ... כעיצור קולי למחצה ... ולפני עיצור קולי מצוייה הגייה קולית על-יד הגייה בלתי קולית ... "[75]. לפיכך, אף שהחילוף בין האלופונים הקולי והאטום נראה חופשי, עלינו להוציא מכלל זה מספר נסיבות, שבהן ניתן לצפות לאחד משני האלופונים בסבירות גבוהה יותר:

---

[71] תיאור התפתחות העיצור מן המימוש המקורי ועד למימושים השונים המופיעים בלהגים המודרנים ניתן למצוא אצל בלנק/בגדד עמ' 29.

[72] ההבחנה בין שני ההגיים ניכרת היטב בהגייתן של מילים עבריות בפי העולים. הצורה העברית "קצת" הגויה [kṣat] והיא מובחנת בבירור מן ההגייה הישראלית [kćat] שבה הזדהו 'ק' ו-'כ' לגמרי.

[73] כמה הערות בספרות המחקר יוצרות רושם, כאילו g התימנית היא מקבילתה הקולית של k, וכאשר מאבדת g את קוליותה היא מזדהה למעשה עם k. כך למשל משתמע מקביעתו של בהנשטדט (אנציקלופדיה עמ' 278), כי /ḥaggi/ ("שלי") = [ḥakki], ובדומה גם מווטסון (וצפ), אשר מתעתקת את המילית ḥagg ואת נגזרותיה ב k, למשל טקסט 8 (ḥakkih), טקסט 20 (ḥakk) או טקסט 27 (ḥakkanā), אבל במקרים אחרים גם ḥagg (שם, טקסט 11). נזכיר בהקשר זה גם את הצורה لكف המופיעה בערך لقف אצל פיאמנטה/מילון עמ' 452.

[74] דברי סיבוויה אצל בלנק/הגיים עמ' 131.

[75] מורג/העברית עמ' 18-19.

- האלופון האטום צפוי (אך לא חייב) להופיע בסוף תיבה לפני הפסק, כמו בדוגמא (SQ01) [sawwaG̣] ("ערך קניות בשוק"); וגם בנסיבות של מכפל, כמו בדוגמא (BT07) [ḥ aG̣him] ("שלהם").
- האלופון הקולי צפוי (אך לא חייב) להופיע במעמד בין-תנועתי, כמו למשל (SQ03) [aṭra Gat] ("יצאה לדרך") או (AM02) [yi Gūl] ("יאמר")[76].

ב.3.1.1. רפלקסים של د ושל ت

i. בספרות הדנה בלהגים התימניים נזכרו פעמים רבות החילופין בין t ובין d[77]. גויטיין מעיד כי ההבחנה בין t לבין d קשה ביותר, וכי d עשויה להישמע כמו t בראש מילה, באמצעה או בסופה. עוד הוא מעיד, כי מסרניו היהודים כתבו ב-ד' את המוספיות שמקבילותיהן הערביות ב-t[78].

ii. באשר לנסיבות הופעת האלופון הקולי של /t/ מצביעים המחקרים בעיקר על מעמד בין תנועתי, אך בין היתר נזכרו גם הסמיכות לעיצורים קוליים, הופעה בין תנועה ובין עיצור קולי, או בראש תיבה לפני תנועה. רוסי מביא דוגמאות להופעת אלופון קולי ל- t המצוייה במעמד בין-תנועתי, אולם מדבריו משתמעת מסקנה מרחיקת לכת הרבה יותר: [t] ו- [d] הם למעשה וריאנטים של פונמה אחת[79]. מורג קבע בבירור, כי המעתקים של d>t או t>d אינם יכולים להיות מוסברים כתהליכים של הידמות בקוליות, שהרי בלשון הדיבור הערבית "יש שלפני עיצורים קוליים קיימת t ... וכן יש ש-d קיימת לפני עיצורים בלתי קוליים ...", ובערבית היהודית הכתובה "אנו מוצאים ד' כמקבילתה של ת' היסטורית ות' כמקבילתה של ד' היסטורית ... אין קביעות בצורות-כתיב אלה"[80].

iii. בלשון העולים לא נמצאו צמדי מילים, שיוכיחו קיומו של ניגוד פונמי בין /t/ ובין /d/. כמו במקרה של ط (§ב.1.1.1.) ושל ق (§ב.2.1.1.), גם במקרה של /t/ ו- /d/ משמשים מימוש קולי ומימוש אטום לחילופין, ללא התנייה פונטית ברורה[81].

---

[76] אבל רשמתי גם (AS01) [thānakat] = thānagat!

[77] רוסי/צנעא עמ' 6; יאסטרו/צנעא עמ' 290.

[78] גויטיין/ימניקה עמ' xiv. כך רושמים גם קאפח וקארה מפי יהודי המרכז. כמו למשל דְמַסַד לְהֵא ("עושה לה עיסוי"): קאפח/הליכות עמ' 157; ובדומה גם דחַטַא ("ביקש מחילה"): קארה/נשים עמ' 132 או יחַב י□דסַנְדַּק ("מתערב בענייני אחרים"): קארה/טיפולוגיה עמ' 141. גויטיין אלגדס עמ' 363) הבחין בעניין זה בין תימן העליונה (=צפון הרמה המרכזית) ותימן התחתונה (=דרום הרמה המרכזית, איזור אִבּ), וקבע שבלהג של זו האחרונה לא נצפו חילופים רבים בין d-t כמו בזו הראשונה. קארה (הערבית עמ' 127) מצא במימוש הקולי של /t/ מאפיין מבחין של הערבית היהודית הצנעאנית בהשוואה לערבית המוסלמית המדוברת בסביבתה.

[79] כך למשל מביא רוסי את mädākī כצורת הריבוי של ᶜmätkē ("כרית") בערבית הצנעאנית. ראה: רוסי/צנעא עמ' 6 וכן רוסי/רשימות-א עמ' 236 ו- רוסי/רשימות-ב עמ' 461. מורג "מנסח את קביעותיו של רוסי ניסוח פונולגי", אך מעיר שניתוחיו אינם תקפים ביחס לערבית היהודית-התימנית. מורג/העברית עמ' 40 הערה 5. לדוגמאות נוספות מן הערבית הצנעאנית ראה ווטסון/תחביר עמ' 9.

[80] מורג/העברית עמ' 41.

[81] לפי תיאורו של סיבוויה תכונת הנחציות היא המקיימת את ההבחנה בין د ו- ط, ובלעדיה היו שני ההגיים זהים. מדברים אלה נוכל להסיק אחת משלוש: א) העיצור ط מומש כהגה קולי; או: ב) העיצור د מומש כהגה בלתי קולי; או: ג) הן ط והן د היו בעלי קוליות ניטראלית.

כך תיעד בהנשטדט הגיית t במקומה של d במילה *taxtūr* ("רופא") ובמילים נוספות, ובלהגים תימניים אחרים משמשת *daraktal* ("טרקטור") במקום *taraktal* הרגילה ממנה[82]. להלן דוגמאות לחילופים כאלה בפי העולים[83]:

אצלם	*/^{c}andhim/ = [^{c}and̥him] (BT07)*	אצלה	*/^{c}andha/= [^{c}and̥ha] (BT07)*
כתב	*/katab/ = [kat̬áb̥] (SQ04)*	שדה[84]	*/šēdạ^{HBC}/ = [šēd̥ạ] (HD03)*
תשדאן (שם מקום)	*/Tišdān/ ~ [t̬ išdān] (RZ)*	שלנו	*/ḥaggatna/ = [ḥagat̬na] (AM05)*
		אתם	*/intu/ = [int̬u] (AM)*

iv. תלויה ועומדת נותרה שאלת הנישוף של ההגה t וכוחו המבחין מול d, שאיננו מנושף. מורג קבע, כי "ה-ד' היהודית-התימנית היא עיצור קולי למחצה ... הקוליות היא רק אחת התכונות הפונטיות שעליהן נבנית ההבחנה בינו ובין ת' ולא העיקרית שבה ... בנסיבות שבהן מאבדת d את קוליותה היא משתווה ל-t בקוליות אך עודנה נבחנת ממנה בהעדר הנישוף[85]. משום כך עלינו להמשיך ולראות ברפלקסים של ذ ו-ت ההסטוריות שתי פונמות מובחנות בלהג, שהתכונה העיקרית המבחינה ביניהן היא תכונת הנישוף ולא הקוליות. ואמנם, המסרנים מבחינים בבירור בין ǵat ("באה") ובין ǵadd ("סבא"), ההגיה למעשה [ǵ ad̥], או בין *šarat* ("קנתה") לבין *šarad* ("ברח").

v. על אף כוחו המבחין של הנישוף ניכרת קרבה רבה בין שני ההגיים הנדונים, ויתכן מאוד, שזהו הרקע להיווצרם של ערכים מילוניים מקבילים, דוגמת *tafal = dafal* ("ירק")[86]. נזכיר, כי חילופי *t>d* או *d>t* תועדו במילונים כתכונה דיאלקטלית קדומה, ודוגמאות כמו تفتر במקום دفتر או فنتق במקום فندق יוחסו לשבטים שונים בחצי האי[87].

vi. הסותמים d ו-t הופיעו בדוגמאות בודדות כחוככים בינשיניים, בבואם מיד אחרי תנועה. כך למשל נהגתה הצורה */itraǵǵa^{c}/ = [iṯraǵǵa^{c}] (NG14)* ("היסוגו!"), ובדומה גם */maratih/ = [maraḏih] (BT13)* ("אשתו"). מאחר שקוליותם של הגיים אלה רופפת (ראה iv-ii לעיל), נמצא שהאלופונים החוככים שלהם עשויים גם הם להיות קוליים או אטומים. במקרה זה, הן החיכוך והן הקוליות אינם נושאים ערך פונמי ואינם משפיעים על משמעות התיבה[88].

בהמשך לדיון בעיצור ط (§ב.1.1.1.), נראה כי האפשרות השלישית משתקפת בלהגים הנדונים.

[82] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 186. בפי העולים משמשת הצורה *taraktul*.

[83] בהתאם לסימני האלפבית הפונטי הבינלאומי מציין הסימן d̥ האלופון האטום של /d/, והסימן t̬ מציין את האלופון הקולי של /t/. כצפוי, במכפל נמצא תמיד את האלופון האטום, ולכן: [ǵittati] = /ǵiddati/ ("סבתי"). ראה: §ב.4.1. מס׳ ii.

[84] גלוסקא מביא את הצורה "ש□טים" במובן "ש□דים" מפי "זקנים וזקנות בשכונת התימנים בפתח-תקוה", שהם מ"יהודי צפון תימן"., כעדות להמרה של עיצורים בני מוצא שווה, שמטרתה לרכך את האמירה. ראה: גלוסא/לשון נקייה עמ׳ 119.

[85] מורג/העברית עמ׳ 39.

[86] הפניות לבהנשטדט/גלוסר.

[87] קופלר/שרידים כרך XLVII עמ׳ 83. דוגמאות נוספות מוסברות באמצעות אסימילציה חלקית ל-ğ סמוכה, לעיצורים ליקווידים או לעיצורים קוליים אחרים.

[88] חיכוך דומה של b>v~f במעמד פוסט ווקאלי תועד מפי העולים בדוגמאות *[yuktuf ismih] (HD12)* ("יכתוב את שמו") ו-

ב.4.1.1. רפלקס של ج

i. *ההתלבטות בנוגע להגדרת הרפלקס התימני של ج ניכרת היטב בספרות המחקר. גויטיין תיאר חמש דרכי הגייה של העיצור, אך לא קבע את ההתניות הפונטיות להופעתן*[89]*. רוסי קבע ש- ğ הגוייה בין g ובין ǵ, ובהנשטדט זיהה באיזור המזרחי רפלקס של ج המתחלף* (varies) *בין ğ ובין ǵ, אך לא הגדיר את תנאי ה"התחלפות"*[90]*. מפי העולים רשמתי לפחות חמישה מימושים שונים של הרפלקס של ج, ואלו הם:*

- ***סותם חכי-קדמי [ǵ]*** *: ההיגוי הרגיל ביותר בפרובינציה הוא היגוי חכי-קדמי, המשמר ככל הנראה הגייה קדומה למדי*[91]*. רבין הביא מדברי המדקדקים הערביים, שתארו הגייה שבין ك ובין ج, ומסיק מכך שמומש כ"הגה חכי טהור"* (pure palatal)[92]*. הגייה חכית תועדה בכמה להגים תימניים מודרניים וגם בלהג של אאל מורה, שמוצאם באיזור נג'ראן*[93]*, ומורג תיעד "הגייה חד זמנית של g ו-y ... שבה בסיס החיתוך הוא משטח נמוך של החך הקדמי ... בכמה וכמה מקומות שבמרחב צעדה וגם בפי בני ואדי נג'ראן"*[94]*. מאחר שזהו מימושו העיקרי של ההגה בפי העולים נבחר הסימן ǵ לצורך ייצוגו בטקסטים. נדגיש, כי גם במימוש האטום* [k^y] *אין ההגה מזדהה עם /k/ בזכות תכונת הנישוף של זה האחרון (ראה §ב.2.1.1. מס'* iii*), והמסרנים מבחינים בבירור בין* /ǵurr/=[k^{y}urr] *("קח!") ובין* /kurr/=[k^{h}urr] *("גללים").*

- ***מחוכך קולי [ğ]*** *: בפי רוב העולים מחידאן (אך לא בפי כולם) הגוי הרפלקס של ج כהגה מחוכך קולי /ğ/, בדומה להגייה האופיינית לרמה המרכזית של תימן.*

- ***סותם חכי אחורי [g]*** *: בנסיבות מסויימות חל מעבר לאחור* (backing) *של העיצור מפרה-פלטאלי לפוסט-פלטאלי, לעיתים עד לווילון ממש. המימוש [g] נרשם לפני עיצור, למשל* (HD06) */yiǵlisu/ = [yigsu] ("יישבו") או לפני תנועה, כמו למשל* (HD05) */zōǵi/= [zōgi] ("בעלי"), או [lagil] = /laǵil/ ("כדי") (ראה §ח.5.2.3.)*[95]*.*

(BT07) [al^{c}avīd] ("העבדים, הכושים"), והוא מוכר גם בלהגי המרכז והדרום (גויטיין/אלגדס עמ' 362; ימיני/אלביצ'א עמ' 54).

[89] *גויטיין/אלגדס עמ' 364. נדגיש, כי בלהג שמתאר גויטיין המימוש הרגיל של ج הוא g.*

[90] *רוסי/רשימות-א עמ' 245; בהנשטדט/מזרח עמ' 24.*

[91] *סברה מקובלת היא, ש- ك ו- ج היו פונמות משלימות במערכת ההגיית הסימטרית של השמית העתיקה, אולם כבר בערבית הקלאסית הפכה ج ל- g^y. ראה למשל: פלש/פילולוגיה 237.*

[92] *רבין/קדומה עמ' 31.*

[93] *פישר-יאסטרו/מדריך עמ' 104; רוסי/רשימות-א עמ' 236, 245; בהנשטדט/גיאוגרפיה עמ' 265; בהנשטדט/אטלס מפה 2; בהנשטדט/צעדה עמ' 5; איגנס/אאל-מורה 272.*

[94] *מורג/העברית עמ' 25-26.*

[95] *מימוש ווילוני בסמיכות לתנועת i תועד גם בדיאלקט ערבי-יהודי בדרום תימן, ראה: ימיני/אלביצ'א, עמ' 25.*

במימושו האחורי אין [g]=/ǵ/ ההגה מזדהה לחלוטין עם [ɢ]=/g/, שכן מקום חיתוכו של [ɢ] בקדמת הענבל (§ב.2.1.1.), ולכן המסרנים מבחינים בין [urɢum]=/urgum/ ("רשום!) ובין [urkʸum] = /urǵum/ ("השלך!")[96].

- **חוכך חכי קולי [ź]** : בין תנועות (אבל לא לפני i) נרשם לעיתים אלופון שהוא חוכך פלטאלי קולי, אשר יסומן כאן [ź], כמו בדוגמא (AM01) [ḥāźatih] = /ḥāǵatih/ ("הדבר שלו")[97].

- **חוכך שיני קולי או אטום:** כמו בלהגי המרכז[98] תועד בכמה דוגמאות מימוש שיני אטום [š] או קולי [ž], כמו בדוגמאות (HD01) [žit] ("באתי") ו- (HD01) [xarašt] ("יצאתי"). בנוסף רשמתי דוגמאות בודדות למימוש [d], כמו למשל (BT07) [zawwadūni] ("השיאו אותי") או (HD) [dalist] ("ישבתי")[99].

ii. במידה של זהירות נקבע, כי גם קוליותו של /ǵ/ רופפת, בדומה לזו של /g/ ושל /ṭ/ שתוארו לעיל. אמנם נראה, כי ברוב הופעותיו הגה זה זוכה לימוש קולי, אולם לצידו משמשים גם מימושים אטומים המופיעים ללא כל התניה פונטית ברורה. כך, למול המימוש העיקרי [ǵ] נרשמה מקבילה אטומה [kʸ], כמו בדוגמאות (AS06) [kʸurr] ("קח!") או (AM01) [atzawwakʸ] ("נישא"), וכן (SQ03) [kʸāzim] ("מֵעֵז"); ובדומה נרשמה מקבילה אטומה למימוש החידאני [ǧ]: (HD03) [barrič] < /b-arriǵl/ ("ברגל")[100].

iii. בכל מימושיו מתפקד /ǵ/ כ"אות ירח", כך ש-l של תווית היידוע הגויה לצידו ואיננה מידמה אליו (§ז.1.3.1. מס' vi). כך עולה היטב מן הדוגמאות (BW03) alǵinn ("השדים"), (SQ04) alǵibāl ("ההרים"), (SQ01) alǵēy ("הגוי"); ובמימוש החידאני (HD01) [alǧimᶜah] ("יום שישי"), (HD03) [alǧadir] ("הקיר"), ועוד כיו"ב.

ב.5.1.1. רפלקס של ض/ظ

i. כמו בדיאלקטים אחרים התאחדו העיצורים ض ו- ظ להגה אחד, שברגיל הוא חוכך בינשיני נחצי וקולי /ḏ̣/. סברה מקובלת היא, כי ההגה השמי ḍ נהגה בעבר כחוכך צדי קולי, כך שבעת ההגייה הוצמד גב הלשון אל החך האחורי והאוויר יצא מצידו האחד של הפה. הגייה צדית מעין זו משתמרת עד היום בכמה לשונות לא ערביות בדרום חצי האי, וככל

---

[96] באיזורים שונים בתימן מצויים היגויים רבים ומגוונים של הרפלקסים של ق ו- ج. כל אחד משני אלה מהווה פונמה עצמאית ולצידה אלופונים מותנים או חופשיים, אולם כפי שקבע מורג (העברית עמ' 28), בכל החטיבות מובחנים מימושיו של ق ממימושיו של ج, אם מחמת ההבדלים בבסיס החיתוך, אם מחמת הבדלים בקוליות, ואם מחמת שילוב של הבדלים בבסיס החיתוך ובקוליות.

[97] מימוש דומה שמעתי בהקלטות מג'בלה שבאיזור אִב, למשל [malūǵah]=/malūjah/. ראה: ארכיב היידלברג קבצי השמע מאִב, קובץ s.127 ("3:34), המתאים לטקסט שפורסם אצל פישר-יאסטרו/מדריך עמ' 127-128.

[98] ראה גויטיין/ימניקה עמ' xiv.

[99] הדוגמא האחרונה נרשמה מפי ילדה כבת 8 ועשויה להעיד על "לשון ילדים", שבה רגילה גם בלשונות אחרות המרת הגיים מורכבים (ובמקרה זה: ʤ) בפשוטים. השווה הצורה ǧidda > dēdda ("סבתא") שתיעד ווידיך (פעוטות עמ' 575) מפי פעוטות בנאת המדבר דח'לה במצרים (ואינה קשורה במעתק ǧ>d השגור בדיאלקטים כפריים אחרים במצרים).

[100] מורג מדגים מימוש זה אחרי עיצורים בלתי קוליים. מורג/העברית עמ' 25.

הנראה גם בלהגים ערביים המדוברים במזרח הרובע הריק של חצי האי[101]. נדגיש איפוא, כי בפי העולים החדשים מצעדה לא תועדה הגייתו של חוכך צדי, אלא הרפלקס המשותף של ض/ظ הוא חוכך בינשיני נחצי, כמו ברובם המכריע של הדיאלקטים התימניים וכמו בלהגי נודים רבים אחרים[102].

ii. ההגה ḍ̮ מופיע בנסיבות פונטיות שונות: בסוף מילה, לפני עיצור, לפני כל אחת מן התנועות הארוכות ā ō ū ē, ובמקרה אחד או שניים גם לפני ī. לעומת זאת, התנועות הקצרות היחידות שנרשמו לצידו של ḍ̮ הן a ו-u, ובולטות בהעדרן דוגמאות בסמיכות לתנועת i. הרצף ḍ̮i לא תועד בדיבור החופשי, ובמקומות שבהם ניתן לצפות ל- ḍ̮i, הגויים במקומו [ḍ̮u] או [ḍ̮a]. יתרה מכך, במקרים רבים מושפעת התנועה הקודמת, ובמקום iḍ̮ הגויים uḍ̮ או aḍ̮:

/ḍ̮i/ > [ḍ̮u] ; /iḍ̮/= [uḍ̮]

צבועים	/ḍ̮ibā^{c}/ = [ḍ̮ubā^{c}] (AS04)	כסף	/fiḍ̮ḍ̮ah/ = [fuḍ̮ḍ̮ah][103] (AS HD RZ)
חליתי	/mariḍ̮/ = *maruḍ̮t = [marutt] (HD01)	תופס אותך	/gābiḍ̮/ + /liš/ = [gâbuḍ̮ liš] (SQ03)
תפס אותי	/gibiḍ̮ha/ ~ [gibuḍ̮ha] (AM01)	תפס אותי	/gibiḍ̮ni/ ~ [gibuḍ̮ni] (AMhod)
ינ□קו אותה	/yinaḍ̮ḍ̮ifūha/ = [yinaḍ̮ḍ̮ufūha] (ND01)	חזור!	/iḍ̮wi/= [uḍ̮wi] (RZ01)
תרעד	/tintafiḍ̮/ > [tintafuḍ̮] (HD01)	נקה	/ninaḍ̮ḍ̮if/ > [nnaḍ̮ḍ̮uf] (HD03)

/ḍ̮i/ > [ḍ̮a] ; /iḍ̮/= [aḍ̮]

תפתח מזל [בצדפים]	/tiḍ̮rib/ > [taḍ̮rib] (AS)	תחזרי	/tiḍ̮wē/ > [taḍ̮wē][104] (SQ)
ירעד	/yintafiḍ̮/ > [yintafaḍ̮] (SQ01)	יתפוס	/yigbiḍ̮/ > [yigbaḍ̮] (SQ)

---

[101] שטיינר/צ'אד עמ' 12 ואילך; תומאס/לשונות עמ' 331 הערה 1.

[102] על רקע זה בולטים בחשיבותם ממצאיו של בהנשטדט מן הפרובינציה של צעדה: בהנשטדט מתעד שימור נדיר של ההבחנה בין ض ו- ظ בקצה הצפוני של הפרובינציה של צעדה, בדיאלקט של בני עבאדל, ובצד המערבי של הפרובינציה רשם מימוש של "רטרופלקס רך" (ein leicht retroflexes) שהגוי בשפתיים מעוגלות. ראה: בהנשטדט/צעדה עמ' 5-6.

[103] וכך תועד גם בלשונם של אאל מורה, למשל aḍ̮ḍ̮ahab walfuḍ̮ḍ̮ah ("הזהב והכסף") (איגנהם/אאלמורה עמ' 104 שורה 12). דוגמאות להעדפת u בסביבתו של ḍ̮ אפשר למצוא אולי גם בלשונם של בני הט'פיר: אף שהשבט מוכר בשם Ḍ̮afīr (בתנועת a בהברה הראשונה) נמצא שהדוברים עצמם הוגים ḍ̮ufīr (איגנהם/ט'פיר עמ' 74 שורות 19,15,2 ועוד), וכן הבחנתי שהפועל "לתפוס" תועד בלשון זו בצורות guḍ̮ab ו- gḍ̮ubaw (שם, עמ' 75 שורות 5-6) (לעומת gabaḍ̮ בפי העולים).

[104] צורות מן השורש ḍ̮wy הגויות ברגיל בתנועת a אולם בכמה דוגמאות נשמעה במקומה u, כמו למשל /ḍ̮awwāha/=[ḍ̮uwwāha] (AM01) ("הביא אותה"). התקדמותה של התנועה במקרה זה עשויה לנבוע מן הסמיכות להגה השפתי w, אם כי נוכחותו איננה מחייבת את השינוי במקרים אחרים. השווה גם הצורה #bātuḍ̮weh ("תחזור") שרשם בהנשטדט בע'מר (האיזור המערבי של הפרובינציה).

המצג הסינכרוני של ḏ̣a או ḏ̣u משקף למעשה שני מצגים הסטוריים מובחנים: א) ḏ̣a או ḏ̣u הסטוריים ; ב) ḏ̣a או ḏ̣u שמקורם ב- ḏ̣i הסטורי. הדוגמאות שנאספו מראות, שלשון זו "נמנעת" מתנועה קדמית בסביבת ḏ̣, ובמקומה מופיעה תנועה אחורית[105]. העדר הרצף ḏ̣i מלשון העולים איננו מקרי: בסביבה פונטית גבוהה וקדמית מופיע אלופון המבוטא בשפתיים מעוגלות ומונמכות[106]. האלופון המעוגל והמונמך משפיע גם על התנועה הסמוכה, וגורם למעתקים מסוג *ḏ̣i>ḏ̣a או *ḏ̣i>ḏ̣u.

ב.6.1.1. רפלקס של ء (همزة)

i. ההמזה אינה מתקיימת כפונמה עצמאית בראש מילה או בסופה, אלא רק באמצע מילה ורק בצורות משורשים מסויימים[107]. כך למשל נשמעת ההמזה בבירור בפעלים רבים הגזורים מן השורש sʾl, כמו למשל sa ʾalani (HD01) ("שאל אותי"), saʾaltani (BW03) ("שאלת אותי"), nisʾalhim (SW01) ("נשאל אותם"), atsāʾal (RZ01) ("נשאל זה את זה שאלות"), וגם שם העצם suʾāl (BW03) ("שאלה"). עוד רשמתי המזה בצורה alʾins (BW03) ("בני האדם") ובצורות גזורת שם כמו atʾaslam (AS04) ("אתאסלם") או yitʾaslimu (AS04) ("יתאסלמו").

ii. המשך קיומו של הסותם הסדקי (כמו גם של החוכך הסדקי, ראה §ב.7.1.1.) באמצע המילה מונע מצב המתרחש בלהגים אחרים, שבהם היעלמות הסדקיים יוצר רצף תנועות וגורר שינויים במבנה ההברה או דחיקה של אחת מן התנועות[108]. בלהגים הנדונים נשמרות במידה רבה התנועות המקוריות בסביבתם של העיצורים הסדקיים, ואף שלעיתים הם הגויים תוך החלשה הרי שהם נוכחים מבחינה פונמית, והחלשותם אין בה כדי לגרור שינוי מהותי בתנועות שסביבם.

iii. אף שתפקידה הפונמי של ההמזה הצטמצם למקרים ספורים שבאמצע המילה, נמצא שסותם סדקי (בעוצמה מלאה או מופחתת) נפוץ למדי בלשון הנחקרת בנסיבות אחרות, שבהן הוא איננו נושא ערך פונמי. בהופעותיו אלה משמש הסותם הסדקי בשני תפקידים פונטיים: כהגה מעבר בין תנועות (מס' iii.א.) או כסמן גבול המילה (מס' iii.ב.):

---

[105] בערבית הקלאסית זוהו חמישה שורשים "נדירים", שבהם פועל במשקל faʿila אינו נוטה בעתיד במשקל yafʿalu אלא תנועת עה"פ שלהם בעתיד היא u (רייט/דקדוק חלק Iעמ' 58c). בשניים מתוך החמישה עה"פ היא ḍ ובאחד היא k, שתועדה כאן כעיצור "כהה" ה"צובע" את סביבתו בתנועת u. במקום אחר, ברוקלמן הביא את עדותו של אבן דורייד, לפיה צורות העתיד yafḍulu ("להיות בעל נימוסין") ו- yaḥḍuru ("להיות נוכח") אופייניות ללהגי החג'אז. עדות אחרת מפי פרשן קראן בן המאה ה-11, נמסר שצורות עתיד מעין אלו משמשות בפי בדווים בתימן ובחג'אז (ברוקלמן/דקדוק משווה עמ' 546; רבין/קדומה עמ' 157).

[106] בלשון שהרי (ערבית דרומית) התגבשה התנייה פונטית מאוחרת, הקובעת כי החוכך הצדי יכול להופיע רק בסמיכות מיידית ל i או y, בעוד שבסביבה פונטית שאיננה גבוהה וקדמית ההגה איננו חוכך. עם זאת, ישנן דוגמאות רבות שבהן נעדר החיכוך גם בסביבה פונטית קדמית. במילים אחרות: ההיגוי הרגיל בלשון שהרי הוא ללא חיכוך, אך בסביבה פונטית קדמית ממומש חוכך צדי (שטיינר/צ'אד עמ' 32).

[107] מעמדו של הסותם הסדקי כפונמה עצמאית הלך והצטמצם בלהגים מודרניים רבים, תהליך ששורשיו כבר בדיאלקטים הקדומים של מערב חצי האי. ראה: קופלר/שרידים כרך XLVII עמ' 99.

[108] השווה גויטיין/אלגדס עמ' 368.

iii.א. ההמזה כהגה מעבר בין תנועות: סותם סדקי שאיננו פונמי נשמע לעיתים במעבר בין שתי תיבות, ובייחוד כאשר הראשונה בהן מסתיימת בתנועה וזו אחריה פותחת גם היא בתנועה[109]. ראה הדוגמאות הבאות:

$v + v \longrightarrow v^{ᵓ}v$			
לא אֵלֵךְ	[*lā ᵓasīr*] (*SQ03*)	תילחמו באמצעותו במוסלמים	[*tiḥirbú bhá ᵓalmisilmīn*] (*NG02*)
הוי יהודייה!	[*ya ᵓasṭayya*[110]] (*BT07*)	אתה תראה את שני הכלבים	[*ba-trā ᵓaliṯnēn alklāb*] (*BW02*)
עליי לשלם	[*ᶜalayya ᵓasallim*] (*RZ01*)	כאילו הוא	[*kaᵓannih*] (*BW03*)
בא ארמנדו	[*ǵā ᵓArmando*] (*HD03*)	ייתן את בנו	[*yiddī́ ᵓibnih*] (*AS01*)

iii.ב. המזה המסמנת את גבול המילה: סותם סדקי בעוצמה מלאה או מופחתת נשמע לעיתים קרובות בסופי מילים המסתיימות בתנועת *a* או *ā*, בדרך כלל כאשר הן מצויות במעמד של הפסק (§ג.3.2.א.). בנסיבות אלה מסמן הסותם הסדקי את גבול המבע, ולכן הוא נעדר כאשר מופיעה אותה התיבה בהקשר. הופעת הסותם הסדקי הסופי במצבי הפסק איננה קבועה, אך נוטה יותר להופיע כאשר ההברה הסופית מוטעמת, דוגמת [*anáᵓ*] ("אני", [*ḥalā́ᵓ*] ("טוב") או [*samā́ᵓ*] ("שמיים")[111]. עם זאת, דוגמאות לא מעטות מעידות, שהטעמת ההברה האחרונה או אורכה אינן תנאי הכרחי להופעתו של הסותם הסדקי הסופי, למשל *ᶜala lmádkāᵓ* (*BW03*) ("על המזרן") או *min assámāᵓ#* (*HD03*) ("מן השמיים"), שהטעמתה המלעילית היא אי-רגולרית (§ד.3.2.1.)[112].

ב.7.1.1. רפלקס של h

i. החוכך *h* מתקיים בפי העולים כפונמה עצמאית, והגוי בבירור בכל נסיבות ההקשר[113]. קיומו הפונמי המלא מאפשר לו להוות גורם מבחין בין תיבות דומות. כך, כאשר ההטעמה איננה יציבה (§ד.2.), וכאשר האורך איננו תלוי בה בהכרח (§ד.1), השתמרותו של *h* מבחינה בין *sawwṓ* ("עשו") ובין *sawwṓh* ("עשו אותו"), או בין *yišṭṓ* ("הם רוצים") לעומת *yišṭōh* ("הם רוצים אותו").

---

[109] השווה מימוש דומה בקריאתם של יהודי תימן במקורות: מורג/העברית עמ' 4.

[110] המונח *asṭa* (ובאיזור המרכז "אֶצטא" או "אֶסטא") מציין במקורו "אומן", אולם מאחר שרוב המלאכות והאומנויות נעשו בתימן בידי יהודים הפך שם נרדף ליהודי, ומשמש בפנייה לכל יהודי ששמו אינו ידוע לפונה. ראה: קאפח/הליכות עמ' 229, 305. הדוברת בטקסט BT07 מספרת על מוסלמי מכובד הפונה אליה בכינוי זה, ובכך מעידה באופן עקיף על היחס הנאה ועל הכבוד שרחש לה.

[111] דים הבחין בין צורות שבגלגולן ההסטורי הסתיימו בתנועה ארוכה ובין כאלה שהסתיימו בתנועה קצרה, וקבע כי המזה מופיעה אחרי תנועה הסטורית ארוכה במעמד של הפסק: *-ā > -eʔ*, בעוד שהברה המסתיימת בתנועה הסטורית קצרה (*a*) נסגרת במצבי הפסק על ידי *h*: *-a > -eh*. ראה: דים/סקיצות עמ' 24; וגם הערה אצל בהנשטדט/צעדה עמ' 19.

[112] נזכיר, כי גויטיין מצא שסותם סדקי סופי עשוי להופיע במילים שיש להן חשיבות לגבי משמעות המשפט (ימניקה עמ' xiii.), ונדמה לי שגם קצב הדיבור יש לו חשיבות לעניין זה (ראה §ב.4.3. וההערה שם).

[113] ההגה *h* הגוי גם במעמד בין תנועתי, אך בכינוי החבור לנסתרים הוא עשוי להיחלש עד כדי היאלמות (§ו.3.2.1.).

ii. במקומות שונים נכתב, כי ההגה h משמש בתימן כסמן ההפסק[114], ואולם בלהגים הנחקרים תועד מצב שונה: דווקא במצבי הפסק נוטה h להיאלם. היאלמות זו של h דווקא במצבי הפסק (להרחבה ראה §ג.2.2.) חריגה בהשוואה ללהגים תימניים אחרים, אך גם ביחס לעיצורים אחרים בתוך הלשון הנחקרת עצמה: בפרובינציה הצפונית הגויים העיצורים הסופיים בבירור ואינם נאלמים, בשונה מלהגי הרמה המרכזית שבהם נוטים הגיים סופיים מסוימים להיחלש, עד כדי היאלמות מוחלטת[115]. נדגיש, כי כמו תופעות הפסק אחרות בלשון זו גם היאלמה של h בנסיבות רווח אך איננו קבוע, כך שבמקרים אחרים - ובייחוד בדיבור איטי ומחושב (ראה §ב.4.3. וההערה שם) - היא אכן הגויה.

iii. בכמה מקרים הופיעה בראש תיבה h, שאין בה כדי להוסיף משמעות או לגרוע ממנה. ברובן המכריע של הדוגמאות - אם כי לא בכולן - מופיעה תוספת ה-h בראש תיבות המיודעות באמצעות תווית, ועובדה זו, כשהיא נזכרת ביחס ללשון המדוברת באיזור הדרומי מערבי של חצי האי, מחייבת התייחסות. לדיון בעניין זה ראה §ז.1.3. מס' iii.

ב.2.1. עיצורים צובעים

i. כמה מן העיצורים בלשון משפיעים באופן מכריע על התנועות שבסביבתם. "צביעה" של תנועות בנוכחותם של עיצורים מסויימים ניכרת במיוחד בנטיית הפועל בעתיד, אבל מורגשת היטב גם בנטיית הפועל בעבר, במערכת השמות ואפילו במיליות. במישור התיאורטי נוכל איפוא לשחזר "משקל אב" העומד בבסיסן של הצורות השונות, ולעקוב אחר שינויים החלים בו בהתאם לאיכותם של עיצורי השורש הניצוקים לתוכו.

ii. במרכז תימן חורגת השפעת עיצורים על סביבתם מעבר לסמיכות המיידית: עיצור נחצי עשוי "לצבוע" תנועה גם בהברה מרוחקת[116]. בצפון לא ניכרת השפעה רחבת טווח של עיצורים, ו"צביעת" הברות מרוחקות מתרחשת רק בהשפעה עקיפה של עיצורים "כהים" (להלן), וגם אז מותנית בנוכחות עיצורים מסויימים בהברה המרוחקת (§ה.1.1.ג; §ה.2.2.1.).

iii. התופעה של "צביעת" תנועות בהשפעת הסביבה העיצורית תוארה כמובן גם בלהגים ערביים מודרניים אחרים. נדמה לי שהדוגמא הידועה מכולן היא זו של הלהגים המדוברים בעיראק, שם קשורה ה"צביעה" במידה רבה לסמיכות לעיצורים שפתיים[117]. הנחצה (וולאריזציה) של l בסמיכות לעיצורים x, ġ ו- g רגילה בלהגים ערביים רבים ובכללם גם בלהגי הנג'ד, וגם בלהגי המגרב גורמים אותם העיצורים (שם x, ġ ו- q) להופעת אלופון נחצי של התנועה שבקרבתם[118].

---

[114] בהנשטדט/צעדה עמ' 19 לגבי האיזור הנדון; דים/סקיצות עמ' 24 ביחס לישיע שבצפון הרמה המרכזית.

[115] היאלמות הגיים סופיים תועדה באיזורים שונים בתימן. השווה למשל המימוש [sam] ("חמאה") שרשם גויטיין (סיפורים-א עמ' 167), לעומת samin שרשמתי מפי העולים מצעדה. ביחס לאותה התופעה באיזור רדאע ודמאר ראה בטיני/ברדון עמ' 119.

[116] תופעות מעין אלה תוארו כ"לביאליזציה" או "פרו-לביאליזציה" של תנועות (ווטסון/הדגשה עמ' 45; גויטיין/אלגדס עמ' 360-361).

[117] ראה תיאורו הקלאסי של בלנק/בגדד עמ' 36 ואילך.

[118] בלנק/נגב עמ' 128. פרגוסון/למ"ד עמ' 449 מתאר את התופעה ביחס למרוקו, אך איננו מציין את מקורותיו לעניין זה. הוא מניח, כי לכך כיוונו המדקדקים בשימוש במונח mustaᶜliyah.

iv. הרעיון, שהסביבה העיצורית משפיעה במידה רבה על איכות התנועות מוצא ביסוס בשורת ממצאים בספרות המחקר, ביחס ללשונות השמיות בכלל ולערבית העתיקה בפרט:

- **למבר** הניח, כי התנועה האופיינית לפועל בעבר ובעתיד מוכתבת על ידי העיצורים הסמוכים (ולא על ידי המשמעות האקטיבית או הסטטית), ובהתאם חילק את העיצורים הערביים לשלוש קבוצות: עיצורים הגורמים להעדפת *u* בקרבתם; עיצורים הגורמים להעדפת *i* בקרבתם; ועיצורים שלצידם ניתן למצוא כל אחת משלוש התנועות *i*, *u* או *a*[119].
- **ברוקלמן** הרחיב ברוח זו ביחס לכל הלשונות השמיות שהיו ידועות עד זמנו: "בכל הלשונות השמיות ... אנחנו מבחינים כי צבען של התנועות מותנה בסביבה העיצורית"[120].
- **דרייבר** עירער על תקפותן של טענות אלה ביחס ללשונות השמיות בכללותן, אולם הכיר בעקרון החשוב, שמערכת התנועות של הפועל השמי נשענת במידה רבה על אופיים של עיצורי השורש[121].

v. לפי תמונת הערבית הקדומה ששירטט רבין, השפעתם של עיצורים ענבליים, לועיים ונחציים על התנועות שבסביבתם היתה חזקה יותר במזרח חצי האי מאשר באיזור המערבי, ומביא דוגמאות רבות להופעת *a* בדיאלקטים המזרחיים, במקום שבו מופיעה *u* בחג'אז[122]. נעיר איפוא, כי בפי העולים, שמוצאם בחלק המערבי של חצי האי, ניכרת גם היום המשיכה לכיוונה של *u* וההשפעה המופחתת של העיצורים הנחציים מאידך.

vi. להלן תידון השפעתם של עיצורים שונים על סביבתם בלשון הנחקרת:

- **עיצורי הענבל והווילון:** העיצור הענבלי /*g*/=[*G*] והעיצורים הוילוניים *k ġ x* משפיעים לעיתים קרובות על התנועות שבסביבתם המיידית, ובעקיפין גם על תנועות בהברות מרוחקות. בדומה ל"סביבות הצובעות" (*colouring environments*) שתיאר בלנק, עיצורים אלה "מכהים" את התנועה הסמוכה להם ו"צובעים" אותה ב- *u*. בלהגים הנדונים עשויה השפעתם להרחיק אל מעבר לסמיכות המיידית, ו"לצבוע" גם הברה מרוחקת יותר בתנועה דומה (§ב.2.1.2., §ה.2.1., §ה.1.1.1.ב, §ז.1 וכן §ח.3.3.). נזכיר, כי גויטיין מצא שבלהגי המרכז מתקבלת ההכרעה בין המימושים [*i*] או [*u*] בהתאם לסביבת העיצורים, וקבע שההגה *k* "מעדיף את התנועה *u* בשכנותו"[123].

---

[119] למבר מבקר בחריפות את בארת, אשר "לא שאל למה", "נמנע מעיסוק דקדוקי לוגי ודדוקטיבי", וכך "לא ראה כי לעיצורים השפעה עליונה (une influence souveraine) על התנועות" (למבר/שמות עמ' 169-170).

[120] ברוקלמן/דקדוק משווה עמ' 140-141.

[121] קשה להתעלם מן הדמיון המכריע בין הממצאים בעבודה זו ובין אלה שמצא דרייבר במערכת הפועל האכדית: תנועת *a* או *i* עשויה להפוך ל-*u* בהשפעתו של עיצור שפתי, גרוני או חכי. לעומת זאת, במערכת הפועל העברי מצא דרייבר שאיכותן של התנועות קשורה בעיקר במשמעות המובעת על ידי הפועל, ואילו בהשפעתה של הסביבה העיצורית על חלק מן הצורות הוא רואה "שרידים של צורות ארכאיות". ראה: דרייבר/הפועל העברי עמ' 57 ו- 59 (ביחס לאכדית) ו-73 (ביחס לעברית).

[122] כך, בעוד שבמזרח הגו *yafraġu* נהגתה במערב הצורה *yafruġu* ("להיות פנוי"), ובדומה נהגתה במזרח *baxl* לעומת *buxl* ("קמצנות") המערבית (בשני המקרים משמרת הערבית הקלאסית את שתי הצורות גם יחד). לצד הדוגמאות מזכיר רבין מסורת, שבה מצוטט הנביא עצמו כמי שמעדיף הגיית *u* על פני הגיית *a*, מסורת ששימשה כנראה בוויכוח בין מצדדי שתי ההגיות. ראה: רבין/ערבית קדומה עמ' 100.

[123] גויטיין/ימניקה עמ' xvi ; גויטיין/אלגדס עמ' 366.

- **העיצור ḏ̣** : על כוחו של ḏ̣ להשפיע על איכות התנועות שבסביבתו המיידית ראה §ב.5.1.1.

- **העיצור ṛ:** ברור למדי, כי ṛ משפיעה במידה כזו או אחרת על התנועות שבסביבתה, בין אם היא גורמת ל״צביעתן״ באופן ישיר, ובין אם היא מאפשרת את הרחבת תחולתו של עיצור צובע אחר (§ה.2.2.1.).

- **העיצורים השפתיים:** בקבוצה לא מבוטלת של פעלים במשקל *yifᶜal* עה״פ או לה״פ הן עיצור שפתי (ראה §ה.1.2.1.). חלק מן הדוגמאות עשוי להיות מוסבר מתוך הקשר בין משקלי העבר והעתיד, אך בוודאי לא כולן. גם בשמות עצם אחדים עשויה תנועת *u* להיות קשורה בסמיכות לעיצור השפתי, למשל: תנועת ההברה הראשונה בצורה *fulūs* (NG) איננה הופכת *i* כמו בצורות רבות מאוד במשקל OA *fuᶜūl* > JṢ *fiᶜūl*; ובצורה OA *šafrah* > JṢ *šufrah* (SQ) מופיעה *u* בסמוך לעיצור השפתי[124]. לאור אלה נזכיר, כי בלנק תיאר בבגדד ״צביעה״ של *u* בכל פעם שהיא מצוייה בין עיצור וילוני או נחצי או ṛ ובין עיצור שפתי[125]. קרוב יותר לאיזור הנדון קבע רודוקנאקיס, כי אחד הגורמים להופעת *u* בצורות העתיד הוא הסמיכות לעיצור שפתי[126].

ב.3.1. המכפל

בדומה לתיאור שנמסר ביחס ללהגים אחרים בתימן[127] גם בלהגי הפרובינציה הצפונית המכפל רפוי מאוד, ולמעשה במקרים רבים כמעט שאינו מורגש בהגייה. עם זאת, ברור למדי שהוא ממשיך להתקיים ברמה המופשטת של הלשון ברקע הצורות ההגויות, משפיע עליהן בהיבטים מורפולוגיים וראוי משום כך להיות מסומן בתעתיקים[128].

i. ההטעמה נוטה לחול בהברה הארוכה (דגם vCC או ṽC) הקרובה ביותר לראשית המילה (§ד.3.1.1.), ובכלל זה כאשר C=C, כלומר במכפל. כאשר הגיית המכפל רופפת, הטעם החל בהברה זו מעיד על המהות הפונימית של המכפל. בדרך זו משתמרת למשל ההבחנה בין פעלי הבניין הראשון ופעלי הבניין השני בפרדיגמת העבר: האלמנט המבחין בין אלה ובין אלה הוא המכפל בעה״פ, ובעת שהוא נחלש או נאלם נסמכת ההבחנה על ההטעמה, שמקומה נקבע לפי המכפל, אף שלעיתים אינו קיים אלא במישור התיאורטי (ראה § ד.2.4.). כך, צורה שמנית דו-הברתית דוגמת *marrah* (״פעם״) הגויה תמיד במלעיל, ולכן נמצא היקרויות של (SQ03) [márah] ~ [márrah] אך לעולם לא *[maráh]*,

---

[124] בהקשר זה נזכיר, כי במסגרת הדיון במילים עבריות שנקלטו בלשון הדיבור מציג גויטיין (היסודותעמ׳ 362) את הצורות פְרָצָה ו-מְקִו□ה כדוגמאות להגיית החיריק כקיבוץ בהשפעת אותיות נחצות. הגייה דומה יוחסה לנשים גם אצל דמתי/הקיבוץ עמ׳ 8. יתכן שיש את מעתק התנועות בצורות אלה דווקא לסמיכות המיידית לעיצור שפתי.

[125] בלנק/בגדד עמ׳ 36 ואילך.

[126] גם ביחס למשקלי הפועל בעברית נמצא כי עיצורים שפתיים המשמשים כעה״פ או לה״פ הם אחד הגורמים להופעת הפועל במשקל *yiqṭōl*. ראה: דרייבר/הפועל העברי עמ׳ 64.

[127] בשפות דרומיות יותר התקיים המכפל כאלמנט מורפולוגי מבחין בשלבים מוקדמים של הלשון, אך במישור הסינכרוני הוא מצומצם, ובמקרים שבהם הוא מופיע (בקטגוריות מורפולוגיות ובעיצורים מסויימים) הוא נראה כהתפתחות מאוחרת (ג׳והנסטון/מכפל עמ׳ 61 ואילך).

[128] השווה אורנן/מכפל עמ׳ 1159 ביחס לתעתיקי העברית החדשה.

ובאותו האופן חל הטעם בצורה *sayyir* ("מוליך, מורה דרך") באופן קבוע בהברה הראשונה: [sáyir] ~ [sáy^{y}ir] (SWo1), בין אם המכפל ממומש בו ובין אם הוא רופף לגמרי[129].

ii. בלהגי הרמה המרכזית נוטים עיצורים סותמים ומחוככים (b d g ǧ) לאבד את קוליותם בבואם במכפל בנסיבות פונטיות שונות ובכלל זה במעמד בין תנועתי[130]. בדומה תועד מפי העולים מימוש אטום של הגיים אלה ושל אחרים בבואם במכפל, כמו למשל: (AMhod) [ǵ íd̥^{d}ati] = /ǵiddati/ ("סבתי") או (SQo3) [ráb̥^{b}aṭūna] = /rabbaṭūna/ ("קשרו אותנו"). לאור תכונת הקוליות הניטראלית המאפיינת עיצורים אלה (§ב.3.1.1.; §ב.4.1.1.), נוכל להצביע על נטייה להופעת המימוש האטום והעדפתו על פני המימוש הקולי בנסיבות של מכפל, ולא על "אבדן הקוליות".

ב.4.1. מעתקי עיצורים

ב.1.4.1. אסימילציה

ככלל ניתן לקבוע, כי הידמות מלאה של עיצורים איננה רווחת בלהגים הנדונים. העיצורים שומרים במידה רבה על איכותם ואינם מידמים לעיצורים הסמוכים להם. בכל זאת, בשני מקרים מתאפשרת השפעת עיצור על עיצור סמוך:

i. אסימילציה פרוגרסיבית

השפעת עיצור על עיצור אחר הבא אחריו נדירה למדי בפי העולים, אולם תועדה בכמה מקרים בודדים: כך נרשמה הידמות מסוג ǵ l > ǵ ǵ בכמה הופעות של הפועל "לשבת", כמו למשל (HDo6) [tiǵǵis] = /tiǵlis/ ("תשב") או (HDo6) [yiǵǵisu] = /yiǵlisu/ ("ישבו"), אך לצידן דוגמאות רבות שבהן נשמרת איכותה של *l*[131]. הידמות פרוגרסיבית נרשמה גם בנטיית המילית (AMo1) [^{c}anniš] < ^{c}andiš ("אצלך"). הידמות מסוג $^{c}h > {}^{cc}$ נרשמה בדוגמא (HDo3) ma^{cc}im < ma^{c}him ("איתם").

ii. אסימילציה רגרסיבית

הידמות הפועלת מסוף המילה לעבר תחילתה (העיצור השני ברצף גורם לזה שלפניו להידמות לו) רגילה מאוד במרכז תימן בעיצורים השוטפים[132]. בלהגים הנדונים מתאפשרת (אך לא מתחייבת) אסימילציה רגרסיבית בכמה עיצורים שוטפים (להידמות *l* של תווית היידוע ראה §ז.3. מס' vi), הן במסגרת תיבה אחת והן במעבר בין תיבות. אסימילציה רגרסיבית נרשמה גם בעיצורי לשון אחרים, בייחוד *d* ובמקרים בודדים גם *t* של הבניין החמישי (§ה.3.2.):

---

[129] לפי שיטתו של מורג (העברית עמ' 64) סימנתי את העיצור השני במכפל רפוי באות עילית.

[130] ווטסון/תחביר עמ' 10; יאסטרו/צנעא עמ' 292-293. מאחר שתנועות קצרות אינן נשמטות אחרי הרצף vCC.

[131] ההידמות הפרוגרסיבית בפועל זה רגילה למדי בלהג הצנעאני.

[132] גויטיין/אלגדס עמ' 369.

		ONE WORD	
r	*rn > nn*	*sirna > sinna (SW01)*	הלכנו
		sāfarna > sāfanna (SW01)	נסענו
l	*ln > nn*	*gatalna > gatanna (SW01)*	הרגנו
		gulna > gunna (AM13) (SQ03)	אמרנו
		saʔalni > saʔanni (HD01)	שאל אותי
		nazalna > nazanna (HD03)	ירדנו
		wuṣilna > wuṣinna (AM06)	הגענו
n	*nr > rr*	*nrīd > rrīd (AM03)*	אנחנו רוצים
d	*dt > tt*	*ragadt > ragatt (BT07)*	ישנתי
		wulidt > wulitt (SQ)	נולדתי
ḏ̣	*ḏ̣t > tt*	*mariḏ̣t > maritt (HD01)*	חליתי
t	*tǵ > ǵǵ*	*yiǵtamma^{c}u > yiǵǵamma^{c}u (HD)*	יתכנסו
	tz > zz	*atzawwaǵ > azzawwaǵ (AM09)*	התחתן

		TWO WORDS	
n	*nǧ > ǧǧ*	*wēn ǧibtana > wēǧ ǧibtana (HD03)*	לאיפה הבאת אותנו
	nr > rr	*bidūn raḏ̣ā > bidūr raḏ̣ā (NG04)*	בלי הסכמה
		min rāsih > mir rāsih (HD13)	מראשו
d	*db > bb*	*mā ^{c}ād bih > mā ^{c}āb bih ḥad (AM01)*	כבר אין איש
		gid ba- > gibba-	כמעט
t	*td > dd*	*ant dāri > and dāri (AS)*	אתה יודע
	dṣ > ṣṣ	*Aḥmad Ṣāliḥ = [aḥmaṣṣāliḥ] (SQ)*	אחמד צאלח
	dn > nn	*gid nasīt > gin nasīt (HD01)*	כבר שכחתי
ḥ	*ḥ^c> ^{cc}*	*tinḏah ^{c}alayy > tinḏa^c ^{c}alayy (GR03)*	זורקת עליי
		tṣayyiḥ ^{c}ind albāb > tṣayyi^c ^{c}ind albāb (AS05)	צועקת ליד הדלת

iii. אסימילציה של עיצורים גרוניים

העצורים ḥ ו-h נוטים לשמר את איכותם, ואף שמקום חיתוכם סמוך הם אינם מידמים זה לזה וכל אחד מהם ממומש כהגה מובחן. כך למשל *fataḥha* (SQ01) ("פתח אותה"), *yiftaḥha* (RZ03) ("יפתח אותה") ו-*dimū^{c}ha* (RZ03) ("דמעותיה"). עם זאת, בנוכחות ^{c} נרשמה בכמה מקרים אסימילציה, כאשר h או ḥ מידמות ל-^{c} הסמוכה[133].

---

[133] המעתק *^{c}h>ḥḥ* המוכר מלהגי סוריה וארצישראל לא תועד בלהגים אלה, ואמנם בלהגי הערבית הקדומה נחשב כתופעה צפונית (תמים). (קופלר/שרידים כרך XLVII עמ' 130).

ב.2.4.1. שפתות

שפתות של *b* ו-*m* רגיל בערבית הצנעאנית, ותואר כחלק מתופעה רחבה יותר של הבעה ריגושית[134]. תופעות דומות לא תועדו בלהגי הפרובינציה הצפונית, למעט שפתות *m* במילה [*umm^{w}i*] < /*ummi*/, שנרשם מפי מסרנים רבים.

ב.3.4.1. חילופי עיצורים

i. הופעת *š* במקום *s* תועדה במספר צורות הגזורות מן השורש *msy*, כמו (SQ03) *amšēna* ("לַנו") ו-*timšaw* (NG02)("ית□לונו"). אף שמדובר בתופעה ספוראדית המתרחשת בשורש אחד בלבד, ראוי להעיר שהיא רגילה מאוד בלהג של נג'ראן, שם משמשת *š* כווריאנט רגיל של *s*, ותועדה גם בלהג של אאל-מורה[135].

חילופים מעין אלה אינם מוכרים כתופעה להגית תימנית, אך ניתן למצוא מספר איזכורים להם בספרות המחקר: כך, בלהג של אלגדס (איזור אִבּ), נמצא ש- *s* ו-*š* הגויות, בייחוד בפי נשים, "בדרך כזו שלעיתים לא ברור לאיזו מהן הכוונה", ובדיאלקט הערבי-יהודי של אלביצ'א שבדרום נמצא ש'העיצור *s* נשמע קרוב ל *š* פעמים הרבה ללא התנייה'"[136]. לצד אלה נזכיר עדויות אפשריות למעתק קדום מסוגו של *s*>*š* אשר יוחס ללהגים העתיקים של "כמה מן הערבים" ובמקום אחר יוחס לדיאלקט של חמיר[137].

ii. במילים בודדות חל מעתק ^{ɔ}>^{c}, תופעה רגילה באיזור החוף התימני אך לא באיזור הנדון. חילוף זה רגיל ביותר בצורה OA *al^{ɔ}ān* > *al^{c}ān* ("עכשיו"), וכן בפועל OA *bada^{ɔ}a* > *bada^{c}* ("התחיל") (מוכר גם במקומות אחרים בתימן[138]).

---

[134] וטסון/הדגשה עמ' 48. במונח "פרולביאליזציה" משתמשת וטסון לציון תהליך שפתות פרוגרסיבי של העיצורים הנדונים.

[135] פרוצ'זקה/סעודיה, עמ' 14; אינגם/אאל-מורה עמ' 101. לפי עדותו של פרוצ'זקה בלהגי החג'אז נע הגויו של הרפלקס של س ההסטורית בין *s* ובין *š*, עם "גווני ביניים" התלויים בדובר ובדיאלקט (שם עמ' 15).

[136] גויטיין/אלגדס עמ' 363-364; ימיני/אלביצ'א עמ' 31, 56. גם מדברי לנדברג (גלוסר עמ' 1883, 2012) משתמע מעתק דו כיווני *š*<>*s*.

[137] קופלר (שרידים כרך XLVII עמ' 92) מזכיר את ההקבלה המתבקשת לתופעת המיוחסת לשבט אפרים וידועה בדוגמא "סִבֹּלֶת". קיי (סעודיה עמ' 85) הזכיר חילופי *s*<>*š* בערבית של מזרח אפריקה, המוסברים כהשפעת הסובסטרט שברקע לשונות האיזור ומשמשים אלמנט מבחין בין הדיאלקטים, והצביע על חילופים דומים באמהרית.

[138] פיאמנטה/מילון עמ' 22.

ב.2. התנועות

ב.1.2. התנועות הקצרות

בפי העולים מתקיימות שלוש תנועות קצרות, אך תפוצתן שונה באופן מהותי מזו המוכרת מן הלשון הקלאסית. הניגוד המשמעותי בתחום התנועות הקצרות מתקיים בין *a:i*, ואילו *u* היא בדרך כלל וריאנטה מותנית של *i* (§ב.2.1.2. מס' i). עם זאת, בכמה קטגוריות לשוניות נושאת *u* בכל זאת ערך מבחין (§ב.2.1.2. מס' iii)., ומשום כך אנו רואים בה פונמה עצמאית בלשון זו ומסמנים אותה בקביעות בכל הופעותיה.

ב.1.1.2. התנועה *a*

i. התנועה הקצרה *a* מתקיימת בלהג כפונמה מובחנת. תנועה זו יציבה יותר מן התנועות הקצרות האחרות ו"עמידה" יותר בפני שינויים במבנה ההברה (§ב.1.3.א.). להלן דוגמאות אחדות להמחשת הניגוד הפונמי:

		i : a		
לקח	*šall*	:	קח!	*šill*
דודה	*xālah*	:	דודו	*xālih*
אשחט	*aḏbaḥ*	:	שחט!	*iḏbaḥ*

		u : a		
אשב	*agᶜud*	:	שב!	*ugᶜud!*
אכל	*kal*	:	אכול!	*kul!*
שפך	*ṣabb*	:	שפוך!	*ṣubb*

ii. המימוש [ə]=/a/ נרשם באופן בלתי סדיר בהברה מוטעמת הסגורה על ידי שני עיצורים (במסגרת תיבה אחת או בחיבור שתי תיבות), ולצידו דוגמאות להשתמרותה של *a* באותן הנסיבות. כך למשל (AS05) [xarəǵt]~[xaraǵt] ("יצאתי") או (AM01) [axwátha] ~ (BT02) [axwətha] ("אחֱיה"), ורגילים גם החילופים [əḥna] ~ [aḥna] ("אנחנו"). לעניין זה שייכות אולי גם כמה צורות להגיות, שחל בהן מעתק דומה: OA mašriq > JṢ mišrig ("מזרח"); OA xatmah > JṢ xitmah ("טופס קראן"); OA taḥta > JṢ tiḥt ("מתחת")[139].

---

[139] נהמעתק *a>i* תואר כתופעה דיאלקטלית של תמים ושל הנג'ד, בניגוד לתושבי החג'אז שהגו באותן הנסיבות *a*. קופלר (שרידים-ג עמ' 249) מציע קשר כזה או אחר לסמיכות לעיצורים לביאליים וגרוניים. השווה גם חילופי *a~i* בכינויי הגוף הפרודים (§1.1.).

ב.2.1.2. התנועות הקצרות *i* ו- *u*

ההתלבטות בשאלת היחס שבין *i* ו- *u* התימניות ניכרת בספרות המחקר, אשר מדווחת מחד על קרבת ההגייה בין השתיים[140], ומאידך על תפקודן כחלופות פונטיות[141]. בסעיפים הבאים נראה, כי כמו בלהגים רבים של הערבית החדשה, *i* ו-*u* העתיקות איבדו במידה רבה את הניגוד הפונולוגי ביניהן, אף שלא התאחדו לגמרי בהגייה[142].

i. תנועת *i* מציבה את האופוזיציה העיקרית לתנועת *a*, וביחסים שבינה ובין *u* היא משמשת למעשה כ"ברירת המחדל". לעומתה, תנועת *u* רווחת הרבה פחות ותועדה בעיקר בקרבת עיצורי הענבל והוילון, ובכמה מקרים גם לצד עיצורים שפתיים (§ב.2.1.). על מנת לבחון את ההתניות להופעתן של *i* ושל *u* נשווה בין המצג המוכר מן הערבית הקלאסית, ובין ההגייה שנרשמה מפי העולים[143]. נמצא, כי סביבה עיצורית "כהה" $(x, \dot{g}, g, k)$ מקיימת תנועת *u* ללא שינוי ביחס לערבית הקלאסית, אך העדר סביבה כזו מזמן את המעתק *u>i*[144]:

	OA *u* > JṢ *i*		**OA *u* > JṢ *u***
עיניים	OA ^{c}*uyūn* > JṢ ^{c}*iyūn*[145]	פרוטות	OA *qurūš* > JṢ *gurūš*
ידידות	OA *ṣuḥbah* > JṢ *ṣiḥbah*	מחר	OA *bukrah* > JṢ *bukrah*
חיטה	OA *burr* > JṢ *birr*	גללים	OA *kurr* > JṢ *kurr*

---

[140] כך למשל מצא דמתי (הקיבוץ עמ' 7-8 והערה 3 שם), כי "תנועת *u* התימנית קרובה בהגייתה לתנועת *i* ... בפי היהודים התימנים הגוי הקיבוץ כחירק מעוגל ... ויש גם מן הערבים שהוגין כך מילים ערביות". השווה גם חילופי *i~u* בכינוי החבור לנסתרים §ו.3.2.1. מס' ii.

[141] מורג (העברית עמ' 113) קבע כי "במקרים רבים נטשטשו התחומים בין המימושים המתאימים לפונימים *i* ו-*u*, ומהותם הפונימית נקבעת לפי הנסיבות הפונטיות".

נטרול ההבחנה בין *i* ובין *u* מוכר כידוע גם בלהגים מודרניים שמחוץ לתימן, ובפרסומים שונים נזכרו חילופי בין *u~i*. ראה בהנשטדט ווידיך/גאוגרפיה עמ' 14 וההפניות שם; החוקרים מזכירים בהקשר זה את המעתק *fi^{c}āl>fu^{c}āl* בצורות הריבוי של שמות תואר בצפון אפריקה ובסודן, ואף שאינם קובעים התנייה מפורשת לקיום המעתק *u>i* נראה כי בכל הדוגמאות שבהן חל פה"פ היא *g* או *k*.

שורשי החילופין בין *u>i* תועדו כבר בערבית של ימי הביניים, ונראה כי ההמרה הרגילה בכתבי היד היא *i>u* ולעומתה המרת *u>i* נדירה. ראה: בלאו/התהוות עמ' 72-73; בלאו/דקדוק עמ' 18, 281; ועדויות מוקדמות מן המאה ה-12 אצל בלאו והופקינס/מכתב עמ' 457.

[142] זינגר/תוניס עמ' 150.

[143] ההשוואה לערבית הקלאסית משמשת כאן ככלי לבחינת השיטתיות הפנימית של הלהג, אף שהערבית הקלאסית איננה בהכרח אב הטיפוס של הלשון הנחקרת, אלא - כמו במקרים אחרים - הדיאלקט איננו נגזר ישירות מן הערבית הקלאסית ועשוי לשמר דגמים ומגמות שלא שרדו בלשון זו (§א.4.).

[144] במחקרים שונים הוגדרה רשימת העיצורים ה"צובעים" ב-*u*, ולעומתה רשימה אחרת של עיצורים ה"צובעים" ב-*i* (ראה ההפניות ללמבר, ברוקלמן ודרייבר, §ב.2.1. לעיל). דרך אחרת נקט בלנק (בגדד עמ' 36 ואילך), שהגדיר רק "סביבות צובעות *u*", ומתוכן גזר את יתר הסביבות ("משמרות צבע" ו"שאינן משמרות צבע"). בדומה הגדיר גם זינגר (תוניס עמ' 74) סביבה הגורמת להופעת *u*, ולעומתה סביבה "ניטראלית". בלהגים הנדונים אנו מגדירים את קבוצת ה"צובעים", ויתר הסביבות מוגדרות על דרך השלילה: סביבות ללא עיצור "צובע".

[145] המעתק *u>i* בצורות ^{c}*uyūn* > ^{c}*iyūn* ו- *buyūt* > *biyūt* מתגלה בקריאות חלופיות של הקראן, ותואר כצורות דיאלקטליות עתיקות הקשורות בנוכחותה של ע שורשית. ראה: קופלר/שרידים-ד עמ' 24.

ii. במערכת הפועל בעבר ובעתיד מופיעה תנועת *u* בחמישה משקלים: משקלי העבר *fu*^{c}*il* ו-*fu*^{c}*ul* (§ה.1.1.ג.), ומשקלי העתיד *yif*^{c}*ul*, *yuf*^{c}*il* ו- *yuf*^{c}*ul* (ראה §ה.1.2.2.). כל השורשים המופיעים במשקלים אלה מכילים עיצור "כהה" או שפתי. שורשים שאין בהם עיצורים מסוג זה אינם נוטים במשקלי *u*. נוכל לקבוע איפוא, שמשקלי היסוד של הפועל מבוססים על התנועות *a* ו/או *i*, ואילו תנועת *u* מופיעה בהם כוריאנט, במקרה שאחד מעיצורי השורש הוא "כהה" או שפתי. להלן פירוט השורשים שתועדו בכל אחד ממשקלי *u* הנזכרים:

Perfect			Imperfect		
fu^c*il*	>	*kṯr kbr*	*yif*^{c}*ul*	>	*dxl skt škr rgm rgd ngḏ rgṣ ḥng*
fu^c*ul*	>	*grb kbr xlṣ lġb xlg*	*yuf*^{c}*il*	>	*xbz xrǵ xlṣ grb gtl*
			yuf^c*ul*	>	*xṭb xbṭ xlṣ xrǵ g*^{c}*d rgm rgṣ rgd*

iii. במערכת השם מופיעה תנועת *u* בשמונה משקלים. כל הצורות שתועדו במשקלים אלה מכילות עיצורים "כהים" (§ז.1.). נמצא, שמשקלי *u* במערכת השם אינם משקלים פונמיים עצמאיים, אלא וריאנטים של משקלי *i* המקבילים להם[146]. להלן רשימת משקלי השם המכילים *u* ודוגמאות לשמות המתגלמים בהם:

*v*CC	>	*uxt* (AM)	אחות	C*u*C*a*C	>	*bugaš* (RZ)	פרוטות
C*ú*C*ul*	>	*ukul* (SQ)	אוכל	C*u*C*ṽ*C	>	*gurūš* (AS)	גרושים
*mu*CC*a*C	>	*muxlaṣ* (SQ)	סדנה	C*u*C*ā*C	>	*kubār* (RZ)	גדולים
C*u*CC*ah*	>	^{c}*ugfah* (RZ01)	חיל משמר	C*u*CC*a*C	>	*gummal* (AS)	פרעושים

באיזור אמ-מט'ה שבצפון הפרובינציה השתמרו שרידי סביל פנימי. המבנה התנועתי של פעלים אלה מוכתב על ידי הסביבה העיצורית, דהיינו *fi*^{c}*il* בסביבה עיצורית קדמית, לעומת *fu*^{c}*ul* בסביבת עיצורים אחוריים או שפתיים[147].

iv. בנסיבות מסויימות מתבטל הניגוד בין *u/i* לא רק ברמה התיאורטית של הלשון, אלא גם ברמת הביצוע: בהברה מוטעמת הסגורה על ידי שני עיצורים (במסגרת תיבה אחת או בחיבור שתי תיבות) עשוי ההבדל בהגייה להיות מנוטרל, ואנו עדים להגיית [ə] הן במקום שבו מכתיבה הסביבה העיצורית הופעת *i* והן במקום שבו צפויה היתה *u*. כך למשל רשמתי (SW01) [wuṣəlna] במקום *wuṣilna* ("הגענו"), (AM02) [kubərt] במקום *kubirt* ("גדלתי"), או (AM02) /nəxriǵhá] במקום *nuxriǵha* ("נוציא אותה")[148]. למעתק דומה של תנועת *a* ראה §ב.2.1.1. מס' ii.

---

[146] השפעת g על התנועה הסמוכה ניכרת במילית השכיחה gid ("כבר"), אשר הגוייה בפי כמה דוברים [gud] (§ח.3.3).

[147] בהנשטדט/צעדה עמ' 22.

[148] יתכן, שזוהי המציאות הפונולוגית העומדת מאחרי תיאורו של בהנשטדט את מערכת התנועות של להגי אמ-מט'ה בצפון הפרובינציה. בהנשטדט מזהה "חריגות" ביחס לערבית הקלאסית וביחס ללהגים תימניים אחרים, שבהן מופיעה *i* בלהג המקומי במקום *u* של הערבית

v. במשקלי העתיד של הבניין הראשון והבניין הרביעי מתקיים בכל זאת ניגוד מובהק בין *u*:*i*, כפי שעולה בבירור מזוגות דוגמת *yidxul* (״ייכנס״) - *yidxil* (״יכניס״). במקרים אלה אין הופעתה של *u* מותנית בסביבה העיצורית אלא בקטגוריה המורפולוגית המובחנת אליה משתייכת הצורה, והם המחייבים אותנו לראות ב-*i* וב-*u* שתי פונמות מובחנות.

ב.2.2. התנועות הארוכות

i. שלוש התנועות הארוכות של הערבית הקלאסית *ā ī ū* ממשיכות להתקיים בלהג. לצד שלוש התנועות הארוכות הקלאסיות מתקיימות גם *ē* ו- *ō*, שהן תוצאת התכווצותם של הדיפתונגים הקלאסיים *ay* ו- *aw* בהתאמה. להלן זוגות מינימליים אחדים המציגים את הניגודים בין התנועות הארוכות השונות:

ū : ā

נ הַג	sāg	:	שוּק	sūg
בוקר	ṣabāḥ	:	ארוחת בוקר	ṣabūḥ
אש	nār	:	אור	nūr

ī : ū

הוא	hū	:	היא	hī
אִכלוּ אותו	kulūh	:	אִכלי אותו	kulīh
סורה	sūrah	:	הליכה	sīrah

ā : ē

בוֹאִי!	ǵē	:	בָּא	ǵā
בניתי	banēt	:	בנות	banāt

ī : ā

עדיין	^{c}ād	:	חג	^{c}īd
הלך	sār	:	לֵךְ!	sīr

ā : ō

פַּחַד	xōf	:	פָּחַד	xāf
מוות	mōt	:	מֵת	māt
י רְאוּ	yirō	:	יראֶה	yirā

ē : ō

תִּרצוּ	tištō	:	תִּרצי	tištē
עזבו אותנו	xallōna	:	עזבנו	xallēna
בוֹני (ש״פ)	Bōni	:	בֵּיני	bēni

ū : ē

ראיתְ	rēti	:	לחם מקמח לבן	rūti
לקחנו	šallēna	:	לקחו אותנו	šallūna

ū : ō

מראֶה	gōm	:	קוּם!	gūm
מקלעת הנצרים שלי	xōṣi	:	קִלעִי!	xūṣi

ī : ō

י רצוּ אותו	yištōh	:	ירצה אותו	yištīh

ī : ē

בוֹאי!	ǵē	:	בוא!	ǵī

הקלאסית. אלא שבכל דוגמאותיו חל המעתק בהברה מוטעמת, הסגורה על ידי שני עיצורים. יתכן ש-*i* שהוא מסמן אינה אלא *ə* המוצעת כאן, ואם אמנם כך הרי שאין כאן ״חריגה״ אלא התנייה פונטית ברורה למימוש *ə*=*u* בהברה מוטעמת הסגורה על ידי עיצור כפול.

ii. תנועות ארוכות מופיעות בלשון הנחקרת בראש מילה ובאמצעה, אך ככלל אינן הגויות בסופי מילים. נדגיש איפוא, כי התנועות הסופיות בלהגים אלה הן קצרות, אף שהן עשויות לשאת את ההטעמה (על העדר ההתאמה בין אורך ההברה ובין מקום תחולת הטעם ראה §ד.1)[149]. יוצאים מכלל זה מקרים אחדים, שבהם הגויות תנועות סופיות ארוכות, והם:

- תיבות חד הברתיות, ובהן: כינויי הגוף הפרודים hū ("הוא") ו- h ī ("היא"); כינויי הרמז d̲ā ("זה"); כינוי הזיקה d̲ ī ("אשר"); ומילית השלילה mā. ברוב הופעותיהן אין תיבות אלה חוברות אל התיבה שאחריהן אלא הגויות כיחידת טעם עצמאית (להוציא חבירת mā אל כינויי הגוף, §ו.1.1.).

- צורות שלה״פ ההסטורית שלהן היא המזה, והתנועה הסופית הארוכה שבהן מהווה אינדיקציה לאלמנט עיצורי הסטורי שנאלם. כך בצורות דוגמת ǵā (< OA ǧāʾa) ("בא"), šī (< OA šayʾ) ("דבר"); או mā (< OA māʾ) ("מים"), וכן בצורות שהסתיימו בערבית העתיקה ברצף v̄ + המזה (ראה §ז.3.2.1.).

- פעלים שלה״פ ההסטורית שלהן היא w/y הגויים בתנועה סופית ארוכה בכל מצבי ההקשר של צורת הנסתרים בעבר, כמו בדוגמא aḥkō ("דיברו"), וגם בצורות העתיד והציווי של הנוכחת, הנוכחים והנסתרים, למשל yirō ("יִרְאוּ"), tisawwō ("תעשוּ") או tištē ("תִּרצי"). להרחבה בעניין זה ראה §ה.6.3. מס׳ vii.

ב.3.2. מעמדם של הדיפתונגים ההסטוריים

הדיפתונגים הקלאסיים ay ו- aw מתכווצים בכל מצבי ההקשר, ואינם מתקיימים אלא כחלק מהרצפים ayy ו- aww, כמו בדוגמאות r**ay**yi^c ("הַמתן") ו- ǵ a w w**aw**z t a ("אינשא").

ב.3.2.1. מימוש דו תנועתי בנסיבות של הפסק

בהברה סופית במעמד של הפסק ממומשים הדיפתונגים הקלאסיים ay ו- aw כדו תנועה [ay] או [aw] בהתאמה (§ה.6.3.). השווה הדוגמאות הבאות, שנרשמו מפי העולים בנסיבות של הקשר והפסק:

Context		Pause	
באו אליו	ǵō ṣalēh	באו	ǵ **aw**
תרצי תה	tištē šāhi	מה תרצי	wēš tiš**tay**
בואי איתי	ta^{c}ālē m^{c}i	בואי!	ta^{c}āl**ay**

---

[149] אורכה של התנועה הסופית איננו בעל ערך פונמי מבחין כמו בלהגים אחרים: מאחר ש- h המציינת את הכינוי החבור לנסתר מתקיימת בכל מצבי ההקשר (ראה §ב.7.1.1.), h היא המעידה על נוכחות כינוי חבור (למשל: axūh "אחיו", ḏ̣awwōh "החזירו אותו").

המימוש הדו-תנועתי בנסיבות של הפסק זהה למעשה לדיפתונג ההסטורי, ועשוי להתפרש כשימור שלו. אולם יש לתת את הדעת, לכך שדיפתונגיזציה של תנועות סופיות בהפסק רגילה גם בלהגים תימניים אחרים, וללא תלות במוצאה ההסטורי של התנועה הסופית. כך למשל תועדו בלהג הצנעאני מימושי ההפסק [ey]=/ī/ ו- [aw]=/ū/ או [ow]=/ū/[150]. יתכן מאוד, שגם בפי העולים אין לפנינו שימור של מצב הסטורי אלא רה-דיפתונגיזציה של מונופתונג סינכרוני, בתהליך שניתן לשחזרו כך: #*ay>ē>ay או *aw>ō>aw בהתאמה.

ב.2.3.2. המימוש /ē/=[ey]

i. האלופון [ey] הוא כווריאנט של הדיפתונג המכווץ ay>ē. המימושים [ē] ו [ey] מתחלפים ביניהם באופן חופשי[151]:

חידאן	[ḥḗdān] ~ [ḥéydān]
הרבה	[xeyrāt] ~ [xḗrāt]
דברי!	[iḥkē] ~ [iḥkey]
מקל הליכה	[ḥayzarānah] ~ [ḥeyzarānah]
יתומים	[ḗtām] ~ [éytām]

ii. בדוגמאות רבות שבהן הגוי האלופון [ey] נמצא ש-y היא עיצור שורש. המימוש [ey] עשוי איפוא להיות ווריאנט של ay באותם מקרים שבהם y היא עיצור שורש[152].

iii. כיווץ הדיפתונגים בלהגים הצפוניים הוא אחד הקווים המבחינים אותם בבירור מאלה שבאיזור הרמה המרכזית[153]. מעניין איפוא למצוא, שבלהג הצנעאני, בו מתקיימים הדיפתונגים הקלאסיים ללא כיווץ, מופיע לצד המימוש הסטנדרטי /ay/ גם [ey], כמו למשל [xeyrāt] (״הרבה״) או [lⁱḥdeydeh] (״חודידה״), ובטקסט מירים הגויה [beyt] (״בית״).

---

[150] ווטסון/תחביר עמ׳ 10; יאסטרו/פונולוגיה עמ׳ 294. למקרים נוספים של דיפתונגיזציה של תנועות סופיות בהפסק ראה §ג.2.3.2.ב.

[151] דוגמאות דומות שתועדו באיזור זה הן: keyf (״איך״), weyš (״מה״), weyn (״איפה״) ו-weyḥīn (״מתי״). בהנשטדט קובע שהמימושים [e:] ו- [o:] מתחלפים באיזור זה באופן חופשי עם [ei] ו- [ou] בהתאמה (בהנשטדט/צעדה עמ׳ 3 ואילך, והדוגמאות בעמ׳ 297, 314).

[152] בלהג של ט׳ופאר תועד מימוש דומה הקשור בסביבה העיצורית: המעתק ī>éy אחרי העיצורים x ṭ ḥ ᶜ h, ונראה כי אותם העיצורים מופיעים גם לפני חלק גדול מן הדוגמאות שנרשמו מפי העולים (רודוקנאקיס/ט׳ופאר II עמ׳ 92).

[153] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 52 מפה 12. מאפיין זה הוא קו מבחין בין להגי הצפון ולהגי המרכז (§א.1.).

ב.3.3.2.3. המעתק *ay>ā

במספר מילות שכיחות תועד מעתק מסוג ay>ā שאינו על פי דגם הכיווץ הרגיל של הדיפתונג הקלאסי, למשל: הופיע כינוי השאלה āš (RZ01) ("מה אתה רוצה?") נרשם במקביל לשימוש הרגיל wēš ~ *ayš > ēš (§1.5.2.);[154] wāḥīn (NG02) ("מתי?") לצד wēyḥīn < w+ay+ḥīn הרגילה (§ח.2.3.), ובסיס הנטייה -ṣalā ("אצל") תועד בכפרי ואדי אמלח במקום הבסיס הרגיל -ṣalē (§ח.1.7.)[155]. לעניין המעתק ay>ā נעיר:

- באיזור הצפוני של הפרובינציה תועד המעתק ay>ē>ā בצורות פועל מגזרת הכפולים (הנוטות על דרך ל"י) כאשר מצטרפים אליהם כינויים חבורים, כמו למשל x̂allēnā+ha > x̂allānā́ha ("לקחנו אותה") או x̂allēt+ū > x̂allā́tū ("לקחתי אותו"). נטייה שלמה של המילית ᶜala בתנועת ā במקום ē הצפוייה (הבסיס -ᶜalā) תועדה בכמה להגים המדוברים בדרום סעודיה[156].

- העובדה שהמעתק ay>ā תועד בלהג זה ובלהגים נוספים באיזור בהקשרים שונים עשויה להעיד על מעתקים מקומיים אקראיים, אולם דווקא השתמרותו במילות שכיחות עשויה להוות עדות ושריד לתופעה לשונית קדומה: מעתק מסוג ay>ā זוהה זה מכבר כתופעה דיאלקטלית קדומה, ויוחס על ידי מדקדקים ערביים ללהג הערבי של בני חארת', שמקום מושבם בצפון תימן. מפי בני חארת' הביאו המדקדקים צורות דוגמת ᶜalāha במקום ᶜalayha ("עלֶיהָ") או ᶜalākum במקום ᶜalaykum ("עליכם"), ודוגמאות נוספות צוטטו מבלי שייוחסו ללהג ספציפי[157]. חשוב להעיר, כי גם התופעה המיוחסת לבני חארת' לא היתה כוללת ולא חלה בכל היקרויותיו של הדיפתונג.

ב.4.2. תנועת ē ברכיב העברי

במלים עבריות המשובצות ברצף הדיבור הערבי עשויה תנועת ē להופיע כמימוש של תנועת החולם, כמו למשל alḗhīm ("אלֹהִים"), mēwaḥ ("מֹחַ"), zixrēnih("ז כרונו"), ᶜabēḏa ("עבוֹדה") וכן šēṯa ("שוֹטֶה"). מימוש זה של החולם העברי איננו צפוי באיזור הנדון ומאפיין בעיקר לשון נשים (§א.3.3.2.).

---

[154] אמנם, הגלגול של ayš>āš או ayš>aš מוכר גם מלהגים ערביים אחרים, לעיתים מרוחקים מאוד גיאוגרפית מן האיזור הנדון (ראה נלדקה/תוניסאית עמ' 263), אך לאור הדוגמאות האחרות נראה כי ās̆ היא אמנם חלק מן התופעה הנדונה כאן.

[155] בחצרמות תועדו דוגמאות שבהן ay>ā̂, למשל: ᶜayn=ᶜā̂n ("עין") או ayḍa>ā̂ḍa (לנדברג/אראביקה 3 עמ' 38). השווה גם הצורות ᵓayn>ᵓan ("איפה") ; ᵓayš>ᵓaš ("מה") ו-layš>laš ("למה") שתועדו בנקודות ישוב שונות לאורך הרמה המרכזית של תימן, ואולי גם ġar(ġayr>) בצנעא עצמה (דים/סקיצות עמ' 25, 40; פיאמנטה/מילון עמ' 442; רוסי/צנעא טקסט 6 שורה 13).

[156] פרוצ'זקה/סעודיה עמ' 220-221 והערה 7 שם. יתכן שגם ghār ("אבל") שתועדה בלשון הדואסיר שייכת לעניין זה (ġayr>). ראה: ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 280, 291. נזכיר, כי המעתק ay>ā מופיע בלהגי המגרב באופן קבוע בצורה ās̆ ("מה?", שתועדה בצפון תימן רק כווריאנטה לצורה wēš), ופישר (איש עמ' 608 הערה 1) הצביע על הקשר בין אַיִן ובין אָן בעברית, ובדומה בין لَيْسَ והצורה הלהגית لَسْ שתועדה על ידי מדקדקים קדומים.

[157] רבין/קדומה עמ' 65-67; קופלר/שרידים-א עמ' 127-128; קופלר/שרידים-ד עמ' 21.

ב.5.2. אסימילציה של תנועות

i. תנועה לתנועה: הידמות תנועות לתנועות אחרות שבסביבתן אינה רווחת, אך נרשמה באופן בלתי סדיר בכמה מקרים. כך למשל, הידמות i>u מתרחשת לעיתים בכינוי המושא לנסתרים אחרי תנועת u, למשל: ḥaṭṭūhum (AS) (״שמו אותם״) אך לעיתים אינה מתרחשת, למשל: yīklūhim (AM01) (״יאכילו אותם״) (§ו.3.2.1.). גבולות המילה הגמישים מאפשרים לאסימילציה להתרחש גם בנקודות המגע בין תיבות, למשל: yug^{c}udú hunāk (AS01) (״י שבו שם״) שבה תנועה u מחליפה את i בצורה השכיחה hināk (״שם״).

ii. תנועה לחצי תנועה: הידמות a>u או i>u נרשמה בכמה דוגמאות בנוכחות w: [twuffa] (HD) (״נפטר״), [asawwug] (SQ03) (״אקנה בשוק״), [tizawwuǵūni] (BW02) (״תשיאו אותי״) או [ba-yǵāwubu] (BW02) (״יענו״).

iii. תנועה לעיצור: יותר מן האסימילציה של תנועות לתנועות אחרות שבסביבתן רווחת ההידמות של תנועות לעיצורים הסמוכים להן. לסביבה העיצורית נודעת השפעה רבה על התנועות שבקרבתה, והיא העומדת מאחרי שורה של מעתקים יציבים וסדירים בין הערבית העתיקה ובין הלהגים הנדונים (§§ ב.2.1.; ה.1.1.ב.; ה.2.1.; ז.1.).

iv. לשינויים נוספים באיכות התנועות הקשורים בהופעתן בהברה סופית במעמד של הפסק ראה §§ג.4-3.2.

ב.3. מבנה ההברה

מבנה ההברות בלהגי הפרובינציה הצפונית שמרני, כרגיל באיזורים רבים של תימן. חמש התנועות הארוכות שומרות על איכותן ועל אורכן בכל הנסיבות, ואינן מושפעות גם מאבדן הטעם (§ב.3.2.; §ד.1.). נמצא, ששינויים במבנה ההברה קשורים בעיקר בהשלה, בהתקצרות או במעתקי איכות התנועות הקצרות.

כל שלוש התנועות הקצרות מגלות יציבות רבה יחסית במסגרת התיבה הבודדת, אך *i* ו-*u* נשמטות לעיתים בכל זאת בנסיבות מוגדרות, הקשורות בעיקר במבנה ההברות של התיבה הבודדת (§ב.1.3.). בנוסף, כל שלוש התנועות הקצרות עשויות להישמט בהשפעת תיבות סמוכות (§ב.2.3.).

ב.1.3. מעמדן של התנועות הקצרות במסגרת התיבה הבודדת

ב.1.3.א. תנועת *a*

i. ככלל ניתן לקבוע, כי במסגרת התיבה הבודדת *a* יציבה ביותר ואיננה נשמטת בהברה בלתי מוטעמת, בין אם היא ממוקמת לפני הטעם, כמו בדוגמאות *makā́n* (NG14) (״מקום״) או *katábt* (AS06) (״כתבתי״), ובין אם היא מופיעה אחריו, כמו למשל *xālati* (AM09) (״דודתי״) או *mínxaratih* (HD12) (״אפו״)[158]. תודות ליציבותה של תנועת *a* מתקיימים בלשון זו מבנים תלת הברתיים הן במערכת הפועל, כמו למשל *nazalat* (״ירדה״), והן במערכת השם, כמו למשל *bagarah* (״פרה״)[159].

ii. לפי אותו העקרון מתקיימת תנועת *a* בשמות תואר מן הדגם *CaCīC* ושומרת בהם על איכותה. לפיכך מצאנו *marīḏ* (HD08) (״חולה״), *ǵadīdah* (AM01) (״חדשה״) ו- *malī́ḥīn* (HD03) (״טובים״). עם זאת, בכמה מקרים נרשמו צורות מקוצרות לצד הצורות הרגילות, למשל:: *kaṯīr ~ kṯīr* (״הרבה״), *xafīf ~ xfī f* (״קל״) ו- *ṣ a ḥ ī ḥ ~ ṣ ḥ ī ḥ* (״נכון״). אותה ההשמטה תועדה גם בצורות הנקבה והריבוי השלם של משקל זה, כמו למשל: *tḥīfah* (AM01) (״יפָה״), *mlīḥīn* (SQ) (״יפים״) ו- *mlīḥāt* (SQ) (״יפות״). צורות אלה עשויות להצביע על השמטה ישירה (וחריגה) של *a* אך לחלופין עשויות להיות קשורות באיכות העיצורים הפותחים את התיבה (§ב.3.4.).

iii. להשמטת תנועת *a* בפעלי הבניין השמיני והעשירי ראה §ה.4.2. מס׳ ii ו- §ה.5.2. מס׳ ii בהתאמה.

---

[158] לציון ״יהודי״ משמשת בפי העולים הצורה *yihūdi*, אשר עשויה להתפרש כעדות להשמטה של תנועת *a* שגררה בעקבותיה פירוק של הצרור התחילי. עם זאת, הצורה *yihūdi* עשויה להיות עדות נוספת לצורה ממקור ארמי שנתגלגלה בלהג, ומופיעה בו כמו בלהגים מזרחיים אחדים. ראה: הופקינס/יהודים עמ׳ 24-25. נזכיר, כי בלהגי המרכז רגילה הצורה*yəhūdī* בפי יהודים, לעומת *yahawdī* המשמשת כביטוי לעג בפי מוסלמים. ראה: פיאמנטה/מילון עמ׳ 538.

[159] בהנשטדט מדווח בכל זאת על צורות דו-הברתיות בנצ׳יר ובסחן, שבהן נשמטה *a* אחרי *Cv*. בהנשטדט/צעדה עמ׳ 14.

ב.1.3.ב. התנועות *i* ו- *u*

i. מידת יציבותן של התנועות הקצרות *i* ו- *u* במסגרת התיבה הבודדת קשורה בעיקרה במבנה ההברה, ובמידה מסויימת גם במיקומה ביחס להטעמה הרגולרית במבנה הבסיסי של המילה. בספרות המחקר הרלוונטית נקבעה אבחנה בין מעמדן של *i* ו- *u* בהברה פרה-טונית ופוסט טונית, ונמצא שבלהגים רבים בדרום מערב חצי האי נוטות התנועות להשתמר בבואן בהברה פרה-טונית[160]. נדגיש איפוא, כי בפי העולים מגלות התנועות *i* ו- *u* יציבות רבה הן במעמד פרה טוני והן במעמד פוסט טוני, ובשתי הנסיבות הן נוטות להשתמר. החריג המרכזי לכלל זה נרשם אחרי הרצף *v*C, כפי שיפורט להלן. נציג את הכללים באופן הסכמטי הבא:

Pre-tonic *i/u* ➞	*i/u*	**Post-tonic** ➞	*i/u*	**Following** *v*C ➞	Ø
širíb	שתה	*ṣǵáyyirah*	קטנה	**šáribat* > *šarbat*	שתתה
tišíll	תיקח	*yixázzinu*	ילעסו קאת	**sámi^{c}ih* > *sam^{c}ih*	שמע אותו
bilā́d	ארץ	*yūgidu*	יקשרו	**kálimah* > *kalmah*	מילה

ii. יציבות התנועות הקצרות עולה היטב מתוך הקטגוריות הלשוניות השונות. נדגים באמצעות כמה מהן:

- התנועות הקצרות נהגות בקביעות בהברתם הראשונה של פעלים מן הדגם *fi^{c}il/fu^{c}il* בכל דגמי הנסתר בעבר, אף שהטעמתם הרגולרית המלרעית מותירה את *i* או *u* בהברה פתוחה ובלתי מוטעמת, ולכן: *katáb* ("כָּתַב"); *ǵulís* ("יָשַׁב"); *širíb* ("שָׁתָה"); *kubír* ("גָּדַל"); ו- *gurúb* ("התקרב") (לחריגים בבסיסי נטייה מקוצרים, ראה §ה.1.1.ה.).

- התנועות הקצרות נהגות בקביעות בנטיית העתיד של הבניין הראשון ומאפשרות את בסיס הנטייה היציב (הדומה יותר לדגם של קהיר -CC*v*C- ופחות לדגם של ירושלים -C*v*CC-)[161], כמו בדוגמאות *tidxuli* ("תכנסי") או *tuktubu* ("תכתבו").

- תנועת עה"פ של פעלי הבניינים II-III נותרת יציבה, כפי שעולה מדוגמאות כגון (HD06) *yiǵā́biru* ("יפטפטו"); (AS05) *a^{c}āwinih* ("אעזור לו") או (HD06) *yikáffinūha* ("יעטפו אותה בתכריכים")[162]. השמטה בנסיבות אלה מתרחשת במסגרת "רצפים מותרים" (ראה §ב.3.3.4.), כמו למשל (SQ) *xabbri* ("סַפרי!") או (HD04) *yixabbru* ("יספרו").

- התנועות הקצרות מתקיימות בתחיליות העתיד של פעלים דוגמת *tišíll* ("תיקח") או *nigūl* ("נגיד"), ובכל השמות מדגם C*v*C*ṽ*C, כמו בדומאות *ǵirūf* ("מערות") או *dirīǵ* ("מדרגות").

---

[160] פישר-יאסטרו/מדריך עמ' 107. נזכיר, כי בהנשטדט הצביע על השמטתה גורפת של התנועה הקצרה בהברה פתוחה ובלתי מוטעמת באיזור צעדה, אולם במקום אחר הוא קובע, שלא ניתן לדבר על השמטה גורפת של *i* ו- *u* אלא יש להגדירן ביחס לכל קטגוריה מורפולוגית בנפרד. ראה: בהנשטדט/צעדה עמ' 14, עמ' 139.

[161] פישר/הברות עמ' 68-70.

[162] בהנשטדט/צעדה עמ' 12 ואילך מצביע על השמטה שיטתית של התנועה גם אחרי *ṽ*C, אם כי הוא מביא מן הכפר ע'ראז (דרומית לצעדה) צורות שבהן התנועה משתמרת, וגם בצעדה עצמה רשם דוגמאות שבהן לא הושמטה, כמו למשל *rāgideh* ("שוכבת").

iii. התנועות *i* ו- *u* נשמטות בדרך כלל בבואן אחרי הרצף *v*C, כפי שעולה מן הדוגמאות בלוח שבמס׳ i לעיל. ההשמטה ניכרת היטב בגופי הנסתרת והנסתרים של המשקלים *fa^{c}il/fi^{c}il/fu^{c}il* בעבר, שבהם נשמטת תנועת עה״פ *i* בקביעות. הצורות המתקבלות במקרים אלה הן דו הברתיות, לעומת צורות תלת הברתיות במשקל *fa^{c}al*:

	3.m.pl	**3.f.sg**	**3.m.sg**
לישון	*ragadu*	*ragadat*	*ragad*
לשבת	*ǵálsu*	*ǵálsat*	*ǵalis*
לחזור	*ríǵ^{c}u*	*ríǵ^{c}at*	*riǵi^c*
לגדול	*kúbru*	*kúbrat*	*kubir*

iv. באותו האופן נשמטת התנועה כאשר מצטרף אל הפועל כינוי חבור הפותח בתנועה, באופן המשנה את מבנה ההברות של התיבה ומותיר את התנועה הקצרה בהברה בלתי מוטעמת אחרי הרצף *v*C. זהו התהליך שיש לשחזר בדוגמאות כגון: *samí^c + ih > *sámi^{c}ih > sám^{c}ih* (AS05) (״שמע אותו״).

v. רק במקרים חריגים משתמרת תנועת *i* בהברה בלתי מוטעמת אחרי הרצף *v*C. כך למשל היא איננה נשמטת בנטיית העבר של כמה מפעלי פ״ו, כמו *wulidat* (״נולדה״) או *waṣilu* (״הגיעו״) (לפרדיגמות המלאות ראה §ה.2.3. מס׳ ii-i). בנוסף, מפי מסרנים מאיזור ברט רשמתי צורות שבהן השתמרה באופן בלתי צפוי התנועה הקצרה בגוף הנסתרים, דוגמת *ligiyu* (״פגשו״), ובטקסט מע׳ריר הופיעו הצורות *ḥibilat* ו- *ḥiblat* (״הרתה״) לסירוגין. נזכיר איפוא, כי בהנשטדט הצביע על השמטה שיטתית של התנועות הקצרות אחרי *v*C בכל נקודות הישוב בפרובינציה, אך בע׳ראז שמדרום לצעדה תיעד השתמרות של התנועה באותן הנסיבות.

vi. בצורות הנקבה והריבוי השלם של משקל CāCiC מתוספת לדגם היסודי סיומת הפותחת בתנועה, באופן המשנה את מבנה ההברות ומותיר את *i* בהברה פתוחה ובלתי מוטעמת. בהתאם לאמור לעיל, התנועה במקרים אלה אינה נשמטת, ולכן: *dā́xilīn* (SG03) (״נכנסים״) ו- *ḥā́liyāt* (SW01) (״יפות״). ובכל זאת, בכמה מקרים בטקסטים ברור שהתנועה אינה הגויה בנסיבות אלה. כך למשל (HD01) *ǵā́hlah* < *ǵāhil* (״ילדה״), *sākit > sāktah* (AS04) (״שקֵטה״), *rāgid > rā́gdah* (AM06) (״ישנה״), *sāmit > sā́mtīn* (AM05) (״שותקים״), *^{c}ārif >* *^{c}ā́rfīn* (NG12) (״יודעים״) וכן *yābis > yā́bsāt* (SW01) (״יבשות״). בחלק ממקרים אלה ניתן להסביר את ההשמטה בהרכב העיצורים (§ב.3.4.), אולם יתכן שיש לראות בה נורמה הקשורה במשקל זה באופן מיוחד.

ב.2.3. השמטת תנועות קצרות בהשפעת תיבות סמוכות

מאחר שהמערכת הפונולוגית כולה נוהגת גמישות מרובה ביחס לגבול המילה, נמצא שמבנה ההברות של כל אחת מן התיבות מושפע באופן ישיר מן התיבות הסמוכות לה. כך אנו עדים להשמטה של תנועה קצרה בהברה הראשונה של התביה, כאשר התיבה שלפניה מסתיימת בתנועה (מעמד פוסט ווקאלי, §ב.1.2.3. להלן), ולהשמטה של תנועה קצרה בהברה הסופית, כאשר התיבה שאחריה פותחת בתנועה (מעמד פרה ווקאלי, §ב.2.2.3. להלן).

ב.1.2.3. השמטה במעמד פוסט ווקאלי (סנדהי)

i. בחומר נרשמו מקרים חוזרים של השמטת תנועת ההברה הראשונה של תיבה ברצף המשפט, כשהתיבה הקודמת לה מסתיימת בתנועה[163]. נדגיש, כי הופעתו של אלומורף מקוצר מסוג זה היא אפשרית, אך בשום אופן איננה קבועה. כל אחת משלוש התנועות הקצרות עשויה להישמט בנסיבות אלה, בין אם יש לפניה עיצור ובין אם היא פותחת את התיבה[164].

	-*v* + C*v*C*v*- > -*v* CC*v*-		**-*v* + *v*C- > *v* C-**
לא ישבתי	*ga^{c}adt > mā g^{c}att (SQ03)*	לא ראיתי אותו	*abṣartih > mā-bṣartih (RZ01)*
ואני עליתי [לארץ]	*daxalt > w ana dxalt (HD03)*	אינני רוצה	*ašti > mā-šti (SQ03)*
נבוא	*niǵí > ba-ńǵí (SQ03)*	על שם אשתו	*isim > ^{c}ala sim maratih (BT13)*
מה אנחנו אומרים	*nigūl > ēš aḥná ngūl (AM13)*	אצל אחותו	*ṣala + uxtih > ṣala-xtih (HD05)*
היא ארץ	*bilād > hī blād (SQ03)*	לא אשלם	*asallim > mā-sallim (RZ)*
אנחנו עברנו	*ǵizi^{c}na > iḥná ǵzi^{c}na (SQ03)*	אני אוהב	*aḥnig > aná ḥníǵ (RZ)*
אך נכנסתי	*daxalt > mā billá dxált (HD01)*	אני כבר עובד	*aštaġil > gidaná štaġil (RZ)*
נסיים אותו	*nikammlih > ba-nkammlih (AM02)*	[זה] שמל אותו	*ḏi + axtallih > ḏi-xtallih (AMhod)*

ii. אותה התופעה מתרחשת גם אחרי מילית החיבור *w* (§ח.8.1.2.), אשר בהיותה חצי תנועה מאפשרת השמטה של תנועת ההברה הראשונה בתיבה שאחריה:

	-*w* + C*v*C*v*- > *w* CC*v*-		
והלך בעקבות -	*liḥig > w lḥig (SQ03)*	וישבתי	*ga^{c}att > w g^{c}att (SQ03)*
ותקלע	*tixūs > w txūs (ND02)*	ועברנו	*ǵizi^{c}na > w ǵzi^{c}na (SQ03)*
לילה ויום	*nahār > lēl w nhār (NG16)*	ובן שתיים עשרה	*ibin > w bin iṯin^{c}áš (AS04)*

---

[163] בלהג העג'מי (שמוצא דובריו בנג'ראן) מתקיימים אלומורפים למרבית הפעלים במעמד פוסט ווקאלי (ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 255).

[164] לעיתים, כאשר תנועת ההברה הראשונה איננה נשמטת, מתוספת המזה בינה ובין התנועה הפותחת את התיבה הבאה, וזו משמשת כהגה מעבר ומאפשרת הגיית שתי תנועות מובחנות (ראה §ב.6.1.1. מס' iii.א.).

ב.2.2.3. השמטה במעמד פרה-ווקאלי

i. השמטת תנועה בהברה סופית תיבה, כשמיד אחריה מילה הפותחת בתנועה רגילה בלהגים רבים מן הטיפוס הנוודי. בלהגים הנדונים נמצא, כי השמטה מסוג זה אמנם אפשרית, אף שאיננה קבועה ואיננה מחייבת. נראה, שהשמטה במעמד פרה-ווקאלי קשורה גם בקצב הדיבור, ורגילה יותר בדיבור מהיר, ולכן רשמתי בטקסט אחד *Yū́sif axū́y* (NG02) (״יוסף אחי״) בדיבור איטי ומחושב, לעומת *Yū́sf axū́y* בדיבור מהיר. להלן דוגמאות נוספות מתוך הטקסטים:

-C*v*C + *v*C- > -CC *v*C	
אם את רוצה שאַרְאֶה לךְ	*wuddiš > lá wuddš aráwwīš* (AM01)
היה מקבל לידיו את מס הגולגולת	*yistalim > kā́n yistálm algízyah* (RZ01)
בעל המטוס	*ṣāḥib > ṣā́ḥb aṭṭayyā́rah* (NG16)
וקובר את הערק	*yigabbir > w ygábbr al*^{c}*árag* (AS05)
היינו אוכלים ביחד איתם	*nākul > kān nākl iḥna wiyyāhim* (HD15)
יראה לכם את הדרך	*yirawwīkum > yirawwī́km aṭṭarī́g* (SW01)

ii. המיליות min ו-gid מקיימות אלומורפים מקוצרים (i)mn ו-(i)gd- בהתאמה, בבואן לפני תיבה הפותחת בתנועה. כך למשל נשמטת התנועה בדוגמא *xaraǵt igd-aná* (AM02) (״יצאתי וכבר אני״) ובדומה גם *xáraǵt imn albāb* (AM02) (״יצאתי מן הדלת״) (לדוגמאות נוספות ולתוספת תנועת העזר ראה §ח.3.3. מס׳ ii; §ח.20.1. מס׳ iii). נדגיש, כי אלומורפים אלה אינם מחייבים אך רגילים מאוד בדיבור השוטף.

ב.3.3. הופעת תנועות חדשות

ככלל, עיצורים גרוניים אינם משפיעים בלהגים התימניים על מבנה ההברה (התופעה הידועה כ״תסמונת הקפה״), אולם בטקסטים הופיעו עדויות אקראיות להופעת תנועות חדשות בנוכחותו של עיצור גרוני, באופן המשפיע על מבנה ההברות של התיבה. אלה תועדו בעיקר בצורות שמניות דוגמת *wáḥadih* (AS01) (״לבדו״)[165].

---

[165] לצד אלה נזכיר הופעת תנועת העזר *a* בפירוק צרורות סופיים הכוללים עיצור גרוני: *ahal* (AS04) (״משפחה״) או *laḥam* (SQ03) (״בשר״) (§ב.1.4.ב.).

ב.4. צרורות עיצורים ותנועות עזר

ב.1.4. צרורות של שני עיצורים

ב.1.4.א. צרור תחילי של שני עיצורים

המערכת הפונולוגית היציבה של הלהגים הנדונים מגלה כאמור (§ב.3.) שמרנות רבה ביחס למבנה ההברה. המשך קיומן של תנועות קצרות גם בהברות פתוחות ובלתי מוטעמות מונע במקרים רבים את היווצרותם של צרורות תחיליים, ואלה אינם חלק מן המערכת הלשונית הרגילה. השמטה של תנועת ההברה הראשונה תועדה בכל זאת במקרים הבאים:

- השמטת התנועה בין שני עיצורי השורש הראשונים, דוגמת *lbisna* (SQ03) (״לבשנו״) או *ḥmāri* (AM01) (״חמורי״) קשורה ככל הנראה בהרכב העיצורים שבצרור ולא במערכת המורפו-פונמית של הלהג (ראה §ב.3.4.).
- תנועת ההברה הראשונה עשויה להישמט בתיבות המצויות במעמד פוסט ווקאלי, כמו בדוגמאות *ana dxalt* (HD03) (״אני נכנסתי״) או *ṣala-xtih* (HD05) (״אצל אחותו״) (ראה §ב.3.2.1.).
- צרור תחילי מתקיים בפי חלק מן המסרנים בפרדיגמת הנטייה של המילית *ma*^{c}, אשר הגויה ללא תנועה בעת הצטרפות הכינויים, כמו בדוגמאות *m*^{c}*iš* (״איתךְ״) או *m*^{c}*āha* (״איתה״) (§ח.1.19.).

ב.1.4.ב. צרור סופי של שני עיצורים

i. צרורות סופיים מפורקים בדרך כלל באמצעות תנועת עזר. על פי רוב תנועת העזר היא *i*, אולם במקרה שאחד מעיצורי הצרור הסופי הוא עיצור גרוני עשויה תנועת העזר להיות *a*, ובתנאי שהתנועה הקודמת בתיבה גם היא *a*[166]. להלן דוגמאות אחדות לפירוק הצרור הרגיל באמצעות *i*, ולפירוק באמצעות תנועת העזר החלופית *a*:

	-CC > -CaC		**-CC > -CiC**
משפחה	CA *ᵓahl* > JṢ *áhal* (AS04 SG03)	לחם	CA *xubz* > JṢ *xúbiz* (SQ03)
ים	CA *baḥr* > JṢ *báḥar* (NG16)	חמאה	CA *samn* > JṢ *sámin* (AS05 HD)
שיער	CA *ša*^{c}*r* > JṢ *šá*^{c}*ar* (AS01)	גיס	CA *ṣihr* > JṢ *ṣíhir* (AM AS01)
חודש	CA *šahr* > JṢ *šáhar* (AM01 HD03 SG03)	חודש	CA *šahr* > JṢ *šáhir* (SW01)
נ הג	CA *šar*^{c} > JṢ *šára*^{c} (SQ03)	קליפות הקפה	CA *qišr* > JṢ *gíšir* (AM01 HD01)
בשר	CA *laḥm* > JṢ *láḥam* (SQ03)	מחסנית	CA *qarn* > JṢ *gárin* (AM04)

---

[166] הדוגמא *šahir~šahar* בלוח שלהלן מעידה, שהשפעת העיצור הגרוני בהקשר זה אופציונאלית ואיננה קבועה.

ii. עיצור "כהה" (*x ġ g k*) בצרור עשוי "לצבוע" את תנועת העזר, המופיעה במקרים אלה כ-*u*, למשל *ukul* (AS) ("אוכל"), *šukur* (NG) ("הודיה") או *ḥukum* (BT) ("משפט, דין")[167].

iii. תנועת העזר איננה הופכת חלק מהמערכת הפונולוגית של המילה, והיא איננה יכולה לשאת הטעמה רגולרית או אי-רגולרית. הטעם יחול איפוא במקרים אלה תמיד בהברה הראשונה, כפי שהודגם בלוח שלעיל.

iv. מאחר שתנועת העזר איננה בבחינת מהות פונמית עצמאית, נמצא שהיא נשמטת בעת הצטרפות הכינויים. הדבר מתאפשר ממילא בהצטרפות כינויים הפותחים בתנועה (§§ו.5.2.1-11.6.2.1), ומתאפשר גם בהצטרפותם של כינויי המדבר, המדברים והנוכחים, אשר בבואם אחרי הרצף *v*CC מחייבים תוספת *a* לפניהם (§§ו.1.2.1.1-ו.2.2.1.1.). לעומת זאת, תנועת העזר מתקיימת (או מוכנסת מחדש) בעת הצטרפות כינויי הנסתרת והנסתרים (להוציא אחרי מכפל, ראה §§ו.3.2.1.-ו.4.2.1.1.). להלן דוגמאות אחדות להצטרפות הכינויים השונים אחרי צרור סופי:

-vCC +(v)ha / (v)him		**-vCC + ani / ana / akum**		**-vCC + i/ih/ik/**	
משפחתה	*áhal > áhalha* (SQ03)	פנינו	*waǵih > waǵhana* (SW01)	שכלי	*^{c}agil > ^{c}agli* (AM02)
שמה	*ísim > ísimha* (SQ03)	עבודתכם	*šuġul > šuġlakum* (SW01)	גבו	*ḏáhar > ḏáhrih* (AM02)
לבדם	*waḥad- > waḥadhim* (AM09)	לפנינו	*gabil > gablana* (AM10)	גיסך	*ṣihir > ṣihrik*[168] (AS01)

v. צרור סופי איננו מפורק כאשר הוא מורכב מעיצור כפול (II=III), כמו למשל *kull* (HD) ("כֹל"), *asidd* (AS) ("אתווך"), *^{c}amm* (SQ) ("דוד") או *šigg* (SQ) ("קצה").

vi. צרור סופי של שני עיצורים עשוי להיווצר כתוצאה מהשמטת תנועת ההברה הסופית, בתיבות הבאות במעמד פרה ווקאלי, כמו בדוגמא *Yū́sf axū́y* ("יוסף אחי") ובאחרות שנזכרו לעיל (§ב.3.2.2.).

vii. צרורות סופיים עשויים להתקיים ללא פירוק במקרים שבהם הרכב העיצורים מאפשר זאת, ובייחוד כאשר הצרור כולל עיצור למנ"ר, כמו בדוגמאות *ġurz* (AM) ("צמה"), *sarg* (HD) ("גניבה"), *kalb* (AS) ("כלב") או *^{c}ilb* (AMhod) ("שיזף") (§ב.4.3.)[169].

viii. לגבי הנטייה לפרק צרורות במצבי הפסק ראה §ג.5.2.

---

[167] צרורות מפורקים מסוגו של *xubz>xubiz* מלמדים, כי הגורם להופעת תנועת העזר *u* הוא העיצור הכהה, ואינו קשור בהידמות לתנועה הקודמת בתיבה (התופעה שתוארה כ- *itbā^c*). ראה בעניין זה גם §ג.6.2.

[168] לכינוי החריג *ik*- (לעומת *ak*- השכיח) ראה §ו.1.2.6.

[169] גם באיזורים אחרים בתימן נמצא שצרורות סופיים מתקיימים כאשר אחד משני העיצורים בצרור הוא אחד מעיצורי למנ"ר (יאסטרו/ג'בלה עמ' 25,; בהנשטדט/צעדה עמ' 16).

ב.2.4. צרורות של שלושה עיצורים או יותר

ב.2.4.א. צרור של שלושה עיצורים במסגרת מילה אחת (צרור פנימי)

בזכות יציבותן של התנועות הקצרות (§ב.1.3.), נמצא שצרורות של שלושה עיצורים במסגרת מילה אחת אינם נוצרים לעיתים קרובות. צרורות משולשים תועדו בכל זאת במקרים הבאים:

i. *צרורות משולשים נהגים ללא תנועת עזר בפעלים מסויימים מן הבניינים VIII ו- X, כמו למשל (HD01) yísthi ("יתבייש") או (AM, SG03) afthanna ("נהננו") (ראה §§ה.4.2.-ה.5.2.).*

ii. *צרורות פנימיים עשויים להתקיים במקרים שבהם הרכב עיצורי הצרור מאפשר את הגייתו ברצף (§ב.3.4.), כמו למשל (AM01) ġu**rzh**a ("צמתה") או (BW02) u**xtk**um ("אחותכם").*

iii. *צרור של שלושה עיצורים עשוי להיווצר במסגרת מילה אחת, כאשר היא מסתיימת ברצף CCvC- ונמצאת במעמד פרה ווקאלי, המאפשר את השמטת התנועה בהברתה הסופית (§ב.2.2.3.). במקרים אלה יפורק הצרור על ידי הכנסת תנועת עזר בין העיצור הראשון לשני[170], כמו בדוגמא ni^{c}zim + alGuds > *ni^{c}zm alGuds > ni^{c}ízm alGuds (NG02) ("נעלה לישראל").*

*באותו האופן, הצטרפות צורן הריבוי השלם īn לתיבה המסתיימת ברצף CCvC- (כמו למשל: mislim) מעמידה את תיבת הבסיס במעמד פרה-ווקאלי, מאפשרת את השמטת התנועה (*mislmīn) וגוררת לעיתים פירוק של הצרור באמצעות תנועת עזר: (NG02) mislim+īn > *mislmīn > misilmīn ("מוסלמים").*

ב.2.4.ב. צרור של שלושה או ארבעה עיצורים במילים מצטרפות (צרור חיצוני)

i. *כמו במקרים אחרים (ראה למשל §ד.1.1.3. או §ח.1.) אנו עדים לנטייה לשמור על צורות הבסיס תוך הכנסת שינויים מינימליים במבנה היסודי של כל אחת מן הצורות. לפיכך נמצא, כי תנועת העזר מוכנסת תמיד בין שתי צורות היסוד המצטרפות, באופן בלתי תלוי במיקומה היחסי בין עיצורי הצרור, ומבלי לשנות את המבנה היסודי של כל אחת מהתיבות המצטרפות.*

תנועת העזר עשויה איפוא לפרק צרור משולש לשני עיצורים + עיצור אחד (דגם CC+C), או לעיצור בודד + שניים (דגם C+CC). צרורות מרובעים יפורקו לשני זוגות של עיצורים (דגם CC+CC). להלן הדוגמאות:

---

[170] *פישר/הברות עמ' 68-70 מציע לחלק את הלהגים הערביים לשני טיפוסים בהתאם למקום פירוקו של צרור בן שלושה עיצורים: טיפוס 1:*

CC+C > CC *i*C

כמו ש...	*zayy + mā > zayy imā (RZ01)*
אצל סבי	*^{c}ind + ǵaddi > ^{c}ind iǵaddi (RZ01)*
חצי פרוטה	*nuṣṣ + bugšah > nuṣṣ ibugšah (AS04)*
לחם לבן	*gurṣ + rūti > gurṣ irūti (HD03)*
אמרתי לאחותי	*gult + l + uxti > gult iluxti (HD01)*
אתווך ביניכם	*asidd + bēnakum > asidd ibēnakum (AS01)*

C+CC > C *i*CC[171]

התחתן איתה	*tzawwaǵ + b + ha > tzawwáǵ ibhá (AS01)*
שני כלבים	*iṯnēn + klāb > iṯnēn iklāb (BW02)*
צריך לקחת אותם	*lāzim + nšillhim > lāzim inšillhim (SW01)*
הלך בזמן [מסויים]	*saráḥ+ b + ḥīn > sáraḥ ib-ḥīn (AM06)*
אחד [מביא] דורה	*wāḥid + ḏrah > wāḥid iḏrah (NG14)*
המשיך להתבונן	*ga^{c}ád + mṭannib > ga^{c}ád imṭannib (AS01)*
את רוצה שנלך	*wuddiš + nsīr > wuddiš insīr (AM01)*

CC+CC > CC *i*CC

כל הכסף שלנו	*kull + flūs > kull iflūsana (NG02)*
הלכתי איתו	*sirt + m^{c}ih > sirt im^{c}ih (SQ03)*
התחתנתי עם ערבי	*(i)tzawwaǵt + b + ^{c}arabi > zzawwaǵt ib^{c}arabi*[172] *(BT07)*
יצאתי וכבר אני	*xaraǵt + gid + ana > xaraǵt igd-aná*[173] *(AM02)*
יצאתי מן הדלת	*xaraǵt + min > xáraǵt imn albāb (AM02)*
הריתי את [הילדה ה]זאת	*ḥibilt + b + tih > ḥibilt ib-tih (GR04)*

ii. כמו צרורות משולשים ומרובעים "פנימיים" (§ב.2.4.א. מס' ii) גם צרורות משולשים "חיצוניים" עשויים להתקיים ללא פירוק, במקרים שבהם הרכב העיצורים מאפשר זאת (§ב.2.3.4.), כפי שאמנם נהגה בדוגמאות *li**bs bl**ādana* (SQ03) ("לבוש ארצנו"), *^{c}**ašr sn**īn* (RZ01) ("עשר שנים") או *araggi^{c} **m**^{c}ih* (SQ03) ("אתפור איתו").

iii. צרורות נוצרים בעת הצטרפות כינויים הפותחים בעיצור לתיבות המסתיימות ב -CC/-v̄C (§ו.2.1.), וכן בהצטרפות מילית הפותחת בעיצור לתיבה המסתיימת בצרור (§ח.1.).

תנועת עזר בין העיצור השני לשלישי (לדוגמא: קהיר); טיפוס 2: תנועת עזר בין העיצור הראשון לשני (לדוגמא: ירושלים).

[171] להשמטת תנועת ההברה הראשונה בתיבה השנייה, היוצרת את הצרור התחילי, ראה §ב.1.5.1. מס' iv.

[172] לאסימילציה zz<tz ראה §ב.1.4.1. מס' i.

[173] לאלומורף gid > igd ראה §ח.3.3. מס' ii.

ב.4.2.ג. עיצור כפול בצרור של שלושה עיצורים

בהמשך להתרופפות הכללית של המכפל בלהגים התימניים (§ב.1.3.), נמצא שעיצור כפול בצרור של שלושה עיצורים הגוי למעשה כאילו היה אחד, והצרור המשולש הגוי כאילו היה צרור כפול, שאינו מחייב הכנסת תנועת עזר, כמו בדוגמאות *innhim* (HD01) (״הרי הם״) או *kullhim* (NG12) (״כולם״). ממצאים דומים תועדו באיזורים שונים בחצי האי, ובכללם בלהג של הדואסיר[174].

ב.4.3. צרורות מותרים

נוכחות עיצור למנ״ר עשויה לאפשר הגיית רצף עיצורים ללא תנועה, במסגרת שני מהלכים פונולוגיים שונים: 1) השלת תנועות קצרות במקום שבו צפוי השתמרות לפי כללי הלהג; או 2) הימנעות מהכנסת תנועת עזר במקום שבו היא צפויה[175]. בנוסף זוהו בלהג מספר צירופי עיצורים, שאינם כוללים בהכרח עיצור למנ״ר אך הצטרפותם אלה לאלה היא בבחינת ״רצף מותר״, המאפשר גם הוא את אחד משני המהלכים הפונולוגיים הנזכרים (§ב.4.3.3. להלן).

ב.4.3.1. השלת תנועה קצרה בנוכחות עיצור למנ״ר

i. בקורפוס נקרו כמה עשרות צורות שבהם נשמטה התנועה הקצרה במקום שבו היתה צפויה להתקיים על פי כללי הלהג. השמטת התנועה מתאפשרת בנסיבות אלה הודות לנוכחותו של אחד מעיצורי למנ״ר. נדגיש, כי אף אחת מצורות אלה לא תועדה במעמד פוסט ווקאלי שעשוי היה להסביר את ההשמטה (§ב.3.2.1.), ולחלקן נרשמו בטקסטים מקבילות רווחות ורגילות מהן, שבהן משתמרת התנועה הקצרה ואינה נושלת (למשל: *ḏirah* לצד *ḏrah* או *sinīn* לצד *snīn*):

	r	
דרך	ṭarīg > ṭrīg (SQ)	ṭr
דורה	ḏirah > ḏrah (NG02)	ḏr
התקרבתי	garibt > gribt (RZ01)	gr
הקופים	ribāḥ> ar**rb**āḥ(HD03)	rb
עפר	turāb > trāb (AS SG SW HD)	tr
	n	
נאמר	nigūl > *ngūl > ingūl (NG13)	ng
שנים	*sinīn >snīn (AS04)	sn
שכחתי	nisīt > *nsīt > insīt (AM BT)	ns
הנמרים	nimārah > annmārah (AS04)	nm

	l	
הכלבים	*alkilāb > al**kl**āb (HD03)	kl
יושבים	ǵilūs > *ǵlūs > iǵlūs (NG13)	ǵ l
התנמנם	luġub > lġub (AM)	lġ
לבשנו	labisna > lbisna (SQ03)	lb
עלינו	ṭali^{c}na > ṭli^{c}na (AS) (NG16)	ṭl
	m	
חמורי	ḥimār > ḥmāri (AM01)	ḥ m
תפסתי	misikt > *msikt > imsikt (AM06)	ms
בלעתי	miġiṭt > mġitt (AM)	mġ

---

[174] ג׳והנסטון/מזרח ערב עמ׳ 27, 45; ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 89.

[175] השווה מעמדים בלהגים אחרים (ובשפות אחרות). בלהגי צפון א״י, רצפים הכוללים אחד מעיצורי למנ״ר אינם מפורקים, או מפורקים לעיתים רחוקות, או ״מפורקים על ידי תנועה קצרה במיוחד שהיא כל-כך קרובה לאפס שאין צורך לסמנה״ (בלנק/דרוזים-ב עמ׳ 75).

ii. בדוגמאות שלעיל נשמטת התנועה הקצרה שבין שני עיצורי השורש הראשונים. נעיר כי במסגרת ההטעמה הרגולרית תנועה זו אינה מוטעמת (§ד.1.3.).

iii. דוגמאות הפועל הפותחות בצרור מזכירות צורות בלהגים ערביים אחרים, המדוברים בתימן ובדרום סעודיה. אולם דמיון זה הוא פורמאלי בלבד, משום שבניתוח המערכת הפונולוגית הכללית של הלהג הן תוצרים של תופעות שונות: להגי מרכז התהאמה מאופיינים בבירור בהשמטה של תנועת *a* שבין פה״פ ועה״פ בעבר[176]; במערכת הפועל של להגי מזרח תימן תועדה השמטה של תנועת פה״פ והכנסת תנועת עזר לפני פה״פ[177]; בנאת המדבר אלקטיף (al-Qaṭīf) שבסעודיה מדובר להג הדומה במאפיינים רבים ללהגים הנדונים, ובו משקל *fᶜil*(*ᵓi*)הוא הרפלקס הרגיל של *faᶜila* ההסטורי (בלהג זה תועדו צורות דוגמת *smiᶜ* ו-*šrob*)[178]. על רקע זה נחזור ונבהיר, כי בלהגים הנדונים כאן אין ההשמטה אופיינית, אלא נרשמה כתופעה אקראית ובלתי קבועה, הקשורה בנוכחותו של עיצור למנ״ר.

iv. השמטת תנועת ההברה הראשונה של התיבה עשויה להוביל גם ליצירת רצף של שלושה עיצורים או יותר, כאשר המילה הקודמת ברצף הדיבור מסתיימת בעיצור בודד או כפול. במקרים אלה מפורקים הצרורות באמצעות תנועת עזר, בהתאם לכללי הפירוק בעת הצטרפות מילים (§ב.2.4.ב.). כך למשל בדוגמאות *ant insīt* (BT) (״אתה שכחת״); *yōm ismiᶜt* (AM02) (״כאשר שמעתי״) וכן *iḏin iḥmāri* (AM01) (״אזן חמורי״).

v. באותו האופן מאפשרת (אך לא מחייבת) נוכחותו של עיצור למנ״ר את השמטת התנועה אחרי הרצפים *v*CC- או *v̄*C- בהברה פוסט טונית, בניגוד לצפוי בלשון זו (§ב.1.3.ב.2.). ההשמטה האופציונאלית עולה בבירור מתוך הדוגמא *yiᶜaṭṭrūha* (״מבשמים אותה״) המופיעה ברצף אחד עם פעלים אחרים באותו המשקל, שבהם לא נרשמה השמטה: *yikaffinūha w yᶜaṭṭrūha w ykaḥḥilūha* (HD06) (״עוטפים אותה בתכריכים, מבשמים אותה ומאפרים אותה״).

ב.2.3.4. הימנעות מפירוק צרור בנוכחות עיצור למנ״ר

נוכחות עיצורי למנ״ר[179] עשויה לאפשר הגייה של צרורות של שניים, שלושה או ארבעה עיצורים ללא תנועה, גם במקומות שבהם צפוי פירוק של הצרור (§ב.1.4.2-.). רצף עיצורים מסוג זה עשוי להיווצר גם בעת הצטרפות מילים:

---

[176] גרינמן/תהאמה עמ׳ 57; פרוצ׳זקה/זביד עמ׳ 60. ראה ההשלכות של כלל זה על בסיסי הבניין השמיני בהמשך §ה.3.3.2.

[177] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 30. על סמך הדוגמאות הבודדות המצוטטות קשה לקבוע מהן נסיבות ההשלה ו/או אם זהו דגם הנטייה הקבוע של פעלים אלה, ובכל זאת נעיר, כי דוגמאות הפועל (אך לא דוגמאות השם) הנדונות בסעיף זה נרשמו **באיזורי השוליים המזרחיים** של הפרובינציה: בנג׳ראן באמלח ובברט.

[178] פרוצ׳זקה/אלקטיף עמ׳ 65. לעומת זאת, בסיס הנטייה *fᶜul/fᶜil* המופיע בטקסטים של אאל מורה נראה קשור במעמד פוסט ווקאלי. ראה למשל *wilā srahaw* אצל אינגהאם/מורה, טקסט 1 עמ׳ 102.

[179] בלהג של הדואסיר נהגים צרורות משולשים כאשר העיצור השלישי הוא ליקווידי (ג׳הונסטון/דוסירי-ב, עמ׳ 90).

CC

ילד	wald (HD)	ld
מלח	milḥ (AM)	l ḥ
מלחמה	ḥarb (SW)	rb

CCC

צמתה	ġu**rzh**a (AM01)	rzh
אצלם	^{c}**indh**im (RZ04)	ndh

CC C / C CC

נלך להשתין	n i s ī**r** **n**^{c}anḏ̣ir (SQ03)	rn^{c}
עשר שנים	^{c}a**šr** **sn**īn (RZ01)	šrsn
אתפור איתו	araggi^{c} **m**^{c}ih (SQ03)	^{c}m^{c}

ב.3.3.4. רצפים מותרים ללא עיצור למנ״ר

i. צירופי עיצורים מסויימים מאפשרים הימנעות מפירוק צרור או השמטה של תנועה באופן היוצר צרור, בנסיבות שאינן צפויות על פי כללי הלהג. העדר התנועה בנסיבות אלה אינו קשור בתכונותיו הפונולוגיות של עיצור זה או אחר בתוך הרצף. נראה, כי דווקא הפער בין התכונות הפונולוגיות המובחנות של כל אחד מן העיצורים הוא המאפשר את הגייתם ברצף גם בהעדר תנועה ביניהם. ברצף המתקבל עשויה להישמט כל אחת משלוש התנועות הקצרות:

צרור סופי		
כבד	kabd (AM)	bd
גג	sagf (AM)	gf
פה	ligf (AM)	
לבוש	libs (AM SQ)	bs
גרוע	zift (AS)	ft
שבוע	wa^{c}d (HD)	^{c}d
חלון	lahǵ (SQ)	h ǵ

צרור תחילי		
תתקרב	tigārib > tgārib (AS04)	tg
כְּת ב=קמֵע	kitāb > ktāb (AS06)	kt
כתבתי	katabt > ktabt (BT)	
הרבה	kaṯīr > kṯīr (SQ NG RZ)	kṯ
ברית מילה	xitān > xtān (AMhod)	xt
קל	xafīf> xfīf (NG01)	xf
עבדה	šigyat > šgiyat (AM)	šg
תניק	tbazzi (NG14)	tb
נישא	tzawwaǵ (AS01)	tz
קָדַם	sbig (AM01)	sb

ii. הצירופים המאפשרים את הגיית הצרור ללא תנועה רבים אך לא בלתי מוגבלים. מן הדוגמאות ניתן לגזור שני קווים פונולוגיים, המשותפים למרבית הצמדים הנזכרים:

- הגיית הצרור קלה יותר כאשר אחד מהעיצורים הוא הגה אחורי (ḥ g k h) והעיצור האחר (לפניו או אחריו) הוא הגה קדמי, שפתי או שיני (b d t s š f).
- הצירוף של b עם t/d (§ב.3.1.1.) או של כל אחד מהם עם עיצור חוכך מאפשר הגיית עיצורים ברצף.

iii. בלשון הדואסיר, הקרובה ללשון הנחקרת מבחינות רבות (§א.1. מס׳ iii), מציגים רוב הפעלים וריאנט מקוצר המופיע כשהמילה הקודמת לו מסתיימת בתנועה. אולם לצד אלה מתקיימת בלשון הדואסיר קבוצה מובחנת של פעלים, הפותחים בצרור גם שלא במעמד פוסט ווקאלי. הקשר היחידי שנמצא בין הפעלים הפותחים בצרור אלה הוא שבכולם העיצור הראשון הוא הגה אחורי (h , ḥ או x) והעיצור השני הוא הגה שיני (s,z,t,d) או או אחד מעיצורי למנ״ר[180]. ברור למדי, כי המכנה המשותף שהוצע לעיל - דהיינו רצף של הגה קדמי והגה אחורי - תקף גם לגבי קבוצות אלה.

---

[180] ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 252. הרכב העיצורים המאפשר את ההשמטה בלשון הדואסיר שונה מזה המתואר כאן, אך נוכחות עיצורי למנ״ר בולטת גם כאן, ולצידם גם כמה מן החוככים שנזכרו.

פרק ג: תופעות הפסק

ההבחנה הצורנית בין מילים בנסיבות של הקשר והפסק היא ממאפייניה הידועים של הערבית הקלאסית, אך היא נעדרת מרובם המכריע של להגים הערביים המודרנים. צורות הפסק השתמרו בכמה להגים מטיפוס כפרי, ומאז המחצית השנייה של המאה העשרים תועדו בלהגים לבנונים מסוימים, ומאוחר יותר גם בסוריה, בצפון ארץ ישראל, בנגב, במצרים ובדיאלקטים הכפריים של מאלטה[180]. תיעודן של תופעות ההפסק בלהגים המודרנים מאשש את ההנחה, שההפסק העתיק היה אמנם תופעה לשונית חיה וחיונית, ולא אוסף כללים ספרותיים מלאכותיים[181].

תופעות הפסק רגילות מאוד גם בלהגים תימניים, ומשמשות סימן היכר מובהק לדוברים מאיזורים אלה[182]. בספרות המחקרית ניתן למצוא אזכורים נקודתיים לנסיבות הפסק, שבהן חלים שינויים צורניים ביחס לצורות ההקשר, כמו הופעת המזה אחרי ā, מימוש ארוך של תנועה סופית, דיפתונגיזציה של תנועה סופית ושינוי במקומו של הטעם[183], וגם בלשון העולים מן הצפון נשתמרה אבחנה בין צורות הקשר והפסק כתופעה חיה בדיבור. אמנם, הכלים הצורניים המבחינים בין צורות ההקשר וההפסק בלשון העולים אינם זהים באופן מלא לאלה שתוארו ביחס ללשון העתיקה (ראה §ג.1. להלן), אך בכל זאת נראה, כי עקרונות היסוד של ההפסק הערבי חלים במידה רבה גם על צורות ההפסק בלשונם של העולים.

אף שהופעת צורות ההפסק בלשון העולים איננה קבועה ושיטתית, נמצא שנוכחותן בלשון החיה מורגשת, והן ניכרות בששה שינויים החלים בהן ביחס לצורות ההקשר. כך, רגילות למדי במצבי הפסק תופעות של אבדן הקוליות (§ג.2.1.) ושל היאלמות h סופית (§ג.2.2.), אשר נטתה דווקא להתוסף בנסיבות דומות בערבית העתיקה. תופעות הפסק אחרות מעידות על הצורך להאריך את ההברה הסופית המצויה במעמד של הפסק, המתמלא באמצעות תוספת המזה (§ג.2.3.א.); באמצעות תוספת של חצי תנועה (§ג.2.3.ב.) או באמצעות חזרה לדיפתונג ההסטורי (§ג.2.3.ג.). עוד זוהתה במצבי הפסק אמאלה בלתי סדירה של התנועה הסופית (§ג.2.4.), וכן נטייה לפרק צרורות סופיים (§ג.2.5.) ולשנות את מקומו של הטעם (§ג.2.6.).

---

[180] פלש/זחלה; פלש/שחים; פלש/דיאלקטים עמ' 314-315; ווידיך/כפרים; ח'לפאללה/צעיד; בהנשטדט ווידיך/מצרים כרך 2' מפות 38-44; בלנק/הפסק מוכיח שהתניית ההפסק התקיימה גם בלהג של קהיר ונעלמה ממנו רק לקראת סוף המאה ה-19, כאשר הוחלה צורת ההקשר גם על נסיבות ההפסק; בורג/הפסק.

[181] ראה הערה ברוח זו אצל פלש/שחים עמ' 372.

[182] יאסטרו/צנעא עמ' 294-295;

[183] ראה בהנשטדט/מזרח עמ' 29; דים/סקיצות עמ' 24; ווטסון/תחביר עמ' 10; יאסטרו/צנעא עמ' 294; נעים-סנברהטעמה עמ' 84; השווה גם ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 260.

ג.1. צורות ההפסק בערבית העתיקה

את תופעות ההפסק נהוג להציג ביחס לצורות ההקשר, מתוך סקירת השינויים החלים בצורות השונות בהופיען לפני הפסקה בדיבור[184]. דרך אחרת נקטו המדקדקים הערביים, שהציגו ארבע צורות הפסק הניכרות בהברות הסופיות שלהן: الإسكان, الإشمام, الروم ו- التضعيف[185]. למעשה נמצא, כי כל הארבע אינן אלא וריאציות של עקרון יסוד אחד: מערכת ההפסק של הערבית העתיקה איננה מאפשרת קיומה של הברה סופית קצרה. ההברה הסופית בנסיבות ההפסק היא תמיד ארוכה, בין אם היא סגורה או מסתיימת בתנועה ארוכה[186]. יתרה מכך, מאחר שהערבית הקלאסית איננה מציגה רובד התפתחותי אחיד, יתכן מאוד שתיאורי המדקדקים מתייחסים לדרכי ביטוי שונות של נסיבות ההפסק, שמקורן איננו בהכרח באותו הדיאלקט ובאותו הזמן[187].

מתוך העקרון היסודי, המונע קיומן של תנועות סופיות קצרות במצבי הפסק, נגזרו הביטויים הצורניים המבחינים את צורות ההפסק ממקבילותיהן במצבי ההקשר:

- עיצורים קוליים הסוגרים את ההברה הסופית נאטמים;
- ההבחנה בין תנועות סופיות מתבטלת;
- הברות סופיות פתוחות נסגרות על ידי *w* או *y*, ובמקרים אחרים על ידי ᵓ או *h*;
- סיומות תנווין הגויות תוך אינפוף[188].

על תיאור זה יש להוסיף את האמאלה הסופית כתופעת הפסק, שיש לה ככל הנראה שורשים עתיקים[189]. גם הופעת *h* בנסיבות של הפסק אפיינה את הערבית העתיקה, ובייחוד בצורות שבהן נמנעה השמטתה של תנועה סופית קצרה, כמו במקרים של צורות חד-הברתיות, במקרים שההשמטה מובילה ליצירת צרור סופי או במקרים שההשמטה יוצרת אי בהירות לכסיקלית. ועוד נמסר, כי בסיומות הפועל מגזרת ל״י נוטה התנועה הסופית להשתמר ולהופיע בסיומת *h*, אך תועדו גם צורות שבהם נשמטת התנועה הסופית[190].

---

[184] בדרך זו זוהו בכתבי מדקדקים שונים עד 13 תופעות הפסק שונות, ראה: האוול/דקדוק חלק iv (כרך 6) עמ׳ 775.

[185] ראה החלוקה של זמח׳שרי אצל בירקלנד/הפסק עמ׳ 7.

[186] בירקלנד/הפסק עמ׳ 8, 27; פישר/הברות עמ׳ 47, 52. מסיבה זו נספרות כל הברות ההפסק בשירה הקלאסית כארוכות.

[187] בירקלנד/הפסק עמ׳ 7, 30-31.

[188] פישר/הברות עמ׳ 47-49 מתאר שלבי התפתחות עוקבים של צורות ההפסק, שבראשיתם הופך האלמנט ההברתי האחרון של התיבה לאטום אך עדיין הגוי במלואו, ואחר כך מופחת גם ההיגוי בנסיבות ההפסק.

[189] לפי סיבוויה היתה האמאלה של כינוי גוף המדברים תופעה נפוצה בדיאלקטים של תמים, וגם בפי דוברים מקיס ומאסד. הוא מציין, כי דוברים מסויימים הגו את כינויי הנסתרת והמדברים באמאלה רק במצבי הפסק. ראה: לוין/אמאלה עמ׳ 27; וכן בלנק/הפסק עמ׳ 377.

[190] בירקלנד/הפסק עמ׳ 33-35.

ג.2. תופעות הפסק בלהגים התימניים ובלשון העולים

על רקע תופעות ההפסק שאיפיינו את הערבית העתיקה מסתמנים מאפייני ההפסק בלהגים הנדונים כאן: מחד, ביטויי ההפסק בלשון העולים אינם זהים לאלה שתוארו של הערבית העתיקה; מאידך, בולט בדמיונו עקרון היסוד המשותף לשתי הלשונות: הנטייה להימנע מהגיית הברות סופיות קצרות בנסיבות של הפסק. תופעות ההפסק שזוהו בטקסטים יתוארו איפוא הן במישור הסינכרוני, תוך בחינה צורנית של היחס בינן ובין צורות ההקשר המקבילות להן, והן במישור הדיאכרוני, מתוך זיקה לתופעות קרובות של הערבית העתיקה.

בשאלונים ישירים, שבהם מתבקשים המסרנים להגות צורות מבודדות על מנת לאפשר לחוקר רישום מדוייק, מתקבלות לעיתים קרובות דווקא צורות הפסק. יתכן, שחלק מן התנועות הארוכות המופיעות בספרות המחקר נרשמו בדרך זו. לעומת זאת, עבודה זו מתבססת בראש ובראשונה על טקסטים רצופים שהוקלטו בנסיבות טבעיות, ובהם מרבית התנועות הסופיות ההגויות במצבי הקשר הן קצרות (להוציא תיבות חד הברתיות וסיומות אחדות הגזורות משורשי ל״ו או ל״א, §ב.2.2.). בנסיבות ההפסק מצטרף אל התנועה הסופית אלמנט המאריך את ההברה או סוגר אותה (§ג.3.2.), אך לא בהכרח מושך אליה את הטעם (§ד.1, §ג.6.2.).

מאחר שההפסק הוא תופעה הקשורה בתודעתם של הדוברים, נמצא שיש בו אלמנט ניכר של יחסיות: מידת ההפסקה בדיבור נתפשת באופן שונה על ידי דוברים שונים בהקשרים שונים, וגוררת מידות משתנות של השפעה. לפיכך נדגיש, כי הופעתן של תופעות ההפסק בפי העולים איננה שיטתית, אלא התופעות השונות נקרות בטקסטים בתדירות המשתנה מדובר לדובר, וקשורות גם בקצב הדיבור שלו, באינטונציה של דבריו ובמידת הרגש הנלווית להם[191]. להלן יפורטו כמה שינויים העשויים לחול בצורתה הפורמלית של התיבה הקודמת לרגע ההפסק.

ג.1.2. אבדן קוליות

בדומה לתופעה המתוארת בערבית העתיקה (§ג.1.), גם בלשון העולים נוטים הגיים קוליים לאבד את תכונת הקוליות שלהם בסוף מילה במעמד של הפסק. היאטמות ההגיים ניכרת במיוחד בעיצורים *b*, *ǵ*, *d* ו-*g*, אך תועדה גם בהגיים אחרים[192]. אותם ההגיים נוטים לאבד את קוליותם (או: להופיע בוריאנט אטום) גם בנסיבות של מכפל, ראה: §ב.3.1. מס׳ ii. להלן דוגמאות אחדות להיגוי האטום בהפסק:

עצי הסקה	*ḥaṭab > ḥaṭab̥# (HD)*	עמד	*sannab > sannab̥# (BW03)*
גנבים	*sarag > sárag# (SQ09)*	תינשא	*titzawaǵ > titzawwaǵ# (NG04)*
פרנסה	*rizg > rizg# (AS02)*	רוח	*nōd > nōd̥# (SQ03)*

---

[191] אף שהדבר לא נבדק סטטיסטית, נדמה לי כי תופעות הפסק - שמטבען אינן קבועות בלהגים אלה - שכיחות עוד פחות בנסיבות של דיבור מהיר.

[192] במקרים שבהם ישנה מקבילה אטומה להגה הקולי הנאטם בהפסק ממשיכה ההבחנה בין השניים להתקיים תודות לתכונת לשון אחרת המבחינה ביניהם. במילים אחרות, הגה קולי הנאטם בהפסק איננו מזדהה עם ההגה האטום המקביל לו (ראה §ב.1.2.א.1. מס׳ ii).

ג.2.2. היאלמות *h*

i. הרפלקס של סיומת הנקבה הקלאסית הגוי בלהגים הנדונים כ-*ah* בכל מצבי ההקשר (§ב.1.2.1.). היגוי זה מקביל להיגוי הקלאסי של הסיומת במצבי הפסק[193], אולם מפי העולים תועד מצב הפוך: דווקא במצבי הפסק עשויה ה-*h* הסופית להיאלם, ולהותיר את ההברה הסופית פתוחה. היאלמות *h* בנסיבות של הפסק רגילה למדי בסיומת הנקבה *ah*-, אך תועדה גם בכינוי החבור לנסתר (ראה דוגמאות להלן וכן §ו.5.2.1.). בטקסטים הקפדתי בכל זאת לסמנה (בסוגריים), מאחר שאף שאיננה הגויה ברי כי היא מתקיימת במישור המורפולוגי של הלהג. ראה הדוגמאות הבאות:

◆ והם תפסו אותו. השדים תפסו אותו שלא ישחט	*w him gibḏ̣ū(h)#. aššēdim gibḏ̣ūh lā yiḏbaḥ (SQ04)*
◆ לקח אותי איתו ללשכתו. ישבנו בלשכה.	*ǵarrani m^{c}i(h)#, ilá lmaḥkamah ḥaggi(h)#.* *ǵalisna fī lmaḥkama(h)# (RZ01)*
◆ נתפור לנו שק, נתפור לנו שק ונלבש אותו	*ba-nxáyyiṭ lána ġrāra(h)#, nxáyyiṭ lana ġrārah w nilbasha (SQ03)*
◆ בנו של השיח' היה מאחריו, ואני לא ראיתי אותו	*kān min warāh ibn aššēx w ana mā-bṣarti(h)# (RZ01)*
◆ האחים שלו ייתנו לו מתנות	*axwatih yirifdū(h)# (AM14)*
◆ אני שואל אותך בשם האלוהים: את שדה או בת אנוש?	*asʔališ billāh: ǵinniyyah aw ʔinsiyya(h)#? (BW03)*

ii. פתיחת ההברה כתוצאה מהיאלמות *h* עשויה לגרור בעקבותיה שינויים נוספים, בהם סגירת ההברה על ידי המזה (§ג.1.2.א.), או הנמכה וקידום של התנועה הסופית (§ג.4.2.). על אלומורף ההפסק של כינוי הנסתר *ih > a#* ראה §ו.5.2.1.

ג.3.2. הארכת ההברה הסופית

בלהגים הנדונים, כמו ברוב הלהגים המודרנים, נעלמו הסיומות *-u -i -a* וגם *-un -in -an*, כך שמבחינה פורמאלית מזדהות הסיומות עם סיומות ההפסק הקלאסי, באותם מקרים שגרר השמטת תנועות סופיות. מצאי הצורות הסינכרוני של הלהג כולל:

א) צורות המסתיימות בעיצור;

ב) צורות חד הברתיות המסתיימות בתנועה ארוכה; או -

ג) צורות המסתיימות בתנועה ארוכה הסטורית, ההגויה כתנועה קצרה.

הברתן הסופית של הצורות משתי הקטגוריות הראשונות היא מטיפוס *vC* או *Cv̄*, דהיינו ארוכות. הצורות מן הקטגוריה השלישית מסתיימות בהברה מטיפוס *Cv*, ובמצבי הפסק עשויים לחול בהן מספר שינויים:

---

[193] רייט/דקדוק II עמ' *369*.

ג.3.2.א. הופעת המזה אחרי a/ā סופית

i. חוקרים שונים שעסקו בדיאלקטים התימניים המודרנים עמדו על הופעתה השכיחה של המזה בהברות סופיות במצבי הפסק. כך, קבע מורג את הופעתו של "סותם סדקי תנייני" בתיבות שבהן אין בערבית הקלאסית שום הגה המקביל לסותם סדקי זה, וגויטיין תיאר הופעתה של המזה ש"איננה מנומקת מן הבחינה האטימולוגית"[194]. בצנעא קבע יאסטרו כי המזה מופיעה אחרי ā בנסיבות של הפסק וגורמת להתקצרותה ולמרכוזה, כמו בדוגמא #ğā>ğǝᵓ ("בא")[195].

ii. גם בפרובינציה של צעדה רגילה למדי הופעתו של הסותם הסדקי לאחר a/ā בהברה סופית במעמד של הפסק. בהנשטדט, המסמן את התנועות הסופיות ברוב המקרים כארוכות, קובע כי בנסיבות של הפסק מתקצרת ה-ā הסופית ולעיתים קרובות ההברה נסגרת על ידי המזה, כמו בדוגמא #yitġaddā > yitġaddaᵓ ("אוכל צהרים")[196]. דוגמאות לאותה התופעה מפי העולים הן למשל (HD14) #aᶜmā́ᵓ ("עיוור") ו- (RZ03) #māᵓ ("מים"), אבל גם: (HD14) #ᶜalayyaᵓ ("עליי"). המזה הופיעה בכמה מקרים וסגרה הברה סופית, שנפתחה בעקבות היאלמה של h בהפסק (§ג.2.2.), למשל בדוגמא (BW03) #Salmah > Salmaᵓ ("סלמה", שם פרטי).

iii. בכמה להגים תימניים נסגרת ההברה באמצעות סותם סדקי רק כאשר הטעם חל בהברה הסופית. לאור ניידות הטעם בלהגי הצפון (§ד.2.), מתאפשרת הופעת ההמזה בהפסק ללא תלות ישירה במקום תחולת הטעם (§ב.6.1.1, §ג.4.2.), והיא עשויה להופיע אחרי a קצרה בהברה סופית שאינה מוטעמת.

ג.3.2.ב.דיפתונגיזציה של תנועות סופיות

בנסיבות של הפסק רגילה למדי סגירה של הברה סופית המסתיימת בתנועת i או u על ידי חצי תנועה, באופן המביא להופעת אלופון מחוכך [iy] או משופתת [uw] בהתאמה. דיפתונגיזציה מעין זו יכולה להופיע בכל צורת לשון המסתיימת בתנועת i או u, ותועדה בשמות, בכינויים, במיליות ובפעלים. עם זאת נדגיש, כי כמו תופעות הפסק אחרות בלשון הנחקרת הופעת חצי התנועה הסוגרת את ההברה איננה שיטתית, כך שחלק מן הצורות מסתיימות ב-i או u בהפסק כמו בהקשר. בנוסף, הגיית y או w בהקשרים אלה היא לעיתים רפה למדי, ואז קשה לקבוע בוודאות את קיומה. להלן דוגמאות אחדות מן הטקסטים שבהן התרחשו מעתקים מסוגם של #i>iʸ ו-#u>uʷ:

---

[194] מורג/העברית עמ' 4-6; גויטיין/ימניקה עמ' xiii.

[195] יאסטרו/צנעא עמ' 294.

[196] בהנשטדט/צעדה עמ' 18, לדבריו בצורות אלה לא מתרחשת אמאלה כמו בצנעא. השווה §ג.4.2. להלן.

u > u^{w}#		**i > i^{y}#**	
אויב	^{c}adú^{w}# (AS02)	שמי	ismí^{y}# (SW01)
הגיעו	wúṣilu^{w}# (SQ09)	אלשבזי	ašŠabazí^{y}# (HD08)
הלכו לדרכם	sā́faruw# (SQ01)	ממני	mínni^{y}# (AS06)
דיברו	tkallamu^{w}# (NG12)	יהרוג אותי	bá-yugtílni^{y}# (SQ05)
נהנו	afthánu^{w}# (SG03)	יגיד לי	yigūl lí^{y}# (SQ05)
יגידו	yígūlu^{w}# (NG12)	בסדר	nā́hi^{y}# (GR02)
שמעו!	isma^{c}ú^{w}# (NG16)	תבוא	tiǵí^{y}# (NG12)
		אבכה	abkí^{y}# (BT07)
		נביא	niddí^{y}# (AM13)

חנכוך ושפתות של תנועה סופית הן תופעות הפסק מובהקות, המוכרות גם מכמה להגים כפריים בלבנון ובמצרים[197]. בצנעא נרשמו בהפסק המימושים /ī/=[ey] ו- /ū/=[aw] או /ū/=[ow][198]. לעומת זאת, ביתר איזוריה של תימן, החל בדרום, דרך רצועת החוף ועד לפרובינציה הצפונית (אך לא ברמה המרכזית וצנעא בכללה) רגילה מאוד נזאליזציה של התנועות הסופיות i ī u ū, וגם בכמה מן הכפרים באיזור צעדה (ע׳ראז, סאקין וואסט) מתאר בהנשטדט נזאליזציה המלווה גם בהתקצרות של תנועות סופיות ארוכות[199]. צורות ההפסק הנשמעות מפי העולים כוללות דיפתונגים מסוגם של ǐ^{y} ו-u^{w}, הקרובים יותר לאלה ההגויים בצנעא בנסיבות דומות, ופחות לדוגמאות הנזאליות שמתאר בהנשטדט.

ג.3.2.ג. השתמרות (או רה-דיפתונגיזציה) בכמה מפעלי ל״ו

בחלקים מסויימים של פרדיגמת פעלי ל״ו בעבר, בעתיד ובציווי מתגלה אבחנה שיטתית בין צורות הקשר והפסק, המציגות מונופתונגים ודיפתונגים בהתאמה. להרחבה בעניין זה כולל דוגמאות, ראה §ה.6.3.

---

[197] פלש/זחלה עמ׳ 85; פלש/שחים עמ׳ 372; ח׳לפאללה/צעיד עמ׳ 41; ווידיך/כפרים עמ׳ 45. דיפתונגיזציה של הפסק רגילה גם בלהגים הכפריים של מרכז ארץ ישראל.

[198] ווטסון/תחביר עמ׳ 10; יאסטרו/פונולוגיה עמ׳ 294.

[199] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 57 מפה 17; בהנשטדט/צעדה עמ׳ 20. הוא מציע, כי העובדה שהנזאליזציה מתרחשת אחרי i / ī או u/ū ולא אחרי ā מעלה את ההשערה שבראשיתה התרחשה התופעה בצורות שמניות שהסתיימו בתנווין או בצורות פעליות שהסתיימו ב-īn- או ūn-, כך שלאחר השמטת הסיומת בהקשר המשיכה להישמע נזאליזציה של התנועה בנסיבות של הפסק.

ג.4.2. אמאלה

בלהגים מודרניים רבים חלה אמאלה סופית בהתניות מסויימות, הקשורות בדרך כלל בסביבה העיצורית ולעיתים גם בסביבה התנועתית[200]. לעומת זאת, הופעתה של אמאלה סופית הקשורה בנסיבות של הפסק תוארה רק בלהגים של מצרים עילית ובכמה להגים כפריים בלבנון (צע׳אב, זע׳ארתא, זחלה ושחים). למעשה, גם בלהגים אלה מתרחשת אמאלה של הסיומת לפי התניות הקשורות בסביבה העיצורית, אולם היא מתרחשת בהם אך ורק כשהצורה מצויה בהפסק[201].

כמו יתר תופעות ההפסק המתוארות בפרק זה, גם הופעתה של האמאלה בהפסק איננה קבועה וסדירה, ובכל זאת תועדה בדוגמאות לא מעטות ומפי אינפורמנטים שונים. נוכל לקבוע, כי אמאלה של התנועה הסופית עשויה להתרחש - אך איננה מתרחשת בהכרח - בכמה מן הסיומות בהופיען בנסיבות של הפסק, כמפורט להלן:

i. יותר מכל ניכרת אמאלה של הפסק בסיומת הנקבה, שבה היא מתרחשת במקביל להיאלמות *h* (ראה § ג.2.2.2.). דוגמא מובהקת ניתן למצוא במשפט הבא, שנרשם מפי עולה חדשה (1996) מואדי אמלח, ובו שני שמות מקומות הנזכרים לסירוגין בהקשר ובהפסק: *fī blād mā bēn Wāyilah w alƐamālse#. bēn Ɛamālsah w Wāyile#* (AM02) (״באיזור שבין ואא׳לה ואלעמאלסה. בין עמאלסה וואא׳לה״). דוגמאות נוספות הן *ḥāǵe#* (AS01) (״דבר-מה״); *waḥde#* (AM09) (״אחת״); *Kād̲ye#* (SG03) (״כאד׳יה״, שם פרטי); *almafraze#* (AS05) (״הפלוגה״); *luġah t̲ānye#* (AS06) (״להג אחר״); *ēn*^{HBI} *fī Baráṭ ma*^{c}*īšeh#* (BT08) (״אין בברט פרנסה״); ועוד כיו״ב.

לפי ממצאיו של בהנשטדט, סיומת הנקבה באיזור הנדון היא *-ah* בכל מצבי ההקשר, ואילו בהפסק הוא מתאר חילופים של *-ah* ו- *-eh* הקשורים בסביבה הפונטית. לדבריו, אמאלה של סיומת הנקבה נמנעת בסביבתם של עיצורים נחציים, גרוניים או שפתיים, אחרי *g* ו- *ġ* וברוב המקרים גם אחרי *r*, וכן היא רגילה בשמות מדגם *CiCCa* וקשורה אז בסמיכות לתנועה *i*[202]. כאמור, בפי העולים אין לדבר על התנייה קבועה המביאה לאמאלה של סיומת הנקבה בהפסק, אלא על הופעה בלתי סדירה של צורות הפסק שבהן חל המעתק *ah>ä(h)* או *ah>e(h)*. עם זאת ברור למדי, כי אמאלה מסוג זה איננה מתרחשת בסביבתם של עיצורים גרוניים, נחציים או *w*[203].

ii. אמאלה נשמעת לעיתים בכינוי המדבר *aná > ané* (RZ03) (״אני״) או בכינוי הנסתרת *hiyya > hiyyeᵓ#* (BT) (״היא״), ואפילו בכינוי הזמן *d̲alḥīna* שנהגה בהפסק *d̲alḥīneh#* (NG16) (״עכשיו״).

---

[200] לוין/אמאלה עמ׳ 304.

[201] לוין/אמאלה עמ׳ 262, 307, 371; לאחרונה גם אצל דה-יונג/עבאבדה עמ׳ 33. למעשה, ההתנייה בכפרים המצרים היא כה מוחלטת ושיטתית עד שווידיך לא מצא כל טעם לסמנה בטקסטים, וקבע שניתן לצפותה מתוך כללי הדקדוק. ראה הערתו בעניין זה: ווידיך/כפרים עמ׳ 45.

[202] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 55-58.

[203] בדומה להתנייה שנקבעה בלהגים הכפריים של מצרים (לוין/אמאלה עמ׳ 371-372).

iii. בדוגמאות אקראיות התרחשה אמאלה של הסיומת *a* בפעלי ל״יו[180], למשל *nitᶜašša > nitᶜášše#* (AM02) (״נאכל ארוחת ערב״). אמאלה מסוג זה תועדה על ידי בהנשטדט בכמה נקודות יישוב באיזור שבין חידאן וראזח (האיזור המערבי של הפרובינציה), כמו למשל *yirmeh#* (״יירה״) בהפסק לעומת *yirma* בהקשר[181].

ג.5.2. פירוק צרורות סופיים

בכמה להגים ערביים מודרניים תועדה התחלפות חופשית (שאיננה תלויה בנסיבות של הפסק) בין צורות המקיימות צרור סופי וצורות שבהן הצרור מפורק. כך למשל מתחלפות בלהג של ירושלים ״כַּתַבְתְּ״ עם ״כַּתַבֵּת״ (״כתבתי״) או ״שְׁרִבְתְּ״ עם ״שְׁרִבֵּת״ (״שתית״)[182]. לעומת זאת, בלהגים המקיימים הבחנה בין הקשר והפסק נרשמו צורות המסתיימת בהקשר בצרור, המפורק באמצעות תנועת עזר בהפסק. כך למשל מתחלפות בלהג של שחים *ḍrabt* (״הכיתי״) עם *ḍrabᵊt#* בהפסק; ובאותו אופן גם *ᵓalf* (״אלף״) עם *ᵓalᵊf#* בהפסק[183].

בעניין זה נזכיר, כי בדקדוק הקלאסי הותרה בנסיבות של הפסק ״העברה״ (نقل) של התנועה הסופית אל לפני העיצור האחרון, ובתנאי שאין לפניו תנועה, כמו במקרה של بَكُرْ במקום بَكْرْ (< بَكْرُ)[184]. למעשה, פירוק הצרורות הסופיים בנסיבות של הפסק הוא השלב הראשון בדרך לחדירתם של הצרורות המפורקים גם לנסיבות ההקשר, ויעידו על כך דובלטים קלאסיים מסוגם של غُصْن~غُصُن או أُذْن~أُذُن[185].

בלהגי הפרובינציה הצפונית נוטים צרורות סופיים להיות מפורקים באמצעות תנועת עזר (§ב.1.4.ב.), אך ניתן לקיימם ללא פירוק כאשר הרכב העיצורים מאפשר זאת (§ב.3.4). לעומת זאת, בנסיבות של הפסק ניכרת העדפה ברורה לפירוקם של צרורות סופיים גם כאשר מתקיים בהם הרצף המותר[186]. כך הופיעה הצורה *girš* (AS01) (״פרוטה״) בהקשר, ואילו בהפסק נרשמה *giriš#* (AS01); ובאותו אופן רשמתי *kabš* (NG04) (״כבש״) בהקשר לעומת *kabiš#* (SQ04) בהפסק. נדגיש, כי תנועת העזר במקרים אלה אינה יכולה לשאת את ההטעמה (§ב.1.4.ב.).

---

[180] השפעה שונה של נסיבות ההפסק על פעלים לעומת שמות ותארים תועדה בדיאלקטים עתיקים (לוין/אותנטיות עמ׳ 87).

[181] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 45. תוספת *h* בהפסק המתועדת בדוגמא זו איננה אופיינית כאמור ללשון העולים.

[182] לוין/ירושלים עמ׳ 76-77. דוגמא דומה אצל בלנק/דרוזים-ב עמ׳ 22.

[183] פלש/שחים עמ׳ 377, 382; אבו אלפצ׳ל/שרקיה עמ׳ 208.

[184] פלש/פילולוגיה עמ׳ 175-176; רייט/דקדוק II עמ׳ 372; אבן עקיל ראה ב نقل סוג חמישי של תופעות הפסק, לצד الإسكان, الإشمام, الروم ו- التضعيف שנזכרו לעיל. בירקלנד (הפסק עמ׳ 7 הערה 1) מבהיר ש״העברה״ אינה אלא נגזרת של תופעת ה سكون.

[185] כך קובע פלש (שם עמ׳ 177) במסגרת דיונו בהתאמת תנועת העזר לתנועה הקודמת (إتباع). בלהגים הנדונים תנועת העזר הרגילה היא *i* והיא איננה מותאמת בהכרח לתנועה הקודמת לה, ולכן למשל: *xubiz* (״לחם״). תנועת *u* בדוגמה *ḥukum* (״משפט״) קשורה כנראה בנוכחות העיצור ה״כהה״, ותנועת *a* בדוגמה *laḥam* (״בשר״) קשורה בנוכחות העיצור הגרוני (§ב.1.4.ב.).

[186] השווה ממצאים דומים מאוד אצל בהנשטדט/צעדה עמ׳ 16.

ג.6.2. שינויים במקום הטעם

נעים-סנבר הצביעה על שתי נסיבות מרכזיות הגורמות לתזוזתו של הטעם בלהגים תימניים ממקומו הרגולרי: נסיבות של הבעה אקספרסיבית ונסיבות של הפסק[187]*. ואמנם, גם בלשון העולים התגלתה מערכת של הטעמה אי-רגולורית, הקשורה בהתניות פרוסודיות שונות, אך בעיקרה היא מכוונת ליצירת פוקוס (§ד.1.2.3), כאמצעי של הבעה אקספרסיבית. השווה הדוגמאות הבאות לשינוי במקום הטעם לפני הפסקה בדיבור:*

הם נשארו בעירו של האמאם **שנה** [שלמה!] ...	*gá^{c}adu fī blād alimām* ***sanáh*** *… w ba^{c}ad*
וכעבור שנה יצאנו לדרך אל ארץ ישראל.	***sánah*** *^{c}azamna l-alGuds* (NG02)
א: אחותי, יצא שאנחנו השאנו אותה לסעיד תראבאן.	A: ***úxti*** *ǵā w aḥna mzawwiǵīnha b-Sa^{c}īd Trábān.*
ב: מה שמה? א: שמעה בת יוסף צברי, [זאת] **אחותי!**	B: *wēš isimha?* A: *Šam^{c}ah bint Yusif Ṣabari,* ***uxtí*** (AM03)
אמרתי: מאיפה יצעד המושל? מאיפה הוא **יעבור?**	*gult: mnēn ba-yixṭá al^{c}āmil, mnēn* ***ba-yiǵzá^{c}****?*
אמרו: הוא יעבור מכאן.	*gālu:* ***ba-yíǵza^{c}*** *min hinā* (RZ01)

אלא שתזוזת הטעם מתרחשת במקרים רבים גם בתוך רצף המבע וללא תלות בנסיבות של הפסק, ומכאן, שקשה להצביע על קשר ישיר בין שני הגורמים.

נדמה לי, שהפסקה חלקית או מלאה אחרי צורה "מסומנת" (זו שבה מופיעה ההטעמה האי-רגולרית) אינה גורמת לתזוזת הטעם, אלא היא בבחינת כלי ריטורי נוסף המחזק את ההבעה, ומוסיף ומדגיש את הצורה שעליה מושם הפוקוס. במילים אחרות, אף ששינויים במקומו של הטעם רגילים למדי בנסיבות של הפסק, נסיבות ההפסק כשלעצמן אינן מן הגורמים לתזוזת הטעם, ואמנם מרבית הצורות מופיעות גם בהפסק בהטעמתן הרגולרית.

---

[187] *נעים-סנבר/הפסק עמ' 84.*

פרק ד: ההטעמה

מערכת ההטעמה הנהוגה בקריאת הערבית הקלאסית מבוססת על כללי הטעמה קבועים, המוכתבים על ידי מבנה ההברות של התיבה הבודדת. ההנחה המקובלת היא, שמערכת זו איננה זהה לזו שנהגה בערבית הקדומה, אלא היא מייצגת רובד מאוחר יותר שהתפתח במספר מרכזים עירוניים במזרח העולם הערבי. בהמשך לכך, מערכת ההטעמה הקדומה איננה משתקפת בהכרח גם מתוך הלהגים המדוברים כיום[188]. ראה דבריו של ביקרלנד, שהקדיש חיבור מקיף לעניין זה[189]:

> "The fixed word-stress used in most parts of the Arabic world and by European scholars when reading Classical Arabic is secondarily introduced into this language from the colloquial ... Originally ... no fixed syllable of the separated word acquired any special emphasis of the same kind as it acquires in the chief modern dialects. The pattern of fixed stress developed in the culturally central areas in the East became productive for the whole Arabic world".

הערבית המתועדת בעבודה זו משקפת לשון המדוברת בחלק הדרום-מערבי של חצי האי ערב, הרחק מן המרכזים הגדולים במזרח, שבהם התפתחה מערכת ההטעמה הקבועה שנזכרה לעיל. לשון זו התקיימה ברציפות מאז הימים שקדמו להופעת האסלאם וליציאת הערבים אל מחוץ לגבולות ערב. הממצאים העולים מן הטקסטים המוקלטים מלמדים, כי מערכת הטעמה אחרת, אולי קרובה לזו המשוחזרת על ידי בירקלנד, השתמרה באיזור זה ומתקיימת בו עד ימינו.

ההטעמה המשתקפת מן הטקסטים מתאפיינת בהעדר התלות בין האורך ובין ההטעמה (§ד.1) ובאי יציבות בולטת של הטעם (§ד.2.). כלליה של הטעמה זו חורגים אל מעבר למבנה ההברות של התיבה הבודדת, וקשורים במידה רבה ביחסים ההדדיים בין התיבות במשפט ובשיקולים פרוסודיים הקשורים במבע השלם.

לאור כל אלה נצביע על קיומה של מערכת הטעמה כפולה: מערכת הטעמה רגולרית ומערכת הטעמה אי-רגולרית (§ד.3.); נגדיר את כלליה של ההטעמה הרגולרית (§ד.3.1.) ונציג את תנאי המעבר לשימוש בהטעמה האי-רגולרית (§ד.3.2), המשמשת כאמצעי ריטורי פעיל להבעה אקספרסיבית (§ד.3.2.1), אך קשורה גם בתהליכי דחיקה בין גרעינים (§ד.3.2.2.). הטעם בלהגים אלה, למרות אי היציבות המאפיינת אותו, עשוי לשאת בכל זאת ערך פונמי מבחין (§ד.4.).

---

[188] ראה למשל פלש/פילולוגיה עמ' 170; רבין/קדומה עמ' 103.

[189] בירקלנד/הטעמה עמ' 36.

ד.1. אורך ההברה ומקום הטעם

התכונה הבולטת ביותר, המושכת את תשומת לב המאזין ללשון העולים, היא שהאורך וההטעמה אינם קשורים זה בזה בהכרח. בלשון זו חוזרות ומופיעות צורות, שבהן התנועה הארוכה איננה מוטעמת, אלא דווקא התנועה הקצרה, בין אם היא באה לפני הארוכה ובין אם אחריה, כמו למשל *sánatēn* (HD) ("שנתיים"), *táxfīf* (RZ01) ("הקלה") או *fágīr* (AS01) ("עני"). למעשה, אפילו בשמות פרטיים אין הטעם יציב: מסרנית ששמה צאלחה הוגה את שמה שלה *Ṣā́lḥah* או *Ṣālḥáh* לסירוגין.

מצב זה, שבו הטעמה ואורך אינם קשורים זה בזה בהכרח, מזכיר מאוד את זה שתיאר קנטינו ביחס ללהג המדובר בחוראן. קנטינו מציג מדידות של דגמים שונים של מילים, ובודק בדגמים אלה ערכים של משך, שיא מוסיקלי ואינטנסיביות. ממצאיו מעידים בבירור, כי בעוד שאבחנת האורך משתמרת היטב, הרי שהיא מתקיימת באופן בלתי תלוי לחלוטין בסוגיית ההטעמה[190]. שלוש התכונות שבדק - התכונות היוצרות את אפקט ההטעמה - עשויות לבוא לשיאן באותה ההברה, אך הדבר אינו קורה בהכרח, ואפילו לא בדרך כלל. למעשה, מן הדוגמאות שהציג עולה, כי בלהג של חוראן אין הטעם נופל בהברה קבועה אפילו במילים שלהן אותו מבנה הברות, ודוברים שונים עשויים לבטא את אותה המילה בהטעמה שונה[191]. רעיון זה מתיישב עם מסקנה נוספת של בירקלנד[192]:

> "Originally the constant prosodic opposition within the single words of the Classical language consisted only in the oppositions between short and long vowels".

ד.2. יציבותו של הטעם

במחקר להגים מדוברים אחרים הוגדרו כללי הטעמה שיטתיים הקשורים במבנה ההברות של התיבה הבודדת, והספרות מתארת נסיונות אחדים להגדרות דומות גם ביחס ללהגים המדוברים בתימן. כך למשל הצביע גויטיין על נטייה כללית של הטעם להתרחק מסוף המילה, תוך שהוא "אינו מתעכב" גם על הברות ארוכות[193]. מאוחר יותר קבע רוסי, כי הטעם בערבית הצנעאנית נוטה לעבר ראשית המילה, והגדיר כללים אחדים הקשורים במבנה ההברה במילים דו הברתיות או תלת הברתיות. עם זאת, רוסי מבחין היטב, שכלליו אלה אינם אבסולוטיים ומביא דוגמאות להטעמה החורגת מהם[194].

---

[190] קנטינו/חוראן עמ' 186.

[191] שם עמ' 190.

[192] בירקלנד/הטעמה עמ' 36.

[193] גויטיין/סיפורים-א עמ' 165; גויטיין/היסודות עמ' 273. על רקע זה מסביר גויטיין את ה"הטעמה האשכנזית" של העברית שבפי התימנים.

[194] רוסי/צנעא עמ' 8, והערה 3 שם.

מורג ניסה לעמוד על כללי ההטעמה בלהגים התימנים, ומצא ש״אין לדבר על חוקים יציבים ... גורמים וצירופים שבתיבה מביאים לידי העדפת תחולתה של העיקריות באחת ההברות על תחולתה בהברה אחרת״[195]. תיאורו של מורג מודגם באמצעות טקסט מדמאר, אך ברור למדי שחוסר היציבות במקומו של הטעם אופייני גם ללהגים תימניים אחרים. כך למשל ציין גויטיין את נפילתו הבלתי צפויה של הטעם בתיבות *hídār*, *máǧnūn* או *ǧáwāb*.

החוקרים העדיפו איפוא לדבר על ״הטעמה ניידת״, ועל תפקידם המרכזי של גורמים פרוסודיים בקביעת ההטעמה. בין הגורמים הקובעים את תחולת ההטעמה נזכרו: מידת ההדגשה על מילה במשפט, גוון הדיבור, מיקומם התיבה במשפט, מידת האינטנסיביות המובעת בה, ובייחוד המקצב וההנגנה[196]. נמצא, שההטעמה התימנית מושפעת מגורמים החורגים מעבר לגבולות התיבה הבודדת, ויכולה להשתנות בהשפעת תיבות סמוכות ובהשפעת המקצב הכללי של המשפט[197].

הטעמה החורגת מגבולות התיבה הבודדת איננה חריגה בתמונת הלהגים הערביים המודרניים, ואופיינית גם למערכת ההטעמה של הלשונות האתיופיות, המדוברות באיזור גיאוגרפי סמוך לאיזור הנדון[198]. השווה בעניין זה את קביעתו של קנטינו ביחס ללהגים מודרניים רבים אחרים, שבהם נכון יותר לדבר על ״הטעמת המשפט״ מאשר על ״הטעמת המילה״[199]:

”Le rôle de l`accent de mot y a été exagéré sans mesure ... En réalité, dans la plupart des dialectes arabes, l`accent de mot est faible, et il n`est nullment prouvé que sa place dans le mot est stable. On a plutôt l`impression d`un accent de phrase que d`un accent de mot ...”.

חוסר היציבות של הטעם הוא גורם מפתח בהבנת המערכת הלשונית בלהגים הנחקרים. כך, אף שניתן לדבר על כללי יסוד המכתיבים את מקום הטעם בכל תיבה ותיבה בלשון (§ד.1.3.), נמצא שכללים אלה כפופים לתנאים משתנים. הטעם עשוי לנוע מהברה להברה במסגרת התיבה הבודדת, ולצד הצורות התואמות את הכללים מתקיימת בלשון זו **מערכת שלמה של צורות חלופיות**, שלהן כללי הטעמה שונים בתכלית.

---

[195] מורג/העברית עמ׳ 249-251, 254-255. כך למשל *yiǧu yitġadduʷ (,) wákt älġadá (.) wänniswá:n yisawwáyn älġáda(ᵓ)* (״והנשים מכינות את סעודת הצהריים. לעת הצהריים באים [הקרואים] לסעוד״).

[196] בלשונה של נעים-סנבר/הטעמה: ”accent mobile“. מסקנותיה יוצגו בהרחבה בהמשך. ראה גם: גויטיין/ימניקה §10a; גויטיין/סיפורים-א עמ׳ 165; רוסי/צנעא עמ׳ 8 הערה 3; מורג/העברית עמ׳ 257.

[197] נעים-סנבר ריכזה את עיקרי מסקנותיהם של רוסי, דים וקפישה ביחס למקום נפילת הטעם בערבית הצנעאנית, ומצביעה על חוסר עקיבות בממצאיהם, אשר לדעתה נובע מכך שחיפשו את החוקיות במסגרת הנוקשה של מה שהגדירה ״מילה״. נעים-סנבר/הטעמה עמ׳ 70, וביתר פירוט בעמ׳ 85 ואילך. בשני מאמרים שפירסם בהנשטדט בשנים האחרונות הוא מקבל את העקרון של הטעמה המושפעת ממקצב המשפט, שיכולה להשתנות על מנת להדגיש מילה זו או אחרת. ראה: בהנשטדט/תהאמה עמ׳ 138; בהנשטדט/מזרח עמ׳ 27.

[198] לסלאו/אתיופית דרומית עמ׳ 215.

[199] קנטינו/פונטיקה עמ׳ 120. נזכיר, כי רבין מצא, שבניגוד מכריע ללהגים העתיקים שדוברו במזרח חצי האי, והתאפיינו במערכת הטעמה קבועה ויציבה (כמו זו הנוהגת בעברית ובארמית, ובלשונות אירופיות דוגמת האנגלית, הגרמנית והרוסית), הרי שבלהגי מערב חצי האי נהגה מערכת שבה השתנה מקומו של הטעם ללא הרף, ובהשפעת גורמים כמו הדגשה (emphasis) ומקצב (sentence rhythm). ראה: רבין/קדומה עמ׳ 102.

ד.3. מערכת ההטעמה הכפולה: הטעמה רגולרית והטעמה אי-רגולרית

בראשית המאה הקודמת הצביע רודוקנאקיס על קיומן של שתי מערכות הטעמה בלהג של ט'ופאר, המדובר באיזור שבין תימן ועומאן. בלהג זה שתי מערכות המתחלפות ביניהן בהתאם לנסיבות ההקשר הקונטקסטואלי ומקצב המשפט[200]. רעיון דומה הועלה על ידי דים, שמצא שהמילה התימנית עשויה להיות מוטעמת בשתי דרכים, שאחת מהן ״רווחת יותר״ והאחרת ״רווחת פחות״ ומושפעת מן המקצב הכללי של המשפט[201]. מאוחר יותר הציגה נעים-סנבר מערכת של כללי הטעמה רגולרית ולצידה מערכת של כללי הטעמה בלתי רגולרית, המשמשת להבעה אקספרסיבית (accent expressif) או לאחר הפסקה בדיבור (contexte aprés pause)[188].

כפילות המערכות משתקפת היטב בלשונם של העולים, שבה מופיעות הצורות השונות בהטעמה כזו או אחרת לסירוגין, מבלי שיהיה בכך כדי לשנות ממשמעותן (לחריגים ראה §ד.4.). ברור למדי, כי צורות אשר נשמעות שונות זו מזו לאוזן זרה, נתפשות על ידי הדוברים כווריאנטים של אותו הדבר עצמו. כך, בעוד שחוקר הלשון שומע בטקסט שתי צורות שונות, מובחנות בדרך הטעמתן, שומע הדובר הילידי את ''צורת האם'' הבסיסית, ולדידו אין דבר בכך שמימושיה מעת לעת שונים. נמצא איפוא, כי **ההטעמה בלהגים אלה היא עניין של ה''פארול'' ולא של ה''לאנג''**[189].

חשוב להדגיש, כי הגמישות שמתגלה בלשון זו ביחס למקום הטעם איננה מעידה על אנארכיה או על העדר מבניות. האפשרויות למקום הופעת הטעם אינן בלתי מוגבלות ואף לא בלתי צפויות, אלא מתארגנות בהתאם לכלליהן של שתי מערכות המשמשות בלשון במקביל: ''מערכת ההטעמה הרגולרית'' (§ד.1.3.) מכילה כללי הטעמה ברורים ושיטתיים המגדירים את מקום נפילת הטעם במסגרת התיבה הבודדת, וכללים נוספים מגדירים את מידת השפעתן של התיבות הסמוכות לה. לצידה מתקיימת ''מערכת ההטעמה האי-רגולרית'' (§ד.2.3.), המכילה התניות מטא-לשוניות, שכונו במקומות שונים ''קונטקסטואליות'' או ''פרוסודיות'', ומאפשרת הזזה של הטעם מן המקום שקובעת לו המסגרת הרגולרית.

---

[200] רודוקנאקיס/ט'ופאר עמ' 68 סעיף e. מדבר על חילופים במילים בנות שתי הברות.

[201] דים/סקיצות עמ' 11. עם זאת, כללי ההטעמה הרגולרית והאי-רגולרית שמציע דים אינם עולים בקנה אחד עם אלה שיוגדרו כאן, ובייחוד עם כלל ההטעמה השני. ראה דוגמאות לכך בהערה 24 להלן.

[188] שם, עמ' 84. לפי ממצאיה ההטעמה הלא רגולרית שונה בכל אחד משני המקרים: בהבעה אקספרסיבית הטעם בצורות דו הברתיות נוטה ליפול בסופה של יחידת הטעם, ואילו לאחר הפסקה בדיבור נוטה הטעם ליפול בהברה הראשונה. לתזוזת הטעם כתופעת הפסק ראה §ג.7.2.

[189] כך בירקלנד/הטעמה עמ' 14 ביחס לממצאיו של קנטינו בלהג של חוראן, ובאופן כללי יותר בעמ' 36. לדבריו, מידת יציבותה של ההטעמה מהווה **עקרון מבחין מרכזי** בין מרבית הלהגים המודרניים ובין הערבית הקלאסית.

ד.1.3. מערכת ההטעמה הרגולרית

כללי ההטעמה הרגולרית כוללים התייחסות לרבדים שונים של הלשון, מאחר שגורמים רבים מכתיבים את תנאי הופעת הטעם: מבנה ההברות של התיבה הבודדת, חבירת רכיבים אל התיבה הבודדת, היחסים ההדדיים בין התיבות במשפט, וכן שיקולים פרוסודיים הקשורים במבע השלם.

עקרון היסוד של מערכת ההטעמה הרגולרית הוא ש**הטעם נוטה אל ראשיתה של התיבה ומתרחק מסופה במידת האפשר**. עקרון זה נתחם ומוגדר במספר כללים, המתייחסים למבנה ההברות שבתיבה ומזהים את טיפוסי ההברות המושכים אליהם את הטעם, ומגדירים את השפעתן של מוספיות שונות על מבנה ההברה ועל מקום הטעם ואת מעמד תנועות העזר בכל הנוגע להטעמה.

ד.1.1.3. תיבות בעלות הברות ארוכות

I. במילים שבהן הברה ארוכה אחת מדגם vCC או ṽC יחול הטעם בהברה זו. הצורות המתקבלות יהיו דומות מאוד לאלה המתקבלות בלהגים מזרחיים רבים, שבהם נוטה הטעם אל סופה של המילה. כך למשל *šḗbah* (״זקן״); *sánnab* (״עמד״); *yiǵírru* (״יקחו״); או *yizū́ru* (״יבקרו״); ועוד כיו״ב.

ii. במילים שבהן שתי הברות ארוכות מדגם vCC או ṽC ייפול הטעם בהברה הארוכה **הקרובה יותר לתחילת המילה**, ואילו ההברה הארוכה השנייה איננה מוטעמת אך שומרת על אורכה. כך ניכר היטב מן הדוגמאות *ḥā́ssīn* (״דואגים״); *hā́ḏāk* (״ההוא״); *dī́wān* (״חדר אירוח״); *ḏ̣ī́fān* (״אורחים״); *yṓmēn* (״יומיים״); *mā́sūrah* (״צינור״); *masā́mīr* (״מסמרים״); *sáwwāg* (״נהג״); *Máḥdūn* (״מחדון״, ש״פ); *fíngāl* (״כוס״); *bánzīr* (״דלק״); ועוד.

iii. הברות ארוכות תנייניות, דהיינו כאלה שהן תוצר של הרחבת צורת היסוד, אינן מושכות אליהן את הטעם[190]. גם במקרים אלה הטעם נותר בהברה הארוכה המוקדמת מבין השתיים. כך, בהצטרפות מוספיות (צורני ריבוי, כינויים חבורים וכיו״ב), אשר מביאה לעיתים לפתיחת הברות או ליצירת הברות ארוכות חדשות, נוטה הטעם לדבוק במקומו בהברה הארוכה הקרובה יותר לתחילת התיבה[191]. ראה הדוגמאות הבאות:

---

[190] באותו האופן, הטעמת הפועל נוטה לדבוק במקומה גם בהצטרפות מילית יחס, אשר לרוב אינה הופכת חלק מן הפועל אלא נושאת הטעמה משל עצמה (§ח.1). ממקרים אלה מתקבל הרושם, שבלשון זו ״ניצבים״ הרכיבים זה לצד זה מבלי להשפיע על מבנה תיבות היסוד, כך שבכל תיבה מובע מוצג לשוני אחד. נזכיר, כי נטייה מסויימת למבנים אנאליטיים מאפיינת את הלשונות השמיות המודרניות, ובכללן הלהגים הערביים, עוד מימי הביניים. ראה הערות בעניין זה אצל בלאו/דקדוק עמ׳ 8; אולנדורף/מחקרים עמ׳ 206.

[191] תיאור דומה נמסר (פרוצ׳זקה/סעודיה עמ׳ 20, 21) ביחס ללהגים סעודיים, אף שניסוח הדברים איננו בהיר ומודגם באופן לקוני בלבד: ״הטעמתן של צורות פעליות ושמניות עשויה להיות מושפעת או בלתי מושפעת מהוספת סיומות נטיה, כינויים חבורים או תנועות עזר, בהתחשב בקטגוריה המורפולוגית, במבנה ההברה ובדיאלקט. הטעמה כזו ניתנת לצפייה אם כי לא לפי הכללים שנוסחו קודם״, ובמקום אחר: ״הוספת כינוי חבור מדגם C- בדיאלקטים של רפידה ואבהה היא נוטלת כל השפעה על ההטעמה, על אף השינוי במבנה ההברות״.

לקחה אותנו	*šállat > šállatna (NG16)*
ידברו אליו	*yiḥā́kō > yiḥā́kōh (AS04)*
הרסו אותו!	*xárribu > xárribūh (HD08)*
יבקרו אותה	*yizū́ru > yizū́rūha (NG13)*
יציק לי	*yišā́ġil > yišā́ġilni (RZ01)*
מכוניות	*sayyā́rah > sayyā́rāt (NG17)*
נינוחים	*mistarī́ḥ > mistarī́ḥīn (AM01)*

iv. מקום הטעם במילים בעלות שתי הברות ארוכות יוצר הבחנה ברורה בין דגם ההטעמה ה"מזרחי", האופייני ללהגים המדוברים כיום בסוריה ולבנון, ובין זה ה"מוגרבי", הנחשב מוקדם ממנו[192]:

- דגם ההטעמה המזרחי: *fa^{c}alī́l < *fa^{c}ālī́l < fa^{c}ālīl* OA

  הטעם יופיע בהברה הארוכה המאוחרת מן השתיים, ההברה הארוכה המוקדמת אינה מוטעמת ועל פי רוב מתקצרת.

- דגם ההטעמה המערבי: *fa^{c}ā́lil < *fa^{c}ā́līl < fa^{c}ālīl* OA

  הטעם יופיע בהברה הארוכה המוקדמת מבין שתיים ארוכות, ההברה המאוחרת אינה מוטעמת ומתקצרת[193].

כאמור, בלהגים הנדונים נוטה הטעם להופיע בהברה הארוכה הראשונה מבין השתיים, באופן המזכיר את הדגם המערבי, אולם התנועה הארוכה האחרת אינה מתקצרת, ואף שאיננה מוטעמת היא נותרת ארוכה.

v. אותו הכלל עצמו מוחל גם על צורות עבריות או מעורבות המשובצות בלשון, כפי שעולה מדוגמאות כגון *alḥā́nūt* ("החנות"), *kull aṣṣadī́gīm* ("כל הצדיקים"), *bḗtīm* ("בתים"). בדומה, ראה גם החלת כללי ההטעמה האי-רגולרית על הרכיב העברי, §ד*.1.2.3*. מס' iv).

ד*.2.1.3*. תיבות שאין בהן הברות ארוכות

i. במילים שאין בהן הברות ארוכות מדגם *v*CC או *v̄*C תחול ההטעמה בהברה הפשוטה (*v* או C*v*) הקרובה ביותר לתחילת המילה, ותתרחק עד להברה הראשונה אפילו במילים בנות שלוש הברות או יותר. ראה הדוגמאות הבאות: *ǵámal* ("גמל"); *bágarah* ("פרה"); *ṭáraḥat* ("שמה"); ועוד כיו"ב.

---

[192] בלאו/פרהסטוריה עמ' 50 וההפניה שם אל למבר (1897); וכן גרוצפלד/הטעמה עמ' 162. במקום אחר הראה בלאו, על סמך טקסטים קדומים בערבית נוצרית, כי במאות הראשונות לאסלאם התקיים בדרום ארץ ישראל ובסוריה דגם הטעמה המקביל במידה רבה להטעמה המגרבית הקדומה (בלאו/הטעמה עמ' 483). ראה לעניין הקרבה ללהגי המגרב גם בהנשטדט/תימן והמגרב עמ' 348-349.

[193] בלאו/הטעמה עמ' 480; ושוב ב- בלאו/פרהסטוריה עמ' 51.

ii. החריג המשמעותי ביותר לכלל מתקיים בצורות הפועל מדגם CvCv(C) (נסתר עבר), שבהן נופלת ההטעמה הרגולרית בהברה השנייה דווקא, ולכן: *katáb* (״כתב״); *šarib* (״שתה״); *ǵizí^c* (״עבר״); *kuṯír* (״התרבה״); *gurúb* (״התקרב״); *ḏ̣awá* (״חזר״); *lagí* (״פגש״); וכך בכל דומיהן[194]. ההטעמה המלרעית בצורות אלה איננה יכולה להיות מוסברת מתוך המבנה הפנימי של התיבה, ואף לא מתוך ההקשר במשפט, אלא עשויה להיות שריד למערכת הטעמה קדומה, ו/או לשקף מבני עומק שברובד התיאורטי של הלשון (§ד.4.).

ד.3.1.3. תנועות העזר וההטעמה

ההטעמה איננה חלה בהברה ששיאה תנועת עזר, מאחר שזו לעולם אינה מהות פונמית עצמאית במילה (§ב.1.4.ב.). כלל זה מתבהר היטב מתוך הדיון בצורות במשקל CvCvC. הדגם הסינכרוני CvCvC תוצר של משקלים עתיקים שונים:

- צורות מדגם CvCvC שמקורן בצורות עתיקות מדגם CvCvC כוללות תנועה מקורית בהברה השנייה. בצורות מדגם זה חלה ההטעמה הרגולרית בהברה הראשונה, ובנסיבות אי-רגולריות (§ד.2.3.) היא עשויה לחול בהברה השנייה.
- צורות מדגם CvCvC שמקורן בצורות עתיקות מדגם CvCC כוללות תנועת עזר בהברה השנייה, המפרקת את הצרור המקורי (§ב.1.4.ב.). בצורות אלה יחול הטעם לעולם בהברה הראשונה.

	OA CvCC > JṢ CvCvC		OA CvCvC > JṢ CvCvC
בן	OA *ᵓibn* > *íbin* (never **ibín*)	הר	Reg. *ǵábal* > Irreg. *ǵabál*
עבודה	OA *šuġl* > *šúġul* (never **šuġúl*)	סיפור	Reg. *xábar* > Irreg. *xabár*
גב	OA *ḏ̣ahr* > *ḏ̣áhar* (never **ḏ̣ahár*)	חלב	Reg. *lában* > Irreg. *labán*
לפני	OA *qabl* > *gábil* (never **gabíl*)		

ד.2.3. ההטעמה האי-רגולרית: התניות קונטקסטואליות לתזוזת הטעם

המעבר בין המערכת הרגולרית למערכת האי-רגולרית איננו אקראי אלא מוסדר באמצעות התניות, אשר ניתנות לזיהוי ולהגדרה. בין אלה בולט במיוחד השימוש בהטעמה האי-רגולרית לצורך יצירת פוקוס (§ד.1.2.3.). מובן, שבנסיבות אלה הופעתה של הטעמה אי-רגולרית איננה ניתנת לצפייה, שכן היא נתונה במידה רבה לשיקול הדובר, הבוחר (במודע או שלא במודע) לשוות לדבריו נימה אקספרסיבית. מעבר לכך, נרשמה הטעמה אי-רגולרית בעת הצטרפות רכיבים, כתוצר של מערכת לחצים הגורמת להתרחקות הטעמים זה מזה (§ד.2.2.3.).

---

[194] נעיר, כי צורת הנסתר של הפועל בבניין השמיני נוטה לבוא גם היא בהטעמה מלרעית (§ה.4.2.).

ד.1.2.3. הטעמה אי-רגולרית ליצירת פוקוס.

המונח ״יצירת פוקוס״ או ״מיקוד״ (focusing) משמש בספרות לציון תהליכים תחביריים של רמטיזאציה, כלומר לשם הפיכתו של חלק מסויים במשפט לחידוש הרעיוני (rheme). בלשונות רבות נוצר הפוקוס באמצעות טרנספורמציה תחבירית מלאה, המביאה להיווצרותו של משפט מבוקע, אולם ניתן ליצור פוקוס גם באמצעים ״שקופים״ פחות, על ידי שימוש בכלים פרוזודיים כמו הטעמה ואינטונציה[195].

ההטעמה האי-רגולרית היא כלי ריטורי פעיל ליצירת פוקוס, המשמש את הדוברים לצורך הבעה אקספרסיבית. ה״משחק״ במקום הטעם מאפשר לדוברים לסמן, להדגיש ולהבליט את החידוש הרעיוני במשפט. כך למשל, בצורות שמניות מדגם CvCvC חלה ההטעמה הרגולרית בהברה הראשונה (לדוגמה: *sánah* ״שנה״), אבל כאשר הצורה נושאת עימה חידוש רעיוני שהדובר מבקש להדגישו עשוי הטעם להתקדם ולחול בהברה השנייה (לדוגמה: *sanáh* ״שנה״). הניידות הקונטקסטואלית של הטעם מאפשרת חריגה לגיטימית מדרך ההבעה הטריוויאלית, ובכך מגוונת את המבע ומכניסה בו נימה רגשית ואקספרסיבית. השימוש בהטעמה האי-רגולרית תועד בטקסטים בצורות שם ופועל, בתוויות ובמיליות, ואפילו ברכיב העברי, כפי שיודגם להלן.

ברוח דומה דיבר גויטיין על ״שינויים רגשיים של הארכה או הטעמה של הברות״, והביא דוגמא לתנועת הטעם בצורה áxu:h ~ axú:h (״אחיו״), המשמשת פעם בצורה הסתמית ופעם בצורה המסומנת (שנכתבה בתרגום באותיות מרווחות)[196]. לפי תיאורו, בלשונם של יהודי אלגדס רווח מאוד השימוש באמצעים מורפולוגיים להבעה אַפקטיבית, כך שכל שם עצם וכל תואר יכולים להיות מגולמים בשניים או שלושה משקלים בהתאם למידת ההתקשרות והמעורבות הרגשית הנלוות להם, ולהביע מידות שונות של אַפקטיביות: הדגשה, התפעלות או זלזול, אהבה או שנאה, הפרזה או המעטה[197].

i. דוגמאות ליצירת פוקוס בצורות שמניות, ובכלל זה בשמות פרטיים (מס׳ i.i.-i.h. להלן) ובכינויים (מס׳ i.l.-i.j. להלן):

הם נשארו בעירו של האמאם **שנה** [שלמה!] ... וכעבור שנה יצאנו לדרך אל ארץ ישראל.	i.a. *gá^{c}adu fī blād alimām* ***sanáh*** *… w ba^{c}ad* ***sánah*** *^{c}azamna l-alGuds (NG02)*
הגענו לעדן. [ואשר ל]עדן! הבתים של **עדן** שגרנו בהם, הם [סתם] צריפים.	i.b. *wuṣilna* ***Ɛádan***. ***Ɛadán***, *albyūt ḥaggā́t* ***Ɛadán*** *d̲ī ḥallēná fīha samāsir (SG02)*
הוא כבר משלם את המס והוא **גבר** [אמיתי] מבחינתם. הוא גבר ומשלם את המס.	i.c. *gid hū ysallim alǵizyah w hū* ***ráǵǵāl*** *^{c}indhim.* *hū* ***raǵǵā́l*** *w yisallim alǵizyah (AS04)*

---

[195] גולדנברג/מבנה הפועל עמ׳ 179.

[196] גויטיין/אלגדס עמ׳ 369.

[197] שם עמ׳ 372 ואילך.

i.d. *gāl: ana-šti ᶜ**arág**. anti dāri wēš hū lᶜ**árag**? gāl:*
*aští ᶜ**árag**. gult ⁱlih gult: mā ᶜandi ᶜ**árag*** (AS)

אמר: אני רוצה **ערק!** את יודעת מה זה ערק? אמר:
אני רוצה ערק. אמרתי לו, אמרתי: אין לי ערק.

i.e. *hū halax*^{HBI} *l-**alᶜāmil**, w **alᶜāmíl** gā* (BT06)

הוא הלך אל המושל. ו**המושל** [בכבודו ובעצמו!] בא.

i.f. B: *hī **ákbar** minnak?* A: *la.* B: ***áṣġar**?*
A: ***aṣġár** minni* (AM03)

ב: היא יותר גדולה ממך? א: לא. ב: יותר קטנה?
א: יותר **קטנה** ממני.

i.g. *kaššafu alavirōn*^{HBI} ***fī lháwa** w ráddūh.*
*kān wuddhim yirmō **fī lhawá.*** (SW01)

הם גילו את האוירון באוויר והחזירו אותו.
רצו לירות בו **באוויר!**

i.h. *bádaᶜt ištaġál ḥadīd ána w **Ɛawā́d** axūy.*
***Ɛáwād** axūy gā wih ḏī yūgid* (AM09)

התחלתי לעבוד בנפחות, אני ועואד אחי.
[אשר ל]**עואד** אחי, יצא שהוא היה זה שמצית.

i.i. *w ana sāri ašti **Yíḥya** bin Dāwid,*
***Yiḥyá** bin Dāwid gā wih ḥāll fí Ṣaᶜdah* (AM04)

ואני הולך, רוצה [להגיע] אל יחיא בן דאוד,
[אשר ל]**יחיא** בן דאוד יצא שהוא גר בצעדה.

i.j. A: ***úxti** gā w aḥna mzawwiġīnha b-Saᶜīd Trábān.*
B: *wēš isimha?* A: *Šamᶜah bint Yusif Ṣabari, **uxtí*** (AM03)

א: אחותי, יצא שאנחנו השאנו אותה לסעיד תראבאן.
ב: מה שמה? א: שמעה בת יוסף צברי, [זאת] **אחותי!**

i.k. *gālu: abadan, mā yisīrš alyihūdi,*
***aḥná** nsīr w alyihūdi yiġlis fī bētih* (BT03)

אמרו: בשום אופן, היהודי לא יילך,
אנחנו [אלה ש]נלך והיהודי יישאר בביתו

i.l. *kēf? hī timalli addinya, **innhá** bagar ba-tmalli*
addinya, w mā hū sābir tiṭilᶜīha (AM01)

מה פתאום? הן ימלאו את החלל. הרי **אלה הן פרות!** הן ימלאו
את החלל, ואין זה הגיוני שתעלי אותן.

ii. דוגמאות ליצירת פוקוס בצורות פועל:

ii.a. ***ágbal** wāḥid šurṭi xarġat assabt …*
***agbál** lagīni w ana ṭāliᶜ ᶜassūg* (AS01)

בא איזה שוטר במוצאי שבת ...
[פתאום הוא] **בא**, ומצא אותי כשאני יוצא אל השוק

ii.b. *gult: ídbaḥni wala árgaᶜ ᶜala zōġi, mā **aští**.*
*mā **ášti** !* (BT07)

אמרתי: [אפילו] תשחוט אותי לא אחזור אל בעלי. אינני רוצה.
אינני רוצה!

ii.c. *wirgáᶜ **nazált** albīr, mā billá **názalt**, gid ana bēn*
aġūṣ w gō iṯnēn ᶜárab (SG05)

ואז ירדתי אל הבאר, ואך **ירדתי**, ובעוד אני
טובל באו שני ערבים.

ii.e. *kunt gāhil ṣaġīr w **agrá** ᶜind iġaddi… gult: lā,*
*ana mā ʾasallim alġizyah. ana ṣaġīr, ana **ágra**,*
mā gid aná-štaġil (RZ01)

הייתי ילד קטן, הייתי [עדיין] **לומד** אצל סבי ... אמרתי: לא,
אני לא אשלם את המס. אני קטן, אני לומד,
עדיין אינני עובד.

אמרתי: מאיפה יצעד המושל? מאיפה הוא **יעבור**? אמרו: הוא יעבור מכאן.	ii.f. *gult: mnēn ba-yixṭá al^{c}āmil, mnēn* ***ba-yiǵzá^{c}****?* *gālu:* ***ba-yíǵza^{c}*** *min hinā* (RZ01)
קומו ונלך. אם עוד נראה דבר מה מן הכלים **נוציא** אותם מתוך העפר. מתוך העפר נוציא אותם.	ii.g. *hā gūmu nsīr ila zid rēna šī min aladāh* ***níxriǵha*** *min bēn attrāb. min bēn attrāb* ***nixríǵha*** (AM02)
אחר כך הלכנו לבית המשפט, ואחר כך הוא ברח, פעם שנייה. [פשוט] **ברח** אל תימן..	ii.h. *ba^{c}dēn sirna ila lmaḥkamah w ba^{c}dēn* ***šarád****,* *marrah ṯāniyah.* ***šárad*** *ila lYáman*

iii. תווית היידוע נתפשת כחלק מן השם הבא אחריה, השם אותו היא מיידעת. בדומה, מילות קצרות חוברות לעיתים אל התיבה שאחריהן והגויות עימה כיחידה אחת. שיקולים פרוסודיים עשויים להביא להסגת הטעם אל התווית או המילית, ובכך ליצור פוקוס, הנובע מעצם החריגה המסומנת או מן התוכן המובע במילית המסומנת. כך למשל בדוגמא *aḥna ba-nḥill fí ḏa lǵarf* (AM01) ("אנחנו נגור בתוך המערה הזאת") הגויים המילית, הכינוי הרומז והשם כיחידת טעם אחת [*fíḏalǵarf*], שבה נופל הטעם על ההברה הראשונה - המילית *fī*. הקדמת מקום הטעם מעצימה את החוויה של השהייה והלינה **בתוך** המערה. בדוגמא אחרת מלינה אינפורמנטית על ההחלטה לבַטֵּן את קברו של אלשבזי: *mā bēn him migaḏḏiḏīn lih w almā sāriḥ min* ***tiḥtíh*** (HD08) ("מדוע הם מטייחים אותו והמים זורמים מתחתיו?"). באמצעות סימון המילית *tiḥtíh* היא מדגישה את גודל האסון, שמי המעיין הקדושים נותרו **מתחת** לפני השטח**,** ושוב אינם נגישים לעולים לקבר. להלן דוגמאות לשימושים דומים:

בוא **אליי**. תעבוד. ותישאר אצלי, אמר, בצריך	iii.a. *ta^{c}āl* ***^{c}indí.*** *ištaġál. w ug^{c}ud* ***^{c}índi*** *gāl fī ṣṣrīf*^{HBI}(AM09)
לילה אחד הם ארבו לי **בתוך** הבקתות	iii.b. *lēlah wāḥdah gádamu li* ***fí*** *l^{c}išaš* (AM04)
הפרסי הלך **מן** הבית הזה	iii.c. *alpārsi*^{HBI} *sār mín ḏa lbēt* = [*míndalbēt*] (AM09)
לוקחים את החמאה **ואת** שמנת ומובילים אותן אליו	iii.d. *yišillu álbirr w* ***ássamn*** *w ysayyirūh la^{c}indih* (SG04)
בחיי והנה אבק **מ**ראשי ההרים	iii.e. *amaṯ*^{HBC} *w inn alġubār* ***mín*** *rūs alǵibāl* = [*mínrūs*] (AMhod)
הלכו ... **אל** אלטלח לראות מה העניינים איתם	iii.f. *daxalu … ilá ṭṬalḥ yišūfu kēf šaġilhim ǵā* (AMhod)

iv. אותו האמצעי הריטורי, המאפשר הזזת הטעם כדי ליצור פוקוס בלשון האם הערבית, משמש את הדוברים גם ביחס לרכיב העברי המשובץ בלשון זו. כך, בדוגמא *náḏaḥu al^{c}arabi fī lǧábal. w* ***hálxu****^{w}, halxú habayta*^{HBI} (BT03) ("זרקו את הערבי בהר, **והלכו!** הלכו הביתה") מתאר העולה התרחשות דרמטית שהסתיימה ברצח ובהשלכת הגופה. הוא מביע את עוצמת זעזועו מן הדרך שבה הסתיים האירוע באמצעות הזזת מקום הטעם בפועל העברי. בתרגום חופשי משמעות הפועל *hálxu*^{w} היא "ופשוט הלכו להם". לעומת זאת, במשפט הבא, כשהוא חוזר על אותו הפועל עצמו, מופיע הטעם במקומו הרגיל בעברית הישראלית.

השפעת מערכת ההטעמה הערבית על הגיית העברית נדונה על ידי מורג, אשר הגיע למסקנה שלא ניתן ללמוד מדרך קריאתם של בני תימן במקרא על מערכת הגייה עברית קדומה שהיתה בה נטייה מוגברת למלעיליות בהשוואה למסורת של טבריה. מסקנתו היא, שכמו בלשון האם כך גם בהגיית העברית נוהגים הדוברים מידה של חופש ביחס למקומו של הטעם: ״תפישה זו של העיקריות כמהות אשר אינה חשובה ואין להקפיד בה ... נראית לנו תולדת השפעתה של הגייה, אשר בה אין העיקריות מהות פונימית, על הקריאה העברית - השפעתו של הלהג הערבי, שהעיקריות בו אינה מהות פונימית״[198].

v. ההטעמה האי-רגולרית נרשמה במקרים לא מעטים **בפתח המבע**, באופן המשווה לו נימה חגיגית ומגביר את הדרמה. למעשה, גם כאן לפנינו כלי ריטורי להבעה אקספרסיבית יותר, אלא שכאן תשומת הלב איננה ממוקדת ב**תוכן** הצורה שבה חלה ההטעמה האי-רגולרית, אלא בעצם פתיחתו של מבע חדש. מבחינה זו, הצורה המסומנת יכולה להיות כל מילית קישור, דוגמת *wírǧa*^{c} בדוגמא הראשונה להלן, שניתן לתרגמה כ״**ו**אז״ [*vé-az*]. הצורות המסומנות מופיעות בפתחה של תמה חדשה בסיפור, פרק חדש בעלילה, ומטרתן להפנות את תשומת ליבו של השומע ולסמן לו שעניין חדש עומד להיות מוצג. להלן דוגמאות אחדות לתזוזת הטעם בנסיבות אלה:

ואז(!) השיאו אותי ואני בוכה בוכה בוכה	***wírǧa***^{c}*zawwaǧūni w ani boxa boxa boxa*^{HB} *(BT07)*
[והדבר הבא היה ש]**הריתי** והינקתי, נולדו לי שישה ילדים	***ḥábilt*** *w bazzēt, ǧā li sittah ǧihāl (HD14)*
[ואז] **לקחנו** את שני שקי החיטה	***šállēna*** *alṯnēn akyās ḥabb (NG14)*
[או אז] **הבנתי** שהיא איננה מבני האנוש	*fa* ^{c}***áraft*** *innhá mā hī min alʔins (BW03)*
נשאר אצלי, נשאר עומד מעליי	***gá***^{c}***ad*** ^{c}*indi, ga*^{c}*ád imṭannib fōgi (AS05)*

ד.2.2.3. שינוי במקום הטעם כתוצאה מ״דחיקה״

טעמים המצויים בסמיכות עשויים ״לדחוק״ זה את זה ובכך לגרום לשינוי במקומה הרגולרי של ההטעמה. ״דחיקה״ מסוג זה מתרחשת בנסיבות של הצטרפות רכיבים לכדי יחידה אחת (למשל: בהצטרפות פועל וכינוי), אבל גם כאשר נהגים שני רכיבים עצמאיים ברצף (למשל: שני שמות או מילית וכינוי פרוד)[199]. הדוגמאות שבהן מתרחשת דחיקה מופיעות לסירוגין עם דוגמאות שבהן היא איננה מתרחשת, ולפיכך לא ניתן לקבוע בהקשר זה כלל אלא נטייה בלבד.

---

[198] מורג/העברית עמ׳ 258-259. מורג מודע כמובן להבדל המשמעותי בין לשון חיה ודיבור טבעי ובין מסורת קריאה, שנעימתה מוגדרת וקבועה מראש במידה מלאה (במקרא) או חלקית (במשנה). עם זאת הוא מוצא שהן בעברית והן בערבית ״עשויה העיקריות לחול בהברות שונות של תיבות, ששוות הן מבחינת המבנה ההברתי״ (שם), ומייחס את הדמיון להשפעת הדיבור הערבי על ההגיה העברית.

[199] באנגלית תוארו ״וריאציות ריתמיות״ (rhythmical variations) המכתיבות את אובדן הטעם בסמיכות להברות מוטעמות אחרות במשפט: מילים, שבהן שתי הברות מוטעמת (בדרך כלל בהטעמה ראשית ומשנית), עשויות לאבד את הטעם הראשון כשמיד לפניהן הברה מוטעמת, או לאבד את הטעם השני כשמיד אחריהן הברה מוטעמת (ג׳ונס/פונטיקה עמ׳ 253).

i. כאשר מצטרפים שני רכיבים או יותר לכדי תיבה אחת, ובייחוד בתיבות ארוכות הכוללות שלוש הברות או יותר, עשויה להתקבל הטעמה משנית לצד ההטעמה הראשית. בין שני הטעמים פועלת מערכת לחצים, הדוחקת בהם להתרחק זה מזה, והם שואפים ונמשכים אל גבולות התיבה[200]. כתוצאה מן הדחיקה עשוי לחול שינוי במקומו הרגולרי של הטעם. דוגמאות מעין אלה נרשמו בכמה מקרים של הצטרפות פועל וכינוי או פועל וצורן נטיה:

לקחה אותנו	*šállatnà* (NG16)	יבקרו אותה	*yizū́rūhà* (NG13)
שכבנו לישון	*rágadnà* (SW01)	יכלאו אותי	*yi̊ḥibsū́ni* (BT07)
ברחנו	*šáradnà* (AM09)	שלה	*ḥággathà* (HD06)

ii. בדומה, כאשר ניצבות שתי תיבות עצמאיות בסמיכות זו לזו, נוטים הטעמים שבכל אחת מהן להתרחק זה מזה, ועשויים לשנות את מקומם בתוך מסגרת תיבת האם. בחלק מהמקרים נסוג הטעם שברכיב הראשון לאחור ומתרחק מן הטעם שברכיב השני[201], ובמקרים אחרים מתקדם הטעם ברכיב השני ומתרחק מזה שברכיב הראשון:

	Irregular		**Regular**
אלא אני	*mā bíllā-ná* (SG03)	רק ; אני	*mā billā́ ; aná*
אם יש לכם	*ilá ma^{c}kúm* (NG02)	אם ; איתכם	*ilá ; má^{c}kum*

iii. במקרה ההפוך, שני רכיבים הניצבים בסמיכות עשויים להפוך ליחידת טעם אחת. טעם יחיד מחליף את שני הטעמים המקוריים, אך מקומו ביחס לכל אחת מתיבות האם שונה, ולכן: בבחינת אי רגולרי. כך למשל שם המקום "בני עויר", אשר הגוי בדרך כלל כשתי יחידות טעם נפרדות: *Báni Ɛwḗr*. לעיתים, הגוי הצירוף כיחידת טעם אחת, שבה מופיע הטעם בהברה השניה, שלא היתה מוטעמת בתיבה המקורית: *Baní^{c}wēr*.

iv. ברור למדי, כי תהליך דחיקת הטעמים בלשון זו איננו מוחלט, והקורפוס מציג מקרים רבים של חוסר עקיבות. כל נסיון להסדיר את כללי הדחיקה של הטעם בלשון זו יהיה סכמטי ומאולץ. נדמה לי, שנכון יותר לדבר על **נטייה** לדחיקה שיש בה מידה של חוסר עקיבות[202].

---

[200] הרעיון, שטעמים נוטים להתרחקים זה מזה, זה עולה היטב מן הטקסט שהביא מורג במסגרת הדיון בעיקריות, שהצורות *báynāthùm* ו-*baynā́thum* מופיעות בו לסירוגין (מורג/העברית עמ' 249, 257).

[201] בדומה הביא דים *yā wáladi* לצד *yā́ waladí* דים/סקיצות עמ' 12, וראה שם דוגמאות נוספות שציטט מגויטיין ומרוסי.

[202] דברים דומים נכתבו ביחס לנסיגת הטעם בעברית המקראית. נסיגת הטעם המשתקפת מתוך המסורה מעידה על תופעה פונולוגית, שהיתה חיה ויצרנית בעת שהלשון היתה דבורה. עם זאת, לשון הטקסט המקראי מציגה חוסר עקיבות בעניין זה, שהרי נרשמו בה אלפי מקרים שבהם אין מתקיימת "נסיגה". לפיכך קבע ברגשטרסר, כי כלליה של הטעמה זו "מיוסדים על סכימטיזציה ועל קריאה חגיגית איטית", והניח ש"ההגבלות שקובעת המסורה אינן מקוריות", בעוד ש"בשפה המדוברת היתה הסגת הטעם הרבה יותר כללית" (ברגשטרסר/דקדוק עמ' 226,229, 232).

ד.4. הערך הפונמי של הטעם

מכל האמור לעיל עולה, כי מקום תחולת הטעם תלוי באופן בסיסי במבנה ההברות, אך נתון במידה רבה לתנודות ולשינויים הקשורים בגורמים של פרוסודיה. הגמישות הלשונית בלהגים אלה מאפשרת את תנועת הטעם מהברה אחת להברה אחרת, מבלי לשנות את משמעותה של התיבה הבודדת. ואמנם, ברוח זו קבע מורג כי העיקריות בלהג הערבי של יהודי תימן איננה מהות פונימית[203]. ובכל זאת נראה להלן, כי ההטעמה נושאת ערך פונמי במספר מקרים מוגדרים, שבהם היא מקיימת את ההבחנה בין פועל ושם (§ד.4.1.) או בין הבניין הראשון לשני (§ד.4.2.).

ד.4.1. טעם המבחין בין פעל ושם במשקל CvCvC

i. בהמשך לאמור לעיל, ההטעמה הרגולרית בצורות מדגם CvCvC צפויה לחול בהברה הראשונה, וכך אמנם מצאנו אותה בצורות שם במשקל זה. לעומת זאת, צורות הפועל בעבר נסתר שמשקלן CvCvC מופיעות בהטעמה רגולרית מלרעית[204].

במקרה מיוחד זה נושא הטעם ערך פונימי, שכן מקום תחולתו מכריע ביחס לשתי קטגוריות מובחנות: פעלים במשקל CvCvC מופיעים בהטעמה רגולרית מלרעית; שמות במשקל CvCvC מופיעים בהטעמה רגולרית מלעילית. השווה שימושיו של הפועל *ḥarás* (״שמר״) לעומת שם העצם *ḥáras* (״משמר״) בדוגמאות הבאות:

התחיל הוא הגדול, שמר שמר שמר, נרדם, והשד בא ומצץ את ידה.	*bada^{c} hū alkabīr ḥarás ḥarás ḥarás ragád* *w al^{c}ifrīt wuṣil maṣṣ yadha* (AM01)
ומאז אותו היום הם לא נגעו בו ולא פגעו בו, עליו משמר של ערבים והערבים הולכים אליו	*w mā ḏalḥīn mā massūh w lā ḥaksūh, ^{c}alēh* *ḥáras ^{c}árab w al^{c}árab sāyrīn ^{c}indih* (HD08)

נמצא, ש**בתוך המערכת הרגולרית** נושאת ההטעמה ערך פונמי, ומקום הטעם מכריע ביחס למשמעות המילה. ההטעמה הרגולרית במקרים אלה אינה תלויה במבנה ההברות בלבד, אלא קשורה הדוקות גם באופיו של חלק הדיבר. ובכל זאת, שמות ופעלים עשויים להופיע בהטעמה אחרת מזו שהוגדרה כאן במסגרת **המערכת האי רגולרית**, כמפורט לעיל.

---

[203] שם עמ׳ 258.

[204] בלהגי מזרח תימן הבחין בהנשטדט בין שני דגמי הטעמה במשקל CvCvCvC : בשמות מוטעמת ההברה הראשונה, ובפעלים מוטעמת ההברה השנייה (בהנשטדט/מזרח עמ׳ 27). בלהגי הפרובינציה של צעדה מצא בהנשטדט שההטעמה במשקל CvCvC חלה תמיד בהברה הראשונה, בשונה מן ההטעמה בצנעא (בהנשטדט/צעדה עמ׳ 17). אף שאיננו מציין זאת במפורש, יש להניח שכוונתו לשמות ולא לפעלים.

ii. זוגות של שם ופועל במשקל CvCvC תועדו גם בערבית של הנגב, כשהאלמנט המבחין ביניהן הוא מקום נפילתו של הטעם. כך למשל מציג בלנק את *fihím* (״הבין״) למול *fíhim* (״הבנה״) ומסביר שאלה הן ״נוגדות שעל פני השטח״ (surface contrasts) בלבד, ויש להסבירן בכך שמבני הבסיס שלהן שונים, כלומר שתנועת ההברה השנייה שלהם היא תניינית, בניגוד לתנועת ההברה המקורית של הפועל[205]. כאמור (§ד.1.1.3.), גם בדיאלקטים הנדונים כאן נמצא שהטעם איננו חל לעולם בהברה המבוססת על תנועת עזר, המפרקת צרור הסטורי.

iii. במישור הסינכרוני התיאורטי, ניתן להסביר את מלרעיות הפועל בגוף הנסתר מתוך אנאלוגיה לצורות אחרות בפרדיגמה, שההטעמה חלה בהן בהברה השניה. בגופים שבהם פותחת הסופית בעיצור (המדבר, הנוכח, הנוכחת, המדברים והנוכחים) נסגרת ההברה השנייה של הפועל, וההטעמה חלה בהברה זו. במישור התיאורטי של הלשון, מוספית הנסתר Ø נתפשת כרכיב עיצורי הסוגר את ההברה, וגורם לתזוזת הטעם אליה: *katáb = katábØ = katábC*:

1.c.sg.	CvCvC+	*t*	> *katábt*
2.m.sg.		*t*	> *katábt*
2.f.sg.		*it*	> *katábti*
3.m.sg.		Ø	> *katáb*
3.f.sg.		*at*	> *kátabat*
1.c.pl.		*na*	> *katábna*
2.c.pl.		*tu*	> *katábtu*
3.c.pl		*u*	> *kátabu*

iv. במישור הדיאכרוני, מלרעיות צורות הפועל בגוף הנסתר עשויה להיות מוסברת כשריד למערכת קדומה משוחזרת, שבה חלה ההטעמה בהברה סופית מדגם -vC או -Cv. כך הסביר בלאו את המעבר ההסטורי של פעלים מן הבניין הראשון אל הרביעי: הטעמה הסטורית מלרעית שגררה השמטה של תנועת ההברה הראשונה, ובעקבותיה - הצטרפות אל״ף פרוסטית בראש הפועל: *ᵓafᶜal < fᶜal < faᶜál*.[206]

---

[205] בלנק/נגב עמ׳ 120-121 והערה 15 שם.

[206] בלאו/הטעמה עמ׳ 479-481. מסקנתו של בלאו נוגעת כאמור לצורות הפועל, שהיו לפי שְחזורו מלרעיות. כדוגמא מנוגדת ממערכת השמות הוא מביא את הצורה *jábal* (״הר״), שהטעמתה מלעילית, אך בהערה 16 שם הוא מביא את דעתו של סאראו, שהצורה *jábal* נגזרת מתוך *jabl*, דבר המסביר את תחולתו של הטעם בהברה הראשונה, שתנועתה הסטורית ואיננה תנועת עזר (עקרון דומה ביחס בין תנועות עזר והטעמה גם בלהגים הנדונים, ראה §ד.3.1.3.).

בירקלנד (הטעמה עמ׳ 16) הסביר גם הוא את מלרעיות הפועל כשריד למערכת הטעמה קדומה, אך מאחר שהסבר זה **איננו תקף ביחס לצורות שמניות** במשקל CvCvC קבע שדגם ההטעמה המשוחזר התקבע רק בצורות מסויימות.

לפי הסבר זה, מערכת ההטעמה הקדומה הומרה בשלב מאוחר יותר במערכת הטעמה אחרת, שכלליה משתקפים בלהגים מודרניים רבים, למשל להגי סוריה ולבנון. על רקע זה, דגמי הטעמה מודרניים שאינם תואמים את כללי ההטעמה החדשים מוסברים כ״עקבות״ (Spuren) למערכת ההטעמה הישנה[207].

ד.2.4. טעם המבחין בין בנייני הפועל II,I

במערכת ההטעמה הרגולרית נוטה הטעם ליפול בהברה מדגם vCC- הקרובה לתחילת התיבה, אף שהמערכת האי-רגולרית מאפשרת לו ליפול גם בהברה אחרת, כמו בדוגמא (AM01) másabb (״תרמיל״). בהתאם, ההטעמה הרגולרית של צורות הנסתר מן הבניין השני היא הטעמה מלעילית, למשל dáwwar (״חיפש״) או ṭállag (״גירש״). לעומתם, צורות הנסתר מן הבניין הראשון מופיעות בהטעמה רגולרית מלרעית.

***fa^{cc}ala > /fá^{cc}al/ = [fá^{c}al]**		***fa^{c}ala > fa^{c}ál**	
השכיב לישון	*rággad = [rágad]*	*ישן*	*ragád*
השתיק	*sákkat = [sákat]*	*שתק*	*sakát*
לִמֵּד	*gárra = [gára]*	*קרא*	*gará*
הביא (הביתה)	*ḏ̣áwwa = [ḏ̣áwa]*	*חזר (הביתה)*	*ḏ̣awá*

לאור ההחלשות הכללית של המכפל (§ב.3.1.), הכפלת עה״פ בפעלי הבניין השני כמעט שאיננה מורגשת, ובדיבור מהיר עשויה אף להיאלם כליל. כאשר פועל מן הבניין הראשון ופועל מן הבניין השני גזורים מאותו השורש, המימוש הקונקרטי שלהם מתקרב מאוד ולמעשה מזדהה בכל תכונות ההגייה - למעט ההטעמה. בדוגמא (AM01) haggad w ragad (״התנמנם ונרדם״), הגויים הפעלים בפועל [hágad w ragád]. במקרים מעין אלה, ההטעמה המלרעית (בבניין הראשון) או המלעילית (בבניין השני) היא הגורם המורפולוגי היחיד המקיים את ההבחנה בין הצורות.

---

[207] *גרוצפלד/הטעמה עמ׳ 162. בערבית של הנגב נוהגת הטעמה מלרעית בכל הצורות מדגם CvCvC, אולם בלנק מביא צורות שמניות ״שאינן נוהגות כרגיל״, דוגמת máṛah (״אשה״), ומתעד תנודות של הטעם בצורות שבהן שתי תנועות a בהברה פתוחה, דוגמת wáladah~waládah (״הילד שלו״) (בלנק/נגב עמ׳ 120, 22, 134). ראה ״עקבות״ גם בלהג של ט׳ופאר אצל רודוקנאקיס/ט׳ופאר חלק II סעיף 1a וסעיף 61i.*

פרק ה: הפועל

מערכת הפועל בלהגים הנחקרים משלבת קווים שמרניים לצד התפתחויות פרוגרסיביות. בפרק זה יידונו היבטים שונים הקשורים בפועל השלם בעבר (§ה.1.1.), בעתיד (§ה.2.1.) ובציווי (§ה.3.1.), בבניינים הנגזרים (§ה.2.) ובגזרות הפועל (§ה.3.). היבטי התצורה של הפועל יידונו מנקודת מבט השוואתית, הן מנקודת סינכרונית ביחס ללהגים ערביים סמוכים והן מנקודת מבט דיאכרונית ביחס להתפתחותן של לשונות שמיות קרובות.

להלן תמצית כמה ממצאים מרכזיים המוצגים בפרק זה:

- מצאי דוגמאות הפועל השלם בבניין הראשון בעבר חוזר לשני טיפוסי יסוד, המתגלמים בלשון כשלושה משקלים עצמאיים: *fa^{c}al* (טיפוס A) לעומת *fa^{c}il* ו-*fi^{c}il* (טיפוס B), ועוד שני וריאנטים *fu^{c}il* ו- *fu^{c}ul*, שהופעתם תלויה באיכות עיצורי השורש (§ה.1.1.א-§ה.1.1.1.ג.). נטיית הנוכח מתייחדת בכינוי הפרוד הנוספה אליה (§ה.1.1.ה.א.). בסיס הנטייה הדו-הברתי של הפועל מתקצר לעיתים לבסיס חד הברתי, בנסיבות הקשורות - ככל הנראה - בהרכב עיצורי השורש (§ה.1.1.ה.ב.). בצורות הנסתרת והנסתרים מתקיימות צורות תלת הברתיות לצד צורות דו-הברתיות, האופייניות לשני טיפוסי הפועל הנזכרים, בהתאמה (§ה.1.1.ה.ג.).

- בדומה, מצאי דוגמאות הפועל בעתיד חוזר גם הוא לשני טיפוסי יסוד, המתגלמים בכמה דגמים מובחנים: משקל *yif^{c}al* (טיפוס A) המשמש כבסיס גם לדגם הפועל *yuf^{c}al*, ומשקל *yif^{c}il* (טיפוס B), המשמש כבסיס גם לדגמי הפועל *yif^{c}ul*, *yuf^{c}il* ו-*yuf^{c}ul*, שהופעתם תלויה במידה רבה באיכות עיצורי השורש (§ה.1.2.1-ה.1.2.2.).

- הבניינים הקלאסיים I-X פעילים ויצרניים בלהג, אם כי השימוש בבניין השביעי נדיר ביחס (§ה.2). בגזרות הפועל חלים שינויים, וכמו בלהגים אחרים חלה האחדה בין כמה מחלקי הנטייה של פעלי ע״ע ופעלי ל״י (§ה.3.3- ה.6.3.), בפעלי ל״י מתקיימת אבחנה בין צורות הפסק וצורות הקשר (§ה.6.3.).

- בצורות הבינוני של הבניין הראשון ממשיך לשמש הריבוי השבור לצד הריבוי השלם (§ה.1.4.), וצורות זכר משמשות לעיתים ביחס לנקבה (§ה.3.4.).

- צורות פועל שהתאבנו משמשות כמיליות ונוטות בהקשרים מסויימים עם כינויים חבורים (§ה.6.).

- שורשים מסויימים הרגילים בבניין הקל מועברים בנסיבות הקשריות מסויימות לבניין השני והופכות בכך אמצעי להבעה אינטנסיבית או אקסטנסיבית (§ה.8.8.).

ה.1. הפועל השלם

ה.1.1. הפועל השלם בעבר

ה.1.1.א. משקלי הבסיס: רפלקסים של فَعَلَ - فَعِلَ - فَعُلَ

i. בפועל השלם בעבר מתקיימים שני טיפוסי יסוד של פעלים:

טיפוס A:

- משקל **fa^{c}ál**, שהוא במידה רבה המשכו של فَعَلَ הקלאסי.

טיפוס B:

- משקל **fa^{c}il** ומשקל **fi^{c}il**, שהם במידה מסויימת המשכו של فَعِلَ הקלאסי.
- שני דגמי משנה **fu^{c}il** ו- **fu^{c}úl**, המופיעים בנסיבות הקשורות באיכות עיצורי השורש.

	Type A	Type B			
	fa^{c}ál	*fa^{c}íl*	*fi^{c}íl*		
			fi^{c}íl	*fu^{c}íl*	*fu^{c}úl*
1.c.sg.	*nazalt*	*ǵalist*	*fi^{c}ilt*	*kubirt*	*gurub*
2.m.sg.	*nazaltant*	*ǵalistant*	*fi^{c}iltant*	*kubirtant*	*gurubtant*
2.f.sg.	*nazalti*	*ǵalisti*	*fi^{c}ilti*	*kubirti*	*gurubti*
3.m.sg	*nazal*	*ǵalis*	*fi^{c}il*	*kubir*	*gurub*
3.f.sg.	*nazalat*	*ǵalsat*	*fi^{c}lat*	*kubrat*	*gurbat*
1.c.pl.	*nazalna*	*ǵalisna*	*fi^{c}ilna*	*kubirna*	*gurubna*
2.c.pl.	*nazaltu*	*ǵalistu*	*fi^{c}iltu*	*kubirtu*	*gurubtu*
3.c.pl.	*nazalu*	*ǵalsu*	*fi^{c}lu*	*kubru*	*gurbu*

* תרגומי הפעלים בלוח: *nazál* ("לרדת"), *ǵalís* ("לשבת"), *fi^{c}íl* ("לעשות"), *kubir* ("לגדול") ו- *gurub* ("להתקרב").

ii. תפוצת המשקלים והדגמים בין הכפרים איננה אחידה[208]:

- משקל *fa^{c}al* תועד בכל הכפרים.
- המשקלים *fa^{c}il* ו- *fi^{c}il* הופיעו זה לצד זה בחלק מן הכפרים (למשל בחידאן ובסאקין), אבל באחרים הופיע רק אחד מן השניים (למשל: רק *fa^{c}il* ולעולם לא *fi^{c}il* באאל שליל, ורק *fi^{c}il* ולעולם לא *fa^{c}il* באמלח).
- דגמי המשנה *fu^{c}il* ו- *fu^{c}ul* הופיעו זה לצד זה בחלק מן הכפרים (למשל באמלח ובסודאן), אבל באחרים הופיע רק אחד מן השניים (למשל: רק *fu^{c}il* ולעולם לא *fu^{c}ul* בחידאן ובאאל שליל).

ה.1.1.א.1. משקל *fa^{c}al*

ככלל, משקל *fa^{c}al* הוא המשכו של משקל **فَـــعَلَ** ההסטורי, כפי שעולה מדוגמאות כמו OA *ṭaḥana* > *ṭaḥán* (״לטחון״) או OA *qa^{c}ada* > *ga^{c}ád* (״לשבת״). עם זאת, ברור למדי שאין מתאם מלא בין משקלי הערבית הקלאסית ובין תמונת המצב הסינכרונית, ומשום כך נמצא פעלים שמקורם במשקל **فَـعَلَ** ההסטורי אך מתגלגלים בלהג למשקלים אחרים (דוגמאות בהמשך), או פעלי *fa^{c}al* שמקורם במשקל קלאסי אחר, דוגמת OA *mariḍa* > *maráḏ̣* (״לחלות״).

ה.1.1.ב. משקל *fa^{c}il*

i. צורות פעל במשקל *fa^{c}il* נרשמו ברוב כפרי הפרובינציה, אך לא בכולם. לעיתים נראה משקל *fa^{c}il* כהמשכו של **فَـعِلَ** ההסטורי, כמו בדוגמאות (SW) OA *fariḥa* > *fariḥ* (״לשמוח״); (HD) OA *sami^{c}a* > *sami^c* (״לשמוע״); (SQ) OA *labisa* > *labis* (״ללבוש״) או (RZ) OA *gariba* > *garib* (״להתקרב״)[209]. עם זאת, במשקל *fa^{c}il* מופיעים גם פעלים שהם גלגול של **فَعَلَ** ההסטורי, כמו למשל (HD RZ SQ) OA *ǧalasa* > *ǵalis* (״לשבת״) או (AS HD RZ) OA *ṭala^{c}a* > *ṭali^c* (״לעלות, לצאת״).

ii. ברוב כפרי הפרובינציה משמש משקל *fa^{c}il* **לצד** משקל *fi^{c}il*, כשני רפלקסים מובחנים של **فَعِلَ** ההסטורי. נציין איפוא, כי באמלח לא נרשמה ולו דוגמא אחת של משקל *fa^{c}il*, אלא משקל *fi^{c}il* הוא המשכו היחיד של **فَـعِل** ההסטורי, בעוד שבאאל שליל לא נרשמו בכלל פעלים במשקל *fi^{c}il* בעבר, אלא משקל *fa^{c}il* הוא המשכו היחיד של *fa^{c}ila* ההסטורי.

---

[208] למעשה, אותו הפועל עצמו עשוי להופיע בכפרים השונים בדגמים שונים: כך למשל תועד ״לתפוס״ תועד בטקסטים בשלוש צורות: *gabáḏ̣*, *gabíḏ̣* ו- *gibíḏ̣*.

[209] גם: CA *garuba*, וראה גלגולו של פועל זה בדגמים *gurib* או *gurub* להלן.

iii. בכפרים שבהם משמש משקל *fa^{c}il* בגזרת השלמים אנו מצפים למצוא את גלגוליו גם בגזרת ל״י כדגם *fa^{c}i*, כמו בדוגמא nasi (״לשכוח״, ראה גם §ה.6.3.). אולם מצב זה מתקיים באאל שליל בלבד, בעוד שבמרבית הכפרים אנו עדים לתמונת כלאיים: בגזרת השלמים מופיעים פעלים בשני המשקלים *fa^{c}il + fi^{c}il*, ואילו בגזרת ל״י מופיעים כל הפעלים בקביעות במשקל *fa^{c}i*[210]. ראה הדוגמאות לפעלים ״לשבת״, ״לתפוס״ ו״לשכוח״ בלוח הבא:

		ǵls	*gbḏ*	*nsy*
fa^{c}il	(AS)	*ǵalís*	*gabíḏ*	*nasí*
fi^{c}il	(AM)	*ǵilís*	*gibíḏ*	*n(i)sí*
fa^{c}il + fi^{c}il	(BT HD RZ SG SW)	*ǵalís*	*gibíḏ*	*nasí*

iv. הרפלקס הרווח בתימן למשקל *fa^{c}ila* ההסטורי הוא *fi^{c}il*, פעלים במשקל *fa^{c}il* אינם רגילים בכל הרמה המרכזית[211]. בפרובינציה של צעדה, לעומת זאת, תיעד בהנשטדט דוגמאות במשקל *fa^{c}i(l)* בע׳וראז (Ġurāz) ובטלח (imṬalḥ) הסמוכות לעיר, ועוד ניקרו בין הדוגמאות בספרו גם *sami^{c}hant* (״שמעת״) מדמאג׳ (Dammāǵ) ו- *masik* (״אחז״) שנרשמה במג׳ז (Maǵz). נזכיר, כי באיזור אממט׳ה (imMaṯṯah) שבצפון הפרובינציה, סמוך מאוד לגבול עם סעודיה, משקל *fa^{c}il* הוא **המשכו היחידי של *fa^{c}ila* ההסטורי**, ואילו צורות במשקל *fi^{c}il* הן שרידים לסביל פנימי[212].

ה.1.1.ג. משקל *fi^{c}il* והדגמים *fu^{c}il* ו- *fu^{c}úl*

i. משקל *fi^{c}il* רגיל בכל כפרי הפרובינציה למעט אאל שליל, וככלל הוא נראה כהמשכו של משקל فَعِلَ הקלאסי, אולם במשקל זה מופיעים גם פעלים ממשקל فَعَلَ הקלאסי. השווה הדוגמאות הבאות:

	OA fa^{c}ala > JṢ fi^{c}il		**OA fa^{c}ila > JṢ fi^{c}il**
לחזור	OA *raǧa^{c}a* > *rigi^c* (HD)	לשמוע	OA *sami^{c}a* > *simi^c*(BW)
לעשות	OA *fa^{c}ala* > *fi^{c}il* (SQ)	להרות	OA *ḥabila* > *ḥibil* (SQ)
לשבת	OA *ǧalasa* > *ǵilis* (AM)	לשנוא	OA *kariha* > *kirih* (NG)

---

[210] מצב דומה, שבו השלמים נוטים במשקל במשקל *fi^{c}il* ופעלי ל״ו במשקל *fa^{c}i* תועד על ידי בהנשטדט באיזור המערבי של הפרובינציה: בהנשטדט/צעדה מפה 6.

[211] התמונה מתקבלת בבירור מתוך מפות 72 ו-93 אצל בהנשטדט/אטלס, ובמפה 67 נזכרות רק צורות מגזרת ל״י במשקל זה (*fa^{c}i*). ראה גם מפה 6 אצל בהנשטדט/צעדה.

[212] גם באיזור צפוני זה שבו הצורה הרגילה בשלמים היא מדגם *fa^{c}il* מצא בהנשטדט (צעדה עמ׳ 38, עמ׳ 196) שבגזרת פ״א נוטים הפעלים במשקל *fi^{c}il*. הוא מנסה להסביר צורות אלה במעתק *a>i* אך מודה שקשה לו להסביר שינוי כזה.

ii. לצד הצורות הרגילות במשקל fi^{c}il מופיע הדגם fu^{c}il. בדיקת מצאי הפעלים המופיעים בדגם זה מעלה, כי הגורם המכריע להופעתו של שורש מסויים במשקל fu^{c}il איננו קטגוריה מורפולוגית כזו או אחרת, אלא דווקא הרכב עיצורי השורש שלו (ראה גם §ה.2.1. ו-§ב.3.1.).

הרעיון ש fu^{c}il אינו אלא וריאנט של fi^{c}il מוצא ביסוס בכמה הערות בספרות: דים הציע לראות בצורה fu^{c}lat וריאנט פונמי של fi^{c}lat כאשר פה"פ היא w, ואף שקל לסמן את תנועת ההברה הראשונה בסימן ə , וגם בהנשטדט ראה במשקל fu^{c}il מקרה פרטי של fi^{c}il באותן הנסיבות[213]. רודוקנאקיס תיאר התנייה דומה בלהג של ט'ופאר (עומאן), וקבע שהופעת i או u בצורות הפועל f^{c}il ו- f^{c}ul תלויה אך ורק בסביבת העיצורים[214]. בפרובינציה הצפונית מתרחב מעגל העיצורים הגורמים להופעת דגם fu^{c}il וכולל - לצד פה"פ w - גם שורשים שפה"פ שלהם היא עיצור "כהה". נמצא, כי הפעלים המופיעים **בדגם fu^{c}íl** עשויים להיות תוצר של תהליכי לשון שונים:

- fu^{c}il כהמשך של فَعُلَ , למשל: OA kaṯura > kuṯir ("התרבה") או OA kabura > kubir ("גדל");
- fu^{c}il כהמשך של סביל פנימי, שהתקבע בצורות בודדות, למשל: OA wulida > wulíd ("נולד") או OA xuliqa > xulíg ("נולד").
- fu^{c}il כתוצר של גורמים סינכרוניים אחרים, המשפיעים על הופעת שורש מסויים דווקא בדגם זה, בייחוד עיצורים כהים אך גם עיצורים שפתיים, המופיעים כפה"פ (w)או כעה"פ (b)[215], למשל wuṣil ("הגיע") ו- rubiḥ ("להרוויח")[216].

iii. דגם fu^{c}ul איננו שכיח אך תועד בכמה פעלים בודדים, בייחוד באמלח, למשל: gurub ("התקרב"); kubúr ("גדל", לצד kubír); xuluṣ ("הסיר, פשט"); xulug ("נולד", לצד xulíg); luġub ("התנמנם"); ו- wuḏuḥ ("הפציע"). בהמשך לאמור ביחס לדגם fu^{c}il נראה, כי גם דגם fu^{c}ul אינו בבחינת קטגוריה מורפולוגית מובחנת. נכון יותר יהיה לראות בו **מקרה פרטי של דגם fu^{c}il**, שהוא עצמו כאמור **מקרה פרטי של משקל fi^{c}il**, והופעתו מותנית בנוכחותם של עיצורים מסויימים.

ברור למדי, כי הופעת u בהברה השנייה של הפועל קשורה בנוכחות עיצור כהה, אשר "צובע" בתנועת u את סביבתו המיידית אך גם את זו הרחוקה יותר (על מנת שתתאפשר "צביעה" של הברה מרוחקת חייב להיות בה עיצור המאפשר זאת, בדרך כלל גרוני, נחצי או r, ראה §ב.2.1.).

---

[213] דים/סקיצות עמ' 42. דים זכה על כך לביקורתו הנוקבת של יאסטרו, אשר דחה את ההצעה לסמן את שתי התנועות כאחת, וקבע כי התנועות i/u מתקיימות כפונמות עצמאיות במערכת של הלהג המתואר (יאסטרו/סקיצות עמ' 296).

[214] רודוקנאקיס/ט'ופאר סעיף 261 ואילך.

[215] פעלים שפה"פ שלהם היא w עשויים להופיע גם במשקל אחר, כמו הפועל waṣíl ("להגיע") המשמש באאל-שליל.

[216] בהנשטדט/גלוסר עמ' 423 מביא את הצורה ribiḥ מפי דוברים מצעדה.

בערבית הצנעאנית, פעלים במשקל *fu^{c}ul* מכילים בדרך כלל עיצור שורש נחצי או וילוני, למשל: *wuṣul* (״הגיע״) ו-*ḏ̣uḥuk* (״צחק״). גויטיין הביא את הצורות *kubur* (״גדל״) ו-*kuṯur* (״התרבה״) כראייה להשפעתו של *k* על התנועות שבסביבתו[217]. הפעלים הנזכרים מופיעים בצפון בדגם *fu^{c}il*, בצורות *wuṣíl* ו- *ḏ̣uḥík*, *kubír*(~*kubur*) ו-*kuṯír* בהתאמה[218].

iv. הופעת צורות אחדות במשקל *fi^{c}il* או *fu^{c}ul* בעבר עשויה להיות תוצאה מאנאלוגיה, על סמך צורת העתיד: כאשר עה״פ או לה״פ היא גרונית תנועת עה״פ בעתיד היא בדרך כלל *a*. לעיתים, הדוברים גוזרים לפעלים הנוטים בעתיד במשקל *yif^{c}al* צורת עבר הדומה לזו של פעלים אחרים במשקל זה[219]. יתכן, שצורת העתיד *yirǵa^c* (״יחזור״) היא שגרמה להופעת *riǵi^c* (״חזר״) בסאקין ו-*riǵ^{c}u* (״חזרו״) בחידאן, בעוד שבאאל-שליל נרשמה *raǵa^{c}at* (״חזרה״).

ה.1.1.ד. גיוון משמעויות השורש באמצעות חילופי משקלים

מאחר שלא כל המשקלים מופיעים בכל הכפרים, נמצא ששורשים מסויימים מופיעים במשקל אחד בכפר מסויים, ובמשקל אחר בכפר אחר. כך, השורשים *ǵ z ^{c}* (״לעבור״) ו-*r ǵ ^{c}* (״לחזור״) מופיעים במשקל *fa^{c}al* ובמשקל *fi^{c}il* לסירוגין:

	fi^{c}il	***fa^{c}al***	
לעבור	*ǵizi^c* (GR HD)	*ǵaza^c*, *ǵaza^{c}at* (SQ)	***ǵz ^{c}***
לחזור	*riǵi^c*(SQ) ; *riǵ^{c}u* (HD)	*raǵa^{c}at* (AS)	***rǵ ^{c}***

ריבוי דגמי הפועל בעבר מאפשר הכנסת גיוון במשמעות המובעת על ידי השורש. נמצא, כי שורשים מסויימים (ככל הנראה דווקא אלה הרווחים והרגילים יותר בדיבור) מופיעים בכפר מסויים בשני משקלים שונים, ומביעים בכל אחד מהם משמעות מובחנת. כך, הופיע השורש *ǵ l s* בטקסט מן הכפר סודאן במשקל *fa^{c}il* במובן ״ישב״ (פיסית), ואילו במשקל *fi^{c}il* מובנו ״נשאר״ או ״המשיך, התמיד״ (ראה גם §ה.6.8.):

אכלנו, שתינו, ובערב ישבנו לאכול את ארוחת הערב	*akalna, širibna w fī l^{c}aší ǵalisna nit^{c}ašša al^{c}aša* (SW01)
הוא לקח את הכל בכללותו. אנחנו נותרנו ככה.	*šall alkull min alwáṣaṭ. iḥna ǵilisna káḏā* (SW01)
הלכנו ושתינו מה שנשאר והוסיפו לנו עוד פת לחם	*sirna širibna mā ḏī ǵílis w zādú laná zid lugmah* (SW01)

---

[217] גויטיין/ימניקה עמ׳ xvi. ביחס ללהג של ברדון (איזור דמאר ורדאע) נמסר, כי הופעת תנועת *u* בהברה השנייה של משקלי הסביל בעבר קשורה בנוכחותם של עיצורים נחציים או *k*. כך מפיעות *kumilat* ו-*gutil* במשקל CuCiC לעומת *ḏ̣urub*, *kubur*, *ḥukum* ו- *ṭ ulugat* הבאות במשקל CuCuC. ראה: בטיני/ברדון עמ׳ 122.

[218] במצרים תוארה התחלפות חופשית בין צורות הפועל *fu^{c}ul* ו-*fi^{c}il* (שפיטה/מצרית עמ׳ 207). אלא שבכל הדוגמאות למשקל *fu^{c}ul* נמצא שאחד מעיצורי השורש הוא *ḍ k x* או *q*, ולצידם הפועל *ṣu^{c}ub* שבו לה״פ היא עיצור שפתי. נראה, שגם משקל *fu^{c}ul* המצרי אינו בהכרח גלגול ישיר של *fa^{c}ula* הקלאסי אלא עשוי להיות וריאנט של *fi^{c}il*, שהופעתו קשורה בסביבה פונטית אחורית או שפתית (הופקינס/מודרנית עמ׳ 91, וכן ארו/ווקאליזציה עמ׳ 85, 87).

[219] גויטיין/ימניקה עמ׳ xix.

במקומות אחרים תועד מצב הפוך: בסאקין ובחידאן תועד *ǵalis* ובברט *ǵalas* במובן ״נשאר״ או: ״שהה״ (בדומה לפועל *ga^{c}ad*), לעומת *ǵilis* המביעה ישיבה פיסית:

הלכתי אליו ונשארתי אצלו בשבת	*sirt ṣalēh w ǵalist ^{c}indih fī šabbāṯ̣^{HBC} (SQ05)*
נשארנו בתימן ... הרבה (זמן) נשארנו	*ǵalisna f-atTēmāṇn … xḗyrāt ǵalisna (HD14)*
אחרי שהיא ילדה הוא נשאר איתה	*ba^{c}ad mā wuldat ǵálas hū wiyyāha (BT13)*
אחר כך ישבנו, הביאו לנו משקאות	*ba^{c}dēn ǵilisna, ǵābu lana šárbāt (HD03)*

ה.1.1.ה. דגמי הנטייה

בין הממצאים המרתקים של הדיאלקטולוגיה הערבית היו צורות פועל עם סופיות נטיה המכילות *k* (דגם *k*). אלה תועדו על ידי חוקרים אחדים במרכז תימן ובדרומה, וגם בחלקים נרחבים מן הפרובינציה של צעדה. ואולם, בלהגים הנחקרים נרשמו בכל צורות העבר סופיות נטייה ״רגילות״ המכילות (דגם *t*). איש מן העולים הוותיקים או החדשים לא עשה שימוש בצורות מדגם *k* או העיד על קיומן בדרך עקיפה כלשהי.

ממצאים אלה מתיישבים באופן חלקי עם הנתונים שאסף בהנשטדט מפי המוסלמים באיזור הנדון. לפי נתוניו בעיר צעדה ובכפרים הסמוכים לה מצפון וממערב אין משמשות צורות מדגם *k*.[220] לפיכך, אין להתפלא על כך שיהודים שמוצאם בכפרים שמצפון ומצפון מערב לעיר צעדה אינם עושים שימוש בצורות מדגם זה. בדומה, איזור סאקין מסומן אצל בהנשטדט כמובלעת שבה אין משמשות צורות מדגם *k*, וכך אמנם גם בפי היהודים מסאקין ומאלקיף. לעומת זאת, איזור חידאן ואיזור ראזח מופיעים במפה של בהנשטדט כאיזורי *k* מובהקים, אך כאמור לא כך בפי העולים מאיזורים אלה (ראה עוד בעניין זה במסגרת הדיון בלשון היהודים ולשון סביבה, §א.4.).

ה.1.1.ה.א. סיומות הנטייה, המקרה של סיומת הנוכח

סיומות הנטייה של הפועל בעבר אינן מציגות מאפיינים ייחודיים ודומות במידה רבה לאלה המוכרות מלהגים מודרניים רבים אחרים, להוציא סיומת הנוכח החריגה שתתואר להלן.

	Sg.	**Pl.**
1.c	*-t*	*-na*
2.m	*-tant/hant*	*-tu*
2.f	*-ti*	
3.m.	*-Ø*	*-u*
3.f	*-at*[221]	

---

[220] בהנשטדט/צעדה מפה 8.

[221] על סופית הנסתרת *-it* המופיעה בגזרת ל״י ראה §ה.6.3. מס' v.

i. תצורת הפועל בגוף הנוכח שונה באופן מהותי מתצורת יתר הפעלים בפרדיגמת העבר. הדגם *fv^{c}vl+t*, שהוא הדגם הבסיסי הן בערבית העתיקה והן בלהגים המודרניים, איננו רגיל בדיבור היומיומי של העולים החדשים. במקומו אנו מוצאים מבנה מורחב, הכולל את הדגם הבסיסי של *fv^{c}vl+t* בצירוף כינוי גוף פרוד המוצמד אליו.

צורת הפועל לנוכח היא איפוא תוצר של "הידבקות" *fv^{c}vl+t+ant* כפי שמודגם בלוח שלהלן באמצעות הפעלים *katáb* ("כתב"), *ǵalís* ("ישב"), *širíb* ("שתה"), *kubír* ("גדל") ו-*gurúb* ("התקרב"):

fv^{c}vl+t+ant ———▶ *fv^{c}vltant*

	Type A	Type B			
	fa^{c}ál	*fa^{c}íl*	*fi^{c}íl*		
			fi^{c}íl	*fu^{c}íl*	*fu^{c}úl*
1.c.sg.	*katabt*	*ǵalist*	*širibt*	*kubirt*	*gurubt*
2.m.sg.	*katabtant*	*ǵalistant*	*širibtant*	*kubirtant*	*gurubtant*
2.f.sg	*katabti*	*ǵalisti*	*širibti*	*kubirti*	*krurubti*
3.m.sg.	*katab*	*ǵalis*	*širib*	*kubir*	*gurub*
3.f.sg.	*katabat*	*ǵalsat*	*širbat*	*kubrat*	*gurbat*
1.c.pl	*katabna*	*ǵalisna*	*širibna*	*kubirna*	*gurubna*
2.c.pl	*katabtu*	*ǵalistu*	*širibtu*	*kubirtu*	*gurubtu*
3.c.pl	*katabu*	*ǵalsu*	*širbi*	*kubru*	*gurbu*

ii. צורות דבוקות מן הדגם *fv^{c}vltant* נרשמו בכפרים שבאיזור חידאן אלשאם וסאקין, ובכפרים הסמוכים לעיר צעדה: אאל שליל, צחן ובני עויר. צורות אלה משמשות גם בפי מרבית העולים מואדי אמלח (ראה להלן):

הסתכלתי אם איבדת את הכרתך או שאתה עודך בסדר	*aḥẓir ^{c}ādak gid aǵtamētant aw ^{c}ādak b-xēr (AMhod)*
ראית מישהו או הבחנת במישהו?	*rētant ḥad willa šuftant ḥad? (AM01)*
מה יש לך? מה עשית? מה עוללת?	*mā ^{c}alēk? mā sabbartant? mā fi^{c}iltant? (HD08)*
אתה קנית ירקות בשוק	*ant aštarētant xaḏ̣rah fī ssūg (SW)*
גיסך התלונן עליך ואמר שאתה היכית את אשתך	*nasabak ištká bak gāl innak dáffartant maratak (AS01)*
אם תבוא איתי אינני נותן לך דבר.	*la ǵītant im^{c}i māna ba-addī lak šī (AS01)*

iii. במישור הסינכרוני, הסיומת *tant-* היא חלק בלתי נפרד מן הפועל. לפיכך, מיליות ומושאים מצטרפים אל הפועל מדגם *fa^{c}altant* אחרי הכינוי הדבוק, כלומר בסוף יחידת הפועל הדבוקה. ראה דוגמאות אחדות מן הטקסטים:

חיכית לי	*rayya^{c}tant li* (AS)	הכית אותה	*xabaṭṭantha* (AS01)
אמרת לה	*gúltant ilhá* (BW)	לקחת אותה	*šallētantha* (AMhod)
כתבת לי מכתב	*katabtánt li maktūb* (SQ)	ראית אותה	*rētantha* (AM)
ראית אותו	*rētantih* (AMhod)	קנית אותה	*aštarētantha* (RZ06)

iv. גם מפי העולים מנג׳ראן תועדו צורות נוכח מורחבות, אולם בסיס הנטייה של הצורות שבפיהם הוא *fa^{c}alh*, ואליו דבֵק הכינוי הפרוד *ant*, באופן היוצר את הדגם *fa^{c}alhant*:

$$\boxed{\mathit{fa^{c}alh+ant} \longrightarrow \mathit{fa^{c}alhant}}$$

בצורות מדגם *fa^{c}alhant* מופיעה *h* במקומה של *t* הצפויה. הן בהנשטדט והן פרוכזקה מניחים, שבתהליך התהוות הצורה הדבוקה הוחלף צורן הנטייה של הנוכח בכינוי הפרוד *ant*(^{ɔ}). ניתוח זה, כוחו יפה לצורות מדגם *hant-*, אך הוא אין בו כדי להסביר את הצורות מדגם *tant-*, שבהן ממשיכה להתקיים סיומת הנטייה המקורית *t-*, וברור שלא התרחשה בהם החלפה של צורן הנטייה בכינוי הפרוד.

לפיכך נראה, שעלינו לשחזר תהליך של הדבקה של הכינוי החבור לפועל הנוטה בגוף הנוכח, מבלי להחליף את צורן הנטייה המקורי. כתוצאה מן ההדבקה נוצר סימון כפול של גוף הנוכח: הן על ידי צורן הנטייה המקורי *t-* והן על ידי הכינוי החבור הדבוק, כפי שמשתקף בדגם *tant-*. בדגם *hant-* הנדון כאן התרחש שלב אחד נוסף: המרה של *t* ב- *h*.[222]

$$\boxed{\mathit{fa^{c}al+t+ant} \xrightarrow{t > h} \mathit{fa^{c}alhant}}$$

v. צורות מדגם *fa^{c}alhant* נרשמו גם מפי כמה מן העולים מכפר אמלח. עולים אלה הם ככל הנראה בני משפחה מסועפת אחת, שהיגרה דרומה לאורך הציר שבין נג׳ראן וואדי אמלח והתגוררה תקופה ממושכת באמלח קודם לעלייה ארצה. אינפורמנטים אחרים, שנולדו באמלח למשפחות אחרות, אינם משתמשים בדגם *hant-* אלא בדגם *tant-* הרגיל יותר בפרובינציה של צעדה.

---

[222] על רקע צורות העבר הנוטות ב *k* הרווחות באיזור צפון תימן, עשוי להתבקש גם כאן מעתק מסוג *k>h*. נדגיש איפוא, כי פעלים מטיפוס *k-perfect* לא תועדו בדיאלקטים הנדונים כאן ובוודאי שלא באיזור עסיר ונג׳ראן. מעבר לכך, המעתק *k>h* אינו מתיישב עם דגם *tant-* אשר רווח הרבה יותר באיזור זה. רעיון תמוה למדי הועלה אצל קיי (סעודיה עמ׳ 86), שניסה לקשור את הסיומת *hant-* לפועל ההוויה הפרסי *hast*, וחיפש את שורשי ה-*n* במקרים כמו *ḥagg>ḥang* שנרשמו בכמה דיאלקטים בערב.

מעניין לציין, שאנשי אמלח שבפיהם דגם *-tant* מתייחסים בביטול לשימוש בדגם *-hant*, וכמה מהם ציינו שזו "שפה של ערבים". מכל מקום, נראה שצורות מן הדגם של נג׳ראן השתרשו זה מכבר גם בפרובינציה הצפונית, ותועדו גם על ידי בהנשטדט באיזור הדרום-מזרחי של הפרובינציה[223]. להלן הדוגמאות:

הלכת כבר הביתה?	*gid sirhant albēt?* (AM)	כתבת לי פתק	*katabhant li waragah* (AM)
אתה שכחת אותי	*ant nsīhantani* (AM)	קנית לי את הדברים שלי	*aštarēhant li ḥāǧāti* (AM)

vi. תיעוד ראשון לצורות מטיפוס *-hant* נמצא כבר בתיאור הלהג של נג׳ראן, שם צמח דגם חדש של נטיית העבר, וצורות דוגמת *gulhant* משמשות בו לצד הצורות *gilt/gult* הרגילות בלהגים אחרים של הנג׳ד[224]. הנחה מתקבלת על הדעת היא, שצורות מדגם *-hant* הובאו דרומה עם המהגרים מנג׳ראן לצפון תימן.

vii. הדבקת הצורן המורפולוגי לבסיס הנטייה של הנוכח יוצרת הבחנה צורנית ברורה בין הנוכח והמדבר. הצורך בחידוד האבחנה בין שני הגופים קשור בהזדהות המורפולוגית של צורות אלה, המוכרת גם מלהגים ערביים במקומות שונים, ובכלל גם להגים רבים בחצי האי ערב[225]. נזכיר, כי בכמה להגים תימניים המוכרים כ"להגי *k*" נשענת האבחנה בין המדבר והנוכח על התנועה הפנימית של הפועל (*faᶜulk* לעומת *faᶜalk*)[226]. הצמדת הכינוי החבור המתוארת כאן היא איפוא כלי מורפולוגי אחר, המשרת מטרה דומה.

viii. הצורות הדבוקות רגילות ביותר בפרובינציה של צעדה (להוציא איזור ברט) ומשמשות במבעים מסוגים שונים[227]. למעשה, ההקשר היחידי שבו הופיעו צורות נוכח שאינן מן הדגם הדבוק הוא בצירוף עם כינוי מושא של הגוף הראשון, למשל: *ǵibtana* (HD03) ("הבאת אותנו"); *saˀaltani* (BW03) ("שאלת אותי"), וכן *nsītani* (AM) ("שכחת אותי"). נראה, שבנסיבות להן שותפים הנוכח והמדבר/ים אין הדובר חש בצורך לחדד ולהבהיר באמצעי המורפולוגי הנדון, שמבצע הפעולה הוא הנוכח ולא הוא עצמו[228].

---

[223] בהנשטדט תיאר שלושה דגמים, וייחס אותם למקומות סמוכים לאלה שמהם הגיעו העולים החדשים: דגם *-tant*, דגם *-tint* ודגם *-hant* , שתועד על ידי בהנשטדט בדמאג׳, דרומית מזרחית לצעדה. בהנשטדט/צעדה עמ׳ 27. אמנם, גם מפי העולים שמעתי מספר צורות *-tint*, אך אלה הופיעו לסירוגין עם צורות *-tant* ואינני בטוחה שיש להצביע עליהן כעל דגם נפרד. יתכן שהן אינן אלא מימוש מקומי של *a>i* בהברה הסגורה על ידי שני עיצורים. ראה בעניין זה §ב.1.1.2.

[224] פרוכזקה/סעודיה עמ׳ 12, 24.

[225] כידוע, בכמה להגים ערביים בצפון אפריקה אבדה ההבחנה גם בין הנוכח והנוכחת, ושתיהן זהות לצורת המדבר.

[226] דים/סקיצות עמ׳ 100 ואילך; בהנשטדט/אטלס, עמ׳ 117.

[227] ראוי לציין, כי בהנשטדט תיעד את הדגמים הדבוקים דווקא בשאלונים ממוקדים **ולא בדיבור חופשי**, ולכן קבע שזהו דגם משני בפרובינציה (בהנשטדט/צעדה עמ׳ 27, הערה 58). כדאי לתת את הדעת גם לעובדה, שכל הדוגמאות שמביא בהנשטדט לצורות דבוקות הן משפטי שאלה קצרים.

[228] להדבקה הסדירה של הכינוי הפרוד אל הפועל בגוף השני אין אח ורע בלהגים ערביים מדוברים. עם זאת, קשה להתעלם מן הדמיון הרב בין תופעה זו ובין תופעות שתועדו בלשונות אירופה. כך, בלשון הגרמנית הסיומת -st בצורת הנוכח בפועל בעבר הינה גלגול של כינוי הגוף הפרוד, שנצמד אל הפועל בסופו (אני מודה לד"ר ניידיטש מן החוג לבלשנות על המידע בנושא זה. ההשוואה בין הגרמנית והערבית

ix. יתכן מאוד, ששורשיה של התופעה אינם בהתפתחות פנימית בתוך הלהגים הפנימיים, אלא בתופעה רחבה יותר, שאת שורשיה ניתן לזהות בלהגים נוודיים המדוברים בנג׳ד ואולי גם צפונה משם. השווה הנתונים הבאים:

- בערבית של הנג׳ד הצביע אינגם על הצמדה תכופה של הכינוי הפרוד *ant* בסופן של צורות הנוכח בעבר אחרי הכינוי החבור, כמו בדוגמא *kitab-t-ih ant* (״אתה כתבת זאת״)[229].
- בלשון הדואסיר תועדו מספר עדויות להצמדת הכינוי החבור אחרי הפועל בעבר, כמו למשל *w-aj^{c}ánni (b-)bā́lik lmá jīt-ínt il-jmā́^{c}ah dhĕlā́k* (״ותחשוב עליי כאשר תגיע אל האנשים ההם״)[230].
- בטקסטים מסיני רשמתי מספר הופעות של כינוי הנוכח הפרוד אחרי פעלים בעבר, כמו למשל *ayš ruḥt int gāḷ*[231].
- בלשון בני הט׳ולאם היושבים בנגב רשמתי ביטויים דוגמת *gult lih int hēmil-int*[232].

מתקבל הרושם, כי בכל הלהגים הנזכרים הצמדת הכינוי הפרוד היא כלי המשמש את הדוברים להגדרה מדוייקת יותר של מושא דבריהם. אי הבהירות גדולה במיוחד אחרי צורות הנוכח בעבר, אך עשויה להתעורר גם אחרי צורת הבינוני היחיד. קרובות במיוחד לענייננו הדוגמא שצוטטה מן הערבית של הנג׳ד ואחרות הדומות לה, שבהן מופיע הרצף *fa^{c}alt+ih+ant*. יתכן שמבנים אלה הם העומדים ברקע הצורות מדגם *fa^{c}alhant* שנדונו כאן.

$$\boxed{fa^{c}al+t+ih+ant \longrightarrow fa^{c}al(ti)hant \longrightarrow fa^{c}alhant}$$

ההבדל המהותי בין הדוגמאות מן הנג׳ד (ומן הנגב וסיני) ובין אלה הרגילות בפרובינציה של צעדה, הוא שבזו האחרונה התקבע השימוש בכינוי הפרוד כחלק בלתי נפרד מצורת הפועל הנוטה, ושוב איננו אמצעי תחבירי גמיש שהשימוש בו נתון לבחירת הדובר.

בעניין זה נזכרה לאחרונה אצל בהנשטדט ווידיך/גאוגרפיה עמ׳ 143 הערה 3). בנוסף, מפרופ׳ סיריל אסלנוב למדתי על תופעה דומה בכמה מן השפות הרומאניות, הקשורה בגוף המדבר דווקא.

[229] אינגם/נג׳ד עמ׳ 23. בדומה לאמור לעיל מציע אינגם, כי הצמדת הכינוי החבור קשורה בהזדהות צורות המדבר והנוכח בעת הצטרפות כינוי חבור, כמו בדוגמא *kitab-t-ih* שמובנה ״כתבתי זאת״ או ״כתבת זאת״.

[230] ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 290 שורה 33. היקרויות אחרות של הכינוי הפרוד באותו הטקסט עשויות להיות מוסברות כחלק ממבנה תחבירי סגנוני, אך גם בהן משמשת החזרה ליצירת ספציפיקציה. ראה למשל *lā́zim-int ílli tag^{c}ád me^{c}húm* (״עליך להיות זה שנשאר איתם״, או: ״צריך **שאתה** תהיה זה שנשאר איתם״) (שם, שורה 27).

[231] סטיוארט/סיני טקסט 69, 12.

[232] הדוגמא מתוך טקסט הושמע במהלך הרצאה שנשאה ד״ר רוני הנקין בירושלים בפברואר 2004. אני מודה לד״ר הנקין שאיפשרה לי להאזין להקלטות המקוריות לאחר מכן.

ה.1.1.ה.ב. מבנים דו הברתיים ותלת הברתיים

i. בצורות הנסתרת והנסתרים של הפעלים מטיפוס A (משקל *fa^{c}ál*) מתקיים מבנה תלת הברתי, מסוג *fv^{c}vlv(t)*. לעומת זאת, בכל דגמי הפועל מטיפוס B (הדגמים *fi^{c}il / fa^{c}il / fu^{c}il / fu^{c}ul*) מתקבלות בגופי הנסתרת והנסתרים צורות דו הברתיות מסוג *fv^{c}lv(t)*, לאחר נשילת תנועת עה״פ *u/i*:

	Type A	**Type B**			
	fa^{c}ál	*fa^{c}íl*	*fi^{c}íl*		
			fi^{c}íl	*fu^{c}íl*	*fu^{c}úl*
3.f.sg	*katabat*	*ǵalsat*	*libsat*	*kubrat*	*xulṣat*
3.c.pl.	*katabu*	*ǵalsu*	*libsu*	*kubru*	*xulṣu*

ii. בטקסט מע׳ריר נרשמה הדוגמא (GR02) *ḥibilat* (״הרתה״), המציגה פועל מטיפוס B במבנה תלת הברתי, ללא השמטה של תנועת עה״פ. במקביל, נרשמה באותו הטקסט גם הצורה הדו הברתית הצפויה *ḥiblat* (כנ״ל). נעיר איפוא, כי צורות המשמרות את תנועת עה״פ בפעלים מטיפוס B תועדו במזרח תימן, כמו למשל *širibit* (״שתתה״)[233].

iii. תנועת עה״פ יציבה למדי בפעלי פ״ו מטיפוס B, והיא איננה נשמטת באותם חלקים של הפרדיגמה, שבהם צפויה השמטה במשקל זה. באופן זה מתקבל בכמה מקרים מבנה תלת הברתי בנסתרת ובנסתרים (למשל *wulidat*), אשר איננו מתאפשר בפעלים אחרים ממשקל זה. ראה §ה.2.3. מס׳ ii להלן.

ה.1.1.ה.ג. התקצרות בסיסים (מבנים חד הברתיים)

פעלים במשקלי *fv^{c}vl* באים בהטעמה רגולרית מלרעית (השווה צורות העבר בבניין viii, §ה.4.2. מס׳ ii). הטעמה זו נושאת ערך פונמי והיא המבחינה פעלים במשקלים אלה משמות הגזורים מאותם השורשים ומופיעים במשקל Cv̀CvC (§ד.1.6.). כתוצאה מן ההטעמה המלרעית נותרת תנועת פה״פ בהברה פתוחה ובלתי מוטעמת ברוב חלקי פרדיגמת העבר (להוציא הנסתרת והנסתרים, ראה להלן). כל שלוש התנועות הקצרות מגלות יציבות בנסיבות אלה (ראה §ב.1.3.), ואינן נשמטות בכל דגמי הפועל בעבר: *katáb* (״כתב״), *ǵalís* (״ישב״), *širíb* (״שתה״), *kubír* (״גדל״) ו- *gurúb* (״התקרב״). עם זאת, בכמה מקרים נרשמה השמטה של תנועת ההברה הראשונה, שהובילה להתהוות בסיסים מקוצרים, כמו (AM01) *sbig* (״קדם״) ו-(AM01) *lǵub* (״התנמנם״). בעניין הבסיסים המקוצרים נעיר, כי:

---

[233] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 25. באותו הטקסט מע׳ריר נרשמה גם *lḥigatih* (״עקבה אחריו״), אך זו איננה משקפת שימור של התנועה, אלא יש להסבירה כך: בבואו אחרי *w* נתפס מעמדו של הפועל כפוסט ווקאלי, באופן המאפשר השמטת התנועה בהברה הראשונה. הצרור המשולש המתקבל כתוצאה מן ההשמטה מפורק באמצעות תנועת עזר, המוכנסת בין העיצור הראשון לשני, כרגיל בצרורות משולשים במסגרת מילה אחת (§ב.2.4.א.): *w lḥigatih* (GR02) < *w lḥgatih* < *w+liḥgatih*.

- הצורות נקרו בחומר בהקשרים שונים ובכלל זה בראשית המבע. נדגיש כי נשילת התנועה בצורות אלה איננה קשורה במעמד פוסט ווקאלי (§ב.1.2.3.), כפי שעולה בבירור מן הדוגמאות *inn fartiš **sbig** damiš* (AM01) ("מעייך יקדימו את דמך" ו-*gaᶜad gaᶜad **lġub** haggad w ragad* (AM01) ("ישב וישב, התנומם, נרדם וישן").
- לצד הצורות המקוצרות משמשות צורות שבהן מתקיימת תנועת *a* המקורית: *d**a**xal*, *d**a**xalu*, *d**a**xalna* ו- ***da**ᶜēt* משמשות לצד *dxal* או *dᶜēt* בהתאמה.
- השמטת תנועת פה"פ אפשרית רק בגופים שבהם משתמרת תנועת עה"פ. מכאן, שההתקצרות איננה אפשרית לעולם בצורות הנסתרת והנסתרים של פעלים מטיפוס B (דגמי *fvᶜlat* ו- *fvᶜlu*), שהברתן הראשונה סגורה באמצעות שני עיצורים, ומכאן שהשמטת תנועת פה"פ תיצור צרור משולש בראש הפועל. השווה הדוגמאות מן השורשים *sbg* ("להקדים") ו- *lġb* ("להתנמנם") לאלה מן השורש *dxl* ("להיכנס")[234].

	Type A	**Type B**	
	faᶜal	***fiᶜil***	***fuᶜul***
1.c.sg.	*daxalt > dxalt*	*sibigt > sbigt*	*luġubt > lġubt*
3.m.sg.	*daxal > dxal*	*sibig > sbig*	*luġub > lġub*
3.f.sg.	*daxalat*	*sibgat*	*luġbat*
3.c.pl.	*daxalu > dxalu*	*sibgu*	*luġbu*

- השמטת התנועה קשורה ככל הנראה בהרכב עיצורי השורש ולא במערכת המורפו-פונולוגית של הלהג. ראה דיון מורחב בצרורות ורצפים מותרים ובהשפעתם על מבנה ההברה §ב.3.4.

ה.1.1.ה.ד. נטיית המדבר בפעלי ל"ע

בכמה צורות פועל מטיפוס B שבהן לה"פ היא ᶜ מתרחש לעיתים שיכול של לה"פ ושל התנועה שלפניה, לפי הדגם *faᶜilt > faᶜlit* או *fiᶜilt > fiᶜlit*. השיכול תועד בטקסטים רק בגוף המדבר בזמן עבר, והוא נראה אופציונאלי ובלתי מחייב, שכן בטקסטים משמשות גם צורות ללא שיכול. כך למשל הופיעה *ġizᶜit* (SQ05) ("עברתי") במקום *ġiziᶜt* הרגילה, ובדומה רשמתי מספר הופעות של *ṭalᶜit* (AS01 AS06 SG05) ("עליתי") ושל *simᶜit* (AM09) או *samᶜit* (AS05 AS06) ("שמעתי").

---

[234] מאחר שהצורות המקוצרות אינן בגדר פרדיגמה עצמאית והן נקרות רק ברצף הדיבור, נמצא שלא ניתן "להזמינן" על מנת להשלים את הפרדיגמות, ולפיכך סומנו בלוח זה מקומות ריקים עבור צורות שלא תועדו בטקסט טבעי.

ה.2.1. הפועל השלם בעתיד

בערבית הקלאסית, כידוע, תנועת אות אית"ן היא תמיד *a*, ואילו תנועת עה"פ משתנה ועשויה להיות *a*, *i* או *u*. הספרות מתעדת נסיונות להגדיר כללים להופעת כל אחת משלוש תנועות עה"פ בעתיד, ובהם חוזרים ונזכרים השפעת העיצורים הגרוניים והקשר למשקלי עבר מסויימים. ואמנם, הכללים שנוסחו במחקרים שונים מסדירים את תנאי הופעת התנועות במידה רבה, אך בוודאי אינם תקפים לכל המקרים[235]. למעשה, ספרי הדקדוק מציעים ללומד לשנן בע"פ את תנועת עה"פ של כל פועל ופועל בעתיד, או לבדקה במילונים[236].

תמונת המצב בלהגים הנחקרים מזמנת ערב-רב של צורות ודגמים ומצאי מגוון של משקלי עתיד, הכולל כמעט את כל הצירופים האפשריים של תנועת התחילית ותנועת עה"פ. ובכל זאת, בדיקה שיטתית של הצורות והדגמים מגלה מערכת מאורגנת וצפויה במידה רבה. נמצא, שכללי התגוונות המשקלים בלהגים הנחקרים ניתנים לניסוח פשוט ובהיר, המקיף את רובן המכריע של הצורות בלשון.

כל צורות הפועל בעתיד משתייכות לאחד משני טיפוסי יסוד:

טיפוס היסוד A - *yif*^{c}*al*

הופעתו תלויה - כמו בערבית הקלאסית - בשני גורמים מרכזיים:

א) גורם פונטי: נוכחות עיצור גרוני במקומן של עה"פ או לה"פ;

ב) גורמי מורפולוגי: משקל *fi*^{c}*il* / *fa*^{c}*il* בנטיית העבר.

טיפוס היסוד B - *yif*^{c}*il*

משמש כבסיס לארבעה דגמי משנה (ראה בלוח להלן), שתנועותיהם מתגוונות בהתאם לעיצורי השורש.

ברירת המחדל של תנועת תחילית העתיד היא *i*, אולם התנועה עשויה להפוך *u* בהשפעת הסביבה העיצורית. בהתאם מתקבלות התבניות הסכימטיות הבאות:

---

[235] כך למשל נקבע, שפעלים הנוטים בעבר במשקל فَعَلَ באים בעתיד <u>על פי רוב</u> במשקל يَفْعُلُ, ופעלים שבהם לה"פ היא גרונית באים <u>בדרך כלל</u> במשקל يَفْعَلُ. ראה בראש ובראשונה <u>סיבויה/אלכתאב</u> א' עמ' 239-240, ואחריו למשל <u>דמומבין-בלשיר/דקדוק</u> עמ' 41; <u>ברוקלמן/דקדוק</u> עמ' 42; <u>פישר/דקדוק</u> עמ' 105; <u>שפיטה/מצרית</u> עמ' 205-206; ועוד.

[236] כך למשל הצביע שפיטה (<u>מצרית</u> עמ' 205) על העדר חוקים ברורים בנטיית העתיד (Hier herrschen schon im altarabischen keine durchgängigen Gesetze). עוד נזכיר, כי בארת שיחזר מצב קדום שבו היתה התחלפות חופשית של התנועות בתצורת העתיד, וזכה על כך לביקורת צינית מצידו של למבר ("C`est l`anarchie pure et simple") (<u>למבר/שמות</u> עמ' 168), והציע במקום ה"אנארכיה" להתבסס על השפעת הסביבה העיצורית.

SG		PL
1.c.	*a---Ø*	*ni---Ø*
2.m.	*ti(tu)---Ø*	*ti(tu)---u*
2.f.	*ti(tu)---i*	
3.m.	*yi(yu)---Ø*	*yi(yu)---u*
3.f.	*ti(tu)---Ø*	

בלוח הבא מופיעים דגמי הפועל השונים בחלוקה לקטגוריות הנזכרות, באמצעות הפעלים *yisma*^{c} (״לשמוע״), *yugrab* (״להתקרב״), *yidfil* (״לירוק״), *yidxul* (״להיכנס״), *yuxriǵ* (״לצאת״) ו- *yug*^{c}*ud* (״לשבת״):

	Type A		Type B			
	yif^{c}***al***	***yuf***^{c}***al***	***yif***^{c}***il***	***yif***^{c}***ul***	***yuf***^{c}***il***	***yuf***^{c}***ul***
1.c.sg.	*asma*^{c}	*agrab*	*adfil*	*adxul*	*axriǵ*	*ag*^{c}*ud*
2.m.sg	*tisma*^{c}	*tugrab*	*tidfil*	*tidxul*	*tuxriǵ*	*tug*^{c}*ud*
2.f.sg	*tisma*^{c}*i*	*tugrabi*	*tidfili*	*tidxuli*	*tuxriǵi*	*tug*^{c}*udi*
3.m.sg	*yisma*^{c}	*yugrab*	*yidfil*	*yidxul*	*yuxriǵ*	*yug*^{c}*ud*
3.f.sg.	*tisma*^{c}	*tugrab*	*tidfil*	*tidxul*	*tuxriǵ*	*tug*^{c}*ud*
1.c.pl.	*nisma*^{c}	*nugrab*	*nidfil*	*nidxul*	*nuxriǵ*	*nug*^{c}*ud*
2.c.pl.	*tisma*^{c}*u*	*tugrabu*	*tidfilu*	*tidxulu*	*tuxriǵu*	*tug*^{c}*udu*
3.c.pl.	*yisma*^{c}*u*	*yugrabu*	*yidfilu*	*yidxulu*	*yuxriǵu*	*yug*^{c}*udu*

ה.1.2.1. פעלים מטיפוס A: משקל *yif*^{c}*al* ודגם המשנה *yuf*^{c}*al*

הופעת הפעלים במשקל *yif*^{c}*al* קשורה בשני גורמים מרכזיים: נוכחות עיצור גרוני במקום עה״פ או לה״פ (מס׳ i להלן); ו/או משקל עבר מדגם *fi*^{c}*il* או *fa*^{c}*il* (מס׳ ii להלן). בנוסף, נראה כי גם נוכחות עיצור שפתי במקום לה״פ עשויה להביא להופעת משקל *yifal* (מס׳ iii להלן).

i. כמו בערבית הקלאסית, הופעתה של *a* אחרי עה״פ קשורה במידה רבה בנוכחותו של עיצור גרוני המשמש כעה״פ או לה״פ. נמצא, כי רוב הפעלים המופיעים בלשון העולים במשקל *yif*^{c}*al* הופיעו גם בערבית הקלאסית בתנועת *a* בעתיד,

ובכמה מקרים היתה תנועת *a* אחת משתי תנועות עתיד אפשריות (כמו למשל בשורשים *mhr* או *nhb*). במבט סינכרוני נוכל לקבוע, כי בפעלים המופיעים בלשון העולים במשקל *yif^{c}al* עה״פ או לה״פ הן *ḥ* ^{c} *h*, כמו בדוגמאות הבאות:

לטחון	*yiṭḥan* (BW HD SQ)	*ṭḥn*	*IIḥ*
לרחם	*yirḥam* (BW SQ)	*rḥm*	
לעקוב, לבוא בעקבות	*tilḥag* (GR)	*lḥg*	
כלומר[237]	*yiz^{c}am* (AS)	*z^{c}m*	*II^{c}*
לצעוק	*tiz^{c}ag* (NG)	*z^{c}g*	
לדרוך	*yid^{c}as* (NG)	*d^{c}s*	
לדקור	*yiṭ^{c}an* (HD)	*ṭ^{c}n*	
לעשות	*yif^{c}al* (SQ)	*f^{c}l*	
לשחות	*yimhar* (SW)	*mhr*	*IIh*
לשדוד	*ninhab* (SQ)	*nhb*	
לשחוט	*yiḏbaḥ* (HD SQ)	*ḏbḥ*	*IIIḥ*
ללכת	*yisraḥ* (AM BT SQ)	*srḥ*	
להרוויח	*arbaḥ* (RZ)	*rbḥ*	
להכות	*yiṭbaḥ* (SQ)	*ṭbḥ*	
לשים	*yiṭraḥ* (SQ)	*ṭrḥ*	
לשנוא	*yikrah* (AS RZ)	*krh*	*IIIh*
לעבור	*yiǵza^{c}!* (BW SQ)	*ǵz^{c}*	*III^{c}*
לחזור	*yirǵa^{c}*(AS HD SQ)	*rǵ^{c}*	
להמתין	*yirwa^{c}* (AMHD)	*rw^{c}*	
לכרות	*yigṭa^{c}* (HD NG)	*gṭ^{c}*	
לשמוע	*yisma^{c}* (AS BW SQ)	*sm^{c}*	
לשאוב (מים מבאר)	*yinza^{c}* (AS SQ)	*nz^{c}*	
לסייע	*tinfa^{c}* (SQ)	*nf^{c}*	
ללכת בעקבות	*yitba^{c}* (NG)	*tb^{c}*	
לעלות	*yiṭla^{c}* (AS SQ)	*ṭl^{c}*	

---

[237] על הפועל המאובן *yiz^{c}am* ראה §ח.12.1.2.

ii. בדומה למתאם הקלאסי בין فَعِلَ בעבר ובין يَفْعَلُ בעתיד, במשקל *yif^{c}al* מופיעים מספר פעלים, אשר משקלי העבר שלהם הם גלגול של فَعِلَ :

	Prefect	Imperfect
לשתות	*šarib/širib*	*yišrab* (AM) *tišrabu* (NG)
לרכב	*rikib*	*yirkab*
ללבוש	*labis/libis*	*yilbas* (AM SQ)
להקדים	*sibig*	*yisbag* (AM)
לתפוס	*gibiḏ* (~ *gabaḏ*)	*yigbaḏ* (AM AS RZ SQ)
להיות הכרחי	*lazim*	*tilzam* (RZ)
להעז	*ǵizim*	*yiǵzamu* (NG)

iii. בנוסף הופיעו בטקסטים מספר דוגמאות לפעלים במשקל *yif^{c}al*, אשר אינם מאופיינים בעה"פ או לה"פ גרונית, ומשקלי העבר שלהם אינם *fa^{c}il/fi^{c}il* (אלא דווקא *fa^{c}al* או *fu^{c}ul/fu^{c}il*). המכנה המשותף לפעלים בקבוצה זו היא נוכחותו של עיצור שפתי המשמש כלה"פ. כאלה הם למשל *katab - yiktab* (~ *yuktib*) ("לכתוב"); *harab - yihrab* ("לברוח") ו *xaṭaf - yixṭaf* ("לגזול").

לאור מספרם המועט ניתן היה אולי לראות בפעלים אלה יוצאי דופן, אולם קשה להתעלם מן העובדה ש**כל** הפעלים בקבוצה ii לעיל מאופיינים גם הם בנוכחותו של עיצור שפתי במקומן של עה"פ או לה"פ. בשלב זה לא נוכל לקבוע השפעה וודאית של העיצורים השפתיים, אולם נראה כי נתונים נוספים עשויים להוביל למסקנה כזו[238].

iv. משקל *yuf^{c}al* :

מספר דוגמאות של השורש grb נרשמו במשקל *yuf^{c}al*, כמו בדוגמא *yugrab* (RZ01) ("יתקרב"). העיצור ה"כהה" המשמש כפה"פ גורר ככל הנראה את הופעת *u* בהברה הראשונה (§ה.2.2.1.). תנועת עה"פ *a* עשויה להיות מוסברת מתוך משקל העבר של פועל זה (*girib~garib* אבל לעיתים גם *garáb*); או אולי בהשפעת לה"פ השפתית (§ה.1.2.1.).

---

[238] עיצורים שפתיים נמנו בין העיצורים ה"צובעים" את תנועת עה"פ בעתיד גם בלהג של ט'ופאר: רודוקנאקיס/ט'ופאר חלק II עמ' 165. שם, צובעים השפתיים את סביבתם בתנועת *u*, אבל דוגמאות שבהן לה"פ היא שפתית מופיעות דווקא בקבוצת *yif^{c}al*, כמו למשל: *arkáb tišráb tširáb tš(i)rab yerkáb* ו- *tíndam*.
עיצורים שפתיים תוארו כ"צובעים" גם בלהגים ערביים שמחוץ לחצי האי (בלנק/בגדד עמ' 36 ואילך) ואף בלשונות שמיות אחרות (דרייבר/הפועל העברי עמ' 64. בתיאור זה נמנים השפתיים בין אלה הגורמים להופעת תנועת ō בעתיד).

ה.2.2.1. פעלים מטיפוס B : משקל yif^{c}il ומשקלי המשנה yif^{c}ul, yuf^{c}il ו- yuf^{c}ul

i. במשקל yif^{c}il נרשמו דוגמאות פועל רבות, כמו למשל ti^{c}lig (SQ) ("תצית"); tinšid (AM) ("תשאל"); yirsim (SQ) ("ירשום"); ni^{c}zim (NG) ("נעלה לישראל"); tiḥniǵ (RZ) ("תאהב"); ועוד. אולם מעבר לתפקידו כתבנית, שלתוכה ניצוקים חלק מהשורשים בלשון זו, נמצא שבתיאור תיארטי של הלשון משקל yif^{c}il הוא למעשה "ברירת המחדל" של הפעלים מטיפוס B.

משקל yif^{c}il הוא משקלם הצפוי של שורשים רבים מאוד, אלא אם עיצורי השורש שלהם גורמים לאחד השינויים שיתוארו להלן. כל הפעלים מטיפוס B צפויים להופיע במשקל yif^{c}il, בתנאי שאף אחד מעיצורי השורש אינו "עיצור כהה" (g k ġ x) או שפתי.

לצורך הבדיקה ביצעתי השוואה שיטתית של תנועת עה"פ הסינכרונית למול זו האופיינית לפועל המקביל בערבית הקלאסית. בחלק מן המקרים נמצאה התאמה בין תנועת עה"פ הלהגית לזו הקלאסית, אך דווקא מן המקרים שבהם אין התאמה בין הצורות מסתמנת השיטתיות המאפיינת את המערכת הנוכחית, והתחולה הרחבה של כלליה. שיטתיות זו, יתכן שהתפתחה בשלבים מאוחרים של הלשון, אך מאידך יתכן שיש בה כדי לרמז להתניות שפעלו ברקע המערכת הקלאסית, לפניה ו/או במקביל לה[239].

התופעה של "צביעת" התנועות בהשפעת הסביבה העיצורית נדונה בקווים כלליים בפרק הפונולוגיה (§ב.2.1.), וכאן תידון השפעתם הפרטנית בתחום הפועל העתיד. כפי שיתבהר להלן, בכוחם של עיצורים שונים "לצבוע" את התנועות שבסביבתם המיידית, אך לעיתים גם את תנועותיהן של הברות מרוחקות. יתרה מכך, הסביבה העיצורית איננה מכתיבה רק את תנועת עה"פ, אלא מהווה גם גורם מכריע ביחס לתנועתה של אות אית"ן, התנועה הראשונה של הפועל. במילים אחרות, לא רק עה"פ ולה"פ "צובעות" את סביבתן, אלא גם לפה"פ נודעת חשיבות מכרעת על משקלו של הפועל[240].

כבר ברוקלמן קבע כי בלהגים הערביים המודרנים נוטות התנועות המקוריות של הפועל להשתנות בהשפעת העיצורים שבסביבתם והדגים את השינויים החלים בלהגים שונים[241]. ברוח זו תועדה בלהג ערבי המדובר בעומאן מערכת של חוקים שיטתיים, המסדירים את הופעת התנועות הקצרות בצורות העתיד: לצד ההגיים החכיים והשפתיים תופיע תמיד תנועת *u*. הדוגמאות להופעת *u* כוללות את הפעלים yürguf yiṯqub yitruk yorgum, ולצידן מוצגות דוגמאות לפעלים שבהם תנועת *i* בהברה השנייה: yuglis yügmiz yoxniṯ yöḥsid ו-yoqfil. מכל אלה עולה קשר ברור בין תנועת *u/o* ובין הסמיכות לאחד העיצורים q g x ו-k, בדיוק כמו בלהגים הנדונים כאן[242].

---

[239] חוקרים רבים מסכימים כיום, כי הדיאלקטים המודרנים אינם נגזרים ישירות מן הערבית הקלאסית, שבניתוח הצורות המודרניות אין אנו מחוייבים לראות בלשון הקלאסית נקודת התחלה (למשל בלוך/תלתלה עמ' 28) ושלמעשה, ההסטוריה של הלשונות המדוברות איננה זהה לזו של הלשון הכתובה (למשל הופקינס/מודרנית עמ' 91).

[240] כך ניתן להבין גם מדיונו של למבר בקבוצות העיצורים והשפעתן על משקלי הפועל בעתיד (דרייבר/הפועל העברי עמ' 43).

[241] ברוקלמן/שפות שמיות חלק I עמ' 546.

[242] רודוקנאקיס/ט'ופאר סעיף 261 ואילך. ברור למדי, כי השפעתה של הסביבה העיצורית על משקלי הפועל בעתיד איננה תופעה המוגבלת ללהגים המתוארים כאן, ואף לא לערבית בכללותה. על מנת שלא להרחיב יתר על המידה, נסתפק ברמיזה לדיונו של דרייבר (הפועל העברי עמ' 64) במשקלי הפועל בעברית, בו הוא מוצא "עובדה מאלפת" בכך שב-56 מתוך 63 הפעלים במשקל yiqṭōl עה"פ או לה"פ היא עיצור שפתי (b/p או m), או גרוני (ḥ), או חכי (q g או k). בנוסף, את השורש m^{c}l המופיע גם הוא בתנועת ō בעתיד הוא מסביר על סמך הקשר לשורש הערבי mġl.

ii. עיצור ״כהה״ המשמש כעה״פ או לה״פ עשוי ״לצבוע״ את תנועת ההברה השנייה של הפועל ב-*u*. בנוסף, נרשמו מספר דוגמאות שבהן עה״פ או לה״פ היא *r*. בחלק ממקרים אלה קשה לזהות גורם עיצורי אחר שעשוי היה לגרור הופעת *u* אחרי עה״פ, ונראה כי לנוכחותה של *r* יש נגיעה לכך (על כוח הצביעה העקיף של *r* ראה גם להלן):

$yif^{c}il > yif^{c}ul$

IIk	*skb*	*iskub!* (RZ)	למזוג
	škr	*niškur* (NG)	להודות
	skt	*iskut!* (HD NG)	לשתוק
IIg	*rgm*	*yirgum* (AM)	לרשום
	rgd	*nirgud* (SW SQ)	לישון
	ngḏ̣	*anguḏ̣* (BW)	לנתק
	rgṣ	*yirguṣ* (SQ)	לרקוד
IIx	*dxl*	*yidxul* (AM HD NG SQ SW)	להיכנס
IIr	*frš*	*yifruš* (NG)	לפרוש
	ḏ̣rb	*yiḏ̣rub* (HD)	להכות
	šrṭ	*yišruṭ* (AS)	להתנות
	šrd	*yišrud* (AM BT)	לברוח
	ḥrs	*aḥrus* (AM RZ)	לשמור
IIIg	*ḥng*	*tiḥnug* (BW)	לאהוב
IIIr	*nḏ̣r*	*yinḏ̣ur* (NG)	להביט
	ḥḏ̣r	*yiḥḏ̣ur* (BT)	להתייצב
	š^{c}r	*yiš^{c}ur* (SQ)	לדקלם שירה, לשורר

iii. כאשר משמש עיצור ״כהה״ כפה״פ נוטה תנועת ההברה הראשונה של הפועל ״להיצבע״ ב-*u*[243]. השווה הדוגמאות:

yif^{c}il > yuf^{c}il

לאפות לחם	*nuxbiz (SQ)*	*xbz*	*Ix*
לצאת	*yuxriǵ (AM AS GR SQ)*	*xrǵ*	
לפשוט	*nuxliṣ (SQ)*	*xlṣ*	
לשקוע	*tuġfil (SW)*	*ġfl*	*Iġ*
לכתוב	*yuktib (NG)*	*ktb*	*Ik*
להרוג	*yugtil (BT RZ SQ)*	*gtl*	*Ig*

iv. במשקל yuf^{c}ul מופיעים שורשים שמאפייניהם דומים לאלה שתוארו בשני הסעיפים הקודמים, דהיינו לפחות אחד מעיצורי השורש שלהם הוא עיצור ״כהה״ או *r*. אלא שבצורות אלה מתרחשת ״צביעה עקיפה״ של ההברה המרוחקת, כך שגם התנועה שאינה בסמיכות מיידית עם העיצור ה״צובע״ הופכת *u*.

צביעה פרוגרסיבית: עיצורים ״כהים״ המשמשים כפה״פ ״צובעים״ את התנועה הראשונה ובעקיפין גם את תנועת ההברה השנייה. ״צביעת״ ההברה השנייה מתאפשרת כאשר עה״פ או לה״פ הן עיצור גרוני או נחצי. על אף שתנועת עה״פ ההסטורית של פעלים אלה היא במקרים רבים *u*, ברור למדי שתנועת *u* בדוגמאות הבאות היא תוצאה של ״צביעה״ מאוחרת, שהרי פעלים אלה נוטים ברגיל במשקל yuf^{c}il, כמו בדוגמאות *tuxriǵ* ו-yug^{c}id שלהלן, ואילו הצורות במשקל yuf^{c}ul שכיחות פחות.

yif^{c}il > yuf^{c}il > yuf^{c}ul

להתארס	**yixṭib > *yuxṭib > yuxṭub (AS SG NG)*	*xṭb*
להכות	**yixbiṭ > *yuxbiṭ > yuxbuṭ (AS)*	*xbṭ*
לפשוט	**nixliṣ > nuxliṣ > nuxluṣ (SQ)*	*xlṣ*
לצאת	**tixriǵ > tuxriǵ > tuxruǵ (SQ)*	*xrǵ*
לשבת	*yig^{c}id > yug^{c}id > yug^{c}ud (SQ AM GR AS)	g^{c}d
לעבוד	**yixṭir > yuxṭir > yuxṭur (AS)*	*xṭr*

---

[243] השפעת העיצור ה״כהה״ המשמש כפה״פ ניכרת ברובם המכריע של המקרים. בכל זאת, בכמה דוגמאות בודדות לא נרשמה השפעה דומה: *yixṭafu* (BW) (״יגזלו״), *tixbiz* (HD) (״תאפה״) וכן *yigdir* (NG) (״יוכל״).

״צביעה״ של הברות מרוחקות איננה מתרחשת בכל המקרים, וצורות ״צבועות״ משמשות לצד צורות שאינן ״צבועות״ בפי הדוברים. כך למשל: השורש *xlṣ* מופיע בצורות *nuxliṣ* ו- *nuxluṣ* (״לפשוט״) לסירוגין, ואפילו במסגרת משפט אחד (SQ03-38); השורש *ktb* מופיע בצורות *yuktib* ו- *yuktub* (״לכתוב״) מפי דוברים יוצאי חידאן (ומפי דוברים אחרים גם *yiktib* ואפילו *yiktab*); ומהשורש *rgṣ* נגזרו *yirguṣ* ו- *yurguṣ* (״לרקוד״) המשמשות זו לצד זו.

צביעה רגרסיבית: עיצורים ״כהים״ המשמשים כעה״פ ״צובעים״ את תנועת ההברה השנייה ובעקיפין גם את תנועת ההברה הראשונה: בכל הדוגמאות שבהן נמצאה צביעה רגרסיבית פה״פ היא *r*, ונראה שהיא המאפשרת את ה״צביעה המרוחקת״. לעומת זאת, בצורה *yidxul* ההברה הראשונה איננה נצבעת, וכך בדוגמאות אחרות במשקל *yif^{c}ul*.

yif^{c}il > yif^{c}ul > yuf^{c}ul

לרשום	**irgim* > *irgum* > *urgum!* (AS)	*rgm*
לרקוד	**yirgiṣu* > *yirguṣu* > *yurguṣu* (SQ)	*rgṣ*
לישון	**nirgud* > *nurgud* (AM); *yurgudu* (NG); *yurgud* (GR)	*rgd*
לרוץ	**irkuḏ̣* > *urkuḏ̣!* (AM)	*rkḏ̣*

ה.3.2.1. שינויים בבסיסי הנטייה

i. ככלל, בסיס הנטייה של הפועל בעתיד הוא *-f^{c}vl-* והוא איננו משתנה לאורך כל הפרדיגמה. כך, בכל אחת מן העמודות שבלוח הפעלים שהוצג בראשית הדיון (§ה.2.1), חוזר ומופיע בסיס נטייה אחד יציב, שלפניו תחיליות העתיד ואחריו סופיות הנטייה. תנועת התחילית ותנועת עה״פ מתגוונות כאמור בהתאם לאיכות עיצורי השורש, אך מבנה ההבר של בסיס הנטייה נותר יציב בכל דגמי הפועל. להלן בסיסי הפועל בדגמים השונים:

Type A		**Type B**			
yif^{c}al	***yuf^{c}al***	***yif^{c}il***	***yif^{c}ul***	***yuf^{c}il***	***yuf^{c}ul***
-sma^c-	*-grab-*	*-dfil-*	*-dxul-*	*-xriǵ-*	*-g^{c}ud-*

ii. בסיסי נטייה אלה אינם משתנים גם בגופי הנוכחת, הנוכחים והנסתרים. כידוע, בלהגים ערביים רבים נשמטת תנועת עה״פ בגופים אלה (היוותרה בהברה פתוחה ובלתי מוטעמת), באופן המביא להיווצרות צרורות משולשים, ואלה מחייבים הכנסת תנועת עזר, אשר בתורה גורמת שינוי במבנה בסיס הנטייה[244]. לעומת זאת, המערכת הפונולוגית של הלהגים הנחקרים מאפשרת השתמרות תנועות קצרות ובלתי מוטעמות אחרי הרצף *-vCC* (§ב.1.3.ב.), ואפילו תזוזת הטעם (במערכת האי-רגולרית) איננה גורמת השמטה של התנועה.

---

[244] כך למשל בלהג של ירושלים: *tuktub + u > *tuktubu > *tuktbu > tukutbu* (״תכתבו״) (לוין/ירושלים עמ׳ 82).

בסיס הנטייה נותר איפוא כפי שהוצג לעיל גם בגופי הנוכחת, הנוכחים והנסתרים. ראה הדגמאות הבאות:

	Type A	**Type B**				**other**	
	yif^{c}al	***yif^{c}il***	***yif^{c}ul***	***yuf^{c}il***	***yuf^{c}ul***	***yuf^{c}al***	***yaf^{c}il***
2.f.sg	*ti-sma^{c}-i*	*ti-dfil-i*	*ti-dxul-i*	*tu-xriǵ-i*	*tu-g^{c}ud-i*	*tu-grab-i*	*ta-ḏ̣rib-i*
2.c.pl.	*ti-sma^{c}-u*	*ti-dfil-u*	*ti-dxul-u*	*tu-xriǵ-u*	*tu-g^{c}ud-u*	*tu-grab-u*	*ta-ḏ̣rib-u*
3.c.pl.	*yi-sma^{c}-u*	*yi-dfil-u*	*yi-dxul-u*	*yu-xriǵ-u*	*yu-g^{c}ud-u*	*yu-grab-u*	__

iii. במקרים רבים, כאשר מצטרף לפועל כינוי חבור, "נטרפים כל הקלפים" והצורה "מתארגנת" על פי כללים חדשים: התנועה הקצרה נשמטת באופן המביא ליצירתו של צרור משולש, אשר מפורק על ידי תנועת עזר בין העיצור הראשון לשני (§ב.2.4.א.). כצפוי, איכותה של תנועת העזר מושפעת מן הסביבה העיצורית, והיא תהיה על פי רוב *i* אך בקרבת עיצורים "כהים" היא תהיה *u*. יש להדגיש, כי השמטתה של התנועה הקצרה בנסיבות אלה חריגה ולמעשה מנוגדת לכללי הלהג, הקובעים השתמרותה של התנועה בהברה פרה טונית, כמו בדוגמאות בגוף הנסתרים, או בהברה פוסט טונית אחרי הרצף *v*CC-, כמו בדוגמאות בגוף הנסתר (ראה §ב.1.3.ב.).

yvf^{c}vl-* + pron. suf. > *yvfv^{c}l-

יכה אותו	*yuxbuṭ + ih > *yuxbutih > *yuxbṭih > yúxubṭih (HD04)*
יכו אותו	*yiḏ̣rubu + h > *yiḏ̣rubū́h > yiḏ̣rib +u + h > *yiḏ̣rbū́h > yiḏ̣**u**rbūh (HD03)*
יכלאו אותי	*yiḥbisu + ni > *yiḥbisūni > *yiḥbsūni > yiḥ**i**bsūni (BT07)*
יתפסו אותי	*yigbaḏ̣u + ni > *yigbaḏ̣ūni > *yigbḏ̣ūni > yig**i**bḏ̣ūni (SQ03)(SQ05)*
יהרגו אותי	*yugtilu + ni > *yugtilūni > *yugtlūni > yug**u**tlūni (AM04)*
יעניקו לך	*yirfidu + k > *yirfidūk > *yirfdūk > yir**i**fdūk (NG13)*
ירשמו אותי	*yirsimu + ni > *yirsimūni > *yirsmūni > yir**i**smūni (SQ03)*
תוציאי אותה	*tiṭli^{c}i + ha > *titli^{c}īha > *tiṭl^{c}īha > tiṭ**il**^{c}īha (AM)*
נהרוג אותך	*nugtil + ak > *nugtilak > *nugtlak > nug**u**tlak (SQ05)*

מבנה הפועל משתנה באותו האופן גם כשמצטרפים אליו מילית או מושא שאינו כינוי:

נעלה לישראל	*ni^{c}zim + alguds > *ni^{c}zm alguds > ni^{c}izm alguds (NG02)*
תילחמו באמצעותו	*tiḥrib + u > tiḥribu + bha > *tiḥrbu bha > tiḥirbú bhá (NG02)*
יודע את החוק המוסלמי	*yi^{c}rif + aššarī^{c}ah > yi^{c}irf aššari^{c}ah (RZ04)*
ישחטו אותו	*yi^{c}gir > yi^{c}igru ^{c}alēh (HD06)*

ה.3.1. הציווי

i. *ככלל, צורות הציווי מקבילות לצורות העתיד במשקלן (ובכלל זה תנועת התחילית ותנועת עה"פ) ובהטעמתן הרגולרית. עם זאת, בצורות הציווי שכיחה מאוד תזוזה של הטעם אל ההברה הסופית, הטעמה אי-רגולרית המדגישה את המבע ומשווה לו נימה מועצמת של ציווי. בלוח הבא מודגם הציווי של* *yisma*^{c} *("לשמוע"),* *yugrab* *("להתקרב"),* *yinzil* *("לרדת"),* *yid̲kur* *("לזכור"),* *yuxriǵ* *("לצאת") ו-* *yug*^{c}*ud* *("לשבת"):*

	Type A		Type B			
	yif*^{c}*al	***yuf*^{c}*al***	***yif*^{c}*il***	***yif*^{c}*ul***	***yuf*^{c}*il***	***yuf*^{c}*ul***
2.m.sg	*ismá*^{c}	*ugrab*	*ínzil*	*id̲kur*	*uxriǵ*	*ug*^{c}*ud*
2.f.sg	*isma*^{c}*í*	*ugrabi*	*inzili*	*id̲kuri*	*uxriǵi*	*ug*^{c}*udi*
3.c.pl.	*isma*^{c}*ú*	*ugrabu*	*inzilu*	*id̲kuri*	*uxriǵu*	*ug*^{c}*udu*

ii. *בכמה דוגמאות חל שינוי במבנה ההברה של הציווי: התנועה הקצרה בגופי הנוכחת והנוכחים נשמטת, אף שהיא בדרך כלל משתמרת אחרי הרצף* vCC- *(§ב.1.3.ב.). בעקבות ההשמטה מתקבל צרור משולש, המפורק באמצעות תנועת עזר בין העיצור הראשון לשני (§ב.2.4.א.). שינוי זה מקביל לשינוי החל במבנה הפועל בעתיד בעת הצטרפות הכינויים (§ה.4.2.1.). דוגמאות לשינוי הנדון נצפו בפעלים במשקל* *i-i*, *ובאאל שליל גם במשקלים* *u-i* *או* *u-u*:

הביטי!	*iḥizri (RZ)*
הַבעירו לי אש!	*í*^{c}*ilgu li nār (SQ01)*
הציבו לו תנאי!	*išurṭu* ^{c}*alēh (AS)*
צאי!	*uxurǵí! (AS01)*

ה.2. הבניינים הנגזרים

הבניינים II, III, IV, V, VI ו- VIII פרודוקטיביים ומשמשים בעבר, בעתיד, בציווי ובבינוני (§§ה.1.2.-ה.5.2.; ה.4.). פעלים מבניין VII לא תועדו מפי המסרנים (להוציא דוגמא עקיפה בודדת, ראה §ה.7. מס' vii), והפונקציה הסבילה שלו מועברת לבניינים אחרים (§ה.7.), ומשמעי בניין IX הקלאסי מובעות באמצעות בניין II[245]. פעלים מבניין X הופיעו בטקסטים אך תפוצתם נמוכה (§ה.6.2.).

ה.1.2. בניינים III-II

i. פעלי הבניין השני והשלישי מציגים פרדיגמות נטייה מלאות בלשון הנחקרת. תכונת המכפל המאפיינת את פעלי הבניין השני מתעמעמת, כחלק מתופעת ההחלשות הכללית של המכפל בלשון זו (§ב.4.1.), אך היא ממשיכה להתקיים ברמה המופשטת של הלשון ולהשפיע על מקום נפילת הטעם, באופן המשמר את ההבחנה בצורות הנסתר בין פעלי הבניין הראשון והשני (§ד.2.6.). תכונת האורך האופיינית לבניין השלישי נשמרת כאלמנט מבחין לכל אורך הנטייה.

ii. בצורות העתיד של הבניינים השני והשלישי משתמרת התנועה הקצרה לאורך כל הנטייה וגם בהצטרפות הכינויים החבורים, בהתאם לכללי הלהג המונעים השמטתה אחרי הרצפים ṽC- או vCC- (ראה §ב.1.3.ב.2.2. מס' I ו-ii), וכרגיל בלהגים תימניים רבים[246]. נטיית פעלי הבניין השני תודגם להלן באמצעות הפועל *sallam* ("לשלם"), ונטיית פעלי הבניין השלישי תודגם באמצעות הפועל *gātal* ("לריב", "להתעמת"):

	STEM II			STEM III		
	PEFECT	IMPERFECT	IMPERATIVE	PEFECT	IMPERFECT	IMPERATIVE
1.c.sg	*sallamt*	*asallim*		*gātalt*	*agātil*	
2.m.sg	*sallamtant*	*tisallim*	*sallim!*	*gātaltant*	*tigātil*	*gātil!*
2.f.sg.	*sallamti*	*tisallimi*	*sallimi!*	*gātalti*	*tigātili*	*gātili!*
3.m.sg	*sallam*	*yisallim*		*gātal*	*yigātil*	
3.f.sg	*sallamat*	*tisallim*		*gātalat*	*tigātil*	
1.c.pl.	*sallamna*	*nisallim*		*gātalna*	*nigātil*	
2.c.pl	*sallamtu*	*tisallimu*	*sallimu!*	*gātaltu*	*tigātilu*	*gātilu*
3.c.pl.	*sallamu*	*yisallimu*		*gātalu*	*yigātilu*	

---

[245] ככלל, פעלים מן הבניין השביעי אינם רווחים בתימן. בלהג הצנעאני הם עשויים לשמש במובן סביל, כשבחלק מהמקרים ניתן להמירם בפעלים מן הבניין השמיני. ראה: ווטסון/תחביר עמ' 95. בהנשטדט מביא מן הפרובינציה של צעדה שתי דוגמאות לפעלים, שזוהו על ידי אינפורמנטים מנצ"ר (איזור ג'בל ראזח) כצורות מן הבניין השביעי, ומסביר שבניין זה מזוהה באיזור זה כ"סעודי" (saudisch): בהנשטדט/צעדה עמ' 34. ביחס לבניין התשיעי ראה שם עמ' 35.

[246] בהנשטדט/צעדה עמ' 12. לעומת זאת הוא מדווח על השמטה קבועה של התנועה בפעלי הבניין השלישי, ראה הפרדיגמה שם עמ' 143.

iii. *בשונה מן הצורות הרגילות המופיעות בלוח שלעיל, נרשמה השמטה של תנועת עה״פ (אחרי הרצף vCC-) בכמה מפעלי הבניין השני, כמו למשל* yi^{c}aṭṭrūha (HD06) *(״יבשמו אותה״),* yiġallgu (SQ03) *(״ינעלו״) או* yidaxxlūhum (AS01) *(״יכניסו אותם״). השמטת התנועה עשויה להיות קשורה ברצפי עיצורים מסויימים המאפשרים זאת (ראה §ב.1.3.4.). לאופן הגיית העיצור הכפול בצרור המשולש ראה §ב.2.4.ג.*

iv. *בכמה דוגמאות בודדות רשמתי ״צביעה״ של תנועת עה״פ אחרי* w*, כמו למשל* nisawwug (SQ03) *(״נקנה בשוק״) או* ba-yġāwubu (BW02) *(״ישיבו״), אבל גם* yiġássulūha (HD06) *(״ירחצו אותה״) (לעניין אסימילציה של תנועות בלהג זה ראה §ב.5.2.).*

ה.2.2. בניין IV

i. *הבניין הרביעי ממשיך להתקיים באופן פעיל בלהגים הנדונים, כמו בלהגים רבים אחרים בחצי האי. הטעמת הפועל הרגולרית בגוף הנסתר בעבר היא מלעילית.*

בנטיית העתיד (ובגופי הציווי המקבילים) נרשמו שני משקלים שונים בגופי הנוכחת, הנוכחים והנסתרים, הנבחנים בתנועה המופיעה בהם לפני או אחרי עה״פ: דגם -yif^{c}il *אופייני למרבית הפעלים בבניין זה; ודגם* -yifi^{c}l*, שנרשם בגופים הנזכרים של הפעלים* aṭrag *(״יצא לדרך״) ו-* aṭla^c *(״הוציא״). הדגמים מודגמים להלן באמצעות הפעלים* arsal *(״שלח״) ו-* áṭrag *(״יצא לדרך״):*

	PERFECT	IMPERFECT		IMPERATIVE	
		Type yif^{c}il -	*Type yifi^{c}l-*	*Type yif^{c}il -*	*Type yifi^{c}l-*
1.c.sg.	aṭragt	arsil	aṭrig		
2.m.sg.	aṭragtant	tirsil	tiṭrig	irsil!	iṭrig!
2.f.sg.	aṭragti	tirsili	tiṭirgi	irsili!	iṭirgi!
3.m.sg.	aṭrag	yirsil	yiṭrig		
3.f.sg.	aṭragat	tirsil	tiṭrig		
1.c.pl.	aṭragna	nirsil	niṭrig		
2.c.pl.	aṭragtu	tirsilu	tiṭirgu	irsilu!	iṭirgu!
3.c.pl	aṭragu	yirsilu	yiṭirgu		

ii. *הרוב המכריע של פעלי הבניין הרביעי נוטה בעתיד במשקל* yif^{c}il*, כמו בלוח שלעיל, אך בכמה פעלים נרשמה נטייה במשקל* yif^{c}al*, כמו* yirxaṣ (NG02) *(״ירשה״),* yigbal (AS06) *(״יביא״) או* yib^{c}ad (HD12) *(״ירחיק״).*

iii. בניגוד לפעלי הבניין הראשון פעלי הבניין הרביעי אינם נצבעים בהשפעת עיצורי השורש. כך נשמרת ההבחנה הברורה בין שני המשקלים, בשורשים הנוטים הן בבניין הראשון והן בבניין הרביעי. ראה הדוגמאות הבאות:

STEM I		**STEM IV**	
xaraǵ > yuxriǵ	״יצא״	*axraǵ > yixriǵ*	״הוציא״
daxal > yidxul	״נכנס״	*adxal > yidxil*	״הכניס״
ga^{c}ad > yug^{c}id	״נשאר״	*ag^{c}ad > yig^{c}id*	״השאיר״

iv. צורות הציווי של הבניין הרביעי פותחות בדרך כלל בתנועת *i* בהתאם לצורות העתיד וכמו בפרדיגמה שהובאה לעיל. עם זאת, בדוגמאות בודדות רשמתי גם צורות ציווי הפותחות בתנועת *a*, כמו למשל (NG14) *amsí!* (״ישן!״).

ה.3.2. בניינים VI-V

i. ברוב הכפרים שנבדקו בעבודה זו משמשת בבניינים תחילית Ø (כלומר -*t* לעיתים גם *it*) בבניינים v ו-vi, לעומת תחילית -*a* בבניינים viii ו- x. הבחנה זו תועדה בפרובינציה של צעדה גם על ידי בהנשטדט, והיא אופיינית ללהגים רבים בתימן ובדרום סעודיה, כולל נג׳ראן[247]. לעומת זאת, באמלח חלה ככל הנראה האחדה של התחיליות, כך שכל ארבעת הבנייינים v, vi, viii ו-x פותחים בתחילית -*a*[248]. ראה הלוח הבא:

	Amlaḥ	**Other**
V	*atfa^{cc}al*	*(i)tfa^{cc}al*
VI	*atfā^{c}al*	*(i)tfā^{c}al*
VIII	*afta^{c}al*	*afta^{c}al*
X	*astaf^{c}al*	*astaf^{c}al*

ii. כמו בפעלי הבניין השני גם המכפל המאפיין את הבניין החמישי מתעמעם בהגייה, אך משפיע על מקום נפילת הטעם (§ב.3.1.; §ה.1.2. מס' i). פרדיגמת הנטייה של הבניין החמישי תודגם בלוח שלהלן באמצעות הפועל *(a)tẖaddaṯ* (״לדבר״) ונטיית הבניין השישי תודגם באמצעות הפועל *(a)t^{c}āhad* (״להתחייב זה לזה״):

---

[247] בלהגים תימנים רגילה תחילית -*it* בבניינים v ו-vi לעומת תחילית *a* בבניינים viii ו- x (בהנשטדט/אטלס עמ' 133 מפה 85,; בהנשטדט/צעדה עמ' 35-33; פרוכזקה/סעודיה עמ' 97-98.

בצורות הפותחות ב-Ø הגוי הצרור התחילי ללא פירוק, אך במקרים בודדים נהגתה תנועה בין התחילית ובין פה״פ, כמו בדוגמא (HD14) *tizawwaǵ* (״התחתן״), ובדומה לדוגמאות אחדות שהביא פרוצ׳זקה (שם). למעשה, גם בהנשטדט מזכיר וריאנט -*ti* בפרובינציה של צעדה, אך מקשר אותו לסמיכות לפה״פ דנטאלית.

[248] מצב זה, שבו תחיליות הבניינים v ו- viii זהות הוא כאמור מצב חריג בתימן, ותועד רק באיזור מְנבּה (Minabbih) שבצפון הפרובינציה הצפונית, שם פותחים שני הבניינים ב-*ʾit*, ראה: בהנשטדט/צעדה עמ' 33, 194.

	STEM V			STEM VI		
	Pefect	Imperfect	Imperative	Pefect	Imperfect	Imperative
1.c.sg.	(a)tḥaddaṯt	atḥaddaṯ		at^{c}āhadt	at^{c}āhad	
2.m.sg.	(a)tḥaddaṯtant	titḥaddaṯ	(i)tḥaddaṯ!	at^{c}āhadtant	tit^{c}āhad	(i)t^{c}āhad!
2.f.sg.	(a)tḥaddaṯti	titḥaddaṯi	(i)tḥaddaṯi!	at^{c}āhadti	tit^{c}āhadi	(i)t^{c}āhadi!
3.m.sg.	(a)tḥaddaṯ	yitḥaddaṯ		at^{c}āhad	yit^{c}āhad	
3.f.sg.	(a)tḥaddaṯat	titḥaddaṯ		at^{c}āhadat	tit^{c}āhad	
1.c.pl.	(a)tḥaddaṯna	nitḥaddaṯ		at^{c}āhadna	nit^{c}āhad	
2.c.pl.	(a)tḥaddaṯtu	titḥaddaṯu	(i)tḥaddaṯu!	at^{c}āhadtu	tit^{c}āhadu	(i)t^{c}āhadu!
3.c.pl	(a)tḥaddaṯu	yitḥaddaṯu		at^{c}āhadu	yit^{c}āhadu	

iii. המוספית t נוטה לשמור על מעמדה ובדרך כלל איננה מידמה לעיצורים הבאים אחריה, גם כאשר אלה קרובים אליה במקום היתוכם, כמו בדוגמאות atẓawwaǵ (BT13) (״התחתן״) או yitšawwaḥ (NG04) (״יביט״). למקרים החורגים מכלל זה ראה §ב.1.4.1. מס׳ i).

ה.4.2. בניין VIII

i. תחילית הפועל בבנין viii בעבר היא a בכל הכפרים, כאמור לעיל (§ה.3.2. מס׳ i). צורת הנסתר מופיעה בעבר ובעתיד בהטעמה רגולרית מלרעית[249]. פרדיגמת הנטייה בעבר, בעתיד ובציווי תודגם להלן באמצעות הפועל aṣṭabaḥ (״לאכול ארוחת בוקר״) (ה- t האופיינית לבניין מופיעה כ- ṭ מתוך הידמות לנחציות של ṣ הסמוכה).

	Pefect	Imperfect	Imperative
1.c.sg	aṣṭabaḥt	aṣṭabiḥ	
2.m.sg.	aṣṭabaḥtant	tiṣṭabiḥ	iṣṭabiḥ!
2.f.sg.	aṣṭabaḥti	tiṣṭabiḥi	iṣṭabḥi!
3.m.sg.	aṣṭabaḥ	yiṣṭabiḥ	
3.f.sg.	aṣṭabaḥat	tiṣṭabiḥ	
1.c.pl.	aṣṭabaḥna	niṣṭabiḥ	
2.c.pl.	aṣṭabaḥtu	tiṣṭabiḥu	iṣṭabḥu!
3.c.pl.	aṣtabaḥu	yiṣtabiḥu	

---

[249] הטעמה זו אינה עולה בקנה אחד עם כללי ההטעמה של הלהג (§ד.1.1.3.). נציין איפוא, כי גם בלהג של מכה חורגות צורות מדגם זה מכללי ההטעמה של הלהג, אם כי שם חלה ההטעמה בהברה השנייה, כמו בדוגמא $^{\supset}$ajtáma^{c} (״אסף״). ראה: אינגם/מכה עמ׳ 281.

ii. בדוגמאות לא מעטות תועדה השמטה של תנועת *a* אחרי התוכית *t*, המובילה להגיית צרור משולש (להשמטה דומה בפעלי הבניין העשירי ראה §ה.5.2. מס' ii). נזכיר, כי השמטת התנועה רגילה בלהגי מרכז התהאמה, שם מופיעים פעלי הבניין השמיני בתבנית *-ft^{c}al-*.[250] השווה הדוגמאות עם התנועה ובלעדיה בלשון העולים:

	-a		+a
"נהנינו"	*afthanna* (AM, SG03)	"נהננו"	*aftahanna* (SW01)
"אני רועד"	*bēn intfuḏ̣*[251] (AS05)	"תִּרעד"	*tintafaḏ̣* (HD01)

iii. במספר פעלים נרשם המעתק *i>a* אחרי עה"פ בעתיד, כמו למשל *yiǵǵama^{c}u* (HD12) ("יתאספו") או *tintafaḏ̣* (HD01) ("תִּרעד"). הופעת *a* בפעלים אלה קשורה ככל הנראה בסביבת העיצורים, בנוכחותה של לה"פ ^{c} או *ḏ̣* (השווה השפעתם של עיצורים אלה על תנועת עה"פ בעתיד של הבניין הראשון, §ה.1.2.1. מס' i; §ה.3.2.1. מס' ii.ג.). המעתק רגיל מאוד גם בצורות העתיד של הפועל *aštaġál* ("לעבוד"), ולצד *yištaġíl* (AMhod) הרגילה ("יעבוד") הופיעו *ništaġal* (AS04 RZ04) ("נעבוד"), *yištaġal* (AM09 SQ01) ("יעבוד") ואחרות[252].

iv. מפי דובר מאאל-שליל נרשמה במקרים רבים תחילית *i* בגוף המדבר בעתיד, כאשר לפניה הפועל המאובן *kān* (§ה.1.6.) או מודיפיקטור ההווה *bēn* (§ה.5.). ביתר המקרים נרשמה מפי דובר זה התחילית *a* הרגילה בפעלי הבניין השמיני באיזור זה, כמו למשל *ana ṭāli^{c} ^{c}assūg aštarī-li ḥāǵä* (AS01) ("אני עולה לשוק לקנות לי דבר מה") (לתופעות ההפסק שבצורה *ḥāǵä* ראה §ג.2.2. ו-§ג.4.2.). המעתק *a>i* בתחילית העתיד עשוי להיות מוסבר כמטאנליזה של הצירוף *kāni* עם תחילית המדבר *a*: רצף התנועות *a+i* מוביל בלהגים אלה לדחיקתה של *i* או לדחיקתה של *a*, כמו במקרה שלפנינו (השווה §ז.10. מס' ii). כך, נוכל לשחזר את הצירוף *kāni+aštari* שבו נדחקה תנועת תחילית העתיד, ובתהליך של גזירה מחדש נתקבל הצירוף *kān + ištari*, כמו בדוגמא הראשונה להלן. לעומת זאת, המודיפיקטור *bēn* אינו משמש בצירוף עם כינויים חבורים, ויתכן שהדובר מקיש מן הצירוף של *kān* עם פועל בעתיד על הצירוף של *bēn* עם פועל דומה. להלן מספר דוגמאות בתחילית העתיד של הבניין השמיני[253]:

הייתי קונה עצים [להסקה] מהשוק	*kān ištari ḥaṭab min assūg* (AS01)
אני כמעט הורמתי מהקרקע מרוב עצבים	*gid aná bēn íštall min algā^{c} min alḥámaṭah* (AS01)
למה? מפני שאני עובד בכסף [=צורף]	*lámah? ^{c}alašān ana bēn ištaġal fuḏ̣ḏ̣ah* (AS06)
עליתי כשאני רועד	*ṭali^{c}t, gid ana bēn intfuḏ̣* (AS05)

---

[250] פרוכזקה/זביד עמ' 60

[251] לשינוי בתנועת עה"פ לפני *ḏ̣* ראה §ב.5.1.1.

[252] תנועת *a* מופיעה אחרי *ġ* גם בשם העצם הנגזר משורש זה: CA *šuġl* > JṢ *šaġal*.

[253] תופעה דומה נרשמה גם בעתיד של הבניין השישי: *kull mā gāl li min kalmah antfaxt … bēn itḥāmaṭ ^{c}alēh* (AS01) ("כל פעם שאמר לי מילה התנפחתי, התעצבנתי עליו").

לצד אלה נזכיר דוגמאות אחדות של הפועל *aštaġal* ("לעבוד"), שגם בהן תחילית העתיד בגוף המדבר היא *i*. אולם בשונה מן האמור לעיל, בדוגמאות אלה מופיע הפועל אחרי פועל מקשר, כמו למשל (AM09) *asraḥ ištaġál* ("אני הולך לעבוד") או (AM09) *báda^{c}t ištaġál ḥadīd* ("התחלתי לעבוד בברזל [=כנפח]").

ה.5.2. בניין X

i. הבניין העשירי מופיע בפי העולים רק בכמה פעלים בודדים[254], שאף לא אחד מהם הוא מגזרת השלמים. דוגמאות לבניין העשירי הן (SQ04) *istāmin!* ("היה סמוך ובטוח!"); (AS01) *astarḏ̣ēna* ("הגענו לעמק השווה"); *astaḏ̣ēt* (HD05) ("ראיתי"); וגם הפועל גזור השם שבדוגמא (AS04) *wuddi it^{ʔ}aslam* ("רצוני להתאסלם").

ii. כמו בבניין השמיני (§ה.4.2. מס' ii) גם בפעלים מן הבניין העשירי נצפתה השמטה של תנועת התוכית *t* בעבר בחלקים שונים של פרדיגמות הנטייה. כך למשל (NG02) *nistšīr* ("נתייעץ") או (HD01) *yisthị* ("יתבייש"), ובדומה גם בצורת הבינוני (SQ03) *misthị* ("מתבייש").

ה.3. גזרות הפועל

ה.1.3. גזרת פ"א

i. בנטיית העבר של פעלי פ"א משמשים שני דגמים מובחנים בכפרים שונים: דגם מקוצר שבסיסו חד הברתי, ודגם ארוך שבסיסו דו הברתי. בעתיד ובציווי הופיע בכל הכפרים דגם אחד:

	PERFECT		IMPERFECT	IMPERATIVE
	AM RZ SW	AS NG HD SG		
1.c.sg.	*akalt*	*kalt*	*ākul*	
2.m.sg.	*akaltant*	*kaltant*	*tākul*	*kul!*
2.f.sg.	*akalti*	*kalti*	*tākuli*	*kuli!*
3.m.sg.	*akal*	*kal*	*yākul*	
3.f.sg.	*akalat*	*kalat*	*tākul*	
1.c.pl.	*akalna*	*kalna*	*nākul*	
2.c.pl.	*akaltu*	*kaltu*	*tākulu*	*kulu!*
3.c.pl.	*akalu*	*kalu*	*yākulu*	

ii. תנועת עה"פ מתקיימת לאורך כל נטיית העתיד, גם בעת הצטרפות כינוי חבור הגורמת לפתיחת ההברה (אך לא לתזוזת הטעם), כמו בדוגמא: (NG) *tākulih* ("תאכל אותו").

---

[254] השווה בהנשטדט/צעדה עמ' 35, 144.

iii. פעלים שפה״פ שלהם היא המזה אינם שכיחים, למעט רפלקס של أكل (״לאכול״) וגם רפלקס של أخـذ, שהופיע בכמה טקסטים במובן ״לקחת״ (לצד šall השכיחה יותר באותו המובן)[255]. פעלים בודדים מגזרת פ״א נרשמו בבניין הרביעי, כמו למשל (AM NG) yīklūhim (״יאכילו אותם״, ובמקרה אחר גם yi^{ɔ}akklūhim באותו המובן); ובבניין העשירי (SQ04) !istāmin (״היה סמוך ובטוח!״).

ה.2.3. גזרת פ״ו

i. דוגמאות לנטיית הפועל מגזרת פ״ו נרשמו בארבעה משקלי עבר. ככלל, הצירוף wi איננו רגיל בלהג, ולכן אין אנו מוצאים דוגמאות לשורשי פ״ו במשקל fi^{c}il, אלא בדגמי המשנה שלו fu^{c}il ו- fu^{c}ul, שבהם יש לשחזר מעתק i>u בהברה הראשונה של הפועל, הקשור באיכות פה״פ w. בנוסף רשמתי דוגמאות בודדות במשקל fa^{c}al ובמשקל fa^{c}il. פרדיגמות הנטייה יודגמו בלוח שלהלן באמצעות הפעלים wagáf (״לעמוד״), waṣíl (״להגיע״, המשמשת לצד wuṣil הרגילה יותר), , wulíd (״להיוולד״) ו-wuḏúḥ (״להפציע״, המופיע מטבעו בצורת הנסתר בלבד):

	Type A	Type B			
	fa^{c}ál	fa^{c}íl	fi^{c}íl		
			fi^{c}íl	fu^{c}íl	fu^{c}úl
1.c.sg.	wagaft	waṣilt	__	wulidt	__
2.m.sg	wagaft	waṣiltant	__	wulidtant	__
2.f.sg.	wagafti	waṣilti	__	wulidti	__
3.m.sg.	wagáf	waṣil	__	wulíd	wuḏúḥ
3.f.sg.	wagafat	waṣilat	__	wulidat	__
1.c.pl.	wagafna	waṣilna	__	wulidna	__
2.c.pl.	wagafna	waṣiltu	__	wulidtu	__
3.c.pl.	wágafu	waṣilu	__	wulidu	__

ii. תנועת עה״פ i מגלה יציבות רבה יותר בפעלי פ״ו מאשר בגזרת השלמים: באמלח, בסאקין, באאל שליל ובברט תועדו צורות שבהן משתמרת תנועת עה״פ, אף שהיא נוטה להישמט במקבילות מגזרת השלמים. כך מתקבל מבנה תלת הברתי בנסתרת ובנסתרים של דגמי fu^{c}il או fa^{c}il, שאיננו רגיל בגזרות אחרות במשקל זה. השווה למשל הצורה התלת הברתית wulidat (״נולדה״) לעומת kubrat (״גדלה״) שבה נשמטת התנועה בקביעות.

---

[255] השווה בהנשטדט/צעדה עמ׳ 37.

iii. השורש *wṣl* מופיע בדגמים שונים גם בנטיית העבר: ברגיל הוא מופיע בדגם *fu^{c}il*, אך בע׳ריר נרשם במשקל *fa^{c}ál*, ובאאל שליל נרשמו צורות במשקל *fa^{c}il* לצד אלה הרגילות במשקל *fu^{c}il*, ללא הבדל במשמעות:

wṣl / perfect			
	fu^{c}il **(AM AS HD SQ)**	***fa^{c}ál*** **(ǴR)**	***fa^{c}íl*** **(AS)**
1.c.sg.	*wuṣilt*	*waṣalt*	*waṣilt*
2.m.sg	*wuṣiltant*	*waṣalt*	*waṣiltant*
2.f.sg.	*wuṣilti*	*waṣalti*	*waṣilti*
3.m.sg.	*wuṣíl*	*waṣál*	*waṣil*
3.f.sg.	*wuṣilat*	*waṣalat*	*waṣilat*
1.c.pl.	*wuṣilna*	*waṣalna*	*waṣilna*
2.c.pl.	*wuṣiltu*	*waṣalna*	*waṣiltu*
3.c.pl.	*wuṣilu*	*waṣalu*	*waṣilu*

iv. בנטיית הנסתרת של הפועל *wulid* (״להיוולד״) נוצר בידול מעניין, בין *wulidat* (בשימור התנועה) המביעה משמעות סבילה: ״נולדה״, לעומת *wuldat* (בהשמטת התנועה) להבעת המשמעות הפעילה: ״יָלְדָה״.

v. בפרדיגמת העתיד של פעלי פ״ו מופיעים מספר דגמים, המשקפים כיווצים של הדיפתונגים *iw>ī* או *uw>ū*, שנוצרו כתוצאה מהצטרפות תנועת תחילית העתיד *i/u* עם פה״פ *w*: השורשים *wǵ^c* ו- *wzn* מופיעים בכל הכפרים בדגם *ū-i*, כמו בדוגמאות *tūǵi^c* (״תכאיב״) ו *yūzinu* (״ישקלו״). השורש *wṣl* הופיע לעיתים בדגם *ī - a*, כמו למשל *tīṣal* (״תגיע״) או *yīṣalu* (״יגיעו״), ולעיתים בדגם *ū-a*, כמו בדוגמאות *yūṣal* (״יגיע״) ו *nūṣal* (״נגיע״):

Iw / Imperfect			
	ū-i	***ī-a*** **(RZ AS)**	***ū-a*** **(HD SW)**
1.c.s	*ūzin*	*īṣal*	*ūṣal*
2.m.sg.	*tūzin*	*tīṣal*	*tūṣal*
2.f.sg.	*tū́zini*	*tīṣali*	*tū́ṣali*
3.m.sg.	*yūzin*	*yīṣal*	*yūṣal*
3.f.sg.	*tūzin*	*tīṣal*	*tūṣal*
1.c.pl.	*nūzin*	*nīṣal*	*nūṣal*
2.c.pl.	*tū́zinu*	*tīṣalu*	*tūṣalu*
3.c.pl.	*yū́zinu*	*yīṣalu*	*yū́ṣalu*

vi. לגלגולו הייחודי של השורש وهب בלהגים אלה ראה §ה.4.7.3.

ה.3.3. גזרת ע"ע (כפולים)

פעלי ע"ע מופיעים בעבר בבסיס נטייה אחד, וסופיות הנטייה מצטרפות אליו על דרך פעלי ל"י. בעתיד ובציווי מופיעים שני טיפוסים הנבחנים בתנועת פה"פ, כמפורט בלוח שלהלן:

	Perfect		Imperfect		Imperative	
			Type-i	*Type-u*	*Type-i*	*Type-u*
1.c.sg.	*šallēt*	*ḥaṭṭēt*	*ašill*	*aḥuṭṭ*	—	—
2.m.sg.	*šallētant*	*ḥaṭṭētant*	*tišill*	*tiḥuṭṭ*	*šill*	*ḥuṭṭ*
2.f.sg.	*šallēti*	*ḥaṭṭēti*	*tišilli*	*tiḥuṭṭi*	*šilli*	*ḥuṭṭi*
3.m.sg.	*šall*	*ḥaṭṭ*	*yišill*	*yiḥuṭṭ*	—	—
3.f.sg.	*šallat*	*ḥaṭṭat*	*tišill*	*tiḥuṭṭ*	—	—
1.c.pl.	*šallēna*	*ḥaṭṭēna*	*nišill*	*niḥuṭṭ*	—	—
2.c.pl.	*šallētu*	*ḥaṭṭētu*	*tišillu*	*tiḥuṭṭu*	*šillu*	*ḥuṭṭu*
3.c.pl	*šallu*	*ḥaṭṭu*	*yišillu*	*yiḥuṭṭu*	—	—

ה.4.3. גזרת ע"א

עה"פ המזה מתקיימת בשורש *sˀl* כפונמה עצמאית (§ב.6.1.1.), למשל: *nisˀalhim* (SW01) ("נשאל אותם"), *asˀališ* (BW03) ("אשאל אותך"), *saˀaltani* (BW03) ("שאלת אותי") או *saˀanni* (< *saˀalni, HD01) ("שאל אותי"). בדוגמאות בודדות תועדה המרת ע<ˀ במעמד בינתנועתי, כמו: *sayaltani* (AM01) ("שאלת אותי").

	Perfect	Imperfect
1.c.sg.	*saˀalt*	*asˀal*
2.m.sg.	*saˀaltant*	*tisˀal*
2.f.sg.	*saˀalti*	*tisˀali*
3.m.sg.	*saˀal*	*yisˀal*
3.f.sg.	*saˀalat*	*tisˀal*
1.c.pl.	*saˀalna*	*nisˀal*
2.c.pl.	*saˀaltu*	*tisˀalu*
3.c.pl.	*saˀalu*	*yisˀalu*

ה.5.3. גזרת ע״ו

i. פעלי ע״י וע״ו נוטים בבניין הראשון בעבר בשני משקלים, אך בעתיד הם נוטים בשלושה משקלים, בדומה למצב המוכר מן הערבית הקלאסית. הפרדיגמה תודגם באמצעות הפעלים *sār* (״ללכת״), *xāf* (״לפחד״) ו- *gāl* (״להגיד״):

Perfect IIw/y

	Type *i*	Type *u*	Type-*a*
1.c.sg.	*sirt*	*gult*	*xuft*
2.m.sg.	*sirtant*	*gultant*	*xuftant*
2.f.sg.	*sirti*	*gulti*	*xufti*
3.m.sg.	*sār*	*gāl*	*xāf*
3.f.sg.	*sārat*	*gālat*	*xāfat*
1.c.pl.	*sirna*	*gulna*	*xufna*
2.c.pl.	*sirtu*	*gultu*	*xuftu*
3.c.pl.	*sāru*	*gālu*	*xāfu*

Imperfect IIw/y

	Type *i*	Type *u*	Type-*a*
1.c.sg.	*asīr*	*agūl*	*axāf*
2.m.sg.	*tisīr*	*tigūl*	*tixāf*
2.f.sg.	*tisīri*	*tigūli*	*tixāfi*
3.m.sg	*yisīr*	*yigūl*	*yixāf*
3.f.sg.	*tisīr*	*tigūl*	*tixāf*
1.c.pl.	*nisīr*	*nigūl*	*nixāf*
2.c.pl	*tisīru*	*tigūlu*	*tixāfu*
3.c.pl	*yisīru*	*yigūlu*	*yixāfu*

Imperative IIw/y

	Type *i*	Type *u*	Type-*a*
2.m.sg.	*sīr*	*gūl*	-
2.f.sg.	*sīri*	*gūli*	-
2.c.pl.	*sīru*	*gūlu*	-

ii. תנועת תחילית העתיד הרגילה היא *i*, אך צורות כמו [yúgūlu] (״יגידו״) או [nugūl] (״נגיד״) רגילות בפי דוברים רבים, ובדומה נרשמה הופעה אקראית של (SQ05) [yukūn] (״יהיה״). ככל הנראה, הופעת *u* אחרי תחילית העתיד קשורה בנוכחותו של עיצור ״כהה״ המשמש כפה״פ (בדוגמאות: *k* או g), ולא באסימילציה לתנועת עה״פ (לפיכך, בצורה דוגמת yimūtu (״ימותו״) לא תופיע לעולם תנועת *u* לאחר תחילית העתיד).

iii. הפעלים המופיעים בעבר בטיפוס *i* נוטים גם בעתיד בטיפוס *i*, והפעלים הנוטים בעבר בדגם *u* מופיעים בעתיד בדגם *a* או בדגם *u* (לנטיית šāf בתנועת *i* או *u* ראה §ה.4.8. מס׳ ii).

iv. השורש *rwḥ* נוטה על דרך ע״ו במובן ״ללכת״, כמו בדוגמא (AS04) rūḥu laman tīṣalu Ktāf (״לכו עד שתגיעו לכתאף״). לעומת זאת, בבניין הרביעי הוא נוטה על דרך השלמים arwaḥ- yirwiḥ ומובנו אז ״להריח״. בדוגמא אחת הופיע פועל זה בתנועת *u* אחרי עה״פ בעתיד: (HD03) arwuḥ, יתכן בהשפעת עה״פ *w*.

v. הצורה הרווחת hāt (״תן״) משמשת רק בציווי. היא עשויה להיות גזורה מן השורת hyt, כפי שמוצע בכמה מילונים, אך הציווי לנוכחת hā́tē~hātay# (״תני״) עשוי להצביע דווקא על שורש אחר, שבו היתה לה״פ ההסטורית y[256].

ה.6.3. גזרת ל״י

i. פעלי ל״י מופיעים בעבר בשלושה דגמים, שיחולקו בלוח שלעיל לטיפוס *a* (דגם fa^{c}a) ולטיפוס *i* (דגמים fa^{c}i ו-fi^{c}i). פרדיגמות הנטיה של כל אחד מן הדגמים יודגמו בלוח שלהלן באמצעות הפעלים ḏawá (״לחזור״), nasí (״לשכוח״) ו-ligí (״למצוא״ או ״לפגוש״).

	Type *a*	**Type *i***	
		fa^{c}í	***f(i)^{c}í***
1.c.sg.	ḏawēt	nasīt	ligīt
2.m.sg	ḏawētant	nasītant	ligīt
2.f.sg.	ḏawēti	nasīti	ligīti
3.m.sg.	ḏawá	nasí	ligí
3.f.sg.	ḏawat (AM NG)	nasyat (BT HD)	ligyat (NG)
	ḏawit (SQ HD)	nasit (RZ SQ SW)	ligyit (AM)
1.c.pl.	ḏawēna	nasīna	ligīna
2.c.pl.	ḏawētu	nasītu	ligītu
3.c.pl.	ḏawō-(~aw#)	nasu ~ násyu	ligī yu ~ ligyu

---

[256] מדבריו של ברוקלמן בעניין זה ניתן להסיק השמטת התנועה הסופית מצורת הציווי לנוכח, הקשורה בתופעה הדיאלקטלית של השמטת תנועות ארוכות סופיות: ברוקלמן/דקדוק משווה עמ׳ 623 סעיף i (ראה בעניין זה גם §ה.6.3. מס׳ xii).

ii. משקל fa^{c}i בגזרת ל״י הוא למעשה המקבילה המורפולוגית של משקל fa^{c}il בגזרת השלמים. על רקע זה בולטת העובדה, שפעלים במשקל fa^{c}i תועדו גם בכפרים, שבהם אין משמש משקל fa^{c}il בגזרת השלמים: כך למשל תועד הפועל nasi מפי עולים מאמלח ומבני עויר, אף שבכפרים אלה לא נרשם אף פעול במשקל fa^{c}il, אלא משקל fi^{c}il הוא ממשיכו של فَعِلَ ההסטורי. נעיר, כי מצב ביניים דומה, שבו נוטים השלמים במשקל fi^{c}il ופעלי ל״י במשקל fa^{c}i תועד על ידי בהנשטדט באיזור ראזח שבמערב הפרובינציה, שם רשם את הסדרה širib-nasi-rama[257].

iii. הפעלים במשקל fi^{c}i תועדו באיזורי השוליים המזרחיים של הפרובינציה: בברט, באמלח ובנג׳ראן. לפי נתוניו של בהנשטדט, פעלי ל״י במשקל fi^{c}i אופיינים למזרח תימן, כמו בדוגמאות nisīyit (״שכחה״) או nisīyu (״שכחו״)[258].

iv. גילגולי לה״פ בנטיית העבר משקפים את צירופי ההגיים שברקע הצורות. כך, בצורות מדגם fa^{c}a יש לשחזר בגופי המדברים ובגופי הנוכחים דיפתונג מסוג ay, שהוא תוצאת צירופה של תנועת עה״פ a עם לה״פ y. הדיפתונג ay מתכווץ כצפוי לתנועת ē, למשל: mašēt (״הלכתי״) או bakēna (״בכינו״). לעומת זאת, בדגמים fa^{c}i ו- fi^{c}i יש לשחזר באותם הגופים את הרצף מסוג iy, שהוא תוצאת צירופה של תנועת עה״פ i עם לה״פ y . הרצף iy ממומש בלהגים הנדונים (כמו בערבית הקלאסית[259]) כתנועת ī, כמו בדוגמאות ġašīt (״התעלפתי״) או ġawīna (״איבדנו את דרכנו״).

v. תנועת a היא התנועה הרגילה בסיומת הנסתרת בלהגים התימניים השונים. לעומת זאת, בגזרת ל״י מופיעה בחלק מהדיאלקטים תנועת i- בסיומת הנסתרת, בדרך כלל בטיפוס i אבל לעיתים גם בטיפוס a[260]. כך למשל בדיאלקט העירוני של צעדה, שבו רגילה סיומת at- בכל יתר גזרות הפועל, מופיעה סיומת it- בצורה nisyit (״שכחה״)[261].

בפי חלק מן העולים מחליפה הסיומת it- את הסיומת at- בפעלים במשקל fa^{c}i/fi^{c}i, כמו בדוגמאות nasit (RZ SQ) (״שכחה״) או šgiyit (AM) (״עָבְדָה״). נראה, כי בכמה כפרים הורחב השימוש בסיומת it- והוחל גם על משקל fa^{c}a, כמו בדוגמא: ḏawit (״חזרה״), שצורת הנסתר שלו היא ḏawá, ובדומה גם addit (״נתנה״) המקבילה ל-addā́.

vi. ככלל מקבילה נטיית הנסתר והנסתרת בגזרת ל״י לנטיית אותם גופים בגזרת השלמים:

	Type A		**Type B**	
sound	xaráǧ	xaraǧat	ǧalis	ǧalsat (HD); ǧilsat (AM)
IIIy	ḏawá	ḏawat	nasi	nasyat (HD); nisyat (AM)

---

[257] בהנשטדט/אטלס מפות 67 ו-93; בהנשטדט/צעדה מפה 6.

[258] תנועת עה״פ בצורות אלה סומנה במקור כתנועה ארוכה. הדוגמאות מתוך בהנשטדט/מזרח עמ׳ 32. צורת הנסתר לא נמסרה.

[259] דיקינס/תנועות עמ׳ 7.

[260] בהנשטדט/אטלס מפות 73 ו-95. דוגמאות בודדות מהמרכז אצל גויטיין/ימניקה עמ׳ xxiii. רוסי/צנעא עמ׳ 34 איננו מביא צורות נסתרת במשקל i-i, אלא מציע ש ligi ו-nisi נוטים באותו האופן כמו raḏi-raḏat.

[261] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 28-29.

לציון מיוחד ראוי דגם הנסתרת fa^{c}it אשר תועד בסאקין, בחידאן ובראזח, כמו בדוגמאות násit ("שכְחָה") או lagit ("פגשה"). דגם כזה שאינו משמר את לה"פ y בפעלים מטיפוס i לא תועד אצל בהנשטדט, אשר מציג את הסדרות nisi-nisyit באיזור צעדה; nasī-nasya באיזור נצ׳יר; או rawi-rawyan באיזור מט׳ה[262].

vii. בגוף הנסתרים יש לשחזר את הרצף *ayū שהוא תוצאת הצטרפות תנועת עה"פ a עם לה"פ y שתנועתה u. מאחר ש-y נוטה להישמט בנסיבות אלה[263], נמצא שכבר בערבית הקלאסית מאפיין הדיפתונג aw את צורות הנסתרים בגזרת ל"י, כמו בדוגמא *banayū > OA banaw ("בָּנוּ"). בלהגי הפרובינציה הצפונית מתכווץ דיפתונג זה כצפוי ומופיע כמונופתונג ō בכל מצבי ההקשר, ולכן נמצא: OA banaw > JṢ banō . תהליכים מקבילים מתרחשים בגופי הנוכחת, הנוכחים והנסתרים בעתיד ובציווי, ועל כך ראה מס׳ xi להלן. לעומת זאת, הדיפתונג ממשיך להתקיים במעמד של הפסק והגוי אז ללא כיווץ, כמו שעולה היטב מן הדוגמא gāl: ēš sawwaw? gāl: mā sawwō šī(RZ04) ("אמר: מה עשו? אמר: לא עשו דבר").

נדגיש, כי הדיפתונג והמונופתונג אינם מופיעים בפעלים במשקל fa^{c}il/fi^{c}il, אשר נוטים בגוף הנסתרים על דרך השלמים, כמו למשל lagu או ligiyu ("פגשו"), ולא על דרך פעלי ל"י מטיפוס #fa^{c}ō~fa^{c}aw, כמו #ḏ̣awō~ḏ̣awaw ("חזרו"). כך תועד גם במזרח תימן, שם מסתיימים חלקים אחרים של הנטייה בדיפתונג, אך לא הפעלים מדגם i בגזרת ל"י[264].

viii. תמונה של התכווצות הדיפתונג בהקשר לעומת שימורו בהפסק תועדה באיזור המזרחי של תימן, ועולה בקנה אחד גם עם הנתונים שנמסרו ביחס ללהג של בני הדואסיר, שממוצאם בעבר הלא רחוק באיזור נג׳ראן: בדיאלקט זה מסתיימות צורות הנסתרים בכל הגזרות בדיפתונג, כרגיל בלהגים בדווים רבים, אך עם התווספות כינוי חבור או מילית יחס חבורה הופכות כל סיומות ה- aw של הנסתרים ל -ō-[265].

ix. התחלפות דיפתונג ומונפתונג במצבי הפסק והקשר עשויה להתפרש כהמשך לתופעה עתיקה: רבין מביא מדבריו של סיבויה, המתעד החלפת ā ב- ai בחג׳אז, ובמקום אחר קובע שהגיית הדיפתונג אופיינית למצבי הפסק[266].

---

[262] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 43, 147, 199 בהתאמה.

[263] ברוקלמן/דקדוק משווה I עמ׳ 619.

[264] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 29.

[265] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 29; ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 260. נדמה לי שאותו היחס מתגלה גם בשימושיה השונים של המילית law: בטקסטים מצנעא שפירסמה ווטסון נרשם law-mā (למשל טקסט 8 שורה 16), אבל בהקלטותיה הניתנות להאזנה באמצעות ארכיב היידלברג נשמעת בבירור ההגייה lōmā ("1:24").

[266] בדוגמא נוספת המיוחסת לאיזור מדינה הגויה ḥublay בהפסק לעומת حبلا בהקשר: רבין/ערבית קדומה עמ׳ 116. רבין קורא את הדוגמא האחרונה מן הערבית בסיומת ā, אך מעיר כי סראו ובירקלנד הסיקו שסיומת ההקשר היתה ē (ובהפסק היתה ממומשת ai).

x. פעלי ל״י מופיעים בעתיד ובציווי בשני דגמים, הנבדלים בתנועתם הסופית[267]. צורות הנוכחת, הנוכחים והמדברים של שני הדגמים מסתיימות בדיפתונג או מונופתונג, המותנה בנסיבות הופעתן בהפסק או בהקשר בהתאמה. פרדיגמות הנטייה מודגמות באמצעות הפועל *da^{c}á* (״לקרוא ל...״), גלגולו של دعــا המופיע בעתיד בדגם *i*, ובאמצעות הפועל *gará* (״לקרוא״ או: ״ללמוד״), גלגולו של قرأ (ל״א) הנוטה על דרך פעלי ל״י:

Imperfect	**Type-*a***	**Type-*i***
1.c.sg.	*agra*	*ad^{c}i*
2.m.sg.	*tigra*	*tid^{c}i*
2.f.sg.	*tigrē~ay#*	*tid^{c}ē~ay#*
3.m.sg.	*yigra*	*yid^{c}i*
3.f.sg.	*tigra*	*tid^{c}i*
1.c.pl	*nigra*	*nid^{c}i*
2.c.pl	*tigrō(aw)*	*tid^{c}ō(aw)*
3.c.pl	*yigrō(aw)*	*yid^{c}ō(aw)*
Imperative		
m.sg.	*igra!*	*id^{c}i!*
f.sg.	*igrē~ay#!*	*id^{c}ē~ay#!*
c.pl.	*igrō~aw#*	*id^{c}ō~aw#!*

xi. בדומה לאמור לעיל (מס' vii), גם פרדיגמת העתיד והציווי מקיימת אבחנה שיטתית בין סיומות הנטייה בהקשר ובהפסק: בגוף הנוכחת נמצא חילופי *ē>ay#* ובגופי הנוכחים והנסתרים חילופי *ō~aw#*. כך למשל בדוגמא *yixáṭṭō kull alwa^{c}d, kull alyōm w him yixaṭṭaw* (SQ03) (״צועדים כל השבוע, כל היום הם צועדים״)[268] מופיע אותו הפועל עצמו באמצע המשפט ובסופו, וסיומת הנטייה של גוף הנסתרים מתחלפת בהתאם. באותו אופן, כאשר מציע המושל לנערה היפה (AM01) *wuddiš tiǵē marati?* (״את רוצה להיות לאשתי?״) מופיע סיומת ההקשר של הפועל, אבל בהמשך חוזרת ההצעה בפורמט מקוצר (AM01) *wuddiš tiǵay?* (״את רוצה להיות?״), בסיומת ההפסק.

---

[267] לדוגמאות אקראיות של אמאלה מסוג *a>e#* בצורות אלה ראה §ג.4.2. מס' iii.

[268] בדיאלקט של צנעא דווח על דיפתונגים בסיומות הנטייה של הנוכחים והנסתרים, אך הנתונים בעניין זה אינם בהירים די הצורך: בנטיית הפועל ״לבוא״ מביא רוסי (צנעא עמ' 35) את הצורות: *tiǵow* ו-*yiǵow*, ואילו בנטייה של יתר פעלי ל״ו הוא מביא את הצורות *tarḏ̣aw* ו-*yirḏ̣aw*. מתוך השוואה לנתונים שנאספו כאן נראה כי שני הדיפתונגים שמסמן רוסי משקפים שתי תופעות פונולוגיות/פונטיות שונות: *aw* הוא הדיפתונג המתקיים בהפסק ואילו *ow* משקף רה-דיפתונגיזציה אקראית של *ō* (ראה §ב.2.4.2.). השווה המימוש *[aw]=/ū/* בצורות הפסק בצנעא אצל ווטסון/תחביר עמ' 10.

xii. מפי דובר אחד מנקודת היישוב המרוחקת אלנצ׳יר באיזור ג׳בל ראזח רשמתי צורות נסתר מגזרת ל״י בעתיד ללא תנועה סופית, כמו למשל *yinaddi > yinadd* (RZ03) ("קורא"). צורות דומות מאוד תועדו על ידי בהנשטדט באותו האיזור, שבו רגילה ההשמטה בצורות המדבר, הנוכח, הנסתר, הנסתרת והמדברים של פעלי ל״י בעתיד בבניינים i-iv, viii ו-x[269]. בין אלה תועדו *yirim* ("ישליך") במקום *yirmi*, או *yiḏ̣uw* ("יחזור") במקום *yiḏ̣wi*, הקרובות מאוד לצורות מסוגן של *irm* או *uǵz* שתיעד סיבוויה[270]. רבין רואה בהשמטת התנועות הארוכות תופעה דיאלקטלית קדומה, שהיתה אופיינית למצבי הפסק, אך התפשטה גם למצבי הקשר. כאמור, דגם נטייה זה תועד רק מפי דובר אחד מאלנצ׳יר שבמערב הפרובינציה, ולא תועד במחקר זה מפי עולים אחרים.

ה.7.3. פעלים מגזרות מעורבות

ה.7.3.1. *ǵā* ("לבוא")

i. הרפלקס של جاء מתגלגל בלהגים הנדונים ללא ההמזה, בתנועה ארוכה אחרי פה״פ. פרדיגמת העבר אחידה בכל הכפרים להוציא צורת הנסתרת, אשר מופיעה בשתי סיומות שונות, המקבילות לסיומת הנסתרת בגזרת ל״י במשקל *faᶜa* באותם המקומות. כך, באאל שליל, בחידאן ובסאקין נרשמה צורת הנסתרת *ǵit* בסיומת המקבילה לזו של *ḏ̣awit*, וביתר הכפרים משמשת *ǵat* במקביל לצורת הנסתרת *ḏ̣awat* (ראה §ה.6.3.). סיומות פרדיגמת העתיד מקבילות לאלה של פעלי ל״י. נעיר, כי תמונה דומה מביא בהנשטדט רק מן העיר צעדה, ואילו מיתר חלקי הפרובינציה הוא מביא סיומות המקבילות לגזרת השלמים[271]. להלן פרדיגמת הנטייה המלאה של הפועל *ǵā* בעבר, בעתיד ובציווי:

	Perfect	Imperfect	Imperative
1.c.sg.	*ǵīt*		
2.m.sg.	*ǵītant*	*tiǵí*	*ǵī !*
2.f.sg.	*ǵīti*	*tiǵē ~ tiǵay#*	*ǵē !*
3.m.sg.	*ǵā*	*yiǵī́*	
3.f.sg.	*ǵit / ǵat*	*tiǵī́*	
1.c.pl.	*ǵīna*	*niǵī́*	
2.c.pl.	*ǵītu*	*tiǵō ~ tiǵaw#*	*ǵō !*
3.c.pl.	*ǵō ~ ǵaw#*	*yiǵō ~ yiǵaw#*	

---

[269] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 148. השמטת התנועה בצורות הציווי של גזרת לי״ו מוכרת כמאפיין ייחודי של להגי הנג׳ד, ראה אינגהם/נג׳ד עמ׳ 26.

[270] סיבוויה מצוטט אצל רבין/ערבית קדומה עמ׳ 120; ברוקלמן/דקדוק משווה I עמ׳ 620, 623; בירקלנד/הפסק עמ׳ 82.

[271] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 51.

ii. צורות אחדות מפרדיגמות העבר והעתיד של הפועל קפאו ומשמשות כמיליות במובן חדש (§ה.3.6).

iii. הפועל *ǵ ā* משמש גם במובן "נולד", כגלגול המשמעות המקורית של "בא", "הגיע", או: "נעשה"[272]. מעניין למצוא, שבהקשרים אלה מופיע הפועל בצורת הנסתר גם לפני שם ביחידה או ברבים[273]. ראה דוגמאות אחדות לשימוש זה:

אשתו הרתה, נולדה לה בת ... הרתה ו[שוב] נולדה לה בת	*maratih ḥiblat, ǵā lha bint … ḥiblat w wuldat bint (AM01)*
הרתה ונולד לה בן. הרתה שוב ונולדה לה בת	*ḥablat ǵā lha wald. ḥablat t̠āni marrah w ǵā lha bint (HD14)*
נולדו לי שישה ילדים	*ǵā li sittah ǵihāl (HD14)*
אתם "צִברו" בנים ואנחנו נולדה לנו בת	*antu laflifu ǵahhāl w aḥna ǵā laná bint (AMhod)*
בכל פעם שנולד לאמי ילד הוא מת. נותרתי רק אני	*mā ǵā l-ummi min wald - māt. mā gᶜatt ílla-ná (SQ03)*

iv. הפועל *ǵ ā* נוטה בעתיד על דרך ל"י שתוארה לעיל, ורק בנצ'יר נרשמה (RZ04) *tiǵīyu* ("תבואו").

ה.2.7.3. *rā* "לראות"

הרפלקס של رأى ההסטורית מתגלגל בלהגים הנדונים ללא ההמזה ובהארכה של התנועה, ומשמש במובן "לראות", הן במשמעות הפיסית והן במשמעות המופשטת של "לתפוש" או "להבין" (לצד הפועל *rā* תועד מפי כמה אינפורמנטים שימוש בפועל *šāf* באותו המובן, ועל כך ראה §ה.4.8). צורת הנסתרת בעבר מקיימת שני וריאנטים, במקביל לנטיית הפועל *ǵ ā* (ראה §ה.1.7.3. לעיל). בצורת הנסתרים בעבר ובצורות הנוכחת, הנוכחים והנסתרים בעתיד מתקיימת הבחנה בין הקשר להפסק, כמו בפעלים אחרים מגזרת ל"י (§ה.6.3.).

	Perfect	*Imperfect*
1.c.sg.	*rēt*	*arā*
2.m.sg.	*rētant*	*tirā*
2.f.sg.	*rēti*	*tirē ~ tiray#*
3.m.sg.	*rā*	*yirā*
3.f.sg.	*rat / rit*	*tirā*
1.c.pl.	*rēna*	*nirā*
2.c.pl.	*rētu*	*tirō ~ tiraw#*
3.c.pl	*rō ~ raw#*	*yirō ~ yiraw#*

---

[272] השווה אזכור לשימוש דומה בערבית פלסטינית אצל קמפפמייר/גלוסר עמ' 12. משימוש זה נגזר הצירוף בָּא ל- במובן "נולד", המשובץ בערבית היהודית של יהודי תימן, ראה: רצהבי/אוצר עמ' כז.

[273] בנג'ד מנוטרלים חוקי ההתאמה בנסיבות שבהן מופיע הפועל לפני השם ומופרד ממנו על ידי אלמנט אחר (אינגם/נג'ד עמ' 65).

ה.3.7.3. *addā* ״להביא״

הפועל addā הוא גלגולו של أدّى *הקלאסי, והוא משמש בפי העולים בכמה מובנים מובחנים (ראה §ה.3.8.). בלוח שלהלן מוצגות פרדיגמות הנטייה של הפועל בעבר, בעתיד ובציווי וכן צורות הבינוני הנגזרות ממנו:*

	Perfect	Imperfect	Imperative
1.c.sg.	*addēt*	*addī́*	
2.m.sg.	*addēt*	*tiddī́*	*iddī́!*
2.f.sg.	*addēti*	*tiddḗ(~ ay#)*	*iddḗ!*
3.m.sg.	*addā́*	*yiddī́*	
3.f.sg.	*addat/addit*	*tiddī́*	
1.c.pl.	*addēna*	*niddī́*	
2.c.pl.	*addētu*	*tiddṓ (~ aw#)*	*iddṓ!*
3.c.pl.	*addṓ (~ aw#)*	*yiddṓ (~ aw#)*	

ה.3.7.4. *hab(a)* (״לתת״)

הרפלקס של وهب *משמש באופן פעיל בעבר, בעתיד, בציווי ובבינוני במובן ״לתת״, ״להביא״ וגם ״לשים״. בעבר מושמטות פה״פ w ותנועתה ובנסתר מתקבלת צורה חד הברתית, אך לעיתים מתוספת תנועת a בסוף הפועל המשווה לו צורה של פועל מגזרת ל״י. בעתיד בולטת תנועת התחילית a. להלן פרדיגמות הנטייה ודוגמאות לשימוש בהקשר:*

	Perfect	Imperfect	Imperative
1.c.sg.	*habt, habēt*	*ahab*	
2.m.sg.	*habēt*	*tahab*	*hab!*
2.f.sg.	*habēti*	*tahabi*	*habi!*
3.m.sg.	*hab(á)*	*yahab*	
3.f.sg.	*habat*	*tahab*	
1.c.pl.	*habēna*	*nahab*	
2.c.pl.	*habētu*	*tahabu*	*habu!*
3.c.pl.	*habú*	*yahabu*	

היא הולכת אל איזה חכם והוא נתן לה פתקה	*bēn tisīr ila wāḥid ^{c}ālim w habá lha waragah* (NG20)
חימם מסמרים ... עשה לי כאן צריבה וכאן צריבה	*ḥamma masā́mīr … hab li hinā makwa w hinā makwa* (HD05)
לקחתי את הבשם ואז שמתי על השמלה ועל הכל	*šallēt al^{c}iṭir … wirǵa^{c} habēt … ^{c}ala lzannah w ^{c}ala lkull* (HD07)
אתן לך מכה בפתאומיות	*ahab lak gatlah fī ġaflah* (BW03)
אני אינני נותן לך, אם ירצה דודי סלימאן ייתן לך	*māni middí lak … ila wudd ^{c}ammi Slēmān yahab lak* (AMhod)

ה.8.3. שורשים מרובעים

הפעלים הגזורים משורשים מרובעים משכו את תשומת הלב של חוקרי הלהגים התימנים, וכולם העידו על תפוצתם הרחבה[274]. לפיכך נעיר, כי פעלים משורשים מרובעים אמנם משמשים בפי העולים, אולם **תפוצתם איננה רבה באופן ניכר**, ומספר הדוגמאות שניקרו באופן טבעי בטקסטים איננו רב. דרכי התצורה של הצורות שנרשמו אינן מחדשות על אלה שזוהו בספרות העוסקת בסוגייה זו, אלא הן נגזרות מחמישה דגמים מוכרים כמפורט להלן:

i. דגם $C_1C_2C_1C_2$ (שני הראשונים זהים לשני האחרונים)[208]:	אספו	*laflafu (NG02)*	*lflf*
	אִספו!	*laflifu!(AMhod)*	
	התכנסו	*tlaflafu (SQ03)*	
	התכנסו	*twalaflafu*[209] *(RZ01)*	
ii. דגם $C_1LC_2C_3$ (כאשר L הוא אחד מעיצורי למנ"ר):	התנפל עליו	*hánǵam ^{c}alēh (AS05)*	*hnǵm*
iii. דגם $C_1C_2wC_3$ (עיצור השורש השלישי הוא *w*)[210]:	רחצנו	*ġáswalna (SW01)*	*ġswl*
	נתרחץ	*nitġaswal (AM06)*	
	תעמול	*tšagwa*[211] *(BT02)*	*šgwy*
iv. דגם $C_1C_2C_3C_4$ (ארבעה עיצורי שורש שונים זה מזה):	נשתין	*ni^{c}anṭir (SQ03)*	*^{c}nṭr*
	ישתין	*yi^{c}anṭir (BW03)*	
	נתגייס	*nit^{c}askar (AM09)*	*^{c}skr*
v. פעלים גזורי שם (ראה גם §ה.7.8.):	החלים[212]	*tbaxyar (SQ01)*	*bxyr*
	תתייהד[213]	*ba-tityahwad (RZ01)*	*yhwd*
	יתאסלמו	*yit$^{\text{ɔ}}$aslimu (AS04)*	*$^{\text{ɔ}}$slm*

---

[274] רוסי/צנעא עמ' 36; גויטיין/חבשוש עמ' 77; טובי/מרובעים רשם למעלה ממאתיים שורשים מרובעים בלהג הצנעאני. ראה עדויות לתפוצתם הרחבה של השורשים המרובעים גם במזרח ערב אצל הולס/מרובעים עמ' 97.

[208] שורשים מרובעים שבהם חוזר צמד עיצורים פעמיים הם לעיתים קרובות הרחבה של שורש מגזרת הכפולים, שבו חוזרת פה"פ פעם נוספת. לעיתים ממשיך השורש שהורחב לשמש במשמעות קרובה, כמו במקרה של *lff>lflf*.

[209] הרחבה נוספת בשורש זה על ידי הוספת *w* בין תחילית הבניין החמישי ובין פה"פ, יתכן טעות.

[210] בדגם זה מתבצעת הרחבה של הבסיס על ידי הכפלה או על ידי הכנסה של חצי תנועה. בלהג הצנעאני דווח על מקרים נדירים של הכנסת *y* בנסיבות אלה, אך בדרך כלל מדובר בהוספת *w* בין עה"פ ולה"פ. טובי/מרובעים עמ' 74; הולס/מרובעים עמ' 112-113.

[211] יתכן גזירה דנומינטיבית מתוך *šagwah*, שאינה משמשת בפי העולים אך תועדה בתימן (ג'בלה) (פיאמנטה/מילון עמ' 262).

[212] השורש גזור מצירוף המילה *xēr* ("טוב") עם מילית היחס -*b*, בתוך תבנית הבניין החמישי.

[213] הגזירה הדנומינטיבית של השורש *yhwd* (הכולל *y*) אופיינית לערבית היהודית הכתובה (הופקינס/יהודים עמ' 11 הערה 3).

ה.4. הבינוני

בסעיף זה יידונו היבטים שונים הקשורים בצורות הבינוני הפועל המשמשות בלשון הנחקרת (§ה.1.4.), הן בהיבטי תצורה (מס' i-iii) והן בהיבטי פונקציות התוכן שהוא ממלא (מס' iv). הבינוני הפעול כמעט נעלם בלשון זו, ובמידה שהוא משמש הוא מתפקד כשם תואר ואיננו מביע משמעויות פעליות (§ה.2.4.). תופעה מורפו-תחבירית מיוחדת קשורה בצורות בינוני שמבחינת צורתן הן מציינות יחיד זכר, אך בהקשרים תחביריים נתונים הן מתייחסות לשם בנקבה (§ה.3.4.). עוד יוזכרו מספר צורות בינוני המקושרות באמצעות n- אל כינוי המושא שאחריהן (§ה.4.4.).

ה.1.4. הבינוני הפועל

i. צורות הבינוני הפועל מופיעות בבניין הראשון בדגם *fā^{c}il*. בצורות היחידה והרבים נשמטת התנועה הקצרה שאחרי ע"פ באופן קבוע (על אף שהיא מופיעה במעמד פוסט טוני, ראה §ב.3.1.ב.2.), כפי שעולה מן הדוגמאות *rā́gdah* (AM06) ("יש נה") ו- *^{c}ā́rfīn* (NG12) ("יודעים").

ii. תנועת תחילית הבינוני בבניינים הנגזרים היא *i*, אך לעיתים היא הופכת *u* כאשר העיצור הראשון של השורש הוא עיצור "כהה", כמו בדוגמא *mugbil* (AM01) ("בָּא") אך לא בכל המקרים: השווה למשל *migaḏ̣ḏ̣iḏ̣īn* (HD08) ("מטייחים"). תנועת התוכית *t* של הבניינים הקלאסיים v ו- vi נשמטת בלהג המדובר.

להלן משקלי הבסיס של הבינוני השלם בבניינים השונים:

II	*mifa^{cc}il*
III	*mifā^{c}il*
IV	*mif^{c}il*
V	*mitfa^{cc}il*
VI	*mitfā^{c}il*
VIII	*mifta^{c}il*
X	*mistaf^{c}il*

iii. נוסף על אלה הופיעו בטקסטים מספר צורות בינוני הגזורות מפעלים מיוחדים, למשל:

	PL.	F.	M.
לבוא (§ה.3.7.1.)	*ǵā́yīn*	*ǵāyah*	*ǵāy*
לתת (§ה.3.7.3.)	*middīn*	*middīyah*	*middī́*
להביא (§ה.3.7.4.)	*mahabīn*	*mahábah*	*maháb*

iv. ריבויו של הבינוני הפועל נוצר כרגיל על דרך הריבוי השלם, אולם לצורות מן השורשים *ǵls* (״לשבת״) ו-*rgd* (״לישון״) נרשם ריבוי במשקל *fuᶜūl*. בערבית הקלאסית שימש משקל זה כריבוי של הבינוני הפועל של פעלים המביעים התמדה או המשכיות של פעולה[214]. צורות מעין אלה אינן רווחות בלהגים ערביים מודרנים אך תועדו בנג׳ד[215].

אם אנחנו ... יושבים ומדברים ...	*ila áḥna … iǵlūs w nitkallam …* (NG12)
עלתה והגיעה אל אחיה, ישנים.	*ilᶜat wuṣilat la-ᶜand axwátha, rugūd* (AM01)
נשארו, הם ישנים, הם כבר ישנים ואני עודני נשארת [ערה]	*gid him rugūd, gid ba-yirgudu, w ana ᶜādi gāᶜdah* (AMhod)

v. מאחר שעניינו בתצורת הבינוני נעיר רק בקצרה בעניין שימושיהן של צורות אלה: צורות בינוני מעטות בלבד מציינות שמות המתייחסים לבני אדם, כמו למשל (NG02) *misilmīn* (״מוסלמים״), ומספר אחרות משמשות כתארים, כמו (AM01) *mistarī́ḥīn* (״נינוחים״). אולם שימושו הרגיל והנפוץ של הבינוני הפועל הוא להבעת פעולה, אשר מתרחשת בהווה או בעבר הסיפורי. ראה הדוגמאות הבאות:

בעודי חוזר הביתה, עברתי ליד באר	*gid aná ḏ̣āwi albḗt gizᶜit min bīr* (SQ05)	*ḏ̣āwi*
באמת התורה אינני טועם ממנה	*amaṯ hattöra*^{HBC} *inn māna ḏāyigha* (AMhod)	*ḏāyig*
אני סולח לך על כך, בגלל שבאת ואמרת לי	*ana msammiḥ lak ᶜala ḏa ḥīn ğītant w gul li* (HD13)	*msammiḥ*
אינני מרשה לך לקחת אותי, אני אלך לבד	*māna mxallí lak tšillani, ana ba-axaṭṭi waḥdi* (GR03)	*mxallí*
הערבי היה ממתין לה זה מכבר ליד הדלת	*gid algabīli mráyyiᶜ ilha ᶜind albāb* (NG04)	*mráyyiᶜ*
והשד הנה הוא בא	*w alkāfir gid hū mugbil* (AM01)	*mugbil*
הוא בסך הכל מגן על מכוניתו ועל נפשו	*hū mā billā́ mḥāmi ᶜala sayyāratih w ᶜala rūḥih* (BT03)	*mḥāmi*
יצא שהוא הסתתר אצלם	*ǵā wih mitxassi ᶜindhim* (AM02)	*mitxassi*
והנה גויה יורדת ונושאת ערימת קנים	*bih ǵēyah nāzlah w ḥāmlah gaṣáb* (AMhod)	*nāzlah*
היא לא תחזור אלא עם בעלה	*mā hī rāǵᶜah ila b-zōǵha* (AMhod)	*rāǵᶜah*
הוא [המטוס] ... מטיל פצצות	*gid hiyya … mirxiyáh alganābil* (AM02)	*mirxiyáh*
אינני נכבלת [=נאסרת]. שְחטו אותי ולא אכבל.	*māna mitgayyidah. iḏbáḥni wala atgayyad* (BT07)	*mitgayyidah*
איננו יודעים איפה אנחנו	*māniḥna ᶜārfīn wēn aḥná* (SW01)	*ᶜārfīn*
תגידו להם שאתם רק עוברים להתרענן כאן	*gulū lhim bass antú ǵāzᶜīn titᶜayyašú, hina.* (SW01)	*ǵāzᶜīn*
הם מטייחים אותו והמים זורמים תחתיו	*bēn him migaḏ̣ḏ̣iḏ̣īn lih w almā sāriḥ min tiḥtíh* (HD08)	*migaḏ̣ḏ̣iḏ̣īn*
האנשים מתקהלים סביבו	*gid annās miltaffīn ᶜalēh* (AS05)	*miltaffīn*
כולם אוכלים [ארוחת ערב]	*kullhim mitᶜaššīn* (HD07)	*mitᶜaššīn*

---

[214] בארת׳/שמות עמ׳ 464.

[215] אינגם/נג׳ד עמ׳ 33, מציין שלצורות בינוני רבות במשקל CāCiC ישנו ריבוי שבור ואיננו משייך את משקלי הריבוי CuCv̄C או CiCv̄C לשדה סמנטי מסויים. ובכל זאת, הדוגמאות שהוא מביא לריבוי מדגמים אלה הן *wugūf* ו-*jilūs* בהתאמה.

ה.2.4. הבינוני הפעול

i. צורות בינוני פעול אחדות בבניין הראשון משמשות בלשון לתיאור מצבים סבילים, כמו למשל *ruḥt maġši* (BW03) (״התעלפתי״, ״הפכתי מעולף״); *hīmarbūṭah albint fī almizba* (SQ08) (״היא קשורה התינוקת במנשא״); או *ḥiṭṭa*^{HBI} *magliyah* (BT02) (״חיטה קלויה״), אך ברור למדי שהשימוש בהן מוגבל לצורות ספורות והן אינן נגזרות באופן פעיל מכל פועל המשמש בלשון. משום כך, בשאלונים ישירים שבהם הובעה משמעות פעלית סבילה העדיפו המסרנים טכניקות לשון חלופיות על פני שימוש בצורות הבינוני הסביל.

ii. מפי העולים תועדו צורות בינוני פעול בודדות בלבד בבניינים הנגזרים, ואלה שתועדו מתפקדות כשמות תואר. כך רגילה למדי הצורה *mzawwaǵ* (AM09 RZ01 SQ02) (״נשוי״), ובהקשרים שונים רשמתי צורות סבילות כמו *mintimfax* (HD05) (״מנופח״), *mfaḏḏal* (NG17) (״נעלה״), והצירוף *riǵli msammarah* (AM01) (״רגלי מסומרת [=איני יכול להזיזה]״). בכך מסתמן הבדל מהותי בין הפונקציה השמנית שממלא הבינוני הפעול ובין הפונקציה הפעלית שממלא הבינוני הפועל (§ה.1.4.). נמצא, כי המשמעות הפעלית הסבילה אינה מובעת בלשון באמצעי הקלאסי של הבינוני הסביל אלא בטכניקות לשון אחרות, שאינן תלויות באופן בלעדי בשינוי התנועה הפנימית של הצורה (§ה.7.).

ה.3.4. שימוש בצורות בינוני בזכר לציון הנקבה

i. בטקסטים תועדו מקרים רבים של שימוש בצורת בינוני פועל בזכר ביחס לנקבה. שימושים דומים תועדו בכמה נקודות ישוב בתימן, בייחוד באיזורים הדרומיים והדרום-מזרחיים[216]. השימוש בצורות זכר ביחס לנקבה רגיל יותר בפי נשים המתארות את עצמן, את מעשיהן או דברים הקשורים בהן, אבל נרשם גם מפי גברים ביחס לנשים. במקרים רבים באה צורת זכר במקום ובהקשר שבו היינו מצפים לצורת נקבה, ובמקרים אחרים מתחלפת צורת הזכר עם צורת הנקבה במסגרת אותו הטקסט, ולעיתים אף במסגרת משפט אחד:

◆ שאל אותי אם אני מכירה את יעבץ ומכירה את מארי דואד	*sa*ʾ*alni im*^{HBI} *ana* ^{c}***ārif*** *ya*^{c}*bēṣ w*^{c}***ārfah*** *māri Dāwid* (HD01)
◆ אמרה: תשמעי, אחייך במערה הזאת. אני עוזבת אותך.	*gālat: hā-sma*^{c}*i, axwátiš fī ḏāk alǵarf. ána* ***xāṭriš*** (AM01)
◆ אם אינך הולכת, צאי מן הבית	*la manti* ***sāyir****, uxurǵi min albēt* (AS05)
◆ אמרה: אם את רוצה אראה לך אותם, אני יודעת איפה הם	*gālat: lá wuddš aráwwīš iyyāhim, ana* ***dāri*** *wēnhim* (AM01)
◆ איש לא בעל אותה והיא אינה מעזה להניח לאיש לבעול אותה	*mā bih ḥád fataḥha w lā hī* ***ǵāzim*** *txalli aḥád yiftaḥha* (RZ03)

---

[216] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 27 מפה 27; לנדברג/דתינה עמ׳ 723. השווה גם בלשונם של הדואסיר, אצל ג׳ונסטון/דוסירי-ב עמ׳ 99 הערה 145). נעיר, כי תופעה דומה מוכרת גם בלהגים של מרכז ארץ ישראל, בהם רווח מאוד השימוש בצורות זכר ביחס לנקבה במשקל *fā*^{c}*il*, אבל באיזור ירושלים רשמתי גם צורות במשקל *maf*^{c}*ūl* ובמשקל *fa*^{c}*lān*.

ii. שימוש בצורות זכר ביחס לנקבה רווח בצורות בינוני פועל מדגם fā^{c}il, בגזרות שבהן המשקל ״שקוף״ לדובר, כמו בגזרת השלמים (דגם fā^{c}il), בגזרת ע״ו (דגם fāyil) ובגזרת ל״י (דגם fā^{c}i)[217]. לעומת זאת, במקרים שבהם עיצורי השורש משפיעים על משקל הבינוני והצורה ׳שקופה״ פחות, כמו בגזרת הכפולים (דגם fāll), נמצא בדרך כלל הבחנה בין צורת זכר וצורת נקבה, אם כי במקרים בודדים רשמתי גם צורות זכריות, כמו בדוגמא ismi Salmah, w ana **ḥāll** tiḥt annaḥlah (BW03) (״שמי סלמה ואני גרה מתחת לעץ התמר״), לעומת ḥāllah (SQ03) הרגילה והצפויה.

iii. מרבית הצורות הזכריות המתייחסות לנקבה הן צורות בינוני מן הבניין הראשון. לצידן נרשמו דוגמאות בודדות המעידות על קיום התופעה גם בבניינים האחרים ובמשקלי תואר מסויימים (דוגמאות להלן). כידוע, ברוב הלהגים התימניים מתקיימת אבחנה בין זכר ונקבה בכל צורות הבינוני, אך במספר להגים תועד צמצום מודרג של מידת האבחנה: בכמה להגים מצטמצמת אבחנת המין **במשקל fā^{c}il בלבד**, באחרים משמשת צורה אחת לזכר ולנקבה בבינוני הפועל **בכל הבניינים**, ובלהגים מסויימים התרחבה התופעה לכדי היעלמות מוחלטת של צורות הנקבה **בכל צורות הבינוני ובכלל שמות התואר**[218].

נעיר, כי בכמה מקרים שבהם חזרתי ושאלתי את המסרנים על השימוש בצורת הזכר, מיהרו אלה ״לתקן״ את הצורה ולהביאה בלשון נקבה מאחר ש״לא כך אומרים״. ובכל זאת, הדוגמאות מתוך הטקסטים מעידות, כי השימוש בצורות הזכר ביחס לנקבה הוא אמנם חלק מן הדיבור החי:

הילדה נפלה מן המנשא בשעה שהיא (האֵם) הולכת	albint sagaṭat min almiḏbah w hī mxaṭṭi (SQ08)
היתה אומרת שהיא מחכה לו להתחתן איתו	kān tigūl innha mrayyi^{c} lih titzawwaǵ bih (GR02)
היא מחפשת את אביה	hī **mfattiš** ^{c}ala abūha (SQ)
מישהו היו לו שלוש נשים ... הם, אני חושבת, בעקרון	wāḥid kān m^{c}ih ṯalāṯ nisā … innhim **ḥasbān** fī Ɛagī́r (HD03)
[עליה] להינשא וללדת מאז שהיא צעירה	ba-titzawwaǵ w titṣayyab … min ^{c}ād hī **ṣaġīr** (NG04)

iv. בהנשטדט מציע לראות בשימוש בצורות זכר לנקבה הרחבה של תופעה ששורשיה כבר בערבית הקלאסית, כאשר צורות המתייחסות מטבען למצבים הנוגעים לנשים בלבד, כמו ḥāmil (״הרה״) או ṭālig (״מגורשת״), מופיעות ללא מסמן נקבי חיצוני[219]. על הסבר זה נוסיף, כי הרקע לשימוש המשותף עשוי להיות קשור גם בדמיון בין צורות זכריות ונקביות בגוף המדבר בעבר ובעתיד, כך שמתוך אנאלוגיה לפועל נוצרו גם צורות בינוני משותפות למדבר ולמדברת, ואחר כך גם לנסתר ולנסתרת.

---

[217] באיזורים דרומיים יותר (אלגדס), הצורה dāriyeh הגויה למעשה [dāri], כתוצאה מהדגשת תחילתה של יחידת הטעם, אשר גורמת לכך ש״משהו בסוף מושמט או נשמע רק בקושי לעיתים קרובות״ (גויטיין/אלגדס עמ׳ 369) . יתכן, כי הצורה שמצטט גויטיין אינה אלא צורת זכר, ולא צורת נקבה מקוצרת. השווה אותה הצורה בדיוק בלהג של דתינה (לנדברג/דתינה עמ׳ 724).

[218] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 67 מפה 27; כך גם בלהג של דתינה, ראה הדוגמאות אצל לנדברג/דתינה ע״ע 720-724.

[219] בנהשטדט/צעדה עמ׳ 61-62.

ה.4.4. הבינוני המקושר

בטקסטים נקרו דוגמאות אחדות לצורות בינוני פועל, אשר מקושרות לכינוי המושא שלהן באמצעות *nn*. קישור מעין זה אינו מוכר מן הערבית הקלאסית, אך רגיל מאוד בלהגים של עומאן, ומתקיים גם בלהגים ערביים שונים במדבר הסורי, במפרץ הפרסי, ואפילו בערבית המדוברת בכמה כפרים מבודדים באוזבקיסטן[220]. דוגמאות רבות למבנה זה תועדו בדרום ערב וגם בתימן גופא[221]. להלן כמה מן הדוגמאות שנאספו מפי העולים:

דבר אינו עוזר לי אלא [אם אוֹכַל] מכבדו של העגל הצעיר	*mā* ***nāf^{c}ínni*** *illa min kabd al^{c}iǵl aṣṣġayyri (AM01)*
אני אינני קושר אותך, הוא אמר, אצל השלטונות	*ana māna* ***mgayydinniš*** *gāl fī lḥukūmah (BT07)*
יצאתי מפתח הבית וסבך מכה אותי במקל	*xaraǵt min bāb albēt w ǵaddak* ***dā́rbinni bi-l^{c}aṣa*** *(AMhod)*
אינני טועם ממנה ... אמר: באמת התורה אינך טועם ממנה	*māna d̠āyigha … gāl: amat̠ hattöra^{HBC} mant* ***d̠āyiginnha*** *(AMhod)*

לפי הצעתו של רטסו, שורשיה של *n(n)-* המקשרת באלמנט דאיקטי קדום[222]. הוא מראה, כי אותו האלמנט המקשר בין צורות בינוני ובין כינוי המושא שלהן משמש בהקשרים אחרים כנושא פרונומינלי (ראה על שימושים אלה בלהגים הנדונים במסגרת הדיון במילית *inn*, §ח.4.1.3. מס' i). אף שבלהגים הנזכרים מופיע האלמנט המקשר גם בצורות בינוני רבים, הוא משחזר מצב קדום שבו שימש האלמנט *nn-* הוצמד לצורות בינוני יחיד בלבד - כפי שאמנם עולה מן הנתונים שהובאו כאן - על מנת לקשר בינן ובין כינויים הפותחים בתנועה.

---

[220] רטסו/בינוני עמ' 77; בלהגים של עומאן מוכנסת *-in(n)* באופן קבוע בין הבינוני הפועל ובין כינוי המושא שלו, לעיתים גם עם צורות אימפרפקט. ראה: הולס/עומאן עמ' 448; ווּבסטר/והיבה עמ' 476.

[221] דים/סקיצות עמ' 132 הערה 1; לנדברג/דתינה עמ' 721 קובע שדגמי הבינוני המקושר נדירים בחצרמות אך רגילים מאוד בכל האיזור שממערב לה וגם בתימן. ראה דוגמאות רבות שהוא מביא מדתינה בעמודים 720-739.

[222] רטסו/בינוני עמ' 88. הסברים אחרים (וקודמים) שהועלו ביחס למקורה של *n* המקשרת, היו:
א) כינוי המושא *ī n* - של גוף המדבר אשר הורחב בדרך האנאלוגיה לגופים אחרים (נלדקה/עומאן, 12. אותו העקרון מסביר כידוע את הכינוי *un-* בלשונם של יהודים ונוצרים בבגדד ובמוצל);
ב) שריד של תנווין שהחליף את תפקידו ההסטורי כסמן אי היידוע ומשמש כסַמן הכוח הפעלי של הבינוני (אסקסל/בינוני, 403);
ג) אלמנט שמי קדום, המופיע בערבית הקלאסית בצורה *^{ɔ}inna* ובגלגולים קרובים בלשונות שמיות אחרות (לנדברג/דתינה, 729 ואילך).

ה.5. מודיפיקטורים של הפועל

בפי העולים מן הפרובינציה של צעדה רגילים מאוד הפרפיקסים *bēn* ו-*ba-*, אשר משמשים בשני תפקידים מובחנים (ואינם משלימים פרדיגמה אחת כמו בצנעא, כפי שיפורט להלן):

i. ***ba-*** מופיעה לפני צורות אימפרפקט ומשמשת כמודיפיקטור העתיד, בדומה לשימושה לכל אורך האיזור המזרחי של תימן[223]. מספר אטימונים הוצעו על מנת להסביר את מוצאה, ומקובל לקשור בינה ובין הפועל بغى, או בינה ובין צורת העתיד של ابى המשמשת בלהגי נוודים רבים בסוריה, בנג׳ד, בתימן, בחצ׳רמות ובעומאן במובן ״לרצות״[224]. להלן מספר דוגמאות לשימושיה של *ba-* בטקסטים:

מאיפה יצעד המושל, מאיפה יעבור?	*mnēn ba-yixṭá al^{c}amil, mnēn ba-yiǵẓá^{c}* (RZ01)
בוא - הוא אמר - ורשום [=חתום] לי שתיקח את הבית הזה	*ǵ ī gāl rgumlí innak ba-tšill ḏa lbēt* (AM09)
אמרנו לך שתיתן לנו כל מה שיש לך, אחרת נהרוג אותך	*gulná lak tiddīna kull mā ma^{c}ā́k, willa ba-nugutlak* (SQ05)
נתייעץ בינינו אחר כך נגיד לך מתי נלך לא״י	*nistšīr bēnana w ba^{c}dēn nigullak wāḥīn ba-nsīr l-alGuds* (NG02)
הפעם הזאת נחזיר אותה, בפעם הבאה תהיה אסורה עליך	*al^{c}ūnah ḏa ba-nraǵǵi^{c}ha, ṯāni ^{c}ūnah ḥurmat ^{c}alēk* (BW02)

ii. כאשר מופיע הפרפיקס *ba-* לפני פעלים בגוף המדבר נוצר רצף תנועות *a-a* (תנועת הפרפיקס ותחילית הפועל). במקרים אלה נשמעת לעיתים קרובות (אך לא תמיד, ראה בהמשך) הברה ארוכה: *ba+a> bā*. כך, רגיל מאוד הצירוף *bāǵazzī́^{c}kum* (SW01) (״אעביר אתכם״) או *bā́sīr* (HD01) (״אלך״). ולפי אותו העקרון מתקבלים גם *bāddī́* (AS01 BW02 SQ05) (״אתן״), לעומת זאת, בכמה מקרים נראה כי החיבור בין תנועת התחילית ותנועת הפועל איננו מושלם, כך שניתן להבחין בשתי תנועות מובחנות ההגויות ברצף, כמו למשל *ba-aǵī́* (BW02) (״אהיה ל...״).

iii. ככלל, המודיפיקטור *ba-* משמש ביחד עם הפועל כיחידת טעם אחת. עם זאת, כמו במקרה של תווית היידוע והמיליות הקצרות (§ד.4.2.1.ג.), במקרים אי-רגולריים עשוי המודיפיקטור לשאת הטעמה עצמאית לצד הטעם החל בפועל. כך, כאשר מבקש הדובר להדגיש כי הפעולה אכן יש כוונה לבצע את הפעולה הנדונה בזמן עתיד, מוקדם הטעם אל המודיפיקטור: *ant bá-tšīll alyihūdi ḏa?* (HD03) (״אתה [אמנם] תיקח את היהודי הזה?״).

---

[223] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 53; בהנשטדט/אטלס עמ׳ 132 מפה 84. נראה, כי גם בצנעא עשויה התחילית *bi-* לשמש להבעת זמן עתיד, בייחוד בהקשר של פעלי תנועה, אך ווטסון מעירה שבמקרים אלה מובע מובן הזמן באמצעי חוץ לשוני. ראה: ווטסון/תחביר עמ׳ 81.

[224] קוון/הערות, 417; לנדברג/ערביקה III, 102-103.

iv. לצד *ba-* ובמובחן ממנה משמשת **bēn** כמודיפיקטור ההווה, להבעת פעולה מתמשכת או הרגלית בעבר ובהווה, וממלאת בכך תפקיד המקביל לזה של התחילית *b(i)-* באיזור המרכז. אולם, לפי המתואר בספרות, בלהגי צפון הרמה המרכזית של תימן הצורה *bayn* היא למעשה אלומורף של התחילית *b(i)-*, המופיעה רק לפני צורת הפועל בגוף המדבר[225].

נדגיש איפוא, כי בלשון העולים מופיעה התחילית *bēn* לפני כל הגופים ושימושיה מובחנים מאלה של *ba-*, כפי שעולה מן הדוגמאות שלהלן:

מה אתה עושה, יהודי?	*wēš bēn tif^{c}ál yā yhūdi? (SQ05)*
[השדה] חוזרת אל בטנהּ כמו [=בצורה של] עיניים עיניים	*bēn-tirǵa^{c} ila baṭinha kmō^{HBI} ^{c}iyūn ^{c}iyūn (BT11)*
היה לי כואב כואב ואז הייתי בוכה	*kān bēn yūǵi^{c}ni yūǵi^{c}ni yūǵi^{c}ni wirǵa^{c} bēn abakki(HD07)*
יש להם מאוורר, [ככה] היו קוראים לזה	*ma^{c}him marwaḥah bēn yisammūha (NG16)*
מישהי היתה עוקבת אחריי וזורקת עליי עפר	*bēn tilḥagni waḥdah w bēn tinḏa^{c} ^{c}alayy bi-trāb (GR03)*

---

[225] ווטסון/תחביר עמ' 78; רוסי/צנעא עמ' 28 מציע שהפרפיקס משמש להבעת פעולה מקבילה (azione concomitante) בהווה או בעבר; ראה גם : גויטיין/ימניקה עמ' xix; גויטיין/סיפורים-ב עמ' 34; שרפאדין/להגים עמ' 73; דים/סקיצות עמ' 33 מתקן את גויטיין וקובע שבעמראן משמשת תחילית -b גם לפני גוף המדבר. בהנשטדט/אטלס עמ' 131 מפה 83 מדווח על תחילית -bi ללא הוריאנט בגוף הראשון גם באיזורים צפוניים יותר, כולל העיר צעדה.

ה.6. צורות פועל מאובנות: רפלקסים של كَانَ, عَادَ, جَاءَ ו- زِدْ

בסעיף זה יידונו צורות אחדות ממקור פעלי אשר התאבנו בלהגי הפרובינציה הצפונית ושוב אינן נוטות במין או במספר. אמנם, חלק מן הצורות ממשיכות לתפקד בהקשרים אחרים כצורות פועל נוטות וחיוניות, אך כאן יודגשו היבטי תצורה אחדים הנוגעים לתצורתם המאובנת, וכן המשמעויות הייחודיות המתקבלות ממבנים אלה[226].

חלק מצורות הפועל המאובנות מופיעות בטקסטים בצירוף עם כינויי גוף חבורים. כפי שאזכיר בהמשך סעיף זה, הטיות דומות תועדו בלהג הערבי של ט'ופאר (עומאן) ובלשונות דרום ערביות. כך, במהרי ובסוקוטרי משמשת קבוצה של צורות שמניות שמוצאן בפעלים (Substantiva verbalia), אשר יכולות להופיע בצירוף עם כינויים חבורים או פרודים, כמו למשל *wa kēneh bāli ke yūsef* ("האל היה עם יוסף")[227]. המשותף לצורות אלה, הוא שפעלי המוצא שלהן מביעים את המשמעויות של "להיות", "לא להיות" או "עדיין להיות".

בין הפעלים המאובנים בלהגי הפרובינציה של צעדה בולטים *kān* ו- *ʿād* (§ה.1.6. ו- §ה.2.6.), אשר התאבנו בגוף הנסתר בעבר, וכמו בלשונות שנזכרו לעיל עשויים להופיע בצירוף עם כינויים חבורים. בנוסף, בצורתם המאובנת הם יכולים להצריך השלמה פעלית ולשמש כ"פעלים מקשרים"[228]. לצידם נתאר רפלקסים של جَاءَ (§ה.3.6.), אשר התאבנו בצורת הנסתר בעבר או בעתיד ומשמשים עם או ללא מילית החיבור *w* במובנים שונים. בחלק האחרון של סעיף זה (§ה.4.6.) תידון הצורה *zid*, המשמשת כתואר הפועל במובן "שוב".

ה.1.6. רפלקס של كَانَ

הרפלקס של كَانَ מתגלגל בלהג של יהודי צעדה בשלוש דרכים מובחנות: הוא מופיע כצורה קפואה (§ה.1.6.א.); נוטה עם כינויים חבורים (§ה.1.6.ב.) או נוטה כפועל רגיל (§ה.1.6.ג.). בכל אחת מן הדרכים הנזכרות יכולה *kān* לשמש כאוגד במשפט שמני או כפועל עזר הבא לפני צורת אימפרפקט ומוסיף לו את אספקט המֶשֶךְ, ולעיתים היא משמשת גם כנשוא המשפט, להבעת הוויה, קיום או הימצאות.

---

[226] למעשה, בתצורתן הסינכרונית מתפקדות חלק מצורות אלה כמיליות (או כתארי פועל). לאחר לבטים הוחלט לרכזן בכל זאת תחת סעיף אחד במסגרת פרק הפועל, הן משום שמקורן ההסטורי ככל הנראה פעלי, והן משום שבמישור הסינכרוני יש להן קווים מאפיינים משותפים.

[227] כך לפי מולר (Müller), המצוטט אצל כהן/מערכת הפועל עמ' 125, ושוב אצל רודוקנאקיס/ט'ופאר ii עמ' 136.

[228] בערבית של צנעא תוארה שורה של "פעלים מקשרים" (linking verbs), ובהם *ṣār*, *zād*, *gām*, *jilis*, *wuga*, *kān* ו-*jāʾ*, אשר נבחנים בכך שהם מצריכים השלמה פעלית: ווטסון/תחביר עמ' 154 ואילך (המונח לפי Cowell, ראה שם). עם זאת, בדוגמאות רבות מאלה שמביאה ווטסון מופיעים אחרי *kān* משלימים אחרים.

ה.1.6.א. *kān* קפואה ובלתי נוטה

kān שכיחה למדי בצורתה הקפואה, מבלי להתאים לנושאה במין או במספר. שימושים דומים מוכרים בלהגים ערביים אחרים בתימן ומחוצה לה, ובכלל זה גם בלהג של הדואסיר, שמוצאם באיזור נג'ראן[229]. נעיר, כי שימוש זה מובחן מן השימוש לצד מיליות תנאי (ובייחוד *in*) ויתכן ששורשיו בייתור הפונקציות של *kān* כבר בערבית הקלאסית[230]. בצורתה המאובנת מופיעה *kān* בטקסטים בעיקר כאוגד במשפט שמני (מס' i להלן) או כפועל עזר לפני צורת אימפרפקט (מס' ii להלן), ובספק משמשת גם כנשוא המביע קיום או הימצאות (מס' iii להלן):

i. בלתי נוטה כאוגד במשפט שמני: *kān* מאובנת משמשת במשפטים שמניים, ובהעדר פועל היא מאפשרת להביעם בזמן עבר. בין הדוגמאות רגיל מאוד הצירוף *kān+ma^c* שמובנו "היה ל-". נדגיש, כי במבנים אלה מביעה המילית *ma^c* את הקניין, ואילו *kān* משמשת בהקשרים אלה כאוגד ולא כנשוא: בדוגמא *kān m^{c}íh ǵanbiyyah* (BT03) ("היתה לו ג'מביה") ניתן להשמיט את *kān*, והביטוי *m^{c}íh ǵanbiyyah* ("יש לו ג'מביה") נותר משפט עצמאי ושלם. להלן דוגמאות לשימושים דומים בטקסטים:

היה מישהו שאביו היה מעשן והיה לו גרזן	*kān buh wāḥid abūh migargir w kān m^{c}ih fās* (HD12)
היתה לו ג'מביה לערבי הזה, דקר את דודי בידו	*kān m^{c}íh ǵanbiyyah al^{c}arabi hāḏa, ṭa^{c}án ^{c}ámmi fī yaddih* (BT03)
הבכירה היתה פצ'ה, ואחריה, אחרי פצ'ה - מרים	*kān alkabīrah Fuḏḏah, min warāha, min warā́ Fuḏḏah Míryam* (RZ03)
מכרנו את הדבר[ים] שהיו לנו והתכוננו לנסוע	*bayya^{c}na lḥāǵah ḏī kān ma^{c}na w gumná nsāfir* (SW01)
אבל זקן היה לך?	*aval^{HBI} alliḥyah kān má^{c}ak?* (AM04)
אמרתי יא כלב. היה לי גב [=גיבוי] מהערבים	*gult: yā kalb, gultlih. kān m^{c}i ḏahir min al^{c}arab* (AS01)
אני והם היינו חברים	*kān ana wiyyāhim aṣḥāb* (AS06)
מישהו היו לו שלוש נשים או ארבע	*wāḥid kān m^{c}ih ṯalāṯ nisā ō arba^c* (HD03)

ii. בלתי נוטה כפועל עזר לפני צורת אימפרפקט: מוסיף אספקט מתמשך לפעולה שבוצעה בעבר, להבעת הרגל או התמשכות לאורך זמן. בראפמן מסביר את אבדן סימני הנטייה בפועל בכך שנעשו מיותרים, שהרי הגוף והמין מובעים באמצעות הפועל הנוטה שאחרי *kān*[231]. להלן הדוגמאות:

הייתי משאיר את הכסף בקצה המקום	*kān axalli aḏḏalaṭ fī šigg almakān* (AS02)
מטרוד היה מורה לאחיו, אמר שיכה אותי, באמת!	*Maṭrūd kān yiwaṣṣi axūh gāl yuxbuṭni, amaṯ!* (AMhod)
היינו אומרים לו: סעד! שמו סעד, שם הילד סעד	*kān nugūl lih: Sa^{c}ad. ismih Sa^{c}ad, ism alwald Sa^{c}ad* (SQ01)
הם היו מכינים לנו	*kān yisabrrú lana llaḥūḥ w ysabbirú laná lxubiz* (SQ03)

---

[229] גויטיין/חבשוש, עמ' 79; לסלאו/חבשוש עמ' 274; ג'והנסטון/דוסירי-ב עמ' 93; ווטסון/תחביר עמ' 154.

[230] *kān* המאובנת מביעה לעיתים את התנאי גם ללא מילית התנאי, ראה למשל *kân hī* במובן "אִם היא" לצד *kânū* במובן "אִם הוא" בלהג תוניסאי: נלדקה/תוניסאית עמ' 267. *kān* משמשת לצד *in* גם בט'ופאר, כמו בדוגמאות המצוטטות ב §ה.1.6.ב. להלן. ראה בעניין זה גם ההערה אצל לסלאו/חבשוש עמ' 274.

[231] בלשונו, בצירוף כגון זה של שתי מילים "נטיית אחת מהן דיה לכלול את חברתה": בראפמן/הערות עמ' 166-167.

הייתי מוכרת את המזרן בשלושה רובאעי [=מידת יבש] דורה	*kān abī^{c} almaṭraḥ b-ṯalāṯah rbā^{c}i ḏiráh* (HD01)
היא היתה עוקבת אחריו, לאן שהלך הלכה בעקבותיו	*kān tlāḥgih, wēn-imā sār liḥgat ba^{c}dih* (GR02)
הם היו עושים ככה [=תנועת שיסוף] על גרונו של אבי	*kān yisawwō kaḏē ^{c}ala ragab abī*(HD03)
הקופים היו נכנסים אל תוך הבית	*kān yidxulu arríbāḥ lalbēt* (HD06)

iii. *בלתי נוטה כנשוא המביע קיום או הימצאות: במקרים מסויימים kān היא נשוא משפט המביע קיום או הימצאות (במקביל ל-كان تامة הקלאסית, אך היא איננה נוטה במין או במספר). בנסיבות אלה מופיעים אחריה מילת יחס או ביטוי אדוורביאלי, החוצצים בינה ובין שם בלתי מיודע שקיומו נדון במשפט: kān hināk ḥinšān (AS04) ("היו שם נחשים ושדים"); kān fīha ḥkūmah (AS04) ("היו בה [נציגי] שלטון"); וכן kān ^{c}indhim rāḅ^{HBC} (HD06) ("היה אצלם רב"). שימושים אלה מובחנים בבירור מן הצירוף הרווח kān+ma^{c} שנדון לעיל, מאחר שלא ניתן להשמיט בהם את kān (בהיותה נשוא המשפט), ומשום שצירופי היחס והביטויים האדוורביאלים המופיעים במקרים אלה אינם מביעים את הקיום בפני עצמם (בשונה למשל מ m^{c}ih שמובנו "יש לו", ראה מס' i לעיל).*

ה.1.6.ב. كَانَ נוטה עם כינויים חבורים

הצורה המאובנת kān מציגה פרדיגמת נטייה מלאה עם כינויי גוף חבורים, כמפורט בלוח הבא (על הנטייה החריגה בגוף המדברים ראה §2.2.1.1):

SG		**PL**	
1.c.	*kāni*	1.c.	*kān aḥna*
2.m.	*kānak*	2.c.	*kānakum*
2.f.	*kāniš*		
3.m.	*kānih*	3.c.	*kānhim*
3.f.	*kānha*		

דגם נטייה דומה תועד בצנעא, שם נמסר כי kânakum=kuntum ובאותו אופן kânäk=kunt[232]. בלהג של ט'ופאר kân היא צורה קפואה שאינה נוטה כפועל רגיל, אבל יכולה לנטות עם כינויים חבורים, כמו למשל en-kânak ("אם אתה"). אולם בשונה מן המתואר כאן, בט'ופאר נוטה kân גם בצירוף הכינויים הפרודים, כמו בצירופים en kân-hū ("אם הוא"); en-kânak ("אם אתה"), או en kânta ("אם אתה", שאיננה צורת נטייה פעלית אלא גלגול של ان كان انت)[233].

---

[232] רוסי/רשימות-א עמ' 250.

[233] רודוקנאקיס/ט'ופאר עמ' 119.

דגם נטייה עם כינויים פרודים אינו משמש בפי העולים (להוציא כינוי גוף המדברים, ראה הלוח ובהרחבה §2.2.1.1). להלן דוגמאות לשימושי kān בצירוף עם כינויים חבורים בתפקיד אוגד, או כפועל עזר, או לעיתים בתפקיד נשוא.

i. נוטה עם כינוי חבור בתפקיד אוגד במשפט שמני:

kān הנוטה עם כינויים רגילה מאוד במשפטים שמניים ומביעה בהם את התקיימות העובדות המתוארות בזמן עבר. בדומה מופיעה kān עם כינויים גם לפני צורות בינוני. בדוגמאות אלה יוצר הכינוי החבור את אבחנת המין והמספר, שאינה עולה באופן חד משמעי מן הבינוני. לכן, בדוגמא *kānhim fī ǵōf alǵarf kullhim ḥā́llīn* (AM02) ("הם היו גרים כולם בתוך המערה") לא ניתן להשמיט את הכינוי החבור של kān, כפי שניתן כאשר אחריה פועל נוטה בעתיד (ראה מס' ii להלן). נמצא, כי בדוגמאות שבהם מופיעה kān לפני בינוני חובר אליה תמיד כינוי. להלן דוגמאות לשימושים אלה:

אני הייתי מתגורר באאל שליל, אני ואבי ז"ל	*ana kāni ḥāll fī Āl Šalīl, aná w ḥayāt abí* (AS04)
אבי היה "ג בר" [=גיבור וקשוח]	*abī kānih raǧǧāl* (HD01)
אספר לך על היהודים, איך הם היו?	*axábbriš ᶜal yihūd, kēf kānhim?* (AS06)
הוא לא היה נשוי	*hū mā kānih mizawwaǵ* (AMhod)
הוא היה [ממש] שד [משחת]	*inn kānih šēd* (AMhod)
אמרתי: ומי זו היתה? אמר: היתה המכובדת [=האִשה החוקית]	*gult: w mīn kānha? gāl: kānat aššarīfa(h)* (RZ01)
[בני] השבטים היו [בני] שבטים טובים, הם [היו] שמחים בנו	*algabāyil kānhim gabāyil malīḥ… him fā́rḥīn bana* (SQ03)

ii. נוטה עם כינוי חבור כפועל עזר לפני פועל בעתיד: בנטייתה עם הכינויים החבורים יכולה kān להופיע לפני צורת פועל בעתיד, ולשמש כפועל עזר, המביע את רכיב הזמן ומוסיף עליו אספקט של משך. במשפטים מעין אלה נמצא, כי רכיבי המין והמספר מסומנים סימון כפול, הן באמצעות הכינוי החבור ל-kān והן באמצעות הפועל הנוטה שאחריה. לכן, בדוגמאות שבהן מופיעה kān נוטה לפני צורת אימפרפקט ניתן להמיר אותה בצורה המאובנת, מבלי לפגוע במבנה התקין של המשפט. כך המשפט *kānha tiddí laná ukul* (NG16) ("היא היתה נותנת לנו אוכל") שקול מבחינת משמעותו ל- *kān tiddí laná ukul* (יכנ"ל).

בן אחיה של אמי, בלילה היה הולך לבדו	*ibin axū ummi … f-allēl kānih yixaṭṭi waḥdih* (GR03)
הסוכנות היתה מביאה לנו אוכל	*assoxnūt*^{HBI} *kānha tiddí laná ukul* (NG16)
אִמִי ... כולם היו שוכבים [לישון] והיא לא היתה שוכבת	*ummi … w kānha yírgudu kullan w hī mā tirgud* (AM02)
היא היתה זורקת עפר עליו, בפניו	*kānha bēn tindaḥ fōgih bi-trāb, fī waǵhih* (GR03)
היינו הולכים והשל היה [מגיע] עד כאן, שחור, ארוך	*kān iḥná nsīr w aššīlah ila hinā, assōda, ṭawīlah* (SQ03)

iii. נוטה עם כינוי חבור בתפקיד נשוא (לציון הוויה):

kān הנוטה עם כינויים חבורים יכולה לשמש כנשוא המשפט ולהביע קיום או הוויה, אך הדוגמאות לכך אינן רבות. דוגמאות לשימוש זה אפשר למצוא במשפטים *hināk mā bih šī … yōm kāni hināk* (AS01) (״שם אין [=לא היה] כלום ... כאשר הייתי שם״); *Yiḥya Ḥala hū kānih ma^{c}na* (HD03) (״יחיא חלא, הוא היה איתנו״), וכנראה גם במשפט *yihūd Ḥaydān hināk, kānhim kullhim* (HD01) (״יהודי חידאן שם, הם היו [שם] כולם״). באותו אופן, בשאלון ישיר רשמתי *ǵīt w mā kānakum fī lbēt* כתרגום ל״באתי ולא הייתם בבית״.

שימוש דומה של *kān* נוטה בתפקיד נשוא תועד גם במהרי (ראה למשל הדוגמא המצוטטת בראשית §ה.6.), אך בערבית של ט'ופאר נמצא שהצורה עם הכינוי החבור איננה יכולה לשמש כאוגד או כפועל הוויה[234]. נעיר, כי *kān* עם כינוי חבור רגילה מאוד לצד צורת הבינוני *ḥāll* (״נמצא״, ״שוהה״ וגם ״גר״), והצירוף המתקבל מביע למעשה מובן של קיום והימצאות, כמו למשל *kāni ḥāll fī Āl Šalīl* (AS04) (״הייתי מתגורר באאל-שליל״).

ה.1.6.ג. נוטה כפועל רגיל

הפועל *kān* עשוי להתאים במין ובמספר לנושא המשפט. שימוש זה נפוץ פחות מן השימוש בצורה הקפואה או בזו הנוטה עם כינויים[235]. בתצורתו זו תועד הפועל בתפקיד אוגד במשפט שמני, כמו למשל *gult: wēš kānat? gāl: kānat alǵārya(h)* (RZ01) (״אמרתי: ומה היתה? אמר: היתה השפחה״); ובתפקיד נשוא לציון הוויה, כמו למשל *ana kunt fī Ḥaydān* (HD01) (״אני הייתי בחידאן״), ובדומה גם *aḥna kunna fī lYaman* (BT13) (״אנחנו היינו בתימן״). נדגיש, כי *kān* הנוטה כפועל רגיל איננה משמשת בלשון זו לפני צורת אימפרפקט, עובדה התומכת ברעיון שהתאבנותה קשורה בייתור משמעויות המין והמספר המובעות ממילא בפועל הנוטה שאחריה (ראה לעיל).

ה.2.6. רפלקס של عَادَ

רפלקס של عَادَ מופיע בלהגי הפרובינציה של צעדה במאפייני תצורה דומים לאלה של *kān* (§ה.1.6.): כמו *kān* גם *^{c}ād* נפוצה מאוד כצורה קפואה ובלתי נוטה (מס' i להלן), אך רגילה גם בנטייה עם כינויי הגוף חבורים (מס' ii להלן)[236]. היא מופיעה בטקסטים במובן ״עדיין״, ורגילה מאוד אחרי מילות השלילה *mā* או *lā* במובן ״כבר לא״ או ״עדיין לא״. הן הצורה המאובנת והן הצורה הנוטה בצירוף כינויים חבורים תועדו בדרום תימן, ומשמשות גם בלהגי ערב הסעודית, אם כי שם תועדה גם פרדיגמה מקבילה של נטייה בצירוף כינוי גוף פרודים[237].

---

[234] רודוקנאקיס/ט'ופאר עמ' 137.

[235] כך כנראה גם בלשונו של חבשוש, ראה: בראפמן/הערות עמ' 165.

[236] ״עאד״ מאובנת בצירוף עם כינויים תועדה כבר בערבית היהודית של ימי הביניים, ראה בלאו/דקדוק עמ' 188.

[237] לנדברג/חצרמות עמ' 421, 665; פרוכזקה/סעודיה עמ' 222-223. השווה גם בלהג של הדואסיר אצל ג'והנסון/דוסירי-א עמ' 278. ברוקט

i. הצורה הקפואה ^{c}*ād* משמשת כמילית שמובנה "עוד" או "עדיין". היא יכולה להופיע לפני פועל, כמו למשל בדוגמא *ana* ^{c}*ād áḏkur alǧibāl* (HD03) ("אני עוד זוכרת את ההרים"), אך רגילה במיוחד לפני מילית הקיום *bih* (ראה גם מס' v ו-vi להלן), כמו למשל *fī ṭṭarīg ḥaggana* ^{c}*ād bih yihūd* (RZ04) ("בדרך שלנו עוד יש יהודים").

ii. צורת הפועל המאובנת ^{c}*ād* מופיעה בנטייה עם הכינויים החבורים, בדומה ל"עוד" העברית[238]. חריג בפרדיגמת הנטייה של ^{c}*ād* כינוי המדברים, אשר כמו במקרים אחרים (ראה §2.2.1.1.) מצטרף אליה בצורתו הפרודה ולא החבורה. להלן דוגמאות אחדות לנטייה בצירוף הכינויים:

שוב אינני יודעת דבר	*mā* ^{c}*ādani dāri b-šī* (GR02)
יצא שעדיין לא [עלה] הבוקר, זה היה עדיין בשש בלילה	*ǵā w mā gid hū ṣubiḥ,* ^{c}*ādih fī sā*^{c}*ah sitt fī llēl* (AM06)
היא מתחתנה ועודנה בתולה, [כפי שיצאה] מבטן אמהּ, איש לא בעל אותה	*ba-titzawwaǵ* ^{c}*ādha ṣidg, min baṭin ummahá,* *mā bih ḥád fataḥha* (RZ03)
הם בנג'ראן, לא! הם עדיין בט'הראן	*gid him fī Naǵrān, lā!* ^{c}*ādhim fī Ḏahrān* (AMhod)
אמר: עודכם רואים דבר מה מן הכפר שלנו, ילדיי? אמרו: עודנו רואים את העץ הגדול ההוא	*gāl:* ^{c}*ādakum tšūfu min albilād ḥaggatna šī, yā ǵahāli?* *gālu:* ^{c}*ād aḥna nšūf al*^{c}*ēṣ*^{HBI} *alkabīr ḏāk* (AM01)
הם כבר לא לובשים [מכנסי] לְג'ה ... וראשיהם חשופים	*mā* ^{c}*ād him yilbasu liǵǵah … w rūshim maftūšah* (SQ03)

iii. מאחר ש- ^{c}*ād* אינה מתפקדת בהקשרים אלה כפועל, עלינו להניח שכינויי הגוף החוברים אליה הם כינויי קניין (ולא כינויי מושא, המוצרכים על ידי פעלים). ההבדל בין פרדיגמות הנטייה של כינויי הקניין והמושא ניכר בגוף המדבר: כינוי הקניין בגוף ראשון יחיד הוא *-i*, למשל: *fōgi* ("מעליי"), וכינוי המושא בגוף זה הוא *-ni*, למשל: *šallani* ("לקח אותי").

ובכל זאת, המהות הפעלית של ^{c}*ād* "מגיחה" מתוך כך שניתן להטותה עם כינוי מושא, למשל: *mā* ^{c}*ādani dāri b-šī* (GR02) ("שוב איני יודעת דבר"); לצד דוגמאות שבהן היא נוטה עם כינוי קניין, למשל: *mā* ^{c}*ādi dāri wēn ana* (AM02) ("שוב אינני יודע היכן אני") או *ana* ^{c}*ādi gā*^{c}*dah* (AMhod) ("אני עודני נשארת [ערה]")[239].

iv. ^{c}*ād* רגילה מאוד במשפטי שלילה, ובהקשרים אלה היא מביעה את המשמעויות "כבר לא" או "עדיין לא". עם זאת ברור, כי **מילית השלילה איננה שוללת את** ^{c}**ād** אלא את הפועל שבמשפט, ולכן ^{c}*ād* יכולה להופיע לפני או אחרי מילית השלילה, בצמוד אליה או במנותק ממנה. השווה מקומה של ^{c}*ād* ביחס למילית השלילה בדוגמאות הבאות:

מקדיש דיון נרחב למילית ^{c}*ād* בלהג של ח'אבורה (רצועת החוף של עומאן), ובין שימושיה השונים הוא מזכיר באופן לקוני גם שלוש היקרויות של נטייה עם כינוי חבור לנסתר: ^{c}*adeh* (בתנועה קצרה במקור!), שאין לה לדעתו חשיבות יתרה. ראה: ברוקט/ח'אבורה עמ' 32.

[238] ואמנם כך תרגם רס"ג את "עדֶנּוּ" העברית (איוב ב,3) באמצעות "עאדה". ראה: נלדקה/תרומות עמ' 66 מס' 2.

[239] השווה ^{c}*ādni* בדיאלקטים סעודיים: פרוכזקה/סעודיה עמ' 223; ובלהג של הדואסיר: ג'והנסטון/דוסירי-ב עמ' 93 (במקום אחר נכתב ^{c}*ấdny ábghei*; ג'והנסון/דוסירי-א עמ' 278).

שוב לא נתתי דעתי אליו	*mā ^{c}ād ḥint minnih (AS04)*
שוב לא הלכתי בדרך ההיא, הארוכה ההיא	*mā ^{c}ād sirt ila d̲īk aṭṭrīk. d̲ik aṭṭawīlah (SQ05)*
שוב לא היה להם כסף	*mā kān ^{c}ād ma^{c}him fulūs (NG02)*
אמרתי לך שלא תלך שוב ברגל	*gult lak la ^{c}ād txatti (GR03)*
המקום כבר לא מצא חן בעיניי	*mā ^{c}aǵabni ^{c}ād almakān (SQ03)*
היא עדיין לא נישאה	*hī ^{c}ādha mā gid tzawwaǵat (SQ08)*

v. הידמות ה-*d* שבסופה של *^{c}ād* איננה רווחת, אך נרשמה מספר פעמים במסגרת הצירוף *^{c}ād + bih*, המופיע כחלק מן הביטוי *mā ^{c}āb bih ḥad* (AM01 HD08) ("כבר אין אף אחד").

ה.3.6. רפלקס של جَاءَ

הרפלקס של جَـاءَ משמש כפועל נוטה שמובנו "לבוא" (*§ה.1.7.3.*). בנוסף, רגילות מאוד בלשון הנחקרת מספר צורות הגזורות מפועל זה, אשר התאבנו בדגמים ובצירופים שונים ומביעות משמעויות מובחנות. בין הצורות המאובנות נמצא צורת עבר בגוף הנסתר בצירוף עם מילית החיבור *w*, עם או ללא כינוי חבור (מס' ii-i להלן); צורת עתיד בגוף הנסתר (מס' iii להלן); וצורת עתיד עם פרפיקס העתיד, עם או ללא *w* (מס' v-iv להלן).

i. צירוף צורת הפועל המאובנת *ǵ ā* עם מילית החיבור *w* רגיל מאוד להבעת התהוות שיש בה רכיב של מקריות, בדומה ל"יצא ש-" בעברית המדוברת. ראה המשמעות המתקבלת מתוך הדוגמאות הבאות:

יצא שהיה מישהו	*ǧā w bih wāḥid ǵā ^{c}indana, w hū yiḥibb yiġanni (SQ04)*
יצא שהיה מישהו שהתחתן	*ǵā w buh wāḥid ^{ɔ}atzawwaǵ(AM01)*
יצא שאני הייתי האחרון על האופנוע	*ǵā w ana alāxir f-alimtōr (HD04)*
הוא נוהג ויצא שהוא אינו יודע לנהוג	*huwwa yisūg w mā ǵā w hū dāri yisūg (HD04)*
ואז בנו, יצא שהוא רצה לחצות את הכביש	*wirǵa^{c} ibnih, ǧā w yiští ǧízi^{c} alxaṭṭ (HD13)*
אני עולה [אל המושל] כאילו יצא שאני בנו או למעלה מזה	*aṭla^{c} mit̲lḥīn ǵā w aná ibnih willa-škal (AS05)*
יצא שאשתו היניקה את הילד החמישי	*ǵā w maratih tibzi alwald alxāmis (BT13)*
מרים, יצא שהיתה עדיין מתלבשת, ויצא שהיתה עִמה ילדה	*Miryam ǵā w ^{c}ādha tilbas w ǵā w ma^{c}ha bint (AMhod)*
שמו אותנו בצריף, יצא שלא היה מקום שנישן בו	*araḥūna fī ṣrīf^{HBI}… w la ǵā w bih makān wēn nurgud (AM09)*

הרב ד"ר אהרון בן-דוד תיעתק באותיות עבריות "גאוּ" (למשל: "גאוּ אשיךְ קאיד", עמ' 59 שורה 4; "וחנא גאוּ אחנא", עמ' 60 שורה 1; "גאוּ קדאנא חבלא", עמ' 61 שורה 4; "וּגאוּ מענא ואחד ערבי", עמ' 61 שורה 2). אולם הצורה אינה משקפת את הפועל בגוף הנסתרים, שהרי הדיפתונג משתמר בלהג זה רק בנסיבות של הפסק, ואילו הביטויים שלפנינו מופיעים מטבעם במעמד של הקשר. הצורות הנזכרות משקפות את הצירוף w + ǵā. בדומה, את הצורה "יגיוּ" (עמ' 60 שורה 10, 15) יש להעתיק w + yiǵī.

ii. בכמה דוגמאות מאלפות הופיע אחרי *w* כינוי גוף חבור. מהדוגמאות עולה, שהצירוף *ǵa+w* נתפש **כיחידה שמנית** המאפשרת הצטרפותו של כינוי חבור, ובאותו אופן שניתן לומר *bētih* (״ביתו״) או *bētha* (״בֵּיתהּ״) ניתן להדביק את הכינויים החבורים גם ל *w + ǵā* ולומר *ǵā wih* (״יצא שהוא״) או *ǵā wha* (״יצא שהיא״). בהקשרים רבים הופיע הצירוף *w + ǵā* דווקא במשפטי ייחוד, אחרי נושא המשפט המשמש כחלק ייחוד. להלן דוגמאות אחדות:

סעיד יצא שהוא היה אצל דודיו, היה מתחבא אצלם	*Sa^{c}īd ǵā wih ^{c}ind axwālih … ǵā wih mitxassi ^{c}indhim* (AM02)
הוא נוהג, ויצא שהוא לא יודע לנהוג	*hūyisūg w mā ǵā wih dāri yisūg* (HD04)
אחותי הגדולה יצא שהיא במטבח	*uxti alkabīrah ǵā wha fī ddēmah* (AM02)
אחותי, יצא שאנחנו השאנו אותה לסעיד	*úxti ǵā w aḥna mzawwiǵīnha b-Sa^{c}īd* (AM03)
יצא שהם היו בוררים חיטה	*ǵā w him bēn ynaggō ḥabb* (AM01)

בשונה מכינויי הנסתר והנסתרת, כינוי הגוף למדברים מצטרף אל *ǵā+w* בצורתו הפרודה ולא החבורה (השווה הצטרפותו אל *inn* ואל *kān*, §2.2.1.1.). באשר לכינוי הנסתרים לא ניתן להכריע, שהרי הכינוי הפרוד והכינוי החבור זהים:

	kān	**^{c}ād**	**inn**	**ǵā w**
3.m.sg.	*kānih*	*^{c}ādih*	*innih*	*ǵā wih*
3.f.sg.	*kānha*	*^{c}ādha*	*innha*	*ǵā wha*
3.c.pl.	*kānhim*	*^{c}ādhim*	*innhim*	*ǵā whim*
1.c.pl.	*kān aḥna*	*^{c}ād aḥna*	*inn aḥna*	*ǵā w aḥna*

iii. לצד צורת הפועל המאובנת בגוף הנסתר בעבר נמצא גם את *yiǵī* שהתאבנה בגוף הנסתר **בעתיד**, ומשמשת להבעת קשר של סיבה ותוצאה, בבחינת ״כך ש...״ או ״יוצא ש...״. הצורה המאובנת מופיעה בטקסטים בצירוף עם מילית החיבור *w* ויוצרת בהגייה דיפתונג מסוג *w ī*, הנשמע בדיבור מהיר לעיתים [*ū*]. כך למשל מתקשטת ומתגנדרת גיבורת אחד הטקסטים, עד ש- *yiǵī w hī malkat hayyōfi*^{HBI} (AM01) (״יוצא שהיתה [כמו] מלכת היופי״), ובסיפור אחר מבקשת אֵם מודאגת מִבְּנהּ, שיבדוק מה שלום אחותו הנמצאת בחדר אחד עם גבר זר, על מנת ש- *la yiǵī́ w hū yisawwí b-uxtak šī*(AM05) (״לא ייצא שהוא יעשה לאחותךָ איזה דבר״).

iv. הצורה המאובנת בעתיד נסתר מופיעה פעמים רבות עם פרפיקס העתיד עם או ללא *w* החיבור, ואחריה שם או כינוי. כמו *yiǵī* שנזכרה לעיל גם *ba-yǵī(w)* יכולה להיתרגם ״יוצא ש...״, אולם נראה כי נלווה לה מובן נוסף מעבר לקשר הסיבתיות, והיא מצביעה על השערה או הנחה ומצמצמת את מידת הוודאות של המבע. ראה הדוגמאות הבאות:

אחי, הוא היה [באותו הזמן] ככל הנראה בן ... שלוש שנים וחצי	*axūy ba yǵi w hū ibin ṯalāt snīn w nuṣṣ* (AM02)
המושל לקח אותו וככל הנראה הושיב אותו אצלו	*gid šallih alḥākim a ba-yǵī́ hū ba-yraggidih ^{c}indih* (RZ04)
לךְ, יש להניח שהארון מתחת לעץ מלקט לו רימים	*sīr, ba-yǵī́ w Hā́rūn ba-yǵī́ hū tiḥt al^{c}ilb yilaggiṭ lih dōm* (AMhod)
הדרך לרדאע, נראה אולי [מִשם] תימצא לנו הדרך לעדן	*ṭarīg Radā^c nišūf ila ba-yiǵī́ laná ṭarīg la-^{c}Adan* (HD03)

v. הצורה הקפואה ba-yǵī, או בקיצורה הרווח bā́ǵī, רגילה במובן "בערך" או "בקירוב". בכל הדוגמאות היא מופיעה בהקשרי זמן, ואפשר לשחזר בהן את גלגול המשמעות מתוך "עד שיבוא [זמן מסויים]"[240]. קרובות לכך דוגמאות מאיזורים אחרים בתימן (בצורת הנסתרת המאובנת וללא הפרפיקס), למשל: tajī ṯulṯ (שתורגם: "בערך שליש"), או bā̆ miteyn tiǵī$^{\supset}$ (שתורגם: "בערך מאתיים").[241] להלן דוגמאות לשימושי bāǵī ~ ba-yǵī:

נשארתי בערך שנה וחצי	ga^{c}att bāǵi sanah w nuṣṣ (AM09)
הילד בסדר, הוא כבר בערך בן חמש עשרה, שש עשרה	alwald ḥāli gid-hū bāǵi hū ibn xamista^{c}aš sitta^{c}aš (SQ01)
נשארתי בערך ארבעה חודשים ואנחנו בסדר [=לא רבנו]	ga^{c}att bāǵi arba^{c} ašhur w iḥna ḥalā́ (SQ03)
נשארנו בו [=שם] בערך שבעה חודשים	ǵalisna fīh bāǵi sab^{c}ah ašhur (NG16)

ה.4.6. רפלקס של זִד̊

צורת הציווי המאובנת zid מופיעה בבפי העולים במספר שימושים:

- לפני פעלים - במובן "עוד" או "שוב", כמו בדוגמא ila zid rēna šī (AM02) (אם עוד נראה משהו");
- לפני שמות - כשם תואר במובן "עוד" או "נוסף", למשל: ištaġlu kamān zid šahir (SW01) ("עבדו חודש נוסף") או ǵābú laná zid lugmah ṣġayyirah (SW01) ("הביאו לנו עוד מעט לחם").
- בצירוף עם מילית שלילה - במובן "לא עוד" או "שוב לא", למשל: mā zid šufna ḥad (NG14) ("שוב לא ראינו איש"); him sāru w lā zid ǧā kalām (NG03) ("הם הלכו ושוב לא נאמר דבר"); וכן mā zid rēna mnēn nit^{c}ašša (AM02) ("שוב לא ידענו מניין נאכל").

ii. צורת הציווי המאובנת תועדה באיזורים אחרים של תימן, אך רק בצירוף עם פועל. לצידה תועדה גם צורת העבר zād המשמשת באותו מובן, כמו למשל בלשונו של חבשוש, שכתב: "מא זאד שפתהא" ("לא ראיתי אותה יותר")[242], ובלשון הדואסיר משמשת zīd המאובנת, יתכן כקיצורה של צורת האימפרפקט yazīd[243]. לעומת זאת, ביומנו של אדוארד גלאזר הופיעה הטייה מלאה של הפועל, בדוגמא ent mā zidt šufthum ("אתה לא הוספת לראותם")[244].

---

[240] צורת העתיד יג'י שימשה במובן "בערך" כבר בערבית היהודית של ימי הביניים. ראה: בלאו/דקדוק עמ' 187-188, וגלגול דומה נמצא גם בלהגים החדשים הפלסטינים בצורה bīǧi, המשמשת בהקשרים דומים ובאותו המובן. ראה למשל באואר/מילון עמ' 319 (הערך ungefähr), ואזכור מוקדם יותר אצל ברגרן/מילון עמ' 363 (הערך environ).

[241] פיאמנטה/מילון עמ' 80; לנדברג/גלוסר עמ' 328.

[242] לסלאו/חבשוש עמ' 273, אבל בדוגמא אחת שם גם "נזיד" (nzīd). לדוגמאות נוספות ראה פיאמנטה/מילון עמ' 209 וההפניות שם.

[243] כך מציע ג'והנסטון: ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 92.

[244] בהנשטדט/גלאזר עמ' 24. עם זאת, ביומנו מצויות טעויות לא מעטות בערבית, שהביאו את לנדברג לפסול אותו כאוטוריטה בענייני ערבית (לנדברג/גלוסר עמ' 1228). יתכן איפוא שהצורה zidt איננה אלא צורת הציווי zid, הרגילה בהקשרים אלה.

ה.7. דרכי ההבעה של הסביל

i. הדיאלקטים התימניים נבחנים מדיאלקטים ערביים מדוברים רבים בכך שמתקיימת בהם האפשרות ליצירה פעילה של צורות סבילות על ידי שינוי התנועה הפנימית של הפועל הפעיל. בלהג הצנעאני ניתן ליצור דגמי סביל מפעלי הבניין הראשון על ידי שינוי התנועה הפנימית והעברתם למשקלים u-u, u-i או i-i, וגם בדיאלקטים סעודיים תועדו פרדיגמות מלאות של פעלים סבילים מן הבניין הראשון[245].

בפרובינציה של צעדה תיעד בהנשטדט שימוש חי ויצרני בכמה צורות סביל הנוצרות על ידי שינוי התנועה הפנימית של פעלי הבניין הראשון. עם זאת הוא מעיר, כי שימוש זה איננו הדרך העיקרית לבניית המשמעות הסבילה בלשון זו[246]. למעשה, מפי העולים מאיזור זה רשמתי שימוש אקראי בלבד בצורות הסביל הפנימי, וברור למדי, כי בשימוש היומיומי אין הדוברים גוזרים משמעויות סבילות מפעלים המביעים משמעות פעילה על ידי שינוי התנועה הפנימית, אלא מעדיפים לעשות שימוש בבנייני פועל אחרים, כפי שיפורט להלן, או פשוט להמיר את המבנה כולו בדגם פעיל. יתרה מכך, הופעתם של פעלים במשקלים u-u או u-i בלשון זו היא בדרך כלל עניין פונטי ולא מורפו-סינטקטי, המותנה בסביבת העיצורים ולא בתוכן הסביל של הפועל. למעשה, רק חלק מן הפעלים המופיעים במשקלים אלה מביעים משמעות סבילה (ראה §ה.1.1.ג. מס' iii והדוגמאות שם).

ii. כאמור, דוגמאות בודדות שנקרו בטקסטים עשויות להעיד על נוכחותו של הסביל הפנימי בפעלי הבניין הראשון. אופי ההקשרים שבהם הופיעו דוגמאות אלה מעלה סימני שאלה של ממש באשר לשימוש החי שנעשה בהן, ויתכן מאוד שלפנינו נוסחאות קפואות, שהדוברים אינם יוצרים אותן בו-במקום אלא מדקלמים ממקור מוכר. כך למשל בנאום נרגש אודות יחסי האחווה בין היהודים והמוסלמים נמסר: aḥna xulugná bēnhim w ᶜā́rfīn kalāmhim (NG12) ("אנחנו נולדנו ביניהם ויודעים את לשונם"). בדוגמא אחרת מאיימים השדים המתגלמים בדמותם של צמד כלבים, כי alᶜūnah d̲a ba-nraǵǵiᶜha, t̲āni ᶜūnah ḥurmat ᶜalēk (BW02) ("הפעם הזאת נחזיר אותה, בפעם הבאה היא [תהיה] אסורה עליךְ"); ועוד נמסר בסיפור על הצתת מגורי יתומים, כי פיאות אחד מהם ḥirgu (HD03) ("נשרפו").

נעיר, כי בכל המקרים שבהם חזרתי ושאלתי אודות השימוש הסביל בחרו האינפורמנטים להמירו במבנים חלופיים, ולכן המקבילה הפעילה שהציעו המסרנים ל-ḥurmat שלעיל היא ḥarram או aḥram ("אסר"), והמקבילה הפעילה שהוצעה ל- ḥurgu היא aḥrag ("שָׂרַף").

---

[245] ווטסון/תחביר עמ' 91; רוסי/צנעא עמ' 36; פרוכזקה/סעודיה עמ' 115-116.

[246] בהנשטדט/צעדה עמ' 21-22.

iii. המשמעות הפעלית הסבילה של פעלי הבניין הראשון מובעת בדרך כלל באמצעות פעלי בניין VIII. שימוש זה כאמצעי עיקרי להבעת הסביל אופייני ללהגים ערביים בדרום ערב (תימן וחצרמות), ומסמן אותם כקבוצה קטנה ומובחנת ביחס לרוב המכריע של הלהגים, שבהם רווח השימוש בדגמים אחרים, כמו הקדמת *t* או *n* לפעלי הבניין הראשון (אם כי בדרך כלל מתקיימות בהם גם צורות סבילות בבניין השמיני או השביעי)[247]. להלן דוגמאות אחדות:

״לכלוא״	**ḥabas**
אמר: יהי כן. יהי כן. הבעל ואישתו ייכלאו.[248]	*gāl: lā bās. lā bās, azzōǵ w zōǵatih yiḥtábsu(SQ03)*

״לשפוך״	**ṣabb**
והוא, ברגע שהמים נשפכו ... יצא.	*w huwwa laḥīn aṣṭabb al-māᵓ … w xaraǵ (SQ01)*

״לקחת, להרים״	**šall**
אני כמעט הורמתי מהקרקע מרוב עצבים	*gid aná bēn íštall min algāᶜ min alḥámaṭah (AS01)*

iv. המשמעויות הסבילות של הבניינים II ו-III מתקבלת מתוך מקבילותיהם בבניינים V ו-VI בהתאמה, כמו ברובם המכריע של הלהגים הערביים המדוברים[249]. בנוסף, נרשמה דוגמא אחת לפועל מבניין II שצורת הסביל שלו בבניין IV:

״להודיע״	**ballaġ**
היו מכריזים עליי שאעלה [אל המושל], מכריזים עליי	*kān* ***itballaġ*** *laᶜandih aṭlaᶜ,* ***atballaġ*** *laᶜandih*[250] *(AS05)*

״להרוס״	**xarrab**
הגיע מכתב מאלטלח שבית אלחלא נהרס	*wuṣilat wargah min aṭṬalḥ inn Bēt alḤalá̄* ***atxarrab*** *(AMhod)*

״לשבור״	**kassar**
רק דחף לכיוון הקבר והוא [הקבר] נשבר כולו	*gib-ba-yidḥaf la-ᶜind algābar*^{HBC} *w* ***aksár*** *kullih (HD08)*
רגלך נשברה?	***aksarat*** *riǵlak? (AS)*

iv. בטקסט מאמלח הופיע הביטוי *aggiṭaᶜat annār* פעמים אחדות, במובן ״האש חדלה״/״נקטעה״. הפועל *aggiṭaᶜat* מביע משמעות סבילה, אך תצורתו איננה בהירה לחלוטין. כמה מסרנים הביעו תמיהה ביחס לשימוש זה, והסבירו את הנסיבה באמצעות לכסמות חלופיות, ואילו אחרים הציעו לצידה את צורת האימפרפקט *tiggiṭaᶜ*. נזכיר, כי השורש משמש בצעדה בבניינים אחרים במובנים קרובים, למשל *tgaṭṭaᶜu annaᶜlayīm*^{HBI} *(HD03)* (״הנעליים נקרעו״) או *bēn* *yigaṭṭiᶜu rūs alyihūd (AS04)* (״עורפים את ראשי היהודים״).

---

[247] רטסו/סביל עמ׳ 164 והמפה בעמוד האחרון של הספר; השווה לגבי הפרובינציה של צעדה: בהנשטדט/צעדה עמ׳ 22, 144.

[248] פורמולה משפטית המשמשת בפי נציגי השלטון בעת מתן אישורים או הרשאות (פיאמנטה/מילון עמ׳ 19).

[249] רטסו/סביל עמ׳ 164. מקרה בודד לסביל פנימי (אימפרסונאלי) של בניין II הוא: *mā gid tzawwaǵat hī mā billá mraǵǵam bahá (SQ08)* (״עדיין לא התחתנה, היא סתם זרוקה״).

[250] לחילופי תחילית העתיד בבניין viii ראה §ה.4.2. מס׳ iv.

אפשרות סבירה למדי היא לראות בצורה aggiṭaᶜat גלגול או הגייה משובשת של פועל במשקל infíᶜal, אשר משמש באיזור מארב שבמזרח תימן ולמעשה דווח בשורש זה ממש, בצורה ingíṭaᶜat[251]. נדגיש, כי אף שפעלים בבניין השביעי משמשים באיזורים המזרחיים של תימן, הרי שהם נדירים ביותר באיזור צעדה, כמו ברוב איזוריה האחרים של תימן. ואמנם, בהנשטדט מעיר כי צורות מן הבניין השביעי ״מסומנות״ בתימן כצורות ממוצא סעודי[252].

אפשרות אחרת היא לשחזר גלגול של פועל מן הבניין השמיני: הפועל ᵓigtaṭaᶜ תועד באותו המובן באיזורים הצפוניים של הפרובינציה[253], אך קרוב ממנו לצורה שלפנינו הדגם *iftiᶜal המשמש בלהגים ערביים בחיג׳אז ובלהגים בדווים נוספים[254]. במקרה כזה יהיה עלינו לשחזר אם כך *igtiṭaᶜat > *iggiṭaᶜat > aggiṭaᶜat תוך התאמת תנועת התחילית לזו הרגילה בפי העולים (§ה.3.2.).

מאחר שבחומר לא נרשמו צורות נוספות של הפרדיגמה, ומאחר שהן הדגם *anfiᶜal והן הדגם *aftiᶜal אינם רגילים באיזור צעדה, אין לי אלא לשער שהמסרנית מצטטת מלשון בדואית את הצירוף aggiṭaᶜat annār כאידיום המייצג עבורה לשון ציורית, בדומה לביטויים נוספים המשמשים בטקסט AM01 ונראים כלשון קפואה.

---

[251] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 28. השווה גם angaṭaᶜat nārha כביטוי מטאפורי אצל סטיוארט, סיני, טקסט 37, שורה 30.

[252] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 34.

[253] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 195.

[254] השווה צורה כמו áǧtimaᶜ בדיאלקטים המדוברים בסיני (דה-יונג/סיני עמ׳ 207). בלהגים סעודיים מופיעה תנועת עה״פ i דווקא בנסתרת, כמו למשל: ᵓiḥtrígat לעומת ᵓíḥtarag (פרוכזקה/סעודיה עמ׳ 44).

ה.8. הערות לכסיקליות על פעלים

ה.1.8. ״לרצות״

i. להבעת רצון או התכוונות עושים כל המסרנים שימוש בצורות הגזורות - במישור הסינכרוני - מן השורש šty, האופייני ללהגי דרום מערב חצי האי. בין ההסברים ההסטוריים לגלגוליה של צורה זו רווחת ההצעה לראות בה קיצור של اشتهى, וכן גזירה של شاء בבניין השמיני[255]. בלהגים תימניים אחרים תועד הפועל גם בצורת עבר, אך מפי העולים מן הצפון נרשמו צורות אימפרפקט בלבד. רק בשאלונים ישירים, כאשר נתבקשו העולים להביע רצון המתייחס לזמן עבר, הוכנס פועל העזר kān לפני הפועל yišti בנטיותיו. נדגיש, כי הצירוף של yišti + kān לא הופיע בדיבור חופשי ובטקסטים.

אני רוצה שתשיאו אותי לאחותכם	aští tzawwuǵūni b-uxtkum (BW02)
השחורים באו כשכוונתם לקחת [=לחטוף] אותנו	al^{c}abīd ǵaw, yištō yišillūna (SQ03)
לקחתי את הרובה שלי ויצאתי כשבכוונתי לירות	šállēt bindugi w xaraǵt ášti ármi (BW03)
כאשר התחילה וכוונתה לאפות הוא קפץ עליה מאחור	yōm bada^{c}at tišti ti^{c}ǵin … w hū gafaz ^{c}alēha min warāha (AM01)

ii. הפועל baǵa-yibǵa האופייני ללהגי חצי האי[256] נקרה בטקסטים פעמים אחדות, לצד השימוש הרגיל בפועל yišti, ובבירור עם המסרנים זוהה כצורה ״שאפשר להשתמש בה״, אך לא כצורה השגרתית והרגילה. כך למשל צוטט בדווי השואל wēn tibǵaw? (AS04) (״לאן מועדות פניכם?״) ובתגובה משיב לו המספר nibǵa Amlaḥ(AS04), על אף שבהקשרים אחרים הוא עושה שימוש בצורה yišti בנטיותיה.

לעומת זאת, בפי מסרנים מאיזור ברט (דרום מזרח הפרובינציה) הופיעה הצורה baǵa גם בדיבור חופשי, כמו בדוגמא hū baǵá waḥdah min banāt zōǵi (BT10) (״הוא רצה אחת מבנותיו של בעלי״). ואמנם, בהנשטדט מציג את baǵa כמאפיין של להגי צפון-מזרח תימן, אך רשם גם היקרויות שלו בכמה נקודות בפרובינציה הצפונית, ובכלל זה בואסט ואמ-טלח הסמוכות לאאל שליל וכן בצעדה עצמה. הוא רואה בשימוש זה עדות נוספת להשפעה הסעודית על הלהגים התימניים (לצד זו המצרית), ומניח שהצורה יובאה על ידי דוברים שיצאו לעבוד בסעודיה וחזרו לצפון תימן, שם לדבריו נתפס השימוש בפועל baǵa כצורה יוקרתית[257].

iii. בכמה טקסטים הופיעו רפלקסים של أراد במובן ״לרצות״. בדוגמאות שנאספו משמש הפועל בציטוט מפי דובר אחר, אמיתי או דמיוני (השווה השימוש ב lō, §ה.6.2.2.), והשימוש בו מסמן את האחר כ״זר״. לעיתים נלווית לשימוש בפועל נימה תיאטרלית, המדגישה את המעבר לציטוט דמות אחרת בסיפור. להלן דוגמאות אחדות מן הטקסטים:

---

[255] לנדברג/ערביקה III עמ׳ 110, מעיר כי בכל מקרה קיים קשר אטימולוגי בין שני השורשים; ראה גם בהנשטדט/מזרח עמ׳ 37.

[256] אינגם/מכה עמ׳ 274; אינגם/מורה עמ׳ 102.

[257] בהנשטדט/מזרח עמ׳ 37; בהנשטדט/אטלס מפה 146; בהנשטדט/צעדה עמ׳ 233; בהנשטדט/גאוגרפיה מפה 10.

אמר [הערבי]: יהודיה, בואי בכל עת שתרצי, הכנסי אלינו	*gāl: yā yhū́diyah, ğē wēyḥīn mā trīdi, idxuli la^{c}indana (HD01)*
פגש את שני הכלבים ... אמרו [הכלבים]: מה אתה רוצה מאיתנו?	*lagí alitnēn alklāb … gālu ēš tirīd minnana? (BW02)*
בא השכן [הערבי] שלנו ואמר: מה אתם רוצים מן היהודי?	*agbal alğār ḥaggana w gāl: ēš antu trīdu min alyihūdi? (NG03)*
נתתי לו גרוש סעודי שהוא ילך ויגיד ... סלימאן קורא לך מן הכלא ... אמר לו [הנער הערבי]: סלימאן בכלא, הוא רוצה אותך.	*addēt lih girš s^{c}ūdi, w hū yirūḥ yigūl …Slēmān yid^{c}īk milḥabs… gāl lih: Slḗmān fī lḥabs, hū yrīdak (RZ04)*

ה.2.8. ”לשאול“

הפועל הרגיל במובן ”לשאול“ הוא *sa^{ɔ}al*, אולם בכמה היקרויות בודדות הופיע בטקסטים הפועל *našad* באותו המובן. הפועל שכיח בלהג של הדואסיר, נזכר כמאפיין של להגי מזרח תימן (איזור אלג׳וף ומארב) לעומת להגים דרום מערביים אחרים ומשמש ככל הנראה באותו מובן גם באיזורים שונים של עומאן[258]. כמו *baġa* שנזכרה לעיל (§ה.1.8.), נדמה לי שגם כאן לפנינו ”לכסמת שוליים“, החודרת באופן אקראי ללשון הפרובינציה של צעדה מן האיזורים שמצפון וממזרח לה, שם היא רגילה כאמור בדיבור.

ה.3.8. ”לתת“

הפועל *addā* רגיל מאוד בלשון במובן ”לתת“ או ”להביא“ (לפרדיגמה המלאה ראה §ה.3.7.3), אך הוא משמש בפי העולים בכמה מובנים נוספים:

- **במובן ”לשים“**, למשל: *addō-lih gēd fī lḥabs (SQ03)* (”שמו לו אזיקים בכלא“);
- **במובן ”להביא לעולם“**, למשל: *ḥibilt w addēt Sōdi (AMhod)* (”הריתי והבאתי את סודי לעולם“) או *ga^{c}adna zid warā́ mā-ddētha ba-yġi šạna^{HBI} (AM02)* (”נשארנו עוד אחרי שילדתי אותה בערך שנה“).
- **במובן ”לעשות“ או ”להכין“**, למשל: *xayyáṭ lana fī Ɛádan w addā lana zinīn ṭuwāl (SQ03)* (”תפר לנו בעדן והכין לנו שמלות ארוכות“;
- בנוסף, הפועל *addā* משמש לעיתים קרובות בהקשרי אמירה, כמו למשל *yiddō kalmah (AS06)* (”יאמרו מילה“), *yiddī́ alwidduy^{HBC} (AMhod)* (”קורא את הווידוי“), וכן *innih aṣṣāyiḥ yíddī: ^{c}āāb ^{c}āāb (NG14)* (”והנה מישהו צועק: עאב עאב“).

---

[258] ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 96; בהנשטדט/מזרח עמ׳ 37; ברוקט/ח׳אבורה עמ׳ 204. אינדיקציה לשימוש דומה באיזור המרכז ראה קאפה/הליכות עמ׳ 324.

ה.4.8. "לראות"

i. הפועל rā הוא הפועל הרגיל בפי המסרנים במובן "לראות" (§ה.2.7.3.), הן במשמעות הפיסית, הן במשמעות המופשטת החשיבתית של "לתפוש" או "להבין", ולעיתים גם במובן של "לפגוש", כמו במרבית הלהגים התימניים וכמו בלהגים ערביים רבים בדרום חצי האי ערב[259].

ii. לצד rā נרשמו מספר היקרויות של הפועל šāf באותם המובנים. כפי שעולה מן הדוגמאות, בנטיית העבר של הפועל šāf נרשמה בדרך כלל תנועת u, אך בכמה מקרים גם תנועת i. הפועל šāf נתפש כייבוא לקסיקאלי מאוחר ביחס, שדחק את rā הקלאסי בלהגים רבים בעולם, וכיום משמש גם בנג׳ד ובתימן[260]. להלן דוגמאות אחדות לשימושיו בפי העולים:

היא אומרת לי: תראה, יש לך איזה אויב	ba-tgūl li: šūf, ᶜindak wāḥid ᶜadúw (AS02)
פגשנו בדווי אמרנו לו, אמרנו: לאן עלינו ללכת?	šifna badawi gulná lih gulná … wēn iḥna rāyḥīn? (AS04)
כל בחורה שפגש מיד נתן בה את עיניו	man šāf min waḥdah gām yínḏ̣ur ilha (NG04)
הבינה שהוא כמעט גובר עליה ותפשה אותו, בחיי!	šāfat innih gib ba-yiǵīd ᶜalēha waḷḷāhi maskatih (HD03)
אתם רואים, ילדיי, אמרתי לכם שאם חורגת היא אסון	antu tšūfu yā ǵihāli, gult ulakum, inn alxālah fālah (AM01)
ראית מישהו או פגשת מישהו? אמר: לא ראיתי איש	rētant ḥad willa šuftant ḥad? gāl: walā rēt ḥad (AM01)
אמר: עודכם רואים דבר מה מן הכפר שלנו, ילדיי?	gāl: ᶜādakum tšūfu min albilād ḥaggatna šī, yā ǵahāli? (AM01)

iii. בהנשטדט רשם עשרה פעלים המשמשים במובן "לראות", המשמשים בפרובינציה של צעדה לצד הרפלקסים של raᵓā ההסטורית ושל šāf ה"צעירה" יותר, אך העיר, כי למעשה רובם מביעים משמעות הקרובה יותר ל"להביט" (schauen) מאשר ל"לראות" (sehen)[261]. למעשה, אף אחד מכל העשרה איננו שגור בפי העולים במובן "לראות", ובמובן "להביט" או "להתבונן" רשמתי צורות אחרות, כמו למשל yitšawwaḥ (AM01) או yínḏ̣ur (NG04).

ה.5.8. "ללכת"

i. בפי העולים משמש מגוון רחב למדי של פעלים שמובנם "ללכת". חלק מפעלים אלה מביעים מובן כללי של הליכה, כמו למשל rāḥ או sār, אך כמו בלהגים תימניים אחרים מתייחסים כמה מפעלי ההליכה לזמנים ספציפיים במהלך היום[262]:

---

[259] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 194 מפה 140; אינגם/אאל-מורה עמ׳ 98-99; לנדברג/גלוסר עמ׳ 1046.

[260] בלוך/שאף עמ׳ 100; נלדקה/תוניסאית עמ׳ 268; פיאמנטה/מילון עמ׳ 271. לתארוך אפשרי של החלפתה של رأى הקלאסית ב-šāf ראה קוון/הערות עמ׳ 417. ברור למדי, שטיעונו של פרגוסון הנדון בהערותיו של קוון, מתייחס למרכזים העירוניים הגדולים שמחוץ לחצי האי, ואינו לוקח בחשבון את הדיאלקטים הרבים באיזורים שנזכרו לעיל, שעודם עושים שימוש נרחב ומרכזי ברפלקסים של رأى הקלאסית.

[261] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 52 והערה 33 שם.

[262] השווה רשימת הפעלים הארוכה שרשם בהנשטדט בפרובינציה של צעדה, המתייחסים להליכה בבוקר, מוקדם בבוקר, אחר הצהרים, בערב או בלילה: בהנשטדט/צעדה עמ׳ 96-97. שני הפעלים שנזכרו כאן משמשים באותם המובנים גם בלשונם של בני הדואסיר, שמוצאם באיזור נג׳ראן. ראה: ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 96.

- הפועל *sarah̩* מופיע בדרך כלל בהקשר של הליכה בשעות הבוקר, כמו בדוגמא *gāmu as̩t̩abah̩u wkull wāh̩id sarah̩ šaġlih* (AM01) ("קמו, אכלו ארוחת בוקר, וכל אחד הלך לעבודתו");

- הפועל *sara* מופיע בדרך כלל בהקשרי הליכה בלילה, כמו בדוגמא *sa^{c}ah sitt fī llēl w ana sāri l-h̩āli … sarēt nus̩s̩ allēl* (AM04) ("השעה [היתה] שש בלילה [=לפנות בוקר] ואני הולך לבדי ... הלכתי חצי לילה").

ii. מפי ילדים מחידאן רשמתי כמה פעמים את הצורה *h̩ann* במובן "ללכת", כמו למשל *bēn nh̩inn nigra* ("אנחנו הולכים ללמוד"), *h̩annēt l-Yrušalayim*^{HBI} ("הלכתי לירושלים"), *ǵiddati … h̩ānnah tākul* ("סבתי הולכת לאכול"). נעיר, כי דוברים מכפרים אחרים שללו את השימוש בביטוי זה.

ה.6.8. "לשבת"

i. הרפלקס של جلس מופיע בפרובינציה של צעדה בצורות *ǵilís*, *ǵalís* או *ǵalas*, וממשיך לשמש במובן "לשבת". עם זאת, הוא רגיל מאוד גם לציון התחלה בפעולה, כמו בדוגמא *ummi ǵalsat tibki* (HD03) ("אמי התחילה לבכות"), או התמדה בה, כמו למשל *ba^{c}ad mā wuldat ǵálas hū wiyyāha* (BT13) ("אחרי שהיא ילדה הוא נשאר איתה"). ההשלמה של *ǵilis/ǵalis/ǵalas* יכולה להיות פועל באימפרפקט, אך הפועל יכול להופיע גם ללא ההשלמה, כמו בדוגמא שלעיל. הפועל *jilis* תועד במרכז תימן כ"פועל מקשר" (ראה §ה.6. וההערה שם) במובנים דומים[263].

ii. לעומת זאת, הרפלקס של قعد ההסטורית איננו משמש בלשון הנחקרת לציון ישיבה פיסית, אלא משמש להבעת השארות במקום מסויים או התמדה במצב קיים. בשונה מ-*ǵilis/ǵalis/ǵalas* שתואר לעיל *ga^{c}ád* איננו מתפקד כ"פועל מקשר", ויכול לעמוד בפני עצמו ללא השלמה. בהתאם להקשר ניתן לתרגמו "נשאר", "שהה" או "המשיך":

אמר: אני אשאר [בבית]. נשאר, הלך מאחרי הסלע להתחבא	*gāl: ana ba-ag^{c}ud. ga^{c}ad sār wárā lh̩áǵar yitxassa* (AM01)
נשארנו קצת אצל דודי והידיעה הגיעה אל אִמִּי	*ga^{c}adna galīl ^{c}ind ixāli w al^{c}ilm wus̩il ^{c}ind ummi* (AM02)
נשארנו עוד אחרי שהבאתי אותה [לעולם] בערך שנה	*w ga^{c}adna zid warā́ mā-ddētha ba-yǵi šā̩na*^{HBI} (AM02)
נשארתי אני אצלה יום ולילה	*ga^{c}adt ana ^{c}andha yōm w lēlah* (BT07)
הוא נשאר אצלנו כמה שנשאר ושוב הלך	*ga^{c}ad ^{c}indana d̠ī ga^{c}ad w riǵi^{c} sār* (SQ01)
רועד וממשיך קצת ו[אז] קם [ממיטתו], הבריא	*bēn yintafad̩ w bēn yug^{c}ud galīlah w gām, tbaxyar* (SQ01)
הכלה והחתן במיטה שלהם, נשארים[264]	*alh̩arīwah w alh̩arīw fī almadkah h̩agghim, w g^{c}ūd* (NG04)

---

[263] ווטסון/תחביר עמ' 158-159; פיאמנטה/מילון עמ' 71; גויטיין/חבשוש עמ' 79.

[264] על צורות הריבוי השבור של הבינוני ראה §ה.1.2.4.

ה.7.8. פעלים גזורי שם

בטקסטים מאמלח תועדו שני פעלים, שבהם ניצוקו רכיבים מבסיס שמני אל תבנית בניין הפועל החמישי, (הבניין פותח באמלח בתחילית *a*, ראה §ה.3.2.). הצורה (AM01) *yitnaḥḏaha* גזורה מן הפועל *atnaḥḏa* (״להתרפס״), המבוסס ככל הנראה על הביטוי *ana ḥiḏāk* (מילולית: ״אני נעליך״, או ״אני עפר לרגליך״), המשמש להבעת התרפסות והכנעה[265]. הפועל (AMhod) *atḥōram* גזור ככל הנראה מצורה עברית כמו ״בְּחֵרֶם״ או מן הרכיב העברי ״מְחֻרָם, מְחֻרָמִים״, המציין לשון נידוי[266]. על פעלים גזורי שם נוספים המגולמים כשורשים מרובעים ראה §ה.8.3.

ה.8.8. אינטנסיביות ואקסטנסיביות

כמה שורשים הרגילים בבניין הקל מופיעים בנסיבות הקשריות מסויימות בתבנית הבניין השני. הצורות בולטות ומובחנות יותר ממקבילותיהן בבניין הקל בבואן באימפרפקט, לאור הבדלי התנועות בין הבניינים. הדוגמאות בבניין השני קרובות מאוד במשמעותן לזו המובעת באמצעות אותם השורשים בבניין הראשון, אך מן ההקשר ולפי בירור עם הדוברים ניתן להסיק, שהופעתם בבניין השני דווקא יש בה ערך סמנטי מוסף, ההופך את הבחירה בהן לכלי להבעה אֶפקטיבית.

הצורות ה״קלות״ וה״כבדות״ משמשות לסירוגין בהקשרים דומים וקרובים, והבחירה ביניהן נראית כשיקול פרוסודי הקשור במידה כזו או אחרת של מודעות לשונית. יציקת הפועל לתבנית הדגושה מאפשרת לדובר להעניק לפעולה המתוארת גוונים נוספים, ולהבהיר שהיא נעשית ביתר תשומת לב, כח או מרץ, או שהיא מתרחשת לאורך זמן רב יותר, או שכרוך בה ריבוי נושאים או מושאים. לפיכך, כי הילדה המצוטטת להלן (טקסט HD07) בוחרת בצורה *abakki* על מנת לשכנע את המאזין שאכן בכתה בכי מר וממושך, והמסרן בטקסט AS04 המתאר טיפוס על הר בוחר בפועל *niṭabbix* על מנת להמחיש, שהצעידה היתה קשה במיוחד או שנמשכה זמן רב. ראה הדוגמאות הנזכרות ואחרות:

הניח את המסמכים שהוא כותב וירד עמי	*xalla alwurī́g ḏī hū yikattib w nazál ma^{c}í* (AS05)
אני בכיתי ... ואז היה כואב לי ואז הייתי בוכה	*ana bakēt … wirǵa^{c} kān bēn yūǵi^{c}ni wirǵa^{c} bēn abakki* (HD07)
וחופר ... וקובר את הכל בתוך [רצפת] החדר	*w yḥafir … w ygabbir alkull fī ǵōf alḥarr* (AS05)
ואנחנו צועדים בהרים ... יום ולילה ואנחנו צועדים	*w fī lǵibāl niṭabbix… yōm w lēlah w iḥna niṭbax* (AS04)
הרובים ... ירו, ירו, אינני יודע כמה אלפי [יריות]	*albanādig … gbā-yrammō, yirmō midri kam ālāf* (NG04)

---

[265] על השימוש בביטוי *ana ḥiḏāk* בפי יהודי הצפון ראה בן-דוד/הוד עמ׳ 285; השווה שימושים דומים עם המילה ״חוץ״ שמובנה ״נעל״ בפי יהודי תימן, והביטוי ״אלְחוּץ יחב אלחוץ״ (מילולית: הלחוץ מנשק את הנעל״), שכוונתו: אדם המצוי במצוקה מתרפס בפני הבריות. רצהבי/אוצר עמ׳ 86.

[266] רצהבי/אוצר עמ׳ 103.

חוקרי לשונות שמיות הניחו, כי במקורו נשא המכפל בבניין הכבד משמעות של אינטנסיביות, ואילו יתר המשמעויות המובעות באמצעות הבניין השני הינן משניות[267]. ביחס לערבית התקבלה ההכרה, בכך שההבחנה בין הבניין הקל והכבד עשויה להיות קשורה גם בריבוי פועלים או בריבוי פעולים, כפי שנקבע למעשה כבר בדקדוקו של סיבוויה[268]. ואמנם, משמעויות מעין אלה מובעות באמצעות הבניין השני בלהגים המדוברים באיזורים שונים של חצי האי - במפרץ הפרסי ובלהגי הנג׳ד, שם מביעות הצורות ה״כבדות״ בעיקר אינטנסיביות או אקסטנסיביות, ופחות משמעויות של גרימה (factitive/causative/ascriptive) המוכרות מן הערבית הקלאסית[269].

בבדיקות חוזרות עם האינפורמנטים הסתבר, שהדוברים עצמם מגלים מידה רבה של מודעות להרחבה הסמנטית הכרוכה במעבר מן הצורה ה״קלה״ אל ה״כבדה״. כך, כאשר הצגתי בפניהם צמדי משפטים, הנבדלים ביניהם רק בשימוש בצורה ה״קלה״ או ה״כבדה״, הסבירו כי:

- הצורה yiḥfir מציינת חפירה שמבצע אדם אחד, לעומת yiḥaffir המתייחסת לחפירה ע״י אנשים רבים. מסרן אחר הסביר שהצורה הראשונה מציינת חפירת בור אחד, ואילו הצורה הדגושה מציינת חפירת בורות במקומות שונים[270];
- הצורה nuxbiz מכוונת לאפיית לחם לצורך ארוחה אחת, ואילו בצורה nixabbiz משתמשים כאשר מדובר באפיית כמות גדולה לקראת מספר ארוחות;
- הצורה tibki מתארת ילדה שבכתה בכי קל וקצר, לעומת tibakki המתארת בכי ״שנמשך כל היום״;
- פעולת כתיבה שגרתית מתוארת באמצעות הפועל yuktib, ואילו הצורה yikattib מתארת כתיבת מסמכים רבים;
- על אדם המגיש עזרה אומרים yinfa^c, אך כאשר מדובר בעבודה רבה במיוחד אומרים שהוא yinaffi^c;
- על אשה המטאטאה את מרפסת ביתה יאמר tuknis, אולם כשהיא מטאטאה את הבית כולו ברור למדי שהיא tikannis; ועוד דוגמאות רבות כיו״ב.

בלשון העולים מאלגדס נצפתה העברה בין משקלים ככלי פעיל להבעה אַפקטיבית: כל שם עצם וכל תואר עשויים להיות מגולמים בשניים או שלושה משקלים, בהתאם למידת ההתקשרות והמעורבות הרגשית, וכך להביע מידות שונות של הדגשה, התפעלות או זלזול, אהבה או שנאה, הפרזה או המעטה[271]. הממצא מתייחס אמנם למערכת השמות, אך גויטיין העיר כי גם המערכת התחבירית ושימושי הזמנים מורחבים ביותר.

---

[267] גצה/אינטנסיביות עמ׳ 2ב. גצה עצמו דוחה את הרעיון בטענה שזו רק אחת מן המשמעויות המובעות באמצעות פִּעֵל העברי ו فـعّل הערבי. בהתייחס לדברים אלה הציע קובנברג, במסגרת מחקר מקיף בסוגיית המכפל האכדי, כי המכפל השמי היה במקורו כלי פורמלי שאיפשר הבעה נמרצת, מוטעמת או אינטנסיבית יותר, אבל בהדרגה הפך לכלי דקדוקי ואיבד מכוחו ליצור הרחבה סמנטית (קובנברג/מכפל עמ׳ 33).

[268] ראה בעניין זה השאלה שהציג בן חיים בדבר מובני ריבוי הפועלים או הפעולים של בניין فـعّل הערבי, ותשובתו של גולדנברג המייחסת לסיבוויה את ההכרה הראשונית בכך: בן-חיים/שאלה עמ׳ 234; גולדנברג תשל״ד, עמ׳ 156.

[269] הולס/מרובעים עמ׳ 99; אינגם/נג׳ד עמ׳ 78.

[270] השווה מובנים דומים בלהגי הנג׳ד אצל אינגם/נג׳ד עמ׳ 76.

[271] גויטיין/אלגדס עמ׳ 372 ואילך.

פרק ו: הכינויים

מערכת כינויי הגוף כוללת חמישה כינויים ליחיד ורק שלושה לרבים, לאור התאחדות צורות הרבים והרבות בגוף השני והשלישי (§ו.1.1.). כינוי המדברים aḥna פותח לעיתים ב-n ונראה כגלגול של צורה קדומה. בנסיבות מוגדרות מחייבים כמה מן הכינויים החבורים תנועת עזר, בדומה ללהגים אחרים בחצי האי (§ו.1.2.). כינוי המדברים מצטרף בחלק מהנסיבות בצורתו הפרודה ולא בצורתו החבורה (§ו.1.2.2.).

פרדיגמת כינויי הרמז של הלהגים הנדונים מציגה שורה של מאפיינים ייחודיים (§ו.2). הכינוי הרמוז לנקבה משמר את האלמנט הרומז השמי הארכאי -t, ששרידיו תועדו רק בדיאלקטים של דרום חצי האי ובתימן[272]. הכינויים הרומזים לזכר הם נזגרות של הרומזים השמיים d̲ā ו- d̲ ī, אך אבחנת המין בשימוש בצורות השונות איננה מוחלטת.

כינוי הזיקה התאבן בלשון הנחקרת, כמו בלהגים מדוברים אחרים, והצורה d̲ ī מופיעה ללא התנייה הקשורה במינו או במספרו של השם הזוקק (§ו.3.).

בחלקיו האחרונים של הפרק נדונים כינויי השאלה, המשמשים בפתח שאלות ובפתח משפטים משועבדים (§ו.5.), וכינויי הקניין, אשר עשוי להתאים לשם העצם במין ובמספר (§ו.6.).

ו.1. כינויי הגוף

ו.1.1. כינויי הגוף הפרודים

i. כמו בערבית הקלאסית פותחים כינויי הגוף הראשון והשני באיזור הנדון בתנועת a. נתונים אלה דומים בעיקרם לאלה שתועדו באיזורים אחרים של תימן, להוציא צורת המדברים: במרכז תימן רגילה הצורה iḥna, שלה תנועת i אופיינית, ולעומתה מופיע ברוב איזורי הפרובינציה הצפונית הכינוי aḥna בתנועת a אופיינית. אותו הכינוי תועד גם בנג׳ראן שעל הגבול הסעודי ובדת׳ינה שבדרום מזרח תימן[273]. בגוף השלישי נרשמו בדרך כלל הצורות הקצרות hū ו-h ī, ולצידן משמשות גם huwwa ו-hiyya אך רווחות פחות. בפי כל המסרנים משמש כינוי גוף משותף לרבים ולרבות. להלן הפרדיגמה המלאה:

---

[272] בארת/כינויים עמ׳ 83 ; פישר/כינויי הרמז עמ׳ 59.

[273] בהנשטדט/אטלס מפות 32, 33, 35; לנדברג/דת׳ינה עמ׳ 320; פרוכזקה/סעודיה עמ׳ 125. שתי צורות המדברים אינן - ככל הנראה - גלגול של הצורה הקלאסית naḥnu אלא של צורה קדומה אחרת שהסתיימה ב-nā (בארת/כינויים עמ׳ 7).

	Sg.	Pl.
I.c	*ana*	*aḥna*
II.m	*ant*	*antu*
II.f	*anti*	
III.m.	*hū (huwwa)*	*him*
III.f	*hī (hiyya)*	

ii. לצד הצורות הפותחות ב-*a* השתמשו האינפורמנטים גם בכינויים הפותחים ב *i*, כמו למשל: *iḥna* ו- *intu* בראזת, באאל שליל ובסאקין, לעיתים תוך התחלפות עם הכינוי המקביל הפותח ב- *a*. הופעת הכינויים הפותחים ב-*i* בישובים מסויימים ולא באחרים עשויה להיות מוסברת מתוך הקרבה אל העיר (כמו במקרה של אאל שליל) או אל מרכזי ישוב גדולים המקיימים קשרים עם העיר ועם איזורים מרוחקים (כמו במקרה של חידאן וסאקין).

חדירת צורה חדשה היא תהליך מודרג, ובתקופת המעבר משמשות לעיתים שתי הצורות במקביל: בסאקין נרשמו דוגמאות בודדות של *antu* לצד *intu* השכיחה יותר, ובנג׳ראן נרשמו הופעות בודדות של *intu* לצד *antu* הרגילה. ראה פרישת הצורות בכפרים השונים בלוח שלהלן:

	SG.					**PL.**		
	1.c.	**2.m.**	**2.f.**	**3.m.**	**3.f.**	**1.c.**	**2.c.**	**3.c.**
BW	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu*	*him*
BT	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu*	*him*
GR	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu*	*him*
SW	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu*	*him*
AM	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu*	*him*
HD	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*iḥna*	*antu*	*him*
RZ	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*iḥna*	*antu*	*him*
AS	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*iḥna*	*intu*	*him*
SQ	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*iḥna*	*intu~antu*	*him*
NG	*ana*	*ant*	*anti*	*hū*	*h ī*	*aḥna*	*antu~intu*	*him*

iii. ככלל, העיצור n הפותח את הצורות העתיקות נעדר מן הצורות המדוברות בלשון זו, אולם בנסיבות מוגדרות נדמה שהוא שב ומופיע: אחרי פעלים המציינים פעולה הדדית הופיע בטקסטים כינוי מדברים שבו n תחילית, בצורות *niḥna* או *naḥna*. ואולם, על אף הדמיון לצורות העתיקות, יתכן מאוד שה-n הממומשת כאן איננה שריד של זו הקדומה, אלא דווקא שריד מסיומת הנטייה של הפועל בגוף המדברים (*-na*). לפיכך יש לשחזר *-na + iḥna > niḥna~naḥna*[274]. להלן דוגמאות אחדות מתוך הטקסטים:

הסתכסכנו איתו	**atḥōramna + aḥna > atḥōram naḥna wiyyāh* (AMhod)
הסתבכנו איתו	**tšāǵarna + iḥna > tšā́ǵar naḥna wiyyāhim* (AS01)
רבנו איתו	**itgātalna + iḥna > itgātal niḥna wiyyāh* (SQ10)

iv. כינויי הגוף הפרודים חוברים לעיתים קרובות אל מילית השלילה שלפניהם ומשמשים עימה כיחידת טעם שלמה ועצמאית. להלן פרדיגמת הכינויים בהופעותיהם המותכות:

	Sg.	**Pl.**
1.c	*māna*	*maḥna*
2.m	*mant*	*mantu*
2.f	*manti*	
3.m.	*māhū*	*māhim*
3.f	*māhī*	

בכל זאת, לא נוכל לדבר על התכה מלאה של המילית והכינוי, מאחר שבמקרים מבודדים נרשמה הגייה מובחנת של כל אחד מן הרכיבים, כמו למשל *mā́ ánt titzawwáǵ bī* (BW03) ("אתה לא תתחתן איתי"). ההגייה המובחנת של מילית השלילה מסמנת את המבע ומדגישה את שלילת הפעולה, ויש בה כדי להעיד על כך שההתכה איננה מושלמת: שני הרכיבים עודם שקופים לדובר, כך שהוא יכול להפרידם משיקולים פרוסודיים.

v. התנועה שבתוך הכינוי הנשלל מקבילה בדרך כלל לזו שבכינוי הפרוד, אולם במספר דוגמאות תועדה התחלפות בין *a* ובין *i*. כך, גם במקומות שבהם כינוי הגוף הפרוד הוא *iḥna* נשמעה צורת השלילה בתנועת *a*: *maḥna*, אך בסאקין נרשמה בכל זאת *miḥna*[275].

---

[274] האפשרות לנתח את הצורה [*itgā́talnaḥna*] כפועל בגוף המדברים + כינוי מקוצר *ḥna* (דהיינו: *itgātalna ḥna*) נראית בלתי מדוייקת, לאור העובדה שכל הפעלים מופיעים תמיד ביחיד(ה) במבנים המביעים הדדיות מעין אלה שבדוגמאות (§ח.22.1).

[275] השווה התחלפות התנועה בסיני: *int* פרוד לנוכח אבל בשלילה *lant*. ראה למשל סטיוארט/סיני טקסט 21, 160.

להלן דוגמאות אחדות להופעת הכינוי המותך בטקסטים. נעיר, כי בדוגמא מסודאן נמצא, שלצד הכינוי הפרוד *aḥna* משמשת צורת שלילה הכוללת *n*, דהיינו *māniḥna*[276]:

אמר: באמת התורה אינני טועם ממנה. אמרו האחרים: ואנחנו איננו טועמים ממנה.	*gāl: amaṯ hattöra*^{HBC} *inn māna ḏāyigha, gālu attālīn w aḥna maḥna ḏāyigīnha (AMhod)*
איננו יודעים אם יש לך מישהו או אין לך איש	*maḥna dārīn mᶜiš ḥad ō mā mᶜiš ḥad (AM01)*
אינך יודעת מה פירוש המילה "ערבונות"?	*manti dāri wēš arrahāyin? (AS01)*
אינני יודעת מה שם המקום	*māna dāri wēš isim almakān (SQ03)*
איננו יודעים היכן אנו	*māniḥna ᶜārfīn*[277] *wēn aḥná (SW01)*

ו.2.1. כינויי הגוף החבורים

הכינויים החבורים משמשים ככינויי מושא בבואם אחרי פעלים, או ככינויי קניין בבואם אחרי שמות ומילות. רק בכינוי גוף המדבר ניכר הבדל צורני בין שני תפקידיו של הכינוי, כאשר כינוי המושא בגוף המדבר הוא *-(a)ni*, ואילו כינוי הקניין בגוף זה הוא *-i*:

	אחרי תנועה	**אחרי עיצור**	
	-v/-v̄	*-vC*	*-v̄C/-vCC*
1.c.sg.	*-y/-ni (abūy, rāni)*	*-i/-ni (yadi, gatalni)*	*-i/-ani (binti, šallani)*
2.m.sg	*-k*	*-ak*	*-ak*
2.f.sg	*-š*	*-iš*	*-iš*
3.m.sg	*-h*	*-ih*	*-ih*
3.f.sg	*-ha*	*-ha*	*-(a)ha*
1.c.pl.	*-na*	*-na*	*-ana*
2.c.pl.	*-kum*	*-kum*	*-akum*
3.c.pl.	*-him~hum*	*-him~hum*	*-him~hum*

---

[276] לעניין ה-n בצורה זו השווה מס' iii לעיל וההפניה שם.

[277] להשמטת תנועת עה"פ בצורה *ᶜārifīn < ᶜārfīn* ראה §ב.1.3.ב.

ו.1.2.1. כינויי המדבר והנוכחים

הכינוי החבור בגוף המדבר המביע יחס של קניין הוא -i, והכינוי המביע את המושא הוא -ni. בכל יתר הגופים זהים כינויי הקניין וכינויי המושא, ויידונו איפוא במשותף. אחרי צורות המסתיימות בתנועה או בתנועה + עיצור (vC) מופיעים כינויי המדבר והנוכחים בצורתם הבסיסית, דהיינו -i/ni ו- -kum בהתאמה. לעומת זאת, בבואם אחרי תיבה המסתיימת בעיצור כפול (vCC) או בתנועה ארוכה + עיצור (v̄C) מתקבל צרור, אשר מפורק על ידי הוספת *a* לפני הכינוי[278]:

שאלת אותי	*saᵓalt + ni > *saᵓa**ltn**i > saʔaltani* (BW)
תבחר בי	*tixtār + ni > *tixt**ārn**i > tixtārani* (AM)
בתיכם	*biyūt + kum > *biy**ūtk**um > biyūtakum* (NG)
כספכם	*fulūs + kum > * ful**ūsk**um > fulūsakum* (NG)

ו.2.2.1. הכינוי החבור למדברים

i. הכינוי החבור לנוכחים הוא -na (להוציא המקרים המתוארים במס' ii להלן), וכמו כינויי המדבר והנוכחים גם הוא מחייב תנועת עזר לפניו כשהוא מצטרף למילה שבסופה עיצור כפול (vCC) או תנועה ארוכה + עיצור (v̄C):

מאיתנו	*minn + na > *mi**nnn**a > minnana* (AM)
ארצנו	*blād + na > *bl**ādn**a > blādana* (AM)
אחותנו	*uxt + na > ***uxtn**a > uxtana* (AM)

ii. אחרי המילית *inn* ואחרי מיליות גזורות פועל כמו *kān*, ^{c}*ād* ו- *ǵā+w* (ראה §§ה.1.6.-ה.3.6.) אין מצטרף הכינוי החבור של גוף המדברים, אלא דווקא הכינוי הפרוד (באשר לכינוי הנסתרים לא ניתן להכריע, מאחרי שהכינוי הפרוד והכינוי החבור זהים). להלן הפרדיגמה המעורבת של דגמי ההצטרפות:

	kān	**inn**	**ǵā w**
3.m.sg.	*kānih*	*innih*	*ǵā wih*
3.f.sg.	*kānha*	*innha*	*ǵā wha*
3.c.pl.	*kānhim*	*innhim*	*ǵā whim*
1.c.pl.	*kān aḥna*	*inn aḥna*	*ǵā w aḥna*

---

[278] הוספת תנועת *a* בנסיבות אלה אופיינית ללהגים רבים בחצי האי, ותועדה גם בכמה להגים נומאדיים במרחב הסורי- מסופוטמי. ראה: אינגם/מכה עמ' 274 והערה 4 שם; פישר ויאסטרו/מדריך עמ' 113, 115.

דרך ההצטרפות הייחודית של כינוי גוף המדברים עולה גם מתוך הערתו של גויטיין ביחס ללשונו של חבשוש, המשקפת במידה רבה את לשון המרכז. גויטיין מעיר, כי אחרי *inn* בא תמיד הכינוי הפרוד ולא זה החבור[279]. אמנם, מדבריו עשויה להשתמע הערה כוללת ביחס לכל הכינויים, אך בדוגמאות שהוא מפנה אליהן מופיעה *inn* תמיד עם הכינוי החבור למדברים ("אן נחן") ולא עם כינויים בגופים אחרים. להלן דוגמאות להצטרפות מפי העולים:

אחותי, יצא שאנחנו השאנו אותה לסעיד	*úxti ǵā w aḥna mzawwiǵīnha b-Saᶜīd* (AM03)
בהתחלה אנחנו גרנו בנג׳ראן	*awwalanan, ann aḥna ḥallēna b-Naǵrān* (NG19)
אתה לא יודע שאנחנו נתנו שלושים גרוש?	*mant dāri inn iḥna addēna t̲alāt̲īn girš?* (AS05)
אנחנו, יצא ששהינו אצל דודתי כאד׳יה	*w aḥna ǵā w aḥna gāᶜdīn ᶜind ᶜammati Kād̲yah* (AMhod)

הצירוף בין מילית ובין כינוי גוף פרוד נדיר ביותר הן בערבית הקלאסית והן בלהגים ערביים מודרניים, אך רגיל בשפות האתיופיות הדרומיות[280]. על רקע זה מעניין למצוא בלהגים תימניים אחרים דוגמאות להסמכת כינויי גוף עצמאיים לשמות ואפילו לפעלים. כך למשל תועדו בצפון תימן חילופים בין *beytana* ובין *beytiḥna* ("בֵּיתנו")[281], ובלהגי התהאמה מצטרף אל הפועל הכינוי הפרוד של גוף המדברים, ולא הכינוי החבור כמו ביתר הגופים, כמו בדוגמא: *ðarab ᵓiḥna* ("הִכָּה אותנו")[282].

3.2.1.1. הכינוי החבור לנסתרים

i. כינוי הנסתרים הוא *him-* בתנועת *i*, האופיינית גם לכמה להגים בצפון הרמה המרכזית. תנועת *i* בכינוי זה היתה רגילה גם בדיאלקטים העתיקים שדוברו באיזורים צפוניים ומזרחיים יותר של חצי האי, בין אם מתוך הידמות לתנועת כינוי הנסתרות (כפי שהציע בארת'), ובין אם בעקבות המעתק *hum>him* המתרחש בסמיכות ל-*i* או *ay*[283]. לעומת זאת, בחג'אז נשמרה תנועת *u* גם בהקשרים אלה, כפי שאמנם מתגלה בלהגים המדוברים עד היום במרבית תימן[284].

---

[279] גויטיין/חבשוש עמ' 80.

[280] סערי/מלטזית עמ' 128-129; פרוכזקה/מיליות עמ' 18-19; לגבי האתיופית: גולדנברג/סמיכות עמ' 48 הערה 9; לסלאו/אמהרית עמ' 49.

[281] בהנשטדט/אטלס עמ' 88.

[282] גרינמן/תהאמה עמ' 59, לפניו אזכור קודם אצל דים/סקיצות עמ' 69. מבנים דומים תועדו בלהג המדובר בעדן, כמו למשל *šāfniḥna* ("ראה אותנו"), ובדומה בדתינה ובחצ'רמות, שם המשמשים הכינויים הפרודים انا ו-نحن ככינויי מושא חבורים, כמו בדוגמאות: *yiḍrobna* ("יכה אותי") לעומת *yiḍrob naḥna* ("יכה אותנו") (פישר ויאסטרו/מדריך עמ' 115; לנדברג/דרום ערב עמ' 41; לתופעה דומה בלהגים מצריים מסויימים גם בהנשטדט ווידיך/גאוגרפיה עמ' 170).

בכל המקרים שנזכרו תועדה הצטרפותו של הכינוי הפרוד בגוף המדברים, ורק במקרה של חצ'רמות נזכר גם גוף המדבר. מקרה בודד להסמכת מילת יחס לכינוי המדברים תועד גם בלהג המלטזי. ראה: סערי/מלטזית עמ' 128.

[283] קופלר/שרידים כרך XLVII עמ' 245 וההפנייה שם לבארת'.

[284] בהנשטדט/אטלס עמ' 77 מפה 37.

ii. במספר לא מבוטל של דוגמאות מופיעה תנועת *u* בכינוי הנסתרים. בחינת הדוגמאות מעלה, כי רק בחלקן ניתן להצביע על אסימילציה לתנועה הפנימית *u*, *ū*, *o* או *ō*, בעוד שדוגמאות אחרות מוכיחות התחלפות אקראית ובלתי מותנית של הכינויים. השווה המקרים הבאים: (AS01) *wiyyā**hum**~wiyyā**him*** ("ביחד איתם"); (SW01) *ma^{c}**him**~ma^{c}**hum*** ("איתם"); (AM01) *abū**him**~abū**hum*** ("אביהם"); וכן *yiddōl**him*** ("יתנו להם") שהופיעה בטקסט אחד לצד (AM01) *yīklū**him*** ("יאכילו אותם"). ההתחלפות הבלתי סדירה של *him~hum* עשויה להיות: א) שריד לשלב מעבר בין *hum* המערבית ל-*him* המזרחית; או ב) תופעה סינכרונית הקשורה בהשפעתם של להגי המרכז היוקרתיים.

iii. כינוי הנסתרים מצטרף בדרך כלל ללא תנועת עזר, גם למילים המסתיימות בהברות ארוכות מסוג *v*CC או *ṽ*C, כמו למשל (AM01) *ašūfhum* ("אראה אותם") ו-(AS04) *^{c}indhim* ("אצלם"). הכינוי מצטרף ללא תנועת עזר גם למילים המסתיימות בעיצור כפול, כמו (NG01) *kullhim* ("כולם") או (HD01) *innhim* ("הרי הם"). נזכיר, כי בלהגים תימניים אחרים מופיעות תנועת עזר לפני כינוי הנסתרים[285].

iv. ההגהה *h* הפותח את הכינוי החבור לנסתרים הגוי בדרך כלל, אך עשוי גם להיאלם[286]. כך למשל רשמתי בטקסטים *yiṭ* (AS01) *all^{c}ū(hu)m* ("יעלו אותם"); (AS01) *gid (h)úm* ("כבר הם"), (AS04) *addēt l(h)im* ("נתתי להם") ובדומה גם (NG17) *aḥna wiyyā(hi)m* ("אנחנו והם ביחד").

4.2.1.1. הכינוי החבור לנסתרת

i. בדומה לכינוי הנסתרים מצטרף הכינוי החבור לנסתרת אל התיבה שלפניו ללא תנועת עזר, גם כאשר היא מסתיימת ברצפים *ṽ*C- או *v*CC-, כמו בדוגמאות (AS04) *kānha* ("היתה") או (AMhod) *bintha* ("בִּתָּהּ"), וגם כשהתיבה לפניו מסתיימת בעיצור כפול, כמו למשל (AM01) *šallha* ("לקח אותה").

ii. תנועת עזר חצצה בכל זאת בכמה במקרים בין הכינוי *-ha* ובין צרור עיצורים, למשל: (HD01) *^{c}indaha* ("אצלה") או (AM05) *ismaha* ("שְׁמָהּ"), לצד *^{c}indha* ו-*isimha* הרגילות יותר. תנועת העזר רגילה למדי אחרי מילה המסתיימת בעיצור כפול - הן כזה שהוא חלק אינטגרלי מן המילה והן מכפל שנוצר כתוצאה מהצטרפות מילית, כמו בדוגמאות (HD01) *yimissaha* ("יגע בה"), (HD01) *biddaha* ("רצונהּ"), (RZ03) *ummaha* ("אִמָּהּ"), *ḥuṭṭaha* (AS06) ("שים אותה") וכן (NG02) *niḥrib báha* ("נ לָחם באמצעותה"). נדגיש, כי גם אחרי מכפל הופעת תנועת העזר אופציונאלית ובלתי מחייבת, כפי שיוכיחו דוגמאות כמו *ḥaggha* ("שלה') או *nuṣṣha* ("מחציתה").

---

[285] לגבי צנעא ראה: ווטסון/תחביר עמ' 7. באיזור הדרום נזכרו תנועות עזר שונות לפני כינוי הנסתרים: לפני *-hum* נרשמה תנועת *u*, ואילו בדוגמא *ǧābihin* תנועת העזר היא *i* (בטיני/ברדון-א עמ' 125).

[286] כך גם בצנעא, ושם גם בכינוי הנסתרת והנסתרות. ראה: יאסטרו/צנעא עמ' 298.

בטקסט מירים (איזור אִבּ) מופיעה תנועת העזר a- כווריאנט לכינוי הנסתרת בבואו אחרי vCC- או ṽC. עם זאת, האזנה לפס השמע מצביעה על כך שהופעתה של תנועת העזר לפני כינוי הנסתרת איננה קבועה אלא אופציונאלית: הצורה /yišittaha/ נשמעת פעם [yišitaha] ("0:22) ומיד לאחר מכן ללא תנועת עזר [yšitha] ("0:25)[287]. גם בטיני מתארת את תנועת העזר לפני כינוי הנסתרת כאופציונאלית, ובהתאם מביאה את הדוגמא šānaha לצד rāsha[288]. בדרומה של סעודיה מופיעה תנועת העזר של כינוי הנסתרת בחלק מהמקומות, ובאחרים לא[289].

ו.5.2.1. הכינוי החבור לנסתר

i. הכינוי החבור לנסתר הוא ih-, אבל במספר מקרים נרשמו לו אלומורפים. תיאור דומה נמסר ביחס ללהג של אאל-מורה, שמוצאם בעבר הלא רחוק בנג'ראן: בלהג זה החבור לנסתר הוא /ih/ אבל הוא מופחת (reduced) לעיתים קרובות ל-[əh-] או [ə-], ולעיתים הוא ממומש [ah-] או [a-] ומזדהה עם סיומת הנקבה ah-[290].

ii. בנסיבות של הפסק נרשם בכמה מקרים אלומורף [a(h)] (להיאלמות h בהפסק ראה §ג.2.2.), פעמים רבות בסביבתה של l[291]. כך למשל: tšilla# (AS04) ("תִּקח אותו"); addī lah# (AS01) ("אתן לו"); addīla# (SQ03) ("אתן לו"); axwāla# (AM02) ("דודיו"); yišrabu damma# (HD03) ("יישתו את דמו"); וכן המימוש [ɢúltilá# (HD01) ("אמרתי לו") שהתחלף עם ɢult ilíh במסגרת טקסט אחד.

במקרים אחרים הופיע המימוש [a(h)] גם לצד n, m ו-f, כמו בדוגמאות [ummah# (HD13) ("אִמו"), minnah# (BT02) ("ממנו") ו- [fīǵōfah] (HD02) ("בתוכו"), ובכמה מקרים גם [ḥaḳa] (BT03 RZ04) ("שלו") במקום ḥaggih הרגילה[292]. אלומורף [oh-] נרשם אחרי עיצור כהה, כמו בדוגמא [binduɢoh] = /bindugih/ (AM04) ("רובהו") או אחרי w, כמו למשל (BW05) [umm^{w}oh] = /ummih/ ("אִמו").

iii. מפי דוברים מנצ'יר שבאיזור ג'בל ראזח נרשם פעמים אחדות הכינוי o- לצד ih הרגיל בפרובינציה. כך למשל בדוגמאות ḥaggato (RZ02) ("שלו"), na^{cc}alto (RZ02) ("קיללתי אותו") ו-katabto (RZ05) ("כתבתי אותו"). באותם הטקסטים עצמם הופיע גם הכינוי ih-, כמו kānih (RZ02) ("הוא היה") או nāxuḏih (RZ04) ("ניקה אותו").

---

[287] הטקסט פורסם אצל פישר-יאסטרו/הנדבוך עמ' 122, 2; קטעי השמע שנזכרו זמינים בארכיב תימן.

[288] בטיני/ברדון-א עמ' 125.

[289] פרוכצקה/סעודיה עמ' 129.

[290] אינגם/אאל-מורה עמ' 100-101. חילופי ah/ih נרשמו גם בנגב. ראה: בלנק/נגב עמ' 21-22 והערה 37 שם.

[291] מאחר שברובן המכריע של הדוגמאות מתרחש המעתק i>a לצידה של l, יהיה מעניין להשוותה עם אותו המעתק המתרחש בסביבתה של ḏ̣, שברקעה משוחזר היגוי צידי. ראה: §ב.2.1.ד. חילופים דומים תועדו גם בערבית של הנגב, אך למיטב הבנתי גם שם ההתנייה איננה חד משמעית. ראה: בלנק/נגב עמ' 132-133.

[292] הופעת המימוש [ah] כוריאנט של /ih/ תועדה בערבית של הנגב, שם ההתחלפות סדירה וקשורה בעיצורים ובתנועות הגובלים בכינוי החבור (בלנק/נגב עמ' 132). האלופון לא תועד בחומר של בהנשטדט מאיזור זה (בהנשטדט/צעדה ע"ע 68, 164, 212).

ו.6.2.1. הכינוי החבור לנוכח

הכינוי החבור לנוכח הוא *ak*-, הן בכינוי המושא והן בכינויי הקניין. עם זאת, באאל שליל נרשם הכינוי *ik*- לצד הכינוי הרגיל, בכמה דוגמאות שבהן הופיעה לפניו תנועת *i*. כך למשל: *ṣihrik* (AS01) ("גיסך"), *yihimmik* (AS06) ("ידאיג אותך") וכן *ᶜind aḷḷah w ᶜindik* (AS06) ("בשם אללה ובשמך"). כינוי זה חריג בפי העולים אך תועד באיזורים צפוניים יותר של הפרובינציה, ורגיל גם בלהג של אאל-מורה[293].

נעיר, כי בכל הדוגמאות שבהם נקרה הכינוי ik- מצטט הדובר דובר אחר שאינו יהודי. יתכן מאוד, שכמו במקרים אחרים (§ה.1.8.; §ח.6.2.2.) מחליף הדובר את הרכיב הרגיל ברכיב אחר המוכר לו אך נשמע "זר", באופן המסמן את הדובר האחר.

ו.3.1. הכינויים החוברים ל"אח" ו"אב"

פרדיגמת הנטייה של *ax* ("אח") ו- *ab* ("אב") עם הכינויים החבורים אחידה בפי המסרנים בכל חלקיה, להוציא הנטייה עם הכינוי החבור למדבר, המופיעה בסיומת קצרה (*i*-) או ארוכה (*ūy*-). ככלל, הצורות הארוכות (*abūy*/*axūy*) נרשמו באיזורי השוליים של הפרובינציה, דהיינו באמלח ובברט שבמזרח ובג׳בל ראזח שבמערב. הצורות הקצרות (*abí*/*axí*) אופייניות יותר לריכוזי היישוב הגדולים או אלה הסמוכים לעיר, דהיינו חידאן, אאל שליל וסודאן. בסאקין רשמתי את שתי הצורות מפי מסרנים שונים. להלן פרדיגמות הנטייה:

	ax	**ab**
1.c.sg	*axūy(a)*	*abūy(a)*
	axí	*abí*
2.m.sg.	*axūk*	*abūk*
2.f.sg.	*axūš*	*abūš*
3.m.sg.	*axūh*	*abūh*
3.f.sg.	*axūha*	*abūha*
1.c.pl.	*axūna*	*abūna*
2.c.pl.	*axūkum*	*abūkum*
3.c.pl.	*axūhim*	*abūhim*

---

[293] בהנשטדט/צעדה עמ' 70; אינגם/אאל-מורה עמ' 515, הערה 106.

ו.2. כינויי הרמז

ו.1.2. הכינויים הרומזים לקרוב

i. *פרדיגמת כינויי הרמז של הלהגים הנדונים מציגה שורה של מאפיינים ייחודיים. הכינוי הרומז לנקבה משמר את האלמנט הרומז השמי הארכאי t-, ששרידיו תועדו רק בדיאלקטים של דרום חצי האי ובתימן[294]. הכינוי הרומז לזכר הוא המשכם של הרומזים השמיים d̲ā (§ו.4.2.). צורות הנקבה מסתיימות ב-h בכל נסיבות ההקשר וההפסק[295].*

ii. *להלן פירוט הכינויים הרומזים שתועדו בפי מסרנים מכפרים שונים. כפי שעולה מן הלוח, בכפר אחד נרשמו לעיתים שתי צורות לאותו הכינוי.*

m.sg.	*d̲ā (AM AS BW HD NG SQ); hād̲a (AS BW HD NG RZ SQ)*
f.sg	*d̲ih (AM AS SQ) ; tēh (AM GR HD)*
c.pl.	*d̲ōla (AS) ; hād̲ōla (RZ SW)*

iii. *צורה ״מחוזקת״ הפותחת ב-hā תועדה מפי מסרנים אחדים בצורת הזכר ביחיד (hād̲a) וברבים (hād̲ōla), ונראה כי תפוצתה נמוכה באופן ניכר מזו של הצורות ה״חלשות״. הכינוי הרומז לרבים d̲ōla נראה כגלגול של הכינוי הקלאסי ᵓulā אשר ״הותאם״ לפרדיגמת הכינויים הרומזים באמצעות תוספת d̲ בראשיתו. צורות דומות תועדו בדרום תימן ובאיזורים שונים בסודאן ובמצרים[296].*

ו.2.2. הכינויים הרומזים לרחוק

i. *הכינויים הרומזים לרחוק מבוססים בדרך כלל על הכינויים הרומזים לקרוב בהוספת הרכיב k, גלגולה של הסופית העתיקה ka- המשמשת בצורות קלאסיות דוגמת ذلكَ (״ההוא״) או هناكَ (״שם״)[297]. בכינויים שבהם תחילית hā תחול ההטעמה הרגולרית בהברה הארוכה הראשונה, בהתאם לכללי ההטעמה של הלהג (§ד.1.1.3.)[298].*

m.sg.	*d̲āk (AM AS NG); hā́d̲āk (BT SW)*
f.sg	*d̲īk (GR NG SQ SW) ; hā́d̲īk (AS SQ SW) ; tēk (AM RZ)*
c.pl.	*d̲ā́lak (AS) ; hād̲ōlak (SW)*

---

[294] *בארת/כינויים עמ׳ 83 ; פישר/כינויי הרמז עמ׳ 59.*

[295] *פישר/כינויי הרמז עמ׳ 59.*

[296] *פישר/כינויי הרמז עמ׳ 61, 105.*

[297] *פישר/כינויי הרמז עמ׳ 82.*

[298] *יתכן, שדוגמאות מתוך הספרות, שבהן סומן הטעם בהברה השנייה, אינן מלמדות על התחלפות חופשית (פישר.כינויי הרמז עמ׳ 93), אלא על נסיבות של הטעמה אי-רגולרית. השווה התקצרות קבועה של ההברה השנייה בלהג של חצרמות, שם רגילות הצורות hād̲ik ו-hād̲uk.*

ii. *הכינוי tēk שתועד בשוליים המערביים והמזרחיים של הפרובינציה, ומשמר את האלמנט השמי הארכאי t במקביל לכינוי tēh הרומז לקרוב באותם המקומות. צורה דומה נרשמה בדת׳ינה שבדרום תימן ומשמשת גם בלהג של אאל-מורה[299], והשתמרותה דווקא באיזורי השוליים מעידה בוודאי על קדמותה.*

3.2.1. מקומו של כינוי הרמז

i. *מאחר שבין השם ובין הכינוי הרומז אליו מתקיימים יחסי אפוזיציה, נמצא שבדיאלקטים ערביים רבים עשוי כינוי הרמז להופיע לפני או אחרי השם[300]. בלשון הנחקרת מקומו הרגיל של הכינוי הרומז לפני השם הנרמז, כמו בדוגמאות הבאות:*

מהצד הזה ערימת אבנים ומהצד הזה ערימת אבנים	*min d̠ā ššigg raǵmah w min d̠ā ššigg raǵmah (NG14)*
הפרסי הלך מהבית הזה	*alpārsi*^{HBI} *sār min d̠ā lbēt (AM09)*
אמרה: תשמעי, אחייך במערה הזאת	*gālat: hā-sma*^{c}*i, axwátiš fīd̠āk alǵarf (AM01)*
מה אתה (השד) עושה בתוך היהודי הזה	*wēš ant tsawwi fīhād̠a lyihūdi (SQ01)*
הרגו אותם במקום ההוא	*gáttalūhim fīd̠āk almakān (NG14)*
שוב לא הלכתי בדרך ההיא	*mā* ^{c}*ād sirt ila d̠īk aṭṭrīk (SQ05)*
חזרה בלילה ההוא	*raǵa*^{c}*at fīhādīk allēlah (AS06)*
ישנו בלילה ההוא	*rágadná d̠īk allēlah (SW01)*
הודינו לאל כשעלינו למטוס בלילה ההוא	*atḥammadna l-aḷḷāh yōm rikibna aṭṭāyrah d̠īk allēlah (NG18)*
ישנו בלילה ההוא	*amsēna tēk allēlah (AMhod)*

ii. *מפי העולים תועדו דוגמאות לא מעטות שבהן מופיע הכינוי אחרי השם הנרמז. דוגמאות להופעת הכינוי לאחר השם שכיחות בלהגים של חצרמות וט׳ופאר, וזהו כידוע הסדר התחבירי הרגיל (אם כי לא הבלעדי) גם בדיאלקטים מצריים רבים ובסודאן[301], אם כי בכל אלה תועדו גם דוגמאות להופעת הכינוי לפני השם. בתימן תועדו מקרים שבהם מופיע הכינוי אחרי השם, אך רגילה הרבה יותר הופעתו לפני השם הנרמז[302], וכך אמנם מצאתי בלהגי הצפון.*

---

[299] *לנדברג/דת׳ינה עמ׳ 81; אינגם/אאל-מורה עמ׳ 99.*

[300] *פישר/כינויי הרמז עמ׳ 65.*

[301] *לנדברג/חצרמות עמ׳ 466; רודוקנאקיס/ט׳ופאר I עמ׳ 26; שפיטה/דקדוק עמ׳ 77.*

[302] *ראה ווטסון/תחביר עמ׳ 208-210 ולסלאו/חבשוש עמ׳ 271 ביחס ללהג הצנעאני. גם בלהג של עומאן מופיעים כינויי הרמז בדרך כלל לפני השם, ורק לעיתים נדירות תועדו אחריו. ראה: ריינהרדט/ריסתאק עמ׳ 368.*

מן הדוגמאות עולה בבירור, כי הופעת הכינוי אחרי השם איננה קשור באופן היידוע או במידת היידוע של השם הנרמז, וכן איננה תלויה בשימוש בצורה הקצרה ללא *hā* או בצורה הכוללת *hā* בתוכה[303]. להלן דוגמאות מן הטקסטים:

מה לך ולעניין הזה?	*wēš daxlak fīalxábar ḏā?(AM05)*
עדיין לא התחתנתי עם זאת, אשתי הזאת	*mā gid tzawwaǵǵat b-ḏih, marati ḏih (AS01)*
אתה תיקח את היהודי הזה?	*ant bá-tšill alyihūdi ḏā? (HD03)*
נולד לי הראשון הזה, יוסף	*ǵa li alwald ḏā Yūsif (HD05)*
ישבנו באיזור ההוא	*ǵalisna fīlbilād hā́ḏīk (SW01)*
שוחה בנחל ההוא	*yimhar fīassēl hā́ḏāk (SW01)*
היהודים האלה עובדים אצלנו	*alyihūd hā́ḏōla bēn yištaġlu ^{c}indana (RZ04)*

4.2.1. התאמה

כאמור, הבחנת המין בכינויי הרמז איננה מוחלטת, כך שהן *ḏā* והן *ḏih* משמשים ככינוי רומז לזכר. העדר ההבחנה בין זכר ונקבה בכינויים הרומזים עשוי להיתפש כאלמנט ארכאי, שכן ההבחנה בין *ḏā* לזכר ובין *ḏ ī* לנקבה בערבית הקלאסית אינה בהכרח מקורית בלשונות השמיות[304]. בלהגי המרכז תועד עירוב צורות זכר ונקבה, למשל שימוש בכינוי *hāḏa* ביחס לשם בנקבה: *hāḏā lmäreh* ("האשה הזאת") ו- *hāḏäh aššaġläh* ("העניין הזה")[305]. להלן מקרים אחדים מן הטקסטים, שבהם משמשות *ḏā*, *hāḏa* או *ḏāk* ביחס לשמות בנקבה:

הפעם הזאת נחזיר אותה	***al^{c}ūnah ḏā*** *ba-nraǵǵi^{c}ha (BW02)*
היהודיה הזאת תבוא [אפילו] באמצע הלילה	***hāḏa lyihū́diyah*** *tiǧī fīnuṣṣ allēl (HD01)*
היסוג מן הגבעה הזאת!	*itraǵǵa^{c} min* ***hāḏa rraǵmah*** *(NG14)*
המכונית הזאת המקולקלת	***assayyārah hāḏa*** *lxarbānah (BW03)*
הבעיות האלה סכסכו בינו ובין אשתו	***almašākil hāḏa*** *kállafatih bēnih w maratih (BT13)*
רציתי באותה השעה לאכול אותו (מרוב כעס)	*wuddi* ***ḏāk assā^{c}ah*** *ākulih (AS05)*

---

[303] פישר/כינויי הרמז עמ' 65.

[304] פישר/כינויי הרמז עמ' 35, 57.

[305] רוסי/צנעא עמ' 72; גויטיין/ימניקה עמ' 37, ובמקום אחר קבע גויטיין כי *hāḏä$^{\supset}$* ו-*hāḏī* אינן מובחנות בבירור בדיבור, תופעה הבאה לידי ביטוי גם בכתיבתו של חבשוש: גויטיין/חבשוש עמ' 76. מצב דומה תועד גם בלהג המדובר בט'ופאר, ראה רודוקנאקיס/ט'ופאר I עמ' 95, ואופייני גם לטקסטים של הערבית, ראה: בלאו/דקדוק עמ' 61-62.

1.2.5. כינוי רומז בצירוף עם ^{c}*and*

צורת ביטוי רווחת, המשווה למבע נימה חברית וקרובה, היא צירופה של המילית *^{c}ind~^{c}and* (על החילופין בתנועה ראה §ח.1.9.) אל הכינוי הרומז לקרוב (*tēh/d̠ih/d̠ā*). מאחר שמטרתו של הביטוי למשוך את תשומת לב השומע, לקרבו אל הדובר ולעודדו להקשיב, בבחינת ״תארך לך״ או ״שווה בנפשך״. בהתאם חובר אל המילית כינוי בגוף שני, המתייחס לשומע. ראה הדוגמאות הבאות:

והיהודי - תארי לך - מטלטל ומטלטל את הדלת	*w* ***d̠ā ^{c}andiš*** *alyihūdi … yhuzz w yhuzz albāb (AS05)*
ואז הוא פישר בינינו, הרי לךְ הפתק	*wirǵa^{c} sawá bēnana -* ***d̠ā ^{c}andiš*** *arragim (AS01)*
דודתי בדרה - תאר לךְ - אמרה שכאדיה על הגג	*^{c}ammati Badrah* ***tēh ^{c}indak*** *… gālat Kād̠yah ^{c}ala lgag^{HBI} (AMhod)*
תאר לך - רעידת האדמה ביום שבת	***tēh ^{c}andak*** *arraǵfah yōm aššabbạṯ (AMhod)*
והאבנים - תאר לךְ - [מתגלגלות] כמו גמלים	*w alḥiǵār* ***d̠ih ^{c}indak*** *miṯl alǵimāl (AMhod)*
הבאתי את סעיד בן סאלם - תאר לךְ - שידרוך עליי	*habt Sa^{c}īd ibin Sālim* ***d̠ih ^{c}indak*** *yid^{c}asni (AMhod)*
קנה - תאר לךְ - את הפרה בחמישים גרוש	*aštará* ***tēh ^{c}indak*** *albahmah b-xamsīn fransi (AMhod)*

1.2.6. כינויים רומזים המתפקדים כשמות

כינויי הרמז משמשים ברוב הופעותיהם כלוואים לשמות העצם אליהם הם רומזים, אולם הם עשויים להופיע גם כשמות עצמאיים. כך למשל כאשר הדובר מתייחס לדבר הידוע לו ולשומע, כמו בדוגמאות הבאות:

עבדו, זה עובד בכסף [צורפות] וההוא בברזל [נפחות]	*aštaġalu, d̠ā yištaġil kāsaf w d̠āk ḥadīd (AMhod)*
זה, הוא לא שלך המקום	*d̠ā mā hū lak almakān (SQ04)*
זאת עושה לחוח וזאת אופה לחם וזאת מביאה כובאנה	*tēh tiliḥḥ w tēh tixbiz w tēh thab kubānah (HD06)*
היא גדולה יותר מן ההיא הראשונה	*hī akbar min tēk alawwalah (AMhod)*
מי היא זו, ורדה?	*min hī d̠ih yā Wardah (BT07)?*

בנוסף נרשמו הופעות של כינוי בתפקיד שם במקרים שבהם הדובר מדגים אותו או מצביע עליו באופן מוחשי לעיני השומע, כמו בדוגמא *kull gēd bīǵi hū miṯil d̠ā (AS01)* (״כל אזיק הוא בערך [בעובי] כזה״). במקום אחר ממחישה המספרת באצבעותיה את מידותיה המצומצמות של פיסת השמיים שנגלתה לעיניהם, בעומדם במעמקיו של קנין צר: *mā nšūf illa miṯil tēh min assámā (HD03)* (״איננו רואים אלא [רצועה] כזאת מן השמיים״).

ו.3. כינויי הזיקה

ו.3.1. *d̠ ī* ("אשר")

i. כינוי הזיקה התאבן בלשון הנחקרת, כמו בלהגים מדוברים אחרים, והצורה *d̠ ī* מופיעה ללא התנייה הקשורה במינו או במספרו של השם הזוקק[306].

כינוי זיקה שאינו מותנה במין ובמספר שימש כבר בלהגי הערבית העתיקה שדוברו באיזור הגיאוגרפי הנדון, והיה אף רגיל יותר מן הכינוי הנוטה[307]. כך נמסר, כי במערב חצי האי שימשה *d̠ū* כצורה מאובנת, ואמנם אנו מוצאים שבלהגים מסויימים בצפון תימן משמשת *d̠u* עד היום[308]. באיזורים אחרים בתימן, למשל בחלקים הדרומיים של הרמה המרכזית (דמאר, ירים), משמשת *d̠ ī*[309], וכך כאמור גם בלשון הנדונה כאן.

אביו של הילד שמת לא הסכים לקחת את הכסף	*abū alwulēd* ***d̠ ī*** *māt mā ṭāᶜ yišill ad̠d̠alaṭ (HD13)*
הבתים שהתגוררנו בהם היו מחסנים	*albiyūt* ***d̠ ī*** *ḥallēna fīha samāsir (SQ03)*
אלה שמכינים ערק	*d̠ōla* ***d̠ ī*** *bēn yisawwō ᶜarag (AS05)*
יש בה שלושה תנורים שאנו אופות בהם	*fīha t̠alāt̠ah masāᶜid* ***d̠ ī*** *nuxbiz fīha (AM02)*
יש בדרך אנשים שיחטפו את מה שיש לכם	*fih fīṭṭarīg nās yíxṭafu* ***d̠ ī*** *máᶜkum (NG02)*
מכרנו את הדבר שהיה לנו	*bayyaᶜna lḥāǵah* ***d̠ ī*** *kān maᶜna (SW01)*

ii. לצירוף *mā+d̠ī* ראה §ו.3.3. מס' i.

ו.3.2. **min~man**

הכינויים man~min ("מי" או: "את מי") מתייחסים לנושא או למושא שהם יצורים תבוניים (לכינויים המתייחסים למי/מה שאינם בני אדם ראה §ו.3.3. מס' iii.)[310].

---

[306] דובר יחיד מנג׳ראן עשה שימוש בצורה *allad̠i*, הרגילה אמנם בצנעא אך מפיו נשמעת כדיבור מליצי ומוגבה, כמו רכיבים אחרים בדיבורו.

[307] בארת/כינויים עמ' 152-153; רבין/ערבית עתיקה עמ' 39 וכן 75-77; רייט/דקדוק I עמ' 272.

[308] בנהשטדט/צעדה עמ' 84. לפי רבין, שהצורה הקדומה היא *d̠ū*, הקשורה בוודאי גם ב-*zū* העברית, ואילו *d̠ ī* היא לדעתו צורה משנית, שהתפתחה בהשפעת הכינוי הרומז לנקבה או בהשפעת שפות דרום ערביות. בהנשטדט מציע, שבעבר שימשו בצפון תימן שלוש צורות בהתאם לשלוש היחסות, אך כל אחד מהלהגים העניק עדיפות לאחת מהן.

[309] רוסי/צנעא עמ' 23; דים/סקיצות עמ' 63.

[310] בדומה ל-مَنْ הקלאסית, ראה רייט/דקדוק I עמ' 273.

מתוך הדוגמאות אין מסתמנת חלוקה שיטתית בתפקידיהן של *min* ו- *man*, אלא הן משמשות בערבוביה בהקשרים השונים. להופעותיהן כמילות שאלה ראה §ו.9.5. להלן דוגמאות מן הטקסטים:

מי שחולה, גוסס, הולך לבקר את שבזי	***man*** *hū marīḏ̣, mayyit, yisīr yizūr ašŠabazi* (HD08)
מי שהלך בזמן [מסויים] חזר בזמן [מסויים]	***min*** *sarah̩ ib-ḥīn ḏ̣awá b-ḥīn* (AM06)
אתה יודע מי זה שמל אותו?	*ant dāri* ***min*** *ḏī-xtallih?* (AMhod)
מי שרב איתי אני רבה איתו	***min*** *gā́talni gā́taltih* (NG11)
מי שנלחם עם מישהו מוציא דיבתו רעה	***min*** *yigātil* ᶜ*ala wāḥad yiddí sám*ᶜ*atih* ᶜ*alēh* (SQ10)

ו.3.3. *mā* ("מה ש-")

i. הכינוי *mā* רגיל מאוד בצירוף עם פועל נוטה, כמו למשל *mā ḥaṣalti kulīh* (AM01) ("מה שתשיגי - אִכלי אותו"), *šallēna mā šallēna* (RZ04) ("לקחנו מה שלקחנו") או *kull mā gāl li* (AS01) ("כל מה שאמר לי"). באותו האופן מופיעה *mā* בצירוף עם *ḏ ī*, כמו בדוגמאות *širibna mā ḏī gílis* (SW01) ("שתינו מה שנשאר") וכן *mā ḏī rēt ba-ddīš iyyāh* (AM01) ("מה שאראה אתן לך אותו"). במקרים מעין אלה משמש הצירוף של *mā* עם האלמנטים שאחריה במקומו התחבירי של שם.

ii. אחרי *mā* יכולה להופיע מילית, כמו בביטוי *mā ma*ᶜ*-* ("מה שיש ל-"); או שם השקול לפועל, ובייחוד רגיל הביטוי *bidd/widd/wudd + mā* ("מה שברצונ-"). למשל: *ušruṭ mā wuddak w ana asallmih* (NG04) ("התנה מה שברצונך ואני אשלמו") וכן *mā wudd rabbi yisabbir bha yisabbir* (AM01) ("מה שירצה אלוהיי לעשות בה יעשה").

iii. המילית *mā* מופיעה אחרי כמה מילות שאלה (בדרך כלל בתיווכה של תנועת עזר *i*) ויוצרת עימן משמעות מורחבת של "כל ... ש...". כך בצירופים *ēn imā́* או *wēn imā́* ("בכל מקום ש..., בכל עת ש..., בכל אופן ש...")[311] ו- *kēf imā́* ("איך ש..), כהמשך ישיר של أينما ו-كيفما הקלאסיות[312]. באופן דומה מופיעה *mā* גם אחרי *wēš* ("מה"), אשר איננו יכול לפתוח את הפסוקית אלא בתיווכה של *(i)mā*[313]. נראה, כי **בכל המבנים הללו מתווכת *mā* בין המילית ובין הפועל הבא אחריה**, כפי שהיא מתווכת בין המיליות *kam* ו-*miṯil*- ובין הפעלים שאחריהן (ראה §ח.16.1; §ח.18.1.).

---

[311] על המילות *ēn* ו-*wēn* ראה §ו.1.7.

[312] בארת/כינויים עמ' 171.

[313] צורות דומות מאוד תועדו גם במגרב. ראה ההפנייה אצל בארת, שם.

המבעים הכוללים את הצירופים *ēn imā́*, *wēn imā́* ו- *kēf imā́* מביעים התנייה מרומזת, וכמו במשפטי התנאי הקלאסיים, הפועל מופיע בהקשרים אלה בעבר אך מביע למעשה עתיד המותנה[314]. עוד רגיל במבנים אלה הביטוי *widd-/wudd-/bidd* (״רצונ-״), שמובעת בו בחירה הנוגעת לעתיד. להלן דוגמאות מתוך הטקסטים[315]:

רצונך לכבול אותי, כבול ... מה שתרצה אני איתך	*widdak tgayyídni tgáyyid … wēš-imā́ biddak aná ma^cāk (SQ03)*
היתה עוקבת אחריו ... לכל מקום שהלך הלכה אחריו	*kān tilāḥgih … wēn imā́ sār liḥgat ba^cdih (GR02)*
מה שתרצה אתן לך	*wēš-imā́ widdak w*[316] *addīlak (AS06)*
כל מה שאמרה לי אמרתי לה: בסדר	*wēš-imā gālat li gult ilhá nāhi (HS01)*
תני לי את מחציתה ... היכן שלא תהיה	*iddī li nuṣṣha … ēn imā hiyya (AM01)*
או שתבחר בי או שתבחר בילדיך. איך שתרצה.	*ō tixtārani ō tixtār ǵihālak. ēn imā́ wuddak (AM01)*
לאן שהגיעה לא ראתה איש.	*ēn imā́ wuṣlat mā šāfat ḥad (AM01)*
היכן שישארו העגלים שם אשאר אני.	*ēn imā́ ga^cadu al^ciǵālah ana b-ag^cud (AM01)*
איך שאתם רוצים	*kēf imā́ biddakum (SQ05)*

---

[314] רייט/דקדוק II עמ׳ 14.

[315] רעיון דומה מובע בדוגמא *sār imā huwwa (AM01)* (״הלך באשר הוא״), המזכירה ביטויים מן הדגם הקלאסי هو ما هو. ראה: רייט/דקדוק II עמ׳ 276-277.

[316] על השימוש ב *w* בפתח הסיפא ראה §ח.8.1.2.

ו.4. הכינוי המודאלי: ״כך״

i. המשמעות של ״כך״ מובעת בלהגים הנדונים באמצעות הצורה העתיקה kaḏā́. צורות דומות השתמרו בדיאלקטים שונים במצרים, סודאן וערב הסעודית, שבהם משתמרים כינויי הרמז ללא תחילית hā (ראה לעיל §ו.1.2.)[317]. בתימן תועדו צורות עם התחילית ובלעדיה, אך מפי העולים תועדה הצורה הקצרה בלבד. התנועה הסופית הארוכה הגוייה בבירור בכל הופעותיה של kaḏā́ והטעם נופל בה כצפוי בהברה השנייה. בחומר לא תועדו חריגים לקביעה זו.

תערבב אחד עם השני ותשליך אותם ככה על הרצפה	*txalliṭ wāḥid maᶜ aṯṯāni w tirǵim bi(hi)m kaḏā́ fīlgāᶜ*(AS02)
בארץ אין כלום ... הם לובשים ככה וראשיהם חשופים	*fīlᵓāraṣ mā bih šī… yilbasu kaḏā́ w rūshim maftūšah* (SQ03)
יהודי חידאן, הוא אמר, אנחנו איננו עושים ככה	*iḥna gāl yā yhūd Ḥēdān mā bēn nisawwí kaḏā́* (HD03)
אמר: תשמעו, לא ככה, לא יפה	*gāl: ísmaᶜu, maš kaḏā́ maš malīḥ*(SQ03)
היא מסתכלת, ככה וככה, לא ראתה איש	*bēn titšawwaḥ, kaḏā́ w kaḏā́ mā šāfat ḥad* (AM01)
סיפרתי כך וכך וכך וכך	*xabbart kaḏā́ w kaḏā́ w kaḏā́ w kaḏā́* (AS01)
למה נפלו פנייך ואת [נראית] ככה?	*wēš gōmiš*[318] *gid anti kaḏā́?* (AM01)

ii. ראויה לציון הצורה kaḏḗ הנשמעת בבירור בכמה מן הטקסטים, ומשמשת לצידה של kaḏā́ הרגילה יותר. שימושיה של kaḏḗ בטקסטים דומים לאלה של kaḏā́:

והוא, הוא ככה: רועד	*w huwwa gid huwwa kaḏḗ: bēn yintafuḏ̣* (SQ01)
הם מַכים אותו ואימו מכסה עליו (=רוכנת מעליו) ככה	*yiḏ̣urbūh*[319] *w ummih txassi*[320] *ᶜalēh kaḏḗ* (HD03)
הם היו עושים ככה (=תנועת שיסוף) על צווארו של אבי	*kān yisawwō kaḏḗ ᶜala ragab abí* (HD03)
שמתי את המנשא [של התינוק] ורכנתי מעליו ככה	*habt almizba w aġtafēt ᶜalēh kaḏē* (AMhod)
כל יום ככה. כל יום הוא בא	*kull yōm kaḏḗ. kull yōm hū yiǵī* (AM01)

iii. צורות קרובות תועדו גם בחצרמות (kiḏā̄ᵓ), בט׳ופאר (keḏḗ) ובמקומות נוספים במצרים, סודאן וערב הסעודית[321]. נוכחותן של צורות בסיומת דומה (ē~ā̄) באיזורים הסמוכים מערערת את האפשרות שמדובר בהתפתחות מקומית של הצורה בתוך מסגרת הלשון הנדונה, ומה גם שמעתק התנועות המשתקף בה חריג ביותר. נעיר איפוא, כי הסיומת המשתקפת בצורות המדוברות עשויה להיות שריד של ḏe, כינוי הרמז הפרוטושמי המשוחזר בגוף זכר[322].

---

[317] פישר/כינויי הרמז עמ׳ 132.

[318] הביטוי wēš gōm משמש גם בלשון הדואסיר בשאלות המביעות דאגה, ותורגם שם "what is the matter with …". ראה: ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 291 (שורה 32); ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 100 (שורה 89). הביטוי נזכר כמאפיין משותף לאאל מורה ועג׳מאן, המייחד אותם מיתר להגי הסביבה. ראה בעניין זה אינגם/מורה עמ׳281.

[319] לשינוי בבסיס הנטייה של הפועל בעת הצטרפות הכינוי ראה §ה.8.2.1. מס׳ iii.

[320] לגבי השימוש בשורש xsy במובן כיסוי והסתרה ראה §א.2.3.3. מס׳ ii.ב.

[321] לנדברג/חצרמות עמ׳ 355; רודוקנאקיס/ט׳ופאר I עמ׳ 13.

[322] וקשורים בכך כנראה גם ״כז ה״ העברית והכתיב הקלאסי הרווח كذى (בארת/כינויים עמ׳ 114).

ו.5. כינויי השאלה

כמו בלהגים ערביים אחרים וכמו גם בלשונות אחרות, מילות השאלה משמשות גם בפתיחת משפטים משועבדים. המובאות המוצגות בכל אחד מן הסעיפים מדגימות את שני השימושים של המילות.

ו.1.5. ***ēn ; wēn ; fīēn ; minnēn ; min fēn*** ו-***ṣalēn*** (״איפה?״, ״מאיפה?״ ו״לאן?״)

מספר צורות המבוססות על רפלקסים של أين ההסטורית משמשות בלשון הנחקרת כמילות שאלה לוקאטיביות, במובן ״איפה?״, ״מאיפה?״ ו״לאן?״. מילות קלאסיות אחרות הפותחות ב- أ התגלגלו בלהגים הנדונים ב-*w*[323], ובדומה התגלגלה أين בלהגים אלה בצורה *wēn* (״איפה״), כמו בדוגמאות *wēn iḥna rāyḥīn?* (AS04) (״לאן אנחנו הולכים״) או *wēn bēthim* (HD01) (״איפה ביתם?״).

עם זאת, הרפלקס של أين שכיח מאוד גם ללא תחילית *w*[324]: הוא מופיע בצורה *ēn* באופן עצמאי במובן ״איפה״, ומתגלמת גם בתוך צירופים דוגמת *fīēn* (״איפה״); *minnēn~mnēn* או *min fēn* (״מאיפה״), ו- *ṣalēn* (״לאן״), וכן בצירוף *ēn ima* (״בכל מקום ש..., בכל עת ש..., בכל אופן ש...) שנזכר לעיל (§ו.3.3.). צורות דומות תועדו באיזורים שונים של תימן, וכן באיזור שמצפון לנג׳ראן שבדרום סעודיה (*ʔēn*) ובלהג של הדואסיר, שמוצאם באיזור זה[325].

להלן דוגמאות לשימושים השונים בטקסטים:

משפחתי בבית והם אינם יודעים איפה אני	*ahlí fīlbēt mā him dārīn* ***ēn*** *aná* (RZ01)
איפה? אצל דודיו באלחיט.	***fīēn?*** *ᶜind axwālih filḤēṭ* (AM02)
תן לו, אמרה, בקבוק ערק. אמרתי: מאיפה אביא לו?	*iddī lih gālat ziǵāǵah ᶜarag … gult:* ***minnēn*** *addī lih?* (AS01)
שוב לא ראינו [=ידענו] מאין נאכל	*mā zid rēna* ***mnēn*** *nitᶜašša* (AM02)
אמר להם כאשר הביאו לו את האוכל: מאיפה הוא האוכל?	*gāl lhim ḥīn addōh alukul:* ***minnēn*** *hū alukul?* (SQ04)
הלכתי הביתה ואבי אמר: מאיפה? מאיפה?	*sirt ᶜa lbēt gāl abī:* ***mín fēn?*** *mín fēn?* (HD01)
נכנסו אל האדון. אמר: מאיפה תיקחו מס?	*dáxalu ᶜind alwāli gāl:* ***mín fḗn*** *tišill alǵimruk?* (HD03)
נלך לחפש לנו פרנסה. אמרו: לאן, אבא?	*ba-nisraḥ nidawwir laná rizg. gālu:* ***ṣalēn*** *yābāh?* (AM01)

---

[323] השווה *wēš* < CA *ᵓayyu šayyᵓ* (״מה״) (§ח.2.2.) ו- *wēyḥīn* < CA *ᵓayyu ḥīn* (״מתי״) (§ח.3.2.).

[324] פישר גזר את *wēn* מתוך *ᵓayna* ומכך משתמע המעתק *w* < *ᵓ* (פישר/כינויי הרמז עמ׳ 175 הערה 1). לעומתו גרס בלאו שאת *wēn* או *fēn* יש לגזור מתוך *waᵓayna* או *faᵓayna* בהתאמה (בלאו/כינויי הרמז עמ׳ 206). נראה לי שהופעתה של *ēn* ללא *w* בלשון הנחקרת עשויה לתמוך בדעתו של בלאו, כך שהצורה *ēn* היא גלגולה של *ᵓayna* ההסטורית תוך השמטה רגילה ביותר של ההמזה התחילית, ואילו *wēn* היא גלגולה של *waᵓayna* שגם בה מתערערת הגיית ההמזה, ומתגלם בה גם כיווץ הדיפתונג האופייני.

[325] פרוכזקה/לקט עמ׳ 47; בהנשטדט/אטלס מפה 65; ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 280.

ו.2.5. *wēš* (״מה?״)

i. *wēš* (״מה?״) משמשת בפתח שאלות המתייחסות לגורמים שאינם בני אדם (לעומת *man/min*, ראה §ו.9.5.), כמו בדוגמא *anti dāri wēš hū l^{c}árag?* (AS05) (״את יודעת מהו ערק?״) וכן *wēš ǵābiš ila hnā?* (BW03) (״מה הביא אותך לכאן?״).

ii. בנוסף נרשמה *āš* < **ēš* < **ayš*, ללא *w* ובמעתק חריג מסוג *ē>ā* (ראה §ב.3.3.2.), כמו למשל: *āš biddak?* (RZ01) (״מה אתה רוצה?) או *āš agūl?* (RZ01) (״מה אומר״). נזכיר, כי צורה דומה משמשת בלהגי המגרב, ועשויה להיות קשורה במעתק עתיק מסוגו של *ay>ā*, שאפיין להגים מסויימים בחצי האי (להרחבה בעניין זה ראה §ב.3.3.2.).

iii. בדיבור מהיר מופיעים וריאנטים מקוצרים של *wēš*דוגמת *wiš* או אפילו *š*, כמו בדוגמא *š-ismiš* (GR) (״מה שמך?״).

iv. לצד *wēš* משמשת *mā* באותם ההקשרים ובאותו המובן, והחילופים בין שתי המילות נראים חופשיים לגמרי, כפי שעולה מן הדוגמא *mā tištē minni? wēš tištē minni?* (BW03) (״מה את רוצה ממני? מה את רוצה ממני?״) וכן *mā ḥaggi min alyihūd? wēš ḥaggati min alyihūd?* (AS04) (״מה לי וליהודים? מה לי וליהודים?״)[326].

v. לצירוף *wēš-ima* (״מה ש-״) ראה §ו.3.3. מס׳ iii.

ו.3.5. *wēyḥīn* (״מתי?״)

המילית הרגילה בשאלות זמן היא *wēyḥīn*, צירוף המילית הקלאסית ^{ɔ}*ayy* (״איזה״) ושם העצם *ḥīn* (״זמן״). ההגה *w* שבראש הצורה הוא ככל הנראה גלגול של *w* החיבור (§ו.1.5. לעיל).

לצד *wēyḥīn* נרשמו ברצף הדיבור גם *āḥīn* ו- *wāḥīn*, הקשורות ככל הנראה במעתק *ay>ā*, ועל כך ראה §ב.3.3.2. ראה הדוגמאות הראשונות להלן:

אנחנו נתייעץ בינינו ואחר כך נגיד לך מתי נלך	*aḥna nistšīr bēnana w ba^{c}dēn nigūl lak waḥīn ba-nsīr* (NG02)
הוא מתבונן לראות מתי תהיה לו הזדמנות לקחת אותו	*gud*[327] *hū yitšawwaḥ yišūf āḥīn yiǵī lih furṭah yišillih* (AM02)
המשכנו וחיכינו, מתי, מתי הוא יבוא	*ǵalisna w nra^{cc}i, wēyḥīn … wēyḥīn yiǵī* (HD03)
אמרו: מתי היא תבוא?	*gālu: hā wēyḥīn ba-tirǵa^c?* (AS06)

---

[326] יתכן ש *mā* המופיעה בהקשרים אלה אינה אלא ״מה״ העברית, אולם מאחר ש *mā* רגילה מאוד בתימן במובן ״מה?״ (ווטסון/תחביר עמ׳ 127; פיאמנטה/מילון עמ׳ 458), נראה לי שהחילופין המתגלים במשפטים הנדונים הם חלק מן הלהג.

[327] על הגיית *gud* < *gid* ראה §ח.3.3. מס׳ iv.

ו.5.4. kam (״כמה?״)

הצורה הקלאסית كَمْ הגויה בפי העולים בלא שינוי, ומשמשת בהקשרים העוסקים בכמויות. כך למשל בדוגמאות הבאות: ibn kam ant? (AS04) (״בן כמה אתה״); midri kam ālāf (NG04) (״אינני יודע כמה אלפים״); ובדומה גם lāzim tigūlu li kull wāḥid kam mᶜih flūs (NG02) (״עליכם לומר לי כל אחד כמה כסף יש לו״). בנוסף משמשת kam גם להבעת התפעלות, כמו בדוגמא kam sawwēt (BW03) (״כמה [הרבה] עשיתי!״). לגבי הצירוף kam+mā ראה §ח.1.16.

ו.5.5. kēf (״איך?״)

הצורה הקלאסית كَــيْفَ מתגלגלת בפי העולים בצורה kēf (״איך״), בהתאם לכללי הכיווץ הצפויים של הדיפתונג (§ב.2.4.), ומופיעה בפתיחת שאלות. על הצירוף kēf+mā ראה §ו.3.3. מס׳ iii. להלן דוגמאות אחדות:

אחי, איך ננהג בבן השבטים הזה?	yā-xī, kēf niᶜmal b-hāda lgabīli? (BT03)
אספר לך על היהודים, איך היו?	axábbriš ᶜa lyihūd, kēf kānhim? (AS06)
נכנסו ... אל אלטלח לראות מה העניינים איתם	daxalu … ilá ṭṬalḥ yišūfu kēf šaġilhim ġā (AMhod)
חזרתי הביתה, ילדה [קטנה], איך אסחב?	ḏ̣awēt ᶜa[328] lbēt, ġāhlah, kēf asḥáb?(HD01)

ו.5.6. lamah / limah (״למה?״)

השימוש ברפלקסים של لِمَ הקלאסית בלהגים המודרנים מצומצם למדי. למעשה, למעט הצורות הלהגיות שתועדו בתורכיסתאן ובספרד, רוב הופעותיה מתפרשות כקלאסיציזמים[329]. לעומת זאת, בתימן נמצאו שלל צורות להגיות המזכירות את لِمَ וככל הנראה נגזרות ממנה, בהן:

א) כאלה הפותחות ב-li, כמו limī limawh limō limaw limah limeh limā ו- limyū;

ב) כאלה הפותחות ב-la, כמו lamoh lamuh lamō lamaw lamū lamūh lamē ו- lamā;

ג) צורות מורכבות כמו lilmu lilmeh lilmäh lilmā limāmih ו- lilmōh[330].

---

[328] על הוריאנט המקוצר של ᶜala > ᶜa לפני תווית היידוע ראה §ח.1.8.

[329] זינגר/שאלות עמ׳ 200.

[330] הצורות מובאות ברשימה מסודרת אצל פיאמנטה/מילון עמ׳ 442.

מפי העולים מהצפון רשמתי את הצורות *límah* ו-*lámah* במובן ״למה?״ (על השימוש ב-*lēš* ראה §ו.7.5.). על אף הדמיון הבולט של *lamah* לצורה העברית המקבילה, ברור למדי ששתי הצורות הן חלק מאוצר המילים הבסיסי של הלהג ואינן בבחינת שאילה מן העברית. *h* נשמעת בכל נסיבות ההקשר, אך היא עשויה להיאלם במצבי הפסק (ראה §ג.2.2.)[331].

להלן מספר דוגמאות:

למה יא כלב? למה אתה דופק בדלת?	*lámah yā kalb? lámah tdugg albāb?*(NG11)
השדים תפסו אותו שלא ישחט. אמר: למה?	*aššḗdīm*^{HBC} *gibḏ̣ūh lā yiḏbaḥ. gāl: límah?*(SQ04)
תגידי שייתן לך ענק. למה? מפני שאני עובד כצורף.	*tigūli yiddīliš lāẓam. láma(h)?* ^{c}*alašān ana bēn ištaġal*[332] *fuḏḏ̣ah* (AS06)

ו.7.5. *lēš* (״למה?)

לצד *lamah/limah* שנזכרה לעיל (§ו.6.5.) משמשת גם *lēš* במובן ״למה?״, כמו בלהגים רבים אחרים בתימן ומחוצה לה[333]. להלן דוגמאות אחדות לשימושיה בטקסטים:

למה אמרתְ לילד לעלות? מה, פחדתְ ממני?	*lēš waṣṣēti alwuld yiṭla*^{c}, *wēš xufti minni?* (AM05)
הלכו והמירו אותם בזהב. למה? כדי שייצא להם יותר קל	*sāru yiṣirfūha b-ḏaháb, lēš? laǵil yǵī lhim yotēr*^{HBI} *xfīf* (NG01)
למה שהיהודי יילך? הוא רק הגן על מכוניתו	*lēš yisīr alyihūdi? hāḏa hū mā billa mḥāmi* ^{c}*ala sayyāratih* (BT03)
עליכם לומר לי ... למה? אני רוצה לדעת	*lāẓim tigūlu li …. lēš?… aná biddi adri …* (NG02)
למה אמרת לה ״הלוואי״? אמר: שכחתי.	*lēš gultant ilhá lōkān? gāl: ġawīt* (BW02)
אמר: לכלא, ארור שכמותך. אמרתי: למה?	*gāl: ḥabs yā mal*^{c}*ūn. gult: lēš?* (AS01)
אמרה: אני לא אקח. אמרתי לה: למה לא לָקַחתְּ?	*gālat: ána mā ba-šill. gult ilhá: lēš mā šallēti?*(HD01)
הוא [נראה טוב] כמו בן שלושים. למה? [כי] האֹכל שם טוב.	*hū ẓayy ibin ṯalāṯīn. lēš? alukul hināk ḥalā* (AS02)

ו.8.5. **mā** (״מה?״)

ראה §ו.2.5.

ו.9.5. **min~man** (״מי?״)

i. רפלקסים של مَنْ הקלאסית רגילים מאוד באיזורים נרחבים של העולם הערבי, הן בצורה *man* והן בתנועות גבוהות יותר, כמו *män*, *men*, *mən* או *min*[334]. מפי העולים רשמתי לסירוגין *min~man* במובן ״מי״, ושתיהן משמשות ללא אבחנה ביחס לזכר, לנקבה ולרבים.

---

[331] זינגר (שאלות עמ׳ 203) מצא שהצורה התימנית *lilmah* היא וריאנט ההפסק, אולם בין הדוגמאות שהוא מצטט היא מופיעה גם בתחילת משפט, כמו למשל *lilmeh ġaddart* (״למה איחרת״).

[332] על תחילית העתיד *i* בגוף המדבר אחרי *bēn* ראה §ה.4.2.

[333] בהנשטדט/אטלס עמ׳ 106.

[334] זינגר/שאלות עמ׳ 93 ואילך.

min~man ("מי?") מתייחסות בדרך כלל ליצורים תבוניים, לעומת *wēš* ו- *mā* (§2.5.1.) המשמשות באותו המובן ביחס לגורמים שאינם בני אדם. ראה הדוגמאות הבאות:

מי היא סעידה [=לאיזו סעידה הכוונה] ?	**min** *Sa^{c}īdah? (AMhod)*
מה שמו? אחמד[335]	**min** *ismih? Aḥmad (SQ04)*
השיאה אותך - למי?	*zawwaǵatiš b-***man***? (AM02)*
את מי אתה אוהב?	**man** *ant tirḥam? (RZ01)*
מי עושה לנו אוכל?	*min yisawwí laná ōxel*^{HBI}*? (AM01)*
אמרתי: ומי היתה? אמר: היתה המכובדת.	*gult: w* **min** *kānha? gāl: kānat aššarīfa(h)*[336] *(RZ01)*

ii. לעיתים קרובות מצטרף אל *min~man* כינוי פרוד בגוף שלישי (ביחיד, בנקבה או ברבים). מן הבחינה התחבירית משמש הכינוי בדרך כלל כאוגד, אך ברור למדי כי מבחינת קצב המשפט מתקבל צירוף מגובש, אשר בו כינוי השאלה וכינוי הגוף נהגים כיחידת טעם אחת[337]. הטעם חל בצירופים אלה בהברה *min/man*, המהווה גרעין ראשון בתוך יחידת הטעם:

מי היא אמך? מי הוא אביך? מי היא בת דודך?	**man** *hī ummiš?* **min** *hū abūš?* **min** *hī bint xāliš?(AM02)*
מי הם, הגויים?	**min** *him, alǵēyīm? (AM04)*
מי הוא מהם [=מבין שניהם] ?	**man** *hū minhim? (RZ01)*

iii. רגילים למדי מקרים שבהם מצטרף אל המילית וכינוי הגוף גם כינוי רומז המשמש כנשוא, ומתקבלים צירופים דוגמת *min hī d̲ih (BT07)* ("מי היא זו"). כינויי הרמז שנרשמו בהקשר זה מפי האינפורמנטים השונים תואמים את אלה הרגילים בכפרי המוצא שלהם. לעומת זאת, במשפטי שאלה מאיזור אמלח נרשם הכינוי *d̲ayy*, שאיננו משמש את העולים אלא במבנה זה[338], וכך בדוגמא *min hū d̲ayy, hū Sa^{c}īd? (AM02)* ("מי הוא זה, זה סעיד?").

iv. להופעת *min~man* במובן "מי ש-" או "מה ש-" ראה §2.3.1.

---

[335] נשוא הכינוי שם שאיננו מציין בני אדם ("שמו"), אולם בתודעת הדוברת מצוי האדם המכונה "אחמד", וכן היא משתמשת בכינוי המתייחס לבני אדם.

[336] לדגמי הנטייה השונים של *kān* ראה: §ה1.6.

[337] זינגר (שאלות עמ' 113) הגדיר שלוש אפשרויות במצבים של הצטרפות כינוי שאלה וכינוי גוף: א) כינוי הגוף משמש כנושא המשפט; ב) כינוי הגוף משמש כאוגד במשפט; ו-ג) כינוי הגוף חובר לכינוי השאלה והגוי עימו כיחידת טעם אחת. ההגדרה שניתנה כאן משלבת למעשה בין שתי האפשרויות האחרונות.

[338] בהנשטדט/צעדה עמ' 80, 89 תיעד כינוי זה במקומות אחרים בפרובינציה.

6.ו. הקניין

i. כינוי הקניין *ḥagg* אופייני ללהגים תימניים רבים ומופיע גם במקומות נוספים בחצי האי ובסודאן[339]. הוא יכול להופיע בין שני שמות, כמו בדוגמאות *almíftāḥ ḥagg addāyri* (HD03) ("המפתח של המנעול") או *alma^{c}gal ḥagg albāb* (AS06) ("המשקוף של הדלת"), או בין שם וכינוי גוף חבור, כמפורט בלוח שלהלן:

ḥaggana	*ḥaggi*
ḥaggakum	*ḥaggak* *ḥaggiš*
ḥagghim	*ḥaggih* *ḥaggha*

ii. הכינוי *ḥagg* יכול להופיע לצד שמות ביחיד, כמו בדוגמאות לעיל, אך משמש גם לצד שמות ביחידה, כמו בדוגמאות *ila ǵōf almadkā ḥaggih* (NG04) ("לתוך המיטה שלו"); *almaǵannah ḥagg al^{c}arạbīm^{HBC}* (GR02) ("בית הקברות של הערבים")[340], וגם לצד רבים ורבות, כמו למשל *algabāyil ḥagg Trábān* (AM04) ("שבטי הבדווים של תרבאן") או *álmarah w albanāt ḥaggi gibḏ̣ūnī* (BW03) ("האשה והבנות שלי תפשו אותי").

iii. בלהגי הפרובינציה הצפונית, בשונה מלהגים תימניים אחרים, עשוי הכינוי *ḥagg* להתאים לשם העצם ולהופיע בנקבה (*ḥaggat*) או ברבים (*ḥaggōn*) (ובכלל זה גם רבות). להלן דוגמאות אחדות לשימושים אלה:

אחי דאוד מת [כתוצאה] מברית המילה שלו	*axí Dā́wud māt min almī́lạ^{HBC} ḥággatih* (HD11)	*ḥaggat*
תבוא ותביא את ספר הקראן שלך	*tiǵī́ w tddí alxitmah ḥaggatak* (SQ01)	
יזהו אותנו ויפילו את המטוס שלנו	*yidrō baná w yṭayyiḥú aṭṭayārah ḥaggátna* (NG16)	
הבתים של עדן שגרנו בהם [עלובים כמו] מחסנים	*albiyūt ḥaggát Ɛádan ḏī ḥallēná fīha samāsir* (SQ03)	
אלך אל החברות שלי	*asīr ^{c}and alḥabērāt^{HBX} ḥaggōni* (HD10)	*ḥaggōn*
הוא לא כמו אלה של כאן (=שמייצרים בארץ	*mā hū miṯil ḥaggōn hinā* (AS01)	

---

[339] ראה פאלווה/גנטיב וגם ההפניות אצל ווטסון/תחביר עמ' 220 הערה 23.

[340] וכך גם בלהגים תימניים אחרים, השווה בצנעא: *aš-šarikih ḥagg al-mudīr* ("החברה של המנהל"): ווטסון/תחביר עמ' 220.

iv. הצורות הנוטות בנקבה וברבים תועדו בפרובינציה של צעדה על ידי פטר בהנשטדט, שהציע כי הסיומת המופיעה בסוף צורת הרבים היא שריד לסיומת ההסטורית, והקביל אותה לצורות bitā^{c}īn, ḥaggīn ו-līlīn המשמשות במצרים עילית ובסודאן[341].

פאלווה דחה את ההסבר ההסטורי, לאור ההנחה שהגנטיב האנליטי הוא במידה רבה תוצר של קריסת מערכת היחסות הערבית ומשום כך היה מראשיתו מחוסר אבחנת יחסה. במקום זאת הצביע פאלווה על צורות ריבוי דומות מאוד (ḥaggūn/ḥaggōn, ḥaggīn) שנרשמו במכה ובעוד דיאלקטים עירוניים בחג׳אז, ועל מקבילות נוספות דוגמת btā^{c}ūn בכפרים פלסטיניים ו-taba^{c}ūn המשוחזרת בדמשק[342], והציע להסביר את הסיומת כמהלך כפול של שאילה: לאור הנטייה להתייחס אל כינוי הקניין כאל שם תואר, והצורך להתאימו לשם שאחריו הוא מופיע, נשאלו סיומות הרבים -īn ו-āt ממערכת השמות, והוצמדו אל הכינוי. בשלב הבא התפתחו בכמה דיאלקטים וריאנטים המסתיימים ב-ūn, בהשפעת מערכת הנטייה הפעלית. הדיאלקטים של צעדה הם היחידים שבהם הוחלפה הסיומת -īn בסיומת -ūn באופן מוחלט[343].

לאחרונה הציע טלמון (2002) לשקול העתקת הסיומות מכינויי הרמז המשמשים בלהגים הנזכרים, דוגמת (had̠)ōl/(had̠)ūl[344].

---

[341] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 62.

[342] פאלווה/גנטיב עמ׳ 129 וההפניות בהערות 3 ו-4 שם. על כל אלה הוסיף לאחרונה טלמון נתונים שנאספו בגליל ובמרכז א״י. ראה: טלמון/גנטיב עמ׳ 714 וההפניות בהערות 4, 8 ו-9 שם.

[343] פאלווה/גנטיב עמ׳ 129, 131. את הופעת ō בצורה ḥaggōn מסביר פאלווה בכך שבלהג של מכה סיומת הנסתרים בעבר היא ū אבל לפני סיומת היא משתנה ל- ō. נעיר איפוא, כי בדיאלקטים של צעדה מופיעה תנועת ō מופיעה רק בפעלי ל״ו, ואילו סיומת הנסתרים בגזרות הפועל האחרות היא ū והיא אינה משתנה לפני סיומות.

[344] טלמון/גנטיב עמ׳ 717. הסבר זה מתיישב גם עם צורות גנטיב המסתיימות ב-l, דוגמת taba^{c}ūli (״שלי״) בדמשק.

פרק ז: השם

מערכת השמות כוללת שמות עצם ושמות תואר, שיידונו בפרק זה, וכן את הכינויים הנדונים בנפרד במסגרת פרק ו. קטגוריות המין והמספר שאפיינו את הערבית העתיקה ממשיכות להתקיים בלהגים הנדונים, אולם השימוש בכמה מהן הצטמצם מאוד, כפי שיובהר ויודגם בסעיפים הרלוונטים.

הדיון בתצורת שמות העצם מחולק בהתאם לדרכים הפוטנציאליות הקשורות במינם ובמספרם של השמות, ובכלל זה יחיד זכר (§ז.1.1.); יחידה נקבה (§ז.2.1.); זוגי (§ז.3.1.); רבים ורבות (§ז.4.1, ובכלל זה גם שמות קיבוציים). בראשית הדיון יובא מקרא של המשקלים הקלאסיים ומקבילותיהם בלהגי העולים, ובהמשך יידון כל אחד מן המשקלים במישור הסינכרוני, לצד הדוגמאות מתוך הטקסטים.

שאלת ההתאמה בין שמות העצם ובין שמות התואר המתייחסים אליהם היא בעיקרה עניין תחבירי, ולא תידון כאן אלא בקצרה במסגרת הדיון בשמות התואר (§ז.2.). תווית היידוע al-, המצטרפת לשמות עצם ולתארים, תידון בחלקו השלישי של הפרק (§ז.3.). שמות ממקור עברי המשובצים ברצף הדיבור נדונו בנפרד (§א.2.3.3.).

הערות על הפונולוגיה של מערכת השמות

השוואה שיטתית של משקלי השם הסינכרוניים למקבילותיהם הקלאסיות (§א.4.) "מציפה" כמה מכללי היסוד הפונולוגיים של הלהג, ובייחוד את מעתקי התנועות. אלה, מותנים במידה רבה באיכות הסביבה העיצורית. השווה הדוגמאות הבאות:

	JS	OA
בית חולים	mistašfa	mustašfā
נחושת	niḥās	nuḥās
מוסלמים	misilmīn	muslimīn
עולם	dinya	dunyā
בקבוק	ziǵāǵah	zuǵāǵah
גדולים	kubār	kibār
סדנה	muxlaṣ	maxlaṣ
סלעים	ǵirūf	ǵurūf
רובה	bindug	bunduqiyyah
הרה	ḥibla	ḥublā
יום שישי	alǵim^{c}ah	alǵum^{c}ah

הלוח שהוצג מדגים את עקרון היסוד הפונולוגי הבא:

- *תנועת i היא למעשה "ברירת מחדל" של משקלי שם רבים, ואילו תנועת u רווחת פחות (§ב.1.3.ב.). סביבה עיצורית "כהה" גורמת להופעת u, במקומות שבהם המקבילה הקאסית היא i, למשל OA kibār > JṢ kubār ("גדולים")*[345]*, או אפילו a, כמו בדוגמא OA maxlaṣ > JṢ muxlaṣ ("סדנה").*

- *המעתק הרווח ביותר במערכת השמות מתרחש במקרים, שבהם מופיעה תנועת u בערבית הקלאסית, אך בהעדר סביבה עיצורית שתשמר אותה הופכת u ל-i.*

- *בחלק מן הדוגמאות ניתן אולי להסביר את המעתק u>i בתהליכים אחרים, שאינם קשורים בהכרח בסביבה העיצורית הצובעת את תנועה, למשל בדיסימילציה לתנועת u/ū המופיעה בהמשך התיבה או בסמיכות לעיצור שפתי (§ב.2.1.), אולם הרוב המכריע של הדוגמאות (כולל עשרות רבות שלא הוצגו כאן), מצביע על המגמה הכללית של העדפת i וצמצום מקומה של u במערכת השם (כמו גם במערכת הפועל, §ה.2.1.).*

ז.1. שמות העצם

כמו בלהגים ערביים אחרים מזוהה כל שם בלשון כזכרי או נקבי. ככלל ניתן לקבוע, כי שמות ממין זכר אינם ניכרים בסימן היכר חיצוני. לעומתם, שמות ממין נקבה מסומנים פעמים רבות באמצעות הסיומת ah-, המשכה של סיומת הנקבה העתיקה, אם כי שמות לא מעטים ממין נקבה חסרים סימן היכר חיצוני, כמו למשל nār ("אש").

אברי גוף שהם חלק מזוג הם בדרך כלל נקביים במינם הדקדוקי, אף שרובם חסרים את את סיומת הנקבה הפורמאלית (§ז.1.2.1.). משקלי שמות מסויימים, כמו למשל CiCCa~CuCCa, הם משקלי נקבה מובהקים (§ז.1.2.3.).

בשמות שיש להם רפרנט ביולוגי מתקיימת התאמה בין המין הביולוגי והמין הדקדוקי, אך בין הדוגמאות נמצא גם שמות המתייחסים לזכר ביולוגי ומינם הדקדוקי זכר, אך הם מסתיימים דווקא בסיומת הנקבה (§ז.1.2.2.).

---

[345] הצורה kubār משמשת בערבית הקלאסית כווריאנט של צורת היחיד kabīr, כמו תארים נוספים באותו המשקל. (דים/פעאל עמ' 62). נדגיש איפוא, כי הצורה הלהגית kubār היא המימוש של צורת הרבים הקלאסית kibār. לחילופים דומים בצורות הריבוי של שמות תואר בצפון אפריקה ובסודן ראה בהנשטדט ויידיך/גאוגרפיה עמ' 14 וההפניות שם.

לוח המשקלים הקלאסיים ומקבילותיהם הלהגיות

בסעיפים §§ז.1.1.-ז.4.1. יובא דיון מפורט בכל משקלי השם בזכר, בנקבה, בזוגי ובריבוי, שדוגמאותיהם תועדו מפי העולים. למען הבהירות והסדר הטוב נקדים לדיון לוח המרכז את מצאי המשקלים הסינכרוניים לצד מקבילותיהם המוכרות מן הערבית הקלאסית. בחלק מן המקרים נצביע על התהליכים שהובילו להתגבשותה של הצורה הסינכרונית, ובייחוד נוכחותם של עיצורי השורש ʾ או y או w וכן שורשים שבהם עיצור כפול.

ההשוואה למשקלי הערבית הקלאסית משמשת כאן כאמצעי לבחינת השיטתיות הפנימית של הלהג. כאמור (§א.4.), הערבית הקלאסית איננה נתפשת בהכרח כשלב מוקדם של הלשון הנחקרת. המשקל העתיק המוצג בטור (OA) שבלוח מהווה נקודת התייחסות, המאפשרת איגוד מספר משקלים סינכרונים תחת קטגוריה אחת. לצד המשקל הקלאסי מופיעות ההתניות אשר מסבירות את הרקע להתהוות הצורה הלהגית, המופיעה בטור (JṢ). לצד חלק מן המשקלים מופיעה בטור (f.) גם צורת הנקבה, המאופיינת בסיומת *-ah*.

כללי הפונולוגיה העיקריים הבאים לידי ביטוי ברשימה:

- פירוק אופציונאלי של צרורות סופיים (§ב.1.4.ב.)
- היאלמות ההמזה השורשית במרבית היקרויותיה (§ב.1.1.6.)
- כיווץ הדיפתונגים ההסטוריים *ay>ē* ו- *aw>ō* (§ב.2.3.)
- הופעת *i* כברירת המחדל של התנועות הקצרות ושימור *u* בנוכחות עיצור צובע "כהה" (§ב.2.1.2.; §ב.3.1.ב.)
- אפשרות יצירת צרור תחילי כאשר פה"פ ועה"פ יוצרים רצף מותר (§ב.4.3.)
- התקיימות מבנים תלת הברתיים מסוג CvCvCv(C) (§ב.3.1.א.)
- שימור אורכה והטעמתה של התנועה הסופית בכמה משקלים המסתיימים בתנועה ארוכה + המזה (§ז.1.2.3.)

מערכת הסימנים המשמשת בלוח המשקלים

ערבית קלאסית	OA	פה"פ	I
להגי העולים	JS	עה"פ	II
וריאנט בצירוף סיומת הנקבה	f.	לה"פ	III
עיצור	C	"וגם"	+
תנועה	v	"או"	/
עיצור גרוני	H	חילוף אופציונאלי	~
עיצור צובע "כהה"	K	ברצף (לדוגמא: I,II = פה"פ ומיד אחריו עה"פ)	,
רצף מותר	sq.		

לוח המשקלים הקלאסיים ומקבילותיהם הלהגיות

OA	conditions	*JS*	*JS.f.*
1. C*a*CC	(default)	C*a*CC~C*a*C*il*	C*a*CC*ah*
	IIH	C*a*C*a*C	
	*I*ʾ	*a*CC	
	Iy	C*á*C*i*	
	*II*ʾ	C*ā*C	
	IIw	C*ō*C / C*ā*C	C*ā*C*ah* / C*ō*C*ah*
	IIw + *IIIh*	C*ā*	
	IIy	C*ē*C	C*ē*C*ah*
	IIy + *III*ʾ	C *ī*	
	II=III	C*a*CC	
	IIIw	C*a*C	
2. C*i*CC	(default)	C*i*CC / C*i*C*i*C	C*i*CC*ah*
	*I*ʾ	*i*CC~*i*C*i*C	
	IIy	C *ī* C	C*ī*C*ah*
	II=III	C*i*CC	
3. C*u*CC	(default)	C*u*CC, C*u*C*i*C	C*u*CC*ah*
	II=III	C*u*CC	
	IIK	C*u*C*u*C	
	IIw	C*ū*C	C*ū*C*ah*
	IIIw	-	C*i*C*ah*
4. C*a*C*a*C	(default)	C*a*C*a*C	C*a*C*a*C*ah*
5. C*a*C*i*C	(default)	C*a*C*i*C	C*a*CC*ah*
6. C*i*C*a*C	(default)	C*i*C*a*C	
	I,II=sq.	CC*al*	
7. C*u*C*a*C	(default)	C*i*C*a*C	
	I / II=K	C*u*C*a*C	
8. C*a*C*ā*C	(default)	C*a*C*ā*C	
	IIIy	C*a*C*a*	
	IIIw	C*a*C*ā́*	

9. CaCīC	(default)	CaCīC	CaCīCah
	I,II=sq.	CCīC	CCīCah
	IIIy	CáCi	
10. CiCāC	(default)	CiCāC	CiCāCah
	I / II=K	CuCāC	
	I,II=sq.	CCāC	
11. CaCūC	(default)	CaCūC	
12. CuCūC	(default)	CiCūC	
	I / II=K	CuCūC	
	I,II=sq.	CCūC	CCūCah
	IIᵓ	CūC	
13. CāCiC	(default)	CāCiC	CāCCah
14. CīCāC	(default)	CīCāC	
15. CaCāᵓ	(default)	CaCā́	
16. CaCCāᵓ	(default)	CáCCa	
	IIy	CēCa	
	IIw	CōCa	
17. CuCCā	(default)	CiCCa	
	I / II = K	CuCCa	
18. CaCCiC	(default)	CaCCiC	
19. CaCCaC	(default)	CaCCaC	
20. CuCCaC	(default)	CuCCaC	
	Iᵓ	uCCaC	
21. CuCCuC	(default)	CiCCuC	
	I / II=K	CuCCuC	
22. CaCCāC	(default)	CaCCāC	CaCCāCah
23. CaCaCC	(default)	CaCaCC	

24. CuCayyiC	(default)	CuCayyiC	
	I,II=sq.	CCayyiC	
25. CaCāCiC	(default)	CaCāCiC	
26. CaCaCīC	(default)	CaCaCīC	
27. aCCāC	(default)	aCCāC	
28. aCCiC	(default)	-	aCCiCah
29. taCCīC	(default)	taCCīC	
30. maCCiC	(default)	maCCiC	
		miCCiC	
31. maCCaC	(default)	maCCaC	maCCaCah
	IIw	maCūC	
	IIw;IIIy	maCwa	
	II=II	maCaCC	maCaCCah
32. miCCaC	(default)	miCCaC	miCCaCah
	IIIy	miCCa	
33. miCCiC	(default)	miCCiC	
34. muCCaC	(default)	CiCCaC	
	I / II=K	CuCCaC	
35. muCCiC	(default)	CiCCiC	
	II=w	CiCīC	
	I / II=K	CuCCiC	
36. maCCūC	(default)	maCCūC	
	IIIy	maCCī	
37. maCāCiC	(default)	maCāCiC	
38. maCāCīC	(default)	maCā́CīC	
39. muCaCCiC	(default)	miCaCCiC	
40. mustaCCaC	(default)	mistaCCaC	
	IIIy	mistaCCa	

ז.1.1. שמות ביחיד זכר

שמות ביחיד זכר מופיעים בדגמים שונים, בבסיסים של עיצור בודד, של שניים, שלושה או ארבעה עיצורים. בלוחות הבאים יוצגו המשקלים הסינכרוניים לצד צורות המדגימות את גזירתם. כך, חלק מהמשקלים הדו-עיצוריים ברשימה זו הם גלגול של שורשים הסטוריים תלת עיצוריים, שבהם אחד מעיצורי השורש ההסטורי היה ^{c} או ע או ש. צורות שבהן צרורות מפורקים (§ב.1.4.) מופיעות בתצורתן הסינכרונית הכוללת את תנועת העזר.

i. בסיסים של עיצור אחד או שניים

השמות, שצורתם הסינכרונית בלהג כוללת עיצור אחד או שניים, הם בדרך כלל כאלה שאחד או שניים מעיצורי השורש ההסטוריים שלהם הם ^{c} או ע או ש. הדגם הסינכרוני CvCv הוא גלגול של המשקל ההסטורי CaCāC בשורשים שבהם לה״פ היא ע, והדגם הסינכרוני CēC הוא גלגול של המשקל ההסטורי CaCC בשורשים שבהם עה״פ היא ע. צורות חד הברתיות הגויות בתנועה סופית ארוכה (§ב.2.2.), וסומנו כאן בהתאם. להלן רשימת הדגמים הכוללים עיצור אחד או שניים, ולצידם צורות אחדות המדגימות אותם:

רצפה	gā^c (AS HD)	**CāC**
דלת	bāb (AS)	
גרזן	fās (HD)	
ראש	rās (SQ HD)	
זמן	ḥīn	**C ī C**
חג	^{c} ī d	
אזיקים, כבלים	gēd (AS BT)	**CēC**
נחל	sēl (SW)	
פחד	xōf (SW)	**CōC**
שור	ṯōr (HD)	
רעב	ǵū^c (HD)	**CūC**
קערית חרס	dūḥ (AM)	

דבר	šī (AS)	**C ī**
מים	mā (HD)	**Cā**
בן	abn (NG)	**aCC**
בן	ibin (AS)	**iCC~ iCiC**
מחר	ġad (BW)	**CaC**
דם	dam (AM HD)	
אוויר	háwa (SW)	**CaCa**
עבירה	xáṭa (BT)	
טוב	ḥalā́ (HD)	**CaCā́**
חום	ḥamā́ (NG)	
חצר	ḥáwi (AM)	**CáCi**
ערב	^{c}áši (RZ)	

ii. בסיסים של שלושה עיצורים

משקלי הזכר היחיד שלהם שלושה עיצורי שורש הם גלגוליהם של המשקלים הקלאסיים CvCC, CvCvC, CvCv̄C, Cv̄CvC ו- Cv̄Cv̄C. בצורות מדגם CaCiC עשויה תנועת *i* להיות אחת משתיים:

- תנועת עזר, המפרקת צרור סופי בצורה מדגם CaCC, כמו למשל *kabiš*, שהיא וריאנט אופציונאלי של *kabš* (״כבש״). צורות מסוג זה מופיעות בלוח בקטגוריה CaCC~CaCiC, מאחר שהן יכולות להופיע בדיבור עם או ללא תנועת העזר *i*. או:
- חלק מן המערכת הפונמית של הצורה, אשר איננה מופיעה לעולם בלעדי תנועה זו, כמו בדוגמא *ṣabir* (״צמח האלוורה״). צורות מעין אלה הוכללו בקטגוריה CaCiC, בנפרד מן הקטגוריה CaCC~CaCiC שתוארה לעיל.

נזכיר, כי בלהגים הנדונים מפורקים הצרורות הסופיים בדרך כלל באמצעות תנועת העזר *i* (ולעיתים *a*, ראה §ב.1.4.ב.), אך יכולים להתקיים ללא פירוק כאשר שני עיצורי השורש האחרונים יוצרים רצף מותר (§ב.3.4.ב.), אך לא כאשר שני עיצורי השורש האחרונים זהים (II=III). בדומה, למשקלים מדגם CvCv̄C נרשמו וריאנטים שבהם צרור תחילי, שהוא תוצאה של השמטת תנועת ההברה הראשונה במספר רצפים מותרים.

מור	*mirr (SQ)*	**CiCC**
מרפסת גג	*ǵibb (AM*	
לבוש	*libs (SQ AM)*	**CiCC~CiCiC**
קמֵע	*ḥirz (BW SQ)*	
משקה מקליפות קפה	*gišir (HD)*	
כישוף	*siḥir (SW HD)*	
חדר (בקומת הקרקע)	*ḥarr (AM)*	**CaCC**
דוד	*ᶜamm (SQ)*	
כלא	*ḥabs (AS)*	**CaCC~CaCiC**
חלון	*lahǵ (SQ)*	
חבל	*ḥabil (HD)*	
ים	*baḥar (NG)*	**CaCC~CaCaC**
גב	*ḏahar (AM)*	
חצי	*nuṣṣ (AS HD)*	**CuCC**
ככר לחם	*gurṣ (AM)*	
לחם	*xubiz (SQ)*	**CuCC~CuCiC**
בוקר	*ṣubiḥ (AM)*	
אוכל	*ukul (AS)*	**CuCC~CuCul**

ערק	*ᶜarag (AS)*	**CaCaC**
תרמיל	*maṣab*[346] *(AM)*	
אלוורה	*ṣabir (SQ)*	**CáCiC**
חמאה	*samin (AS)*	
פלג	*ġadīr (AM)*	**CaCīC**
חתן	*ḥarīw (HD)*	
דרך	*ṭrīk (SQ)*	**CaCīC~ CCīC**
רב	*kṯīr (NG)*	
ריאל (מטבע)	*riyāl (HD)*	**CiCāC**
נחושת	*niḥās (ND)*	
ארץ	*blād*	**CiCāC~CCāC**
עפר	*tirāb (HD)*	
צֵידה	*rašād (AM SW)*	**CaCāC**
ג ץ	*šarār (NG)*	
ארוחת בוקר	*ṣabūḥ(AM)*	**CaCūC**
מושל	*ḥākim (AS)*	**CāCiC**
ילד	*ġāhil (RZ)*	
חדר (לאירוח)	*dīwān (HD)*	**CīCāC**

iii. בסיסים של ארבעה עיצורים

קטגוריית הבסיסים המרובעים כוללת שורשים משולשים שניצוקו לתבניות המכתיבות מכפל בעה״פ, שורשים מרובעים וצורות הכוללות תוספת של חצי תנועה הקשורה במשקל ההקטנה ההסטורי *CuCayyiC*.

מורה דרך	*sayyir (SW)*	**CaCCiC**
מת	*mayyit (HD)*	
סוכר	*sukkar (HD)*	**CuCCaC**
רובה	*bindug (BT AM)*	**CiCCuC**
מלון	*findug (BT)*	
גבר	*raġġāl (HD)*	**CáCCāC**
נפח	*ḥaddād (SW)*	
צעיף	*maṣarr (NG)*	**CaCaCC**
רצועות קש לקליעה	*namáss (HD SW)*	
קטן, צעיר	*ṣ(i)ġayyir (HD)*	**C(i)CayyiC**

---

[346] הצורה *maṣab* נגזרת ככל הנראה מן השורש *ṣbb* אולם חל בה מעבר לשורש *mṣb*, כפי שמתחוור מצורת הריבוי *amṣāb* שמביא פיאמנטה (מילון עמ׳ 275, 467). בכל זאת, ההטעמה הרגולרית של צורה זו היא מלרעית, באופן המשקף את המכפל שאינו הגוי.

iv. בסיסים עם מוספיות

בין המוספיות המצטרפות לשורש נמצא תחילית שהיא תנועה, תוצאת היאלמותה של ההמזה ההסטורית, כמו בדוגמא uṣba^c (״אצבע״); תחילית -ta כמו בדוגמא taxfīf (״הקלה״); או תחילית m + תנועה, המתגוונת בהתאם לאיכותה של פה״פ (ראה §ב.2.1.2.), כמו בדוגמאות mišrig (״מזרח״) או muxlaṣ (סדנה״). בנוסף הובאו צורות עם הסופית -ān.

אצבע	*uṣba^c (AM)*	**uCCaC**
הקלה (במס)	*taxfīf (RZ)*	**taCCīC**
מזרח	*míšrig*	**miCCiC**
מחבת להכנת לחוח	*mirha*	**miCCa**
מנהל	*midīr (AS)*	**miCīC**
מסגד	*masǵid (RZ)*	**maCCiC**
קליע, כדור	*ma^{c}bar (AM)*	**maCCaC**
כוויה (לריפוי)	*makwa (HD)*	**maCCa**
כפול	*maṯni (AS)*	**maCCi**
מקום	*makūn (HD)*	**maCūC**
סדנה	*muxlaṣ (SQ)*	**muCCaC**
בית ארעי(?)	*mugdim (AM)*	**muCCiC**
ארור	*mal^{c}ūn (AS)*	**máCCv̄C**
רזה	*migargir (HD)*	**miCaCCil**
בית חולים	*mistašfa (HD)*	**mistaCCa**
עייף	*ta^{c}bān (SQ)*	**CaCCān**
שבח	*sibḥān (NG)*	**CiCCān**

v. שמות המסתיימים ב- i

השמות המסתיימים ב-i בלשון זו מתחלקים לשלוש קבוצות:

- *שמות שלה״פ שלהם היא y, כמו בדוגמא maṯni (״כפול״) שנזכרה לעיל.*
- *צורות نسبة המביעות ייחוס, דוגמת gabīli (״בן שבטים״) או ṣa^{c}di (״איש צעדה״).*
- *סיומת نسبة שאינן מביעות ייחוס, כמו למשל dāyri (״מנעול״)[347], ḏíbbi (״זבוב״) ו-ǵūli (״שד״).*
- *סיומת לשם המציין קולקטיב, שהוספתה יוצרת את היחיד, למשל: gúmmali < gummal (״פרעוש״) או ǵurrāb < ǵurrābī (״עורבים״)[348].*

---

[347] *לעומת dā^{ɔ}ir שתועדה בצנעא ובצעדה (רוסי/צנעא עמ׳ 199; בהנשטדט/גלוסר עמ׳ 394; בהנשטדט/גלאזר עמ׳ 77).*

[348] *על הדמיון בין שימוש זה ובין השימוש בסיומת -ay בלשונות אתיופיות (טיגרה) ראה וגנר/תימן עמ׳ 255.*

סיומת ī אופיינית ללהגים שונים בתימן: גלאזר תיעד צורות אחדות בסיומת זו, וגויטיין דיווח על "שימוש רווח בסיומת הנסבה", אשר מתפקדת כשם היחידה (nomen unitatis) וכצורת חיבה (Hypokoristikon)[349]. רוסי הציג קבוצה של שמות, בייחוד כאלה המציינים חיות, המסתיימים בסיומת ī הזהה לסיומת הייחוס. לפי ממצאיו של בהנשטדט, אף שהסיומת אופיינית ללהגים שונים בתימן, הרי שבפרובינציה הצפונית היא רווחת באופן מיוחד[350].

vi. שמות המסתיימים בתנועה ארוכה

צורות שמקורן במשקל CvCāˀ (CvCāC = , כאשר לה"פ היא y או w) מופיעות בלהגים הנדונים - במסגרת מערכת ההטעמה הרגולרית - בתנועה סופית ארוכה ומוטעמת, על פי הדגם CvCā́[351]. זהו אחד המקרים בלשון הנחקרת שבהם מתקיימת תנועה ארוכה סופית, כאינדיקטור לאלמנט הסטורי שהיה ונשמט ממנה (§ב.2.2.). הדגמים CiCā́~CuCā́ מתחלפים ביניהם בהתאם לאיכות עיצורי השורש (§ב.2.1.2.):

שדה פתוח, מדבר	*xalā́* (AM)	**CaCā́**
ארוחת צהרים	*ġadā́* (HD)	
חום	*ḥamā́* (NG)	
ארוחת ערב	*ᶜašā́* (RZ)	
ריחיים	*raḥā́* (AM)	
שמיים	*samā́* (RZ)	
פדיון	*fidā́* (SW)	**CiCā́**
חבל	*rišā́* (AS)	
נשים	*nisā́* (NG)	
תרופה	*duwā́* (AS HD NG)	**CuCā́**

ההמזה אינה חלק מהמערכת הפונמית ואינה מופיעה בצורות אלה בהקשר, אך עשויה להופיע במצבי הפסק (§ג.4.2.). תחולת הטעם בהברה הסופית בדגמים אלה מבחינה אותם בבירור מן המקבילות בלהגים מודרנים רבים אחרים[352].

---

[349] בהנשטדט/גלאזר עמ' 43, 79, 157 ועוד; גויטיין/ימניקה עמ' xxiii; גויטיין/סיפורים-ב עמ' 36, 39 כולל דוגמאות רבות.

[350] בהנשטדט/צעדה עמ' 96, אך גם שם בעיקר בשמות של חיות. נזכיר, כי בשירה הערבית של יהודי תימן רווחות צורות שבסופן הארכה של התנועה, וסיומת ī מופיעה בשמות בהקשרים רבים באופן שאינו תואם את היחסה הדקדוקית המצופה. ראה: באכר/שירה עמ' 68.

[351] בלהג של אאל מורה ההטעמה עשויה לחול בהברה האחרונה המקבילה לסיומת āˀ- הקלאסית (אינגם/אאל-מורה עמ' 98). לעומת זאת, במסגרת מערכת ההטעמה **האי-רגולרית** עשוי הטעם להופיע גם בהברה הראשונה, כמו בדוגמאות assámā (HD03) ("השמיים") או alᶜášā (SW01) ("ארוחת הערב"). להרחבה בעניין זה ראה §ד.2.3.

[352] בירקלנד פסל את האפשרות שההטעמה בלהגים המודרניים נסוגה (OA faᶜā́ˀ > NA fáᶜa) לאחר נשילת ההמזה, והציע תחת זאת, שדגם ההטעמה החדש משמר מבנה קדום, שבו היתה ההברה הראשונה מוטעמת. נזכיר, שהלהגים שעליהם מבסס בירקלנד את דיונו הם להגים מן הטיפוס העירוני המדובר באיזור סוריה וארץ ישראל.

ז.2.1. שמות ממין נקבה

בלשון זו, כמו בלהגים ערביים אחרים, מתקיימים שמות ממין נקבה שאינם מסומנים בסימן חיצוני המזהה אותם (§ז.1.2.1.), ולעומתם שמות המסומנים בסיומת אופיינית (§§ז.2.2.1. -ז.3.2.1.).

סיומות הנקבה הקלאסיות ة , ـَاء ו ـَى אינן מזדהות ביניהן (כפי שקורה בחלק מהלהגים המודרנים), אלא מתגלגלות בשלוש דרכים שונות:

סיומת הנקבה המקבילה לתאא מרבוטה (ة)	OA -*ah* > JṢ -*ah*
הסיומת הקלאסית שכללה תנועה ארוכה + המזה (ـَاء)	OA-*ā*$^{\circ}$ > JṢ -*ấ*
סיומת הנקבה הקלאסית שאופיינה בתנועה ארוכה (ـَا או ـَى)	OA -*ā* > JṢ -*a*

ז.1.2.1. שמות ממין נקבה שאינם מסומנים בסימן חיצוני

כמה שמות שמינם הדקדוקי נקבה חסרים סימן חיצוני המזהה אותם ככאלה במישור הסינכרוני של הלהג. בין אלה נמצא:

- *כמה מאברי הגוף, כמו למשל yad ("יד"); ^{c}ēn ("עין"); rigil ("רגל") או baṭin ("בטן");*
- *שמות נוספים כמו nār ("אש") או bilād ("עיר, איזור");*
- *שמות המתייחסים לנקבה טבעית, דוגמת umm ("אֵם") או ^{c}aǵūz ("זקנה");*
- *שמות המתייחסים לנקבה טבעית ומסתיימים ב-t, אשר איננה מזוהה כסיומת נקבה במישור הסינכרוני של הלהג אך היא ככל הנראה גלגולה של סיומת נקבה קדומה, למשל: bint ("בת") או uxt ("אחות").*

ז.2.2.1. שמות המסתיימים בסיומת הנקבה (המקבילה ל- تاءمربوطة)

i. *הרוב המכריע של הצורות שמינן הדקדוקי נקבה מסתיימות בסיומת ah-, שהיא המשכה של تاء مربوطة העתיקה. יוצאים מכלל זה שמות בודדים המתייחסים לזכר ביולוגי ומינם הדקדוקי זכר, אך הם מסתיימים דווקא בסיומת הנקבה, כמו למשל nāḏ̣rah ("מושל מחוז").*

ii. *תופעות פונולוגיות ומורפולוגיות שונות הקשורות בסיומת הנקבה תועדו בלהגים באיזורים סמוכים לאיזור הנדון, אך לא נצפו בלשון העולים. בין אלה בולט העדר אמאלה בתנועת סיומת הנקבה: כידוע, באיזורים רבים של תימן וגם בפרובינציה של צעדה תועדה הנמכה של תנועת הסיומת[353]. בפי העולים הגויות סיומות הנקבה בתנועת a ללא אמאלה בכל נסיבות ההקשר. אמאלה של סיומת הנקבה מתרחשת לעיתים בנסיבות של הפסק (§ג.4.2.).*

---

[353] *רוסי/צנעא עמ' 10; בהנשטדט/צעדה עמ' 55-58.*

iii. *בתימן תועדו להגים שבהם מתקיימת הבחנה בסיומת הנקבה בין צורות מיודעות ובין כאלה שאינן מיודעות, כך שאלומורף הנסמך מופיע גם בצורות הנפרד המיודעות. חלוקה מעין זו תועדה בלהגי צפון ערב וגם בכפרים שונים במערב הפרובינציה של צעדה[354], אולם כאמור מפי העולים נרשם המבנה הסטנדרטי, המוכר לנו מן הערבית הספרותית וממרבית הלהגים המדוברים: סיומת הנפרד הבלתי מיודע ah-, סיומת הנפרד המיודע ah-, וסיומת הנסמך at-:*

פרה	***bagarah***
הפרה	***albagarah***
פרת-	***bagarat-***

iv. *ההגה h שבסיומת הנקבה הגוי בכל מצבי ההקשר, אולם הוא עשוי להיאלם דווקא בהפסק (§ג.2.2.).*

ז.2.2.1.א. דגמי השמות המסתיימים בסיומת הנקבה

משקלי הנקבה המשמשים בלשון מקבילים בחלק מן המקרים למשקלי השמות ביחיד זכר, ונבחנים מהם רק בסיומת הנקבה המתוספת להם. עם זאת, בכמה מקרים חלים שינויים במשקלי הבסיס, כתוצאה מהצטרפות הסיומת ah- הפותחת בתנועה. כך למשל, משקל הנקבה המקביל למשקל CāCiC הוא CāCCah, כמו בדוגמא (HD01) ğāhil > ğā́hlah ("ילד", "ילדה"). תנועת i נשמטת במקרה זה, אף שבמקרים אחרים היא נוטה להשתמר אחרי Cv̄, §ב.1.3.ב.).

שמות אחרים המסתיימים בסיומת הנקבה אינם גזורים באופן ישיר משמות בזכר, ואינם תוצאה של הצמדת סיומת הנקבה למשקל של שם בזכר.

i. בסיסים של שני עיצורים

בדומה לאמור ביחס למשקלי הזכר, גם שמות בנקבה שדגמיהם הסינכרוניים מציגים שני עיצורים בלבד הם בדרך כלל כאלה שאחד או שניים מעיצורי השורש ההסטוריים שלהם הם w, ע או המזה. כך, הדגמים CōCah ו-CēCah הם גילגוליו של CaCiCah > CaCCah במקרים שבהם עה"פ היא w או ע בהתאמה. הדגמים CūCah ו-CīCah הם גלגוליו של CuCCah או CiCCah בהתאמה, באותן הנסיבות. ביחס למשקל CiCah נעיר, כי התנועה הקצרה i מתקיימת בדרך כלל גם כאשר היא איננה מוטעמת (§ב.1.3.ב.), אולם היא עשויה להישמט כאשר שני העיצורים יוצרים רצף מותר (§ב.3.4.). להלן דוגמאות אחדות לבסיסים דו עיצוריים:*

---

[354] *ג'והנסטון/דוסירי-א עמ' 263; בהנשטדט/צעדה עמ' 54-55 ומפה 12; דים/סקיצות עמ' 129.*

דודה	*xālah (AM)*	**CāCah**
שעה	*sāᶜah (SQ)*	
הליכה, צעידה	*sīrah (SQ SW)*	**CīCah**
פעם	*ᶜūnah (BW AM)*	**CūCah**
ממשל	*dōlah (SW)*	**CōCah**
סיור (צבאי)	*dōrah (RZ)*	
אוהל	*xēmah (HD)*	**CēCah**
מטבח	*dēmah (AM)*	

אישה	*márah (AS)*	**CaCah**
דורה	*ḏiráh (HD)*	**CiCah~CCah**

ii. בסיסים של שלושה עיצורים

הדגם הסינכרוני *CaCCah* הוא לעיתים גלגול של *CaCiCah* ההסטורי, שבו נשמטת התנועה הקצרה (*§ב.1.3.ב.*), כמו בדוגמא *OA kalimah > JṢ kalmah*. הופעת תנועת *i* או *u* בדגמים *CiCCah* ו-*CuCCah* קשורה במישרין באיכותם של שני עיצורי השורש הראשונים (*§ב.3.1.; §ב.1.3.ב.*).

ילדה	*ǵāhlah (HD)*	**CāCCah**
שיירה	*gāflah (SQ05)*	
מחצית	*nāṣfah (AS)*	
כלה	*ḥarīwah (AM SQ)*	**C(a)CīCah**
תלונה	*škiyyah (AS01)*	
הנאה, בילוי	*kiyāfah (AS)*	**CiCāCah**
בקבוק	*ziǵāǵah (AS)*	
סחוג (מאכל)	*zḥūgah (HD)*	**C(i)CūCah**
בקבוק	*gārūrah (AS)*	**CāCūCah**
צינור	*māsūrah (BW)*	

מדבר, איזור שומם	*gafrah (SQ)*	**CaCCah**
מנה	*waǵbah (AM)*	
פעם	*marrah (SQ)*	
טופס קוראן	*xitmah (SQ)*	**CiCCah**
חילבה (מאכל)	*ḥilbah (HD)*	
מס גולגולת	*ǵizyah (RZ)*	
בקתה	*ᶜiššah*	
דרך, "סונה"	*sinnah (BW SQ)*	
פת לחם	*lugmah (AS)*	**CuCCah**
סכין	*šufrah (SQ05)*	
כסף	*fuḏ̣ḏ̣ah (HD)*	
פרה	*bagarah (AS)*	**CaCaCah**
כעס	*ḥamaṭah (AS)*	

iii. בסיסים של ארבעה עיצורים

בקטגוריה זו מופיעות צורות מכמה סוגים:

- צורות הגזורות משורשים מרובעים, כמו samsarah (HD SQ) ("מחסן") או bangálah (HD) ("גרן, מחסן תבואות"), וככל הנראה גם ḥayzarānah (HD) ("מקל").
- צורות עם הסיומת (i)yah, כמו למשל וכן baṭṭā́niyah (AS) ("שמיכה") ו- amāryah (SQ) ("ראָיה"). נעיר, כי בערבית הקלאסית מצטרפת לעיתים הסופית iyah- לשמות במשקל فَعَالَة המביעים משמעות מופשטת[355], אך כאן מובעת במבנים אלה גם משמעות קונקרטית.
- צורות ממשקל CaCCāCah המחייב מכפל בעה"פ, דוגמת sayyārah (AM) ("מכונית") או ṭayyārah (NG) ("מטוס"), ובעלות מקצוע דוגמת ḏ̣arrābah (AS) ("פותחת מזל").

iv. בסיסים עם מוספיות

התחילית m (שמוצאה ככל הנראה בכינויים השמיים שמובנם "מי" ו"מה") רגילה מאוד במשקלי הנקבה maCCaCah או miCCaCah, המשמשים בדרך כלל לציון מקומות, אך לעיתים גם חפצים. כך למשל mazbalah (AM) ("מזבלה"), maḥtabah (AS) ("מחסן עצים") או minxarah (HD) ("אף"). בשורשי ע"ע מתקבל הדגם maCaCCah, כמו בדוגמא magarrah (RZ) ("תבנית יציקה לצורפים").

ז.2.2.2.1.ב. נטיית שמות המסתיימים בסיומת הנקבה

צורות המסתיימות בסיומת הנקבה מופיעות במעמד של נסמך בסיומת at-, אשר כמו בלהגים אחרים בתימן (אך בשונה מלהגים אחרים בחצי האי) איננה משנה את תנועתה[356]. להלן הערות אחדות על נסיבות הופעתה:

i. הסיומת ah>-at- מופיעה לפני הכינויים החבורים, כמו בדוגמאות mínxaratih (HD12) ("אפו"); w azzōg zōgatih (SQ03) ("הבעל ורעייתו") או gabīlati (RZ04) ("בני השבט שלי").

ii. לפי התרשמותי, הדוברים נוטים להימנע ממבנה הסמיכות הקלאסי ולהעדיף לפרקו באמצעות כינוי קניין, ולכן מצאנו ašš^{c}ár ḥagg rāsi (BW03) ("השיער של ראשי") ולא š^{c}ár rāsi ("שיער ראשי"). אף שהסמכת שם לשם איננה רווחת, מופיעים מבני סמיכות בכל זאת הופיעו בשני הקשרים:

---

[355] בארת/שמות עמ' 402.

[356] ראה למשל בלנק/נגב עמ' 142.

- במספר ביטויים אידיומטיים, כמו למשל *lēlat assabt* (SW01) ("ליל שבת"); *šargat aššams* (AMhod) ("זריחת החמה"), *háǧmat allēl* (SW01) ("חשכת הליל") או *naṣfat haṭṭarīg* (AM04) ("אמצע הדרך"); *rā^{c}yah* > *rā^{c}yat ġanam* (BW03) ("רועת צאן"); וגם *māsūrat alfarāmil* (BW03) ("צינור הבלמים").

- בצירופים הכוללים את הצורות *ġurfah* ("חדר") ו-*marah* ("אשה"), כמו למשל *ġurfat ǵiddati* (AMhod) ("חדרה של סבתי") ו- *marat Sālim* (HD05) ("אשתו של סאלם").

iii. בדוגמא *Ummat Ṣubyān* (HD03) ("אם צביאן", שם שדה[357]) נצמדת סיומת הנסמך *at*- לשם שאינו מסתיים בסיומת הנקבה. ברור למדי, כי צורת הנפרד של *Ummat*- היא *umm* (מילולית: "אֵם"), כפי שעולה מן הדוגמא *Umm alƐiryān*("אם עִריאן"), שמה של ש דה אחרת הנזכרת לצד זו הקודמת. תוספת סיומת הנסמך הנקבית נראית בהקשר זה כאמצעי להקניית סימן היכר דקדוקי נקבי לצורות המתייחסות לנקבה טבעית, אשר אינן מסומנות בסיומת הנקבה. אותה התופעה מגולמת גם בדוגמא *Bilgīsit Manṣūr* ("בלקיס של מנצור") שרשם בהנשטדט באיזור נצ׳יר[358].

ז.1.2.2.ג. סיומת הנקבה בשמות פרטיים

שמות פרטיים יכולים לקיים יחסי תמורה עם שמות המשפחה המופיעים לצידם, אך לעיתים הם מופיעים בצורת הנסמך, ושם המשפחה משמש להן כסומך. הדבר ניכר בשמות פרטיים המסתיימים בסיומת הנקבה *ah*-, אך בכמה מקרים נרשמו בסיומת הנסמך *at*-, כמו בדוגמאות *Ṣālḥat Fāyiz* (HD08) ("צאלחה [לבֵית] פאיז"); *Kādyat Ḥamāmi* (HD14) ("כאד׳יה [לבֵית] חמאמי") או *Ṣinyat Ġubēr* (HD03) ("צִניה [לבֵית] עֻ׳בֵיר")[359].

ז.1.2.2.ד. סיומת הנקבה בשמות המספר ובכמויות

שמות מספר ומילים המציינות כמות, המסתיימים בסיומת הנקבה, אינם יוצרים סמיכות עם השם (§ט.3.1; §ט.5).

---

[357] ראה בעניין שדה זו הערה בנספח הטקסטים.

[358] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 162. לעניין זה קשורה אולי גם *skīnt alḥadd* ("שרשם גויטיין (סיפורים-א עמ׳ 175), ואף שהציע שבבסיסה של *skīnt*- עומדת צורת נקבה המשמשת לצד *skīn* (סיפורים-ב עמ׳ 38), יתכן שהופעתה דווקא בנסמך מצביעה על תוספת *t* מן הסוג שתואר כאן.

במרחב של סוריה וארצישראל נרשמו מספר דוגמאות מסוג זה, דוגמת *^{c}arüst*- ("כלה") או *madämt*- ("גברת"), ולצידן תוספת *t* לבסיסים שאינם מתייחסים לנקבה טבעית כמו *dəkkänt*- ("חנות"). ראה: נבו/חלב עמ׳ 170 והערה 568 שם עם ההפנייה לגרוצפלד.

[359] במציאות שבה שמות הילדים חוזרים על עצמם בתדירות גבוהה, דרך ההבעה הזו מחדדת את יחסי ההשתייכות, ומבהירה כי הכוונה ל"צאלחה" מסויימת: "צאלחה של [משפחת] פאיז". השווה דוגמאות דומות באיזור נצ׳יר אצל בהנשטדט/צעדה עמ׳ 162.

ז.3.2.1. רפלקסים של סיומות נקבה הסטוריות אחרות

i. הסיומת הקלאסית שכללה תנועה ארוכה + המזה (-َاء) הגויה בלהג כתנועה ארוכה ומוטעמת (אלא אם היא מציינת מומים וצבעים, ראה להלן). בין צורות הנקבה המסתיימות בתנועה ארוכה ומוטעמת הופיעו *gamrā́* (NG14) ("ירח"); *ġadrā́* (AM06) ("שעות החושך")[360]; וכן *Bēt aṣṢfā́* (AMhod) ("בית אלצפא", שם מקום).

יוצאות מכלל זה צורות הנקבה של משקל *aCCaC* המתארות צבעים ומומים. אף שבערבית הקלאסית הסתיימו צורות אלה בתנועה ארוכה + המזה (-َاء) נמצא שבלהג מתקצרת תנועתן הסופית, הן מופיעות במשקל *CáCCa* והטעמתן הרגולרית מלעלית. כך למשל רשמתי *sṓda* (SQ03) ("שחורה"), *bḗḏa* (RZ) ("לבנה"), *ḥámra* (AMhod RZ) ("אדומה") וגם *xábla* (AM02) ("טיפשה")[361].

ii. סיומת הנקבה הקלאסית שאופיינה בתנועה ארוכה (-َا או -َى) מופיעה בלהג כתנועה סופית קצרה ובלתי מוטעמת, כמו בדוגמא *mistašfa* (HD) ("בית חולים") או *makwa* ("כוויה"), ובדומה גם במשקל *CiCCa*, כמו בצורות השכיחות *ḥíbla* (HD NG RZ BT) ("הרה") ו- *dínya* (AM AS HD) ("עולם").

ז.3.1. שמות בזוגי

i. כמו בלהגים מדוברים אחרים חל גם בלהגי הפרובינציה של צעדה צמצום משמעותי בקטגוריית הזוגי. מורפמת הזוגי *-ēn*, גלגולה של *-ayn* הקלאסית, שוב איננה קטגוריה דקדוקית המחייבת התאמה תחבירית לפועל ו/או לשם התואר, ובמידה רבה היא מקבילה לשם המספר 2[362]. נמצא, שברובם המכריע של המקרים נמנים עצמים כפולים באמצעות המספר 2 ואחריו צורת הרבים, כמו בדוגמאות *ṯnēn ǵihāl* (SQ07) ("שני ילדים") או *ṯintēn xawāt* (NG04) ("שתי אחיות") (ראה עוד בעניין זה §ט.2.1.).

ii. מורפמת הזוגי ממשיכה לשמש בכל זאת בשמות מספר דוגמת *alfēn* (AM09) ("אלפיים") ובכמה מצייני זמן כמו *yṓmēn* (NG14) ("יומיים"), *usbū^{c}ēn* (AS06) ("שבועיים") או *wa^{c}dēn* (HD01) (כנ"ל).

---

[360] הצורה הארוכה غَدرا תועדה בצנעא לצד הצורה הקצרה غُدرة, ראה: אלאריאני/מעג'ם עמ' 667; גויטיין/סיפורים-ב עמ' 32; וכן פיאמנטה/מילון עמ' 352, המביא את הצורה הארוכה דווקא ממקור עברי ("אהבת תימן"). ראה שימוש בפועל *ġaddar* הגזור משורש זה בפתגמים מצנעא: מיטווך/מסע לתימן עמ' 65; וגם בדרום: לנדברג/חצרמות עמ' 669.

[361] לעומת זאת, בהנשטדט/גלוסר עמ' 311 מביא *xablā́^{c}*.

[362] בלנק/זוגי עמ' 43. ווטסון/תחביר עמ' 25 קובעת כי השימוש במורפמת הזוגי איננו רווח בערבית הצנעאנית, המעדיפה גם היא את השימוש במספר 2 ולצידו צורת רבים. ובכל זאת ניתן למצוא אצלה (שם וגם עמ' 104, 208) דוגמאות להצמדת המורפמה למספר שמות, שאינם מופיעים בזוגי בפי העולים, כמו למשל *baytayn* ("שני בתים"), *uxtayn* ("שתי אחיות") או *bagaratayn* ("שתי פרות"). כפי שהעיר כבר בלנק, מורפמת הזוגי שרדה בכל הדיאלקטים, אך היקפי השימוש בה שונים (שם עמ' 44).

iii. ביחס לאברי הגוף הכפולים משמשת המורפמה *ēn*- למעשה במקום צורת הרבים, כמו למשל *yadēn* ("ידיים") ו-*riǵlēn* ("רגליים"). בנטיית אברי הגוף עם הכינויים החבורים נשמטת *n* ממורפמת הזוגי, ותנועת *ē* לפני הכינוי מעידה על הזוגי. פרדיגמת הנטייה מקבילה לזו של מילית היחס ^{c}*ala* (§ח.8.1.), וגם כאן מתקבלת הסיומת *ayy*- בהצטרפות הכינוי בגוף המדבר.

1.c.sg.	*yadayya*	*riǵlayya*
2.m.sg.	*yadēk*	*riǵlēk*
2.f.sg.	*yadēš*	*riǵlēš*
3.m.sg.	*yadēh*	*riǵlēh*
3.f.sg.	*yadēha*	*riǵlēha*
1.c.pl.	*yadēna*	*riǵlēna*
2.c.pl.	*yadēkum*	*riǵlēkum*
3.c.pl.	*yadēhum*	*riǵlēhum*

ז.4.1. שמות ברבים

ככלל, צורות הרבים נוצרות על ידי הוספת סיומת הריבוי השלם הערבית *n ī*, ולעיתים בהוספת הסיומת העברית *m ī* - (§ז.1.4.1. מס' iii); או על ידי יציקת השורש לאחד ממשקלי הריבוי השבור (§ז.2.4.2.). קבוצת שמות מובחנת משמשת להבעת שמות המציינים קיבוץ של פרטים, שמתוכו ניתן לעיתים לגזור את צורת היחיד (ז.3.4.1.).

ז.1.4.1. הריבוי השלם

i. ריבוי שלם זכר

צורן הריבוי השלם *n ī* - מופיעה בתפוצה נמוכה ביחס לזו של הריבוי השבור, והוא רווח בעיקר:

- במשקלי שמות מסויימים המציינים בני אדם, כמו למשל (AS01) *ḥáddādīn* ("נפחים").
- בריבוי צורות הבינוני, הן כאלה בעלות אופי פעלי, דוגמת (HD08) *mahabīn* ("מביאים") או (RZ01) *dārīn* ("יודעים"); הן כאלה המשמשות כשמות תואר, דוגמת (HD03) ^{c}*ắṭšīn* ("צמאים") או (SQ03) *mxalwaṣīn* ("ערומים"); והן כאלה המשמשות להבעת שמות קונקרטיים, בדרך כלל ביחס לבני אדם, כמו (NG02) *misilmīn* ("מוסלמים") או (SQ04) *mġannīn* ("משוררים").
- בשמות המספר המציינים עשרות, כמו *arba*^{c}*īn* ("ארבעים") או *xamsīn* ("חמישים"), וגם בצורת הריבוי (AS04) *awwalīn* ("ראשונים").

ii. ריבוי שלם נקבה

צורן הריבוי השלם ât מצטרף לעיתים קרובות לשמות המסתיימים בסיומת הנקבה ומציינים בני אדם, כמו בדוגמאות ǵāhlāt (SW01) ("ילדות"), yihū́diyyāt (NG04) ("יהודיות"), ᶜarabiyyāt (RZ03) ("ערביות") ו- armalāt (SW01) ("אלמנות"). צורן ריבוי הנקבה רגיל גם לצד שמות עצם קונקרטיים אחרים שצורת היחיד שלהם מסתיימת בסיומת הנקבה, דוגמת baṭāniyyāt (AM02) ("שמיכות"), sayyārāt (NG04) ("מכוניות") או ḥāǵāt (SQ03) ("דברים"), ובכלל זה שמות שנגזרו משם קיבוצי על ידי הוספת סיומת הנקבה, כמו raqṣāt (NG04) ("ריקודים").

iii. צורן הריבוי העברי

במקרים בודדים בלבד נרשמה הצמדה של צורן הריבוי השלם העברי לצורת בסיס ערבית, כמו בדוגמא bḗtīm (HD06) ("בתים"). רגילות יותר דוגמאות לצורנים עבריים המוצמדים לצורות בסיס עבריות, שהפכו חלק מלשון הדיבור היומיומית, דוגמת ǵḗyīm ("גויים"), šḗdīm ("שדים"). צורות מעין אלה נדונו בנפרד במסגרת הדיון ברכיב העברי (§א.1.3.).

ז.2.4.1. הריבוי השבור

צורות הריבוי השבור רווחות מאוד בלשון הנחקרת ומציגות מגוון רחב של דגמים. בדרך כלל אין לצפות הופעתו של שם מסויים במשקל ריבוי על פי משקל היחיד שלו, אבל יש מקרים של התאמה רחבה, ששורשיה כבר בערבית העתיקה, כמו למשל ההתאמה בין משקל היחיד CaCC ומשקל הריבוי CvCūC, או בין משקל היחיד miCCāC למשקל הריבוי maCāCīC. להלן יודגמו צורות ריבוי שבור במשקלים השונים, כפי שנאספו מתוך הטקסטים, ערוכים על פי אמות מידה סינכרוניות (בדומה לאמור לעיל).

i. בסיסים של עיצור אחד או שניים

בקטגוריה זו רשמתי צורות בודדות הגזורות משורשים שבהם עה"פ או לה"פ הן w, y או ᵓ, אך במישור הסינכרוני של הלהג הם אינם ממומשים. כאלה הן rūs ("ראשים", עה"פ ᵓ), nisā́ ("נשים", לה"פ w) וגם axwah ("אחים", פה"פ ההסטורית ᵓ ולה"פ w).

ii. בסיסים של שלושה עיצורים

בקטגוריה זו נמצא שני דגמי יסוד עיקריים, האחד בשתי הברות קצרות והשני בהברה קצרה והברה ארוכה. מן הדוגמאות עולה התאמה מסויימת בין כמה ממשקלי היחיד ומשקלי הריבוי השבור שלהם (כמו למשל: CāCiC > CaCaC או CvCCah > CvCaC), אך ברור למדי כי ההתאמה אינה מלאה.

כמו במקרים שנזכרו לעיל, גם צורות הריבוי מתגוונות בהתאם לאיכות עיצורי השורש (§ב.2.1.2.), וצרורות תחיליים מותנים בקיומם של רצפים מותרים בהברה הראשונה (§ב.3.4.). להלן רשימת המשקלים והצורות, הכוללת גם את צורת היחיד, הרשומה מימין לכל צורת ריבוי:

	SG	PL	
גנבים	(*sārig*)	*sárag* (SQ09)	**CaCaC**
סמוכים	(*lāṭib*)	*laṭab*[363] (AS)	
ענקים (תכשיט)	(*lāzam*[364])	*lizam* (AS)	**CiCaC**
בקתות	(*ᶜiššah*)	*ᶜišaš* (SW)	
חדרים	(*xalwah*)	*xlaw* (SQ)[365]	**C(*i*)CaC**
דברים/אפשרויות	(*xaṣlah*)	*xṣal* (AM)	
פרוטות	(*bugšah*)	*bugaš* (RZ)	**CuCaC**
גברים	(*raǧǧāl*)	*riǧāl* (HD)	**CiCāC**
אבנים	(*ḥaǧar*)	*ḥiǧār* (RZ)	
טובים	(*malīḥ*)	*milāḥ* (SW)	
כלבים	(*kalb*)	*klāb* (AS)	**C(*i*)CāC**
סכינים	(*šufrah*)	*šfār* (SQ)	
גדולים	(*kabīr*)	*kubār* (RZ)	**CuCāC**
חמורים	(*ḥimār*)	*ḥamīr* (AS)	**CaCīC**
מכנסי נשים	(*zannah*)	*zinīn* (HD)	**CiCīC**
מדרגות	(*daraǧah*)	*dirīǧ* (AS)	
מסמכים	(*waragah*)	*wurīg* (AS)	**CuCīC**
כתפיים	(*ǧanb*)	*ǧinūb* (SW)	**CiCūC**
קמעות	(*ḥirz*)	*ḥirūz* (BW)	
בית	(*bēt*)	*biyūt* (SQ)	
גרושים	(*girš*)	*gurūš* (AS)	**CuCūC**

---

[363] השורש *lṭb* עשוי להיות מוסבר כמטאנליזה של השורש *lṭy* ("להיצמד") עם מילית היחס ‎-*b*. בבניינים II ו- IV משמש השורש גם במובן "להתייצב זה לצד זה" (פיאמנטה/מילון 449 וההפנייה ללנדברג); השווה "ו חְדָּה לַטְב אַתַ׳אנ י יה" שתורגם "אחת ליד חברתה" אצל בן-דוד/הוד עמ׳ 270; ויתכן שקשורה לכך גם *läda* המשמשת בלשונו של חבשוש ותורגמה "near by" (לסלאו/חבשוש עמ׳ 279).

[364] באיזורים דרומיים יותר בתימן (חבאן וג׳בלה) תועדה גם *lāzim*, התואמת את הצורות האחרות שמשקל ריבויין CaCaC (פיאמנטה/מילון עמ׳ 448).

[365] גם גויטיין רשם את צורת הריבוי של *xalwah* ("חדר") בתנועה קצרה (*xilaw*), ראה: גויטיין/אלגדס עמ׳ 362. לעומת זאת, בהנשטדט מביא צורת ריבוי במשקל הרווח *fiᶜāl* (בהנשטדט/צעדה עמ׳ 60).

iii. בסיסים של ארבעה עיצורים

	SG	PL	
כל וכל	(-)[366]	kamākil (AS)	**CaCāCiC**
דרהמים	(dirham)	darāhim (AS)	
רובים	(bindug)	banādig (HD)	
חדרי אורחים	dīwān	dawāwīn (HD)	**CaCaCīC**
תנורים	tannūr	tanānīr (RZ)	

iv. בסיסים עם מוספיות

בין הבסיסים הכוללים מוספיות נמצא כאלה המתאפיינים בתחילית (a או m); בתוכית (חצי תנועה בין העיצור הראשון לשני או בין העיצור השני לשלישי; או סופית (-ah, -i או -ān):

	SG	PL	
שקים	(kīs)	akyās (AM)	**aCCāC**
יתומים	(yatīm)	aytām (SW)	
סיפורים	(xabar)	axbār (BW)	
צמידים	(swār)	aswirah (AS)	**aCCiCah**
זקנים, נכבדים	(šēx)	mašāyix (HD RZ)	**maCāCiC**
מקומות, מזרנים	(maṭraḥ)	maṭāriḥ (HD)	
ארורים	(málᶜūn)	malāᶜīn (AS)	**maCā́CīC**
מסמרים	(mismār)	masāmīr (HD)	
סנדלים	(-)	rawāḥil (SQ)	**CawāCiC**
זקנות	(ᶜaǵūz)	ᶜaǵāwiz (SW)	**CaCāwiC**
ערבונות	rahīnah	rahāyin (AS)	**CaCāyiC**
נמרים	(nimir)	nimārah (AS)	**CiCāCah**
שמרים	(-)	xamīrah (HD)	**CaCīCah**
פגיונות	(ǵanbiyyah)	ǵanābi (SQ)	**CaCāCi**
אורחים	(ḏ̣ēf)	ḏ̣ī́fān (HD)	**CīCān**
זקנים	(šēbah)	šī́bān (SW)	

---

[366] הצורה kamākil מופיעה כחלק מן הביטוי alkull w alkamākil, שמובנו "מכל וכל", ונראית כעירוב של השורש kll עם kml.

ז.3.4.1. שמות קיבוציים

מספר משקלי שם משמשים לציון קולקטיב, שם סוג או כמות. במשקל CaCC מתוספת לעיתים תנועת עזר אופציונאלית *i* או *a*, בהתאם לאיכות עיצורי השורש (§ב.1.4.ב.). כאשר מתוספת תנועת העזר *a* מזדהה המשקל למעשה עם משקל CaCaC, כמודגם להלן. לעיתים ניתן לגזור מצורת הקולקטיב את היחיד על ידי הוספת *-ah*, למשל *balas > balasah* ("תאנה", "תאנים"), או על ידי הוספת *-i*, למשל *gummal > gummali* ("פרעוש").

כינים	*gámil (AS)*	**CaC(*i*)C**
שיער	*šáᶜar (AS)*	**CaC(*a*)C**
ערבים	*ᶜarab (BT)*	**CaCaC**
תאנים	*balas (RZ)*	
עצים	*ḥáṭab (HD AS)*	
יהודים	*yihūd (AS RZ HD)*	**CiCūC**
חיילים, שוטרים	*ᶜaskar (AS)*	**CaCCaC**
פרעושים	*gummal (AS)*	**CuCCaC**

ז.2. שמות התואר

ז.2.1. אבחנת המין והמספר

i. שמות התואר ממין זכר מופיעים במשקלי שם שונים, אך רווחים במיוחד בשני משקלים:

- במשקל CaCīC, כמו למשל *malīḥ* (SQ) ("טוב"), *ba^{c}īd* (SQ) ("רחוק"), *kabīr* (HD) ("גדול"), *galīl* (RZ) ("מועט"), *ṣaġīr* (RZ) ("קטן"), *naḏ̣īf* (AM) ("נקי");
- במשקל CāCiC, כמו למשל *sākit* (AS) ("שקט"), *yābis* (SW) ("יבש"); *ḥāmi* (HD) ("חם").

ii. חלק משמות התואר הנקביים נוצרים על בסיס שמות התואר הזכריים, כאשר מתוספת להם סיומת הנקבה, כמו למשל *sākit* > *sāktah* (AS04) ("שקֵטה"), אך כמה משמות התואר המתייחסים באופן קבוע לנקבה בלבד מופיעים גם ללא סיומת הנקבה האופיינית, כמו למשל *ḥānig* ("מורדת", שברחה מבית בעלה), בדומה ל-*ḥāmil* ("הרה") הקלאסית (על מקרים נוספים של משקל CāCiC המשמש ביחס לנקבה ראה §ה.3.4.

iii. תארים המתייחסים לבני אדם מקבלים בדרך כלל את סיומות הריבוי השלם (§ז.1.4.1.), אבל בחלק מהמקרים מופיעים גם במשקלי הריבוי השבור, כמו בדוגמא *ǵihāl ṣġār* (SW01) ("ילדים קטנים") או *axwitha masắkīn* (BT02) ("אחיה מסכנים"). הריבוי השלם הנקבי מופיע גם הוא, בייחוד לצד שמות המתייחסים לבני אדם, כמו למשל *banāt ḥắliyāt* (SW01) ("בנות יפות"), אך תפוצתו נמוכה ביחס. שמות התואר אינם מופיעים בזוגי.

iv. מינם ומספרם של תארים נקבעים בהתאם לשם שהם משמשים לו כתמורה (אפוזיציה), ולכן לצד שמות בנקבה נמצא תארים בנקבה, כמו בדוגמאות *blād malīḥah* (SQ03) ("עיר יפה") או *marah ṯīfah* (AM01) ("אישה נאה"), ובהתייחס לרבים נמצא תארים ברבים, כמו למשל *gid iḥná kubār* (HD14) ("אנחנו כבר גדולים"). עם זאת, דוגמאות רבות מעידות על התרופפות חוקי ההתאמה בין השם והתואר[367], ולכן נמצא לעיתים צירוף שם ברבים עם תואר ביחיד, כמו למשל *gabāyil malīḥ* (SQ03) ("בני שבטים טובים").

בייחוד בולטת התרופפות ההתאם הקלאסי בין ריבוי שאינו מציין בני אדם ושם התואר המתייחס אליו המופיע בנקבה יחידה. לצד צורות אלה מופיעים בלהג תארים ברבים, כמו בדוגמא *zinīn ṭuwāl* (SQ03) ("שמלות ארוכות"). העדר ההתאמה אופייני גם לכינויי הרמז (ראה §ו.2.4.) ולתארים המביעים את ערך היתרון (מותר גם בקלאסית) (ראה §ז.2.).

---

[367] מצב דומה תואר גם ביחס להגים אחרים בחצי האי, ראה למשל: וטסון/תחביר עמ' 213-214; איגנס/נג'ד עמ' 62-63.

ז.2.2. ערך היתרון וערך ההפלגה

ערך היתרון הקלאסי במשקל *af^{c}al* נקרה בקורפוס בצורות בודדות בלבד, בכל הדוגמאות מופיע ערך היתרון בצורת יחיד זכר מבלי להתאים לנושא המשפט במינו או במספרו[368]. השווה הדוגמאות הבאות:

הוא אחד יותר קטן ממנו	*hū w wāḥad aṣġar minnah# (BT02)*
בתימן טוב יותר מכאן ... כספך בכיסך.	*fītTḗmān aḥla min hōn … gurūšiš fī kīsiš (AS06)*
היא גדולה יותר מההיא הראשונה	*hīakbar min tēk alawwalah (AMhod)*
ב: היא גדולה ממך? א: לא. ב קטנה יותר? א: קטנה ממני	B: *hī* ***ákbar*** *minnak?* A: *la.* B: ***áṣġar****?* A: ***aṣġár*** *minni* (AM03)
הערבים הם אחים [שלנו], יותר טובים מאחים	*al^{c}arạbīm^{HBC} alaxwah, aškál min alaxwah (SQ10)*
נולדו להם בנות ... טובות יותר מהבנות כאן	*ǵā lhim banāt … aškál min banāt hinē# (RZ03)*

בכמה מקרים הובע ערך ההפלגה באמצעות שמות תואר רגילים, שאינם מסומנים בסימן היכר חיצוני, כמו בדוגמא *aná aṣṣġayyirah fīhim (RZ03)* (״אני הקטנה בהם״).

---

[368] השווה בערבית הצנעאנית ווטסון/תחביר עמ' 32

ז.3. יידוע וסיתום

הצורה הבלתי מסומנת היא זו הבלתי מיודעת, ולשם יידועה נדרשת תוספת פורמלית בדמותה של תווית היידוע -al, המצטרפת לשמות עצם ולתארים. בכמה הקשרים משמש wāḥid כתווית המציינת את חוסר היידוע (§ז.3.2.).

ז.3.1. יידוע

i. הלהגים התימניים מציגים שורה של תוויות יידוע שונות, המתאפיינות בתנועת a או i ואחריה l, m, n ואפילו b. תוויות אלה הן המשכן של התוויות השמיות הקדומות, שהיו אופייניות לאיזורים גיאוגרפיים מובחנים בחצי האי[369]. התוויות השונות מופיעות גם בלהגי הפרובינציה של צעדה: במערב הפרובינציה (איזור ראזח) רגילה התווית il, התחילית im אופיינית לכפרים הצפוניים הסמוכים לגבול הסעודי אך תועדה גם בכפר טלח (imṬalḥ) הסמוך לצעדה, ובאיזור העיר רווחות -an וגם -al, המופיעה לפני עיצורי שמש וירח כאחד[370].

על רקע נתונים אלה נדגיש, כי בפי כל היהודים שהוקלטו לצורך עבודה זו משמשת באופן מוחלט ובלעדי תווית היידוע -al, , כמו למשל al^{c}askari (NG02) (״השוטר״) או algīrān (BT07) השכנים, ואין הם עושים שימוש בתוויות האחרות שרשם בהנשטדט מפי האוכלוסיה המוסלמית המקומית. בעניין זה רשמנו איפוא קו מבחין מובהק בין לשון היהודים ללשון הסביבה.

ii. במקרה אחד בלבד, בדוגמא שרשמתי מפי עולה ותיקה מן הכפר רג׳וזה שבאיזור ברט (דרום מזרח הפרובינציה), הופיעה תווית היידוע im. בטקסט זה מתארת המסרנית את העוני והמחסור בתימן, ומספרת על אודות חמותה, אשר kānha tsīr taww bilād im^{c}arab tiṭḥan (BT02) (״היתה הולכת אל איזור הערבים לטחון״). התווית im המופיעה בצירוף bilād im^{c}arab חריגה ביחס לכל הדוגמאות האחרות בטקסט זה ולא תועדה בטקסטים נוספים שהוקלטו מפי עולים אחרים מברט, העושים שימוש בתווית היידוע al הרגילה בפי יהודי הפרובינציה.

התווית im משמשת כאמור בכפרים הצפוניים הגובלים בסעודיה, בכמה נקודות ישוב בצפון הרמה המרכזית (האיזור שבין צנעא לרידה), וכן לאורך השוליים המזרחיים של תימן (אלביצ׳א, מארב). העיצור m אופייני גם לתווית הידוע המשמשת בצפון מזרח תימן, אך התנועה האופיינית לתחילית באיזור זה היא a[371]. סביר להניח, שהמסרנית הוגה את הצירוף ובו התווית החריגה כפי ששמעה אותו מפי המוסלמים בני האיזור, ונוהגת בו כבשם פרטי או אידיום שאין משנים את רכיביו.

---

[369] ביסטון/לשונות עמ׳ 185.

[370] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 85 ומפה 27.

[371] התחילית -(a)m מאפיינת גם את כל להגי החוף התימני. ראה: בהנשטדט/אטלס מפה 24. חיים רבין הניח שזוהי תווית היידוע התימנית המקורית. ראה: רבין/ערבית עתיקה עמ׳ 34.

iii. בשורת מקרים הופיעה h לפני תווית היידוע. ברור למדי, כי h זו אינה נושאת משמעויות של רימוז, ועל אף הדמיון החיצוני לצורות מן הלהגים הפלסטיניים היא איננה בבחינת קיצור של כינוי רומז כלשהו[372]. להלן דוגמאות אחדות:

השליך אותו המטוס	a. *ramatih aṭṭāyirah = [h**á**ṭṭāyirah]* (AM02)
הכניסו אותו לכלא	b. *daxxalūh assiǵin = [daxxalū **h**ássiǵin] (SQ03)*
אל ישראל	c. *ilá alguds = [**h**alguds]* (NG02)
כל הדרך	d. *kull aṭṭarīg = [**h**aṭṭarīg] (SQ03)*
אקח את התרנגולת	e. *anázzil addiǵāǵah = [**h**áddiǵāǵah]* (AS01)
נכנס לכלא	f. *daxal assiǵn = [daxal **h**assiǵn] (SQ03)*
דפק בדלת	g. *dagg fīalbāb = [dagg f-**h**albāb]* (HD01)
יבטֵן את הכל	h. *w ysammit alkull = [w ysammit **h**alkull]* (HD08)

הופעתה של h בצמוד לתווית היידוע בלשון המדוברת באיזור הדרומי מערבי של חצי האי מחייבת אותנו להערה בהיבט הסטורי: בין תוויות היידוע ששימשו בלשונות שמיות עתיקות שיחזר ביסטון את התווית h(n), שהיתה אופיינית לאיזור הצפון-מערבי של חצי האי (כולל איזור מדינה), ואילו באיזור המרכזי מערבי הוא מציע תווית בעלת אופי בלתי מוגדר, שהיא עירוב של התוויות האחרות[373]. בדיאלקטים הערביים המודרנים נשתמר כידוע גלגול של תוויות מסוג -al, שהיתה אופיינית לאיזורים המזרחיים. הופעתה של h בצמוד לתווית הידוע עלולה להוביל למסקנה המפתה, שלפנינו שריד לאותו רכיב h ארכאי ששימש בלשונות המערביות הקדומות, אולם לעומתה צפים ועולים מספר טיעוני נגד: ראשית, השילוב h+l איננו מתועד בכתובות העתיקות[374]; שנית, ברור שהדוגמאות שניקרו בטקסטים אינן הרוב אלא מיעוט מזערי ביחס להופעותיה של התווית *al* הרגילה בתימן; ושלישית, בכמה דוגמאות מופיעה h דומה שלא לפני תווית היידוע, למשל:

השנייה הגיעה	i. *aṯṯānyah agbalat = [aṯṯānya hagbalat]* (AMhod)
ארבעה חודשים	j. *arba^c ašhur = [arba^c hašhur] (SQ03)*

נמצא, שבחלק מן המקרים ניתן לראות ב-h הגה מעבר בין תיבה המסתיימת בתנועה ובין תיבה הפותחת בתנועה (למשל דוגמאות c ו-j, והשווה לעניין זה § *6.1.1.ב*. מס' iii.א.); באחרים נראית h כ"גזירה מוטעית לאחור" (מטאנליזה), שבהם שוייכה h סופית של כינוי הנסתר או של סיומת הנקבה דווקא לתיבה הבאה (למשל בדוגמאות a, b או i, שבהן התבקשו המסרנים לחזור ולהגות כל אחת מן התיבות בנפרד, ושייכו את ה-h דווקא לתיבה השנייה). מכל האמור לעיל ברור, שרק איסוף של דוגמאות רבות נוספות יאפשר הגעה למסקנות ולהסביר את הופעתה של h בנסיבות המתוארות.

---

[372] בהנשטדט/צעדה עמ' 86 מביא את הדוגמא *hā r-ribāy* ("הילד") ממנבה שבצפון הפרובינציה של צעדה, אך מסביר אותה כתווית רמז.

[373] ביסטון/לשונות עמ' 182, 185.

[374] נעיר, כי לפי אולנדורף (יידוע עמ' 170) מובן היידוע הבסיסי הושג בערבית העתיקה באמצעות הארכה או תוספת אינטנסיביות לעיצור הראשון של השם המיודע, ואילו ʾ ו-*h* המתחלפים בתוויות העתיקות לא שימשו אלא אמצעי גרפי או "נשא" של התנועה.

iv. תנועת התווית *al* יציבה במידה רבה ובדרך כלל הגויה במלואה גם אחרי תנועה: *abni albēt* (AM09) (״אבנה את הבית״); *fīalwādi aṯṯāni* (SQ04) (״בואדי השני״) וכן *ǵāb li arriyāl* (HD01) (״נתן לי את הריאל״).

v. לעיתים, כאשר לפני תווית היידוע מופיעה מילית המסתיימת בתנועה, עשוייה תנועת התווית ״לדחוק״ את התנועה הסופית במילה שלפניה, או להיפך. כך, ״נדחקת״ תנועת המילית בדוגמאות *f-alGēf* (HD14) (״בְּאַלְקֵיף״) ובדומה *f-aṭṭarīg* (NG02) (״בַּדרך״), בעוד שבדוגמא *fi-ṭṭarīg* (NG02) (כנ״ל) ״נדחקת״ תנועת התווית.

לעומת זאת, בכל המקרים שנ קרו בטקסטים ״דחקה״ תנועת המילית *li-* את תנועת תווית היידוע בשמות הבאים אחריה, ואילו מקרים הפוכים לא תועדו[375]. כך למשל *li-lihūd* (SW01) (״לַיהודים״); *li-lwulēd* (RZ04) (״לַנער״); *li-lḥkūmah* (AS01) (״לַממשלה״) וכן *lil-ǵēy]* (SQ01) (״לַגוי״). נדגיש, כי התנועה *i* הנשמעת במקרים אלה היא תנועת המילית, ואין לבלבלה עם תנועת תווית היידוע *il* הרגילה בלהגים אחרים (ראה מס׳ i לעיל).

לשם ההשוואה נציין, כי בלהג של יהודי אלגדס מצא גויטיין שתנועת התווית היא המכריעה ב״מאבק״ התנועות, ולכן תוצאת הצירוף *bi+al* היא תמיד *bal* ולא *bil*, הרגילה בלהגים העירוניים של תימן ובלהגים ערביים אחרים מחוצה לה. גויטיין מצא שתווית היידוע המקורית באיזור זה היא *a*, המשמשת בלהגי תימן התחתונה לצידה של *al* האופיינית לתימן העליונה, כמו למשל *amareh* (״האִשה״)[376].

vi. כמו בלהגים ערביים רבים מידמה *l* של תווית היידוע לעיצורי השמש הבאים אחריה: *t ṯ d ḏ r z s š ṣ ṭ l n*. מאחר שבלהגים ערביים רבים מתפקד גם הרפלקס של ج כעיצור שמש, נדגיש כי בפרובינציה של צעדה כמו גם במרכז תימן אין תווית היידוע מידמה ל- *ǵ* הבאה אחריה (ראה §ב.4.1.1.).

vii. באופן חריג, *l* של תווית היידוע אינה מידמה ל *ḏ* בכמה מן הכינויים הרומזים לרחוק ובכינוי הזיקה[377]. בין הכינויים המיודעים מופיעים איפוא *alḏa* (AS05 AM14) (״הזה״); *alḏāk* (HD06) (SQ04) (״ההוא״); *alḏīk* (SQ04) (״ההיא״) ובדומה גם *alḏī*(HD12) (״הדבר ש...״).

viii. ככלל, שמות פרטיים נתפשים כמיודעים ואינם מקבלים יידוע פורמאלי, אך ישנם שמות פרטיים מסויימים המופיעים באופן קבוע עם תווית, כמו למשל *alYaman* (״תימן״) או *alGuds* (״ירושלים״, גם: ״ארץ ישראל״).

---

[375] דוגמאות כמו *la-lbēt* נקרו בטקסטים, אך המילית שבהן היא *la(i)* ולא *li*, ולכן מוטב לתרגמה ״אל הבית״, לעומת ״לגוי״ או ״ליהודים״ שנזכרו לעיל. על *ila* ראה §ח.1.1 ועל *li* ראה §ח.15.1.

[376] גויטיין/אלגדס עמ׳ 369, 372.

[377] דוגמא יחידה נוספת להעדר ההידמות היא הצירוף *yōm alṯinēn* (״יום שני״), ראה §ט.2.1.

ז.2.3. סיתום

אי היידוע מצויין בלהגים הנחקרים בעצם העדרה של תווית יידוע, אולם בהקשרים מסויימים נראה כי wāḥad ~ wāḥid ולעיתים גם ḥad משמשות כתווית סיתום. תפוצתו של שימוש זה מוגבלת ביותר, ובשום אופן אינה משלימה את זו של תווית היידוע.

i. הצורה wāḥid מופיעה לעיתים לפני שם עצם בלתי מיודע, ובכך מגבירה את חוסר היידוע שלו, מביעה ריחוק ומדגישה את העובדה שהשם הנדון אינו מוכר לדובר, כפי שעולה מן הדוגמאות הבאות:

היא הולידה איזו בת	*wulidat bi-waḥdah bint (BT07)*
היתה איזו ספינה, כלומר אניה	*kān fī wāḥdah safīnah ya^{c}ni bāxrah (BT04)*
היא הולכת אל איזה חכם והוא נתן לה פתקה	*bēn tisīr ila wāḥid ^{c}ālim w habá lha waragah (NG20)*
אחר כך הוא פגש איזה ערבי	*ba^{c}dēn ligí wāḥid ^{c}arabi (BT03)*
היא אומרת לי: תראה, יש לך איזה אויב	*ba-tgūl li: šūf, ^{c}indak wāḥid ^{c}adúw (AS02)*
בא איזה שייך משם	*ǵā wāḥid šēx min hināk (AS01)*
לקחו אותי לאיזה ערבי	*šallūni la^{c}and wāḥid ^{c}aṛabi (HD05)*
ראה אותו איזה ערבי כשהוא מתבונן	*w gud šāfih wāḥid ^{c}aṛabi w gud hū yitšawwaḥ (AM02)*
והנה הוא תפס לו איזו ערביה	*ila hū gabáḏ̣ lih wāḥdah ^{c}arabiyya (AM02)*
הגעתי אל הדלת והנה הוא יוצא עם איזה ערבי	*waṣilt ^{c}ind albāb ila hū xāriǵ hū w wāḥad yihūdi (AS01)*

ii. בדוגמא הבאה עשויה גם ḥad, המופיעה לפני צורת רבים, להתפרש כתווית סיתום: bēn tinšid ... : m^{c}í ḥad axwah?... bēn yugūlú: maḥna dārīn m^{c}iš ḥad ō mā m^{c}iš ḥad (AM01) ("היא שואלת: יש לי אחים כלשהם? ... הם אומרים: אינו יודעים [אם] יש לך מישהו או אין לך אף אחד".

iii. נראה, כי wāḥad ~ wāḥid ולעיתים גם ḥad משמשות בפי העולים כתווית סיתום בהקשרים מסויימים, אך תפוצתו של שימוש זה מוגבלת ביותר, ובשום אופן אינה משלימה את זו של תווית היידוע[378]. שימוש דומה תועד בלהגים ערביים מזרחיים שונים, שבהם משמשים רפלקסים של واحد או احد לפני שמות בלתי מיודעים במובן "מסויים"[379]. תווית סיתום מובהקת בדמות wāḥid (וגלגוליה) רגילה בלהגים רבים בחלק המערבי של צפון אפריקה, אך היא מופיעה בהם באופן מפתיע לפני שמות מיודעים[380].

---

[378] כידוע, תווית סיתום בגלגולים שונים של فَرْد (או فَقَط) רגילה ביותר בלהגים המסופוטמיים, שם תפוצתה משלימה במידה רבה את זו של תווית היידוע, אם כי צורות נעדרות תווית משמשות גם הן בלהגים אלה (בלנק/בגדד עמ' 118).

[379] מורת/מספרים עמ' 127-129, ואזכור קודם אצל פישר ויאסטרו/מדריך עמ' 88, 97. השווה גם דוגמאות מן הלהג של צנעא, כמו למשל wāḥidih bint sulṭān ("בת סולטאן") או wāḥidih zamīlatī ("חברה מסויימת שלי"): ווטסון/תחביר עמ' 241.

[380] מורת'/מספרים עמ' 118-121.

פרק ח: המילות

בפרק זה יידונו מילות היחס המשמשות בלשון העולים (§ח.1.), ולצידן מילות הקישור המאחות (§ח.1.2.) והמשעבדות (§ח.2.2.). בחלקיו האחרונים של הפרק יובא דיון מורחב ברפלקס של قَدْ ההסטורית (§ח.3.) ובמספר אדוורבים של זמן ושל מקום (§ח.4.). מילות נוספות, שמקורן בצורות פועל שהתאבנו, נדונו בנפרד בפרק הפועל (§ה.6.).

ח.1. מילות היחס

i. המבנה הפונולוגי של הלהגים מאפשר יציבות יחסית של תיבות הבסיס, אשר שומרות במידה רבה על צורתן, על משקלן ועל הטעמתן גם כאשר מצטרפות אליהן מוספיות שונות. נוכל איפוא לדון בשני דגמי הצטרפות אפשריים של מילות היחס:

- **דגם א' (אנליטי)**: מילת היחס ניצבת לצד הפועל אך אינה מתחברת אליו, אלא שומרת על מעמדה העצמאי, ומתפקדת כיחידת טעם נפרדת. במקרה כזה לא יחולו שינויים במבנה הפועל ובהטעמתו. או:
- **דגם ב' (סינטטי)**: מילת היחס מצטרפת אל הפועל שלפניה והגויה עימו ברצף אחד כיחידת טעם אחת. במקרים כאלה עשויים לחול שינויים במבנה ההברות של הפועל, ולעיתים גם במקום תחולת הטעם.

ii. חבירת מילת יחס אל פועל (הצטרפות מדגם ב') מביאה לעיתים להיווצרות צרורות של שניים, שלושה או אפילו ארבעה עיצורים. צרורות אלה ממומשים באופן הבא:

- צרור של שני עיצורים, הכולל את העיצור האחרון של הפועל והעיצור הראשון של המילית, הגוי על פי רוב ללא פירוק.
- במקרים מסויימים הגוי גם צרור משולש ללא פירוק (§ב.3.4.), אך בדרך כלל מפורקים צרורות משולשים ומרובעים באמצעות תנועת עזר, המוכנסת בין הפועל ובין המילית, ובמקרים אחרים בין המילית ובין הכינוי (§ח.17.1.).
- תנועת העזר איננה מוכנסת בתוך תיבות הבסיס אלא ביניהן (§ב.2.4.), באופן המשמר במידת רבה את המבנה הבסיסי של כל צורה.

להלן יידונו מילות היחס השונות המשמשות בלהג, ובכלל זה תצורתן ודרכי הצטרפותן:

ח.1.1. ila~la (״אל״)

בלהגים הנדונים, בשונה מלהגים מודרנים אחרים, לא התאחדו הרפלקסים של لِ ושל إلى הסטוריות, אלא כל אחת מן המיליות מביעה משמעות מובחנת (לגבי המילית *li* ראה §ח.1.17.). תנועת *i* שבראש המילית *ila* הגויה במלואה בהקשרים השונים, ובכלל זה אחרי מילה המסתיימת בתנועה. עם זאת, ברצף הדיבור עשויה תנועת *i* להישמט, כמו בדוגמא *yidxulu arríbāḥ la-lbēt* (״הקופים נכנסים אל הבית״). באמצעות *ila~la* מובעות שתי משמעויות עיקריות:

i. משמעויות של מקום: ״אל״.

במובן זה מופיעים אחרי *ila* שמות מקומות (כמו ״אלחיט״), שמות עצם המציינים מקום (כמו ״הבית״), שמות בעלי תפקידים המצויים במקומות מוגדרים (כמו ״המושל״) או מיליות המתייחסות למקום (כמו ״אצל המושל״):

מוטן אלמקש אל אלחיט	*min Waṭan alMagáš ila lḤēṭ (AM02)*
הגיעו אל הבית שהם רצו לשהות בו ולהעביר את הלילה	*wusilu ila lbēt d̲ī him yištō yiḥillu fīh yimsaw (SQ01)*
הלך אל היהודי שאחריי, בבית השני	*sār ila alyhūdi d̲ī warāy, fī lbēt at̲t̲āni (AS05)*
עלה אל המושל ואמור לו שעודך קטין	*iṭlá^{c} ila l^{c}āmil w gūl lih inn ^{c}ādak ṣaġīr (RZ01)*
אני פוחד מן המושל הזה ... עליתי אליו	*ad̲ill min álḥākim d̲a … ṭal^{c}it ila ^{c}andih (AS01)*

ii. משמעויות של זמן: ״עד״.

במובן זה מופיעים אחריה ביטויי זמן, כמו בדוגמא *ǵalisna ila ṣṣubḥ (HD03)* (״נשארנו עד הבוקר״), או המילה *ḥ ī n* שמובנה ״זמן״, כמו בדוגמא *lā tiǵīb lih la-ḥīn yiǵī w gid huwwa fī ṭarīg (HD03)* (״אל תיתן לו עד לזמן שהוא יהיה כבר בדרך״[381]).

אחרי *ila* (ובייחוד לפני פועל) מתוספת לעיתים מילית מקשרת *an*, *mā* או *man* (ما+أنْ), ומתקבל אחד מן הצירופים *ilān*, *ilamā* או *(i)laman* במובן ״עד ש...״[382]. הצירוף המורכב נהגה בדרך כלל בהארכה דרמטית של התיבה ולעיתים גם בתנועת יד או ראש, הממחישה את משך הזמן עד להתרחשות הפעולה. להלן דוגמאות להופעת הצירופים בטקסטים:

לקח כל אחד ושחה ... עד שהעביר את כולנו	*šall kull wāḥid w yimhar **ilamā** ǵazza^{c} kullana (SW01)*	***ila+mā***
נעלה על הר עד שנגיע לכפר השני	*niṭla^{c} ǵábal **ilamā** nūṣál algaryah at̲t̲ānyah (SW01)*	
מצץ את ידה, עד שמצץ את כל הדם שלה	*maṣṣ īdha **ilamā** maṣṣ kull addam ḥaggha (AM01)*	
ישב וישב עד שהתנמנם, נרדם וישן	*ga^{c}ád ga^{c}ád **ilamā** lġub, haggad w ragád (AM01)*	

---

[381] על הצירוף *w ī ǵ i y* ראה §ה.3.6.

[382] השימוש ברפקלסים שונים של הצירוף *^{ↄ}ilā+^{ↄ}an* נזכר כמאפיין של להגי חצי האי, כמו למשל *^{ↄ}ilēn* שתועדה במכה ובלהג של הדואסיר. ראה: אינגם/מכה עמ׳ 274. בדרום תימן תועדו لا ما, الى ما, لما ו-لمّا. (לנדברג/חצרמות עמ׳ 708).

עד שהסתדר לנו לצאת לדרך	*kāxa*$^{\text{HBI}}$ ***ilān*** *tsabbarat aṭṭarīg lana* (AM02)	***ila+an***
הולכים והולכים והולכים עד שעלה השחר	*nimši w nimši w nimši* ***ilān*** *afǵar* (NG14)	
אמר: לכו עד שתגיעו לכתאף	*gāl: rūḥu* ***laman*** *tīṣalu Ktāf* (AS04)	***(i)la+man***
אנחנו הולכים והולכים עד שכבר היה ערב	*nisīr nisīr* ***ilaman*** *gid hū ma*^{c} *al*^{c}*išyah* (SW01)	
עד שסיימה אמי את כל הענפים היבשים	***ilamán*** *kammalat ummi kull al*^{c}*ázaf* (HD01)	

ח.2.1. *b-* (״ב-״)

i. בהיותה רכיב עיצורי, נמצא שכללי הצטרפותה של המילית *b-* אל הפועל זהים לאלה המכתיבים את הצטרפותה של המילית *li-* (§ח.17.1.). הבדל קל אחד מבחין בכל זאת בין כללי ההצטרפות של שתי המיליות: צרורות של שלושה או ארבעה עיצורים הנותרים כתוצאה מהצטרפותה של *b-* מפורקים על ידי הכנסת תנועת עזר *i* בין הפועל ובין המילית, ולעולם לא בין המילית ובין הכינוי. להלן פרדיגמת הנטייה ודוגמאות מן הטקסטים:

בי	*bi*
בך	*bak*
בך	*biš*
בו	*bih*
בה	*bha*
בנו	*b(a)na*
בכם	*b(a)kum*
בהם	*b(i)him*

התחתן איתה	*(a)tzawwáǵ ibha* (AM01 AS01 BT10)
מה יש לךְ ורדה שאינך הולכת?	*wēš biš ya Wardah mā trūḥi* (BT07)
יביא אותה	*yigbal bha* (AS01)
בבית אלצפא ילדתי אותה	*fī Bēt aṣSfā́ wulitt ibha* (AMhod)
יכירו אותנו	*yidrṓ baná* (NG16)
חזרו בהם (=שינו את עמדתם)	*gállabu bhim* (AM10)

ii. בנטייתה עם הכינוי החבור לנסתר משמשת *b-* גם להבעת הקיום: *bih* (ולעיתים גם *buh*) מציינת ״יש״ ו-*mā bih* פירושה ״אין״, בדומה לשימושים המוכרים בלשונות אתיופיות אחדות[383]. לצידה של *bih* תועדה גם *fīh* באותו מובן, אך שכיחותה נמוכה בהרבה (ראה §ח.10.1.). להלן דוגמאות אחדות לשימושי מילית הקיום:

יצא שהיה מישהו שהיה לו כסף רב	*ǵā buh wāḥid kān ma*^{c}*āh ḏ̣alaṭ xḗrāt* (HD13)
והנה (יש) רועת צאן ... יושבת מעליי	*wlē (i)nn bih rā*^{c}*yat ġanam … gā*^{c}*dah min fōgi* (BW03)
ויצא שלא היה לנו מקום לישון בו	*w la ǵā w bih makān wēn nurgud* (AM09)
קומו, קומו ... יש כאן ערבים שרוצים לקחת אתכם	*gūmu gūmu … bih hina* ^{c}*arạbīm*^{HBI} *biddhim yišillūkum* (SW01)
יש דיה שלא מניחה לנו לשחוט את העגל	*bih ḥidyah mā xallatna nidbaḥ al*^{c}*iǵil* (AM01)

---

[383] פרוכזקה מיליות עמ׳ 109, 125; ברוקלמן/דקדוק משווה I עמ׳ 502. בהסתמך על השימוש בלשונות אתיופיה טען בראפמן (מחקרים עמ׳ 140) כי משמעותה המקורית של *bih* היא ״כאן״ או ״שם״, ופרוכזקה (מיליות עמ׳ 123-124) הרחיב והוסיף על כך את ההקבלה לצורה הקלאסית *hunāka* (״שם״), ששימשה להבעת הקיום כבר בערבית הבינונית ותועדה במובן זה גם בלהגים מדוברים אחרים.

ח.3.1. *bēn* ("בין" ו"בתוך")

i. המילית CA *bayna* > *JṢ bēn* ממשיכה לשמש במובנה הקלאסי "בֵּין"', ובמקביל היא משמשת במובן חדש: "בתוך". המעתק הסמנטי מן המשמעות הקלאסית "בין" אל המשמעות החדשה "בתוך" תועד באיזורים אחרים בתימן וגם באנאטוליה[384]. ראה הדוגמאות לשני השימושים:

[האיזור] שבין [מחנה] חאשד ועדן	i. *mā bēn Ḥāšid w Ɛádan* (HD03)
עדן היא בין הרים, הר מכאן ומכאן	*^{c}Adan hū bēn ǵibāl, ǵabal min hinā w min hinā* (NG16)
ומי שצווח צווח מבין הסלעים	*w d̲ī ṣāḥ ṣāḥ min bēn alḥiǵār* (AM06)
הכניס ידו לתוך המים	ii. *adxal yadih la-bēn almā* (SQ01)
הסכין טבעה בתוך השומן	*ġāṣat assakkīn bēn aššaḥim* (AMhod)
קמו, פשטו בגדיהם ונכנסו לתוך המעיינות	*gāmu xallaṣu adāthim w dxalu bēn alma^{c}āyin* (SQ01)
אמרתי לו שיכניס אותו בתוך הבוץ שמעל הדלת	*gult lih yidaxxilha bēn attrāb fōg albāb* (AS06)

ii. על *bēn* המשמשת כמודיפיקטור ההווה ראה §ה.5.

ח.4.1. *ba^{c}d* ("אחרֵי") ו-*ba^{c}dēn* ("אחרי כן")

i. הרפלקס של بَعْدَ ההסטורית במובן "אחרי" נדיר ביחס בלהגים הנחקרים, ורווחות ממנו הצורות *warā* (§ח.21.1.) או *gafā* (§ח.15.1.) הן במובן טמפוראלי והן במובן לוקאטיבי[385]. במקרים המעטים שבהם נעשה שימוש במילית *ba^{c}d* הופיע מיד אחריה כינוי חבור או שם (לגבי *ba^{c}d+inn* ראה מס' iii להלן):

לכל מקום שהלך עקבה אחריו	*wēn-imā sār liḥgat ba^{c}dih* (GR02)
נולדתי באלהג'ר, ואחרי אלהג'ר גדלנו	*wulitt f-alHaǵár … ba^{c}d alHáǵar kabarnu*^{HBX} (HD14)
ואני רציתי ללכת אליו אחרי השוק ביום חמישי	*w aná ḥabbētni asīr ṣalēh ba^{c}d assūg yōm alxamīs* (SQ05)
רצה אחריו עד שהגיעה מול בית הקברות	*ṭardat ba^{c}dih ilamā waṣalat gubāl almaǵannah* (GR02)
("אחרי הטיול לקח אותי איתו")	*ba^{c}d addōrah ǵarrani m^{c}i(h)* (RZ01)

ii. בין *ba^{c}d* ובין פועל הבא אחריה מתווכת *mā*, כמו בדוגמא *min ba^{c}d mā yitzawwaǵu* (NG04) ("לאחר שיינשאו") וכן *ba^{c}d mā ṭal^{c}it gālu … wēš ant imsawwí?* (SQ05) ("אחרי שעליתי אמרו: מה אתה עושה?").

iii. *ba^{c}d* משמשת לעיתים כתואר פועל שמובנו "לאחר מכן" (לצד *ba^{c}dēn* הרגילה יותר, ראה להלן). שימוש זה, הנראה כהמשכה של *ba^{c}dan* הקלאסית, תועד בלהגי הרמה המרכזית של תימן, אך איננו מוכר מחוץ לתימן[386].

---

[384] פרוכזקה/מיליות עמ' 98-99. השווה למשל *ben al-mā^{ɔ}* ("בתוך המים") מפי בדווים באיזור ד'מאר (קאנובה/בנו הלאל עמ' 184 מס' 21).

[385] פרוכזקה/מיליות עמ' 86.

[386] פרוכזקה/סיומת נ' עמ' 103; בהנשטדט/גלוסר עמ' 93. ביחס לדרום תימן נמסר כי *ba^{c}du* או *ba^{c}dan* משמשות במובן "אחרי", לעומת *ba^{c}dāhū* או *ba^{c}dāhā* המשמשות במובן "לאחר מכן" (לנדבר/גלוסר עמ' 183).

בתפקידה האדוורביאלי לא תבוא *baᶜd* מיד לפני שם, אלא בתיווכה של *inn* (הדוגמא הבאה מהווה משפט שלם ועצמאי מבחינה תחבירית): *w baᶜd inn algabāyil atrāgaᶜu* (NG03) (״ולאחר מכן, בני השבטים הסתלקו״).

iv. הצורה *baᶜdēn* משמשת בלהגים הנדונים, כמו בלהגים רבים אחרים, במובן ״לאחר מכן״:

אחר כך יצאנו, הוא גירש את אחותי ואני גירשתי את אחותו	*baᶜdēn xaraǵna … hū ṭallag uxti w aná ṭallagt uxtih* (AS01)
לכו עד שתגיעו לכתאף, ואחר כך תלכו ימינה	*rūḥu laman tīṣalu Ktāf w baᶜdēn ᶜa lyimān trūḥu* (AS04)
אחר כך הוא פגש איזה ערבי	*baᶜdēn ligí wāḥid ᶜarabi* (BT03)
אחר כך הלכנו אל בית המשפט, ואחר כך הוא ברח	*baᶜdēn sirna ila lmaḥkamah w baᶜdēn šarád* (BT13)
אנחנו נתייעץ בינינו ואחר כך נגיד לך מתי נלך	*aḥna nistšīr bēnana w baᶜdēn nigullak wāḥīn ba-nsīr* (NG02)

ח.1.5. tiḥt (״מתחת״)

בלהגים הנדונים הרפלקס של تَحْتَ הקלאסית הוא *tiḥt*, והיא מופיעה בטקסטים במובן ״מתחת״. המעתק *a>i* במילית זו תועד בצנעא ובאיזורים אחרים בתימן, כמו גם בלהגים מסויימים במצרים ובסודאן, אך לעיתים לא ניתן להסבירו במסגרת המעתקים הסדירים של הלהג[387]. בלהגים הנדונים זוהו מקרים אחדים של מעתק *a>i* בנסיבות דומות (§ב.2.1.1.):

הלכו בלילה עד שהגיעו אל מתחת להר	*sāru fī llēl ilamā wuṣilu tiḥt alǵábal* (AM01)
אני מנתק את הצינור מתחת למכונית	*ana bēn angud̠ almáśūrah min tiḥt assayyārah* (BW03)
הילד שמתחתיו, אמר: אני אשאר היום	*alwald d̠ī min tiḥtih gāl: ana ba-gᶜúd alyōm* (AM01)

ח.1.6. taww (״מול״)

i. *taww* רגילה בפי העולים במובן ״מול״ או ״לעבר״, בדומה לשימושיה בלהגים של אאל-מורה ועג׳מאן[388]:

היתה הולכת לעבר האיזור המוסלמי לטחון	*kānha tsīr taww bilād alᶜarab tiṭḥan* (BT02)
אנחנו הולכים ... אל אבי הנערה	*aḥna nsīr … taww abu albint* (NG04)
אתה מכיר את זנדאני? מול בֵּיתו יש בית	*ant tiᶜrif azZindāni? az^{HBI} taww bētih bih bēt* (AM09)
הושיט ידו לעבר דודתי	*madd ibyadih taww xālati* (AM05)

ii. תואר הפועל *taww* משמש בנג׳ד בצירוף כינויים חבורים בהקשרי זמן, במובן ״ממש הרגע״ וגם ״עדיין לא״[389]. מובן דומה עולה מדבריו של עולה, המתחמק מנישואין בנימוק *ᶜād tawwí ḥarīw … mā gid kammált šahr alᶜasál* (BW03) (״עודני חתן טרי ... טרם סיימתי את ירח הדבש״).

---

[387] פרוכזקה/מיליות עמ׳ 195.

[388] אינגם/אאל-מורה עמ׳ 99.

[389] סוואיאן/תוו עמ׳ 251.

ח.7.1. ṣalā (״אצל״)

i. המילית ṣalā במובן ״אל״ או ״בכיוון אל״ מוכרת בשימוש בצנעא, תועדה גם באיזורים הדרומיים של תימן ואופיינה כשריד ארכאי המתגלגל בלשונות ערביות דרומיות[390]. היא שכיחה מאוד בטקסטים בצורתה הפרודה או בצירוף כינויים חבורים, ומתגלמת גם בתוך מילית השאלה ṣalēn (״לאן?״) (§ח.6.1.2.).

ii. בפרדיגמת הנטייה מתגלים שני וריאנטים לגוף המדבר המתחלפים ביניהם גם בפי דובר אחד. בנוסף, באיזורים המזרחיים של הפרובינציה, בברט, בנג׳ראן ובאמלח (בפי חלק מן הדוברים) נרשמה פרדיגמת נטייה חלופית שבה תנועת ā מופיעה במקומה של ē הרגילה ביתר הכפרים בפרובינציה. הופעת ā בהקשר זה עשויה להיות קשורה במעתק ay>ā, ועל כך ראה §ב.3.4.2.). להלן פרדיגמות הנטייה ודוגמאות אחדות מן הטקסטים:

אליי	*ṣalāy*	*ṣali/ṣalayy(a)*
אליך	*ṣalāk*	*ṣalēk*
אליך	*ṣalāš*	*ṣalēš*
אליו	*ṣalāh*	*ṣalēh*
אליה	*ṣalāha*	*ṣalēha*
אלינו	*ṣalāna*	*ṣalēna*
אליכם	*ṣalākum*	*ṣalēkum*
אליהם	*ṣalāhim*	*ṣalē(hi)m*

בעלי, יצא שהוא הלך אל אחותו בבלאד ח׳ולאן	*zōği gā hū sār ṣala-xtih fī Blād Xṓlān* (HD05)
שהתה זמן מה והנה השד בא אליה	*ga^{c}adat ga^{c}dah wlē inn al^{c}ifrīt gā ṣalāha* (AM01)
וכל פעם שהתקרבו לעברי יריתי בהם	*w kull mā gurbu ṣalayy ramēt ^{c}alēhim* (AM04)
באה אליי ורצתה ... לתפוס אותי בצווארי ולחנוק אותי	*gat ṣalayy tīšti … tígbaḏ̣ni fī ragabi tíḥnugni* (BW03)
ואז בא אליי הערבי הזה	*wirga^{c} gā ṣali al^{c}arabi hāḏa* (AS06)
הלכתי אליו ונשארתי אצלו בשבת	*sirt ṣalēh w galist ^{c}indih fī šabbāṯ^{HBC}* (SQ05)
פתחו לנו ... הוא הלך אליה שהיא תפתח לו (בצדפים)	*ḏ̣árabū laná … sār ṣalēha w taḏ̣rib lih* (AS02)

ח.8.1. ^{c}ala (״על״)

i. בסיס הנטייה של המילית ^{c}ala הוא ^{c}alē- בכל הגופים למעט גוף המדבר, שבו נרשמו הצורה הקצרה ^{c}alayy והצורה הארוכה ^{c}alayya בכפרים שונים:

---

[390] רוסי/צנעא עמ׳ 9 ובהרבה מקומות נוספים (שם בתנועה תוכית ארוכה); לנדברג/חצ׳רמות עמ׳ 320; בראפמן/הערות עמ׳ 176.

עליי	^{c}alayy (AM BT GR) ^{c}alayya (AS SQ)
עליך	^{c}alēk
עליך	^{c}alēš
עליו	^{c}alēh
עליה	^{c}alēha
עלינו	^{c}alēna
עליכם	^{c}alēkum
עליהם	^{c}alēhim

נועלים אותי בתוך הבית	*yiġallgu ^{c}alayya fī ǵōf albēt (SQ03)*
הם היו עושים [תנועה] כזאת על צווארו של אבי	*kān yisawwō kaḏē ^{c}ala ragab abí (HD03)*
שיח' הכפר שלנו אמר שחובה עליי לשלם את המס	*šēx algaryah ḥaggana gāl yilzam ^{c}alayya asallim alǵizyah (RZ01)*
עקבה אחריי מישהי והיתה זורקת עליי עפר	*bēn tilḥagni waḥdah w bēn tinḏa^c ^{c}alayy bi-trāb (GR03)*
היא התחתנה איתו וכבר יש לה שבעה ילדים	*w atzawwaǵát bih w gid ^{c}alēha sab^{c}ah awlād (NG04)*

ii. לפני תחילית היידוע *al* עשוי להופיע מימוש מקוצר *^{c}ala+al > ^{c}a+l*, כמו בדוגמאות *ysīr ^{c}a lḥā́nūt (GR02)* ("יילך אל החנות"); *šallūni ^{c}a lbēt (HD04)* ("לקחו אותי הביתה"); *axábbriš ^{c}a lyihūd (AS06)* ("אספר לך על היהודים"); *daggēt ^{c}a lbāb (AS05)* ("דפקתי בדלת"); ועוד כיו״ב.

iii. העולים משתמשים בביטוי *^{c}ala yad* לציון סמיכות פיסית (נוסף על *^{c}ind* השכיחה יותר, ראה §ח.9.1.), יתכן בהשפעת "על יד" העברית. רושם זה מתחזק מתוך הופעותיו של הביטוי דווקא בהקשרים שבהם נעשה שימוש במילה נוספת מן העברית הישראלית, כמו בדוגמא *iḥna ǵālsīn ^{c}ala yad algadēr^{HBI} (HD03)* ("אנחנו יושבים על יד הגדר") ובדומה *áxraǵ al … tanáx^{HBI} min ^{c}ala yad rāsih (RZ01)* ("הוציא את התנ״ך מליד ראשו").

ח.9.1. *^{c}and~^{c}ind* ("אצל")

i. המילית *^{c}and~^{c}ind* רגילה מאוד בלהגים הנדונים במובן "אצל" או "ליד", אך בשונה מלהגים אחרים אין היא מביעה את השייכות (בבחינת "אצלי"="יש לי"). על הופעתה בצירוף עם כינויי רמז להפניית תשומת לב השומע ראה §5.2.1.

ii. בכל הופעותיה של המילית לפני שמות נרשמה תנועת *i*, אך בבואה עם כינויים או בצירופים הנזכרים הופיעו בסיסי הנטייה *^{c}ind-* או *^{c}and-* לסירוגין. חילופי התנועה בבסיס הנטייה עשויים להתרחש גם במסגרת טקסט אחד: כך נרשמו בראזח שבסיסן *^{c}and-* אך בצירוף עם המילית נרשמה דווקא *la-^{c}ind*. מפי דובר מאאל שליל רשמתי את הצורה *^{c}indak*, אך מספר מילים אחריה הופיעה *^{c}andiš*. להלן פרדיגמות הנטייה:

אצלי	ᶜindi	ᶜandi
אצלך	ᶜindak	ᶜandak
אצלך	ᶜindiš	ᶜandiš
אצלו	ᶜindih	ᶜandih
אצלה	ᶜindha	ᶜandha
אצלנו	ᶜindana	ᶜandana
אצלכם	ᶜindakum	ᶜandakum
אצלם	ᶜindhin	ᶜandhim

iii. המילית הנדונה מופיעה בצירוף עם *min* במובן ״מאת״ או ״מאצל״, ובצירוף עם *(i)la* במובן ״אל״ או ״לעבר״, שגם בו נרשמה תנועת *i* ותנועת *a* לסירוגין. להלן דוגמאות לשימושי הצורות השונות בטקסטים:

מילה שירדה מעם האלוהים	*kalmah nazalat min ᶜind aḷḷāh* (AS06)
שונאים את הבנאדם מיד כשהוא כבר נשאר אצלך שנה שנתיים	*yikrahu alwāḥid fala gid hū gāᶜid ᶜindiš sanah sanatēn* (AM09)
ישבנו אצלם שלוש שנים	*ǵalisna ᶜindhim ṯalāṯ sinīn* (HD03)
אני כבר מריח אותו אצלך בתוך הבית	*gid bēn ašimmih ᶜindak fī lbēt* (AS05)
יצאה והגיעה אל אחֶיה	*ṭilᶜat wuṣilat la-ᶜand axwátha* (AM01)
עלי ואני אביא אותך אל אִשתי	*iṭlaᶜi w ana b-aḏawwīš la-ᶜand marati* (BT07)
הטרקטור כבר דוחף לעבר הקבר ושבר את כולו	*attaraktūl … gibba-yidḥaf*$^{\text{HBX}}$ *la-ᶜind algābar*$^{\text{HBC}}$ *w aksár kullih* (HD08)
הלך אל אבי ואמר, אמר: אל תחשוש	*sār ila-ᶜind abí w gāl, gāl: lā txāf* (RZ01)

iv. להופעות המילית *ᶜand~ᶜind* בצירוף עם כינוי רומז ראה *§5.2.1.*

ח.10.1. *fī* (״ב-״)

i. המילית *fī* (״ב-״) משמשת בלהגים הנדונים במובנים דומים לאלה המוכרים מן הערבית הקלאסית, אך בכמה מקרים היא משמשת כתחליף ליחסת המושא בתארי הפועל, כמו בביטוי *fī ġaflah* (BW03) (״בפתאומיות״), העומד במקומה של *ġaflatan* הקלאסית. להלן דוגמאות אחדות מן הטקסטים:

יצאנו מעדן בשעה שש בערב	*ṭliᶜna min ᶜAdan fī sāᶜah sitt fī llēl* (NG16)
ישחה בתוך הנחל ההוא	*yimhar fī assēl hā́ḏāk* (SW01)
כל האנשים היו נאספים ... במקום אחד	*kān kull annās yiǵǵammaᶜu … fī makūn wāḥid* (HD12)
אתן לך מכה בפתאומיות	*ahab lak gatlah fī ġaflah* (BW03)

ii. במסגרת הצירוף *ǵōf fī* היא מביעה הימצאות או קיום בתוך מקום (ראה גם §ח.1.3.).

יש תרמוס ואנחנו שמים את קליפות הקפה בתוכו	*bih ṯallāǵah w aḥna mahbīn algišir fī ǵōfih* (HD02)
הוא שד, זה שבתוך הילד!	*hū šēd*$^{\text{HBC}}$, *ḏī fī ǵōf alwald!* (SQ01)
צא דרך הדלת ... אשפוך את דמך בתוך ביתי	*uxriǵ imn albāb … aṣubb idamak fī ǵōf bēti* (AS05)
קרס ובת דודי בתוכו	*ṭāḥ w bint* ^{c}*ammi fī ǵōfih* (AM02)

iii. המילית נוטה בצירוף הכינויים החבורים. בגוף המדבר נוטה המילית עם כינוי המושא, כמפורט בלוח הבא:

עליי	*fīni*
עליך	*fīk*
עליךְ	*fīš*
עליו	*fīh*
עליה	*fīha*
עלינו	*fīna*
עליכם	*fīkum*
עליהם	*fīhim*

iv. מן המילית *fī* נגזרת מילית הקיום *fīh* ("יש") המשמשת לצד bih/buh אך שכיחותה נמוכה משלהן (ראה §ח.1.2.).

להלן דוגמאות אחדות לשימושיה של *fīh* בטקסטים:

זה מקום שאין איש גר שם	*hāḏa makān mā fīh ḥad hināk ḥāll* (BT03)
יש בדרך אנשים שיחטפו את מה שיש לכם	*fīh fī ṭṭarīg nās yíxṭafu ḏī má*^{c}*kum* (NG02)
יש בבני עיש בתים	*fīh fī Bnē Ɛayiš biyūt* (AM09)
אין בית בעמידר	*mā fīh bēt fī lƐamī́dār* (AM09)

ח.11.1. fōg ("מעל")

המילית הקלאסית فَوْقَ מופיעה בלהגים הנדונים בצורה fōg או כחלק מן הצירוף min fōg ("מעל"):

אמר שיעלה אותם אל מעל הגג	*gāl ba-yiṭalli*^{c}*(h)um fōg alǵibb* (AM05)
מעלינו היה אלוהיי שומר עלינו מן השמיים	*kān fōgana rabbi bēn yíḥrisna min assámā* (HD15)
בחיי לא חיכיתי חמש דקות והנה אתה על גבו	*mā ga*^{c}*adt ḥameš dakōt*$^{\text{HBI}}$ *w innak fōg ḏahrih* (AMhod)
היא היתה זורקת עפר עליו, בפניו	*kānha bēn tinḏaḥ fōgih bi-trāb, fī waǵhih* (GR03)
עמד והסתכל מעליי	*ga*^{c}*ád imṭannib min fōgi* (AS01)

ח.12.1. gabil (״לפני״)

i. גלגולה של قَبْل הקלאסית הן במובן הלוקאטיבי והן במובן הטמפוראלי (ראה §ח.21.1), כפי שמודגם להלן:

אחותי נכנסה לפנינו לעדן ואנחנו נשארנו אחריה	*kān uxti daxalat gablana … w iḥna ǵalisna warāha (HD03)*
לקחתי את הרובה שלי והסתתרתי לפני סלע	*lágaṭṭ albindug ḥaggi w náka^{c}t gabil ḥaǵar (AM04)*
אנחנו צעדנו לפניו, והוא אחרינו	*iḥna xaṭēna gabli(h), w hū gafāna (HD03)*

ii. הצורה gabil משמשת גם כתואר פועל במובן ״קודם״, ובצירוף עם min גם במובן ״מקודם״:

הוא יגרשה ראשון, הוא קודם, ואז אני אגרש את אחותו	*hū yiṭálligha áwwal, hū gabil, wírǵa^{c} ana aṭallig uxtih (AS01)*
אני והם היינו חברים ... מלפני שהוא בא	*w kān ana wiyyāhim aṣḥāb … min gabil yíǵī (AS06)*

ח.13.1. gubāl (״מול״)

רפלקס של قُبَالَة ההסטורית תועד בכמה להגים בצפון אפריקה, אך איננו רגיל בלהגים מזרחיים[391]. בטקסטים שהוקלטו מפי העולים נרשמו מספר היקרויות של gubāl שמשמעותו ״מול״ או ״לפני״, כמו למשל *ḏ̣ā^{c}at min gubāli (BW03)* (״נעלמה מלפניי״), *waṣalat gubāl almaǵannah (GR02)* (״הגיעה אל מול בית הקברות״) וכן *gubāl Bḗḏ̣ā (HD03)* (״מול ביצ׳א״).

ח.14.1. gurb (״סמוך ל-״)

שם העצם gurb (״קִרבה״) משמש בלשון הנחקרת כמילית שמשמעה ״בקרבת״ או ״סמוך ל-״, בדומה לצירוף הקלאסי bi-lqurbi min (״בקרבת״). עם זאת, כמו מילות אחרות (ראה §ח.21.1.) עברה גם gurb הרחבה סמנטית ונתוספה לה משמעות טמפוראלית, כפי שעולה מן הדוגמא *min assā^{c}ah sitt gurb allēl (NG16)* (״מן השעה שש, סמוך ללילה״), ובדומה גם *aḥna nsīr, fala gid gurb alhōd, taww abu albint (NG04)* (״אנחנו הולכים, מיד כשכבר קרוב [מועד] החתונה, אל אבי הנערה״).

ח.15.1. gafā (״אחרֵי״)

ראה §ח.21.1.

---

[391] למעשה תועד במזרח רק במכה (פרוכזקה/מיליות עמ׳ 189; שרייבר/מכה עמ׳ 73).

ח.16.1 *kamā́* (״כמו״, ״כמו ש-״) ו-*kámmā* (״כמה ש-״)

i. המילית *kamā́* מופיעה בכמה להגים ערביים מודרניים במובן ״כמו״ ומשמשת בהם להבעת השוואה[392]. היא עשויה להופיע לפני פעלים או צירופי יחס, ובשונה מ- كَمَـا הקלאסית מופיעה גם לפני שמות, כפי שעולה בבירור מן הדוגמא *aḥna ǵālsīṇ bēn al^{c}árab kámā l-axwah* (NG) (״אנחנו יושבים בקרב הערבים כמו אחים״); ובדומה גם *yahabūha kamā́ lḥarīwah* (HD06) (״עושים אותה כמו כלה״). בחלק מן המבעים פותחת *kamā* תיאורי אופן, ואז מובנה ״כמו ש-״ או ״כפי ש-״: כך בדוגמאות *kamā́ b-wuddi* (AS01) (״כפי שארצה״) וכן *kamā́ gulti* (AM02) (״כפי שאמרתְ״).

ii. כמו בערבית הקלאסית עשויה *kamā* לשמש גם במובן הטמפוראלי ״מיד כאשר״ (as soon as), כמו בדוגמאות *kamā́ ḏawēna ḏawá* (SQ01) (״מיד עם שובנו שב גם הוא״), *kamā́ ǵā Armando* (HD03) (״מיד כשבא ארמנדו ...״), ובדומה גם *kámā tirǵa^{c} wēš-imā widdak w addīlak* (AS06) (״מיד כשהיא תחזור אתן לךְ מה שתרצה״).

iii. לצד *kamā́* משמשת *kámmā*, שהיא הרכבן של המילים *kam+mā* (ראה גם §4.5.1). לאור אי יציבותו של הטעם ולאור התרופפותו של המכפל עשויות שתי המילים להישמע דומות מאוד, אך ברור שהטעמתה **הרגולרית** של הראשונה היא מלרעית והטעמתה הרגולרית של השנייה היא מלעילית, בשני המקרים בהתאם לכלל ההטעמה הראשון (§ד.1.1.4).

המילית *kámmā* מביעה השוואה הקשורה בכמות, כמו בדוגמאות *ti^{c}annim kámmā biddaha* (HD01) (״תלקט כמה שתרצה״); *ba-yitzawwaǵu bi-ṯintēn ṯalāṯ kámmā widdi(h)* (AS01) (״מתחתנים בשתיים שלוש [נשים], כמה שהוא רוצה״; וכן *ana asallmih, gurūš kammā ant rāḏ̣i* (NG04) (״אני אשלמו, גרושים כמה שתרצה״).

iv. עוד חשוב להבחין בין *kamā́* ו- *kámmā* התימניות האותנטיות ובין *kámma* העברית, שחדרה ללשון העולים לאחר העלייה לארץ ונקרתה בטקסטים פעמים אחדות, כמו בדוגמא *ga^{c}adat l ... kámma zman^{HBI}* (AM01) (״יישבה כמה זמן״ = ״נשארה זמן מה״) או *addā́ lih kámma^{HBI} nās* (SG03) (״הביא לו כמה אנשים״).

ח.17.1. *li-* (״לְ-״)

i. המילית *li* היא רפלקס של لِ ומקבילה במשמעותה ל״לְ-״ העברית. בשונה מתהליכים בלהגים מודרניים אחרים, המילית لِ לא התאחדה עם إلى, אלא שתי המילות משמשות בנפרד[393]. המילית נוטה בצירוף הכינויים החבורים באופן הבא:

---

[392] פרוקזקה/מיליות עמ' 139.

[393] פרוקזקה/מיליות עמ' 139-140.

לי	*l ī*
לך	*lak*
לך	*liš*
לו	*lih*
לה	*l(a)ha*
לנו	*l(a)na*
לכם	*l(a)kum*
להם	*l(i)him ~ l(i)hum*

ii. דרך הצטרפות המילית אל הפועל תלויה במבנה ההברות שלה, כמפורט להלן:

כאשר המילית הנוטה כוללת יותר מהברה אחת (בכל המקרים שבהם כוללת הצורה תנועת עזר, כפי שמופיע בלוח שלעיל), היא אינה הופכת ליחידה אחת עם הפועל אלא הגויה כיחידת טעם עצמאית (ראה דוגמאות בהמשך).

כאשר המילית הנוטה כוללת הברה אחת בלבד היא מצטרפת אל הפועל והגויה עימו כיחידת טעם אחת. במקרה האחרון, כתוצאה מהתארכות התיבה, עשויים להתרחש מספר שינויים:

- ***li* אחרי v-**: התנועה הסופית של הפועל מתארכת, כמו בדוגמא *ǵā́wabu + lih > ǵāwabū́lih* (BW02) ("השיבו לו"). התארכות דומה אינה מתרחשת כאשר המילית מכילה יותר מהברה אחת, ושומרת על מעמדה העצמאי, למשל: *ḥallḗna laná* (HD04) ("גרנו לנו").
- ***li* אחרי vC-**: ההברה הסופית של הפועל נסגרת על ידי *l* של המילית, ומתקבל הרצף *v*CC-. בהעדר הברה "ארוכה" קודמת בתיבה תישא הברה זו את הטעם, למשל: *ǵárat > ǵarátli* (BW03) ("קרתה לי") או *málat > malátli* (AMhod) ("מילאה לי"). לעומת זאת, במקרה שהפועל כולל הברה "ארוכה" קודמת, לא תתרחש התקדמות של הטעם, וההברה תחול בהברה הארוכה המוקדמת יותר (§ד.1.1.3.), למשל: *ǵā́latlí* (BW03) ("אמרה לי") או *wállat + l + ha > wállat ilha* (AM01) ("מילאה לה").
- ***li* אחרי vCC-**: להברה הסופית של הפועל, הסגורה על ידי שני עיצורים, מצטרפת גם *l* של המילית, ומתקבל הרצף *v*CCC-. הצרור המשולש נהגה ללא פירוק בכל המקרים שהרכב העיצורים מאפשר זאת (ראה §ב.3.4.), כמו בדוגמא *gultlih* (AM05 BT07) ("אמרתי לו"). במקרים אחרים הוא מפורק על ידי תנועת עזר *i*, המוכנסת בגבול שבין הפועל והמילית: *gultilih* (AS HD) (כנ"ל) או *gúlt ilhá* (BW) ("אמרתי לה").

- **li אחרי -v̄C** : ההברה הסופית של הפועל נסגרת על ידי *l* של המילית, והתנועה הארוכה מתקצרת. כך למשל בדוגמאות *tigulliš* (AS02) (״תגיד לךְ״), *nigullak* (״נגיד לךָ״) או *nugullih* (SQ01) (״נגיד לו״)[394]. עם זאת, במקרים לא מעטים, ובייחוד בדיבור איטי ומחושב, עשויה המילית לשמור בכל זאת על מעמדה העצמאי. במקרים אלה נהגות שתי יחידות טעם מובחנות בבירור, והשינויים שתוארו בהברה האחרונה של הפועל אינם מתרחשים. למשל: *gā́l lí* (״אמר לי״), *gā́l líh* (״אמר לו״), או *ǵā́b lí* (״נתן לי״), שנהגו בהן שתי יחידות טעם מובחנות.

iii. *l(a)na* : המילית *li-* עם כינוי המדברים

כינוי המדברים פותח בעיצור, וכשהוא מצטרף למילית *li* מתקבלת הצורה *lana* בתוספת *a* לפני הכינוי, כמו למשל *tháb laná* (AM02) (״תביא לנו״) או *nī́šrab laná* (SW01). לעיתים, כאשר הפועל שלפני המילית מסתיים בתנועה (נסיבות פוסט ווקאליות §ב.1.2.3.), עשוי (אך לא חייב) להופיע וריאנט מקוצר בדמות *-lna*. נדגיש, כי לא זוהתה קביעות בהתקיימותה או אי התקיימותה של תנועת העזר *a* בנסיבות אלה:

	v + l + na > v lna		**v + l + na > v lana**
בא לנו	*ǵā + l + na > ǵālna* (AS)	יבוא לנו	*yiǵī́ + lana > yiǵī́ laná* (HD03)
יתנו לנו	*yiddō + l + na > yiddōlna* (AM)	תיתן לנו	*tiddī́ + lana > tiddī́ laná* (SQ05)
יעשה לנו	*yisawwi + l + na > yisawwī́lna* (AM)	גרנו לנו	*ḥallḗna + lana > ḥallḗna laná* (HD04)

iv. *l(a)ha* : המילית *li-* עם כינוי הנסתרת

כינוי הנסתרת פותח בעיצור, אך בשונה מכינוי המדברים הוא מופיע ברוב המקרים ללא תנועת *a*, בצורה *lha*. בצורה זו, המילית וכינוי הנסתרת מצטרפים אל הפועל והגויים עימו כיחידת טעם אחת. צרורות ובכל זאת, כמה דוגמאות שבהן מופיעה תנועת עזר (*-laha*) נרשמו בחידאן, כמו למשל *ǵā́b lahá* (HD) (״הביא לה״), ובכמה מקרים גם באמלח, כמו למשל *gúlt lahá* (AM05) (״אמרתי לה״).

v. *lhim ~ ilhim ~ lihim* : המילית *li-* עם כינוי הנסתרים

בדומה לכינוי הנסתרת, כינוי הנסתרים פותח בעיצור אך איננו מחייב תנועת *a* לפניו. הצטרפות *lhim* לפועל עשויה להתרחש בכמה דרכים:

---

[394] לחילופי תנועת התחילית ראה §ה.5.3.

- אחרי **vC(C)-**: הרכב המילית והכינוי *lhim* פותח בשני עיצורים, ובבואו אחרי פועל המסתיים בעיצור מתקבל צרור משולש. הצרור עשוי להתקיים ללא פירוק, מאחר שהעיצור *l* מאפשר זאת (§ב.3.4.), למשל: *gāl lhím* (NG02) ("אמר להם"), אולם בדרך כלל הצרור מפורק על ידי הכנסת תנועת עזר *i* בין הפועל ובין המילית:

C + *l* + *him* > C *ilhim*

נולדו להם	*wulid + l + him > wulid il(h)im* (AM01)
נאפה להם	*níxbiz + l + him > níxbiz ilhím* (HD03)

- אחרי **vC(C)-**: כאשר מופיעה *lhim* אחרי פועל המסתיים בתנועה, מופיעה תנועת עזר בין המילית ובין הכינוי:

v + l + him~hum > v lihim~hum

אמרו להם	*gālu + l + him > gā́lu lihúm* (SW01)
אתן להם	*addi + l + him > addí lihúm* (SQ05)

vi. תנועת המילית *li* נשמטת בבואה לפני מילה הפותחת בתנועה, כמו בדוגמא *l-axūy* (AM02) ("לאחי"), אך לא לפני תווית היידוע (ראה §ז.1.3.). באשר לביטוי *lağil* (CA liʾağli>) ראה §ח.5.2.2. להלן).

ח.18.1. *miṯil* ("כמו") ו- *miṯil-mā* ("כמו ש-")

i. לצד *kamā* שנזכרה לעיל (§ח.16.1) רגילה מאוד בפי העולים המילית *miṯil* ("כמו"), המופיעה לפני שמות וכינויים. לעומת זאת, בבואה לפני פועל נספחת אל *miṯil* המילית *mā*, אשר מתווכת בינה ובין הפסוקית הנפתחת אחריה. כך, בפירושי מילים ובהסברים שנתנו לי העולים חזר והופיע הביטוי *miṯil-mā túgūli* ("כמו שאת אומרת"). להלן דוגמאות להופעת המילית בטקסטים, לפני שמות וכינויים או לפני פעלים:

כל אזיק הוא [עבה] כמעט כמו זה, לא כמו אלה שכאן	*kull gēd bīği hū **miṯil** ḏa mā hū miṯil ḥaggōn hinā* (AS01)
כל אחד [עבה] כמו היד שלי, פוצע את הרגליים	*kull wāḥid **miṯil** yádi, bēn yikawwin arríğlēn* (AS01)
היהודים מתלבשים כמו הערבים	*alyihūd yitlabbasu **miṯil** ᶜaráb* (HD03)
איננו רואים אלא [פיסה צרה] כמו זו מן השמיים	*mā nšūf illa **miṯil** tih min assámā* (HD03)
אני אהיה אישה כמו כל הנשים	*ána ba-ağī́ márah **miṯil** kull annisā́* (BW02)
כמו האוהל של החיילים	***miṯil** alxēmah ḥaggát alḥayyālīm*^{HBI} (SQ03)
הוא ילך כמו שהוא הולך לחנות	*ba-yisīr **miṯil-mā** ysīr ᶜa lḥā́nūt* (GR02)
כמו שאת אומרת כאן [בישראל]	***miṯil-mā** tugūli hnā* (SQ03)
אני אשמור עליךְ כמו שאני שומר על עֵיני	*ana bá-aḥiss ᶜalēš **miṯil-mā** aḥiss ᶜala ᶜēni* (AM01)

ii. עוד רגילה בפי העולים הצורה *miṯil ḥīn*, המשמשת גם היא במובן ״כמו ש-״ ולעיתים מקבילה ל״כאילו״ העברית (במובנה הסטנדרטי) או ”like when“ האנגלית:

מַס, כמו שאומרים כאן [בישראל] ״מס הכנסה״	*ǵimruk, **miṯil ḥīn** yugūlú hinấ mas axnasa*^{HBI} (HD03)
תעשה שתהיה בה אהבה. כאילו שתגידי ״תֹאהבהוּ״	*sawwī* ^{c}*alēha maḥabbah. **miṯil ḥīn** tgūli ta*^{ɔ}*hēbih*^{HBX} (HD)
אני אוכל ומעשן כאילו שאני כאן בביתי	*ākul w a*^{c}*ammir **miṯil ḥīn** aná hnā fī bēti* (AS01)
אני עולה כאילו יוצא שאני בנוֹ או [אף] יותר מכך	*aṭla*^{c} ***miṯil ḥīn** gā w aná ibnih willa-škal* (AS05)

ח.19.1. ma^c (״עם״)

i. המילית ma^c משמשת בלשון הנחקרת במובן ״עִם״, אך גם להבעת הקניין: בבחינת ״עִמִּי״ = ״יש לי״. המילית תועדה בטקסטים בצורות החוזרות לשני בסיסים: m(a)^c ו- m(a)^{c}ā, ולכל אחד משני הבסיסים נרשמו וריאנטים. אף אחד מן הבסיסים וחלופותיהם אינו משמש כפרדיגמת נטייה מלאה, כך שצורות נטייה החוזרות לבסיסים שונים משלימות את הפרדיגמות שבפי המסרנים. הבסיסים אינם מובחנים על פי כפרי המוצא, כפי שעולה מן הרישום בלוח הבא:

	m(a)^c-		**m(a)^{c}ā-**	
	m^c-	**ma^c-**	**m^{c}ā-**	**ma^{c}ā-**
1.c.sg.	m^{c}i (AM AS HD RZ SQ)	ma^{c}i (AS)	—	—
2.m.sg.	—	má^{c}ak (AM)	—	—
2.f.sg.	m^{c}iš (AM)	—	—	ma^{c}āk (SQ)
3.m.sg.	m^{c}ih (AM AS HD RZ SQ)	ma^{c}ih (BT)	—	ma^{c}āh (HD RZ)
3.f.sg.	—	ma^{c}ha (AM AS SQ)	m^{c}āha (AS)	—
1.c.pl.	—	ma^{c}na (SQ)	m^{c}āna (RZ)	ma^{c}āna (BW RZ)
2.c.pl.	—	ma^{c}kum (AS)	—	ma^{c}ấkum (BT)
3.c.pl.	—	ma^{c}him (AS BT NG)	—	—

ii. הדגם ma^c רגיל מאוד בלהגים מזרחיים בגלגולים שונים, ובלהגים הנדונים נטייתו קרובה לזו של הערבית הקלאסית. הדגם ma^{c}ā רגיל הרבה פחות בלהגים המזרחיים, ותועד בעיקר בסוריה ובצפון ארץ ישראל[395].

מאחר שהצורה הקלאסית مَعَ מסתיימת בתנועה קצרה, הצורה ma^{c}ā עשויה להיתפש כגלגול או הרחבה של ma^c, אולם כאמור, בפי העולים **אין** הבסיס המורחב ממיר את הבסיס הקלאסי, אלא משמש לצידו. להלן הדוגמאות:

---

[395] פרוכזקה/מיליות עמ׳ 166. בצנעא מופיע הדגם ma^{c}ā כוריאנט של ma^c בכל הגופים שבהם סיומת הנטייה פותחת בעיצור. ווטסון/תחביר עמ׳ 196 וכן אזכורים אצל מיטווך/תימן עמ׳ 63 מס׳ 38; עמ׳ 67 הערה 17; לצורות ארוכות בדרום ראה לנדברג/חצרמות עמ׳ 219.

התחיל לעבוד ... ולאכול איתנו	*ṣār yištaġal … w yākul ma^{c}na (SQ01)*
אם לא תיתן לנו מה שיש לך נשחט אותך	*la mā tiddí laná mā ma^{c}āk ba níḍbaḥak (SQ05)*
יצא שהיתה לנו מכונית והלכתי לחתוך [לה] את הצינור	*ǵa ma^{c}āna sayyārah … sirt angúḏ̣ almā́sūrah (BW03)*
אין להם דבר בבית, הם הולכים לשאוב [מים] ב[דלי על] חבל	*mā ma^{cc}im*[396] *šī fī lbēt, bēn yisīru yinza^{c}u bi-ršā (AS05)*
והם שניים ואני - אין לי דבר, אביון	*w him iṯnēna w aná mā m^{c}i šī, fágīr (AS01)*
אינו יודעים אם יש לך מישהו או אין לך מישהו	*maḥna dārīn m^{c}iš ḥad ō mā m^{c}iš ḥad (AM01)*

ח.20.1. min ("מ-")

i. בצורתה הפרודה (ללא כינוי) מסתיימת המילית ב-*n* יחידה, אולם כמו ביתר להגי האיזור, בסיס הנטייה הוא *minn-*, בהכפלת העיצור הסוגר[397] (מימוש המכפל רופף ביותר, ראה §ב.3.1.). על הצורה *minnēn* ראה §ו.1.5.

ממני	*minni*
ממךָ	*minnak*
ממךְ	*minniš*
ממנו	*minnih*
ממנה	*minha*
מאיתנו	*mínnana ~ minna ; mínnina*
מִכּם	*minnakum*
מהם	*minhim*

כל מילה שאמר התנפחתי [מרוב כעס]	*w kull mā gāl li min kalmah antfaxt (AS01)*
מה את רוצה ממני? מה את רוצה ממני?	*mā tištē minni? wēš tištē minni? (BW03)*
יגרש (מיל. יירק) את השטן מתוך עיניו	*yidfil Iblīs min bēn ^{c}iyūnih (NG04)*
וכאשר התקרבתי אליהם הם הבחינו בי	*w yōm giribt minhim w him lagōni (AM04)*
בא במוצאי שבת ולקח מאיתנו שלושים וחמישה גרוש	*ǵā maxriǵ assabt w šall mínnana xamsah w ṯalāṯīn girš (AS05)*
אני הלכתי מאצלנו ומישהי עקבה אחריי	*bēn axaṭṭi mínnina w bēn tilḥagni waḥdah (GR03)*

ii. במערב הפרובינציה (איזור ראזח) רגילה הידמות של *n* לכל העיצורים הפותחים את המילה שאחריה[398], אך בפי העולים ניקרו דוגמאות בודדות להידמות כזו, למשל: *miš ššigg aṯṯāni* (NG16) ("מן הצד השני") או *mir-rāsih* (HD12) ("מראשו").

---

[396] לאסימילציה בצורה *ma^{cc}im* < *ma^{c}him* ראה §ב.1.4.1.

[397] כך בצנעא ובלהגים אחרים בתימן, סעודיה, מצרים וסודאן (ווטסון/תחביר עמ' 8; פרוכזקה/סעודיה עמ' 219; פרוכזקה/מיליות עמ' 181). במקרה אחד בלבד נרשמה הצורה *mnēš* ("מִמֵּךְ") מפי בת לעולים מנג'ראן.

[398] בהנשטדט/צעדה עמ' 168.

iii. בדיבור מהיר, לפני מילים הפותחות בתווית היידוע, מתקבלים לעיתים אלומורפים מקוצרים כמו min al-> mi-l או m-al (על היחס בין תנועת התווית ותנועת המילית ראה §ז.10 הערה ii). כך למשל בצירוף m-alyōm (AS04) (״מהיום״) ובדומה mi-lḥabs (RZ04) (״מן הכלא״). האלומורף השכיח ביותר לפני תווית היידוע הוא mn, אשר תועד בלהגים מזרחיים רבים, ובכלל זה הלהגים המסופוטמיים ולהגי סוריה וארץ ישראל, אך לא תועד בלהגים אחרים בחצי האי ערב[399]. כאשר התיבה שלפניו מסתיימת בעיצור או בצרור עיצורים, מוכנסת לפני mn תנועת עזר המפרקת את הצרור המתקבלת בין התיבות (§ב.2.4.ב.). ראה הדוגמאות להופעת (i)mn בטקסטים:

יצאתי מן הדלת	min + albāb > xáraǵt imn albāb (AM02)
בא הלילה	min + allēl > ǵā mn allēl (AM02)
מן המדבר	min + alxalá > mn alxalá (AM06)
חזרתי מן הצבא	min + aṣṣạ̄va^{HBI} > arǵi^{c}t imn aṣṣạ̄va^{HBI} (AM09)
נצא מן המחנה	min + almáḥana > nuxriǵ imn almáḥana^{HBC} (HD03)

iv. המילית min מצטרפת למיליות אחרות ויוצרת עימן ביטויים מורכבים, כמו למשל min ḥēṯ (BW02) (״ממקום ש...״), min bēn (AM06) (״מִבֵּין״) ומשמשת גם כחלק מן הביטוי min šān (SW01) (״כדי ש...״).

ח.21.1. warā (״אחרֵי״)

i. במילית הקלאסית warāʾa חלה הרחבה סמנטית מן המשמעות הלוקאטיבית אל המשמעות הטמפוראלית, כפי שקרה גם בלהגים נוספים בעולם[400], והיא משמשת במובן ״אחרי״ או ״מאחרי״. לצידה משמשת גם gafā באותם המובנים, ונרשמה גם בצירוף עם ma במובן ״אחרי ש-״.

	warā	**gafā**
1.c.sg.	warāy	gafāy
2.m.sg.	warāk	gafāk
2.f.sg.	warāš	gafāš
3.m.sg.	warāh	gafāh
3.f.sg.	warāha	gafāha
1.c.pl.	warāna	gafāna
2.c.pl.	warākum	gafākum
3.c.pl.	warāhim	gafāhim

---

[399] פרוכזקה/מיליות עמ' 178-179.

[400] פרוכזקה/מיליות עמ' 203.

ii. לפי הנתונים שאסף בהנשטדט, בצפון תימן אין משמשת המילית *warā* במובן הטמפוראלי, אלא רק המילית *gafā*[401], אולם מפי העולים תועדו שתי המיליות לציון שני המובנים הלוקאטיבי והטמפוראלי גם יחד:

warā

נשארנו עד אחרי החג	*ǵilisna lá wárā l^{c}īd (SW01)*
ביום ראשון, אחרי שמונה ימים, הביא לנו את הכסף	*yōm alaḥad, warā́ ṯamāni ayyām ǵāb laná lmaṣāri (HD03)*
אחותי נכנסה לפנינו לעדן ואנחנו נשארנו אחריה	*kān uxti daxalat gablana … w iḥna ǵalisna warāha (HD03)*
יחיא הוא הגדול מבין כולנו ... ודאוד אחריו	*Yiḥya huwwa alkabīr fīna kullana … w Dāwid warāh (ND02)*
הוא בא מאחריו, והיתה לו חרב	*ǵa min warāh, gid m^{c}ih sēf (AM01)*
לא עוד אלא שהחליט לגרשה. גירש אותה ובא בעקבותיי.	*mā ^{c}ād illa ^{c}azam yiṭálligha. ṭallagha w lḥig warāy (SQ03)*
אם יש שיח׳ ויש לו הרבה מאחרי גבו, הוא ייתן ערבון	*ila bih šēx w m^{c}ih xērāt warā ḏ̣ahrih bēn yiddī rahīnah (AS01)*
הלך אל היהודי שאחריי, בבית השני	*sār ila alyhūdi ḏī warāy, fi lbēt aṯṯāni (AS05)*

gafā

אנחנו צעדנו לפניו, והוא מאחרינו	*iḥna xaṭēna gabli(h), w hū gafāna (HD03)*
וליתומים היו בקתות מאחרינו	*w alētām ma^{cc}im ^{c}išáš gafāna (HD03)*
הוא מת כעבור יומיים	*māt gafā́ yomayim^{HBI} (HD03)*

iii. המילית *gafā* נרשמה גם כתואר פועל במובן ״לאחור״, כמו בדוגמא *la tḥākō aḥna rāǵ^{c}īn gafā (SW01)* (״אל תדברו, אנחנו חוזרים לאחור״).

iv. שתי המילות משמשות בצירוף עם *mā* במובן ״אחרי ש-״, כמו בדוגמאות הבאות:

לבשו את בגדיהם אחרי שהתייבשו	*libsu adāthim warā mā nǵaffu (SQ01)*
אחרי שגירשתי, כפי שאמרתי לך, את [אשתי] הראשונה	*warā mā ṭallagt gult liš alawwalah (AS05)*
אחרי שאבי מת	*warā mā māt abí (AS04)*
תשעה חודשים אחרי שאחותי מתה	*gafā́ mā mātat uxti tis^{c}ah ašhir (HD03)*

---

[401] שם עמ׳ 200, בהסתמך על נתונים מתוך בהנשטדט/צעדה.

ח.1.22. *wiyyā* (״ביחד עִם״)

i. *wiyyā* משמשת בפי העולים במובן ״ביחד עִם״, ומביעה עשייה משותפת של צד אחד ביחד עם צד שני. בכל הופעותיה נרשמה *wiyyā* כשלפניה כינוי גוף פרוד ואחריה שם או כינוי:

אני הלכתי ביחד עם ג׳מיל	*aná sirt aná wiyyā́ Ǵamīl* (NG14)
אני סיכמתי איתו שנלך ונעבוד בסעודיה	*saddēt ana wiyyāh nirūḥ ništaġal fī bilād isSa^{c}ūdi* (RZ04)
אחר כך היא שכבה לישון ביחד איתו	*w ba^{c}dēn innha ragadat hī wiyyāh* (NG04)
הוא ישן ביחד עם אשתו	*hū rāgid hū wiyyā maratih* (GR02)
הוא מדבר איתם, אנחנו שומעים אותו	*yitḥaddaṯ hū wiyyāhum, bēn nisma^{c}ih* (AM05)
אחרי שילדה הוא נשאר ביחד איתה	*ba^{c}ad mā wuldat ǵálas hū wiyyāha* (BT13)
אני הייתי חבר שלהם	*kān aḥna wiyyāh ṣadīg* (AS05)
הוא לא הסתדר איתה	*mā sadd hū wiyyāha* (HD18)
התעמתנו איתו	*itgātal niḥna*[402] *wiyyāh* (SQ10)
הסתכסכנו איתם	*atḥōram^{HBC} naḥna wiyyāh* (AMhod)

ii. הפועל שבאמצעותו מתוארת הפעולה המשותפת מופיע תמיד ביחיד (זכר או נקבה), גם בשתי הדוגמאות האחרונות לעיל שבהן אחד הצדדים המבצעים מציין ריבוי מעצם טבעו (=אנחנו, ולפיכך בתרגום יופיע הפועל ברבים). מתקבל הרושם, שהפעולה איננה מיוחסת לשני הגורמים במידה שווה, אלא גורם אחד הוא האחראי לפעולה תוך שהוא מצוי ביחד עם גורם נוסף[403].

למעשה, אותו העקרון חל גם במבנים אחרים המתארים הדדיות בלשון זו: הדוגמא *sirt ana w hū* (BT13) שתרגומה המילולי הוא ״הלכתי אני והוא״ מביעה למעשה את ההליכה הסימולטנית, דהיינו ״הלכנו אני והוא״. בדומה רשמתי גם *gām hū w maratih* (GR02) (״קמו הוא ואשתו״), *(a)txābar ana w alxubra* (AM05) (״נתייעץ אני וחברים״), *illa hū xāriǵ hū w wāḥad yihūdi* (AS05) (״והנה הוא יוצא, הוא ויהודי אחד״), ובאותו האופן גם *aṣṭalaḥat hī w zōǵha* (NG20) (״התפייסו, היא ובעלה״).[404]

---

[402] כינוי גוף המדברים פותח רק בהקשרים אלה ב-*n* (ראה גם *niḥna* בדוגמא הבאה). להרחבה בעניין זה ראה §1.1.1.

[403] גולדנברג דן בנסיון דומה להסביר את הופעת הפועל ביחיד, אך קובע כי הגורם המכריע בהקשרים אלה הוא ה״שטף הקונטקסטואלי״ (contextual stream) (גולדנברג/הדדיות עמ׳ 137).

[404] השווה מבנים דומים בערבית הקלאסית אצל רייט/דקדוק חלק II עמ׳ 325.

ח.2. מילות הקישור

ח.1.2. מילות קישור מאחות

ח.1.1.2. *a*

בדוגמאות אחדות התוספה *a* כפרפיקס לפועל בעבר, המופיע בראשית המבע (תנועות הפועל מאשרות שאין מדובר בבניין הרביעי). *a* משמשת בהקשר זה כמילית קישור, ריקה כמעט מתוכן, בדומה ל״אז״ העברית. למשל:

אז הביאו לנו	*a+ǵābu > aǵābu* (SW01)
אז חזרתי	*a+riǵí*^{c}*t > arǵí*^{c}*t* (AM09)
אז הגענו	*a+wṣilna > ōṣilna* (AM09)

בדוגמא האחרונה מתחבר הפרפיקס *a* אל פה״פ *w* ומתקבל דיפתונג *aw*, אשר מתכווץ בהתאם לכללי הלהג (§ב.3.2.). בשתי הדוגמאות האחרונות נשמטה תנועת פה״פ המקורית כתוצאה מהצטרפות התחילית, המעמידה את תנועת ההברה הראשונה במעמד פוסט ווקאלי (§ב.1.2.3.)[405].

ח.2.1.2. *ila* (״והנה״)

מספר חוקרים דנו בקשר אטימולוגי אפשרי בין إذا הקלאסית ובין *ila*, המשמשת במובנים דומים בלהגים שונים בחצי האי[406]. בלהגים הנדונים לא נמצאו עדויות נוספות, שיש בהן כדי להצביע על מעתק מסוג *ḏ>l*, אך נמצאה עדות אפשרית למעתק *d>l* (§ח.3.3.). על כך ניתן להוסיף עדויות לקשר בין *allaḏī* הקלאסית ובין *illī* המשמשת במרכז תימן[407], ואולי גם את המעתק *ḏ̣>l* בלהגי דרום תימן[408]. לשימושי *ila* במשפטי תנאי ראה §ח.1.2.2.

המילית *ila* מופיעה בכמה הקשרים במובן ״והנה״, להבעת הפתעה או שינוי פתאומי של הסיטואציה:

הגעתי אל הדלת והנה הוא יוצא עם איזה יהודי	*waṣilt* ^{c}*ind albāb ila hū xāriǵ hū w wāḥad yihūdi* (AS01)
אך ירד הלילה והנה אבי חלם כאילו השד לידו	*mā ǵā min allēl w ila w abí ḥilim lā hū Šama*^{c} *Yisrạel*[409] ^{c}*indih* (SQ01)
ראה אותו איזה ערבי ... והנה הוא תפס לו איזה ערבייה	*šāfih wāḥid* ^{c}*arạbi … ila hū gabáḍ̣ lih waḥdah* ^{c}*arabiyya* (AM02)
הגענו לאשדוד והנה זה דאוד אחי	*wuṣílna fī Ašdōd ila hū Dāwid axūy* (AM09)

---

[405] בלהג הצנעאני מתועד שימוש בתחילית הערבית אַ לפני פעלים **בעתיד**, להבעת פעולות מיוחדות. תחילית זו משמשת לעיתים כוריאנט של -^{c}*a* בלהג המוסלמי של צנעא (קארה/נשים עמ׳ 132; קארה/טיפולוגיה עמ׳ 138; רוסי/צנעא עמ׳ 28, סעיף 5 הערה 1).

[406] לנדברג/גלוסר עמ׳ 99-102 וההפניות שם לפולרס, ברוקלמן, קמפפמאייר ואחרים. לשימושים דומים ראה גם ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 93 וההפניות שם. אינגם (נג׳ד עמ׳ 113) רשם מילית זו במכפל, כמקרה פרטי של *illa* במובן ״אלא ש...״ או ״חוץ מ...״, אך הוא מצביע על שכיחותה בהקשרים מהם משתמע ״פתאום״ או ״באופן בלתי צפוי״.

[407] ראה למשל גויטיין/ימניקה עמ׳ 172, מס׳ 1339-1341.

[408] לנדברג עצמו, מי שתיעד את ההגייה *ḏ̣=l̥*, פוסל כל קשר בינה ובין *ḏ/d>l*. ראה ביקורתו על מרסי: לנדברג/גלוסר עמ׳ 100-101.

[409] הצירוף ״שמע ישראל״ רגיל בפי היהודים התימנים ככינוי לשדים, ראה: גלוסקא/נקייה עמ׳ 120.

ח.3.1.2. *illa* ("אלא")

i. המילית *illa* מקשרת בין משפט שלילה ובין משפט אחר שבו מוצגת האפשרות המנוגדת לזו שנשללה. כך למשל:

אני אינני מחזיר את בִּתי אלא אם רצונך לשחוט [כבש]	*ana māna rādd b-binti illa imā biddak tiḏbaḥ(SQ02)*
הוא לא יבוא אליה והיא לא תבוא אליו אלא לאחר שיינשאו	*lā yǵīha w lā tǵīh illa min ba^cd mā yitzawwaǵu (NG04)*
היא לא תישאר אלא היכן שיישארו העגלים שלה	*mā hī gā^cdah illa ḥēṯ ba-yug^cidu al^ciğālah ḥaggha (AM01)*

ii. *illa* יכולה לבוא אחרי משפט השלילה גם כשהיא עומדת בפני עצמה, ללא משפט המציג את האפשרות המנוגדת. במעמד זה מובנה "דווקא כן", בדומה ל-*doch* הגרמנית[410]. ראה דוגמאות אחדות לשימוש זה בטקסטים:

אמר: אין בבית היהודי יין. אמרו: דווקא כן, יש יין	*gāl: mā fī bēt alyihūdi xamir. gālu: illa, fī xamir (NG03)*
אמרתי: אין לי ערק. אמר: דווקא כן. אני כבר מריח אותו.	*gult: mā ^candi ^cárag. gāl: illa … gid bēn ašimmih (AS05)*
ב: לא אומרים [בתימנית] "קומה"! א: דווקא כן! [אומרים] "קומה".	*B: lō omrim^{HBI} "gōmah"! A: illa, gōmah (AM02)*

iii. על הצירוף *mā billá* (*mā+bih+illa* <) ראה §ח.6.1.2.

iv. הצירוף *willa* < *w+illa* שכיח ביותר במובן "או", ומשמש כמילית קישור בין שני רכיבי תוכן אלטרנטיביים (או יותר, ראה בדוגמאות שלהלן). על השימוש ב-*ō* במובן דומה ראה §ח.5.1.2. להלן דוגמאות לשימושי *willa* בטקסטים:

אמרי לנו אם יש דבר שמציק לך או מישהו שמטריד אותך	*gūlí lana wēš hū šī yxall^ciš willa ḥad yiḏ̣āǵriš (AM01)*
תני את אֵשִׁי ואֹזֶן חמוֹרי או שתתני את אצבעך הקטנה	*iddē nāri w iḏn ḥimāri willa iddē uṣbu^ciš aṣṣġayyrah (AM01)*
[ש]לא תהיה [שם] צואת הזבובים או היתושים או משהו	*la yiǵī xarr aḏḏibbān willa nnāmis willa šī(HD03)*
אני עולה כאילו יצא שאני בנו או למעלה מזה	*aṭla^c miṯlḥīn ǵā w aná ibnih willa̭ škal (AS05)*
[ש]לא יעשה לנו, אמרה, איזה דבר או כך או כך	*la yisawwī lana gālat ayy ḥāǵah willa ḏa willa ḏa (AS05)*
יבוא מטוס לשדה התעופה ואו שייקח אותנו או משהו	*yiǵī b-almaṭā́r ṭayyārah willa tšillana willa šī (NG16)*

ח.4.1.2. *inn*

המילית *inn* שכיחה מאוד בלשון כמילית שעבוד שמובנה "ש-" (daß), ותידון בהקשר זה בהמשך (§ח.2.2.2.). בנוסף היא משמשת כמילית קישור מאחה במובנים שונים, כמפורט להלן:

---

[410] כך בצנעא (ווטסון/תחביר עמ' 267). בנג'ד משמשת *illa* במובנים קרובים, ותורגמה "must" כאליפסיס של "דבר לא יספק זולת..." או "it is defenite", אם כי מן הדוגמאות הבודדות אין משתמעת בהכרח תגובה למשפטי שלילה. ראה: אינגם/נג'ד עמ' 125. השווה גם השימוש לשם "חיזוק חיובי" בערבית מצרית, המוסבר כאליפסיס של ما هو إلاّ ("אין זאת אלא...") (פליישר/כתבים III עמ' 411 הערה 1).

i. המילית *inn* מופיעה בצמוד לכינוי חבור המשמש כנושא, או (פחות נפוץ) לפני שם עצם בתפקיד דומה[411]. מבחינה פורמאלית, צירוף המילית והכינוי מזכירים את إنّ הקלאסית, המופיעה לעיתים בצירוף עם כינוי חבור, אך שימושיו בוודאי אינם זהים[412]. בכמה מקרים נראה השימוש ב-*inn* כאופציונאלי ולכאורה אינו אלא עניין סגנוני, כך שלמעשה ניתן להשמיט את *inn* מן המשפט מבלי לשנות ממשמעותו, אך למעשה, הצירוף של *inn* עם כינוי נראה כדרך הרגילה להבעת נושא פרונומינלי בלשון זו[413] (על הקשר בין *inn* ובין אלמנט *nn*- המקשר בין הבינוני ובין כינוי המושא שלו ראה §ה.4.4):

אכן היין הרי הוא אסור בתימן	*inn alxamr innih mamnū^c fī alyaman* (NG03)
ואחרי כן היא שכבה לישון ביחד איתו	*w ba^{c}dēn innha ragadat hī wiyyāh* (NG04)
אמנם דמעותיה כַּמים	*inn dimū^{c}ha tigūl mā* (RZ03)
הריני אומר שאני מבין את הנסתר	*inni bēn-agūl inni bēn afham alġēb* (AS06)
הרי זה אסור שהיא תשב [=לא תינשא]	*innih ḥarām innha tiǵlis* (NG04)
אמרו: בוודאי משפחתי מחזיקה בי	*gālu: hā inn ahlí gibḏ̣ūni* (SQ03)
הרי הוא זה שקרא לי, הוא קרא לי מג׳בל נקוּם	*innih ḏī da^{c}āni … da^{c}āni min ǵabal Nugūm*[414] (SQ01)

ii. ווטסון מצביעה על השימוש ב-*inn* בערבית הצנענית במובן "and all of a sudden" או "there was", בדומה לשימוש הקלאסי إذا بِ בערבית הסטנדרטית, ובמקביל לשימושה של إذا בערבית הקלאסית[415]. שימוש דומה נרשם גם מפי העולים, כמו למשל *wuṣlat rās alǵabal w inn bih kāfir yišwi ḥmār* (AM01) ("הגיעה אל ראש ההר והנה יש שד צולה חמור") ובדומה גם *wuṣílna fī lXanag w innih aṣṣāyiḥ yíddī ^{c}ā-āb ^{c}ā-āb* (NG14) ("הגענו אל אלח׳נק והנה [מישהו] קורא עאאב עאאב").

iii. עוד משמשת *inn* להבעת ההפתעה והשינוי בצירוף עם המילית *wlē*, ועל כך ראה §ח.10.1.2.

---

[411] ראה גם אצל פיאמנטה/מילון עמ׳ 14. נעיר, כי בכמה דוגמאות הופיעו שני סוגי הכינויים בזה אחר זה: כינוי חבור למילית *inn* ואחריו כינוי פרוד המשמש נושא המשפט. כך למשל *w innih ana habt almizba w aġṭafēt ^{c}alēh kaḏē* (AMhod) ("ואני לקחתי את המנשא וכיסיתי [=על התינוק] ככה"). השווה שימוש דומה בכינוי עודף §ח.2.2.2.

[412] רטסו/בינוני עמ׳ 80.

[413] כך לומד רטסו מתפוצתו הרחבה של הצירוף *inn*(*w*)+כינוי בטקסטים של לנדברג. הוא מוחה על הגדרתו של לנדברג לפיה מדובר ב-"un affirmatif qui n`a pas besoin d`être traduit". ראה המובאה אצל רטסו/בינוני עמ׳ 79, ודבריו שם ובעמ׳ 83.

[414] הר נ קוּם הסמוך לצנעא נזכר באגדות יהודיות תימניות, המספרות כי דרך מערה שבהר זה יצאו יהודים מתימן לארץ ישראל, אך פתחה של המערה נסתם ורק בבוא המשיח יתגלה מחדש והעלייה תתאפשר דרכו מחדש. ראה: טביב/שבי תימן עמ׳ 18.

[415] ווטסון/תחביר עמ׳ 425.

ח.2.1.5. *ō*

מילית הקישור הקלאסית أَوْ מתגלגלת בלהגים הנדונים בצורה ō ומופיעה בין שני רכיבי תוכן אלטרנטיביים. כך למשל מוצגת אפשרות הבחירה בדוגמא *wuddak bi ō b-ǵihālak?* (AM01) (״אתה רוצה בי או בילדיךָ״), ובדומה מוצגות שתי האפשרויות בדוגמא *kān m^{c}ih t̠alāt̠ nisā ō arba^{c}* (HD03) (״היו לו שלוש או ארבע נשים״).

ביחס ללהג הצנעאני נמסר כי *aw* היא המילית הרווחת ביותר בהקשר זה[416], אך בפי העולים מצאתי ש-ō נדירה למדי בדיבור החופשי, לעומת *willa* הרגילה והרווחת (ראה §ח.2.1.3. מס׳ iv). נעיר, כי דווקא בדוגמאות מוזמנות הופיעה בכל זאת ō ולא *willa*, ויתכן שיש לייחס את העדפתה להשפעת הצורה העברית ״או״, המקבילה במשמעות ובמצלול.

ח.2.1.6. *mā billā́*

i. הצירוף השכיח *mā billā́* נראה כגלגול של *mā+bih+illa* (בבחינת ״אין [זאת] אלא״)[417] ומשמש ברוב ההקשרים במובן ״לא ... אלא״ או ״רק״:

אל לו אלא להישאר עמה בתוך הבית ושוב לא ללכת	*mā billā́ yug^{c}ud ^{c}indha fī ǵōf albēt la ^{c}ād yisīr* (GR02)
אמר: אין בית [בשבילך] אלא למעלה, ויש בית למטה	*gāl: mā billā́ fīh bēt ṭāli^{c} w fīh bēt nāzil* (AM09)
אני פשוט מסיר את הזה [=האזיקים] ושם אותו על הרגל השנייה	*mā billā́ bēn ab^{c}íd ald̠a w aḥuṭṭih fī rriǵil at̠t̠āni* (AS01)
הם רק עברו [שם], לא דיברו ולא כלום	*him mā billā́ ǵaza^{c}u, mā atḥākō wala šī*(SQ05)
הוא רק הֵגן על מכוניתו ועל נפשו	*hād̠a hū mā billa mḥāmi ^{c}ala sayyāratih w ^{c}ala rūḥih* (BT03)
לא הניחו לנו להיכנס. לא נכנסנו אלא בגניבה	*mā xallōna nidxul. mā billā́ kān sarg nidxul* (HD03)

ii. בנוסף משמש הצירוף *mā billā́* לציון השתלשלות אירועים סמוכים, כאשר פעולה אחת התרחשה מיד לאחר פעולה אחרת וכתוצאה ממנה, בדומה למבנה העברי ״אך... וכבר״:

אך התקדם ... והוא ערף את ראשו	*mā billā́ dannag … w hū gaṭa^{c} rāsih* (AM01)
אך דחף לעבר הקבר וכבר ריסק את כֻּלּוֹ	*mā billā gibba-yidḥaf^{HBI} la^{c}ind algābar^{HBC} w aksár kullih* (HD08)
אך ראה וכבר רצה לקפוץ ולקחת את הקוראן	*mā billa bēn yirā yišti yuṭmur yišill alxitmah* (SQ01)
אנחנו, אך הגענו לדרך של להג׳ וכבר תפסו אותנו	*aḥná mā billā́ wuṣilna ṭarīg Lahǵ máskūna* (HD03)

---

[416] ווטסון/תחביר עמ׳ 292.

[417] השווה *mā bulla* > *mā bo illa** בלהג של יהודי אלגדס: גויטיין/אלגדס עמ׳ 369. במובן קרוב משמשת גם *balla* בלהג של הדואסיר, שהועתקה לאותיות ערבית بَئلّا (ג׳והנסטון/דוסירי-א עמ׳ 278). ראה דוגמאות שונות ממרכז תימן אצל פיאמנטה/מילון עמ׳ 458.

ח.7.1.2. *hā(h)*

i. המילית *hā(h)* רגילה מאוד בפי המסרנים בפתח דיבור ישיר, בדרך כלל ללא *h* בסופה. ברצף הטקסטים היא מופיעה מיד אחרי פועל אמירה, ומסמנת את המעבר מדברי המספר לציטוט דבריה של דמות אחרת בסיפור[418]. בהקשר זה משמשת *hā(h)* בתפקיד כפול: מחד, במסגרת הסיטואציה האמיתית של הסיפור היא מפנה את תשומת ליבו של השומע למעבר לדובר אחר; מאידך, בתוך מסגרת העלילה היא משמשת כמילית קריאה שמטרתה להפנות את תשומת לב השומע לדברים הנאמרים אחריה. מובן זה של *hā(h)* עשוי ללמד על קשר אטימולוגי בינה ובין ***hā*** המתגלמת בכינויי הרמז[419].

ii. *hā(h)* מופיעה אחרי פועל אמירה גם כשהיא לבדה, ומבלי שיופיע אחריה המשך הציטוט. בהקשר זה היא מביאה מפי הדובר המצוטט הסכמה לדברים שנאמרו לו במסגרת הסיטואציה של הסיפור, בבחינת ״כן״ או ״נכון״:

אמר: סבא. אמר כן. אמר: נולד לי בן	*gāl: ǵadd. gāl: hā. gāl: hā ǵā li wald (AMhod)*
אמר: אתה יודע, ילדי, אמרתי: כן. אמר: בוא נחפש	*gāl: ant dāri ya waladi? gult: hā. gāl: ba-ndawwir (AMhod)*
אמר: יאללה עלי על סוסי	*gāl: hā yaḷḷa íṭla^{c}i ^{c}ala ḥsāni (BT07)*
אמרה: תן לו, אמרה, שלא יעשה לנו, אמרה, איזה משהו	*gālat: hā (a)ddīlih gālat la yisawwí laná gālat ayy ḥāǵah (AS05)*
דפק בדלת, אמר: בוקר טוב יהודיה	*dagg f-halbāb, gāl: hā ṣabāḥ alxēr yā yhūdiyah (HD01)*
אמר: האם אינו אבי כולנו? אמרתי: כן אדוני	*gāl: hā māḏa hū abūna kullana. gult: ná^{c}am yā sīdi (RZ01)*
אמרו: אתם רוצים מורה דרך?	*gālu hā biddakum sayyir? (SW01)*
אמרו תן לנו מה שיש לך.	*gālu hā iddīna mā ma^{c}āk (SQ05)*
אמרו: בוודאי משפחתי מחזיקה בי	*gālu: hā inn … inn ahlí gibḏ̣ūni (SQ03)*

iii. *hāh* מוכרת בלהגים תימניים אחרים ותועדה גם בלהגים סעודים, בלהגי מזרח חצי האי ובלהגי המפרץ. בלהג הצנעאני היא משמשת בארבעה מובנים שונים הקשורים באינטונציה של המבע ובהקשר: א) כמילית שמטרתה לערב את השומע, במובן ״בסדר?״; ב) להבעת ציווי, במובן ״קח!״; ג) כמילית קריאה ״הי!״; או ד) בפי השומע לבקשת אינפורמציה נוספת מן הדובר[420].

בלהגי הפרובינציה של צעדה תפקידה של *hā(h)* מצומצם יותר מזה שנמסר ביחס ללהג של צנעא, והוא דומה יותר לזה לתפקידה בלהג של בחריין, שם היא משמשת כמילית קריאה שמביעה ״קצת יותר מאשר ׳ובכן׳״[421].

---

[418] נזכיר, כי בתרגום רס״ג לתורה שימשה ״הא״ כתרגומה של ״והנה״ לאחר פועל אמירה, כמו למשל בתרגומו לבראשית מח׳ 2 (כך בכתב יד סנט פטרסבורג, ואילו במהדורת דירינבורג מופיעה ״הוד׳א״ באותו ההקשר).

[419] השווה השימוש בכינוי הרמז בצירוף עם *^{c}ind~^{c}and*, בביטויים דוגמת *ḏā ^{c}andiš* (״הרי לךְ״) או *tēh ^{c}andak* (״הרי לך״) (§5.2.1).

[420] ווטסון/וצפ וההפניות שם לאזכורי המילית בלהגים נוספים בתימן (איזור אִבּ), בסעודיה, במזרח חצי האי, במפרץ ובסודאן.

[421] ג׳והנסטון/מזרח ערב עמ׳ 108.

ח.2.1.8. *w*

i. המילית *w* מקשרת בין חלקים בעלי מעמד תחבירי זהה. ברובם המכריע של המקרים נשמעת *w* כרכיב עיצורי ואין נלווית לה תנועה קבועה[422]. למיטב הבנתי, במקרים שבהם נשמעת תנועה אחרי *w*, יש להסבירה בטבעו של ההגה *w* כתנועה למחצה. על השמטת תנועות ושינויים במבנה ההברה אחרי *w* ראה *§ב.3.2.1.*.

ii. על השימוש בצמוד למילית *ǧ ā* ועל נטיית *w* עם כינויים חבורים ראה *§ה.6.3.*

iii. המילית *w* הופיעה בכמה מקרים בפתח הסיפא של משפטי תנאי או זמן[423]. ראה הדוגמאות הבאות:

כל מה שתרצה אתן לך	*wēš-imā widdak w addīlak (AS06)*
כאשר פתח את עיניו הם שחררו [אותו]	*ḥīn fataḥ ᶜiyūnih w him fallatu (SQ01)*
כאשר התקרבתי אליהם הם התייצבו מולי ורצו להרוג אותי	*yōm giribt minhim w him lagōni yištō yigitlūni (AM04)*

ח.2.1.9. *willa*

ראה *§ח.2.1.3.*

ח.2.1.10. *wlē*

i. הצורה *wlē* משמשת לצידה של *inn* (*§ח.2.1.4.*) להבעת הפתעה ושינוי הפתאומי. אותה הצורה עצמה תועדה גם בלהג של הדואסיר, שמוצאם באיזור נג׳ראן[424]. יתכן מאוד, שצורה זו איננה אלא גלגול של *illa* או *w+illa* (*§ח.2.1.3.*), המביעות מובנים דומים. בדוגמאות הבאות מתוארת התרחשות, עד לשינוי המפתיע המסומן באמצעות *wlē inn*:

אני מנתק את הצינור ... והנה ישנה רועת צאן	*ana bēn anguḍ almā́sūrah … wlē (i)nn bih rāᶜyat ġanam (BW03)*
נשארה זמן מה והנה השד בא אליה	*gaᶜadat gaᶜdah wlē inn alᶜifrīt ǵā ṣalāha (AM01)*
הגעתי והוא עומד בפתח. והנה הוא [צועק]: סעיד, סעיד!	*wuṣilt w hū ᶜala lbāb mistagīm. wlē innih: Saᶜīd Saᶜīd! (AM02)*
יצאנו והנה הירח יפיפה	*xaráǵna wlē inn algamrā́ mā́ ša ḷḷāh (NG14)*

ii. לצד השימוש הנזכר משמשת *wlē* בפי העולים גם במובן ״אוּלַי״ העברית, יתכן כתרגום לצורה העברית כתוצאה מן הדמיון במצלול. כך למשל בדוגמא *aṣṣġáyyri minhim wlē ibn xams sitt snīn (AM01)* (״הקטן מביניהם אולי בן חמש או שש שנים״), ובדומה גם *wlē innak tsīr tiḏbaḥ ᶜind abūha w yriddaha (SQ03)* (״אולי תלך ותשחט אצל אביה ואז הוא יחזיר אותה״).

---

[422] השווה *-wa* כצורת הבסיס אצל ווטסון/תחביר *עמ׳ 269*, אך מיד לאחר מכן *w-uxt* ובהמשך גם *u-maratih* *(עמ׳ 271)*.

[423] לשימוש חריג ב-*fa* בהקשר דומה ראה *§ח.2.2.4.* מס׳ ii.

[424] ג׳והנסטון/דוסירי-א *עמ׳ 279 והרשימה בעמ׳ 280*, ודוגמא בהקשר אצל ג׳והנסטון/דוסירי-ב *עמ׳ 102 שורה 136.*

ח.11.1.2. ***wirǵaᶜ*** **("ואז")**

מילת הקישור *wirǵaᶜ* היא ככל הנראה גלגול של *w* החיבור (ראה §ח.8.1.2.) בצירוף צורת ציווי מן השורש *rǵᶜ* ("לחזור")[425]. בפי כל העולים משמשת *wirǵaᶜ* בתכיפות רבה בפתח מבעים. בדומה ל"ואז" העברית היא משמשת לקישור ולארגון רצף כרונולוגי של אירועים. לצד *wirǵaᶜ* משמשת גם *w-aḥarkax* ("ואחר-כך"), הנשמעת כשאילה מן העברית הישראלית (§א.3.3.3.). בלשון הילדים, בדומה ל"ואז" העברית, מופיעה *wirǵaᶜ* בתכיפות גבוהה במיוחד. כך, בסיפור קצר מפי נער כבן 13 מחידאן מופיעה *wirǵaᶜ* חמש עשרה פעמים:

ǵā w maᶜ ábi mutōr, ***wirǵaᶜ*** *mā gd-aná dāri asūg tōv*^{HBI}*…* ***wirǵaᶜ*** *rakabt ᶜala lmutōr,* ***wirǵaᶜ*** *ǵā w ana l-āxir fī lmutōr* ***wirǵaᶜ*** *adxalt riǵli bēn almasā́mīr ḥagg algafár.* ***wirǵaᶜ*** *hū hitḥīl*^{HBI} *yisūg. hū yisūg w mā ǵā w hū dāri yisūg, sāg sāg,* ***wirǵaᶜ*** *xaráǵ laḥim min riǵli* ***wirǵaᶜ*** *waǵaᶜatni riǵli* ***wirǵaᶜ*** *sagáṭ almutōr* ***wirǵaᶜ*** *Yūsif axí addā́ lᶜaṛabīm*^{HBI} *súkkar laǵil lā yixabbru l-ahlí* ***wirǵaᶜ*** *daxalt fī alḥarr w habu li ṣawā́bāt laǵil lā yirō addam fī riǵli.* ***wirǵaᶜ*** *alᶜaṛabi mā símiᶜ l-axi sār yixabbir ǵiddati* ***wirǵaᶜ*** *ǵiddati sārat tigūl l-abi w abi dawwarni w ǵaᶜalni fī alḥarr* ***wirǵaᶜ*** *rā riǵli ḏā w šallani la-mistašfa fī Ṣaᶜdah, hināk habú ᶜala riǵli šāšah,* ***wirǵaᶜ*** *šallūni ᶜa lbēt* ***wirǵaᶜ*** *abí badaᶜ yuxbuṭih, yuxbuṭ axí … (HD04)*

יצא שלאבי היה אופנוע, ואז אני עדיין לא ידעתי לנהוג טוב ... ואז רכבתי על האופנוע, ואז יצא שאני הייתי האחרון על האופנוע, ואז הכנסתי את רגלי בין המסמרים של הגלגל. ואז הוא [=אחי] התחיל לנהוג. הוא נוהג ויצא שהוא לא ידע לנהוג, נהג ונהג, ואז יצא בשר מהרגל שלי ואז הרגל שלי כאבה לי ואז האופנוע נפל ואז יוסף אחי נתן לערבים ממתקים כדי שלא יספרו למשפחה שלי, ואז נכנסתי לחדר [בקומת הקרקע] ושמו לי תחבושות כדי שלא יראו את הדם ברגל שלי. ואז הערבי לא שמע לאחי והלך וסיפר לסבתי ואז סבתי הלכה ואמרה לאבי ואבי חיפש אותי ושם אותי בחדר [בקומת הקרקע] ואז הוא ראה את הרגל שלי [שהיא] זה ולקח אותי לבית חולים בצעדה, שם שמו על רגלי תחבושת, ואז לקחו אותי לבית ואז אבי התחיל[426] להכות אותו, להכות את אחי ...

ח.12.1.2. ***yizᶜam***

בטקסטים מאמלח הופיעה הצורה *yizᶜam* בכמה הקשרים שבהם ניתן לתרגמה "רוצה לומר" או "כלומר", בדומה ל-*yaᶜni* הרגילה בלהגים ערביים אחרים. גם במקרה הנדון ברור למדי שהצורה קפואה ואיננה מותאמת במין לנושא המשפט, כפי שניתן ללמוד מן הדוגמא הראשונה להלן:

התלבשה ולקחה את בִּתָהּ וירדה ... כלומר היא יוצאת	*libsat w šallat bintha w nazalat … yizᶜam tuxriǵ (AMhod)*
[החתן] שם ידו על ראשה ואמר לה, כלומר [ביקש] שתישאר	*ḥaṭṭ yadih ᶜala rāsha yigūl lha, yizᶜam tḥill (AM22)*
אמר: קִרְאוּ לו הארון עִ'דקה ... כלומר "טוב".	*gāl: hā sammīh Hā́rūn Ġadgah … yizᶜam xēr (AMhod)*

---

[425] בהנשטדט מביא צורה ללא *w* מאיזור צפוני יותר בפרובינציה של צעדה (אממט'ה) וצורות דומות רגילות גם באיזורים אחרים של תימן. ראה: בהנשטדט/מילון עמ' 443. באיזור המרכז תועדו גם *u̮ärǵaᶜ* ו- *u̮rǵaᶜ* (גויטיין/ימניקה מס' 113, מס' 205).

[426] לחילופי ᵓ>ᶜ ראה §ב.3.4.1.

ח.2.2. מילות קישור משעבדות

ח.2.2.1. *(i)la*

i. המילית *(i)la* רגילה מאוד בפתח משפטי תנאי באיזורים שונים של תימן וגם מחוצה לה[427]. כמו ברמה המרכזית ובלהגי הדרום, גם בפי העולים לא נצפתה אבחנה ברורה בין תנאי קיים ותנאי בטל[428], ושתי המשמעויות מובעות באמצעות *(i)la*. אחרי *(i)la* יכולים לבוא פועל או מילית, והתנאי המובע עשוי להתייחס להווה כללי, להווה עכשיווי או לעתיד.

אם אתה שואל אותי בשם אללה אז אני מן השדים	*ilá saᵓaltani billāh fa*[429] *ana min alǵinn* (BW03)
אם מישהו בא לבקש [יד] מאבי הנערה והוא אכן רוצה להשיאה, הוא ישיא אותה ללא הסכמת הנערה	*alwāḥid ilá ǵā yuxṭub ᶜind abú albint w gid huwwa wuddih yizawwiǵha, ba-yzawwiǵha bidūr*[430] *raḏ̣ā albint* (NG04)
אם זה רצונך, שחט אתה לאנשי כפרך ואני אשחט לאנשי כפרי	*gāl: ilá mā biddak*[431] *tiḏbaḥ l-ahil bilādak w ana aḏbaḥ l-ahil iblādi* (HD03)
אם יש שיח' ויש לו הרבה מאחריו הוא נותן ערבון	*ila bih šēx w mᶜih xērāt warā ḏ̣ahrih bēn yiddī rahīnah* (AS01)

ii. *(i)la* יכולה לפתוח תנאי בלתי מוגמר, ואז היא נושאת משמעות של איווי ומביעה עתיד נשאף. כך למשל מספר המסרן על נסיונותיו להתפרנס: *bēn nisīr ništaġal, (i)la ǵā lna bugšah* (AS04) ("היינו הולכים לעבוד, אולי נרוויח גרוש"). במקרה אחר מציע בעל הבית לעובד פוטנציאלי: *ugᶜud ᶜíndi … íla ba-yǵílak gāl yiǵílak ḏ̣aláṭ* (AM09) ("הישאר אצלי ... אולי תרוויח, אמר, תרוויח כסף").

iii. נעיר, כי מאחר ש-*(i)la* מקבילה בכמה משימושיה ל-إذا הקלאסית, דנו חוקרים אחדים בקשר אטימולוגי אפשרי בין השתיים, אך לא הגיעו למסקנות חד משמעיות בעניין זה[432].

iv. לשימושיה של *(i)la* כמילית קישור מאחה ראה §ח.2.1.2.

---

[427] ווטסון/תחביר עמ' 364-367; לנדברג/גלוסר עמ' 2604; ואנהוב/התנאי עמ' 757; ג'והנסטון/דוסירי-ב עמ' 93.

[428] בשני המקרים דווח על שימוש מעורב של *law* ו-*la*: ווטסון/תחביר עמ' 368-369; לנדברג/חצרמות עמ' 708.

[429] על השימוש ב-*fa* ראה: §ח.4.2.2. מס' ii.

[430] לאסימילציה *nr*>*rr* ראה §ב.1.4.1. מס' i.

[431] כינוי הזיקה *ima*- רגיל למדי בין מילית ובין שם השקול לפועל (ובמקרה זה *biddak*). לעניין זה ראה §ו.3.3. מס' i.

[432] ברוקלמן הציע גזירה של *ᵓilā* מתוך *ᵓiḏā* ובמקום אחר הציע ששתי הצורות התקיימו במקור במקביל. ראה: בראפמן/אם עמ' 338 וההפניות שם, והמסקנה שאיננה חד משמעית בעמ' 340.

ח.2.2.2. *inn*

inn היא ככל הנראה גלגולה של إنّ או أنّ הקלאסיות, והיא מופיעה בלהג כמילית שעבוד שמובנה "ש -" (daß), וכמילית קישור מאחה בשני מובנים נוספים (ראה §ח.4.1.2.). אחריה *inn* יכולים לבוא שם, כינוי או פועל נוטה (לעניין הצטרפות כינוי גוף המדברים אחריה *inn* ראה §ו.2.2.1.). השימוש בכינוי החבור נראה לעיתים כעודף, כשהוא חוצץ בין המילית ובין שם הבא אחריה, למשל: *hū rā innha ddinya mā hī sāyrah lih* (AS05) ("הוא ראה שלא הולך לו", או "שהעולם איננו פועל לטובתו"), וכן *xáraǵt rēt innih gid annās malānīn* (AS05) ("יצאתי וראיתי שהאנשים רבים מאוד").

על רקע התרופפתו הכללית של המכפל בלהגים הנדונים (§ב.4.1.) נעיר, כי אצל לנדברג מופיעה המילה בלתי דגושה בכמה דוגמאות[433], בעוד שגויטיין מציין מפורשות כי הצורה דגושה ומתעתק תמיד ב-*n* כפולה [434]. להלן דוגמאות לשימושיה של *inn* כמילית שעבוד בטקסטים:

לא יתכן שהיא תשב (בבית) אחרי שלוש עשרה שנים	*lam*[435] *yiǵūz innha tiǵlis min ba^{c}d ṯalata^{c}šar sanah* (NG04)
אני אומר שאני מבין את הנסתר ושאני יודע הכל	*inni bēn agūl inni bēn afham alġēb w inni bēn adri bi-lkull* (AS06)
הם ידעו שהוא בא לארץ ונתנו לו זימון [לבית המשפט]	*^{c}alamu innih inn ǵā ila lāraṣ^{HBC} w habú lih ṭalab* (BT13)
היא אמרה שהיא מחכה לו	*kān tigūl innha mrayyi^{c} lih* (GR02)
אני יודע שאת פחדתְ ממני	*ana darēt inniš xufti minni* (AM05)
תגיד לו שאתה עוד קטין	*gūl lih inn ^{c}ādak ṣaġīr* (RZ01)
אמר שעליי לשלם את המס כמו הבגירים	*gāl lāzim inni asallim alǵizyah zayy imā alkubār* (RZ01)
אמרו שאני מחזיק בךְ	*gālu inni gā́buḏ̣ liš* (SQ03)
אל תגידו להם שאתם [מתכוונים] ללכת לארץ ישראל	*la túgūlu lhim innakum ba-tsīru la āraṣ Yísrạel^{HBC}* (SW01)

ח.2.2.3. *ḥ ī n*

i. שם העצם *ḥ ī n* שמובנו "זמן" משמש גם כמילית המביעה התנייה של זמן, בבחינת "בזמן ש-" וגם "מרגע ש-":

ברגע שהוא יוצא [מבטן אִמו] היא [=השדה] לוקחת אותו	*min ḥīn yuxriǵ hī tšillih* (NG14)
כאשר עוד היינו בחידאן לא היה לאבי מזל	*ḥīn ^{c}ād iḥna fī Ḥaydān mā ma^{c}ā ábi ḥaḏḏ̣* (HD11)
התאומים מתו ... מתו בשעה שאימם ילדה אותה	*aṯṯawāni mātu … mātu ḥīn wuldathum ummhum* (HD11)
מרגע שיש אֵש היא [=החיה] איננה מעזה להתקרב אלינו	*ḥīn bih nār mā hī ǵāẓmah tgārib minna* (AS04)

---

[433] לנדברג/גלוסר עמ' 117.

[434] גויטיין/סיפורים-א עמ' 172.

[435] השימוש ב-*lam* איננו רגיל בלשון הדיבור באיזור זה ויש לראותו כלשון סיפורית מוגבהת.

ii. מפי עולה, נערה כבת 13, נרשמו היקרויות של *ḥ ī n* להבעת קשר של סיבה[436]. שימוש דומה לא תועד מפי דוברים מבוגרים, ועשוי להיות בבחינת "לשון ילדים". השווה המעבר בין משמעות הזמן והסיבה במילית *yōm*, §ח.7.2.2.).

אני סולח לך על זה בגלל שבאת כדי לקחת את בני לבית החולים אלסלים	*ana msammiḥ lak ᶜala ḏa ḥīn ǧītant tšill* *b-ibni la mistašfa asSalīm (HD13)*
היהודים פוחדים מן הערבים, מפני שהערבים עושים "כישוף" [=שטיפת מח] לילדות היהודיות	*alyihūd yiḏillu min alᶜaráb, ḥīn alᶜarab yisawwō* *xšāf*^{HBC} *la-lbanāt alyihūd (HD17)*

ח.2.2.4. *fala*

i. המילית *fala* היא ככל הנראה צירוף של فَ הקלאסית עם מילית השלילה لا, אולם במישור הסינכרוני היא משמשת כיחידה אחת ויכולה להופיע גם אחרי *w* החיבור (§ח.8.1.2.). היא משמשת בפתח משפטים המביעים סמיכות זמנים, בבחינת "אך... ומיד..." או "רק.... וכבר....".

הנקתי שנתיים וגמלתי, ואך קיבלתי (את המחזור) הריתי והבאתי את סודי [לעולם]	*bēn afí šnatayyim*^{HBI} *w faṭamt, w **fala** gibbalt*^{HBC} *ḥibilt w addēt Sōdi (AMhod)*
בכל פעם שתטחני השאירי מכל מנה מעט.	***fala** kūn ṭaḥanti xallē min kull waǵbah galīl (AM01)*
ואך הושיטו אותו, התכוונו להושיט את הסכין, באה הדיה ונאחזה בעורפו	*w **fala** maddadūh yištō ymiddu assakkīn ǵat* *alḥidyah w altafatat ᶜala ragabih (AM01)*
השדה, אך אשה יולדת וכבר השדה חוזרת אל הבטן שלה בצורת שלפוחיות שלפוחיות	*alᶜúgara, **fala** wulidat almarah alᶜúgara ba-tirǵaᶜ ila* *baṭinha kmō*^{HBI} *ᶜiyūn ᶜiyūn (BT11)*

ii. *fa* הופיעה ללא *la* בכמה מקרים בודדים בפתח משפט שהוא תוצאה של משפט קודם[437]. השימוש ב-*fa* כמילית קישור רגיל יותר בלשון הצנועאנית[438], ואילו כאן הוא בבחינת לשון סיפורית מוגבהת, ולא חלק מן הלשון היומיומית. המשפט שאחרי *fa* עשוי להיות סיפא במשפט משועבד, כמו בדוגמא *ilá saᵓaltani billāh fa ana min alǵinn (BW03)* ("אם אתה שואל אותי בשם אללה, אז אני מן השדים"); או משפט עצמאי המתאר אירועים שבאו אחרי האירועים המתוארים במשפט הקודם, ואולי כתוצאה מהם: *ǵālat lí: salām… fa ᶜaráft innhá mā hī min alᵓins (BW03)* ("אמרה לי: שלום, ... או אז ידעתי שהיא איננה מבני האנוש").

---

[436] השווה הקשר בין מילות זמן וסיבה בצורה since האנגלית.

[437] לשימוש ב-*w* בנסיבות דומות ראה §ח.8.1.2. מס' iii.

[438] ווטסון/תחביר עמ' 298-300.

ח.5.2.2. *laǵil*

הצורה *laǵil* היא ככל הנראה גלגול של لِأَجْلِ הקלאסית, ומשמשת בלהג לפני תיאורי תכלית במובן "כדי ש". אחריה יכולים לבוא פועל, שם או כינוי חבור. שימושים דומים נרשמו במספר נקודות ישוב בדרום הרמה המרכזית[439]. להלן מספר דוגמאות להופעתה בטקסטים:

כתוב לי כְּתב [=קמֵע] ועשה זאת כדי שהיא תחזור	*ftaḥ li ktāb w sawwīha laǵilha tirǵaᶜ* (AS06)
הינשא כדי שהיא תועיל לךָ ותועיל לנו	*itzawwaǵ laǵilha tinfáᶜak w tínfaᶜna* (AM01)
הידיעה הגיעה לישראל ו... הם שלחו עשרת	*alᶜilm wuṣíl ila ᶜa lGuds w … him waṣṣaw b-ᶜašr*
אלפים דולר כדי שהיהודים יעלו לישראל	*ālāf dṓlarīm*$^{\text{HBI}}$ *laǵil ilyahūd yiṭlaᶜu alGuds* (NG02)
הלכו והמירו אותם בזהב. למה? כדי שייצא להם יותר קל	*sāru yiṣirfūha bḏaháb, lēš? laǵil yǵī lhim yotēr*$^{\text{HBI}}$ *xfīf* (NG01)

ח.6.2.2. *lō*

בלהגים שונים בתימן משמשת *lō* באופן חי ופעיל, הן בנפרד והן בצמוד ל-*mā*[440], אך בפרובינציה של צעדה תועד השימוש ב-*lō~law* רק באיזורי השוליים הצפוניים והמערביים[441]. בפי העולים מן הצפון לא נרשמו היקרויות של המילית בדיבור החופשי, אך היא נזכרה בטקסטים מספר פעמים בתוך הצירופים *lōmā* או *lō-kān* כחלק מנוסחאות סיפוריות קפואות, במסגרת ציטוט מפי דמות זרה בסיפור, בדרך כלל בלתי אנושית.

כך למשל מאיימת גיבורת הסיפור על השדה: *lōmā truddi kull ḥāǵah ila makānha l-agaṭṭᶜiš li-lḥidī w alǵirbān* (AM01) ("אם לא תשיבי כל דבר לקדמותו אני אחתוך אותך [ואניחך] לדיות ולעורבים"), ובדומה קובעת שדה אחרת את התנאי המגביל *ána aští minnak lā tigūl lō-kān* (BW02) ("אני רוצה ממך שלא תאמר 'לו יהי'"). בהקשר אחר מאיים מכשף על נערה צעירה *lṓmā salāmiš salāmiš inn farṯiš sbig damiš* (AM01) ("אם לא תברכי לשלום יקדימו מעייך את דמך"). נראה, כי כמו בהקשרים אחרים (השווה §ה.1.8. מס׳ iii), השימוש באוצר מילים מסומן מאפיין סיפורים שבהם משמשות דמויות מאיימות או אפילו דמוניות, ומוסיף על הריחוק ועל המסתורין האופפים את הסיטואציה המתוארת.

---

[439] למשל יאסטרו/ג׳בלה עמ׳ 44. השווה גם עדות מוקדמת יותר לשימוש בצורה *lağl* כמילית סיבה אצל מיטווך/מסע לתימן עמ׳ 63.

[440] פיאמנטה/מילון עמ׳ 454 וההפניות שם; בהנשטדט/גלאזר עמ׳ 190. ראה גם בנג׳ד אצל אינגם/נג׳ד עמ׳ 134.

[441] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 300.

ח.7.2.2. *yōm*

i. שם העצם yōm ("יום") משמש בפתח פסוקיות זמן במובן "כאשר". בלהג של צנעא משמשות בתפקיד דומה מילים נוספות המתארות חלונות זמן ספציפיים, כמו למשל *sā^{c}ah* ("שעה") או *sanih* ("שנה"), והן עשויות להתקשר אל המשפט המשועבד עם או ללא *mā*[442]. בפי העולים מתקשרת yōm אל הפסוקית הנפתחת אחריה ללא כל גורם מקשר:

כאשר שמעתי את הגוי ... ברחתי למטה	*yōm ismi^{c}t alǵēy … šaratt nāzil* (AM02)
כאשר ראיתי ... כמעט הועפתי מהרצפה מרוב כעס	*yōm gid rēt .. gid aná bēn íštall min algā^{c} min alḥámaṭah* (AS05)
יצא שהייתי בת שנה וחצי כשאבי עלה לארץ	*bāǵi w anī^{HBI} bint sanah w nuṣṣ… yōm ṭili^{c} abūy la lāraṣ* (AM02)
שם אין כלום ... בתקופה שלי, כשהייתי שם [=בתימן]	*hinād mā bih šī … fī zzamān ḥaggi, yōm kāni hinād* (AS01)
כאשר הגעתי עליתי לבלות אצלם את הערב	*yōm waṣilt kāni ṭāli^{c} astámir ^{c}indhim* (AS01)
וכאשר הפציע [השחר] הגענו אל הכפר הראשון בוואדי	*w yōm afǵar wuṣilna áwwal garyah fī alwādi* (NG14)
מרגע שאמר לו [=לאברהם] 'יצחק', לקח את יצחק	*yōm gāl lih Yiṣḥāg ǵarr Yiṣḥag* (RZ01)

ii. בהיקרויות אחדות נושאת yōm גם משמעות של סיבה, בדומה ל-since האנגלית (השווה השימוש הסיבתי ב-*ḥīn* לעיל §ח.3.2.2. מס' ii). כך למשל, בעל שסבר שאיבד את אשתו ברעידת אדמה מגלה לפתע שהיא בריאה ושלמה, וקורא בהתרגשות: *yōm gid marati sālmah arr abēh albēt* (AM02) ("מאחר שאשתי שלמה ובריאה, ארור יהיה[443] הבית", כלומר: שוב לא אכפת לי מהנזק שנגרם למבנה)[444].

iii. בחלק מן ההיקרויות פותחת את הסיפא *w* החיבור. דומות לכך דוגמאות בודדות שבהן נרשמה *w* בפתח הסיפא אחרי *ḥīn*. השווה הדוגמאות הבאות:

כאשר הגעתי לאמצע הדרך, והנה	*yōm wuṣilt fī naṣfat haṭṭarīg* ***w*** *innhim*
מתקרבים אליי ארבעה אנשים	*mitgaddimīn li arba^{c}ah ánfār* (AM04)
כאשר התקרבתי אליהם הם התייצבו מולי בכוונה להרגני	*yōm giribt minhim* ***w*** *him lagōni yištaw yigitlūni* (AM04)
כאשר פתח את עיניו הם שיחררו [אותו]	*ḥīn fataḥ ^{c}iyūnih* ***w*** *him fállatu* (SQ01)

---

[442] ווטסון/תחביר עמ' 349.

[443] ראה ביאור הביטוי בנספח הטקסטים הערה 53.

[444] שימוש קרוב לזה (פסוקית ויתור) נמצא בלהג של יהודי אלגדס, בדוגמא *kān šāxir loh ma^{c}ā́ yōm huh ibn axū́h* ("הוא שנא אותו, למרות שהוא בן אחיו"). ראה: גויטיין/אלגדס עמ' 369.

ח.3. רפלקס של قَدْ ההסטורית

הרפלקס של قَدْ בלהגים הנדונים הוא *gid*, כמו בחצרמות ובכמה להגים בדרום סעודיה, ובשונה מן הצורה *gad/gäd* הרגילה ברמה המרכזית[445]. להלן יידונו דגמי הנטייה של *gid* בלשונם של העולים (§ח.1.3.); שימושיה השונים של המילית (§ח.2.3.); וכן אלומורפים אחדים שנקרו בטקסטים (§ח.3.3.).

ח.1.3. דגמי הנטייה

i. *gid* מופיעה בטקסטים בצורתה הפרודה כשאחריה שם, פועל או מילית, ורגילה ביותר לפני כל כינויי הגוף הפרודים:

gid aḥna	1.c.pl.	*gid ana*	1.c.sg.
gid antu	2.c.pl.	*gid ant*	2.m.sg.
		gid anti	2.f.sg.
gid him	3.c..pl.	*gid hū*	3.m.sg.
		gid hī	3.f.sg.

ii. בלהגים הנדונים אין *gid* נוטה בצירוף עם כינויים חבורים. נטייה כזו תועדה בלהגים שונים בדרומה של סעודיה, ויתכן ששרידיה מצויים גם בלהגים הנדונים בדמותה של *gill-/gall*, כמפורט להלן §ח.3.3. מס' iii.

ח.2.3. שימושים ומשמעויות של gid

כמו בלהגים תימניים אחרים *gid* שכיחה מאוד בדיבור[446], ומשמשת במובנים שונים ומגוונים: היא עשויה לבוא לשם הדגשה, בבחינת "באמת", "בהחלט" או "ממש", אך עשויה להיות גם ריקה מתוכן לכסיקאלי (מס' I להלן); בהקשרים מסויימים היא מוסיפה למשפט אספקט פרפקטי, בבחינת "כבר" (מס' ii ו-iii להלן); מצביעה על פעולה שטרם בוצעה אך צפויה להתבצע, בבחינת "עדיין לא" (מס' iv להלן); או משמשת אלמנט מודאלי (מס' v להלן).

להלן פירוט השימושים שנזכרו:

---

[445] רוסי/צנעא עמ' 41; לנדברג/ארביקה עמ' 38. הן *gid* והן *gad* משמשות בלהג של אל-מורה, ומשמשות כאינדיקציה להשתייכותו של הלהג לקבוצת הלהגים של דרום ערב. ראה: אינגם/אל-מורה עמ' 97-96 והערתו של תומאס המצוטטת שם.

[446] השווה למשל התרשמותו של גויטיין, לפיה בערבית הצנעאנית משמשת *gad* "כמעט בכל משפט": גויטיין/חבשוש עמ' 79.

i. במשפטים שמניים עשויה gid לשמש לשם הדגשה, בבחינת ״באמת״, ״בהחלט״ או ״ממש״[447], ובייחוד במבעים המתארים מצב או התהוות של מצב. עם זאת נראה, כי מובן ההדגשה איננו חד משמעי, ובחלק מן המבעים ניתן להשמיטו מן התרגום כליל, באופן המותיר את gid כאלמנט תחבירי ריק מתוכן לכסיקאלי, המשמש כמעין אוגד. תפקיד דומה יוחס למילית זו בלהג של צנעא, שם משמש הצירוף של gäd+כינוי במעמד של פועל הוויה[448]. בדוגמאות הבאות ניתן לייחס ל-gid מובן של הדגשה או להשאירה בלתי מתורגמת:

עליתי ואני [ממש] רועד	ṭali^{c}t, gid-ana bēn intfuḏ̣ (AS05)
אני עכשיו [בהחלט] [מוכנה] אם תרצי שנלך נלך	gid ana ḏalḥīna la wuddiš insīr ba-nsīr (AM01)
מה יש לך אחותי, את [ממש] חוורת	wēš gōmiš uxti gid anti ḏ̣a^{c}īfah (AM01)
בא מאחריו, ו[אכן] יש לו חרב	ǵā min warāh, gid m^{c}ih sēf (AM01)
אינני יודעת מה קרה לו, הוא [ממש] משוגע	midri mā ǵā ^{c}alēh. gid hū šēṭa (HD08)
היא הביאה את המים בדליים כשהיא [ממש] צורחת	hī ǵit bi-lmā fī lmašā^{c}il w gid hī tibki (AS05)

ii. בכמה משפטים שמניים משמשת gid לתיאור מצב בהווה שהוא תוצר של השתלשלות אירועים בעבר, במובן ״כבר״ (בדומה לכמה שימושים של ההווה הפרפקטי בשפה האנגלית)[449]:

הילדה גדלה והיא כבר בת שמונה עשרה	kubrat albint gid hī bint ṯamanta^{c}aš (AM01)
מאחרי הסלע הסתתר, והשד כבר מגיע	warā́ lḥaǵar atxassa. w alkāfir gid hū mugbil (AM01)
מזמן ששילם את הריאלים היא כבר אשתו	min ḥīn yisallim arriyāl gid hī maratih (NG04)
אך קמתי ומיד ראיתי שהאוכל כבר מוכן	mā gumt illa šuft alōxel^{HBI} gid hū ḥāṣil (AM01)
הוא כבר בן שלוש עשרה וכבר משלם את המס	gid hū ibn ṯalata^{c}aš w gid hū yisallim ǵizyah (AS04)
מעכשיו, יש לכם כבר מדינה	m-alyōm … gid ma^{c}kum madīnah (AS04)
נעלה את הדלת ... בן השבטים כבר מחכה לה ליד הדלת	ġalagat albāb … gid algabīli mráyyi^{c} ilha ^{c}ind albāb (NG04)

iii. gid מופיעה לעיתים לפני פועל או בינוני להבעת העבר המוקדם, בבחינת ״כבר״ או ״זה מכבר״, לציון פעולה שהתרחשה קודם לזמן הסיפורי (בדומה לעבר הפרפקטי בשפה האנגלית):

התעורר והן [השדות] כבר עקרו את עינו	aṣbaḥ gid axraǵu ^{c}ēnih (BW05)
הגעתי, וסעיד כבר ברח אליהם	wuṣilt … w Sa^{c}īd gid šárad ṣalāhim (AM02)
הוא אמר לי זה מכבר היכן ביתם	hū gud gāl li wēn bēthim (HD01)
מחציתו נהרסה ולא נותרה אלא מחציתו	gid amtḥag naṣfatih mā ^{c}ād illa naṣfatih (SQ01)

---

[447] שימוש זה קשור במובן ההדגשה הבסיסי של המילית הקלאסית, ותועד גם בדרום תימן (לנדברג/אראביקה עמ׳ 40) ובלהג של הדואסיר (ג׳והנסטון/דוסירי-ב עמ׳ 278).

[448] רוסי/צנעא עמ׳ 41; אינגם/אאל-מורה עמ׳ 96.

[449] לפי בהנשטדט הפונקציה המרכזית של gid היא לתאר פעולה מוגמרת שיש לה רלוונטיות בהווה: בהנשטדט/צעדה עמ׳ 206.

iv. gid עשויה להופיע בין מילית שלילה ובין הפועל או השם הנשלל, ולהצביע על פעולה שטרם בוצעה אך צפויה להתבצע, בבחינת ״עדיין לא״[450]:

המקום לא מצא חן בעיניי, ועדיין לא הריתי... אז ברחתי	*mā ^{c}aǵabni almakān walā gid ḥibílt … ḥinigt* (SQ03)
יצא שעדיין לא בוקר, זה היה עוד בשעה שש בלילה	*ǵa w mā gid hū ṣubiḥ, ^{c}ādih fī sā^{c}ah sitt fī llēl* (AM06)
אני לומד, עדיין אינני עובד ועדיין אינני מרוויח פרוטות	*ana ágra, mā gid aná-štaġil wála gid aná arbáḥ bugáš* (RZ01)
עדיין לא השלמתי את ירח הדבש	*mā gid kammált šahr al^{c}asál* (BW03)

v. בבואה לפני פרפיקס הפועל *ba-* מוסיפה gid אספקט מודאלי למשמעות המובעת בפועל. בדומה הצביע לנדברג על הצירוף قد+הפועל ״לרצות״ והשווה אותו ל-*décidément* או *entschieden* בלשונות אירופה[451] (על הקשר בין הפועל ״לרצות״ ובין המודיפיקטור *ba-* ראה §ה.2.5.). על אף שהקשר האטימולוגי איננו טריוויאלי, מצביע ג׳והנסטון על האפשרות ש-gid משקפת בהקשרים אלה גלגול של كاد הקלאסית, ולא רק של قد. על ההלחמה של gid עם פרפיקס העתיד שאחריה לכדי *gibba-* או *gba-* ראה להלן §ח.3.3. מס׳ i. להלן דוגמאות אחדות מפי העולים:

אני [מתכוונת] לחזור הביתה כדי שאף אחד לא יראה אותי	*ana gid ba-aḏwi ^{c}a lbēt lā ḥad yšūfani* (AM01).
הבינה שהוא כמעט גובר עליה ותפשה אותו, בחיי!	*šāfat innih gibba-yiǵīd ^{c}alēha waḷḷāhi maskatih* (HD03)
אחיו שמע והשתגע. אמר: אתה כמעט מתייהד, חסן!	*w axūh simí^{c}. … txabbal. gāl: gid ba-tityahwad*[452] *ya Ḥásan* (RZ01)
ואני מלקטת עד שכבר כמעט הולכים להתפלל בית הכנסת	*w a^{c}annim … ilámā gibba-yisīru yiṣállō fī lkanīs* (HD01)
בנינו בית, וכשכבר כמעט סיימנו הריתי את בני סעיד	*banēna bēt, yōm gibba-nkammlih ḥibilt b-Sa^{c}īd ibni* (AM02)
איפה אתם ואיפה אמלח! אתם כבר כמעט מגיעים לכתאף	*wēn intu w wēn Amlaḥ. antu gid ba-tīṣalu lKtāf* (AS04)
אך אמרה ״בסדר״, ש[בכוונתה] לחזור, ואני נכנסתי	*bas gālat nāhi, g-ba-tirǵa^{c} … w ana daxalt* (AS06)
אני התידדתי איתם והם ייקחו את השדים מהבית	*gid atxābart^{HBC} ana wiyyāhum w gid ba-yšillu alǵinn min albēt* (AM05)

ח.3.3. אלומורפים צורניים של gid

i. העיצור d שבסוף המילית gid נדמה לעיתים לעיצור הפותח את המילה שאחריו. הידמות מעין זו רווחת למדי באיזורים צפוניים יותר של הפרובינציה, ואילו מפי העולים תועדה בדוגמאות בודדות[453]: *mā gin nasīt* (HD01) (״עדיין לא שכחתי״) ו- *gim m^{c}í* (AS01 SQ05) (״אכן יש לי״).

---

[450] ראה שימוש דומה בלהג של צנעא אצל רוסי/צנעא עמ׳ 38, §4,56.

[451] לנדברג/אראביקה עמ׳ 40. לעומתו מצא בהנשטדט, שבאיזורים הצפוניים של הפרובינציה משמש הצירוף של gid עם פרפיקס העתיד להבעת העתיד הקרוב: בהנשטדט/צעדה עמ׳ 207.

[452] על צורת הפועל הדנומינטיבית ראה §ה.9.3. מס׳ v.

[453] בהנשטדט/צעדה עמ׳ 206.

ii. רגילה למדי הלחמה של gid עם פרפיקס העתיד לכדי gibba- או gba- במובן "כמעט": gib ba-yimūtu (AS01) (הם כמעט מתים [מרעב]); וכן gba-yrammō … midri kam ālāf (NG04) ("הם יורים כמעט ... אינני יודע כמה אלפים") (לדוגמאות נוספות §ח.2.3.).

iii. בדיבור מהיר לפני הכינוי ana ("אני") מתקבל לעיתים קרובות האלופון המקוצר gd-, ההגוי כיחידה אחת עם הכינוי. בנוסף, כאשר התיבה הקודמת מסתיימת בעיצור או בצרור עיצורים, מוכנסת לפני gd- תנועת עזר המפרקת את הצרור (§ב.2.4.ב.), כמו בדוגמא xaraǵt igd-aná mit̠l alxábla (AM02) ("יצאתי ואני כמו משוגעת").

iv. מפי העולים תועדו צורות שבסיסן gill/gall ובסופן כינוי גוף חבור או פרוד (ראה gallana לעומת gall iḥna בדוגמאות להלן). שימושיהן של הצורות הנגזרות מ-gill/gall מזכירים מאוד את אלה של kān (§ה.1.2.6.), והן עשויות לציין הוויה בעבר (בבחינת كان تامة) או להצריך השלמה של פועל או בינוני, ולשמש כאוגד בעבר (בבחינת كان ناقصة):

הייתי מחוץ לצעדה, עבדתי	*gilli xāriǵ Ṣaᶜdah ištaġalt (AS01)*
אנחנו היינו בתימן בחידאן	*iḥna gallana fī Tḗmạn fī Ḥaydān (HD07)*
היינו הולכים ללמוד	*gall iḥna bēn nḥinn nigra (HD)*
סבתי צאלחה היתה הולכת לאכול	*ǵiddati Ṣālḥah gallha ḥānnah tākul (HD07)*

הצורות gill/gall קשורות ככל הנראה מן הבחינה האטימולוגית ל-قد ההסטורית (על הקשר האפשרי בין העיצורים d ו-l ראה §ח.2.1.2. לעיל). אף שהן נבחנות מ-gid בשני היבטים: ראשית, הן מופיעות בצירוף עם כינויים חבורים, בעוד ש-gid נוטה בלהגים אלה בצירוף הכינויים הפרודים (§ח.1.3.); ושנית, תנועת a משתמרת במילית זו בלהגים אחרים בתימן, אך לא בפי העולים מהצפון, ההוגים תמיד gid. על אף שני קווי השוני הללו ברור למדי הקשר בין gill/gall ובין gid, שהרי בלהגים שונים בדרומה של סעודיה נוטות הן gid והן ćad (<*qad) גם עם כינויים חבורים[454]. דוגמאות דומות מאוד תועדו גם באיזורים צפוניים יותר של הפרובינציה של צעדה, כמו למשל gallača, gallī ו-gallanā[455].

v. בפי דוברים אחדים ניכרת השפעה חזקה של העיצור ה"כהה" g על התנועה, והצורה הגויה למעשה [gud]. ראה בעניין זה §ב.2.1. מס' i.א. וההפניות שם.

---

[454] פרוכזקה/סעודיה עמ' 223.

[455] בהנשטדט/צעדה עמ' 207.

ח.4. אדוורבים של זמן ושל מקום

ח.1.4. ״כאן״

הצורה הרווחת במובן ״כאן״ היא h(i)nā, שנרשמה מפי מסרנים מכפרים שונים, ומוכרת מדיאלקטים נוספים בתימן ומחוצה לה[456]. צורות אחרות שנזכרו הן hān~hāna, hinē ו-hōn~hōni. ברור למדי, שהצורות השונות אינן פרי שינויים מקומיים שחלו בצורה הסטורית אחת, אלא הן תוצר גלגולן של צורות הסטוריות מובחנות:

i. הצורה הרווחת h(i)nā היא המשכה של hunā הקלאסית עם שינוי אופייני בתנועה הקצרה (ראה §ב.2.1.2.), ההגויה לעיתים קרובות בהשמטת התנועה הקצרה.

ii. הצורה hinē נראית כגלגול נוסף של הצורה הקלאסית, ותועדה בשוליים המזרחיים (אמלח) והמערביים (ראזח) של הפרובינציה, וגם בסאקין במסגרת הביטוי min hinē la hinē (SQ03) (״מכאן לכאן״). המעתק ā > ē בהברה הסופית של צורה זו מזכיר את זה הנשמע בצורות kad̠ē (״כךְ״, ראה §4.1.) ו-wlē (״והנה״, ראה §ח.2.1.10.), אך אינו בבחינת תופעה כללית בלשון זו.[457]

iii. לעומת הצורות הנזכרות, מקורה של hān~hāna בגלגול ובהתקצרות של הצירוף הקלאסי hāhunā[458].

iv. הצורות hōn~hōni נדירות למדי, אך נקרו בטקסטים מפי שלושה עולים ותיקים. אמנם, הדמיון הבולט לצורות הרווחות במרחב של סוריה וארץ ישראל עשוי להצביע על שאילה מן הערבית המקומית לאחר העלייה לארץ, אך נדמה לי שבכל זאת מדובר בצורה תימנית אותנטית שמוצאה בגלגול נוסף של hāhunā ההסטורית[459].

ח.2.4. ״שם״

לעומת מגוון הצורות להבעת ״כאן״ מצאנו בטקסטים שתי צורות בלבד להבעת ״שם״. הצורה הרגילה והשכיחה הינה hinā̄k ולצידה נרשמה פעמים אחדות גם hunāk. לאור הקרבה הרבה בין התנועות i ו-u בלשון זו ולאור החילופים הרווחים ביניהן (§ב.2.1.2.) יתכן שאין לפנינו שתי צורות מובחנות, אלא וריאנטים של צורה אחת. נדגיש, כי לא זוהתה התנייה פונטית כלשהי (דוגמת אסימילציה לתנועה סמוכה) להופעת כל אחת מהצורות.

---

[456] פישר/כינויי הרמז עמ׳ 115-117 וההפניות שם ללנדברג/דתינה, לנדברג/חצרמות ורוסי/צנעא.

[457] צורות דומות (hnē, hnī) תועדו בלהגים צפון אפריקאים, שבהם רווח מעתק של ā>ē/ī בהברה סופית מוטעמת. ראה: פישר/כינויי הרמז עמ׳ 116 הערה 1.

[458] פישר/כינויי הרמז עמ׳ 123.

[459] צורות שבהן תנועת o (קצרה!), דוגמת hona, honāk ו- hōnāk תועדו במרכז תימן (רוסי/צנעא עמ׳ 44, 122, 131) ובדרומה (לנדברג/דתינה מס׳ 17,1453). על אף הקרבה ב**איכות** התנועה נדמה לי שמקורן שונה משל אלה הנדונות כאן.

התנועה הסופית בצורה hōni מזכירה גם היא סיומות שתועדו בסוריה, בלבנון, בארץ ישראל ובעיראק. אלא שבאיזורים אלה שכיחים מעתקים מסוג ā > ī (או a>e/i) בהברה סופית ובלתי מוטעמת, ואילו שבלשון הנחקרת איננו עדים למעתק סדיר מסוג זה.

ח.3.4. ״עכשיו״

i. כמו בלהגים מדוברים אחרים מובעת המשמעות של ״עכשיו״ על ידי צירוף של כינוי רומז ושם שמובנו ״זמן״. בלשון הנחקרת משמש במובן זה הכינוי *ḏalḥīn*, שתועד גם באיזורים אחרים בתימן, ומוכר בשימוש גם בלהגים אחרים בחצי האי, ובכלל זה בעומאן, במכה ובחצרמות[460]. לצידה של *ḏalḥīn* נרשמה גם *ḏāḥīn* בהשמטת *l*, הדומה לזו שתועדה מפי יהודי המרכז[461].

ii. לצד *ḏalḥīn* ובאותה המשמעות משמשת גם צורה ארוכה *ḏalḥīna*. הצורות משמשות זו לצד זו לסירוגין, למשל: *wēš ba-asawwi ḏalḥīna? … wēš ba-asawwi ḏalḥīn?* (AM01) (״מה אעשה עכשיו״)[462].

iii. הכינוי הרומז הפותח את הצורה מופיע בדרך כלל בצורתו הקצרה *ḏa*, אולם בכמה דוגמאות הופיע הכינוי בצורתו הארוכה דווקא, למשל: *m-hāḏa-lḥīna gid aḥna rāknīn* (AM01) (״מעתה ואילך אנחנו סמוכים ובטוחים״), ובדומה גם *hāḏa-lḥīna, axraǵt assakīn* (SQ05) (״עכשיו, הוצאתי את הסכין״).

iv. הצירופים *ḏalḥīna min* או *m-hāḏa-lḥīna* (״מעכשיו״) מתייחסים לזמן המתחיל ברגע הדיבור ונמשך אל תוך העתיד, בבחינת ״מעתה והלאה״ או ״מרגע זה ואילך״. כך למשל מתחייב צורף בפני חתן שהזמין תכשיטים לכלתו: *ana gid ba-aštaġil min ḏalḥīna ᶜašar ayyām w ana ba-akámmilha* (AS06) (״אני אעבוד מעתה ואילך עשרה ימים ואני אשלים אותם״).

v. בנוסף ובמקביל לשימוש בצורות *ḏalḥīn* ~ *ḏalḥīna* עשו מסרנים אחדים שימוש בצורה *alᶜān*, גלגולה של *alᵓāna* הקלאסית. למעתק ᵓ>ᶜ ראה §ב.3.4.1.

---

[460] פישר/כינויי הרמז עמ׳ 147-148 וההפניות שם.

[461] גויטיין/סיפורים-א עמ׳ 173.

[462] בהנשטדט (צעדה עמ׳ 84) מייחס את הצורה הארוכה לכפרים מסויימים הסמוכים לעיר צעדה, ואילו ממקומות אחרים בפרובינציה הוא מביא את הצורה הסטנדרטית *ḏalḥīn* בלבד. את הצורה הארוכה רושם בהנשטדט בסיומת *h*, דהיינו *ḏalḥīnah*. הופעת *h* בסוף הצורה הארוכה תועדה בכמה מקרים גם מפי העולים אך לא בקביעות.

פרק ט: שם המספר

מערכת שמות המספר בלשון הנחקרת תואמת בקוויה המרכזיים למערכות האופייניות ללהגי חצי האי בכלל וללהגים התימניים בפרט. עיקרו של פרק זה דן בשמות המספר ובכלל זה המספרים המונים (§ט.1.) והמספרים הסודרים (§ט.2.). מפאת קוצר היריעה נדונים היבטי פונולוגיה, מורפולוגיה ושימושים תחביריים של המספרים ברצף אחד. בסוף הפרק רוכזו מונחים המשמשים לציון שברי השלם (§ט.3.) ולמניין שעות היום וימי השבוע (§ט.4.), ונדון המבנה האופייני להבעת כמויות בלשון זו (§ט.5.).

ט.1. המספר המונה

ככלל, הצירוף של מספר מונה עם שם מנוי איננו נתפס כסמיכות, אלא שם המספר מופיע כתמורה (אפוזיציה) לשם המנוי. עובדה זו מתבהרת היטב מתוך דפוסי היידוע של צירופי שם ומספר, למשל *alxamsah gurūš* ("חמשת הגרושים"), ומתוך סיומת הנקבה שאיננה נסמכת, למשל *ṯalāṯah gurūš* ("שלושה גרושים").

ט.1.1. המספר 1

ט.1.1.1. *wāḥid* כשם תואר

i. המספר המונה *wāḥid* משמש כשם תואר ומופיע אחרי השם המנוי במובן "אחד". בבואו כשם תואר מופיע *wāḥid* רק בהקשרי זמן, ובייחוד אחרי *yōm* ("יום"). צורת הנקבה *wāḥdah* מופיעה לצד *lēlah* ("לילה") ו-*marrah* ("פעם").

יום אחד האש כבתה לה	*yōm wāḥid aggiṭa^{c}at ^{c}alēha annār (AM01)*
יום אחד אמרו לנו שנעלה לארץ	*yōm wāḥid gā́lu laná niṭla^{c} lal^{ɔ}āraṣ^{HBC} (SW01)*
יום אחד דודי היה בדרכו במכונית	*kān yōm wāḥid w ^{c}ammi fī ṭṭarīg ḥaggih fī ssayyārah (BT03)*

לילה אחד ארבו לי בבקתות	*lēlah wāḥdah gáddamu li fí l^{c}išáš (AM04)*
קראנו לו לילה אחד והוא עלה אל הבית	*da^{c}ḗnāh lēlah wāḥdah w ṭili^{c} ila lbēt (AM05)*
פעם אחת רבנו בגלל הילדים	*marrah wāḥdah dābaǵna ^{c}ala sibb alǵihāl (HD14)*

ii. בכמה מקרים הופיע *aḥad* במקום *wāḥid*, כשם תואר לצורה *yōm* (להלן), יתכן מתוך אנאלוגיה ל- *yōm alaḥad* ("יום ראשון", §ט.2.4.)[463]:

---

[463] בהנשטדט/גלוסר עמ' 12 מביא את הצירוף *^{ɔ}āḥad yōm* במובן ein Sonntag מאיזור ח'ולאן שבצפון.

יום אחד החלטתי ללכת אל ביתו של האדון	*yōm aḥad gult ba-asīr la^cind bēt assayyid (HD01)*
נשאר [בריא] יום אחד, נשאר שמונה ימים, וחלה.	*ga^cád yōm aḥad, w g^cad ṯamān ayyām w maráḏ̣ (SQ01)*
פגש אותי יום אחד [ואמר]: ארור שכמוך, יש לכם כבר מדינה	*lagīni yōm aḥad: yā mal^cūn, gid ma^ckum madīnah (AS04)*

iii. הצורה *waḥad-* מופיעה בצירוף עם כינויים חבורים במובן "לבדו", למשל *mā xallōhum waḥadhim* (HD03) ("לא השאירו אותם לבדם") או *kull wāḥid maḥbūs waḥadih* (SQ03) ("כל אחד כלוא לבדו"). בהשוואה ל-وَحْدْ הקלאסית, תנועת *a* בהברה השנייה של צורה זו עשויה להיות עדות נוספת להשפעה "תסמונת הקפה" (ראה §ב.3.3.)[464], או לנבוע מאנאלוגיה ל-*aḥad* שנזכרה לעיל.

ט.2.1.1. *wāḥid/ḥad* ככינוי פרונומינאלי

i. לעיתים קרובות מתפקדים *wāḥid* וצורת הנקבה שלו *wāḥdah* ככינויים פרונומינליים המציינים בני אדם, ומופיעים במשפטי חיווי חיוביים במובן "מישהו" או "מישהי" (somebody), כמו בדוגמאות הבאות[465]:

יצא שהיה מישהו שהיה לו כסף רב	*ǵā buh wāḥid kān ma^cāh ḏ̣alaṭ xḗrāt (HD13)*
אם אשה איננה נושאת חן בעיני מישהו הוא מכה אותה	*la mā ta^cādat wāḥid almarah ba-yuxbuṭha (AS01)*
כל אחד [מהבנים] לקח את הבנות על כתפיו והתחלנו ללכת	*kull wāḥid šall albanāt ^cala ǵinūbih w bada^cna nirūḥ(SW01)*
הגענו להסכמה שכל אחד יגרש את [אחותו של] השני	*iḥna starḏ̣ēna w kull wāḥid yiṭlig aṯṯāni (AS01)*
היה אצלנו מישהו שהתאסלם	*kān ^cindana wāḥid itʾaslam (AS04)*
גירש אותה והלך לחפש לו מישהי אחרת, צרה	*ṭállagha, sār dawwar lih wāḥdah ṯāniyah, ṭabīnah (SQ03)*
אני הולך מאצלנו ומישהי עוקבת אחריי	*bēn axaṭṭi mínnina w bēn tilḥagni wāḥdah (GR03)*

ii. קרובים לכך שימושיה של *ḥad*, המופיעה במשפטי שלילה במובן "אף אחד" (nobody), ובמשפטי שאלה ותנאי גם במובן "מישהו" (anybody):

אני רוצה לחזור, שאיש לא יידע שאני יצאתי מביתי	*aští arǵa^c lā ḥad yidri inni xaraǵt min bēti (AM01)*
בכל מקום שהגיעה לא ראתה איש	*ēnimma wuṣlat mā šāfat ḥad (AM01)*
הגענו לכפר הראשון בעמק ושוב לא ראינו איש	*wuṣilna áwwal garyah fī alwādi mā ẓid šufna ḥad (NG14)*
לא אמרתי לאף אחד	*mā gult la-ḥád (RZ04)*
היהודי לא ביצע עבירה כלפי אף אחד	*alyihūdi mā fi^cíl xáṭā ^cind iḥad*[466] *(BT03)*

---

[464] השווה למשל *waḥdaha* ללא תנועה אחרי *ḥ* בלהג הצנעאני (ווטסון/תחביר עמ' 192, 249).

[465] השווה שימוש דומה בצנעא: ווטסון/תחביר עמ' 214-215, ובלהגים ערביים רבים אחרים אצל מורת'/מספרים עמ' 123-124.

[466] לתנועת העזר *i* בין *ḥad* ובין התיבה הקודמת המסתיימת בצרור עיצורים ראה §ב.2.4.ב.

ט.3.1.1. wāḥid כתווית סיתום

i. הצורה wāḥid מופיעה לעיתים לפני שם עצם בלתי מיודע, ובכך מגבירה את חוסר היידוע שלו, מביעה ריחוק ומדגישה את העובדה שהשם הנדון אינו מוכר לדובר. להרחבה בעניין זה ראה §ז.2.3.

ט.2.1. המספר 2

i. השימוש בזוגי מצומצם למדי בלהגים הנדונים (ראה §ז.3.1.)[467], ומוחלף לעיתים קרובות במבנה שבו מופיע המספר 2 כתמורה לשם המנוי, המופיע תמיד ברבים. בהעדר שם מנוי או כשהשם המנוי בזכר יהיה שם המספר (i)ṯnēn, כמו בדוגמאות iṯnēn iklāb (BW03) (״שני כלבים״); ṯnēn ǵihāl (SQ07) (״שני ילדים״); iṯnēn ḥiǵār kubār (RZ01) (״שתי אבנים גדולות״) ולעיתים גם (i)ṯnēna(h), למשל: him iṯnēna w aná mā mᶜi šī (AS01) (״הם שניים ואני אין לי דבר״); או ummʷi mrammlah maᶜhá ṯnēnah ǵihāl (״אמי אלמנה, יש לה שני ילדים״)[468].

ii. צורת היידוע aliṯnēn תועדה בטקסטים, אך רווחת הרבה יותר הצורה alṯinēn. בצורה זו - באופן חריג - אין l של התווית מידמה לעיצור ṯ, אשר הגוי בה בבירור[469]. כך מופיע בפרדיגמת ימי השבוע הצורה yōm alṯīnēn (ראה §ט.2.4.), וכך גם בדוגמא him iṯnēn: ᶜaskari w šurṭi alṯinēn (AS01) (״הם שניים, חייל ושוטר, השניים״).

iii. התבנית (v)CCv̄n שבה מופיעה הצורה (i)ṯnēn אופיינית לרוב המכריע של הלהגים הערביים. לעומת זאת, בצורה המיודעת alṯinēn (״השניים״) (הרגילה יותר מאשר aliṯnēn) מופיעה תנועה המפרקת את הצרור התחילי, ומתקבלת צורה מן הדגם CvCv̄n, שתועד רק בלהג הערבי של צ׳אד ובלהגים בודדים נוספים, ובכלל זה הלהג של ט׳ופאר[470].

iv. כשהשם המנוי בנקבה יהיה שם המספר ṯintēn, כמו ṯintēn banāt (SQ07) (״שתי בנות״); ṯintēn xawāt (NG04) (״שתי אחיות״) או ṯintēn ḥamīr muwaggarah (RZ04) (״שתי אתונות עמוסות״).

v. מאחר ששם המספר משמש כתמורה לשם המנוי, נמצא שתווית היידוע תופיע הן לפני המספר והן לפני השם המנוי, למשל: aṯṯintēn alxawāt (NG04) (״שתי האחיות״) או aliṯnēn alklāb (BW02) (״שני הכלבים״).

---

[467] תפוצת הזוגי נמוכה גם בלהגים תימניים אחרים, השווה בצנעא ווטסון/תחביר עמ׳ 25 וההפניות שם לרוסי. השווה המצב בלהגים אחרים, שבהם רווח השימוש בזוגי ואילו השימוש במספר 2 מצומצם (למשל: לוין/ירושלים עמ׳ 61; דה-יונג/סיני עמ׳ 187).

[468] סגירת ההברה על ידי h בצורה (i)ṯnēnah עשויה להיות מוסברת כאנאלוגיה לשמות המספר 3-10 הארוכים, אולם הסגירה איננה נשמעת בכל ההיקרויות.

[469] העדר ההידמות נרשם גם לצד כינויי הרמז הפותחים ב ḏ, ראה: §ז.1.3.

[470] מורת׳/מספרים עמ׳ 26.

ט.3.1. המספרים 3-10

i. הלהגים התימניים משתייכים לקבוצה המקיימת מערכת פולארית שמרנית[471], ובה צורות המסתיימות בסיומת הנקבה (להלן: ארוכות או LF) משמשות למניין שמות ממין זכר, וצורות ללא סיומת (להלן: קצרות או KF) משמשות למניין שמות ממין נקבה. השם המנוי בא בכל המקרים ברבים[472], כמו בדוגמאות הבאות:

LF+N(m.)		KF+N(f.)		
שלושה יהודים	ṯalāṯah yihūd	שלוש בנות	ṯalāṯ banāt	3
ארבעה יהודים	arbaᶜah yihūd	ארבע בנות	arbaᶜ banāt	4
חמישה יהודים	xamsah yihūd	חמש בנות	xams banāt	5
שישה יהודים	sittah yihūd	שש בנות	sitt banāt	6
שבעה יהודים	sabᶜah yihūd	שבע בנות	sabᶜ banāt	7
שמונה יהודים	ṯamānyah yihūd	שמונה בנות	ṯamān banāt	8
תשעה יהודים	tisᶜah yiḥūd	תשע בנות	tisᶜ banāt	9
עשרה יהודים	ᶜašarah yihūd	עשר בנות	ᶜašar ~ ᶜašir banāt	10

ii. מספר מונה ללא שם מנוי יופיע בצורתו הארוכה (LF), למשל: (HD03) iṯnēn ṯalāṯah mātu (״שניים [או] שלושה [ילדים] מתו״); (SQ09) ᶜindih ṯalāṯah (״יש אצלו שלושה [גנבים]״); או (AS04) iḥna ṯalāṯah (״אנחנו שלושה״).

iii. הצורות הקצרות של המספרים 5, 7, 9 ו-10 מופיעות במשקל CvCC, אולם במספר 10 מופיעה תנועת עזר קבועה a~i המפרקת את הצרור הסופי. מצב זה אופייני ללהגי חצי האי, אך תועד גם בכמה להגים בא״י, בסוריה ובלבנון[473].

iv. המספר המונה והשם המנוי מקיימים ביניהם יחסי אפוזיציה ולא יחסי סמיכות, ולכן סיומת הנקבה בצורות הארוכות אינה הופכת at- כמו בצורות אחרות (§ז.2.2.2.1.ב). כך למשל (SW01) xamsah yihūd (״חמישה יהודים״); ṯalāṯah gurūš (AS06) (״שלושה גרושים״); או (AM02) tisᶜah masāᶜid (״תשעה תנורים״), ועוד דוגמאות רבות כיו״ב[474].

---

[471] מורת׳/מספרים עמ׳ 162-163. חלוקה דומה אופיינית כידוע לערבית הקלאסית, והיא רגילה בלהגים תימניים אחרים וביתר חצי האי (אך שונה באופן מהותי מזו שהתפתחה מחוץ לחצי האי). השווה לגבי צנעא ווטסון/תחביר עמ׳ 248; ללהגים התימנים בכלל ראה בהנשטדט/אנציקלופדיה עמ׳ 279; ולהגי חצי האי בכלל ראה פישר ויאסטרו/מדריך עמ׳ 98.

[472] למעט במניין יחידות נפח, הבאות ביחיד, ראה §ט.3.

[473] מורת׳/מספרים עמ׳ 113.

[474] השווה הדוגמאות מצנעא: ווטסון/תחביר עמ׳ 248; ומט׳ופאר: רודוקנאקיס/ט׳ופאר II עמ׳ 143.

v. *לעומת זאת, כאשר השם מיודע מופיעה תווית היידוע לפני המספר ולא לפני השם המנוי, כאילו היו המספר והשם המנוי יחידה אחת, כמו בדוגמא* **al***xamsah gurūš (AS) ("חמשת הגרושים")*[475]*.*

vi. *במניין ימים ושנים מופרים לעיתים קרובות כללי ההתאמה של הצורות הקצרות והארוכות*[476]*:*

- *זכר בצורה קצרה: yōm היא צורה זכרית הנמנית באמצעות מספר ארוך, למשל sabᶜah ayyām (HD06) ("שבעה ימים"), אך בדוגמאות רבות נמנים הימים באמצעות המספר הקצר: ṯalāṯ ayyām (SG04) ("שלושה ימים"), sitt ayyām (NG13) ("שישה ימים"), ᶜašar ayyām (AS06) ("עשרה ימים") וכיו"ב.*
- *נקבה בצורה ארוכה: sanah היא צורה נקבית ונמנית בצורה הקצרה, למשל ṯamān sinīn (HD14) ("שמונה שנים") ו- tsiᶜ aw sabᶜ sinīn (BW01) ("תשע או שבע שנים"), אולם בכמה דוגמאות נמנות שנים בצורה הארוכה, למשל árbaᶜah sinīn (AM09) ("ארבע שנים").*

ט.4.1. המספרים 11-19

i. *בצורות המספר המונה שבין 11 ל-19 משמשת צורה אחת למניין זכר ונקבה שבסופה ᶜašar-, והשם המנוי בא תמיד ביחיד. פרדיגמת המספרים שבין 11 ל-19 היא המשכה של הצורה הקלאסית למניין שמות בזכר, להוציא המספר 11 שבבסיסו ככל הנראה ᵓiḥdā הנקבית ולא ᵓaḥada*[477]*. שם המספר משמש כתמורה לשם המנוי, למשל ḥadᶜašar sanah (NG04) ("אחת עשרה שנים") או iṯinᶜášar sayyārah (AM02) ("שתיים עשרה מכוניות").*

ii. *גם המספרים 11-19 יכולים לשמש באופן עצמאי ללא שם מנוי אחריהם. בנסיבות אלה יבואו המספרים בתצורה מקוצרת, בהשמטת ar- שבסופם. השווה הצורות הנסמכות והצורות העצמאיות בלוח הבא:*

11	*ḥadᶜašar sanah*	*(a)ḥadᶜaš*	16	*sittaᶜšar sanah*	*sittaᶜaš*
12	*iṯinᶜašar sanah*	*iṯinᶜaš*	17	*sabᶜataᶜšar sanah*	*sabᶜataᶜaš*
13	*ṯalataᶜšar sanah*	*ṯalataᶜáš*	18	*ṯamantaᶜšar sanah*	*ṯamantaᶜaš*
14	*arbaᶜtaᶜšar sanah*	*arbaᶜtaᶜaš*	19	*tisᶜataᶜšar sanah*	*tisᶜataᶜaš*
15	*xamistaᶜšar sanah*	*xamistaᶜaš*			

---

[475] *השווה בצנעא al-arbaᶜīn yawm ("ארבעים הימים") לצד al-arbaᶜīn al-yawm (כנ"ל), וכן as-sitt al-banāt ("שש הבנות"), המוגדרת כ"רווחת פחות" (ווטסון/צנעא עמ' 247).*

[476] *בלהגים שבקצה הצפוני של הפרובינציה משמשת sanah ("שנה") כשם קיבוצי ונמנית תמיד באמצעות המספרים הארוכים, ובדומה משמשת גם nafar ("בן אדם") בצורת היחיד בלבד בהנשטדט/צעדה עמ' 217). בלהגים הנדונים משמשות כאמור צורות ריבוי לספירת ימים ושנים, וגם למניין אנשים רגילה צורת הרבים anfār.*

[477] *פישר ויאסטרו/מדריך עמ' 98.*

ט.5.1. המספרים 20-99

צורה אחת משמשת למניין שמות בזכר ובנקבה, ואלה מופיעים תמיד ביחיד. כך למשל *ṯalaṯīn ma^{c}bar* (AM) ("שלושים קליעים") ו-*sittīn girš* (SQ03) ("שישים גרוש"), או במבנה אליפטי ללא השם המנוי, כמו בדוגמא *ibin ṯamā́nīn* (AS02) ("בן שמונים"). במספרים המורכבים מופיעות האחדות לפני העשרות, וביניהם מילית החיבור *w*, למשל *xamsah w arba^{c}īn sanah* (BW04) ("ארבעים וחמש שנה").

ט.6.1. מאות ואלפים

i. הצורה *miyyah* ("מאה") היא צורה נקבית ונמנית באמצעות סדרת הצורות הקצרות של המספרים *3-10*. אולם בשונה משמות אחרים (§ט.3.1.), אחרי המספרים 3-10 מופיעה צורת היחיד, למשל: *ṯalāṯ miyyah* (AS02) ("שלוש מאות").

במספרים מורכבים מחברת *w* בין המאות והעשרות, למשל: *banēna dī́wān ba-yīsa^c b-miyyah w xamsīn* (AM02) ("בנינו חדר אורחים שיכול להכיל מאה וחמישים [איש]"), או *ǵā li minnih miyyah w ^{c}išrīn girš faransi* (AS06) ("יצא לי [=הרווחתי] ממנו מאה ועשרים גרוש צרפתי").

ii. הצורה *alf* ("אלף"), אף שהיא צורה זכרית, נמנית באמצעות סדרת הצורות הקצרות של המספרים *3-10*, וכצפוי מופיעה בהקשרים אלה בצורה הרבים, כמו למשל *^{c}ašir ālāf* (NG02) ("עשרת אלפים").

ט.2. המספר הסודר

ט.2.1. "ראשון"

i. המספר הסודר *awwal* ("ראשון") מופיע בלשון העולים גם בנקבה, בהוספת סיומת הנקבה (*awwalah*)[478], וברבים, בהוספת צורן הריבוי השלם (*awwalīn*). הצורות משמשות בטקסטים בשני מבנים אפשריים:

- אחרי שם, תוך התאמה במין, ביידוע ובמספר, כמו למשל *assagf alawwal* (AM01) ("הקומה הראשונה"); או *azziffah alawwaláh* (HD03) ("השיירה הראשונה"); או *alyihūd aláwwalīn aṭragu* (AS04) ("היהודים הראשונים יצאו לדרך").
- לפני שם, ללא התאמה במין וביידוע, כמו למשל *awwal šahir* (AM01) ("חודש ראשון") לעומת *awwal lēlah* (NG04) ("לילה ראשון").

ii. הצורה *awwal* משמשת גם כתואר פועל במובן "ראשית" או "דבר ראשון", למשל *gult: hā awwál ği li b-tēs* (AS06) ("אמרתי: דבר ראשון הבֵא לי תיש") וכן *ğīna ṭarīg Radā*^{c}*, awwal ána w ábi* (HD03) ("הגענו לדרך לרדאע, קודם אני ואבי"); ובצירוף עם *min* מתקבל המובן של "מקודם", כמו *m*^{c}*ih wāḥdah min áwwal* (AS01) ("היתה לו מישהי מלפני כן").

ט.2.2. "שני" ~ "אחר"

i. המספר הסודר *ṯāni* ("שני"~"אחר") מופיע בשני מבנים אפשריים (בדומה ל *awwal* שלעיל):

- אחרי שם, תוך התאמה במין, במספר וביידוע. כך למשל לצד שם בזכר *aššīgg aṯṯāni* (NG16) ("העבר השני") או *libs ṯāni* (AM01) ("בגד אחר"); לצד שם בנקבה *algaryah aṯṯāniyah* (SW01) ("הכפר השני") או *marrah ṯānyah* (AS02) ("פעם נוספת"); ולצד שם ברבים *nās ṯā́nīn* (RZ04) ("אנשים אחרים"). התאמת המין והמספר מתקיימת גם במבנה אליפטי, כמו *aná ḏ̣awēt* ^{c}*and Sa*^{c}*īd w hū ṭallag aṯṯāniyah* (HD14) ("אני חזרתי אל סעיד והוא גירש את [האִשה] האחרת");
- לפני שם, ללא התאמה במין וביידוע, כפי שעולה מן הדוגמאות *ṯāni wald* (AM01) ("ילד שני") לעומת *ṯāni marrah* (SG01) ("פעם שנייה") או *ṯāni* ^{c}*ūnah* (BW02) ("פעם שנייה").

---

[478] בשונה מתצורתה המובחנת בערבית הקלאסית ובלהגים מודרניים רבים (פישר ויאסטרו/מדריך עמ' 100).

ii. בצירוף עם *yōm* ("יום") משמש *t̠āni* במובן "למחרת", כשהוא מיודע או בלתי מיודע. השווה הדוגמאות הבאות: *ragadt ᶜandhim lēlah w ályōm at̠t̠āni. w … raddūni* (BT07) ("ישנתי אצלם לילה, ולמחרת היום החזירו אותי"); לעומת *yōm t̠āni ábūy makanni l-alᶜāmil* (RZ01) ("למחרת אבי שלח אותי להתייצב בפני המושל").

ט.3.2. "שלישי" עד "עשירי"

i. סדרת הסודרים 3-10 (בדומה ל"שני" שתואר לעיל) מופיעה במשקל *fāᶜil* ובנקבה בתוספת סיומת הנקבה:

3	*t̠ālit̠*	*t̠ālit̠ah*
4	*rābiᶜ*	*rābiᶜah*
5	*xāmis*	*xāmisah*
6	*sādis*	*sādisah*
7	*sābiᶜ*	*sābiᶜah*
8	*t̠āmin*	*t̠aminah*
9	*tāsiᶜ*	*tāsiᶜah*
10	*ᶜāšir*	*ᶜāširah*

ii. המספרים הסודרים מתפקדים כשמות תואר, ומתוך כך הם מופיעים אחרי השמות ומתאימים להם במין ובמספר. בשונה מ *awwal* ו-*t̠āni* שנדונו לעיל, הופעתם לפני השם אינה רווחת. לפיכך, בדוגמא *wulíd ilhím awwal wald w t̠āni wald w t̠ālit̠ wald w rābiᶜ wald w xāmis wald w sādis wald w sābiᶜ wald* (AM01) ("נולד להם ילד ראשון, ילד שני, ילד שלישי, ילד רביעי, ילד חמישי, ילד שישי וילד שביעי") נראית הקדמת הסודרים כגרירה אחרי *awwal*, אשר מופיע בלשון זו הן אחרי השם והן לפניו (ראה §ט.1.2.).

ט.3. שברים

i. במובן "חצי" רגילה מאוד הצורה nuṣṣ, העומדת תמיד ביחס ליחידה השלמה, למשל: nuṣṣ giriš (AS02) ("חצי גרוש"); mā billa yišūfu ḥabbah ḏiráh … yigismūha nuṣṣēn (AM01) ("אך יראו גרגר דורה ... יחלקו אותו לשני חצאים"); וכן yigsim rāsih nuṣṣēn (HD12) ("חותך את ראשו לשניים"). הצורה nuṣṣ רגילה בתיאור לוחות זמנים: nuṣṣ allēl (HD01) ("אמצע הלילה"); sa^{c}tēn w nuṣṣ (AM04) ("שעתיים וחצי") או sanah w nuṣṣ (AM09) ("שנה וחצי").

ii. הצורה nāṣfah ("מחצית") עומדת בפני עצמה ואיננה תלויה ביחידה השלמה[479]. הכמות המובעת באמצעות nāṣfah אינה מדוייקת, ויכולה להתייחס לדבר בלתי ספיר, למשל: at^{c}āhadna tiddē li nāṣfah w anti naṣfah (AM01) ("סיכמנו שתתני לי מחצית [מהגרגרים] ואת [תקחי לעצמך] מחצית"); mā gālu alkull, gālu annāṣfah (NG02) ("לא אמרו [=דיווחו לשלטונות] את כל [הכסף], אמרו רק את המחצית"); וכן mā ^{c}ād illa nāṣfatih (SQ01) ("לא נותרה אלא מחציתו [של הקמיע]".

iii. שברי השלם rubā^{c}i ("רבע") ו ṯumāni ("שמינית") משמשים כיחידות משקל קבועות, באמצעותם נמדדות יחידות נפח[480]. למשל: ṯalāṯah rubā^{c}i ḏiráh (HD01) ("שלושה רבעי [מכיאל] דורה"); או ṯumāni ḥabb bilmíkyāl (AS04) ("שמינית מכיאל גרגירים").

ט.4. זמנים

ט.1.4. שעות היממה

הצורה sā^{c}ah מופיעה במניין שעות היממה בצורתה הפרודה, ואיננה יוצרת סמיכות עם המספר (לעומת sâ^{c}at ṯintäyn ("השעה שתיים" בלהג הצנעאני[481]). כך למשל: ǵalisna min assā^{c}ah sitt gurb allēl ila ssā^{c}ah ṯamān (NG16) ("יישבנו מן השעה שש סמוך ללילה ועד השעה שמונה"); וכן aṣṣubḥ sā^{c}ah ^{c}ašir, bēn tísi^c ila ^{c}ašir (RZ01) ("בבוקר, בשעה עשר, בין תשע לעשר"). בדרך כלל מופיעה בהקשר זה צורת המספר הקצרה, אולם בטקסטים נקרו בהקשרים אלה גם צורות ארוכות, כמו למשל assā^{c}ah sittah (RZ04) ("השעה שש") או assā^{c}ah ^{c}ašarah (RZ04) ("השעה עשר").

---

[479] השווה אבחנה דומה בלהג הצנעאני אצל רוסי/צנעא עמ' 25.

[480] מידת הבסיס היא המכיאל, השקול לשמינית הקדה, וביחס אליו נמדדים ה-rubā^{c}i וה-ṯumāni (פיאמנטה/מילון עמ' 173, 388, 441; בן-דוד/הוד עמ' 305).

[481] רוסי/צנעא עמ' 24.

ט.2.4. ימי השבוע

ימי השבוע שנרשמו מפי העולים דומים מאוד לאלה שתועדו באיזורים אחרים של תימן, להוציא הצורה *alǵim^{c}ah* (״יום שישי״) שנרשמה מפי העולים בתנועת *i*, לעומת תנועת *u* הרגילה יותר בלהגים תימניים ובאחרים (§ב.1.2.1.).

המילה *yōm* (״יום״) יכולה להופיע לפני כל אחד מימי השבוע, אך בדרך כלל איננה מופיעה לפני *assabt* (״השבת״).

ראשון	*(yōm) alaḥad*
שני	*(yōm) alṯinēn*
שלישי	*(yōm) aṯṯalūṯ*
רביעי	*(yōm) arrabū^{c}*
חמישי	*(yōm) alxamīs*
שישי	*(yōm) alǵim^{c}ah*
שבת	*(yōm) assabt*

ט.5. כמויות

מילים המציינות כמות - בדומה לשמות המספר - אינן יוצרות סמיכות עם השם הבא אחריהן אלא מקיימות עימו יחסי אפוזיציה (תמורה), למשל *fil^{c}ah xubz* (AS04) (״חתיכת לחם״) או *ziğāğah ^{c}arag* (AS01) (״בקבוק ערק״). דוגמאות דומות תועדו גם בלהג הצנעאני, למשל *ḥabbih bibs* (״בקבוק/פחית פפסי״) או *al-ku^{c}udi s-samn* (״מיכל החמאה״)[482]. מבני תמורה מעין אלה מגולמים בדוגמאות קלאסיות עתיקות מסוגה של رِطْلٌ زَيْتٌ (״רוטל שמן״), שבה מתקיימים יחסי תמורה ולא יחסי סמיכות (אם כי رِطْلُ زَيْتٍ אפשרית גם כן)[483].

---

[482] וטסון/תחביר עמ׳ 193-194. וטסון רואה בדוגמאות אלה ״סמיכות הממומשת כתמורה״, כלומר שהן באות במקום סמיכות (כך ש-*ḥabbih bibs* מופיעה במקום *ḥabbat bibs*).

[483] רייט/דקדוק II עמ׳ 230.

בבליוגרפיה

[רשימת מראי המקום המצוטטים בעבודה, ערוכה על פי סדר אלפביתי של הקיצורים העבריים]

אבו אלפצ׳ל/שרקיה

Abul-Fadl, F. (1961) *Volkstümliche Texte in arabischen Bauerndialekten der ägyptischen Provinz Šarqiyya mit dialektgeographischen Untersuchungen zur Lautlehre*, Munster.

אבישור/שבעל פה

אבישור, י. (תש״ס) ״לחקר היסודות העבריים מן המסורות שבעל פה״, בתוך: סעדון, ח. (עורך), **מקדם ומים ז: יהודי צפון אפריקה ויהודי המזרח התיכון במאה העשרים, תמורות ומגמות בקהילות ובישראל**. חיפה: אוניברסיטת חיפה

אולנדורף/מחקרים

Ullendorff, E. (1987) *Studia Aethiopica et Semitica,* Stuttgart: F. Steiner.

אולנדורף/יידוע

Ullendorf, E. (1965) "The Definite Article in Arabic and other Semitic Languages", in: Is Biblical Hebrew a Language? *Studies in Semitic Languages and Civilizations*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, pp. 165-171. **idem**: Makdisi, G. (ed.) Arabic and Islamic studies in honour of Hamilton A.R. Gibb, Leiden :E.J. Brill, 1965.

אורנן/מכפל

Ornan, U. (1991) "Theoretical Gemination in Israeli Hebrew", in: *Semitic Studies in Honor of Wolf Leslau,* Wiesbaden: Otto Harrassowitz, pp. 1159-1168.

אינגם/ט׳פיר

Ingham, B. (1982) "Notes on the Dialect of the Dhafīr of North Eastern Arabia", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* vol. XLV, issue 3: 245-259. **idem.** *Arabian Diversions. Studies on the Dialects of Arabia*. Ithaca press. pp. 67-86.

אינגם/מורה

Ingham, B. (1986) "Notes on the Dialect of the Al Murrah of Eastern and Southern Arabia", in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* vol. XLIX, issue 2: 271-291. idem. *Arabian Diversions. Studies on the Dialects of Arabia.* Ithaca press., 1997, pp. 87-116.

אינגם/מכה

Ingham, B. (1971) “Some Characteristics of Meccan Speech”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* vol. XXXIV, issue 2: 273-297.

אינגם/נג׳ד

Ingham, B. (1994) *Najdi Arabic, Central Arabian,* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

אינגם/שעבוד

Ingham, B. (1991) “Subordinate Clauses of Time and Condition in Beduin Dialects”, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* LIV, issue 1: 42-62. idem. *Arabian Diversions. Studies on the Dialects of Arabia* (1997) pp. 117-143.

אלאריאני/מעג׳ם

الإرياني، م.ع. (١٩٩٦م) ***المعجم اليمني في اللغة والتراث حول مفردات خاصة من اللهجات اليمنية***، المطبعة العلمية.

אליאס/יהודים

الياس حنا الياس، "أول تحقيق عن اليهود في اليمن - يحبون اليهود ولا يكرهون المسلمين"، **النهار العربي والدولي**
٢١/٣/١٩٨٢، ص. ٤٣-٤٨.

אלעאני/קאף

Al-Ani, S.H. (1976) “The development and Distribution of the Arabic Sound *Qāf* in Iraq”, in: Al-Ani, S.H. (ed.), *Readings in Arabic Linguistics*, Bloomington, Ind.:Indiana University Linguistics Club, pp. 103-112.

אלסוויל/נג׳די

Al Sweel, A. I. (1990) “Some Aspects of Najdi Arabic Phonology”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 21 : 71-82.

אקסל/בינוני

Eksell, K. (1984), *On Participles Constructions with an n-element*, *Studia Orientalia* 55, Helsinki: Societas Orientalis Fennica.

ארו/ווקאליזציה

Aro, J . (1964) *Die Vokalisierung des Grundstammes im semitischen Verbum*, Studia Orientalia 31, Helsinki: Societas Orientalis Fennica.

ארכיב היידלברג

www.semarch.uni-hd.de

באואר/מילון

Bauer, L. (1957) *Deutsch-arabisches Wörterbuch der umgangsprache in Palästina und Libanon*, 2 Auflage, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

באכר/שירה

Bacher, W. (1910) *Die hebräische und arabische Poesie der Juden Jemens*, Strassburg Karl J. Trübner.

בארת/כינוים

Barth, J . (1913) *Die Pronominalbildung in den semitischen Sprachen*, 1st ed. Re-printed in 1967 in Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung..

בארת/שמות

Barth, J . (1894) *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen*, 1st ed. Leipzig: J.C. Hinrichs.

בהנשטדט/אטלס

Behnstedt, P. (1985) *Die nordjemenitischen Dialekte*, *Teil 1: Atlas*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

בהנשטדט/הערות

Behnstedt, P. (1987-b) “Anmerkungen zu den Dialekten der Gegend von Ṣa^{c}dah”, in: *Zeitschrift für arabische Linguistik* 16, pp. 93-107.

בהנשטדט/אנציקלופדיה

Behnstedt, P. (2002) “The Arabic dialects of al-Yaman”, *EI* second edition, vol. xi, pp. 277-280.

בהנשטדט/גיאוגרפיה

Behnstedt, P. (1984) “Zur Dialektgeographie des Nord-Jemen”, in: Horst, K. (ed.), *Entwicklungsprozesse in der Arabischen Republik Jemen*, Jemen-Studien, Band 1, Wiesbaden: L. Reichert, pp. 261-288.

בהנשטדט/גלאזר

Behnstedt, P. (1993) *Glossar der jemenitischen Dialektwörter in Eduard Glasers Tagebüchern*, Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

בהנשטדט/גלוסר

Behnstedt, P. (1992, 1996) *Die nordjemenitischen Dialekte*, *Teil 2: Glossar*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

בהנשטדט/חוגריה

Behnstedt, P. "Ein Beduinendialekt aus der Ḥugarīyah", *Festgabe für Hans-Rudolf Singer*, II, Hans-Martin Forstner (ed.), Frankfurt: Peter Lang, pp. 227-244.

בהנשטדט/מזרח

Behnstedt, P. (2001) "Notes on the Arabic Dialects of Eastern North-Yemen (ilǦawf, Ṣirwāḥ, Mārib, BanīḎabyān)", in: Rosenhouse, J. and Elad-Bouskila, A., *Linguistic and Cultural Studies on Arabic and Hebrew*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag, pp. 23-40.

בהנשטדט/צעדה

Behnstedt, P. (1987) *Die Dialekte der Gegend von Ṣaεdah*, Wiesbaden.

בהנשטדט/תהאמה

Behnstedt, P. (1996) "Texte aus der jemenitischen Tihāmah", *Quaderni di Studi Arabi* 14 : 137-163.

בהנשטדט/תימן והמגרב

Behnstedt, P. (2004) "Bezüge zwischen maghrebinischen und jemenitischen Dialekten", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 29: 341-357.

בהנשטדט ווידיך/מצרים

Behnstedt, P. and Woidich, M. (1985) *Die ägyptisch-arabisch Dialekte, Band 1:* Einleitung und Anmerkungen zu den Karten; Band 2: Dialektatlas von Ägypten, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert.

בהנשטדט ווידיך/גאוגרפיה

Behnstedt, P. and Woidich, M. (2005) *Arabische Dialektgeographie,* Leiden: Brill.

בורג/הפסק.

Borg, A. (1977) "Reflexes of Pausal Forms in Maltese Rural Dialects?", *Israel Oriental Studies* 7: 211-225.

בורג/קפריסאית

Borg, A. (1985) *Cypriot Arabic*, Stuttgart: Deutsche Morgenländische Gesellschaft.

בטיני/ברדון-א

Bettini, L. (1985) "Note sull'arabo parlato al Baraddūn (Yemen del Nord)", *Studi Yemeniti* 1 : 117-159.

בטיני/ברדון-ב

Bettini, L. (1986) “Ancora sull'arabo Parlato al Baraddūn (Yemen del Nord)“, *Quaderni di Studi Arabi* 4. 129-133.

בימת חוקרים

בימת חוקרים בנושא "הלשונות היהודיות - המשותף, המיוחד והבעייתי", ***פעמים*** *1, 1979, ע"ע 57-40.*

ביסטון/לשונות

Beeston, A. F. L. (1981) “Languages of Pre-Islamic Arabia“, *Arabica* 28 : 178-186.

בירקלנד/הטעמה

Birkeland, H. (1954) *Stress Patterns in Arabic*, Oslo: I Kommisjon hos Yacob Dybwad.

בירקלנד/הפסק

Birkeland, H. (1940) *Altarabische Pausalformen*, Oslo: I Kommisjon hos Yacob Dybwad.

בלאו/אוטונומיה

Blau, J. (2004) “On the Structural autonomy of neo-Arabic features as against classical ones”, in: *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 29: 35-40.

בלאו/דקדוק

בלאו, י. (תש"מ) ***דקדוק הערבית היהודית של ימי הביניים***, מהדורה ב מורחבת ומתוקנת ירושלים: מאגנס.

בלאו/התהוות

Blau, J. (1965) *The Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic*, 3rd ed. Jerusalem: Ben Zvi Institute.

בלאו/הטעמה

Blau, J. (1972) “Middle and Old Arabic material for the history of stress in Arabic”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. XXXV: 476-484.

בלאו/כינויי הרמז

Blau, J. (1960) rev. of *פישר/כינויי הרמז*, in: *ORBIS*, vol. IX no. 1: 196-206.

בלאו/פרהסטוריה

Blau, J. (1979) “Some Remarks on the Prehistory of Stress in Biblical Hebrew”, *Israel Oriental Studies* 9: 49-54.

בלאו/ערבית נוצרית

Blau, J. (1966 -1967) *A Grammar of Christian Arabic,* 3 vols. Louvain: R. Draguet.

בלוך/שאף

Bloch, A. (1993) “Verbs of Topographical Elavation: The Case of Šāf “To See” in Colloquial Arabic”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 25 : 100-107.

בלוך/תלתלה

Bloch, A. (1967) “The Vowels of the Imperfect Preformatives in the Old Dialects of Arabic”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 117, pp. 22-29.

בלנק/בגדד

Blanc, H. (1964) *Communal Dialects in Baghdad*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.

בלנק/דרוזים-א

Blanc, H. (1953) *Studies in North Palestinian Arabic, Linguistic Inquiries among the Druzes of Western Galilee and Mt. Carmel*, Doctoral Dissertation, The Hebrew University, Jerusalem.

בלנק/דרוזים-ב

Blanc, H. (1953) *Studies in North Palestinian Arabic, Linguistic Inquiries among the Druzes of Western Galilee and Mt. Carmel*, the Israel Oriental Society, no. 4.

בלנק/הגיים

Blanc, H. (1967) “The “sonorous” versus “muffled” distinction in Old Arabic phonology”, in: *To honor Roman Jakobson :Essays on the occasion of his seventieth birthday,* The Hague: Mouton, vol. 1:295-308.

בלנק/הפסק

Blanc, H. (1973-1974) “La perte d'une forme pausale dans le parler arabe du Caire”, *Mélanges de l' université Saint-Joseph* 48: 373-90.

בלנק/זוגי

Blanc, H. (1970) “Dual and Pseudo Dual”, *Language* 46 : 42-57.

בלנק/נגב

Blanc, H. (1970) “The Arabic Dialect of the Negev Bedouins”, *Proceedings of the Israel Academy of Sciences and Humanities*, vol.4, pp. 112-150.

בלנק/קאף

Blanc. H. (1969) “The Fronting of Semitic g and the *qāl-gāl* Dialect Split in Arabic”, in: *Proceedings of the International Conference on Semitic Studies,* Jerusalem: The Israel Academy of Science and Humanities, pp. 7-37 .

בן-דוד/בית האבן

בן-דוד, א. **בית האבן**, בהכנה לדפוס (שימוש בכתב היד באדיבות המחבר).

בן-דוד/הוד

בן-דוד, א. (תשנ״ט) *הוידה ודאוד מצפון תימן*, רחובות.

בן-דוד/החינוך

בן-דוד, א. (תשמ״ד) *החינוך היהודי בצפון תימן ושורשיו ביהדות*, תל אביב: לקט.

בן-דוד/יהדות

בן-דוד, א. (תשס״א) *יהדות תימן, ימי גלות וימי גאולה*, ישראל.

בן-דוד/שדים

בן-דוד, א. (תשס״ו) ״שדים ורוחות במשכנות יהודי צפון תימן״, בתוך: סרי, ש. וקיסר, י. *הליכות קדם במשכנות תימן*, ישראל: עמותת אעלה בתמר, עמ׳ 91-108.

בן-חיים/שאלה

בן-חיים, ז. (תשל״ג) ״שאלה״, לשוננו ל״ז : 234.

בראואר/אתנולוגיה

Brauer, E. (1934) *Ethnologie der jemenitischen Juden*, Heidelberg: Carl Winter.

בראואר/החקלאות

בראואר, א. (תש״ה) ״החקלאות והמלאכה אצל יהודי תימן״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) *שבות תימן*, תל-אביב: מתימן לציון, עמ׳ 75-91.

בר-אשר/רכיבים

Bar-Asher, M. (1991) "Hebrew Elements in North African Judeo-Arabic: Alternations in Meaning and Form", in: Kaye, A. S. (ed.)*Semitic Studies in Honor of Wolf Leslau*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz, pp. 128-149.

בראפמן/אם

Bravmann, M. (1934) "Vulgärarabisch *ILĀ "wenn"*, *Islamica* 6: 338-340.

בראפמן/מחקרים

Bravmann, M. (1953) *Studies in Arabic and General Syntax*, Cairo.

בראפמן/הערות

בראפמן, מ.מ. (תש״ב) ״הערות לחקר הדיאלקט הערבי של תימן״, *תרביץ* י״ג ספר ב-ג : 165-177.

ברגרן/מילון

Berggren, J. (1844) *Guide français-arabe vulgaire des voyageurs et des francs en Syrie et en Égypte*, Upsal: Leffler et Sebell.

ברוקט/ח׳אבורה

Brockett, A. A. (1985) *The Spoken Arabic of Khābūra on the Bāṭina of Oman*, Journal of Semitic Studies no. 7, University of Manchester.

ברוקלמן/דקדוק משווה

Brockelmann, C. (1908, 1913) *Grundriss der vergleichenden Grammatik der Semitischen Sprachen,* I,II, Berlin.

בְּרייס/גיאוגרפיה

Brice, W.C. (2002) “Al-Yaman, Geography”, in: *EI* second edition, vol. xi, pp. 270-271.

ג׳והנסטון/דוסירי-א

Johnstone, T.M. (1961) “Further Studies on the Dōsiri dialect of Arabic as spoken in Kuwait”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* , XXIV: 247-297.

ג׳והנסטון/דוסירי-ב

Johnstone, T.M. (1964) “Some characteristics of the Dōsiri dialect of Arabic as spoken in Kuwait”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* , XXVII: 77-113.

ג׳והנסטון/מזרח ערב

Johnstone, T.M. (1967) *Eastern Arabian dialect studies*, London: Oxford University Press.

ג׳והנסטון/מכפל

Johnstone, T.M. (1980) “Gemination in the Jibbāli Language of Dhofar”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 4 : 61-71.

גויטיין/אלגדס

Goitein, S.D.F. (1960) “The Language of Al-Gades, The Main Characteristics of an Arabic Dialect Spoken in Lower Yemen”, *Le Muséon* 73 : 351-394.

גויטיין/בראואר

גויטיין, ש.ד. (תש״ה) ״על אריך בראואר ז״ל״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) ***שבות תימן,*** *תל-אביב: מתימן לציון, עמ׳ 92-95.*

גויטיין/ד׳מת אלנבי

גויטיין, ש.ד. (תרצ״ב-תרצ״ג) ״כתאב ד׳מת אלנבי״, ***קרית ספר****, שנה תשיעית, עמ׳ 507-521.*

גויטיין/היסודות

גויטיין, ש.ד. (1931) ״היסודות העבריים בשפת הדיבור של יהודי תימן״, ***לשוננו*** *3 : 356-380. פרסום חוזר בתוך: גויטיין, ש.ד. התימנים, ירושלים תשמ״ג, עמ׳ 269-287.*

גויטיין/חבשוש

Goitein, S.D.F. (ed.) (1941) *Travels in Yemen, An Account of Joseph Halevy's Journey to Najran in the Year 1870*, Jerusalem : Hebrew University Press.

גויטיין/חזיון

חבשוש, ח. (תשמ״ג) **מסעות חבשוש, חזיון תימן - רויא אלימן,** תרגום עברי ומקור ערבי, ההדיר תרגם והקדים מבוא שלמה דב גויטיין, ירושלים: מכון בן צבי לחקר קהילות ישראל במזרח.

גויטיין/ימניקה

Goitein, S.D.F. (1934) *Jemenica: Sprichwörter und Redensarten aus zentral-Jemen*, Leipzig: Otto Harrassowitz.

גויטיין/סיפורים-א

Goitein, S.D.F. (1931) “Jemenitische Geschichten”, *Zeitschrift für Semitistik* 8: 162-181.

גויטיין/סיפורים-ב

Goitein, S.D.F . (1933) “Jemenitische Geschichten”, *Zeitschrift für Semitistik* 9: 19-43.

גולדנברג/אלד׳י

Goldenberg. G. (1994) “*Allaḏī al-Maṣdariyyah* in Arab Grammatical Tradition”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 28 : 7-35. Reprinted in: Goldenberg. G. *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem: The Magnes Presss, 1998: 250-285.

גולדנברג/הדדיות

Goldenberg. G. (1978) “Congruence and Comitative and a Problem of Linguistic Typology”, *Quaderni di Semitistica* 5: 133-147; reprinted in: Goldenberg. G. *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem: The Magnes Presss, 1998: 123-136.

גולדנברג/מבנה הפועל

Goldenberg. G. (1985) “On Verbal Structure and the Hebrew Verb”, *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem: The Magnes Presss, 1998: 148-196.

גולדנברג/נושא ונשוא

Goldenberg. G. (1988) “Subject and Predicate in Arab Grammatical Tradition”, in: *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 138: 39-73. re-printed in: Goldenberg. G. *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem: The Magnes Presss, 1998: 215-249.

גולדנברג/סמיכות

Goldenberg. G. (1995) “Attribution in Semitic Languages”, in: *Langues Orientales Anciennes: Philologie et Linguistique* 5-6: 1-20. reprinted in: Goldenberg. G. *Studies in Semitic Linguistics*, Jerusalem: The Magnes Presss, 1998: 46-65.

גולדנברג/פיעל

גולדנברג, ג. (תשל״ד) ״פיעל לריבוי״, לשוננו ל״ח : עמ' 156.

ג'ונס/פונטיקה

Jones, D. (1960) *An Outline of English Phonetics* (9th ed.), Cambridge: W.Heffer & Sons

גינגריך-הייס/אתנוגרפיה

Gingrich, A. und Heiss, J. (1986) *Beiträge zur Ethnographie der Provinz Ṣaɛdah (Nordjemen)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

גינצבורג/אגדות

גינצבורג, ל. (תשכ״ז) אגדות היהודים, רמת גן: מסדה.

גלוסקא/לשון נקייה

גלוסקא, י. ״לשון נקייה בלהג של יהודי צפון תימן״, תימא ה (תשנ״ו), עמ' 111-125.

גרידי/שדים

גרידי, ש. (תש״ה) ״שדים ורוחות באמונת יהודי תימן״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) שבות תימן, תל-אביב: מתימן לציון, עמ' 155-165.

גצה/אינטנסיביות

Goetze, A. “The So-called Intensive of the Semitic Languages” JAOS 62 (1942), pp. 1-8.

גרבל/ירושלים

Garbell, I. (1958) “Remarks on the Historical Phonology of an East Mediterranean Arabic Dialect”, in: Al-Ani, S.H. (ed.), *Readings in Arabic Linguistics*, Indiana, 1978 (re-print), pp. 203-240.

גרוצפלד/הטעמה

Grotzfeld H. (1969) “Zur Geschichte des Wortakzents in den arabischen Dialekten”, in: Fischer, W. (ed.) *Festgabe für Hans Wehr zum 60. Geburtstag,* Wiesbaden: Otto Harrassowitz, pp. 153-164.

גרינמן/תהאמה

Greenman, J. (1979) “A Sketch of the Arabic Dialect of the Central Yamani Tihāmah”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 3: 47-61.

דה-יונג/סיני

De-Jong, R. E. (2000) *A Grammar of the Bedouin Dialects of the Sinai Littoral,* Leiden: Brill .

דה-יונג/עבאבדה

De-Jong, R. E. (2000) “Notes on the dialect of the ᶜ*Abābda* of southeastern Egypt, *Aspects of the Dialects of Arabic Today,* Proceedings of the 4th Conference of the International Arabic Dialectology Association (AIDA), Rabat: Omnia, 2002, pp. 32-42.

דים/גניאלוגיה

Diem, W. (1980) “Die genealogische Stellung des Arabischen in den semitischen Sprachen. Ein ungelöstes Problem der Semitistik”, in: Diem, W. and Wild, S. (ed.) *Studien aus Arabistik und Semitistik*, Wiesbaden, pp. 65-85.

דים/סקיצות

Diem, W. (1973) *Skizzen jemenitischer Dialekte*, Beirut: Im Komm. bei F. Steiner, Wiesbaden.

דים/פעאל

Diem, W. (1970) “Die Nominalform *fuᶜāl* im klassischen Arabisch”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 120, pp. 43-68.

דיקינס/תנועות

Dickins, J. (1996) “Some Speculations on the Vowel System of Classical Arabic”, in: Dickens, J. Heselwood, B. Watson, J. *Three topics in Arabic Phonology* , CMEIS Occasional Paper no. 53, Durham: University of Durham, pp. 6-19.

דמומבין-בלשיר/דקדוק

Gaudefroy-Demombynes, M. and Blachère (1937) *Grammaire de l'Arabe classique,* Paris: Maisonneuve.

דמתי/הקיבוץ

דמתי, י. (תשכ״ד) ״הגיית הקיבוץ התימני״, קונטרסים לעניני הלשון העברית, ירושלים: ספרי ואהרמן, שנה שנייה, עמ' 7-8.

דרייבר/הפועל העברי

Driver, G.R (1936) *Problems of the Hebrew Verbal System,* Edinburgh: T&T Clark.

האוול/דקדוק

Howell, M.S. (1883-1911) *A Grammar of the Classical Arabic Language*, Allahabad: Government Press.

הארל/פונולוגיה

Harrell, R.S. (1957) *The Phonology of Colloquial Egyptian Arabic*, New York: American Council of Learned Sciences.

הוטינגר/מלחמת

Hottinger, A. (1966) “Die Bürgerkrieg im Jemen: Wegbereiter des Kommunismus auf der arabischen Halbinsel”, *Europa Archiv* 8, 297-306.

הולס/כשכשה

Holes, C. (1991) “Kashkasha and the Fronting and Affrication of the Velar Stops Revisited: A Contribution to the Historical Phonology of the Peninsular Arabic Dialects“, *Semitic Studies in Honor of Wolf Leslau on the Occassion of his Eighty-Fifth Birthday*, pp. 652-672.

הולס/מודרנית

Holes, C. (1995) *Modern Arabic: Structures, Functions and Varieties*, London: Longman.

הולס/מרובעים

Holes, C. (2004) “Quadriliteral verbs in the Arabic dialects of eastern Arabia”, in: Haak, M. De Jong, R. and Versteegh, K. (eds.) *Approaches to Arabic Dialects, A Collection of Articles presented to Manfred Woidich on the Occasion of his Sixtieth Birthday*, Leiden: Brill.

הולס/עומאן

Holes, C. (1989) “Towards a Dialect Geography of Oman”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 52, 3: 446-462.

הופקינס/יהודים

Hopkins, S. (1997) “On the Words for “Jew(s)” in Arabic”, in: *Israel Oriental Studies* XVII: 11-27.

הופקינס/כשכשה

Hopkins, S. (2004) “Kaškaša”, in: *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 29: 17-34

הופקינס/מודרנית

Hopkins, S. (1999) rev. of *הולס/מודרנית*, in: *Zeitschrift für arabische Linguistik* 36: 85-96.

הופקינס/קפריסאית

Hopkins, S. (1990) rev. of בורג/קפריסאית, in: *Zeitschrift für arabische Linguistik* 22: 89-94.

וגנר/תימן

Wagner, E. (1966) “Der Jemen als Vermittler äthioposchen Sprachgutes”, in: *Die Sprach* vol. XII,2 : 252-279.

וובסטר/והיבה

Webster, R. (1991) “Notes on the Dialect and way of life of the Āl Wahība Bedouin of Oman”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 54, 3: 473-485.

ווטסון/הדגשה

Watson, J.C.E. (1996) “Emphasis in Ṣanɛānī Arabic”, in: Dickens, J. Heselwood, B. Watson, J. *Three topics in Arabic Phonology,* CMEIS Occasional Paper no. 53, Durham: University of Durham, pp. 45-52.

ווטסון/וצף

Watson, J.C.E. (2000) *Waṣf Ṣanɛā: Texts in Ṣanɛānī Arabic*, Wiesbaden.

ווטסון/כשכשה

Watson, J.C.E., (1992)”*Kaškaša* with reference to modern Yemeni dialects”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 24 : 60-81.

ווטסון/צנעא כיום

Watson, J.C.E., (2003) “Insiders, outsiders, and language change in Ṣan'a today”, in: Ferrando, I.Sanchez Sandoval, J. (eds.) *AIDA 5th Conference Proceedings,* Cádiz, Spain: Servicio de Pubilicaciones, Universidad de Cádiz, September 2002, pp. 561-570.

ווטסון/תחביר

Watson, J. C. E. (1993) *A Syntax of Ṣanɛānī Arabic*, Wiesbaden.

ווידיך/כפרים

Woidich, M. (1974) “Ein arabischer Bauerndialekt aus dem sūdlichen Oberägypten”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 124, pp. 42-58.

ווידיך/פעוטות

Woidich, M. (2003) “Baby-talk from ilBašandi, Dakhla Oasis, Egypt”, in: Ferrando, I.Sanchez Sandoval, J. (eds.) *AIDA 5th Conference Proceedings,* Cádiz, Spain: Servicio de Pubilicaciones, Universidad de Cádiz, September 2002, pp. 571-581.

ורד/הפיכה

ורד, י. (תשכ״ז), *הפיכה ומהפכה בתימן*, תל אביב: עם עובד.

זבארה/מסורתיות

Zabarah, M.A. (1982) *Yemen, Traditionalism vs. Modernity*, New York: Praeger.

זינגר/שאלות

Singer, H.R. (1958) *Neuarabische Fragewörter*, Inaugural-Dissertation der Friedrich-Alexander-Universität zu Erlangen.

זינגר/תוניס

Singer, H.R. (1984) *Grammatik der arabischen Mundart der Medina von Tunis*, Berlin;

New York: Walter de Gruyter.

חבשוש/שארית

חבשוש, י. (תש״ן), **שארית הפלטה בתימן**, בני ברק: הוצאת משפחת חבשוש.

ח׳לפאללה/צעיד

Khalafallah, A.A. (1969) *A Descriptive Grammar of Saεi:di Egyptian Colloquial Arabic*, The Hague: Mouton & Co.

טביב/שבי תימן

טביב, א. (תרצ״ב) *שבי תימן*, תל-אביב: אמנות.

טובי/מרובעים

טובי, י. (1986) ״הפעלים המרובעים בערבית המדוברת שבפי יהודי צנעא״, **מסורות** ב : 78-65.

טובי/הקהילה

טובי, י. (תשל״ז) ״הקהילה היהודית בתימן״, בתוך: טובי, י. (עורך), **מורשת יהודי תימן: עיונים ומחקרים**, ירושלים: בואי תימן, עמ׳ מה-קיז.

טלמון/גנטיב

Talmon, R. (2002) "Some Observations on the Genetive Exponent in Palestinian Dialects", in: Arnold, W. and Bobzin, H. (eds.), *"Sprich doch mit deinem Knechten aramäisch, wir verstehen es!", 60 Beiträge zur Semitistik, Festschrift für Otto Jastow zum 60. Geburtstag*. Wiesbaden: Harrassowitz, pp. 713-718.

יאסטרו/ג׳בלה

Jastrow, O. (1986) "Alles über *Qāt*, Ein Text im arabischen Dialekt von Jiblih (Nordjemen)", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 136 : 23-55.

יאסטרו/סקיצות

Jastrow, O. (1977) “Neue Studien zum jemenitischen Arabisch”, *Der Islam* 54,2: 292-299.

יאסטרו/צנעא

Jastrow. O. (1984) “Zur Phonologie und Phonetik des Ṣanʕanischen”, in: *Entwicklungsprozesse in der Arabischen Republik Jemen*, Jemen-Studien, Band 1, Wiesbaden, pp. 289-304.

יבנאלי/יהודי תימן

יבנאלי, ש. (תש״ה) ״יהודי תימן, הערות והארות לתוכן מחברתו של מר יו״ט צמח״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) ***שבות תימן****, תל-אביב: מתימן לציון, עמ׳ 318-325.*

ימיני/אלביצ׳א

ימיני, א. (תש״ן) ***הפונולוגיה של הדיאלקט הערבי-יהודי של אל-ביצ׳א (דרום מזרח תימן)****, עבודת גמר לקראת התואר ״מוסמך למדעי הרוח״ באוניברסיטת תל-אביב.*

יערי/עלייה

יערי, א. (תש״ה) ״עליית יהודי תימן לארץ ישראל״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) ***שבות תימן****, תל-אביב: מתימן לציון, עמ׳ 22-36; פרסום חוזר בתוך: טובי, י. (עורך),* ***יהודי תימן בעת החדשה****, ירושלים: מרכז זלמן שזר,עמ׳ 137-162.*

כהן/מערכת הפועל

Cohen, M. (1924) *Le systeme verbal sémitique et l'expression du temps*, Paris: Imprimerie Nationale.

לוין/אותנטיות

Levin, A. (1992), “The Authenticity of Sībawayhi's Description of the ᵓ*Imāla*”, in: *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 15: 74-93.

לוין/ירושלים

לוין, א. (תשנ״ה) דקדוק הלהג הערבי של ירושלים, ירושלים: מאגנס.

לוין/שמני ופעלי

Levin, A. (1985), “The Distinction between Nominal and Verbal Sentences according to the Arab Grammarians”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 15, pp. 118-127.

למבר/שמות

Lambert, M.M. (1890) “La théorie des formes nominales de M. Barth”, *Journal Asiatique*, huitième série, tome xv: 164-179.

לנדברג/ערביקה

Landberg , C. de, (1895) *Critica Arabica,* Leiden: E. J. Brill

לנדברג/גלוסר

Landberg, C. (1920-42) *Glossaire Datī́nois*, Leiden: E.J. Brill.

לנדברג/דתינה

Landberg , C. de, (1909) *Etudes sur les dialectes de l'Arabie méridionale , vol. 2: Daṯînah;* Leiden: E.J. Brill

לנדברג/חצרמות

Landberg , C. de, (1909) *Etudes sur les dialects de l'Arabie méridionale , vol. 1 : Ḥaḍramout;* Leiden: E.J. Brill

לסלאו/אמהרית

Leslau, W. (1995) *Reference Grammar of Amharic* , Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

לסלאו/אתיופית דרומית

Leslau, W. (1951) “Archaic Features in South Ethiopic”, *Journal of the American Oriental Society* 71 : 212-230.

לסלאו/חבשוש

Leslau, W. (1945-6) “Linguistic Observations on a Native Yemenite Document”, *Jewish Quarterly Review* 36 : 261-279.

לסלאו/פולקלור

Leslau, W. (1944) “Texts on Yemenite Folklore”, *Proceedings of the American Academy for Jewish Research,* vol. XIV : 221-251.

מוצ׳בסקי-שנפר/אלפיים

מוצ׳בסקי-שנפר, א. (2000), **יהודי תימן, אלפיים שנות תרבות ומסורת,** ירושלים: מוזיאון ישראל.

מוצ׳בסקי-שנפר/הבית

מוצ׳בסקי-שנפר, א. (תשס״ב), ״הבית״, בתוך: סעדון, ח. (עורך), **תימן, סדרת קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים,** ירושלים: מכון בן צבי, עמ׳ 155-160.

מורג/המילים

מורג, ש. (תשנ״ב) ״המילים העבריות בלשונות היהודים - מספר היבטים כלליים״, בתוך: אבישור, י. מורג, ש. (עורכים), **מקדם ומים ה: היסודות העבריים בלשונות היהודים,** חיפה: אוניברסיטת חיפה, ע״ע 101-114.

מורג/העברית

מורג, ש. (תשכ״ג) **העברית שבפי יהודי תימן,** האקדמיה ללשון עברית, ירושלים.

מורת׳/מספרים

Mörth, K. (1997) *Die Kardinalzahlwörter von eins bis zehn in den neuarabischen Dialekten,* Wien: WUV Universitätsverlag.

מזרחי/המטבח

מזרחי, א. (תשס״ב) ״המטבח התימני״, בתוך: סעדון, ח. (עורך), **תימן, סדרת קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים**, ירושלים: מכון בן צבי, עמ׳ 171-166.

מיטווך/מסע לתימן

Mittwoch, E. (1926) *Aus dem Jemen: Hermann Burchardts letzte Reise durch Südarabien,* Leipzig: Deutsche Morgenländische Gesellschaft.

נבו/חלב

נבו, מ. (תשנ״ב) **הלהג הערבי של יהודי העיר חלב - פונולוגיה ומורפולוגיה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה**, האוניברסיטה העברית בירושלים

נוי/אגדות עם

נוי, ד. (תשמ״א) ״בין ישראל לעמים באגדות-עם של יהודי תימן״, בתוך: מורג, ש. ובן-עמי, י. (עורכים), **מחקרי עדות וגניזה**, ירושלים: מאגנס, עמ׳ 295-229.

ניוונר-אברהנד/השוק

Niewöhner-Eberhand, E. (1976) *Täglicher Sūq und Wochenmarkt in Ṣaᶜda, Jemen*. Erdkunde 1, pp. 24-27.

ניוונר-אברהנד/הבית

Niewöhner-Eberhand, E. (1977) “Das jemenitisch-arabisch Innenhofhaus in Ṣaᶜdah”, *Der Islam* 54, p. 177-204.

נעים-סנבר/הטעמה

Naïm-Sanbar, S. (1994) “Contribution à l'étude de l'accent yéménite: Le parler des femmes de l'ancienne génération”, *Zeitschrift für arabische Linguistik* 27 : 67-89.

נלדקה/עומאן

Nöldeke, Th. (1895) “Über einen arabischen Dialect”, rev. of Carl Reinhardt, *Ein Arabischer Dialekt gesprochen in ᶜOmān und Zanzibar*, in: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* ix, pp. 1-25.

נלדקה/תוניסאית

Nöldeke, Th. (1894) rev. of Hans Stumme, *Tunisische Märchen und Gedichte*, in: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* viii, no. 3, pp. 250-271.

סוואיאן/תוו

Sowayan, S.A. (1995) "*taww* in Najdi Arabic", in: Harviainen, T. Parpola, A Halen, H. *Dialectologia Arabica, A Collection of Articles in Honor of the Sixtieth Birthday of Professor Heikki Palva,* Helsinki: Finnish Oriental Society (Studia Orientalia no. 75), pp. 251-255.

סטיוארט/סיפור

Stewart, F.H. (1987) "A Bedouin Narrative from Central Sinai", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 16 : 44-92.

סערי/מלטזית

סערי, ר. (תשס"ב) ***מילות-היחס המלטזיות, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה***, האוניברסיטה העברית.

סראו/דיאלקטים

Sarauw, C. (1908) "Die altarabische Dialektspaltung", in: *Zeitschrift für Assyriologie* xxi, pp. 31-49.

סראו/הטעמה

Sarauw, C. (1939) *Über Akzent und Silbenbildung in den ältern semitischen Sprachen*, KØbenhaven: Munksgaard.

עראקי-קלורמן/היהודים

עראקי-קלורמן, ב. (תשס"ב), "היהודים בסביבתם", בתוך: סעדון, ח. (עורך), ***תימן***, מסדרת ***קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים***, ירושלים: מכון בן צבי, עמ' 21-30.

עראקי-קלורמן/מבוא

עראקי-קלורמן, ב. (תשס"ב), "מבוא", בתוך: סעדון, ח. (עורך), ***תימן***, סדרת ***קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים***, ירושלים: מכון בן צבי, עמ' 11-20.

פאלווה/גנטיב

Palva, H. (1991) "The *-ūn* in the Colloquial Arabic Genetive Exponents", in: *Folia Orientalia* 28:129-133.

פאלווה/ציווי-א

Palva, H. (1977) "The Descriptive Imperative of Narrative Style in Spoken Arabic", *Folia Orientalia* 18:379-391.

פאלווה/ציווי-ב

Palva, H. (1984) "Further Notes on the Descriptive Imperative of Narrative Style in Spoken Arabic", *Folia Orientalia* 55: 5-26.

פיאמנטה/הכינויים

פיאמנטה, מ. (תשס״ד), ״הכינויים היהודיים והכינויים הבינדתיים בתימן״, בתוך: טובי, י. (עורך) **עטרת יצחק**, נתניה: האגודה לטיפוח חברה ותרבות, עמ' 144-129.

פיאמנטה/מילון

Piamenta, M. (1990-1991) *Dictionary of Post-Classical Yemeni Arabic*, 2 vols. Leiden.

פיאמנטה/שארות

Piamenta, M. (1989) "Kinship Terms in Yemeni Dialects", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 12 : 166-185.

פישר/איש

Fischer, W. (2002) "Arab. أيش" *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 59 : 807-818.

פישר/דקדוק

Fischer, W. (2002) *Grammatik des Klassischen Arabisch*, 3. edition, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

פישר/הברות

Fischer, W. (1967) "Silbenstruktur und Vokalismus im Arabischen", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 117 : 30-77.

פישר/כינויי הרמז

Fischer, W. (1959) *Die demonstrativen Bildungen der neuarabischen Dialekte. Ein Beitrag zur historischen Grammatik des Arabischen*, Mouton and Co.

פישר ויאסטרו/מדריך

Fischer, W. and Jastrow, O. (1980) *Handbuch der arabischen Dialekte*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

פליישר/כתבים

Fleischer, H.L. (1885) *Kleinere Schriften*, 3 vols. Leipzig: S. Hirzel.

פלש/דיאלקטים

Fleisch, H. (1974) *Études d'Arabe Dialectal*, Beyrouth: Dar el-Machreq.

פלש/זחלה

Fleisch, H. "Notes sur le dialecte arabe de Zaḥlé", *Mélanges de l'Université Saint-Joseph* 27 (1947-1948), pp. 73-116.

פלש/שחים

Fleisch, H. "Le parler arabe de Šḥīm (Liban)", *Mélanges de l'Université Saint-Joseph* 38 (1962), pp. 371-388.

פלש/פילולוגיה

Fleisch, H. (1961) *Traité de philologie arabe*, Beyrouth: Impr. catholique.

פרגוסון/למ״ד

Ferguson. C.A. (1956) "The Emphatic *l* in Arabic", *Language* 32, no.3 : 446-452.

פרוכזקה/אלקטיף

Prochazka,Th. Jr. (1990) "The Spoken Arabic of Al-Qaṭīf", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 21 : 63-70.

פרוכזקה/בני-שהר

Prochazka, Th. Jr. (1991) "Notes on the Spoken Arabic of Tihāmat Banī Shihr", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 23 : 99-101.

פרוכזקה/זביד

Prochazka,Th. Jr. (1987) "Remarks on the Spoken Arabic of Zabīd", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 17 : 58-68.

פרוכזקה/לקט

Prochazka,Th. Jr. (1988) "Gleanings from southwestern Saudi Arabia", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 19 : 44-49.

פרוכזקה/מיליות

Procházka, S. (1993) *Die Präpositionen in den neuarabischen Dialekten*, Wien: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften.

פרוכזקה/סיומת נ׳

Procházka, S. (2000) "Über einige "rätselhafte" Formen auf *-(ē)n* in den arabischen Dialekten", *Oriente Moderno* no. xix (lxxx), pp. 99-109.

פרוכזקה/סעודיה

Prochazka, Th. Jr. (1988) *Saudi Arabian Dialects*, London: Kegan Paul Int.

צדוק/הרב קאפח

צדוק, א. (תש״ה) ״ר׳ יחיה קאפח ז״ל - תקופתו ומפעלו״, בתוך: ישעיהו, י. וצדוק, א. (עורכים) ***שבות תימן****, תל-אביב: מתימן לציון, עמ׳ 175-166.*

קאנובה/בנו הלאל

Canova, G. (1985) "Testimonianze hilaliane", in: Fronzaroli, P. (ed.) *Studi Yemeniti* 1, Quaderni di Semitistica 14, Universita di Firenze, pp. 161-185.

קאפח/הליכות

קאפח, י. (תש״כ) ***הליכות תימן - חיי היהודים בצנעא ובנותיה***, הוצאה חמישית, ירושלים תשס״ב.

קארה/הערבית

קארה, י. (תשמ״ו) ״הערות לחקר הערבית שבפי יהודי תימן״, ***דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות***, *ד-1, עמ' 123-130.*

קארה/טיפולוגיה

קארה, י. (תשנ״ב) ״היסודות העבריים והטיפולוגיה של העברית שבפי יהודי תימן״, בתוך: אבישור, י. ומורג, ש. ***מקדם ומים ה: היסודות העבריים בלשונות היהודים***, *חיפה: אוניברסיטת חיפה, ע״ע 131-150.*

קארה/נשים

קארה, י. (תשמ״ח) ״היסודות העבריים והארמיים בלשון הנשים בתימן - בחינה לשונית״, בתוך: בר-אשר, מ. (עורך) ***מחקרים בלשונות היהודים - תרגומי המקרא ולהגים מדוברים***, *ירושלים: משגב ירושלים.*

קובנברג/מכפל

Kouwenberg, N.J.C. (1997) *Gemination in the Akkadian Verb*, Studia Semitica Neerlandica 33, Assen: Van Gorcum.

קוון/הערות

Cowan, W. (1966) "Two notes on Arabic dialectology", *Journal of the American Oriental Society,* vol. 86 , pp. 416-418.

קול/נומאדים

Cole, D.P. (1975) *Nomads of the Nomads, The Āl Murrah Bedouin of the Empty Quarter*. Chicago: Aldine Publishing Company.

קופ/גאוגרפיה אגררית

Kopp, H. (1981) *Agrargeographie der Arabischen Republik Jemen*, Erlangen: Selbstverlag der Fraenkischen Geographischen Gesellschaft.

קופלר/שרידים (א-ד)

Kofler, H. (1942) "Reste altarabischer Dialekte", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes,* vol. *xlvii,* pp. 61-130*;* 233-262; vol. *xlviii,* pp. 52-88; pp. 247-274; vol. *xlix,* pp. 15-30.

קיי/סעודיה

Kaye, A. S. (1990) Rev. of פרוכזקה/סעודיה, in: *Zeitschrift für arabische Linguistik* 21: 83-88.

קמפפמייר/גלוסר

Kampffmeyer, G. (1936) *Glossar zu den 5000 arabischen Sprichwörtern aus Palästina,* Berlin: Reichsdruckerei.

קנטינו/חוראן

Cantineau J. (1946) *Les parlers arabes du Ḥōrān*, I, Paris.

קנטינו/עיצורים

Cantineau, J. (1951-1952) "Le consonantisme du sémitique", *Semitica* 4 pp.79-94.

קנטינו/פונטיקה

Cantineau, J. (1960) *Cours de phonétique arabe*, Paris: Klincksieck.

קפישה/אסראר

قفيشة، ح. (١٩٨٨) ***من أسرار اللهجة الصنعانية***، صنعا، دراسات يمنية ٣١.

רבין/קדומה

Rabin, C. (1951) *Ancient West-Arabian*, London: Taylor's Foreign Press.

רודוקנאקיס/ט'ופאר

Rhodokanakis, N. (1908-1911) *Der vulgärarabische Dialekt im Ḏofār (Ẓfār)*, 2 vols. Wien: A. Hoelder.

רוסי/רשימות-א

Rossi, E. (1938) "Appunti di dialettologia del Yemen", *RSO* 17 : 230-265.

רוסי/רשימות-ב

Rossi, E. (1938) "Nuove osservazioni sui dialetti del Yemen", *RSO* 17 : 460-472.

רוסי/צנעא

Rossi, E. (1939) *L'Arabo parlato a Ṣanεāʔ*, Roma.

רטסו/בינוני

Retsö, J. (1988) "Pronominal Suffixes with *-n(n)-* in Arabic Dialects and other Semitic Languages", *Zeitschrift für arabische Linguistik* 18 : 77-94.

רטסו/סביל

Retsö, J. (1983) *The Finite Passive Voice in Modern Arabic Dialects,* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

רייט/דקדוק

Wright W. (1896, 1898) *A Grammar of the Arabic Language* 3rd edition, Cambridge University Press.

רצהבי/אוצר

רצהבי, י. (תשל״ח) אוצר לשון הקדש שלבני תימן, תל-אביב: דפוס איל.

רצהבי/פולמוס

רצהבי, י. (תש״ל) ״ענייני דת בפולמוס בין מוסלמים ליהודים בתימן, מבוא והערות״, **ידע-עם, במה לפולקלור יהודי**, תל-אביב: דפוס המרכז, עמ׳ 12-21.

רת׳ינס/ארכיטקטורה

Rathjens, C. (1957) *Jewish Domestic Architecture in Ṣanɛa, Yemen*, The Israel Oriental Society, No. 7.

שטיינר/צ׳אד

Steiner, R. C. (1977) *The Case for Fricative-Laterals in Proto-Semitic*, New Haven, Conn: American Oriental Society.

שפיטה/מצרית

Spitta, W. (1880) *Grammatik des arabischen Vulgärdialects von Aegypten*, Leipzig: J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung.

שרפאדין/להגים

شرف الدين، ا.ح. (١٩٧٠) **لهجات اليمن قديما وحديثا**.

תומאס/לשונות

Thomas, B. (1937) “Four Strange Tongues from Central South Arabia - The Hadara Group”, in: *Proceedings of the British Academy*, vol xxiii, pp. 231-331.

טקסט *RZ01* : בן האמה ובן הגבירה

המסרן יליד זאווית שעבאן שבאיזור ראזח (1930~); עלה לישראל בשנת 1951; הוקלט בקרית עקרון בשנת 2000.

1. kunt ǵāhil ṣaġīr w agrá ᶜind iǵaddi[480]. ǵā šēx kān yistalm[481] alǵizyah min alyihūd w gāl lāzim inni asallim alǵizyah zayy imā alkubār[482]. w ana gult: lā, ana mā asallim alǵizyah, ana ṣaġīr, ana ágra, mā gid aná-štaġil wála gid aná arbáḥ bugáš. gāl: lāzim tsallim.

1. הייתי ילד קטן והייתי לומד אצל סבי. בא שיח' שהיה אוסף את המס מן היהודים, אמר שעליי לשלם את המס כמו הגדולים. ואני אמרתי: לא, אני לא אשלם את המס, אני קטין, אני לומד, עדיין אינני עובד ועדיין אינני מרוויח כסף. ולא משלם. אמר: עליך לשלם.

2. yōm t̠āni ábūy makanni[483] l-alᶜāmil. gāl: iṭláᶜ ila lᶜāmil w gullih[484] inn ᶜādak[485] ṣaġīr walā tilzam ᶜalēk alǵizyah w yiddīlak táxfīf. yōm t̠āni ṭaliᶜt. ana, waḥdi l-alᶜāmil. kunt ǵāhil ṣaġīr, íbin ᶜašir sinīn.

2. למחרת היום אבי הביא אותי בפני המושל. אמר: עלה אל המושל ואמור לו שעודך קטין ושהמס איננו מחייב אותך, והוא ייתן לך הקלה. למחרת היום עליתי. אני, לבדי, אל המושל. הייתי ילד קטן, בן עשר.

3. gult: mnēn ba-yixṭá alᶜāmil, mnēn ba-yiǵzáᶜ?gālu: ba-yíǵzaᶜ min hinā, min hād̠a ṭṭarīg. dōrah aṣṣubḥ sāᶜah ᶜašir, tísiᶜ ᶜašir, bēn tísiᶜ ila ᶜašir.

3. אמרתי: מאיפה הוא יצעד, המושל, מהיכן יעבור? אמרו: הוא יעבור מכאן, מן הדרך הזו. סיור בבוקר בשעה עשר, תשע [או] עשר, בין תשע לעשר.

---

[480] תנועת העזר מוכנסת תמיד בין שתי צורות היסוד המצטרפות, באופן בלתי תלוי במיקומה היחסי בין עיצורי הצרור, ומבלי לשנות את המבנה היסודי של כל אחת מהתיבות המצטרפות (ב.2.2.4.ב.).

[481] yistalim > yistalm : להשמטת תנועת ההברה האחרונה לפני מילה הפותחת בתנועה (מעמד פרה-ווקאלי), ראה §ב.2.2.3.

[482] תנועת התווית יציבה במידה רבה ובדרך כלל הגויה במלואה גם אחרי תנועה, ראה: §ז.1.3. מס' iv. על *OA kibār > JṢ kubār* ראה ההקדמה לפרק ז' והערה 2 שם.

[483] makanni : הפועל נתייחד לשימוש בהקשר של העמדה בפני סמכות בכירה. ראה: פיאמנטה/מילון עמ' 470.

[484] gullih : המילית ‎-l נוטה לשמור על מעמדה העצמאי ובדרך כלל איננה הופכת יחידת טעם אחת עם הפועל, אלא אם היא נוטה עם כינוי הפותח בתנועה ומצטרפת לפועל המסתיים ברצף ‎-ṽC. ראה: §ח.17.1. מס' i.

[485] ᶜādak : הרפלקס של عَادْ ההסטורית נפוץ כצורה קפואה ובלתי נוטה אך רגיל גם בנטייה עם כינויי הגוף חבורים. ראה: §ה.2.6. מס' ii.

4. sánnabt bēn iṯnēn … ḥiǵār kubār, w aṭṭarīg min bēn alḥiǵār, alǵirūf. w hū agbal alᶜāmil maᶜá alᶜugfah, maᶜá lᶜasākir, maᶜá l… šiyūx, maᶜá asḥābih, kṯīr[486]. yikūn miyyāt. w ana sannabt bēn alǵirūf, mā mᶜih mnēn yixṭá lá-nnās.

4. נעמדתי בין שתי אבנים גדולות, והדרך [עוברת] בין האבנים, הסלעים. והוא בא, המושל, עם בני הלוויה, עם החיילים, עם ... השיח׳ים, עם חבריו, רבים. אולי מאות. ואני נעמדתי בין הסלעים ולא היה לו מאיפה לצעוד אל האנשים.

5. yōm[487] ágbal w ana xaṭēt, ǵalēt. w alᶜáskar dahafūni. gālu: lā lā yā ḏimmi, waxxir[488]! gāl: lā, xallō[489] aḏḏimmi, xallōh yugrab, yugrab. garibt. w sánnabt. gāl: ugrab, ugrab kamān. garibt.

5. כאשר הוא בא אני צעדתי והתגליתי, והחיילים הדפו אותי. אמרו: לא, לא, בן חסות. היסוג לאחור! אמר: לא, הניחו לבן החסות, הניחו לו שיתקרב, שיתקרב. התקרבתי ועמדתי. אמר: התקרב, התקרב עוד. התקרבתי.

6. *gāl: āš biddak[490]? gult: ismaᶜ yā sīdi, xāṭabak aḷḷā(h). aššēx Mḥammad Ǵābir, šēx algaryah ḥaggana, gāl yilzam ᶜalayya asallim alǵizya[491]. w ana gult ᶜādi ṣaġīr walā gid-aná aštaġil. bass agrá ᶜind iǵaddi. w alyōm xāṭabak aḷḷāh, ᶜalayya asallim alǵizyah aw lā? gāl: ugrab! giribt. mass infi, gāl: lā, mā tilzam ᶜalēk alǵizyah. rūḥ, rūḥ igrá.*

6. אמר: מה רצונך? אמרתי: תשמע אדוני, בשם אללה, השיח׳ מחמד ג׳אבר, השיח׳ של הכפר שלנו, אמר שאני מחוייב לשלם את המס, ואני אמרתי שעודי קטין ועדיין אינני עובד, רק לומד אצל סבי. והיום בשם אללה, האם עליי לשלם את המס או לא? אמר: התקרב! התקרבתי. אחז באפי[492], אמר: לא, המס איננו מחייב אותך. לך, לך ללמוד.

---

[486] להשמטת תנועה ויצירת צרור תחילי ראה §ב.3.3.4.

[487] שם העצם *yōm* יכול לשמש בפתח פסוקיות זמן במובן ״כאשר״, ראה: §ח.7.2.2.

[488] המעתק OA ᵓa- > JṢ *wa-* לא נצפה כתופעה כוללת בלהגים אלה, אך נזכיר כי החילופים נזכרו כווריאנטים דיאלקטלים בערבית העתיקה, כאשר השימוש ב-*wa* אופייני לאיזור החג׳אז, לעומת *ᵓa* האופייני לדיאלקט של תמים. ראה: קופלר/שרידים-א עמ׳ 126. שימוש דומה תועד גם בדרום תימן, ראה: לנדברג/גלוסר עמ׳ 2910.

[489] צורות העתיד והציווי של פעלי ל״י בגוף הנוכחים מסתיימת בתנועת *ō*, אשר חוזרת בהפסק לדיפתונג *aw* (§ה.6.3.). הצורה *xallōh* שבהמשך המשפט כוללת בה גם כינוי חבור.

[490] *āš biddak?* : מעתק מסוג *ay>ā* שאינו על פי דגם הכיווץ הרגיל של הדיפתונג הקלאסי, ראה §ב.3.3.2.

[491] להיאלמות אופציונאלית של *h* בנסיבות של הפסק ראה: §ג.2.2.

[492] בהעדר רישום מסודר, שאלת ה״קטינות״ הוכרעה על פי אמות מידה של סימני בגרות חיצוניים, ובייחוד זיפי הזקן הראשונים על פניו של הנער. הקביעה כי הנער ״בגיר״ גררה בעקבותיה את חובת תשלום המס, אך במקרים אחרים הצילה אותו מאסלום בכפיה. ראה דוגמא לעניין זה בסוף §א.1.4.

7. w ibn[493] *aššēx, kān min warāh ibin aššēx w ana mā-bṣarti(h). (i)bin aššēx gid hū mzawwaǵ, kabīr. gult: yā sīdi ddīli maktūb. hū ba-yšắġilni aššēx. w ibnih simí^{c}. gāl: lā, lā yā Sālim, uḏ̣wi*[494] *igra w ána ba-agūl l-abūy lā ^{c}ād yišắġilak.*

7. ובנו של השיח׳, בנו של השיח׳ היה מאחריו ואני לא ראיתי אותו. בנו של השיח׳ כבר נשוי, מבוגר. אמרתי (למושל): אדוני, תן לי מסמך, הוא יתנכל לי, השיח׳. ובנו (של השיח׳) שמע, ואמר: לא, לא סאלם, חזור ולמד ואני אגיד לאבי שלא יתנכל לך שוב.

8. ba^{c}dēn alḥākim ḏih alƐanṯari[495] *simí^{c} alkalām. ba^{c}d addōrah ǵarrani m^{c}i(h), ilá lmaḥkamah ḥaggi(h). ǵalisna fī lmaḥkama(h), w twalaflafu*[496] *almašāyix, w axūh akbár minni(h). w axūh mā kān yiḥibb alyihūd avāl^{HBI} hū yiḥibb alyihūd. Mḥammad kān yikrah alyihūd, mā yišti yisma^{c} ^{c}ala lyihūd. kunna ngūl: ṭạmē lā yiṭhạr^{HBC}*[497]*.*

8. אחר כך המושל הזה אלענתרי שמע את הדברים. אחרי הסיור לקח אותי עימו, אל הלשכה שלו. ישבנו בלשכה, והתאספו השיח׳ים, ואחיו גדול ממנו. אחיו לא אהב יהודים אבל הוא [כן] אהב יהודים. מחמד [האח] היה שונא יהודים, לא רצה לשמוע על יהודים. היינו אומרים: טמא שלא ייטהר [=כעסן].

9. ǵalisna fī lmaḥkamah gāl: yā Sālim, gult: hā. yigūlū́li[498] *Sālim. gāl: iddī́ lana šḥ̣ōrạ^{HBC}. ^{c}ārfah ēš hī šḥ̣ōrạ? iddī́ lana šḥ̣ōrạ. (a)ddēt aššḥ̣ōrạ fī almaṣfā alxāṣṣ. gárrabt lih aššḥ̣ōrạ ^{c}a lmaṣfā, gāl: iddī́ aṣṣayāni. addēt aṣṣayāni, gāl: iskúb laná, aná w ant. bass. ána w ant.*

9. ישבנו בלשכה, אמר: סאלם. אמרתי: כן. היו קוראים לי סאלם[499]*. אמר: הבא לנו ״שחורה״*[500]*. את יודעת מה זה ״שחורה״? הבא לנו ״שחורה״. הבאתי את ה״שחורה״ בקנקן המיוחד. קירבתי אליו את ה״שחורה״ בקנקן, אמר: הבא את הכוסות. הבאתי את הכוסות, אמר: מזוג לנו, אני ואתה. בלבד. אני ואתה.*

---

[493] השמטת תמועת ההברה האחרונה לפני תיבה הפותחת בתנועה (השמטה במעמד פרה-ווקאלי, §ב.2.2.3.) אפשרית אך לא הכרחית, ולכן נמצא בהמשך המשפט גם את הצורה *ibin* באותו המעמד, ובכל זאת בשימור התנועה.

[494] להופעת תנועת *u* בסביבתה של *ḏ̣* ראה §ב.5.1.1.

[495] הצורה *^{c}anṯari* (לעיתים ב-*t* ולא ב-*ṯ*) מציינת כאן שם פרטי, אך בהקשרים אחרים היא מציינת שמלת אשה שחורה (מוצ׳בסקי-שנפר/אלפיים עמ׳ 73, 80-81), או חולצת גבר (פיאמנטה/גלוסר עמ׳ 342). בצפון ה-*^{c}anṯari* הוא צעיף בד שנכרך סביב הכובע, ונתפש כסימן להידור.

[496] הרחבה לא שגרתית לשורש *lflf*, הוספת *w* בין תחילית הבניין החמישי ובין פה״פ (§ה.8.3.).

[497] *ṭạmē lā yiṭhạr* : ביטוי עברי-ערבי מעורב להטלת מום, ראה: §א.2.3.4.

[498] להצטרפות המילית *li* לפועל המסתיים בתנועה ולהשפעתה על אורך התנועה ראה §ח.17.1.

[499] המסרן מוכר בישראל בשם ״שלום״, ולכן הרגיש מחויב להסביר למראיינת את הפניה אליו בשם ״סאלם״.

[500] הצורה העברית ״שחורה״ משמשת רכיב של לשון סתר יהודית לציון קפה שחור. העובדה שהמושל המוסלמי מכיר את המילה ועושה בה שימוש משמשת כעדות לחיבתו כלפי היהודים, ובזמן הקלטת הסיפור עוררה הדי צחוק בקרב הנוכחים בחדר.

10. sakábt laná ana w hū, iṯnēn ṣayāni[501]. gāl: bā̩rēx. (a)lḥākim! bīraxti w hū bīrax^{HBC}[502]. w axūh simí^{c}. w axūh mā biddih yisma^{c}, yisma^{c} kalām yihūd. gāl: bada^{c}t[503] turṭun[504] ant w alyihūdi? ḏ̣uḥik, mā ǵāwab ^{c}alē(h). w axūh akbar minni(h). ḏ̣uḥik, mā ǵāwab ^{c}alē(h).

10. מזגתי לנו, אני והוא, שתי כוסות. אמר: ברך! המושל! בירכתי והוא בירך. ואחיו שמע, ואחיו לא רוצה לשמוע, לשמוע דיבור של יהודים. אמר: התחלת לדבר [בלשון לא מובנת], אתה והיהודי[505]? צחק, לא ענה לו. ואחיו מבוגר ממנו. צחק, לא ענה לו.

11. gāl: hāḏa lḥīn gāl biddi atsā$^{\supset}$al ana w ant[506] min attörạ. āš agūl? ṭayyib, tsā$^{\supset}$al. áxraǵ al … tanáx^{HBI} min ^{c}ala yad rāsih, axráǵ attanax^{HBI} fataḥ barḗšīṯ[507]. w bada^{c}na nitsāʔal ana wiyyāh[508]. min ^{c}ölạm harrišön^{HBC} w aḥarkax^{HBI} Gāyin w Hābal w Šēṯ w Nöwwaḥ, ^{c}ad šehigga^{c}nu^{HBI} l-avrahām avīnu^{HBC}.

11. אמר: עכשיו אני רוצה שנשאל שאלות זה את זה מן התורה[509]. מה אומר? טוב, שְאַל. הוציא את התנ״ך שהיה ליד ראשו, הוציא את התנ״ך, פתח [בספר] בראשית, והתחלנו לשאול זה את זה, אני והוא. מהאדם הראשון[510] ואחר-כך קין והבל ושת ונח, עד שהגענו לאברהם אבינו.

---

[501] השימוש בזוגי מצומצם למדי ומוחלף לעיתים קרובות במבנה שבו מופיע המספר כתמורה לשם המנוי, המופיע תמיד ברבים. ראה: §ט.2.1.

[502] bīrax : תנועת a בהברה השנייה של משקל פִּעֵל העברי (דגם fi^{cc}al) קשורה במסורת הגייה קדומה. התנועה הארוכה והעדר המכפל מעידים שבבסיס הצורה הוא פִּעֵל העברי ולא فَعَّل הערבי. ראה: א.2.3.4.

[503] במילים בודדות חל מעתק $^{\supset}<{}^{c}$, תופעה רגילה באיזור החוף התימני אך לא באיזור הנדון (§ב.3.4.1.).

[504] הפועל raṭan משמש לציון דיבור בלשון שאיננה מובנת, ובהקשר זה מוחה האח על השימוש בלשון הקודש שאיננה מובנת לו.

[505] אגדות עם יהודיות רבות מבדילות בין שליט החסד, הגיבור המכריע לטובת היהודים, ובין השרים והיועצים למיניהם, המסיתים אותו נגד היהודים. ראה: נוי/אגדות-עם עמ׳ 288.

[506] atsā$^{\supset}$al : ההמזה מתקיימת כפונמה רק באמצע מילה ורק בצורות משורשים מסויימים, ונשמעת בבירור בפעלים רבים הגזורים מן השורש s$^{\supset}$l. ראה § ב.6.1.1. השורש תועד בתימן בבניין השלישי במובן: לשאת ולתת בענייני תורה, ראה: רצהבי/אוצר עמ׳ 42. להבעת הפעולה ההדדית באמצעות פועל ביחיד ראה §ט.22.1. מס׳ ii.

[507] כללי ההטעמה חלים גם על הרכיב העברי: הטעם חל בהברה הארוכה הקרובה לראשית המילה (§ד.1.1.3.).

[508] המילית wiyyā מביעה עשייה משותפת של צד אחד ביחד עם צד שני. הפעולה המשותפת מופיעה תמיד ביחיד, גם כאשר אחד הצדדים המבצעים מציין ריבוי מעצם טבעו (אך בתרגום יופיע הפועל ברבים) (§ח.22.1.). השווה דוגמאות נוספות בהמשך, טקסט AS05 להלן: xallḗna (a)ná wiyyāh (״השאירי אותי איתו״); kān aḥna wiyyāh ṣadīg (״היינו חברים, אני והוא״).

[509] התנצחות דתית בין מוסלמים ויהודים היתה תופעה שכיחה מכח הנסיבות בתימן. יהודים חשו שהם עולים על המוסלמים ברמת השכלתם ותרבותם והתהלכו בתחושה של גאווה וגדלות למולם, אך כנשלטים לא היו חופשיים לומר כל דבר העולם על דעתם מחשש שיגלגלו צרות על עצמם ועל בני קהילתם. ראה בעניין זה: רצהבי/פולמוס עמ׳ 12.

[510] ׳עולם הראשון״, העולם שלפני ימי נח והמבול, הוא עולמו של האדם הראשון במדרשים וגם בתורת הקבלה.

12. gāl: hā[511] māḏa hū abūna kullana? gult: náᶜam yā sīdi, hū abūna kullana. gāl: man hū gāl[512] ibnih aḏḏabīḥ[513]? aḥná ngūl ᶜala lgurᵓān innih Ismā́ᶜīl, w antú tugūlú innih Yiṣḥā́g[514]. man hū gāl alkalām gāl ḏī ant gāl titᶜāhad lih innih aḏḏabīḥ, man hū?

12. אמר: האם אינו אבינו, [של] כולנו? אמרתי: כן, אדוני, הוא אבי כולנו. אמר: מי הוא, אמר, בנו ה״שחוט״? אנחנו אומרים לפי הקוראן שהוא ישמעאל, ואתם אומרים שהוא יצחק. מי הוא, אמר, שאתה מתחייב לו, שהוא ה״שחוט״? מי הוא?

13. gult: ismaᶜ yā sīdi. aḥná ngūl Yiṣḥāg aḏḏabīḥ w antú túgūlu Yismā́ᶜīl. Yismā́ᶜīl man hū ibnih? min al..ummāt. gāl: ibin Hiǵár. gult: wēš wēš kānat? gāl: kānat alǵārya(h). gult: w umm Yiṣḥāg min hī? gāl: sạ̄rạ$^{\text{HBC}}$*. gult: w man kānha? gāl: kānat aššarīfa(h)[515]. gult: man ant tirḥam ibn alǵāryah aw (i)bn aššarīfah? gāl: hā[516] ibn aššarīfa(h).*

13. אמרתי: שמע, אדוני. אנחנו אומרים שיצחק הוא ה״שחוט״ ואתם אומרים - ישמעאל. ישמעאל, מי הוא בנו, מבין האמהות? אמר: בנה של הגר. אמרתי: מה היתה? אמר: היתה השפחה[517]. אמרתי: ואמו של יצחק, מי היא? אמר: שרה. אמרתי: ומי היא היתה? אמר: היתה הגבירה. אמרתי: ומי קרוב לליבך, בן האמה או בן הגבירה? אמר: בן הגבירה.

---

[511] המילית *hā(h)* רגילה מאוד בפי המסרנים בפתח דיבור ישיר מיד אחרי פועל אמירה, ומסמנת את המעבר מדברי המספר לציטוט דבריה של דמות בסיפור. ראה: §ח.7.1.2.

[512] חזרה תכופה על פועל האמירה *gāl* רגילה מאוד בלשון העולים, והקשריה התחביריים ראויים לבחינה נפרדת. בחלק גדול מן המקרים נראה כי פועל האמירה מפריד את הנושא במשפט הייחוד מיתר המשפט, גם במשפטים שבהם הנושא מתפקד כנושא במשפט ייחוד. ראה בעניין זה גולדנברג/מבנה הפועל עמ׳ 179. דוגמאות אחרות שנקרו בטקסטים הן *w ana gult l-uxti gult: ba-xriǵ gult aᶜāwinih* (AS05) (״ואני אמרתי לאחותי, אמרתי, אצא - אמרתי - ואעזור לו״); *gāl mā lhim gāl mā lhim mahabīn gāl b-algābar*$^{\text{HBC}}$ (HD08) (״אמר: מה להם - אמר - מה להם שהם עושים - אמר - בקבר״), ועוד אחרות כיו״ב.

[513] יהודי תימן לא בחלו בשימוש בכינויים ערביים הנהוגים באסלאם ומיישומם בשפתם כמושגים מקודשים מקבילים ביהדות. כך, לעומת כינויו של ישמעאל באסלאם מכנים יהודי תימן את יצחק בכינוי *aḏḏabīḥ* (״הטבוח״). ראה: פיאמנטה׳הכינויים עמ׳ 130-131.

[514] השם *Yiṣḥāg* הגוי על פי רוב כדרך העברית בהטעמה מלרעית. לעומת זאת, בתשובת האל לאברהם, המכריעה בשאלת זהותו של הבן, הגוי השם בהטעמה מלעילית, באופן המסמן את המבע ומעניק לו נימה אקספרסיבית (§ד.1.2.3.).

[515] *aššarīfah* : התואר בו מכונה שרה מקבל בהקשר התימני משנה תוקף, ומתוסף לו ערך חברתי מעבר לערך המשפטי המציין את מעמדה כרעייתו החוקית של אברהם: בתימן משמש התואר *šarīf* (וברבים: *ašrāf*) לציון בני מעמד הסיידים, כלומר מעמד האצולה, המייחס עצמו לצאצאי הנביא מחמד דרך עלי ופאטמה. הזידיה, הזרם האסלאמי השליט בתימן, גורסת כי האמאם חייב לבוא מתוך שכבת הסיידים, אם כי התואר אינו עובר בירושה מאב לבן (עראקי-קלורמן/מבוא עמ׳ 14; פיאמנטה/מילון עמ׳ 253).

[516] המילית *hā(h)* רגילה מאוד בפי המסרנים בפתח דיבור ישיר (ראה דוגמאות רבות נוספות בהמשך הטקסטים), בדרך כלל ללא *h* בסופה. היא מופיעה מיד אחרי פועל אמירה, ומסמנת את המעבר לציטוט דבריה של דמות בסיפור (§ח.7.1.2.).

[517] הקלון המוטל על ראשו של בן הפילגש העסיק ככל הנראה את היהודים בתימן. השווה הערתו של חבשוש, הנזקק לסיפורו של ישמעאל בן פילגש אברהם כ״ראייה הראשונה״ כנגד בני הפילגשים (גויטיין/חזיון עמ׳ 166).

14. gult: wēš gallih[518] *aḷḷāh sibḥānih?gāl: gūm yā Ibrāhīm w id̲baḥ ibnák. gāl: m^{c}í t̲nēn. man hū minhim? gāl: d̲ī tiḥniǵih. gāl: ana-ḥnig̋ kull i^{c}iyāli. gāl: Yíṣḥāg. ba^{c}dēn yōm gāl lih Yiṣḥấg*[519] *ǵarr Yiṣḥấg ^{c}a ṣṣubḥ w saraḥú*[w520]*, yíd̲baḥih. w alyōm gult hū ad̲d̲abīḥ ^{c}ala mā maktūb. gāl: na^{c}ám, ṣḥīḥ*[521]*.*

14. אמרתי: מה אמר לו אללה ישתבח? אמר: קום אברהם ושחט את בנך. אמר: יש לי שניים. מי הוא מהם? אמר: זה שאתה אוהב. אמר: אני אוהב את כל ילדיי. אמר: יצחק. ואז, כאשר אמר לו "יצחק" לקח את יצחק בבוקר והלכו כדי שישחט אותו. והיום אמרתי שהוא ה"שחוט" לפי הכתוב. אמר: כן, נכון[522].

15. w axūh simí^{c}. txabbál! gāl: gid ba-tityahwad yā Ḥásan. gid ba-tityahwad[523]*. gāl: ismá^{c} yā Sālim. gult: mā? gāl: antú ba-tsīru āraṣ*[524] *yisrạēl w aḥná yā sādah bá-nsīr Makka(h). w mā hū ǵālis fī alYáman illa al^{c}árab w almašāmda(h)*[525]*.*

15. ואחיו שמע. השתגע! אמר: אתה כמעט מתייהד, חסן. כמעט מתייהד. אמר: שמע, סאלם. אמרתי: מה? אתם תלכו לארץ ישראל, ואנחנו הסיידים[526] נלך למכה. ולא יישארו בתימן אלא הערבים והמשומדים.

---

[518] מילית הכוללת הברה אחת בלבד מצטרפת אל הפועל והגויה עימו כיחידת טעם אחת. במקרה כזה, ההברה הסופית של הפועל נסגרת על ידי *l* של המילית, והתנועה הארוכה מתקצרת: *gāl lih > gallih* . במקרים אחרים, ובייחוד בדיבור איטי ומחושב, הגויים הפועל והמילית כשתי יחידות טעם עצמאיות, ואז נותר מבנה ההברה הסופית של הפועל ללא שינוי (§ח.17.1.).

[519] הדיאלוג בין אברהם לאלוהים מוכר מן הספרות המדרשית, ראה למשל: גינצבורג/אגדות חלק 2 עמ' 60 וההפניות שם לבראשית רבא.

[520] דיפתונגיזציה של תנועות סופיות בנסיבות של הפסק, ראה §ג.3.2.ב.

[521] להשמטת *a* בצורה *ṣaḥīḥ > ṣḥīḥ* ראה §§ב.3.3.4.

[522] אגדות עם תימניות שונות העוסקות בעימות בין יהודים ומוסלמים מסתיימות בהודאה או בהכרזה על עליונות דת ישראל מטעם גיבור שנוצח בתום התלבטויות וספקות. ההודאה הופכת לעיתים אף להתגיירות, כפי שאמנם חושש האח לעיל. ראה הערות בעניין זה אצל נוי/אגדות-עם עמ' 287 הערה 110.

[523] בבואה לפני פרפיקס הפועל *bā-* מוסיפה *gid* אספקט מודאלי למשמעות המובעת בפועל. ראה §ח.2.4. מס' v. על פעלים הגזורים משורשים מרובעים, ובכלל זה כאלה הגזורים משמות, ראה §ה.9.3. מס' v וההפניות שם.

[524] תנועת הסגול העברי הגויה בתימן כפתח. מן הבחינה הכמותית, הסגול הבא בהברה פתוחה ומוטעמת ממומש כתנועה ארוכה, ולכן נמצא הבחנה כמותית ברורה בין שתי ההברות של צורות ממשקל הסגוליים. ראה: §א.2.3.3. מס' i.א.

[525] צורת ריבוי ערבית ל"משֻׁמד" העברית, המשמשת בפי היהודים התימנים (כאן בפיו של מוסלמי!) לציון יהודי שהתאסלם. ראה: רצהבי/אוצר עמ' 174 (שם לציון שם הפעולה: השתמדות, משומדות).

[526] בני מעמד הסיידים, מעמד האצולה התימני המייחס עצמו לנביא מחמד. ראה: פיאמנטה/מילון עמ' 237.

טקסט AM02 : תחת ההריסות

המסרנית ילידת וטן אלמקאש שבוואדי אמלח (1945~); עלתה לישראל בשנת 1995; הוקלטה בקרית עקרון בשנת 2004.

1. *wírǵa^{c} ǵit*[527] *aṭṭā́yirah ḏih, milḥamat^{HBI} Ɛabd anNāṣir. ǵit aṭṭāyirah ṭili^{c}t ášti aháb*[528] *lana ṣabūḥ w bih*[529] *wāḥid ǵēy ^{HBC}*[530] *fōg alǵibb ḥaggih, fōg alǧibb fōg albēt, w innih yid^{c}i: ila ḥad fī lbiyūt yuxriǵ. yeš^{HBI} ṭāyirah ǵāyah w gid hiyya nōfēlet^{HBI} b-ganābil, mirxiyáh alganābil. gid ṭili^{c}t gōmah^{HBI} ṭili^{c}t gōmah^{HBI} wāḥdah.*

1. ואז בא המטוס ההוא, [בזמן] מלחמת עבד אלנאצר[531]*. בא המטוס, אני עליתי [אל הבית] כדי להביא לנו ארוחת בוקר, והיה איזה גוי על המרפסת שלו, על המרפסת מעל הבית, והוא קורא: אם יש מישהו בבתים שייצא. יש מטוס שבא והוא מפיל פצצות, משליך פצצות. עליתי קומה, עליתי קומה אחת*[532]*.*

---

[527] *הנסתרת של ǵ ā בעבר מופיעה בשני וריאנטים: ǵit ~ ǵat, התואמים את סיומת ל״ו (במשקל fa^{c}a) באותם המקומות (§ה.1.7.3).*

[528] *הרפלקס של وهب ההסטורית משמש באופן פעיל בעבר, בעתיד, בציווי ובבינוני במובן ״לתת״, ״להביא״ וגם ״לשים״. בעבר מושמטות לגמרי פה״פ w ותנועתה ומתקבלת צורה חד הברתית ובעתיד בולטת תנועת התחילית a. ראה §ה.2.3. מס׳* vi.

[529] *להבעת הקיום באמצעות bih (ולעיתים גם buh) ראה §ח.2.1. מס׳* ii.

[530] *ǵēy : הצורה ״גוי״ (ברבים: ǵḗyīm) היא החריג היחידי שבו החולם העברי הגוי כצירי בפי גברים כמו בפי נשים (§א.2.3.3).*

[531] *מצרים בהנהגת גמאל עבד אלנאצר תמכה בקצינים שהובילו את ההפיכה כנגד האמאם התימני בשנת 1962. בנובמבר אותה שנה תקף חיל האוויר המצרי מעל צעדה, במטרה לפתוח ולהבטיח את הדרכים מן הבירה (ורד/הפיכה עמ׳ 38, 68).*

[532] *בצפון תימן לא הוגבל גובה הבנייה כמו בצנעא, ובתי היהודים נבנו בקומות רבות (מוצ׳בסקי-שנפר/הבית עמ׳ 156). כך למשל נמסר, כי בית משפחת צברי שבכפר נעמאן התנשא לגובה שבע קומות, ובישוב וטן אלמקאש שכן בית הכנסת בקומה השביעית של בית מגורים (בן-דוד/הוד עמ׳ 44, 54). מאחר שהקומה הראשונה לא שימשה למגורי אדם (ראה להלן), נמצא שכל כניסה אל הבית פנימה היא בבחינת ״עליה״ (ראה גם ṭil^{c}at בהמשך).*

2. yōm smi^{c}t alǵēy yigūl gid hiyyah ba-tirmi bi-l… alganābil šáratt[533] nāzil. ma^{c}ā yōm xáraǵt imn[534] albāb w algunbulah ṭāḥat. waga^{c}at fī d̠ēl albēt. lagaṭat albēt min d̠ēlih[535]. lagaṭat albēt min d̠ēlih, xaraǵt igd-aná[536] mit̠l alxábla. mā ^{c}ādi dāri wēn ana. daxált fī ḥarr ḥagg ǵḗyīm w alǵḗyīm fīh. w Sa^{c}īd ǵā wih[537] ^{c}ind axwāla[538].

2. כאשר שמעתי את הגוי אומר שהוא [המטוס] זורק ... את הפצצות ברחתי למטה. ומיד כאשר יצאתי מן הדלת הפצצה נחתה. נפלה בתחתית הבית, הרימה את הבית מתחתיתו. היא הרימה את הבית מתחתיתו, ואני יצאתי ואני כמו משוגעת. שוב אינני יודעת היכן אני. נכנסתי לתוך מרתף[539] של גויים, והגויים בתוכו. וסעיד [בעלי] יצא שהוא היה אצל דודיו.

3. bint xāli ṭil^{c}at, gālat: yā Sa^{c}īd bētak ṭāḥ. ramátih áṭṭāyirah. ǵā wih mitxassi ^{c}indhim. w ana ḏ̣awēt, gult ahab lana ṣabūḥ. daxalt fī ḥarr alǵḗyīm, ġašīt. ġašīt. wāḥdah min alǵēyīm, mn algabāyil ṭabaḥatni fī riǵli. d̠ihínt lākan māna b-^{c}agli.

3. בת דודי עלתה, אמרה: סעיד, ביתך קרס, המטוס הפציץ אותו. יצא שהוא היה מסתתר אצלם, ואני חזרתי, התכוונתי להביא לנו ארוחת בוקר. נכנסתי למרתף של הגויים והתעלפתי. התעלפתי. אחת מן הערבים היכתה אותי ברגלי. התעוררתי אבל שפיותי לא שבה אליי.

4. gumt xaraǵt. wuṣilt bēt xāli. w xāli Yūsif bēn yigūl: ḥalagu d̠igni ^{c}ala bint uxti. fí ǵōf albēt. albēt ismih bēt Xirgān. ḥalagu d̠igni gāl bēt Xirgān, ṭāḥ w bint uxti fī ǵōfih. ána, yi^{c}nīni.

4. קמתי ויצאתי. הגעתי לבית דודי, ודודי יוסף אומר: גילחו את זקני[540] על בת אחותי. בתוך הבית. והבית שמו "בית ח׳רקאן". גילחו את זקני, הוא אמר, בית ח׳רקאן קרס ובת אחותי בתוכו. אני, כוונתו אליי.

---

[533] šaradt > šáratt : אסימיליציה רגרסיבית רגילה למדי כאשר העיצור הראשון בצרור כפול הוא d, ראה §ב.1.5.1.

[534] אלומורף שכיח של min לפני תווית היידוע, ראה §ח.20.1.

[535] הצורה d̠ēl מציינת "זנב", וכן "קצה" או "שוליים". בהתאם להקשר היא עשויה לבוא במובן "תחתית": השווה הביטוי "מִן דֵ׳ילִהּ ילַא רַאְסִהּ" שתורגם "מתחתיתו ועד ראשו" אצל בן-דוד/הוד עמ' 270.

[536] האלופון המקוצר gd- רגיל למדי בדיבור מהיר לפני הכינוי ana ("אני"), והגוי עימו כיחידה אחת (§ח.3.3). בנוסף, כאשר התיבה הקודמת מסתיימת בעיצור או בצרור עיצורים, מוכנסת לפני gd- תנועת עזר המפרקת את הצרור (§ב.2.4.ב.).

[537] הצירוף ǵā+w ("יצא ש...) נתפש כיחידה שמנית המאפשרת הצטרפותו של כינוי חבור (§ה.3.6.).

[538] axwālih = [axwāla] : היאלמות h בכינוי במעמד של הפסק, וגם: מימוש [a] = ih אחרי l (§ו.5.2.1.).

[539] ה- ḥarr הוא חדרון בקומת הקרקע, שקירותיו אטומים ונטולי חלונות, והוא משמש לאכסון בעלי חיים, למחסנים ולסדנאות עבודה. ראה: מוצ׳בסקי-שנפר/הבית עמ' 156; קאפח/הליכות עמ' 195, 314.

[540] גילוח הזקן הוא בבחינת בושה גדולה הגורמת צער רב. הדוד מבכה את מותה של בת אחותו בביטוי "גילחו את זקני", כלומר: פגעו בי עד עמקי נשמתי, גרמו לי צער עמוק ביותר.

5. wuṣilt w hū yigūl, yigūl Saᶜīd, w Saᶜīd gid šárad ṣalāhim[541]*. w gāl: ᶜilmak wēn ḏā l… arramyih*[542]*? gāl: amáṯ*$^{\text{HBC}}$[543] *bētana w Saᶜīdah fī ǵōfih. xáraǵ w hū bēn yigūl ḥalagu ḏigni ᶜala bint uxti.*

5. הגעתי והוא אמר, סעיד אמר, סעיד הרי ברח אליהם. אמר: אתה יודע איפה ההפצצה הזאת? אמר: בחיי, בביתנו, וסעידה בתוכו. יצא והוא אומר: גילחו את זקני על בת אחותי.

6. wirǵaᶜ ᶜizimt ḥissi galīl sirt ṣalá xāli, axú-mmi. wuṣilt w hū ᶜala lbāb mistagīm. wlē[544] *innih: Saᶜīd Saᶜīd tih Saᶜīdah! gāl: hā arr abēh albēt ᶜala … yōm gid marati sālmah arr abēh albēt*[545]*.*

6. ואז התאוששתי מעט והלכתי אל דודי, אחי אמי. הגעתי והוא עומד בדלת. והנה הוא [קורא]: סעיד סעיד, זאת סעידה! אמר: ארור יהיה הבית, מאחר שאשתי שלמה, ארור יהיה הבית.

7. gaᶜadna galīl ᶜind ixāli w alᶜilm wuṣil ᶜind ummi[546]*. w ummi, naḥḥat min Waṭan alMaǵā́š ila lḤēṭ w gid hiyya tṣīḥ w tibki. yā ḥāb ilhá*[547] *ᶜala bintha w bazīha. gāl lha wāḥid ǵēy gāl: lā, bintiš sālmah w bazīyiš sālim, w mā ilā fī ᶜind axūš.*

7. נשארנו מעט אצל דודי, והידיעה הגיעה אל אמי. ואמי ירדה מוטן אלמקאש אל אלחיט[548] *כשהיא צווחת ובוכה: אוי לה על בִּתה ועל חתנה. אמר לה איזה גוי, אמר: לא, בתך בריאה ושלמה וחתנך בריא ושלם, הם אינם אלא אצל אחיך.*

---

[541] *פרדיגמת נטייה חלופית של המילית ṣala (ראה גם: ṣalāna בהמשך הטקסט), שבה תנועת ā מופיעה במקומה של ē הרגילה ביתר הכפרים בפרובינציה. ראה §ח.7.1.*

[542] *arrāmyah = [arrāmyih] : אמאלה של סיומת הנקבה בנסיבות של הפסק, במקרה זה ללא השמטה של h. ראה: §ג.4.2. מס׳ i.*

[543] *הצורה העברית ״אמת״ (amaṯ), וצידה גם ״אמת התורה״ (amaṯ hattöra), היא לשון שבועה רגילה בפי יהודי הצפון, ומוכרת גם מאיזורים אחרים בתימן (רצהבי/אוצר עמ׳ 17). מיוחסת גם אצל בהנשטדט (צעדה עמ׳ 229) ליהודי האיזור, אך שם ב-ṯ כפולה.*

[544] *הצורה wlē משמשת לצידה של inn להבעת הפתעה ושינוי פתאומי (§ח.10.1.3.).*

[545] *השורש העברי א.ר.ר. רגיל מאוד בפי יהודי תימן בפורמולות שונות של קללה וגידוף (ראה דוגמאות אצל רצהבי/אוצר עמ׳ 22), וכאן הוא משמש כצורת איחול, שמובנה ״שיהיה ארור״, כלומר: מאחר שאשתי בריאה ושלמה הבית ההרוס אינו חשוב, והוא בבחינת כפרה עבורה. את הצורה abēh הסבירו המסרנים כ״אביו״ (לנקבה: abēha; לרבים: abēhim), אף שצורת הנטייה חריגה, ראה: §ז.1.1. מס׳ vi.*

[546] *ummi=[ummʷiʸ] : בצורה זו רגיל למדי שפתות m, ככל הנראה כדרך הבעה ריגושית (§ב.2.4.1.). בהיקרות שלפנינו נשמעת גם דיפתונגיזציה של התנועה הסופית, על רקע הופעתה בהפסק (§ג.3.2.ב.).*

[547] *פורמולת קינה. הצורה ḥāb כשלעצמה איננה מוכרת. השווה הביטוי ״יא הָאבְּלַךְ הָאבְלַא״ המופיע בקינת נשים, אצל בן-דוד/הוד עמ׳ 30.*

[548] *הפועל ״ירדה״ מתייחס למעבר מוטן אלמקאש, דרומית מזרחית לכתאף, הממוקם גבוה יותר מהישוב אלחיט. וטן אלמקאש מתואר כאחד האיזורים הגדולים והפוריים שבוואדי אמלח (גינגריך והייס/אתנוגרפיה עמ׳ 112 ורישום 13; בן-דוד/הוד עמ׳ 42).*

8. ǵit ṣalāna, ǵā xāli gāl: hā gūmu nsīr ila zid[549] *rēna šī min aladāh*[550] *níxriǵha min bēn attrāb, min bēn attrāb nixríǵha*[551]*. sāru gid hī mazi^{c} aladāh gid a tnattafat w bēn alġubār, mā zid rēna šī. albaṭā́niyyāt minattafah, mā bih mā nāxuḏ.*

8. היא באה אלינו, בא דודי ואמר: קומו ונלך, אם עוד נראה דבר מן הבגדים נוציא אותו מתוך העפר, מתוך העפר נוציא אותו. הלכו, והבגדים כבר [במצב של] קריעה, נמרטו ו[זרוקים] בתוך האבק. שוב לא ראינו דבר [שאפשר לקחתו]. השמיכות מרוטות, אין מה שניקח.

---

[549] צורת ציווי מאובנת במובן "שוב" או "עוד", המופיעה גם בצירוף מילות שלילה שונות במובן "לא עוד" או "שוב לא" (§ה.4.6.).

[550] ביטוי המציין לרוב בגדים (וכך תורגם כאן לפי ההקשר), ולעיתים גם כלים.

[551] הבניין הרביעי ממשיך להתקיים באופן פעיל. בניגוד לפעלי הבניין הראשון תנועת התחילית אינה נצבעת בהם בהשפעת עיצורי השורש, והצורה *nixriǵ* ("נוציא") נבחנת בבירור מן הצורה *nuxriǵ* ("נצא"). ראה בעניין זה §ה.2.2. מס' iii. על התנודות במקום תחולתו של הטעם (*níxriǵha ~ nixríǵha*) ראה §ד.1.2.3. ודוגמאות נוספות במס' ii שם.

טקסט SW01 : ילדות יפות

המסרנית ילידת הכפר סודאן הסמוך לעיר צעדה (~1935); עלתה לישראל בשנת 1949; הוקלטה ברחובות בשנת 2001.

1. yōm wāḥid gā́lu laná niṭlaᶜ l-alᵓāraṣ. xabazna arrašād šallēna lkull bayyaᶜna lḥāǵah ḏī kān maᶜna w gumna nsāfir[552]. sāfanna sāfanna sāfanna[553], masēna fī bilād, wāḥdah.

1. יום אחד אמרו לנו שנעלה לארץ. אפינו צידה, לקחנו הכל, מכרנו את הדבר[ים] שהיו לנו והתחלנו לנסוע. נסענו נסענו נסענו, לנו בכפר אחד.

2. kān malīḥ hināk. ǵilisna, akalna w širibna, rágadná[554] ḏīk allēlah w baᶜdēn riḥná, bukrah, gumná nsāfir, alyōm aṯṯāni. sīrah sīrah sīrah sīrah.

2. היה טוב שם. נשארנו, אכלנו ושתינו, ישננו באותו הלילה ואחר כך הלכנו, למחרת, התחלנו לנסוע, למחרת היום. הליכה הליכה הליכה הליכה.

3. wuṣinna fī alƐamašiyyah yigūlú lhá[555]. (ǵil)isna fī lƐamašiyya(h), sawwēna gahwah w akalna širibna w fī lᶜaší ǵalisna nitᶜašša alᶜáša.

3. הגענו ל[מקום בשם] אלעמשיה, [כך] קוראים לה. שהינו באלעמשיה, עשינו קפה ואכלנו, שתינו, ובערב ישבנו לאכול את ארוחת הערב.

4. ǵā wāḥid ṭamaᶜ alkull mínnana, min alwaṣáṭ. šall alkull min alwáṣaṭ. w iḥna ǵilisna kaḏá́. bakēna, iḥna ǵihāl ṣġār. badaᶜna nibki. ábi w ummi gālu: yaḷḷāh fidá́ ᶜalēkum.

4. בא מישהו, גזל מאיתנו הכל, את [הרכוש] בכללותו. לקח את הכל בכללותו. ואנחנו נותרנו ככה. בכינו, אנחנו [היינו] ילדים קטנים. התחלנו לבכות. אבי ואמי אמרו: [שהרכוש הגנוב יהיה] כפרתכם.

---

[552] *nisāfir > nsāfir : השמטה במעמד פוסט ווקאלי, ראה §ב.1.2.3.*

[553] *אסימילציה רגרסיבית rn > nn בעיצורים השוטפים (§ב.1.5.1.). בדומה: wuṣilna > wuṣinna; gatalna > gatanna בהמשך.*

[554] *הטעמה משנית נוסף על ההטעמה הראשית. שני הטעמים דוחקים זה את זה לעבר גבולות התיבה, וגורמים לשינוי במקומו הרגולרי של הטעם, שהיה צפוי לחול בהברה השנייה: ragádma > rágadná (ראה §ד.2.2.3.).*

[555] *המילית li והכינוי החבור לה שומרים בחלק מהמקרים על מעמד עצמאי ואינם מצטרפים אל הפועל (§ח.17.1.). במקרים כאלה התנועה הסופית של הפועל אינה מתארכת, אלא נותרת קצרה, גם אם היא מוטעמת (הטעמה אי-רגולרית).*

5. *xálaṣná sinna šiŕibna mā d̲ī ǵílis w ǵābú laná zid lugmah ṣǵayyirah m-šān naṇnuwaḥ*^{HBI} *fī llēl, w riḥna nirgud. aṣbaḥ aṣṣubḥgawwamūna, ġáswalna waǵhana w yadēna w sirna fī ṭṭarīg. hala*^{HBI}.

5. סיימנו, הלכנו ושתינו מה שנשאר והביאו לנו עוד פת לחם קטנה כדי שננוח בלילה, והלכנו לישון. עלה הבוקר, העירו אותנו, רחצנו פנינו וידינו, והלכנו בדרך, הלאה.

6. *(i)lá mā wuṣinna fī maṭraḥ t̲āni. wuṣinna fī maṭraḥ t̲āni, gālu: amānah ma*^{c}*him banāt ḥấliyāt. lāzim inšillhim. w aḥna alxōf gatanna, alxōf. w ummi tibkí w abi yibkí w axwáti yíbkaw*[556]. *gālu: ba-yšillu albanāt.*

6. עד שהגענו למקום אחר. הגענו למקום אחר, אמרו: באמונה, יש להם בנות יפות. עלינו לקחת אותן. ואנחנו, הפחד הרג אותנו, הפחד. ואמי בוכה, ואבי בוכה, ואחיי בוכים. אמרו: ייקחו את הבנות.

7. *gālat ummi, addit nēd̲ar*^{HBC}[557], *addít nēd̲ar*^{HBC} *l-māṛi Sālim w l-kull aṣṣadíǵīm*^{HBC} *lā yiǵí ma*^{c}*na ḥāǵah walā yisawwō laná áyyat*[558] *ḥāǵah, al*^{c}*arạbīm*^{HBC}.

7. אמי אמרה, היא נדרה נדר, נדרה נדר למארי סאלם [אלשבזי] ולכל הצדיקים שלא יארע לנו דבר ולא יעשו לנו שום דבר הערבים.

8. *ṭayyib, gāmat fī llēl sā*^{c}*ah … háǵmat allēl, háǵmat allēl gāmat, gawwamatna: gūmu gūmu gūmu mahēr*^{HBI} *… bih hinā* ^{c}*arạbīm*^{HBC} *biddhim yišillūkum.*

8. טוב, היא קמה בלילה, בשעה ... באמצע הלילה, באמצע הלילה היא קמה, העירה אותנו: קומו, קומו, קומו מהר ... יש כאן ערבים שרוצים לקחת אתכם.

---

[556] להופעת דיפתונג בצורת הנסתרים של פעלי ל״י בהפסק ראה: §ג.3.2.ג, השווה *tsawwō* בהמשך.

[557] להגיית צורות עבריות ממשקל הסגוליים ראה: §א.2.3.3. מס׳ i.

[558] הרפלקס של أيّ מופיע בלשון רק בצירוף *ayy ḥāǵah* או *ayyat ḥāǵah*, במובן ״כל דבר שהוא״. בנוסף, הוא מתגלגל בתוך מילת השאלה המורכבת *wēyḥīn* (״מתי״) (§ו.3.5.).

9. gumna fī llēl, mā niḥna[559] ^{c}ārfīn wēn aḥná. w aḥná ǵahāl ṣġār, bakēna bakēna bakēna. gālu: yaḷḷāh. w áxwati kull wāḥid šall albanāt ^{c}ala ǵinūbih w bada^{c}na nirūḥ.

9. קמנו בלילה, איננו יודעים היכן אנחנו. ואנחנו [בסך הכל] ילדים קטנים. בכינו בכינו בכינו. אמרו: קדימה. ואחיי, כל אחד לקח את הבנות על כתפיו והתחלנו ללכת.

10. niǵri niǵri niǵri niǵri (i)lá áṣbaḥ aṣṣubḥ. aṣbaḥ aṣṣubḥ gid aḥná kim^{c}aṭ^{HBI} mayyitīn min aṭṭarīg hā́ḏāk w aḥná niǵri min šān nihrab minhum lā yišillūna.

10. אנחנו הולכים הולכים הולכים עד שעלה הבוקר. עלה הבוקר ואנחנו כבר כמעט מתים מהדרך ההיא, ואנחנו הולכים כדי לברוח מהם שלא ייקחו אותנו.

11. ba^{c}dēn ǵilísna ktsat^{HBI} nibrid w níšrab laná[560] mōyyah[561] min assēl. kān ǵāzi^{c} sēl kabīr kabīr kabīr, sēl, mā … niḥna dārīn kēf niǵza^{c} assēl hā́ḏāk.

11. אחר כך נשארנו קצת [במקום אחד], כדי להירגע ולשתות לנו מים מן הנחל. עבר [שם] נחל גדול גדול גדול, נחל, ואנחנו לא ידענו איך נעבור את הנחל ההוא.

12. wēš insawwi wēš insawwi? ǵilisna (a)dnā́šī[562], gāl axí alkabīr: gūmu, ana ba-ǵazzi^{c}kum. šall kull wāḥdah ^{c}ala ǵinūbih w sār yimhar. yimhar fī assēl hā́ḏāk ilá mā xarráǵ kúllana.

12. מה נעשה? מה נעשה? נשארנו מעט, אמר אחי הגדול: קומו, אני אעביר אתכם. לקח כל אחת על כתפיו, והתחיל לשחות, לשחות בנחל ההוא עד שהוציא את כולנו.

---

[559] הדוברת בטקסט זה עושה שימוש בכינוי הפרוד aḥna, אולם בשלילה משמשת צורה הכוללת n. ככלל, העיצור n הפותח את הכינוי הפרוד העתיד למדברים נעדר מן הלהג, אולם הוא שב ומופיע בכמה נסיבות מוגדרות בצורות naḥna או niḥna (§1.1.1.).

[560] שימוש אתיקאלי במילית ‎-l הופיע בכמה מקרים בודדים בפי העולים (ראה גם: migargir ihih בטקסט HD12 להלן), אך בשלב זה לא ניתן לדון בו כתופעה אופיינית. לשימושים בלהגים תימניים אחרים ראה לסלאו/פולקלור עמ' 232 (הערה 34 וההפניות לגויטיין ולרוסי).

[561] mōyyah : השווה mūyyah תועדה באיזור צפוני יותר (אמ-מט'ה) ויוחסה להשפעה סעודית: בהנשטדט/צעדה עמ' 180. השווה גם mūyah (=מויאה) בסידור תפילה תימני, אצל פיאמנטה/מילון עמ' 475.

[562] הצורה (a)dnāši היא גלגול של adna+šī, כלומר הדבר הנמוך ביותר. המסרנים הסבירו את הצירוף במונח galīl, במובן דבר מועט או פחות ערך.

13. ǵális ábi w umm^{w}i šall kull wāḥid fī yadih w yimhar fī lmōyyah. ila mā ǵazza^{c}[563] kullana. ǵizi^{c}na al… ġēl hā́ḏāk. aṭṭarīg biddha niṭla^{c} ǵábal ila mā nūṣál algaryah aṯṯānyah.

13. אבי ואמי ישבו ו[הוא] לקח כל אחד בידו ושחה במים עד שהעביר את כולנו. עברנו את ה... נהר ההוא. הדרך מחייבת שנעלה הר עד שנגיע אל הכפר הבא.

14. nisīr nisīr nisīr nisīr ilaman[564] gid hū ma^{c} al^{c}išyah, wuṣinna. wuṣinna gid áḥna mayyitīn min alǵū^{c}, ^{c}āṭšīn w alkull.

14. אנחנו הולכים הולכים עד שכשכבר היה ערב, הגענו. הגענו כשאנחנו כבר מתים מרעב, צמאים וכל זה.

15. nis^{ɔ}alhum: ^{c}indakum yihūd? gālu ^{ɔ}ih ma^{c}na, ^{c}indana yihūd kṯīr, malīḥ. wēš tsawwō antu, wēš šuġlakum? gulna: bēn nxūs w abí ḥaddād. farḥu gawī́ farḥu.

15. אנחנו שואלים אותם: יש לכם יהודים [בכפר]? אמרו: כן, יש לנו. יש אצלנו יהודים רבים. טוב ויפה. מה אתם עושים, מה עיסוקכם? אמרנו: אנחנו קולעים ואבי נפח. שמחו, מאוד שמחו.

16. šallūna ma^{c}hum w daxxalūna lbēt, w addō laná gahwah w addō laná lugmah w akalna w širíbna. gā́lu laná: malīḥ ḏī ǵītu hnā. ištaġlú hnā w sawwō w lā túgūlu lhim innakum ba-tsīru la-āraṣ Yísrạ̄el^{HBC}. gulūlhim bass antú ǵāz^{c}īn tit^{c}ayyašú, hinā.

16. לקחו אותנו איתם והכניסו אותנו אל הבית, נתנו לנו קפה ונתנו לנו פת לחם, אכלנו ושתינו. אמרו לנו: טוב [זה] שבאתם לכאן. עבדו כאן ועשו, ואל תגידו להם שאתם הולכים לארץ ישראל. אימרו להם שאתם רק עוברים כדי להתפרנס כאן.

---

[563] [ǵaz̥z̥a^{c}] = ǵazza^{c} : להיאלמות הקוליות במכפל ראה §ב.3.1.

[564] אחרי ila מתוספת לעיתים המילית המקשרת an, mā או man (ما+أنْ), ומתקבל אחד מן הצירופים ilān, ilamā או (i)laman במובן "עד ש..." (§ח.1.1.).

טקסט BW03 : שדה או בת אנוש[565]

המסרן נולד בג׳בל בני עויר דרומית-מערבית לצעדה (~1940); בצעירותו המיר דתו (ככל הנראה משיקולים כלכליים), חי כמוסלמי במשך שמונה עשרה שנה ואף נשא נשים מוסלמיות. בשנת 1995 עלה לישראל בדרך היבשה בסיוע קרובי משפחתו בארץ. הטקסט הוקלט בקרית עקרון בשנת 2000, ובולט בו העדרם המוחלט של הרכיבים העבריים, להוציא מילים מן העברית הישראלית שחדרו אל לשונו לאחר העלייה. לעומת זאת, הטקסט כולל עדות למנהגים מוסלמיים (כמו קריאת פרשיות מן הקראן בעת מצוק) והשם ״אללה״ חוזר בו מספר פעמים.

1. *marrah ǵarát li, ǵā w m^{c}í sayyāra(h). w assayyārah t^{c}aṭṭalat ^{c}aláyya min mā́sūrat alfarāmil. w ǵā ma^{c}āna*[566] *sayyārah fī ša^{c}ib wāḥid w sirt angúḏ almā́sūrah ḥagg alfarāmil min assayyārah hāḏa*[567] *lxarbānah, aští asawwīha fī sayyā́rati.*

1. פעם קרה לי, יצא שהיתה לי מכונית. והמכונית התקלקלה לי מן הצינור של הבלמים. ויצא שהיתה לנו מכונית [אחרת] באיזה שדה, והלכתי לנתק את הצינור של הבלמים מן המכונית ההיא המקולקלת, רציתי לשים אותה במכונית שלי.

2. *ana bēn anguḏ almā́sūrah min tiḥt assayyārah wlē (i)nn bih rā^{c}yat ġanám ^{c}ala ssayyārah hī gā^{c}dah min fōgi. walā gālat walā́ kalmah. ana ḥasábtha rā^{c}yat ġanám. gúlt ilhá: walā salām walā kalām? gā́lat lí: salām. lākin simi^{c}t rāsi w ǵildi gašš w azráb w ašš^{c}ár ḥagg rāsi ka^{ɔ}annih gām kaḏā́, māna dāri kēf sannab.*

2. אני מנתק את הצינור מתחת למכונית והנה רועת צאן על המכונית, היא יושבת מעליי. ולא אמרה אף מילה. אני חשבתי שהיא רועת צאן. אמרתי לה: אין שלום ואין דיבור? אמרה לי: שלום. אבל הרגשתי שראשי ועורי הצטמרר והסתמר, והשיער שעל ראשי כאילו נעמד. אינני יודע איך עמד.

---

[565] האמונה בשדים וברוחות רווחת בתימן עד ימינו, ורבים מן העולים ממשיכים להחזיק בה גם בארץ. השדים נתפשו בדרך כלל כבעלי צורה מוחשית, של בעלי חיים או בני אדם. אחת השדות הידועות בקרב יהודי הצפון היא Umm aṣṣubyān (מיל. ״אם הילדים״), המתגלמת בדמות אשה, ששדיה ארוכים כל כך עד שהיא יכולה להשליכם אל מאחרי גבה, שתי שיניה הקדמיות בולטות וארוכות כאצבע, והיא אורבת ליהודי ההולך מישוב לישוב או בתוך ישוב מגוריו.

בטקסטים שרשמתי מפי העולים נזכרו שדים הלובשים דמות אשה, אבל לעיתים גם חיה כמו ציפור או כלב. בסיפורים אחרים נזכרים נישואי תערובת בין אדם לשדה (וגם צאצאים משותפים), ורגילות מאוד שיחות בין אנשים לשדים, שבהם ניכר אופיו העל אנושי של השד מתוך דברים שאמר, כמו בסיפור שלפנינו. ראה הערות בעניין זה אצל גרידי/שדים עמ׳ 158-159; בן-דוד/שדים עמ׳ 91, 97.

[566] ma^{c}āna : המילית ma^c משמשת במובן ״עִם״ אך גם להבעת השייכות. היא תועדה בטקסטים בצורות החוזרות לשלושה בסיסים שונים. הבסיס ma^{c}ā משמש רק בגופי הנסתר, המדברים והנוכחים, כאשר יתר חלקי הפרדיגמה חוזרים לבסיסים אחרים. ראה: §ח.19.1.

[567] הבחנת המין בכינויי הרמז אינה מוחלטת, והכינויים ḏā, hāḏa או ḏāk משמשים לעיתים ביחס לנקבה (§4.2.1).

3. fa[568] ᶜaraft innhá māhī min alᵓins. gult: asᵓališ billāh: ǵinniyyah aw insiyya(h)? gālat: w mālak w li-ssuᵓāl, xallí xálg aḷḷāh ᶜala ḷḷāh. gult: asᵓališ billāh: anti min alǵinn aw min alᵓins? gālat: ilá saᵓaltani billāh fa ana min alǵinn w ána ismi Salmaᵓ [569], w ana ḥāll[570] tiḥt[571] annaxlah ḥaggát[572] Sarūn. w mᶜí ax Ɛábd alGādir.

3. ואז הבנתי שהיא איננה מבני האנוש. אמרתי: אשאל אותך בשם אללה, [את] שדה או בת אנוש? אמרה: מה לך ולשאלה? הנח את בריאת האל לאל. אמרתי: אשאל אותך בשם אללה: את מן השדים או מבני האנוש? אמרה: אם אתה שואל אותי בשם אללה אז אני מן השדים ואני שמי סלמה, אני גרה תחת עץ התמר של סארון ויש לי אח [בשם] עבד אלקאדר.

4. gult: w wēš ǵābiš ila hnā? gālat: aštīk. wē(š) tištē[573] minni? gālat: ana-štīk. mā tištē minni? wēš tištē minni? wuddi ann tugūlī́li[574] wē(š) tištē minní? gālat: aští atzawwaǵak ᶜalá sinnat aḷḷā́h w sinnat rasūlih.

4. אמרתי: ומה הביא אותך לכאן? אמרה: אני רוצה אותך. [אמרתי:] מה את רוצה ממני? אמרה: אני רוצה אותך. [אמרתי:] מה את רוצה ממני? מה את רוצה ממני? אני רוצה שתגידי לי מה את רוצה ממני. אמרה: אני רוצה להתחתן איתך לפי הלכות אללה והלכות שליחו.

---

[568] המילית *fa* משמשת בלשון זו בצירוף עם *lā* בפתח משפטים המביעים סמיכות זמנים (§ח.4.2.2.), ואיננה רגילה בשימוש נפרד. הופעתה כאן נראית כחלק מנוסחה סיפורית מוגבהת.

[569] השם *Salmah* הגוי בתוספת סותם סדקי הסוגר את הברת ההפסק (§ג.3.2.א) בעקבות היאלמה של *h* בנסיבות אלה (§ג.2.2).

[570] שימוש בצורות זכר ביחס לנקבה רווח מאוד בבינוני פועל, אך בדרך כלל לא בשורשי ע״ע (§ה.3.4.).

[571] מעתק מדגם *a>i* מתרחש לעיתים בהברה מוטעמת הסגורה על ידי שני עיצורים, ראה: §ב.2.1.1. מס׳ ii.

[572] הכינוי *ḥagg* עשוי (אך לא חייב) להתאים לשם העצם ולהופיע בנקבה (*ḥaggat*) או ברבים (*ḥaggōn*) (§ו.6.).

[573] צורות הנוכחת, הנוכחים והמדברים בצורות העתיד מגזרת ל״י מסתיימות בדיפתונג או מונופתונג, המותנה בנסיבות הופעתן בהפסק או בהקשר בהתאמה (§ה.6.3.). צורת ההקשר *tištē* מתחלפת עם *tištay#* בהפסק.

[574] להארכת התנועה הסופית ראה לעיל.

5. gult: waḷḷāh ana ᶜād tawwí[575] *ḥarīw w mā gid kammált šahr alᶜasál… itzawwáǵt. waḷḷāhi ṣaḥīḥ. gālat: … w ant titzawwáǵ bī willa … ahab lak gatlah fī ġaflah . w sārat. gumt bēn agrá, garēt almuᶜawwad̠atēn w alfātḥah, gul aᶜūd̠u bi-rabbi lfalag, gul aᶜūd̠u bi-rabbi nnās, w min hināk ḍ̠āᶜat min gubāli.*

5. אמרתי: אני עדיין חתן ועדיין לא השלמתי את ירח הדבש ... התחתנתי. בחיי, זה נכון. אמרה: ... אתה תתחתן איתי, [אחרת] ... אתן לך מכה בפתאומיות. והלכה. קמתי, אני קורא [פסוקי קוראן], קראתי את שתי פרשות החסות[576] ואת פרשת הפתיחה, "אמֹר אחסה באלהי בקיעת השחר", "אמֹר אחסה באלהי בני האדם". ואז היא נעלמה מלפניי.

6. šallēt almā́sūrah w ḍ̠awēt, rakkábtha fī sayyārati. daxalt albēt[577]*, almarah gárrabat lí finǵāl šāhi, ána midki ᶜala lmádkāʾ*[578]*, w gbāli*[579] *aṭṭāgah. innih wāḥid ᶜabd aswad bada ᶜalayya mn aṭṭāga(h). w áxraǵ zibbih yišṭí yiᶜanṭir fīni, yišṭí yiᶜanṭir fīni*[580] *w aná ṣiḥt.*

6. לקחתי את הצינור וחזרתי, הרכבתי אותו במכונית שלי. נכנסתי הביתה, האשה הגישה לי כוס תה, אני מסב על הכר ולפניי החלון. והנה איזה כושי שחור נגלה לפניי מן החלון. הוציא את אבר מינו כשהוא רוצה להשתין עליי. רוצה להשתין עליי ואני צרחתי.

---

[575] על השימוש בתואר הפועל *taww* בצירוף עם כינויים חבורים בהקשרי זמן ראה §ח.6.1.

[576] שתי הפרשות האחרונות של הקוראן, הכוללות לחשים והשבעות לבקשת חסות מן האל. המסרן מצטט את הפסוק הפותח מכל אחת מהן. נזכיר, כי בפרשה האחרונה נזכרת במפורש בקשת החסות מפני השדים והרוחות. על רקעו האסלאמי של המסרן ראה בראש הטקסט.

[577] הצורה *albēt* מוצרכת על ידי הפועל באופן ישיר, ללא מילת יחס מתווכת (השווה מ *ᶜalbēt* בלהגים אחרים). בדומה מצריכים פעלי תנועה נוספים מושאים ישירים. ראה בהמשך הטקסטים דוגמאות לפעלים *ǵ ā* (במובן "בא אל -"), *sār* (במובן "הלך אל-"), *nazal* (במובן "ירד אל-"), *ḍ̠awa* במובן "חזר אל-"), *daxal* (במובן "נכנס אל-") וכן *riǵiᶜ* (במובן "חזר אל-") - כולם בצירוף מושא ישיר ללא מילית.

[578] השם *mádkā* והבינוני *midki* שלפניו הם נגזרת תניינית של השורש הקלאסי وكأ. בלהגי המרכז נרשמו צורות שבהן *t*, הקשורה ככל הנראה בצורת הפועל מן הבניין השמיני (إتّكأ) אך בצפון משמשות צורות שבהן *d*. צורת השם הגויה בטקסט בתוספת סותם סדקי, הסוגר את ההברה בנסיבות של הפסק (§ג.3.2.א.). מן הבחינה הפורמלית, הצורה *midki* נראית כבינוני של הבניין הרביעי (דגם *mifᶜil*), אולם זוהי צורת הבינוני הרגילה של הפועל *daka* (פיאמנטה/מילון עמ' 530; בהנשטדט/גלוסר עמ' 385).

[579] התיבה שאחרי מילית הקישור *w* מצויה במעמד פוסט ווקאלי, הגורם לעיתים להשמטת תנועת ההברה הראשונה (§ב.1.2.3.).

[580] המילית *f ī* נוטה בגוף המדבר עם כינוי המושא (§ח.10.1.).

7. w waḷḷāhi ^{c}ánṭar fīni, ^{c}ánṭar fīni ^{c}anṭár ṣaḥīḥ. šállēt bindugi[581] *w xaraǵt ášti ármi. álmarah w albanāt ḥaggi gibḏ̣ūnī w ġalagu ^{c}alayya lbāb w šallu ^{c}alayya lbindug. w min hināk ruḥt maġši mā rēt wēn aná. tġáyyart.*

7. ובחיי הוא השתין עליי, השתין עליי "שתינה" רצינית. לקחתי את הרובה שלי ויצאתי כשכוונתי לירות. האשה והבנות שלי תפסו אותי, נעלו עליי את הדלת ולקחו ממני את הרובה. ואז נעשיתי מעולף, לא ראיתי איפה אני. איבדתי את ההכרה.

8. w xabar ṭawīl ṭawīl ṭawīl w fī l^{ɔ}āxír, fara^{c} fīni ma^{c} aḷḷāh axūha Ɛabd alGādir. w kam ta^{c}ā́laǵt w kam sawwēt w kam ^{c}asīt[582] *w kam sawwēt kull alaxbār w kull alḥirūz.*

8. ו[זה] הסיפור ארוך ארוך ארוך, בסוף שחרר אותי [מהעניין] בעזרת אללה אחיה, עבד אלקאדר. וכמה טופלתי וכמה עשיתי, כמה עשיתי, כמה עשיתי את הכל הסיפורים וכל הקמיעות.

9. w lā billā áxūha Ɛabd alGādir, kān fala ǵat ṣalayy … tíšti timizzani, tígbaḏ̣ni fī ragabi tíḥnugni. w bēn ad^{c}i l-axūha w atraffag aḷḷāh ^{c}ind axūha w ǵā, w xábaṭha w rabáṭha, gayyadha w ḥālat alǵinn.

9. ורק אחיה עבד אלקאדר [שחרר אותי]: היא אך באה אליי ... היתה רוצה למחוץ אותי, לתפוס אותי בצווארי ולחנוק אותי. ואני קורא לאחיה ומבקש את בטחון האל מאחיה, והוא בא, היכה אותה וקשר אותה, כבל אותה [ונהג בה] כדרך השדים.

---

[581] *יהודי הצפון נהנו ממעמד איתן יותר בחברה המוסלמית מאשר יהודי המרכז והדרום, ובין היתר הותר להם לשאת נשק. ראה הערה בעניין זה אצל טובי/הקהילה עמ' עה.*

[582] *במובן "לעשות" רגילים בפי העולים הפעלים sabbar ובייחוד sawwa, אולם בכמה מקרים רשמתי צורות פועל שונות מן השורש ^{c}sy, כמו הצורה שלפנינו וכמו בדוגמא mā ^{c}asēna lakum šī(NG) ("לא עשינו לכם דבר"). פעלים אלה עשויים להיות מוסברים כרכיב עברי או כצורות מעורבות. נזכיר איפוא, כי בראזח נרשמה הצורה ^{ɔ}asē מפי מוסלמים (בהנשטדט/צעדה עמ' 98).*

טקסט HD12 : אחיזת עיניים

המסרנית ילידת הכפר אלהג'ר שבאיזור חידאן (~1985); עלתה לישראל בשנת 1995; הוקלטה באושיות בשנת 1999.

1. kān buh wāḥid abūh migargir[583] *ilih w kān m^{c}ih fās. ḏāḥīn*[584] *kān*[585] *kull annās yiǵǵamma^{c}u*[586] *w kullhim yitlaflafu … fī makūn wāḥid. ḏāḥīn kān yirōh kān yišill alfās w yigsim rāsih nuṣṣēn. kān yigsim rāsih nuṣṣēn. w ḥīn yib^{c}ad alfās mā kān … mā kān yiǵī fīh šī.*

1. היה מישהו שאביו היה מעשן לו, והיה לו גרזן. עכשיו, כל האנשים מתקהלים, כולם נאספים ... במקום אחד. עכשיו, הם היו רואים אותו, הוא היה לוקח את הגרזן ומחלק את ראשו לשני חצאים. היה מחלק את ראשו לשני חצאים. וכאשר היה מרחיק את הגרזן לא היה ... לא היה קורה לו כלום.

---

[583] הצורה migargir עוררה תמיהה בקרב אינפורמנטים אחרים שהאזינו לטקסט המוקלט, וחלקם לא זיהו את המילה כלל. עולים ותיקים סברו שהפועל gargar מתייחס לעישון ה mad$\bar{a}^{c}$ah (הנרגילה התימנית), אך זיהו אותו כלקסמה "של הערבים".

[584] על אדוורב הזמן "עכשיו" ראה בפירוט §ח.3.4. בהקשר זה הכינוי נטול משמעות טמפוראלית אמיתית, אלא הילדה הדוברת עושה בו שימוש כמילית קישור, בדומה לשימוש המוגבר בצורה wirǵa^{c} ("ואז"), ראה §ח.11.1.2.

[585] kān בלתי נוטה משמשת לעיתים קרובות כפועל עזר לפני צורת אימפרפקט, ומוסיפה אספקט מתמשך לפעולה בעבר (§ה.1.6.א.).

[586] yiǵǵamma^{c}u : אסימילציה רגרסיבית רגילה בעיצורים השוטפים אבל נרשמה בכמה מקרים גם בסותמים, ובמקרה שלפנינו ǵ ǵ < ǵ t. ראה §ב.1.4.1.

2. *wirǵa^c kān yišill assakīn*[587] *w yiṭ^{c}an mínxaratih walā kān yiǵī fī šī, ba^{c}ad ḥīn yixriǵ assakkīn minnih. w ḏalḥīn … marrah gām wāḥid yixaššif … yikaššif*[588] *^{c}álēh yuktuf*[589] *ismih w ḥīn ádxal alfās mā ^{c}ād astár yixriǵih mir-rāsih*[590]*.*

2. ואז הוא היה לוקח את הסכין ודוקר את האף שלו ולא היה קורה לו דבר, אחרי שהוא היה מוציא את הסכין ממנו. עכשיו, פעם מישהו התחיל לכשף, לעשות לו כישוף, לכתוב את השם שלו. וכאשר הוא הכניס את הגרזן לא יכול היה עוד להוציא אותו מן הראש שלו.

3. *wirǵa^c gām yiṣayyiḥ w yibakki*[591] *wirǵa^c ba^{c}ad ḏā ^{c}andiš*[592] *arraǵāl ab^{c}ád alḏi*[593] *katabih min yadih wirǵa^c ab^{c}ádih.*

3. ואז הוא התחיל לצרוח ולבכות [מרה] ואז אחר כך, הא לךָ, האיש הרחיק את מה שהוא כתב מן היד שלו ואז הוא הרחיק אותו.

---

[587] *הצורה העברית sakkīn שמורה בדרך כלל לנסיבות של הווי החיים היהודי ומציינת סכין המשמשת לשחיטה, לעומת הצורה הערבית sikkīn (ורגילה ממנה šusrah~šifrah) המציינת סכין לשימוש יומיומי. ראה בעניין זה §א.2.3.3. מס׳ iii.ב. השימוש כאן עשוי להיות בהשפעת העברית הישראלית, או שהוא מכוון לנסיבות ה״שחיטה לכאורה״ המתוארות בטקסט.*

[588] *צורת פועל מן השורש העברי כ.ש.ף היצוקה בתבנית ערבית והגויה בהתאם לכללי הפונולוגיה הערבית. ראה §א.2.3.3. מס׳ ii.א. במקום אחר הסבירה אותה ילדה מדוע נישאו חברותיה בתימן בגיל כה צעיר, במילים: al^{c}arab yisawwō xšāf l-albanāt alyihūd (״הערבים עושים כישוף לילדות היהודיות״), כלומר מעבירים אותן על דעתן. בשני המקרים נראה כי הילדה בוחרת בצורה ה״מיוחדת״ ולא בצורה הערבית הרגילה, משום שהיא נושאת מטען רגשי נוסף.*

[589] *מימוש אקראי של [yuktuf] = yuktub. בטקסטים מקרים בודדים נוספים של סותמים הממומשים כחוככים (§ב.3.1.1. וההערה שם).*

[590] *להידמות אקראית של n הסוגרת את המילית min לעיצור הפותח במילה שאחריה ראה §ח.20.1 מס׳ ii.*

[591] *הפועל ״לבכות״ רגיל יותר בבניין הקל (baka-yibki), אך בנסיבות הקשריות מסויימות הוא מופיע גם בתבנית הבניין השני, באופן המוסיף לו ערך סמנטי של אינטנסיביות או אקסטנסיביות (§ה.8.8.). מובנו בהקשר זה: ״בכה בכי מר״. השווה בהמשך הטקסטים גם yiḥaffir במובן ״יחפור במרץ״.*

[592] *צירוף רווח של המילית ^{c}and אל הכינוי הרומז לקרוב, במטרה למשוך את תשומת לב השומע (המגולם בכינוי הגוף השני החבור), לקרבו אל הדובר ולעודדו להקשיב (§ו.5.2.).*

[593] *l של תווית היידוע אינה מידמה ל ḏ בכמה מן הכינויים הרומזים לרחוק ובכינוי הזיקה. לדוגמאות נוספות ראה §ז.1.3.*

טקסט HD01 : מקלעת נצרים

המסרנית ילידת הכפר אלהג׳ר שבאיזור חידאן (~1937), עלתה לישראל בשנת 1949; הוקלטה בקרית עקרון בשנת 2000.

1. uxti sārat tiṭḥan, ǵit albēt w gā́lat laná gā́lat inn ǵā ᶜindaha[594] *wāḥid sayyid*[595]*. dagg f-halbāb*[596]*, gāl: hā*[597] *ṣabāḥ alxēr yā yhūdīyah. gālat: ṣabāḥ annūr yā sīdi. tintafuḏ̣, tintafuḏ̣*[598]*. min fēn anti? gā(la)t*[599]*: min Ḥáydān ašŠām*[600]*, inn hī tiᶜrif Yaᶜbíṣ, tiᶜrif Dā́wid ibn Ṣāliḥ, tiᶜrif mašāyix ᶜindana. gālat: kēn*[HBI]*.*

1. אחותי הלכה לטחון [אצל הערבים][601]*. באה הביתה ואמרה לנו, אמרה שבא אליה אחד מ[בני מעמד] הסיידים, דפק בדלת ואמר לה: בוקר טוב, יהודיה. אמרה: בוקר טוב אדוני. רועדת, רועדת [מפחד]. מאיפה את? אמרה: מחידאן אלשאם*[602]*. [שאל אותה אם] היא מכירה את יעבץ, מכירה את דוד בן צאלח, מכירה נכבדים אצלנו. אמרה: כן.*

---

[594] *הכינוי החבור לנסתרת ha- מצטרף בדרך כלל אל התיבה שלפניו ללא תנועה, גם כאשר לפניו הרצפים ṽC- או vCC- (§ו.4.2.1.). הצורה שלפנינו היא אחת ממספר דוגמאות חריגות להופעת תנועה, החוצצת בין הכינוי ובין צרור העיצורים בתיבה שלפניו.*

[595] *לדמות הסייד ראה הערה לעיל.*

[596] *הופעת h לפני תווית היידוע נרשמה בכמה מקרים, אך בשונה מתופעה דומה בלהגים פלסטינים אין בתוספת זו מובנים של רמיזה והיא איננה מוסיפה על משמעותה של התיבה: ראה בעניין זה §§ב.7.1.1., ז.1.3.1. מס' iii.*

[597] *המילית hā(h) רגילה כאמור לאחר פועל אמירה (ראה הערה לעיל), אולם טון הדיבור .*

[598] *tintafuḏ̣ < tintafiḏ̣ : בסביבה פונטית גבוהה וקדמית מופיע אלופון של ḏ̣, המבוטא בשפתיים מעוגלות ומונמכות. הגיית האלופון משפיעה גם על התנועה הסמוכה, וגורמת למעתקים שונים, ובהם *iḏ̣>uḏ̣ כמו בדוגמא שלפנינו (§ב.5.1.1.).*

[599] *למקרים בודדים ובלתי סדירים של השמטת הברות, הקשורה בקצב הדיבור (ולא בגורמים תוך-תיבתיים או בין-תיבתיים) ראה: §ב.4.3.*

[600] *בשם המקום רגיל מאוד המימוש [ḥeydān], תוך שימוש באלופון [ey] כווריאנט של הדיפתונג המכווץ ay>ē (§ב.2.3.2.).*

[601] *נשים מן הצפון נהגו לטחון קמח עבור השכנים המוסלמים, בתמורה לחלק קטן מתוך הקמח שנטחן. טחינת הקמח המתוארת בטקסט זה משקפת את המציאות הקיומית הקשה באיזורים אלה, את המחסור הקשה והרעב. נעיר, כי בעבר חויבו נשים יהודיות בתימן לטחון קמח עבור הצבא (יבנאלי/יהודי תימן עמ' 319, צדוק/הרב קאפח עמ' 171), אך גזירה זו בוטלה בראשית המאה ה-20, ומעיקרה חלה בעיקר בעיר ופחות באיזורים הכפריים.*

[602] *חידאן אלשאם הוא ישוב גדול (כשלוש מאות בתים) באיזור המרכזי-מערבי של הפרובינציה, ובו שוק מרכזי המושך אליו סוחרים מכל האיזור, וגם מאיזור התהאמה (רצועת החוף). הישוב מכונה חידאן אלשאם (״חידאן של הצפון״) להבחינו מן הישוב חידאן אלימן (״חידאן של הדרום״) שבדרום תימן. יהודי האיזור התרכזו בישוב alHaǵar הממוקם במרחק קצר מן הישוב המוסלמי, ושימש מרכז רוחני ליהודי איזור זה (בן-דוד/בית האבן).*

2. *ǵāb lha riyāl. gālat: lā yā sīdi, ána mā ba-ašill. gult ilha: w šallūš*[603]*! lēš ma šallēti? gālat: lā, aná bēn aftaǵí^{c}, ána-xāf*[604]*. gult ilhá: ṭayyib. yōm alǵim^{c}ah aná sirt aṭḥán w aġanni maġāni lYáman, asma^{c} tuk tuk ^{c}im^{HBI}*[605] *alxayzarānah*[606]*. mín-fēn anti yā yhūdīyah*[607]*? gult min Ḥaydān aššām.*

2. נתן לה ריאל. אמרה: לא, אדוני. אני לא אקח. אמרתי לה: ייקחו אותך [השדים]. למה לא לקחת? אמרה: לא, אני חוששת. אני פוחדת. אמרתי לה: טוב. ביום שישי אני הלכתי, טוחנת ושרה משירי תימן. [והנה] אני שומעת ״תוק-תוק״ עם המקל. [שאל אותי:] מאיפה את, יהודיה? אמרתי: מחידאן אלשאם.

3. *sa$^{\supset}$anni im^{HBI} ana-^{c}arif*[608] *Yá^{c}biṣ w a^{c}arif māṛi Dāwid. gúlt ila*[609]*, gult ilíh ēwah. ǵā́b*[610] *lí arriyāl, gult: lā yā sīdi, ana-xāf. gāl: lā txāfi iḥna axwah … iṯnēn axwah*[611]*. ana kunt fī Ḥaydān. šallēt arriyāl w ḏ̣awēt albēt. gult iluxti: hā tiftaǵ^{c}i? ǵid bēnana ṣiḥbah.*

3. הוא שאל אותי אם אני מכירה את יעבץ[612]*, מכירה את מארי דאוד*[613]*. אמרתי לו, אמרתי לו: כן. נתן לי את הריאל. אמרתי: לא, אדוני. אני פוחדת. אמר: אל תפחדי, אנחנו אחים. אנחנו שני אחים*[614]*. אני הייתי בחידאן. לקחתי את הריאל וחזרתי הביתה. אמרתי לאחותי: את פוחדת? יש בינינו ידידות.*

---

[603] *מילולית: ״לקחוך״, כלומר: ״ייקחוּךּ השדים״, צורת עבר המשמשת כלשון איווי. השווה ביטויי רֹגז דוגמת ״אוּרְקוּד רַקֲדוּךּ אלשדים״ (״ישן, שהשדים ירדימו אותך״) הנאמר לילד המסרב לישון, או ״כּוּל אֶכֲּלוּ רַאסַךּ״ (״אכול, ש[השדים]יאכלו את ראשך״ לילד הממאן לאכול. ראה: __בן-דוד/שדים__ עמ׳ 93-94.*

[604] *תנועת a הפותחת את צורות העתיד של גוף המדבר עשויה להישמט במעמד פוסט ווקאלי (אחרי תיבה המסתיימת בתנועה, §ב.1.2.3.).*

[605] *לחדירתן של מיליות מן העברית הישראלית, דוגמת ״עִם״ וגם ״אִם״ שבהמשך הטקסט, ראה §א.3.3.3.*

[606] *[xeyzarānah] = xayzarānah, בדומה למימוש [ey]=ay בשם המקום חידאן (ראה לעיל).*

[607] *להשמטת תנועת ההברה הראשונה אחרי תיבה המסתיימת בתנועה (מעמד פוסט ווקאלי), ראה §ב.1.2.3.*

[608] *לתוספת תנועה a^{c}arif>^{c}arif בהשפעת עיצור גרוני ראה §ב.3.3. להשמטת תנועת התחילית במעמד פוסט ווקאלי ראה §ב.1.2.3.*

[609] *הכינוי החבור מופיע כאן פעם אחת בנסיבות של הפסק, והגוי אז [a] ומיד אחר כך בנסיבות של הקשר הוא הגוי [ih]. להיאלמות h בכינוי הנסתר ולמימוש מסוג ih=[a] ראה הערה לעיל.*

[610] *לשימור התנועה הארוכה בפועל לפני li ראה: §ח.17.1.*

[611] *לצמצום השימוש בצורות הזוגי ולהמרתו במספר המשמש כתמורה לשם ברבים ראה §ט.2.1.*

[612] *מארי יעבץ היה הרב הגדול של צעדה, שהתגורר בבית הידוע בכינוי ״בית מארי״, סמוך לבאב אלמנצורה בחומת העיר צעדה. ראה תיאור מפורט של המקום והמנהגים הקשורים בו אצל __בן-דוד/בית האבן__.*

[613] *מארי דאוד בן צאלח איש אלהג׳ר, מהידועים שבחכמי תימן, היה מלמד תינוקות ומורה למבוגרים, מסמיך שוחטים, מוהל, שוחט, מקדש ומגרש. לאחר העלייה לישראל שימש כרבה של קרית עקרון, וכונה הרב דוד צדוק הלוי (__בן-דוד/בית האבן__).*

[614] *על יחסיהם הטובים של היהודים עם שכניהם המוסלמים באיזור זה ראה §א.1.3.*

4. wāḥdah yihū́diyyah gā́lat li: yā Kāḏyah, gult: mah? gālat: ismaᶜí yā binti, fī ᶜindih banǵalah malānah namáss. min šān alxōs. ráᶜᶜēt lih yōm alǵimᶜah hū ǵizíᶜ, gult yā sīdi Ɛabdaḷḷāh gāl: mah? ámaṯ mā gin-nasīt[615] ismih. mā nasītih. gult: yā sīdi Ɛabdaḷḷāh mant itḥibb aṯṯawāb? ǵīb li aᶜannim min assamsarah[616] ᶜazáf. gāl: ᶜala ᶜēni.

4. יהודייה אחת אמרה לי: כאד'יה. אמרתי: מה? אמרה: שמעי, בתי. יש אצלו שיח מלא בקנים, בשביל הקליעה. חיכיתי לו ביום שישי, הוא עבר, אמרתי: אדון עבדאללה. אמר: מה? בחיי, עדיין לא שכחתי את שמו. לא שכחתי אותו. אמרתי: אדון עבדאללה, אתה לא רוצה גמול? תן לי ללקט נצרים[617] מן המחסן. אמר: תסמכי עליי.

5. waᶜd waᶜdēn, baᶜdēn ǵāb l-wāḥd ē[618] ᶜarabi riyāl, gāl: wáḷḷāh, ᵓih, yiǵī fīha wuṭlah mā … wuṭlah dam mir rāsak, ant tiḥrísha tiᶜannim kamā biddaha[619]. yōm alǵimᶜah. ḏ̣awēt albēt, gult iluxti Saᶜīdah, gult: yaḷḷāh, ǵē mᶜí, gālat: lā. ana bēn axāf.

5. שבוע, שבועיים. אחר כך נתן לאיזה ... ערבי ריאל. אמר: בחיי, כן, אם תישפך לה טיפת מים ... טיפת דם, מראשך[620]. אתה תשמור עליה, והיא תלקט כמה שתרצה. [זה היה ב]יום שישי. חזרתי הביתה, אמרתי לאחותי סעידה, אמרתי: קדימה, בואי איתי. חזרתי הביתה. אמרתי לאחותי סעידה: קדימה, בואי איתי. אמרה: לא, אני פוחדת.

---

[615] להידמות d שבסוף המילית gid ראה §ח.3.4.

[616] מבנה גדול ששימש לאחסנת סחורות (פיאמנטה/מילון עמ' 232; בן-דוד/בית האבן).

[617] חפצים העשויים ממקלעת נצרים היו רווחים מאוד במשקי הבית בכל רחבי תימן. נשים רבות עסקו בקליעה, והכינו מן הנצרים סלים, מחצלות, כובעים, מטאטאים, מגשים ללחם ולשאר מיני כיבוד. ראה הערות על כלי הנצרים בליווי תמונות אצל מוצ'בסקי-שנפר/אלפיים עמ' 44-45.

לפי המסרניות, המילה הרגילה בצפון לציון מקלעת הנצרים היא namáss, ואילו המילה ᶜazaf מוכרת באיזורים דרומיים יותר. יתכן שהמסרנית בוחרת להשתמש במילה זו משום שהאירוע המתואר התרחש בג'בלה שבאיזור אִב, כשהיו יהודי חידאן בדרכם דרומה לעדן, במטרה לעלות ממנה לארץ ישראל, וזו המילה שבה נעשה שימוש באותו ההקשר.

[618] wāḥd < wāḥid : תנועת ההברה האחרונה של wāḥid נשמטת לפני תיבה הפותחת בתנועה (§ב.2.2.3.), ואפילו - כמו במקרה שלפנינו - לפני קול ההיסוס ē של הדוברת המחפשת אחר המילים.

[619] להופעת תנועת עזר, לפני כינוי הנסתרת ראה הערה לעיל.

[620] כלומר: אם היא תיפגע, אפילו פגיעה קלה, האחריות תהיה על ראשך.

6. w ana waḥdi w yadayya dam w aᶜannim aᶜannim w ašíll ilá-mā gibba-yisīru[621] yiṣállō fī lkanīs. báᶜdēn gāl, gāl: yā yhū́diyah, ǵē wēyḥīn[622] mā tirīdi[623], idxuli la-ᶜindana. ǵūᶜ, ǵūᶜ. fī ᶜaráb kān … yigūlú laná litᵓaslēm^{HBI}. kān áftaǵiᶜ. gult: waḷḷāhi yōm aḥad ana bá-sīr w ᶜala ḷḷāh.

6. ואני [מלקטת] לבדי, ידיי דם ואני מלקטת ומלקטת ולוקחת, עד הזמן שהם כבר הולכים להתפלל בבית הכנסת. אחר כך אמר, אמר: הו יהודייה, בואי מתי שתרצי, היכנסי אלינו. [היה] רעב. רעב. יש ערבים שהיו אומרים לנו ... להתאסלם. פחדתי. אמרתי: בחיי, ביום ראשון אני אלך, ויהיה מה שיהיה.

7. w abí, mā ᶜindana axwah, mā billá xams banāt, w abí kān yísthịi. w aná maruḏ̣t tīfus, sābiᶜ. itbáxyart[624] galīl. xaraǵt[625], gāl abī: wēn bá-tsīri? gult: ana bá-sīr abīᶜ alxōṣ.

7. ואבי, אין לנו אחים, רק חמש בנות. ואבי היה מתבייש. ואני חליתי בטיפוס[626], [מחלת היום ה]שביעי. החלמתי קצת, ויצאתי. אבי אמר: לאיפה את הולכת? אמרתי: אני הולכת למכור מקלעת הנצרים.

8. xaraǵt. kān abīᶜ almaṭraḥ b-ṯalāṯah[627] rubāᶜi ḏiráh. w mā bih šī hināk, mā bih šī. ǵūᶜ. kān yigulli abí ḥīn arǵaᶜ albēt: min fēn ḏā? gultlih: ābah lā txāf. biddak tǵī mᶜí, ǵī mᶜí. mā saragtih.

8. יצאתי. הייתי מוכרת כל קערת [נצרים][628] בשלושה רבעי [מכיאל][629] דורה. ואין שם כלום, אין כלום. רעב. אבי היה אומר לי כשהייתי חוזרת הביתה: מאיפה זה? אמרתי: אבא, אל תפחד. אם אתה רוצה לבוא איתי [ולראות בעצמך], בוא איתי. לא גנבתי את זה.

---

[621] *הלחמה של gid עם פרפיקס העתיד במובן ״כמעט״: §ח.3.4. מס׳ i.*

[622] *ההגה w בראש הצורה wēyḥīn (§ 3.5.1.) הוא ככל הנראה גלגול של w החיבור, בדומה לצורות wēn ו fēn הנגזרות מתוך waᵓayna או faᵓayna בהתאמה (בלאו/כינויי הרמז עמ׳ 206).*

[623] *על השימוש ברפלקסים של أراد הקלאסית בעת ציטוט דוברים זרים ראה §ה.1.8. מס׳ iii.*

[624] *פועל מרובע גזור שם, הכולל צירוף של המילה xēr (״טוב״) עם מילית היחס -b בתבנית בניין V: b-xēr > b.x.y.r (§ה.8.3.).*

[625] *הצורה xaraǵt הגויה במקום זה ובהמשך הטקסט [xarašt]. למימושי ǵ הייחודיים ראה §ב.2.1.ג. מס׳ v.*

[626] *הטיפוס, מחלת הדֶבֶר שהפילה חללים רבים והותירה אלמנות ויתומים בצפון ובכל תימן, מכונה בפי העולים sābiᶜ מאחר שהאמינו כי חולה שהחזיק מעמד במחלה זו שבעה ימים יצא מכלל סכנה (בן-דוד/בית האבן).*

[627] *סיומת הנקבה בצורות המספר אינה הופכת -at: בין המספר המונה והשם המנוי מתקיימים יחסי אפוזיציה ולא יחסי סמיכות (§ט.3.1.).*

[628] *המונח maṭraḥ מוכר באיזורים אחרים של תימן במובן ״צעיף״, אולם בצפון הוא משמש לציון קערה שטוחה ורחבה, מעין מגש קעור עשוי מקלעת נצרים, שעליו מניחות הנשים דברי מזון, ובייחוד את הפיתות העגולות הרחבות לאחר אפייתן בטאבון.*

[629] *ה-rubāᶜi (״רבע״) וה-ṯumāni (״שמינית״) נמדדים ביחס ל-mikyāl (״מכיאל״), מידת נפח מקובלת בתימן השקולה לשמינית הקדח (פיאמנטה/מילון עמ׳ 388, 441; בן-דוד/הוד עמ׳ 305).*

9. yōm áḥad gult bá-asī́r la-^{c}ind bēt assayyid. hū gid[630] *galli wēn bēthim. šallēt maṭāriḥ... mā billá dxált*[631] *nāzil w al^{c}askar ^{c}im^{HBI} albanādig w aná ṣiḥt. w him nazalu. gāl: isma^{c}ú: hāḏa lyihū́diyah tiǵī fī nuṣṣ allēl, waḷḷāh, waḷḷāh gāl: wāḥid yimissaha agṭa^{c} rāsih.*

9. ביום ראשון החלטתי ללכת אל ביתו של הסייד. הוא אמר לי זה מכבר איפה הבית שלהם. לקחתי קערות [נצרים], ואיך שנכנסתי למטה ומיד [הופיעו] החיילים עם הרובים, ואני צרחתי. והם ירדו[632]. הוא אמר: שמעו, היהודיה הזאת תבוא [אפילו] באמצע הלילה, ובחיי, כך אמר, אם מישהו ייגע בה אערוף את ראשו.

10. ṭali^{c}t, ǵābu algahwah. ǵābu algišir ǵābu albirr ǵābu aḏḏirah ǵābu alḥawār. ba^{c}dēn gāl: lā txāfi. ǵē wēyḥīn imā biddiš. ḏ̣awēt albēt, gid ana ǵāhlah. sirt albēt gāl abí min fēn? min fēn? min fēn? kān yiftaǵ^{c}u ^{c}alēna. gult: ābah lā tiftaǵi^{c}. ana bá-rawwīk gultilih. lamán kammalat ummi kull al^{c}ázaf.

10. עליתי, הביאו את הקפה, הביאו את הקִשר[633], הביאו את החיטה, הביאו את הדורה[634], הביאו את הזנגביל[635]. אחר כך אמר: אל תפחדי. בואי בכל עת שתרצי. חזרתי הביתה. הייתי ילדה קטנה. הלכתי הביתה ואבי אמר: מאיפה? מאיפה? מאיפה? הם חששו לנו. אמרתי: אבא, אל תחשוש. אני אראה לך, אמרתי לו. עד שאמא שלי גמרה את כל הקנים.

---

[630] הצורה gid הגויה במקום זה ובכמה מקומות נוספים [gud] ככה״נ בהשפעת העיצור ה״כהה״ g (§ח.2.4.).

[631] השמטת תנועת פה״פ בצורה dxált עשויה להיות תוצאה של השפעת התיבה הקודמת, המסתיימת בתנועה (§ב.1.2.3.), אך אותה ההשמטה תועדה בשורש זה גם בתחילת המבע וגם לאחר תיבה המסתיימת בעיצור. נראה, כי השמטת התנועה במקרה זה קשורה בהרכב עיצורי השורש, היוצר ״רצף מותר״ (§ב.1.2.3.; §ב.3.3.4., §ה.1.1.ה.ג.).

[632] על מבנה הבית באיזור זה, שרק קומותיו העליונות שימשו למגורי אדם, ראה הערות לעיל. בסיטואציה המתוארת נכנסת הנערה אל קומת הכניסה שלמטה, ושומריו של הסייד ״יורדים״ לעברה מלמעלה.

[633] משקה חם מקליפות פולי הקפה, שאינן מכילות קפאין וערכן הבריאותי רב (בראואר/אתנולוגיה עמ׳ 109; מזרחי/המטבח עמ׳ 170).

[634] החיטה והדורה הם שני סוגי דגנים שנטחנו לקמח באבן ריחיים (בן-דוד/הוד עמ׳ 267).

[635] התימנים נוהגים להוסיף זנגביל טחון לקפה.

טקסט AS05 : ניחוח הערק

המסרן יליד הכפר אאל שליל צפונית מזרחית לעיר צעדה (1938~); עלה לישראל בשנת 1951; הוקלט בבני עיש בשנת 1998.

1. alyōm aṯṯāni ǵā w hū sūg yōm alaḥád, yinzilu ssūg, w alyōm alṯinēn agbalat wāḥdah yihūdiyyah m^{c}ih w dxalú la-^{c}andi aṣṣubḥ w ana bēn aṣṭabiḥ. daxalu w ana bēn aṣṭabiḥ fī lgā^{c}.

1. למחרת היום יצא שזה היה יום השוק[636], יום ראשון, יורדים אל השוק, וביום שני באה יהודיה אחת איתו [עם שוטר מוסלמי] ונכנסו אליי בבוקר, ואני אוכל ארוחת בוקר. נכנסו ואני אוכל ארוחת בוקר על הרצפה.

2. gālat: iddīlih gālat ziǵāǵah ^{c}arag, gārūrah. gult: minnēn addīlih? gāl: gid bēn ašimmih ^{c}indak fī lbēt. gult: wēš bēn tšimm? gāl: bēn ašimm al^{c}arag. gult: ant dāri wēš bēn tšimm? burr w samin. widdak tākul? ǵī tākul, ahla w sahla. mā widdak tākul, uxriǵ.

2. אמרה: תן לו, אמרה, צנצנת ערק[637], בקבוק. אמרתי: מאין אתן לו? אמר: אני כבר מריח אותו אצלך בבית. אמרתי: מה אתה מריח? אמר: אני מריח את הערק. אמרתי: אתה יודע מה אתה מריח? חיטה וחמאה. אתה רוצה לאכול? בוא ואכול, ברוך הבא. אם אינך רוצה לאכול, צא!

---

[636] השוק היה מתקיים באיזור זה בימים ובמקומות קבועים.

[637] הערק הוא יין שרף, משקה משכר עשוי מצימוקים (תיאור דרך ההכנה אצל קאפח/הליכות עמ׳ 287-288). ייצור היין והשתייה ממנו אסורים על המוסלמים, אך ליהודים הותר לייצר יין ולשתות אותו בבתיהם, ובבתים יהודיים רבים היה מרתף לייצור המשקאות ולאכסונם (מוצ׳בסקי-שנפר/אלפיים שנות עמ׳ 22 והתמונה בעמ׳ 23). מכירת יין למוסלמים היתה אסורה וגררה ענישה (גויטיין/דמת אלנבי עמ׳ 521), אולם מוסלמים רבים נהגו לרכוש משקאות אלכוהוליים מן היהודים (דווח על שתיית אלכוהול אפילו בחצר האמאם, שנהג לסור אל הרובע היהודי בעצמו על מנת להנות מהיין שייצרו יהודי צנעא, ראה: בראואר/אתנולוגיה עמ׳ 43-44, 112).

3. gālat hī alyihū́diyyah gālat: hā (a)ddīlih, gālat lā yisawwī lana, gālat, yisawwi lana gālat ayy ḥāǵah willa ḏā willa ḏā. gult: anti dāri[638] *mā? gālat: mā? gult: hā šilli nafsiš min kuᶜlat albāb. gult: hā šilli nafsiš min kuᶜlat albāb, la-rāš, uxurǵi*[639]*! xallḗna (a)ná wiyyāh. gālat: bsēder*^{HBI}*. xaraǵat.*

3. אמרה היא, היהודיה, אמרה: תן לו, אמרה, שלא יעשה לנו, אמרה, יעשה לנו איזה דבר או כך או כך. אמרתי: את יודעת מה? אמרה: מה? אמרתי: קחי את עצמך [וצאי] דרך הדלת המזורגגת[640]*. אמרתי: קחי את עצמך [וצאי] דרך הדלת המזורגגת. שלא אראה אותך, צאי! השאירי אותנו, אני איתו. אמרה: בסדר. יצאה.*

4. gáᶜad[641] *ᶜindi, gaᶜad imṭannib fōgi w kull mā galli min kalmah antfaxt antfaxt antfaxt, g-bēn itḥāmaṭ*[642] *ᶜalēh. wuddi ḏāk assāᶜah ākulih. w mā ǵā, mā ǵā gid tzawwaǵt b-ḏih, marati ḏih, warā mā ṭallagt gultliš alawwalah*[643]*.*

4. נשאר אצלי, נשאר עומד מעליי, וכל מילה שאמר לי התרגזתי, התרגזתי, התרגזתי, התעצבנתי עליו. רציתי באותו הזמן לאכול אותו. ויצא שעדיין לא התחתנתי עם זאת, אשתי הזאת, אחרי שגירשתי את הראשונה, כפי שסיפרתי לך.

5. wirǵaᶜ wēš asawwī́lih? gult: ant dāri mā? gāl: mā? yōm gid rēt inn gid aná … gid bēn yirāni gid aná bēn ī́štall min algāᶜ min alḥámaṭah. gult: int dāri mā? gāl: mā? gult: waḷḷāh alᶜaḏīm, im lo^{HBI} *tišill nafsak gult w tuxriǵ ḏalḥīna.*

5. ואז, מה אעשה לו? אמרתי: אתה יודע מה? אמר: מה? כאשר ראיתי שאני כבר ... הוא כבר רואה שאני כבר מתרומם מן הרצפה מרוב כעס. אמרתי: אתה יודע מה? אמרה: מה? אמרתי: חי אללה הגדול, [אוי ואבוי לך] אם לא תיקח את עצמך, אמרתי, ותצא עכשיו.

---

[638] *שימוש בצורות בינוני זכר ביחס לנקבה רגיל בייחוד בעת שאישה מדברת על עצמה, אך מופיע לעיתים גם כשמדברים אודות אישה או בפנייה ישירה אליה, כמו בדוגמא שלפנינו. (§ה.3.4.).*

[639] *שינוי במבנה ההברות של צורות הציווי (uxruǵi > uxurǵi), המקבילות בדרך כלל למשקלי העתיד: התנועה הקצרה נשמטת בניגוד לכללי הלהג, והצרור המשולש מפורק באמצעות תנועת עזר בין העיצור הראשון לשני (§ה.3.1.).*

[640] *מילולית: האשך של הדלת. הדברים נאמרים בנימה של כעס, ובאמצעות השימוש במילה הגסה מביע המסרן את מורת רוחו מן הנסיבה, שבה מבקשת ממנו היהודיה לשתף פעולה עם החייל המוסלמי.*

[641] *הטעמה אי-רגולרית של הפועל, המופיע בפתח המבע (§ד.1.2.3. מס' v). השווה אותו הפועל בהטעמה רגולרית מיד בהמשך, וכן xáraǵt (ולא: xaráǵt הרגולרית) המופיעה בפסקה 10.*

[642] *מפי דובר זה נרשמה במקרים רבים תחילית i בגוף המדבר בעתיד (לעומת a הרגילה באיזור זה), כאשר לפניה הפועל המאובן kān או מודיפיקטור ההווה bēn. ראה גם bēn-ištall במשפט הבא והצורה kān itballaġ בהמשך. להרחבה בעניין זה ראה §ה.4.2. מס' iv.*

[643] *המספר הסודר awwal ("ראשון") מופיע בלשון העולים גם בנקבה, כמו בדוגמא שלפנינו, וברבים, בהוספת צורן הריבוי השלם (awwalīn) (§ט.1.2.).*

6. *yā ḏā ḏī fī lmaḥṭabah, alḥaṭab, fī lmaḥṭabah, ḥaṭab. kān ištari ḥaṭab min assūg … yā ḏā ḏī fī lmaḥṭabah alḥaṭab, mā … gāl innih yitkassar fī ḏ̣ahrak. yi^{c}alligūni gult min ša^{c}ar ^{c}iyūni. uxriǵ imn albāb ḏalḥīna, gabil, gabil ḏalḥīna aṣubb idamak fī ǵōf bēti.*

6. הוי זה שבמחסן העצים, עצי ההסקה, במחסן העצים, עצי הסקה, הייתי קונה עצים מן השוק, ... הוי זה שבמחסן העצים, עצי ההסקה .... אמר שהם יישברו על גבך, [ואפילו] ייתלו אותי, אמרתי, מריסי עיניי. צא מן הדלת עכשיו, לפני, לפני שעכשיו אשפוך את דמך בתוך ביתי.

7. *w hū rā innha ddinya mā hī sāyrah lih, šall nafsih w xaraǵ. sār, sār alyihūdi ḏī warāy, fī lbēt aṯṯāni. waṣil w aṣaḥḥih bēn yisawwi ^{c}árag w maratih sārat tiddí mā. kān yisīru yiddō min albiyūr, min xāriǵ. mā ma^{cc}im*[644] *šī fī lbēt, bēn yisīru yinza^{c}u bi-ršā w yiṭall^{c}u almā w yiḏ̣áwwō.*

7. הוא ראה שלא הולך לו, לקח את עצמו ויצא. הלך, הלך אל היהודי ש[גר] מאחרי, בבית השני. הגיע והנה הוא מכין ערק, ואשתו הלכה להביא מים. היו הולכים להביא מים מן הבארות, מבחוץ. לא היה להם דבר בבית, היו הולכים לשאוב בחבל ומעלים את המים ומחזירים.

8. *w ḏā ^{c}andiš alyihūdi mā billa sam^{c}ih*[645] *bēn yigbaḏ̣ albāb yihuzz w yhuzz w yhuzz albāb. w albēt hū ^{c}ala arba^{c} diyār. w ana kān bēti ^{c}a-lgā^{c} miṯil ḏih.*

8. והרי לך היהודי, אך שמע אותו תופס את הדלת, ומנענע ומנענע ומנענע את הדלת. והבית הוא על ארבע קומות, ואני הבית שלי היה על הקרקע, כמו [הבית] הזה.

---

[644] ככלל נוטים עצורים גרוניים לשמר את איכותם, אינם מידמים זה לזה וכל אחד מהם ממומש כהגה מובחן. עם זאת, בנוכחות ^{c} נרשמה בכמה מקרים אסימילציה, כאשר *h* או *ḥ* מידמות ל-^{c} הסמוכה, וכאן אמנם *ma^{c}him > ma^{cc}im*. ראה בעניין זה §ב.1.4.1.

[645] הפועל *sami^{c}* ("לשמוע") מופיע במשקל *fa^{c}il*, שהוא המשכו היחידי של فَعِلَ באאל שליל. בכפרים אחרים מופיע אותו הפועל במשקל *fi^{c}il* (§ה.1.1.ב.). בצורה שלפנינו *sami^{c}+ih > sám^{c}ih* נשמטה תנועת *i* בהברה השנייה בהברה פתוחה פוסט טונית (§ב.1.3.ב.).

9. *mā ana mā billa samᶜitih*[646] *w annās yitlaflafu ᶜalēhim w alḏā, w maratih gid hī tṣayyiḥ ᶜind albāb, hī ǵit bi-lmā fī lmašāᶜil w gid hī tibki. w hū bēn yiṭlaᶜ*[647] *min ṭāliᶜ aṣaḥḥih yidāfir w yḥaffir w ygabbr*[648] *alᶜarag, yigabbr alkull fī ǵōf alḥarr.*

9. אני, הרי אני, אך שמעתי אותו, והאנשים התקהלו סביבם וכל זה, ואישתו צורחת ליד הדלת, היא באה עם המים בדליים כשהיא בוכה. והנה הוא עולה מלמעלה ונראה שהוא דוחף וחופר [במרץ] וקובר את הערק, קובר את הכל בתוך [אדמת] המרתף.

10. *w ana … gult l-uxti gult ba-xriǵ gult aᶜāwinih*[649]*, aᶜāwn alyihūdi. gālat: mālak ḥāǵah. gult: illa mā ǵahdi, b-axriǵ aᶜāwinih. agūl l-uxti. xáraǵt*[650] *rēt innih gid annās malānīn, mā ᶜād ǵahdi aḥādiṯih wa lā ǵahdi agullih kalmah. gid annās mitlaflifīn. gult: … axbuṭih. gult: ba-xbuṭih.*

10. ואני ... אמרתי לאחותי, אמרתי: אני אצא, אמרתי, לעזור לו, לעזור ליהודי. אמרה: זה לא עניינך. אמרתי: דווקא כן, ככל יכולתי, אצא ואעזור לו, אני אומר לאחותי. יצאתי, ראיתי שהאנשים כבר רבים וכבר אין ביכולתי לדבר איתו ואין ביכולתי לומר לו מילה. האנשים כבר מתקהלים. אמרתי: ... אכה אותו. אמרתי: אכה אותו.

11. *hā kān bih ᶜind bēti bēt w kān fīh mdīr alᶜaskar. mdīr alᶜaskar, miṯil ḥīn tugūlí, bēn yigūlū́lih amīr almafraze*[651]*. kān hū ḏābiṭ ᶜala kull alᶜaskar w kān aḥna wiyyāh ṣadīg. w kān itballaġ*[652] *la-ᶜandih aṭlaᶜ, atballaġ, atballaġ laᶜandih min ġēr man yigūl … yigulli lā tiṭlaᶜ wila mā, aṭlaᶜ miṯil ḥīn ǵā w aná ibnih willa-škal.*

11. ליד ביתי היה בית, והיה בו מנהל הצבא. מנהל הצבא, כאילו שתגידי, היו קוראים לו ״מושל המחוז״. הוא היה קצין של כל החיילים והיינו אני והוא חברים. והיו מודיעים עליי אצלו שאעלה, מודיעים עליי, מודיעים אצלו מבלי שמישהו יגיד, יגיד לי לעלות או מה, אני עולה כאילו יצא שאני בנו או [אף] טוב מכך.

---

[646] *בצורות פועל מדגם faᶜil שבהן לה״פ היא ᶜ עשוי להתרחש שיכול של לה״פ ושל התנועה שלפניה, לפי הדגם faᶜilt > faᶜlit. שיכול מעין זה תועד בטקסטים רק בגוף המדבר בזמן עבר, והוא נראה אופציונאלי ובלתי מחייב (§ה.1.1.ה.ד.).*

[647] *המסרן מתבלבל בלהט הסיפור ומדבר על ״עליה״, אך ברור כי הכוונה לירידה אל ה-ḥarr שבקומת הכניסה.*

[648] *בפועל yigabbir > ygabbr נשמטה תנועת ההברה הראשונה בשל מעמד פוסט ווקאלי (§ב.1.2.3.) ותנועת ההברה האחרונה בשל מעמד פרה ווקאלי (§ב.2.2.3.).*

[649] *לשימור התנועה הקצרה אחרי הרצף ṽC ראה: §ב.1.3.ב. לעומת זאת, בצורה aᶜāwn המופיעה מיד בהמשך נשמטת בכל זאת תנועת i בהברה האחרונה של הפועל, מאחר שהיא מצויה במעמד פרה-ווקאלי (התיבה שאחריה פותחת בתנועה), כמוסבר בהערה לעיל.*

[650] *על ההטעמה הא-רגולרית המופיעה בתחילת המבע ראה §ד.1.2.3. מס׳ v, והשווה גם nazál ~ nazál בהמשך הטקסט.*

[651] *אמאלה בלתי סדירה של הפסק בסיומת הנקבה, במקביל להיאלמות h (§ג.4.2.).*

[652] *לתחילית i בפועל itballaġ המופיע אחרי kān (לעומת atballaġ המופיעה בהמשך משפט זה) ראה הערה לעיל.*

12. waṣilt la-ᶜandih, mā daggēt ᶜa lbāb willa ḥāǵah, ṭaliᶜt. gid-ana bēn intfuḏ̣. gāl: wēš mālak? wēš mālak yā hāḏa? gult: uxriǵ uxriǵ ᶜāwin. ana msallim ᶜindak, uxriǵ sawwí gult sawwí ǵamāl fīni.

12. הגעתי אליו, לא דפקתי בדלת ולא כלום, עליתי. ואני רועד. אמר: מה יש לך? מה יש לך ידידי? אמרתי: צא, צא, עזור. אני משלם אצלך [את המס], צא ועשה, אמרתי, עשה מחווה כלפיי.

13. gāl: wēš mālak? gult: wāḥid ᶜind Āl Mizᶜil, ᶜind iBrāhīm, gāl, šurṭi, gāl, yiští ᶜarag w gid annās miltaffīn ᶜalēh. gāl: wála yihimmak. xalla alwuríg ḏī hū yikattib w nazál maᶜí. názal máᶜi sār ṣalēh, mā ǵahdih fīh.

13. אמר: מה יש לך? אמרתי: מישהו אצל אאל מזעל, אצל אברהים, אמר, שוטר, אמר, רוצה ערק, והאנשים מתקהלים סביבו. אמר: אל תדאג. עזב את המסמכים שהוא [היה] כותב, ירד עמי. ירד עמי והלך אליו, ולא יכול לו[653].

14. wirgaᶜmā hū ṭaliᶜ la-lmidīr ḥagghim. almidīr. ǵā bi-lmidīr, waṣil la-hināk gā́lu lih xábbarūlih gālu: ǵā maxriǵ assabt w šall minnana xamsah w ṯalāṯīn girš w gāl ba-yxabbiṭna w gāl inn ᶜindana ᶜarag w ḏā.

14. ואז הוא עלה אל המנהל שלהם. המנהל. בא אל המנהל, הגיע לשם, אמרו לו, סיפרו לו, אמרו: [השוטר] בא במוצאי שבת ולקח מאיתנו שלושים וחמישה גרושים, ואמר שיכה אותנו [נמרצות] ואמר שיש לנו ערק וזה.

15. wēš sáwwa almidīr? šall kullhim, kull al… alyihūd, Brāhīm w aṯṯāni w aṯṯāliṯ kullhim ḏī ǵō dáxxalhim ᶜa lḥabs. hāḏōl daxxalhim ᶜa lḥabs w ana - lā.

15. מה עשה המנהל? לקח את כולם. כל ה ... היהודים: אברהים והשני והשלישי, כל מי שבא הוא הכניס אותם לכלא. אלה הכניס אותם לכלא, ואני - לא.

---

[653] כלומר לא יכול היה להפסיקו ממעשיו מאחר שאין לו סמכות פיקודית כלפיו - המפקד שהוזעק למקום הוא נציג הצבא, ואילו השוטר הוא איש הממשל האזרחי.

ABSTRACT

This study summarizes the existing data on the Arabic dialects spoken in the Northern Province of Yemen and the surrounding area, and presents new data collected from immigrants from these areas.

The immigrants, whose Arabic speech is studied here, are Jews who came to Israel from the Province of *Ṣa*^{c}*dah* in Northern Yemen, the *Baráṭ* area to the east of *Ṣa*^{c}*dah*, and the *Naǵrān* area in Southern Saudi Arabia. Some of these Jews came to Israel at the beginning of the 1990's, while others had preceded them in the immigration waves of 1949-1951 and 1962.

The study involved recording hundreds of speech samples of immigrants from some twenty localities. The samples show significant uniformity, and exhibit typological characteristics that clearly distinguish these dialects from other Yemeni dialects. At the same time, these characteristics prove the existence of linguistic continuity between the province of *Ṣa*^{c}*dah* and the southern parts of the Najd - the area of *Naǵrān* and further north (§ A.1).

Life in the villages of the North was characterized by integration and brotherhood between Muslims and Jews, and the language reflects this coexistence. The speech of the Jews seems very similar to that of their Muslim neighbours, with minor differentiation due mostly to the Hebrew element in the speech of Jews, rather than to the Arabic spoken by the two communities (§ A.3.3.).

The data suggest that Classical Arabic is by no means the direct prototype of the dialects studied. These dialects have several archaic characteristics, which seem to have been retained from a language that existed prior to, or simultaneously with, Classical Arabic (§ A.4).

What follows is a summary of the main findings:

PART I: PHONOLOGY

Consonants

Various reflexes of the classical consonants reveal archaic pronunciation characteristics:

- Several sounds are “voice-indifferent”, that is, present both voiced and unvoiced allophones which alternate freely (§ B.1.1). In certain cases, another linguistic characteristic - aspiration - is the only feature preventing one “voice-indifferent” consonant from merging with another consonant.
- Several sounds possess “colouring power” in the sense that they considerably affect adjacent vowels (§ B.1.2).
- The present role of gemination is minor, but should nevertheless be viewed as part of the abstract level of the language. Traces of historical gemination are noticeable in the background of some forms, influencing the actual surface realization in several morphological aspects (§ B.1.3).

Vowels

- The dialects studied have five long vowels: three reflexes of the long vowels of Classical Arabic, *ā*, *ī* and *ū*, and *ē* and *ō* that result from the monophthongization of the old diphthongs.
- The three short vowels *a*, *i* and *u* are present, albeit with a significantly different distribution from that of Classical Arabic. The main opposition between the short vowels appears to be that of *a:i* , while *u* is mostly a conditioned variant of *i*. However, that *u* has a distinguishing effect in certain linguistic categories suggests that it is an independent phoneme in the dialects under discussion, and I therefore mark it in all of its appearances (§ B.2.1.).
- The classical diphthongs *ay* and *aw* are subject to monophthongization in all context occurences, but are nevertheless realized in final syllables in pausal position (§ B.2.3.).

Syllable structure

- Syllable structure is conservative, as is common in many parts of Yemen. The five long vowels tend to preserve both their length and quality under all circumstances, and are not affected even by the shift of stress. Transformations in syllable structure thus mainly involve short vowels, viz. quality change, shortening or elision.
- Within a single word, the three short vowels are very stable. Nevertheless, *i* and *u* are elided in several instances related to the syllable structure of the word (§ B.3.1). In addition, the contiguity of words occasionally results in the elision of any of the three short vowels (§ B.3.2).
- Anaptyctic vowels are not inserted within the word, but rather between words, thus maintaining the basic structure of each form to the largest extent possible (§ B.4.2).

Pausal Phenomena

The language studied distinguishes between context and pausal forms. The formal means used to create the distinction are not identical to those known for Classical Arabic (§ C.1). Still, the basic principles of Classical Arabic largely apply (§ C.2). While, the incidence of pausal forms is inconsistent, their presence is clear and identifiable by six formal transformations:

- Relatively common in pausal position are devoicing (§ C.2.1) and elision of the final *h* (§ C.2.2), a sound which had in fact been added and pronounced in similar circumstances in Classical Arabic.
- Several pausal phenomena - addition of ᵓ (§ C.2.3.a), addition of a semi-vowel (§ C.2.3.b), or reconstruction the old diphthong (§ C.2.3.c) - may reflect an instinctive tendency to extend the final syllable in pausal positions.
- Other pausal phenomena are non-systematic *imāla* (§§ C.2.4) and the preference for splitting clusters and for changing stress patterns (§§ C.2.5-6).

Stress Patterns

- Stress is perceptible throughout the recorded corpus and is both clearly independent from syllable length (§ D.1) and noticeably unstable (§ D.2). The occurrence of stress depends on more than the syllable structure of a single word and involves the relation between words as well as prosodic considerations related to the utterance as a whole.
- There seems to be a dual stress system consisting of a regular system and an irregular one (§ D.3). The irregular stress system serves mainly as a rhetorical instrument of expressive speech (§ D.3.2.1).
- Despite its instability, stress carries distinctive phonemic value in some cases (§ D.4).

PART II: MORPHOLOGY

The Verb

- The prefect forms of the strong verb reveal two basic types, which in turn occur in three independent patterns and two variants, that correspond to the quality of the root consonants (§§ E.l.l.a-c).

- The 2.sg.m. is uniquely identified by the independent pronoun attached to it in all contexts (§ E.l.l.e.a.). The 3.f.sg. and the 3.pl.c. come in the perfect in a set of tri-syllabic or bi-syllabic forms (§ E.l.l.e.b.). The bi-syllabic base of several forms becomes mono-syllabic in some cases related to the set of consonants involved (§ E.l.l.e.c.).

- The imperfect forms of the strong verb are also seen as two basic types, but these comprise several paradigms, that depend partly on perfect patterns and mainly on the quality of the root sounds (§ E.1.2).

- Perfect and imperfect verbs reflect no formal distinction between masc. and fem. pl. forms.

- The old verbal stems I-X are productive, though the use of stem VII is rare (§ E.2).

- Certain alternations can be detected within verb types, including changes of parts of the *mediae geminatae* and the *tertiae infirmae* (§§ E.3.3-6), as known in other dialects. Verbs *tertiae infirmae* show distinctive forms in pause and context (§ E.3.6.)

- The broken plural is in active use for participles of the simple verbal stem along with the sound plural (§ E.4.1.). Also characteristic for participles is the use of masc. for the fem. forms (§ E.4.3).

- Fossilized verbs are used as particles and, in some cases, are conjugated with suffixed pronouns (§ E.6).

- In some cases, roots that are typical of the simple stem are used in stem II in order to impart intensive or extensive connotation (§ E.8.8).

The Pronouns

- The set of personal pronouns consists of five pronouns for the singular, but only three for the plural, due to the merging of fem. and masc. in all 2.pl. and 3.pl. forms (§ F.1.1).
- In some cases, certain pronouns require an anaptyctic vowel, as they do in other dialects of the Arabian Peninsula (§ F.1.2). The I.pl.c. pronoun is sometimes suffixed in its independent form, rather than the pronominal one (§ F.1.2.2).
- The demonstrative pronouns reveal unusual characteristics (§ F.2). The m.sg. demonstratives are reflexes of the Semitic *ḏā* and *ḏ ī*, though the gender assignment is not absolute (§ F.2.4). The f.sg. demonstrative preserves the archaic Semitic deictic element *t-*, which so far has been found only in Southern Arabia and Yemen.
- As in other spoken dialects, the relative pronoun is fossilized, and so *ḏ ī* is used regardless of the number and gender of the antecedent (§ F.3).
- The genitive exponent sometimes agrees with the noun and exhibits optional variants for the feminine *(ḥaggat)* and the plural *(ḥaggōn)* (§ F.6).

The Noun

- Number and gender distinctions known from Classical Arabic are functional in the dialects under discussion. However, some of their uses are limited.
- All of the individuals recorded for this study use the definite article *al-* exclusively (§ G.3.1) and make no use of any of the exotic definite articles mentioned in the literature on this geographic area. To some degree, *wāḥid* may be seen as an indefinite article (§ G.3.2).

The Particles

- Particles that follow verbs sometimes maintain their independent position and function as autonomous stress units (§ H.1). A reflex of old *qad* is ubiquitous and appears in a series of allomorphs (§ H.3).

Contents

Hebrew abstract i-vi

INTRODUCTION

i. The Jews of North Yemen and their immigration to Israel 1
ii. State of research 4
iii. Methodology and description of collecting the sources 7
iv. Spelling and pronunciation 11
v. Method of presentation 11

A. CLASSIFICATION

A.1. The Northern Province as part of the linguistic scene of the area 12

A.2. Internal classification of the dialects spoken in the province of Ṣa^{c}dah 15

A.3. Language of Jews and language of Muslims in the province of Ṣa^{c}dah 17
A.3.1. Sociological aspects: Jews in a Muslim region 17
A.3.2. Psychological aspects: The way Jews conceive their language 20
A.3.3. Linguistic aspects: 21
A.3.3.1. Arabic differentiating components 21
A.3.3.2. Hebrew differentiating components 22
A.3.3.3. Israeli Hebrew components 28

A.4. Notes on the conservative nature of the language 29

PART I: PHONOLOGY

Chapter B: Consonants, vowels and syllables

B.1. Consonants ....

B.1.1. Phonemes and allophones 31
B.1.1.1. Reflex of ط 31
B.1.1.2. Reflex of ق 32
B.1.1.3. Reflexes of د and ت 34
B.1.1.4. Reflex of ج 36
B.1.1.5. Reflex of ض/ظ 38
B.1.1.6. Reflex of ء 39
B.1.1.7. Reflex of ه 41
B.1.2. Coloring consonants 41
B.1.3. Gemination 43
B.1.4. Consonantal shifts 44
B.1.4.1. Assimilation 44
B.1.4.2. Labialization 46
B.1.4.3. Consonantal exchange 46

B.2. Vowels

B.2.1. Short vowels 51
B.2.1.1. The short vowel *a* 51
B.2.1.2. The short vowels *i* and *u* 52
B.2.2. The long vowels 54
B.2.3. The old diphthongs 55
B.2.3.1. Realization of diphthongs in pause......... 56
B.2.3.2. The realization */ē/=[ey]* 56
B.2.3.3. The shift **ay>ā* 57
B.2.4. The vowel *ē* in the Hebrew component ... 58
B.2.5. Assimilation of vowels 58

B.3. Syllables

B.3.1. The short vowels within
the single word 55
B.3.1.a. The vowel *a* 55
B.3.1.b. The vowels *i* and *u* 56
B.3.2. Omission of vowels due to sandhi 58
B.3.2.1. Post-vocalic elision 58
B.3.2.2. Pre-vocalic elision 59
B.3.3. Addition of vowels. 59

B.4. Clusters and auxiliary vowels

B.4.1. Clusters of two consonants 60
B.4.1.a. Initial position 60
B.4.1.b. Final position 60
B.4.2. Clusters of three consonants or more 62
B.4.2.a. Internal clusters 62
B.4.2.b. External clusters 62
B.4.2.c. Gemination in triple clusters 62
B.4.3. Allowed clusters 64
B.4.3.1. Omission of vowel 64
B.4.3.2. Non-splitted clusters 65
B.1.5.3. Other allowed sequences 66

Chapter C. Pausal Phenomena

C.1. Pausal phenomena in Old Arabic 69

C.2. Pausal phenomena in the speech of immigrants from North Yemen 70

C.2.1. Devoicing 70

C.2.2. Elision of final *h* 71

C.2.3. Extension of final syllables 71

C.2.3.a. Additional *hamza* 72

C.2.3.b. Diphthongization of final short vowels 72

C.2.3.c. Preservation (or: re-diphthongization) in several *verba tertiae infirmae* 73

C.2.4. *Imāla* 74

C.2.5. Insertion of auxiliary vowels 75

C.2.6. Changes of stress patterns 76

Chapter D. Stress

D.1. Stress and syllable length 78

D.2. Stability of stress 78

D.3. The double stress system 80

D.3.1. Regular stress patterns 81

D.3.1.1. Words with long syllables 81

D.3.1.2. Words with no long syllables 82

D.3.1.3. Helping vowels and stress 83

D.3.2. Irregular stress patterns: contextual conditioning for stress shifts 83

D.3.2.1. Irregular stress patterns resulting in focus 84

D.3.2.2. Irregular patterns due to splitt stress 87

D.4. The phonemic value of stress 89

D.4.1. Stress patterns differentiating verbs from nouns of type C*v*C*v*C 89

D.4.2. Stress patterns differentiating the simple verb from stem II 91

PART II: MORPHOLOGY

Chapter E. The verb

E.1. The sound verb (simple stem) *93*
E.1.1. The perfect *93*
E.1.1.a. The pattern *fa^{c}al* *94*
E.1.1.b. The pattern *fa^{c}il* *94*
E.1.1.c. The pattern *fi^{c}il* and the sub-patterns *fu^{c}il* and *fu^{c}ul* *95*
E.1.1.d. Alternation of verbal patterns *97*
E.1.1.e. Perfect paradigms *98*
E.1.1.e.a. The personal endings and the case of the 2.m.sg. *98*
E.1.1.e.b. Bases of 2 vs. bases of 3 syllables *103*
E.1.1.e.c. Short bases (1 syllable) *103*
E.1.1.e.d. The case of *verba tertiae ^{c}ayn* *104*

E.1.2. The imperfect (simple stem) *105*
E.1.2.1. Type A: pattern *yif^{c}al* *106*
E.1.2.1. Type B: pattern *yif^{c}il* and the sub-patterns *yif^{c}ul*, *yuf^{c}il* and *yuf^{c}u l* *109*
E.1.2.4. Changes in the conjugated bases *112*

E.1.3. The imperative *114*

E.2. The Derived Stems (simple stem) *115*
E.2.1. The second and third verbal forms *115*
E.2.2. The fourth verbal form *116*
E.2.3. The fifth and sixth verbal forms *117*
E.2.4. The eighth verbal form *118*
E.2.5. The tenth verbal form *120*

E.3. The Verb Types *120*
E.3.1. *Verba primae hamzatae* *120*
E.3.2. *Verba primae wāw* *121*
E.3.3. *Verba mediae geminatae* *123*
E.3.4. *Verba mediae hamzatae* *123*
E.3.5. *Verba mediae infirmae* *124*
E.3.6. *Verba tertiae infirmae* *125*
E.3.7. Doubly irregular verbs *129*
E.3.7.1. *ǵ ā* *129*
E.3.7.2 . *rā* *130*
E.3.7.3. *addá* *131*
E.3.7.4. *hab(a)* *131*
E.3.8. Quadriradicals *132*

E.4. The participle *133*
E.4.1. The active participle *133*
E.4.2. The passive participle *135*
E.4.3. m. for f. participles *135*
E.4.4. Constructions with -n *137*

E.5. Prefixes and modificators *138*

E.6. Fossilized verbs *140*
E.6.1. Reflex of كَانَ *140*
E.6.1.a. non inflected *141*
E.6.1.b. inflected with pronominal suffixes *142*
E.6.1.c. inflected as any verb *144*
E.6.2. Reflex of عَادَ *144*
E.6.3. Reflex of جَاءَ *146*
E.6.4. Reflex of زِدْ *148*

E.7. The passive voice *149*

E.8. Lexical remarks *152*
E.8.1. “want”: *yišti* and *yibġa* *152*
E.8.2. “ask”: *našad* *153*
E.8.3. “give”: *addā* *153*
E.8.4. “see”: *rā, šāf* *154*
E.8.5. “walk”: *sār, rāḥ, sara* *154*
E.8.6. “sit”: *ga*^{c}*ad, ġilis* *155*
E.8.7. Denominatives *156*
E.8.8. Intensiveness and extensiveness *156*

Chapter F: Pronouns

F.1. Personal pronouns *158*
F.1.1. Independent pronouns *158*
F.1.2. Suffixed pronouns *161*
F.1.2.1. 1.c.sg + 2.c.pl *162*
F.1.2.2. 1.c.pl *162*
F.1.2.3. 3.c.pl *163*
F.1.2.4. 3.f.sg. *164*
F.1.2.5. 3.m.sg. *165*
F.1.2.6. 2.m.sg. *166*
F.1.3. Pronouns suffixed to
“father” and “brother”.......................... *166*

F.2. Demonstrative pronouns *167*
F.2.1. The near deixis *167*
F.2.2. The far deixis *167*
F.2.3. Position of the demonstrative............. *168*
F.2.4. Agreement of gender and number *169*
F.2.5. Demonstratives attached to ^{c}*and* *170*
F.2.6. Independent demonstratives *170*

F.3. Relative pronouns *171*
F.3.1. *ḏi* *171*
F.3.2. *min/man* *171*
F.3.3. *mā* *172*

F.4. The modal pronoun for “thus” *174*

F.5. Interrogative pronouns *175*
F.5.1. *ēn, wēn, fi ēn, minnēn, min fēn*
and *ṣalēn* *174*
F.5.2. *wēš* *176*
F.5.3. *wēyḥīn* *176*
F.5.4. *kam* *177*
F.5.5. *kēf* *177*
F.5.6. *lamah / limah* *177*
F.5.7. *lēš* *178*
F.5.8. *mā* *178*
F.5.9. *min/man* *178*

F.6. The genetive *180*

Chapter G: The Noun

G.1. Substantives *183*
G.1.1.The m.sg. substantives *188*
G.1.2. The f.sg. substantives *193*
G.1.2.1. Unmarked feminine nouns *193*
G.1.2.2. Substantives with the f. ending *193*
G.1.2.2.a. Patterns *194*
G.1.2.2.b. Inflection *196*
G.1.2.2.c. Proper nouns *197*
G.1.2.2.d. Numerals *197*
G.1.2.3. Other f. endings *198*
G.1.3. The dual *198*
G.1.4. The plural *199*
G.1.4.1. The sound plural *199*
G.1.4.2. The broken plural *200*
G.1.4.3. Collective nouns *203*

G.2. Adjectives *204*
G.2.1.Gender and number distinction *204*
G.2.2. Comparative and superlative forms *205*

G.3. Definiteness and indefiniteness.......... *206*
G.3.1.Definiteness... *206*
G.3.2.Indefiniteness... *209*

Chapter H: Particles

H.1. Prepositions *210*
H.1.1. *ila* *211*
H.1.2. *b-* *212*
H.1.3. *bēn* *213*
H.1.4. *ba^{c}d* and *ba^{c}dēn* *213*
H.1.5. *tiḥt* *214*
H.1.6. *taww* *214*
H.1.7. *ṣalā* *215*
H.1.8. *^{c}ala* *215*
H.1.9. *^{c}ind* *216*
H.1.10. *fi* *217*
H.1.11. *fōg* *218*
H.1.12. *gabil*.. *219*
H.1.13. *gubāl*... *219*
H.1.14. *gurb* *219*
H.1.15. *gafā*.. *219*
H.1.16. *kamā́* and *kámmā* *220*
H.1.17. *li-* *220*
H.1.18. *miṯil-ma*.. *223*
H.1.19. *ma^{c}a* *224*
H.1.20. *min* *225*
H.1.21. *warā* *226*
H.1.22. *wiyyā* *228*

H.2. Conjunctions 229
H.2.1. Coordinating conjunctions 229
H.2.1.1. *a* 229
H.2.1.2. *ila* 229
H.2.1.3. *illa* 230
H.2.1.4. *inn* 230
H.2.1.5. *ō* 232
H.2.1.6. *mā billā́* 232
H.2.1.7. *hā* 233
H.2.1.8. *w* 234
H.2.1.9. *willa* 234
H.2.1.10. *wlē* 234
H.2.1.11. *wirǵa*^{c} 235
H.2.1.12. *yiz*^{c}*am* 235
H.2.2. Subordinating conjunctions 236
H.2.2.1. *(i)la* 236
H.2.2.2. *inn* 237
H.2.2.3. *ḥ ī n* 237
H.2.2.4. *fala* 238
H.2.2.5. *laǵil* 239
H.2.2.6. *lō* 239
H.2.2.7. *yōm* 240

H.3. Reflex of قَدْ 241
H.3.1. Inflection patterns 241
H.3.2. Use and meaning 241
H.3.3. Allomorphs 243

H.4. Adverbs of time and place 245
H.4.1. “here” 245
H.4.2. “there” 245
H.4.3. “now” 246

Chapter I: Numerals

I.1. The cardinal number 247
I.1.1. “one” 247
I.1.1.1. adjectival *wāḥid* 247
I.1.1.2. pronominal *wāḥid* 248
I.1.1. *wāḥid* as an indefinite article 249
I.1.2. “two” 249
I.1.3. “three” to “ten” 250
I.1.4. “eleven” to “nineteen” 251
I.1.5. “twenty” to “ninety-nine” 252
I.1.6. Hundreds and thousands 252

I.2. The ordinal number 253
I.2.1. “first” 253
I.2.2. “second” 253
I.2.3. “third” to “tenth” 254

I.3. Fractions 255

I.4. Time expressions 255
I.4.1. Times of the day 255
I.4.2. Days of the week 256

I.5. Quantifiers 256

List of Abbreviations 257

APPENDIX: TEXT SAMPLES

TEXT RZ01: Son of the wife and son of the handmaiden 280
TEXT AM02: Under the ruins 286
TEXT SW01: Pretty women 290
TEXT BW03: Human or genie? 294
TEXT HD12: Trickery 298
TEXT HD01: Reed basketry 300
TEXT AS05: The scent of arrack 305

English Abstract i-vi

Arabic Dialects of the Jews of North Yemen

Thesis submitted for the degree of
"Doctor of Philosophy"
By Ori Shachmon

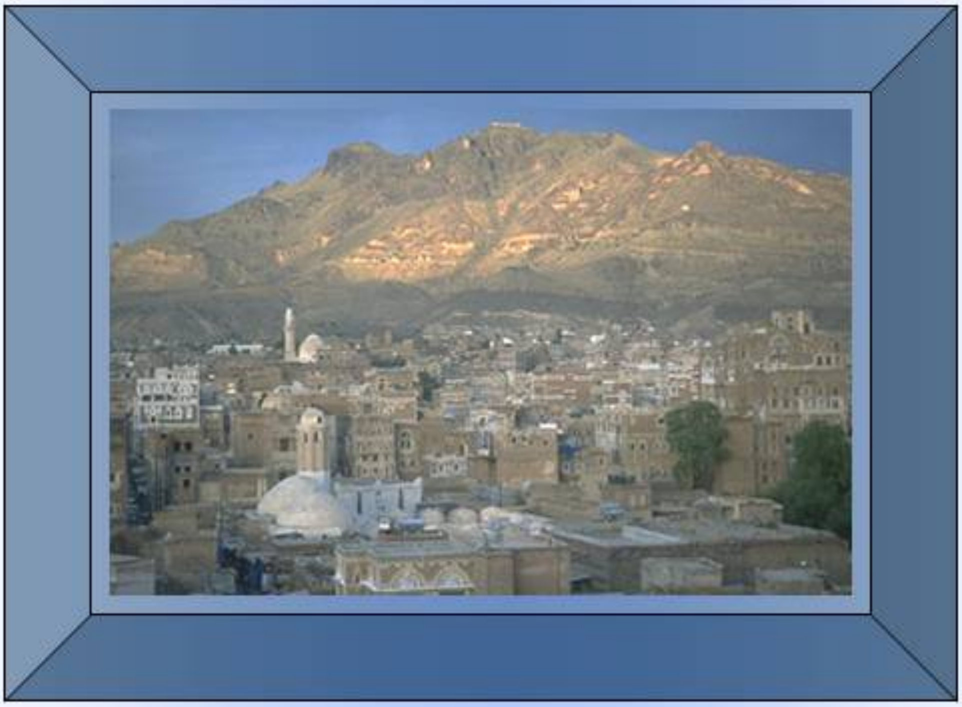

Submitted to the Senate of the Hebrew University
December 2007